

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
В ТЕСТОВИХ ЗАВДАННЯХ**

Навчальний посібник

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Наливайко Л. Р.

Дніпро
2020

УДК 340
Т 338

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол №8 від 23.04.2020)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Костицький В.В. – професор кафедри теорії та історії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України; **Балинська О.М.** – проректор Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

УКЛАДАЧІ:

Наливайко Л.Р. – проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України; **Грицай І.О.** – професор кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Наливайко О.І.** – науковий співробітник секретаріату Вченої ради Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Ченік-Трегубенко О.С.** – доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук; **Касяненко Є.В.** – старший викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Орешкова А.Ф.** – старший викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Зеленіна М.В.** – викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Малихіна А.І.** – викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Т 338 **Теорія держави і права в тестових завданнях:** навч. посібник / Кол. авт. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 760 с.

ISBN 978-617-8032-25-8

Навчальний посібник розрахований на здобувачів вищої освіти різних закладів вищої освіти, викладачів, науковців, державних службовців, політиків, усіх, хто цікавиться актуальними проблемами державно-правового розвитку та шляхами їх вирішення.

ISBN 978-617-8032-25-8

© Автори, 2020
© ДДУВС, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	6
ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ	8
ТЕМА 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	13
ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ, ПОХОДЖЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВИ	48
ТЕМА 3. ФОРМА ДЕРЖАВИ	94
ТЕМА 4. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ	139
ТЕМА 5. ТЕОРІЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ	180
ТЕМА 6. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВА.....	229
ТЕМА 7. ДЕМОКРАТИЧНА, СОЦІАЛЬНА, ПРАВОВА ДЕРЖАВА	259
ТЕМА 8. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВА.....	293
ТЕМА 9. ФОРМИ ПРАВА	321
ТЕМА 10. ПРАВОТВОРЧІСТЬ. НОРМОТВОРЧЕ ТЕХНІКА. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ.....	363
ТЕМА 11. СИСТЕМА ПРАВА І СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА	397
ТЕМА 12. ПРАВОВІДНОСИНИ.....	445
ТЕМА 13. ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА.....	470
ТЕМА 14. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА.....	501
ТЕМА 15. ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА. ПРАВОПОРУШЕННЯ	544
ТЕМА 16. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	579
ТЕМА 17. ЗАКОННІСТЬ ТА ПРАВОПОРЯДОК	608
ТЕМА 18. ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ	636
ТЕМА 19. ЮРИДИЧНА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС.....	672
ТЕМА 20. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН	701
ТЕМА 21. ОСНОВНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ.....	727
ВІДПОВІДІ ДО ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ.....	755

ВСТУП

Сучасне суспільство переживає період інтенсивного розвитку в умовах глобалізації усіх сфер суспільного життя, що зумовлює уніфікацію джерел права, розширення методів і принципів правового регулювання, конвергенцію правових систем тощо; і не може не впливати на загальну теорію права та держави¹. У зв'язку з цим вивчення дисципліни теорії держави і права здобувачами вищої освіти юридичних факультетів має особливе значення для повноцінного та всебічного формування фахівців у сфері права.

Навчальна дисципліна «Теорія держави і права» є фундаментальною юридичною дисципліною, що посідає важливе місце у системі підготовки майбутніх фахівців-юристів; має безпосередньо прикладний характер. Навчальна дисципліна «Теорія держави і права» викладається здобувачам вищої освіти 1 курсу юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ протягом 1 та 2 семестрів, що є запорукою глибокого та систематизованого вивчення цієї галузі знань. Цей курс є базовим у системі інших закладів вищої освіти України.

В умовах подальшого формування України як демократичної, соціальної, правової держави, що передбачено Основним Законом України², вивчення цієї дисципліни має особливе значення та дає здобувачам:

- 1) усвідомлення комплексу загальних базових знань про державно-правові явища, державно-правову організацію суспільства;
- 2) широкий діапазон світоглядних уявлень із найбільш важливих політико-правових проблем розвитку нашої держави;
- 3) можливість отримання уявлень про основні категорії, що відображають особливі властивості держави і права;
- 4) знання щодо закономірностей становлення і розвитку загальнотеоретичної юридичної науки та значення загальнотеоретичних знань для наступної практичної діяльності та багато ін.

Навчальний посібник «Теорія держави і права в тестових завданнях» підготовлено відповідно до тематичного плану та програми навчальної дисципліни, які відповідають встановленим освітнім вимогам, що необхідні при підготовці фахівців за спеціальністю 081 Право.

Навчальне видання містить детальний опис змісту кожної теми навчальної дисципліни; ключові поняття та тестові завдання до тем навчальної дисципліни; перелік як основної літератури, так і спеціалізованої, та нормативно-

¹ Косович В. Сучасна загальна теорія права та держави: тенденції розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2020. Вип. 70. С. 3-9.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

правових актів із внесеними змінами та доповненнями до кожної теми. Описову частину до кожної теми та тестові завдання підготовлено відповідно до загального списку джерел, поданого на початку видання, та спеціальної літератури, розміщеної після кожної теми, законодавства України, рішень Конституційного Суду України, практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини тощо.

У підготовці навчального посібника «Теорія держави і права в тестових завданнях» використано низку власних напрацювань науково-педагогічних працівників, отриманих у результаті роботи у межах діяльності наукової школи «Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування» та Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб та забезпечення гендерної рівності, що функціонує на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ та Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України.

У посібнику тестові завдання розміщено у двадцять одній темі відповідно до програми базового курсу. Всі тестові завдання подано з варіантами відповідей, де правильною є лише одна. Тестові завдання можуть бути використані для перевірки знань здобувачів вищої освіти при різних формах контролю, а також як один із варіантів екзаменаційних завдань з курсу «Теорія держави і права». Посібник рекомендовано використовувати під час підготовки до семінарських занять та для самостійного вивчення дисципліни «Теорія держави і права».

Навчальне видання розраховане на здобувачів вищої освіти різних закладів вищої освіти, викладачів, науковців, державних службовців, політиків, усіх, хто цікавиться актуальними проблемами державно-правового розвитку та шляхами їх вирішення.

*Проректор Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
наук вищої освіти України,
Заслужений юрист України*

Лариса Наливайко

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

з/п	Назва теми	Всього	Кількість годин, відведених на:		
			Лекції	Семінари	Самостійну та індивідуальну роботу
Перший семестр Змістовий модуль I Предмет і методологія теорії держави і права. Сутність і типологія держави. Форма держави. Громадянське суспільство. Демократична держава					
	Всього	120	30	30	60
1.	Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна	14	4	4	6
2.	Поняття, походження, сутність та типологія держави	10	2	2	6
3.	Форма держави	14	4	4	6
4.	Механізм держави	10	2	2	6
5.	Теорія функцій держави	10	2	2	6
6.	Громадянське суспільство, політична система суспільства і держава	10	2	2	6
7.	Демократична, соціальна, правова держава	10	2	2	6
Змістовий модуль II Поняття і сутність права. Форми права. Правотворчість					
8.	Поняття та сутність права	14	4	4	6
9.	Форми права	14	4	4	6
10.	Правотворчість. Нормотворча техніка. Систематизація нормативно-правових актів	14	4	4	6
	Форми підсумкового контролю	Залік			

Другий семестр
Змістовий модуль III
Система права. Правовідносини.
Реалізація норм права. Правомірна поведінка.
Правопорушення та юридична відповідальність

	Всього	120	18	36	66
11.	Система права і система законодавства	14	4	6	4
12.	Правовідносини	12	2	4	6
13.	Тлумачення норм права	12	2	4	6
14.	Реалізація норм права	12	2	4	6
15.	Правомірна поведінка. Правопорушення	10	2	2	6
16.	Юридична відповідальність	10	2	2	6

Змістовий модуль IV
Законність і правопорядок. Правосвідомість та правова культура.
Юридичний процес. Правове регулювання суспільних відносин

17.	Законність та правопорядок	8	-	2	6
18.	Правосвідомість та правова культура. Правове виховання	10	2	2	6
19.	Юридична практична діяльність. Юридичний процес	8	-	2	6
20.	Правове регулювання суспільних відносин	12	2	4	6
21.	Основні правові системи сучасності	12	-	4	8
	Форми підсумкового контролю	Екзамен			

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

- Nalyvaiko L. R. State System Guarantees: Theoretical and Legal Characteristics / The issues of improving legal knowledge in the XXI century: the unity of theory and practice: collective monograph. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 131-150.
- Nalyvaiko L. R., Chepik-Tregubenko O.S. Main Directions of Effective Interaction of Public Authorities and Institutes of Civil Society / Legislation of EU countries: history, shortcomings and prospects for the development: Collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdevniecība "Baltija Publishing", 2019. 360 p. P. 197-214.
- Nalyvaiko L. R., Oliinyk V. M. Theoretical and legal basis of the interaction of judicial authorities and the civil society institutions: foreign experience / Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph. Vol. 3. Lublin: Izdevniecība "Baltija Publishing", 2017. 372 p. P. 165-181.
- Chepik-Trehubenko O. S. The Political System of Society: Features and Prospects of Development in Ukraine / The issues of improving legal knowledge in the XXI century: the unity of theory and practice: collective monograph. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 33-51.
- Актуальні проблеми теорії держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ: О. С. Ліпкан, 2010. 260 с.
- Антошкіна В. К., Мурзіна О. А. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: проблеми теорії та практики: навч. посіб. Донецьк: Юго-Восток, 2009. 252 с.
- Артеменко В. Проектування нормативно-правових актів: навч. посіб. Київ: Фонд «Європа ХХІ», 2007. 256 с.
- Бабін Б. В., Ковбан А. В. Права людини та громадянське суспільство: навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2014. 258 с.
- Бабкіна О. В., Волинка К. Г. Теорія держави та права у схемах і визначеннях: навч. посіб. Київ: МАУП, 2004. 144 с.
- Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська та ін.; відп. ред. І. О. Голубовська. І. Ю. Штиченко. Київ: Київський ун-т, 2012. 543 с.
- Бондаренко Б. Д. Закономірності як предмет загальної теорії права: моногр. / [наук. ред. С. В. Бобровник]. Київ: Дакор, 2020. 265 с.
- Васильєв А. С., Борщевський І. В., Іванов В. В., Канзафарова І. С., Притченко Р. С., Труба В. І. Теорія права і держави: підруч. Харків: Одиссей, 2007. 447 с.
- Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 333 с.

- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: В. Д. Гончаренко (гол.) та ін. Харків: Право, 2016. Том 1: Історія держави і права України. 848 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 2: Філософія права. 1128 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.
- Великий енциклопедичний юридичний словник. А-Я / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-е вид., переробл. і допов. Київ: Юридична думка, 2012. 1017 с.
- Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: МАУП, 2006. 240 с.
- Ганич О. А. Правотворчість в державному управлінні: навч. посіб. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 414 с.
- Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Персонал, 2011. 227 с.
- Головка О. М. Теорія держави та права: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2010. 277 с.
- Гусарєв С. Д. Теорія права і держави: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2008. 270 с.
- Гусарєва С. Д., Тихомирова О. Д. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
- Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: моногр. / І. О. Кресіна, О. В. Скрипнюк, А. А. Коваленко, Є. В. Перегуда, О. М. Стойко та ін.; за ред. І. О. Кресіної. Київ: Логос, 2007. 314 с.
- Дроботушенко Е. В. Основы социального государства и социального права: учеб. пособ. Чита: ЗабГУ, 2013. 276 с.
- Дудченко О. С. Теорія держави і права: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 99 с.
- Загальна теорія держави та права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
- Загальна теорія держави та права: навч. посіб. / В. В. Копейчиков, А. М. Колодій, С. Л. Лисенков та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
- Загальна теорія держави та права: навч. посіб. / Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша. Київ: Паливода А. В., 2007. 296 с.
- Загальна теорія права: [навч.-метод. посіб.] / [О. О. Орлова, А. М. Кучук, О. В. Мінченко]. Суми: Цьома С. П., 2020. 236 с.
- Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави та права. Академічний курс:

- підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
- Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження: моногр. / ред.: О. В. Зайчук, С. В. Бобровник. Київ: ЮСТІНІАН, 2004. 211 с.
 - Зозуля Є. В., Іванов І. В., Гончаров А. В. Теорія держави і права: підготовка до державної атестації: навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Зозулі. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 163 с.
 - Камінська Н. В. Словник міжнародно-правових термінів. Київ: КУТЕП, 2013. 150 с.
 - Кармаліта М. В., Старостюк А. В. Теорія держави: навч. посіб. Ірпінь: [б. в.], 2013. 152 с.
 - Карпунов В. М. Теорія держави та права: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. 208 с.
 - Каткова Т. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. 2-ге вид., допов. Харків: Право, 2020. 96 с.
 - Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підруч. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
 - Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави та права: модульний курс: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2010. 264 с.
 - Комаров С. А. Общая теория государства и права: учеб. 7-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 512 с.
 - Коталейчук С. П. Теорія держави та права: навч. посіб. для підготов. до держ. іспитів. Київ: КНТ, 2009. 320 с.
 - Котюк В. О. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Атіка, 2005. 592 с.
 - Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підруч. для юрид. ВНЗ. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 581 с.
 - Кузнецов И. А. Теория государства и права: учеб. 4-е изд., доп. и перераб. Волгоград: Волгоградского фил. ФГОБУ ВПО РАНХиГС, 2013. 319 с.
 - Кузьмін С. А., Карпенко Д. М. Теорія держави та права в питаннях і відповідях: посіб. Київ: Паливода А. В., 2010. 128 с.
 - Лациба М. В. Місцева демократія в Україні: нові стандарти. Київ: Агентство «Україна», 2013. 232 с.
 - Левченко К. Б. Людина. Свобода. Демократія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 621 с.
 - Лемак В. В. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. Ужгород: Медіум, 2003. 251 с.
 - Лукашева Е. А. Права человека и правовое социальное государство в России: учеб. пособ. Москва: Норма, 2011. 399 с.
 - Макушев П. В., Хрідочкін А. В. Теорія правозастосування: навч. посіб. Дніпро: Гельветика, 2018. 360 с.
 - Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: мо-

- ногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
- Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
 - Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації України: навч. посіб. (2-ге вид., перероб. та допов.). Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 245 с.
 - Нерсисянц В. С. Загальна теорія права і держави: підруч. для юрид. вуз. і фак. Москва: НОРМА ИНФРА, 2010. 552 с.
 - Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В. Г. Ротань та ін.; відп. ред. В. Г. Ротань. Харків: Право, 2013. 751 с.
 - Осауленко О. І. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ: Істина, 2007. 336 с.
 - Пендюра М. М. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: О. С. Ліпкан, 2013. 302 с.
 - Письменицький А. А., Слинько Д. В., Спаський А. С. Теорія держави та права: навч. посіб. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 242 с.
 - Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 215 с.
 - Правова доктрина України: у 5-ти т. / редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / [О. В. Петришин та ін.]; за заг. ред. О. В. Петришина. 2013. 975 с.
 - Правові системи сучасності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2012. 490 с.
 - Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. 5-те вид., зі змін. Київ: Атіка, 2001. 176 с.
 - Ришелюк А. М. Законотворчість в Україні: навч. посіб. Київ: Ін-т законодавства, 2013. 383 с.
 - Рудик П. А. Основи теорії держави: навч. посіб. Київ: Алерта, 2013. 206 с.
 - Сидоренко М. Й. Теорія держави і права (курс лекцій): навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Ун-т «Україна», 2013. 197 с.
 - Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. 4-те вид., допов. і переробл. Київ: Правова єдність; Алерта, 2014. 524 с.
 - Скірський І. В. Теорія держави та права: навч. посіб. Вінниця: [б. в.], 2006. 292 с.
 - Субботін В. М., Філонов О. В. та ін. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 327 с.
 - Теорія держави і права: підруч. / [О. М. Бандурка та ін.]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 415 с.
 - Теорія держави і права в тестових завданнях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 715 с.
 - Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко,

- О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
- Теорія держави і права: навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. Київ: Академія, 2013. 346 с.
 - Теорія держави і права: навч. посіб. для підготов. до держ. іспитів / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. 5-те вид., допов. і змін. Харків: Право, 2016. 198 с.
 - Теорія держави і права: практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук; за заг. ред. Ф. П. Шульженка. Київ: КНЕУ, 2013. 308 с.
 - Теорія та практика правозастосування у тестових завданнях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. 2-ге вид., перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. унів. внутр. справ, 2019. 252 с.
 - Теорія держави і права в схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; ред. Л.Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2020. 296 с.
 - Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.
 - Хахуліна К. С., Малига В. А., Стаднік І. В. Теорія держави та права в схемах та визначеннях: навч. посіб. Донецьк: Донбас, 2011. 340 с.
 - Шестопалова Л. Теорія права та держави: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2012. 256 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 1: А-Г. 672 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. Том 2: Д-Й. 744 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Том 3: К-М. 792 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 4: Н-П. 720 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 5: П-С. 736 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 6: Т-Я. 768 с.

ТЕМА 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Юридична наука: поняття, ознаки, призначення, структура та характеристика груп (видів): теоретичні науки та історичні науки; галузеві та міжгалузеві юридичні науки; прикладні юридичні науки; науки, що вивчають публічне і приватне міжнародне право, конституційне право інших країн.

Поняття та система теорії держави і права, її об'єкт, предмет, ознаки.

Етапи становлення теорії держави та права як науки в Україні та світі.

Функції теорії держави і права: поняття, види та їх характеристика.

Методологія і методи в пізнанні держави і права: загальні (філософські) підходи до дослідження держави і права; загальнонаукові методи пізнання держави і права; спеціальні та власні методи правознавства.

Понятійно-категоріальний апарат та концепція теорії держави і права.

Теорія держави і права як навчальна дисципліна: поняття, система, завдання.

Сучасні тенденції розвитку теорії держави і права як науки та навчальної дисципліни.

Теорія держави і права є фундаментальною юридичною наукою, що включає систему методологічних юридичних знань про державно-правову дійсність, які відображаються у свідомості людини і досліджуються у процесі виникнення, розвитку, функціонування, призначення та розгляду сутності державно-правових явищ. Ця наука є джерелом правового прогресу з широкого спектра правової дійсності: у правотворчості, у практиці вдосконалення державно-правового апарату, у правореалізації, у правовому вихованні та інших аспектах практичної діяльності, в наступних наукових дослідженнях та оволодінні юридичними реаліями.

Теорії держави і права притаманні такі **ознаки**:

➤ є загальною наукою, оскільки визначає загальні закономірності та тенденції розвитку та функціонування юридичних явищ і процесів, досліджує лише найбільш істотні проблеми, важливі для юриспруденції в цілому;

➤ є юридичною наукою, оскільки вивчає юридичну дійсність як складову соціальної, формулює базові юридичні поняття;

➤ виступає синтетичною (інтегративною) наукою, оскільки спирається не лише на власні наукові здобутки, а й на досягнення інших юридичних наук, узагальнює та синтезує їхні висновки;

➤ є методологічною наукою, оскільки розробляє систему методів, які використовуються іншими юридичними науками при дослідженні ними їх вла-

сного предмета та вирішенні своїх завдань;

➤ є фундаментальною наукою, юриспруденції тобто концептуально універсальною. Сформульовані нею положення призначені для застосування всіма або більшістю юридичних наук; її висновки є актуальними для різних суспільств і різних епох¹.

Теорія держави і права, як і будь-яка наука, що відображає сферу людської діяльності, має на меті виробити і теоретично систематизувати об'єктивні знання про дійсність, у першу чергу про державу і право, які посідають важливе місце у житті суспільства.

Об'єкт теорії держави та права – держава і право як взаємопов'язані та взаємодіючі явища соціокультурної реальності. Кожна юридична наука, досліджуючи державу і право загалом, акцентує увагу на окремих аспектах державно-правової дійсності, що і складають предмет цієї науки. Тобто предметом конкретної юридичної науки є відповідна частина об'єкта юридичних наук – держави та права. Саме предмет науки є підставою для диференціації юриспруденції на різні галузі наукових знань².

Предметом теорії держави і права є вивчення системи загальних та окремих специфічних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування держави і права, що розглядаються як цілісні інститути суспільства³.

Структура предмета теорії держави і права включає:

- найбільш загальні закономірності та тенденції виникнення, розвитку і функціонування юридичних явищ і процесів. Якщо юридичні закономірності є необхідними, постійними, істотними зв'язками, що виникають у правовій сфері, то юридичні тенденції мають вірогідний, менш стійкий характер;

- систему основних юридичних понять (поняття права, держави, норми права, джерела права, закону, правовідносин, правової соціальної держави, прав людини та ін.)⁴.

Предмет теорії держави і права слід відрізнити від її **об'єкта**, яким виступає вся юридична дійсність, тобто сукупність усіх правових і державних явищ та процесів.

Методологія теорії держави і права – це зумовлена особливостями правової реальності цілісна та узгоджена система методів (підходів, засобів та прийомів) пізнання юридичної дійсності.

¹ Загальна теорія держави і права: підруч. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

² Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

³ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

⁴ Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

У *структурі методології* теорії держави і права вирізняють:

➤ *загальні (філософські) підходи* – найбільш загальні принципи пізнання, що вироблені філософією та використовуються всіма науками. Розрізняють «класичні» методологічні підходи та світоглядні орієнтири, до яких належать діалектичний, метафізичний, матеріалістичний, ідеалістичний, та сучасні методологічні підходи (феноменологічний, герменевтичний, синергетичний, антропологічний, комунікативний та ін.);

➤ *загальнонаукові методи*, що використовуються всіма або більшістю наук, у тому числі – юриспруденцією, виступають конкретизацією філософських підходів до вивчення юридичної дійсності (логічний, історичний (хронологічний), системний методи);

➤ *спеціальні методи*, які розроблені в межах конкретних наукових дисциплін та ґрунтуються на їх висновках. До них належать конкретно-соціологічні методи, статистичний, кібернетичний, математичний, психологічний та ін.;

➤ *власні методи*, які розроблені та використовуються юридичною наукою, адаптовані під особливості її дослідження (наприклад, формально-юридичний (догматичний) та порівняльно-правовий методи)¹.

Очевидно, що вибір конкретного методу прямо залежить від предмету і завдань дослідження. В цілому, набір методів, що є у розпорядженні сучасної теоретико-правової науки, при правильному виборі методів дослідження і способів їх використання дозволяє забезпечити її високу практичну результативність, систематизувати і оцінити накопичені фактичні дані, зробити прогноз на майбутнє.

Значення загальної теорії держави і права визначається особливостями її предмета і, відповідно, функціями цієї науки.

Функції теорії держави і права є головні напрями її впливу на юридичну дійсність та розвиток інших юридичних наук.

Теорія держави і права має досить широкий спектр дослідно-функціональних можливостей. У науковій і навчальній юридичній літературі розглядається різна кількість її функцій, проте не в усіх друкованих джерелах відповідні функції мають ідентичні назви.

Виокремлюють загальні функції теорії держави і права, спільні для всіх юридичних наук, та спеціальні (власні) функції, які властиві тільки теорії держави і права, що відображають її специфіку.

До *загальних функцій* теорії держави і права належать:

- *пізнавальна функція*, спрямована на здобуття нових наукових знань;
- *ідеологічна функція*, базується на самій суті теоретичного мислення, реалізує себе як необхідна творча субстанція у прогресивних процесах творення державно-правового життя та впливає на суспільне життя і поведінку людей не тільки через державно-правові постулати, структури та інститути, а й безпо-

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

середньо як ідеологічний чинник;

- **евристична функція**, яка полягає у встановленні нових закономірностей і тенденцій;

- **гносеологічна функція**, передбачає виробленню теоретичних конструкцій і методів, що сприяють розвитку правового пізнання сутності, змісту та форм держави і права, а також інших явищ і процесів, органічно пов'язаних з державою і правом;

- **аксіологічна функція**, спрямована на дослідження аспектів оновлення, поглиблення, збагачення, ускладнення і конкретизації державно-правових явищ у контексті нових історичних реалій, нових потреб і нових можливостей їх вирішення;

- **прогностична функція**, що передбачає прогнозування шляхів подальшого розвитку держави і права та досягнення певних результатів;

- **функція допомоги практиці**, яка полягає у наданні рекомендацій щодо вдосконалення державного механізму та національної правової системи.

Спеціальні (власні) функції теорії держави і права включають:

- **інтеграційну функцію** – акумулює та систематизує висновки і здобутки інших юридичних наук;

- **системотворчу функцію** – виступає як процес, зумовлений властивостями єдності і диференційованості державно-правової надбудови суспільства, об'єднує всю юридичну науку в струнку пізнавальну систему, визначає її інтегральну єдність.

- **методологічну функцію** – вироблені теорією держави і права методи виступають методологічною основою для інших юридичних наук;

- **комунікативну функцію** – забезпечує обмін знаннями між юридичними науками, а також між юриспруденцією та іншими суспільними науками¹.

Понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права є системою погоджених та взаємозалежних понять і категорій (позначених словами і словосполученнями), необхідних для теоретичного пізнання праводержавних явищ і процесів.

Теорія держави і права, вивчаючи державно-правові явища і процеси, спирається на філософські знання як на знання найвищого, теоретичного рівня, оскільки філософія вивчає загальні властивості та закономірності розвитку природи, суспільства, мислення. **Філософські категорії** – явище і суть, форма і зміст, аналіз і синтез, причина і наслідок, свідоме і несвідоме, право і безправ'я тощо – є початковими знаннями, які в теорії держави і права конкретизуються відповідно до державно-правових процесів. Разом з тим, застосування філософських категорій у цій конкретній сфері дозволяє науково достовірно обгрунтувати загальнотеоретичні знання про державу і право у вигляді категорій (понять) теорії держави і права.

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

Загальнотеоретичні юридичні поняття є формою конкретного мислення, що вкладається в логічно оформлену систему узагальнюючих ідей про групи (класи) юридичних явищ, відображених у їх відмітних ознаках.

Як фундаментальна, методологічна, узагальнююча наука, теорія держави і права посідає провідне місце в юриспруденції. У своїх дослідженнях вона спирається на досягнення інших дисциплін, систематизує та синтезує їх висновки з метою більш глибоких загальнотеоретичних узагальнень, які, у свою чергу, використовуються цими науками. Таким чином, між теорією держави і права та іншими юридичними науками існують двосторонні зв'язки.

У системі юридичних наук загальна теорія держави і права допомагає визначити не тільки ті чи інші державно-правові явища, але і їх суть, закономірності їх розвитку. Теорія держави і права дає теоретичну базу для вивчення окремих галузей права, а також допомагає правильно реалізовувати чи застосовувати норми права, закони, приймати обґрунтовані рішення. Тому загальна теорія держави і права й виступає в системі юридичних наук як наука методологічна за своїм характером.

Отже, теорія держави і права виступаючи теоретико-методологічною базою для групи галузевих юридичних наук:

- формулює загальні для них поняття та категорії (закон, правопорушення, юридична відповідальність та ін.);
- виробляє загальні для галузевих наук методи та принципи пізнання;
- розробляє загальні закономірності існування та розвитку юридичної дійсності, які конкретизуються галузевими науками;
- забезпечує перенесення досвіду однієї юридичної науки в інші науки;
- спираючись на емпіричний матеріал галузевих юридичних наук, узагальнює, оцінює, інтегрує їхні дані.

Теорія держави і права тісно взаємодіє з **теоретичними та історичними юридичними науками**. Особливість співвідношення теорії держави і права з **історією вчень про державу і право** полягає у тому, що остання відтворює історичний процес нагромадження наукових знань про державу і право, тоді як теорія вивчає результати цих пошуків у вигляді теоретичних узагальнень та формулює відповідні сучасні уявлення (зокрема, про право, правову систему, державу та ін.).

Теорія держави і права взаємодіє з **історією держави і права**, яка вивчає процес історичного розвитку державно-правової дійсності конкретних країн у хронологічному порядку. Остання забезпечує теорію держави і права історичним матеріалом, необхідним для вивчення її предмета. У свою чергу, теорія дає історії можливість спиратися на вироблені нею висновки та узагальнення, а також використовувати загальнотеоретичний понятійний апарат (тип держави і права, форма держави, джерело права, закон та ін.).

Теорія держави і права також невідривна від юридичної практики, різні форми та прояви якої безпосередньо вивчаються **прикладними юридичними науками**, що обумовлює їхній двосторонній зв'язок.

Слід розрізнити теорію держави і права як науку і навчальну дисципліну. По-перше, **теорія держави і права як навчальна дисципліна** повністю базується на теорії держави і права – науці, тому чим масштабніше наукові досягнення, тим змістовніша і повніша відповідна дисципліна. По-друге, їм притаманні різні цілі, завдання, суб'єкти. Так, мета навчальної дисципліни – отримання за допомогою методичних прийомів, навчального процесу вже здобутих наукою і апробованих практикою знань, мета науки прирощення, накопичення нових відомостей вченими-дослідниками з використанням всього методологічного арсеналу. По-третє, навчальна дисципліна більш суб'єктивна, ніж наука.

Предметом навчального курсу теорії держави і права є вивчення загальних закономірностей виникнення, розвитку та функціонування держави і права, інших державно-правових явищ.

Курс з теорії держави і права умовно поділяють на дві частини – **теорію держави і теорію права**. До першої входять поняття і сутність держави, її ознаки, функції, зв'язок з правом, форми держави, державний механізм. До другої – поняття і сутність права, його соціальне значення, правове регулювання, форми і джерела права, норми права, правова свідомість, поведінка особи у правовій сфері, права людини тощо¹.

Ключові поняття:

наука, юриспруденція, теорія, закономірність, теорія держави і права, риси теорії держави і права, теорія держави і права як наука, предмет теорії держави і права, структура предмета теорії держави і права, юридичні закономірності, юридичні тенденції, загальні юридичні поняття, метод теорії і держави права, методологія теорії держави і права, структура методології теорії і держави права, загальні (філософські) підходи, загальнонаукові методи, спеціальні методи, власні методи, функції теорії держави і права, загальні функції теорії держави і права, політична функція, онтологічна функція, пізнавальна функція, ідеологічна функція, евристична функція, гносеологічна функція, аксіологічна функція, прогностична функція, функція допомоги практиці, світоглядна функція, навчальна функція, науково-прикладна функція, спеціальні (власні) функції теорії держава і права, узагальнююча функція, інтеграційна функція, системотворча функція, методологічна функція, комунікативна функція, понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права, дефініція, філософські категорії, загальнотеоретичні юридичні поняття, юридичні категорії, концепція теорії держави і права, юридичний позитивізм, система юридичних наук, теоретичні юридичні науки, історичні юридичні науки,

¹ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

галузеві юридичні науки, прикладні юридичні науки, науки міжнародного права, історія вчень про державу і право, історія держави і права, порівняльне правознавство, філософія права, соціологія, політологія, економічна теорія, теорія держави і права як навчальна дисципліна, завдання теорії держави і права, система навчального курсу теорії держави і права.

1. Наука – це:

- а) сукупність певних властивостей, зв'язків та відносин об'єктивної реальності;
- б) закони, теорії, описи, в яких виражаються основні результати дослідження;
- в) інтелектуальна форма діяльності людини, яка спрямована на отримання істинних знань про світ і відкриття об'єктивних законів розвитку світу;
- г) вивчення та пояснення явищ навколишнього світу;
- д) розвиток природних та суспільних процесів.

2. З латинської «*jurisprudentia*» – це:

- а) наука про державну владу;
- б) правовий закон;
- в) знання права;
- г) норми права;
- д) наука про права людини.

3. Юриспруденція відноситься до:

- а) точних наук;
- б) природничих наук;
- в) політологічних наук;
- г) суспільних наук;
- д) філософських наук.

4. Термін «юриспруденція» виник:

- а) на початку IV – середина III ст. до н.е.;
- б) наприкінці V – на початку IV ст. до н.е.;
- в) наприкінці IV – на початку III ст. до н.е.;
- г) середина IV – початок III ст. до н.е.;
- д) наприкінці III – на початку II ст. до н.е.

4. Термін «теорія права» був введений в 70-х рр. XIX ст.:

- а) І. Кантом;
- б) Г. Гегелем;
- в) Ж.-Ж. Руссо;
- г) Дж. Локком;
- д) А. Меркелем.

6 Вчений, з ім'ям якого пов'язують виникнення теорії права:

- а) Дж. Локк;
- б) Г. Гроцій;
- в) Дж. Остін;
- г) І. Кант;
- д) Г. Гегель.

7. Спільним об'єктом дослідження юридичних наук є:

- а) держава;
- б) право;
- в) суспільство;
- г) особа;
- д) правові явища.

8. Теорія держави і права як наука – це:

- а) закономірності розвитку, система та зміст правових норм, інститутів та підгалузей, їх роль у правовому оформленні життя суспільства та ефективності їх застосування;
- б) система знань, положень та висновків про правові явища, які виникають всередині суспільства;
- в) система категорій та конструкцій, які дозволяють пояснити та аналізувати правові явища, а певною мірою і прогнозувати їх розвиток та отримувати обґрунтовані знання;
- г) юридична наука, яка вивчає сутність і найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування права і держави в їх взаємозв'язку, а також: вихідні для всіх юридичних наук поняття;
- д) систематизована сукупність знань про правове регулювання суспільних відносин, властивості та закономірності його функціонування та розвитку, способи досягнення його ефективності.

9. «Теорія держави і права» та «юридична наука» співвідносяться наступним чином:

- а) це самостійні поняття, які не перебувають у зв'язку між собою;
- б) це тотожні явища;
- в) «юридична наука» є складовою «теорії держави і права»;
- д) «теорія держави і права» є ширшим поняттям ніж «юридична наука»;
- г) «теорія держави і права» входить до системи «юридичних наук».

10. Теорія держави і права розглядається як:

- а) юридична наука та галузь права;
- в) юридична та політична наука;
- б) юридична наука та навчальна дисципліна;

- г) історична наука та навчальна дисципліна;
- д) галузь юридичної науки та навчальна дисципліна.

11. *Правова реальність, право, його явища і процеси, держава у зв'язку з правом і зумовленості ним як абстрактні творіння суспільного життя, що не пов'язані з конкретною історичною епохою і пізнаються через узагальнені про них уявлення – це:*

- а) предмет теорії держави і права;
- б) об'єкт теорії держави і права;
- в) концепція теорії держави і права;
- г) поняття теорії держави і права;
- д) понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права.

12. *Предмет теорії держави і права як науки – це:*

- а) закономірності виникнення, розвитку та функціонування правових систем світу;
- б) найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування державно-правових явищ і процесів;
- в) конкретні закономірності, що сприяли виникненню та розвитку системи права;
- г) сукупність наукових знань про правову дійсність;
- д) сукупність правових явищ на різних етапах розвитку людства.

13. *Система основних юридичних понять – це елемент:*

- а) предмета теорії держави та права;
- б) об'єкта теорії держави та права;
- в) методології теорії держави та права;
- г) функцій теорії держави та права;
- д) предмета юриспруденції.

14. *Поняття «об'єкт» і «предмет» дослідження співвідносяться наступним чином:*

- а) ці поняття є тотожними;
- б) це самостійні поняття, які не перебувають у зв'язку між собою;
- в) «предмет» дослідження є більш широким поняттям;
- г) «об'єкт» дослідження є більш ширшим поняттям;
- д) поняття «об'єкт» є похідним від поняття «предмет».

15. *Необхідні, постійні, істотні зв'язки, які виникають у правовій сфері, що мають вірогідний характер – це:*

- а) юридичні тенденції;
- б) завдання теорії держави та права;
- в) юридичні конструкції;

- г) юридичні закономірності;
- д) система принципів теорії держави та права.

16. Функція теорії держави і права, яка виражається у передбаченні подальшого розвитку держави і права:

- а) онтологічна;
- б) гносеологічна;
- в) прогностична;
- г) евристична;
- д) методологічна.

17. Функція теорії держави і права, спрямована на здобуття нових і розширення існуючих наукових знань про юридичні явища, їхні характерні риси, сутність, форми, принципи та інститути – це:

- а) гносеологічна;
- б) прогностична;
- в) онтологічна;
- г) пізнавальна;
- д) узагальнююча.

18. Функція теорії держави і права, яка виражається у пізнанні та поясненні державно-правових явищ:

- а) гносеологічна;
- б) онтологічна;
- в) евристична;
- г) прикладна;
- д) методологічна.

19. Функція теорії держави і права, яка полягає у наданні рекомендацій щодо вдосконалення державного механізму та національної правової системи – це:

- а) функція допомоги практиці;
- б) правозастосовна функція;
- в) функція правореалізації;
- г) інтерпретаційна функція;
- д) рекомендаційна функція.

20. Функція теорії держави і права, яка виражається у формуванні понятійного апарату системи юридичних наук:

- а) евристична;
- б) гносеологічна;
- в) методологічна;
- г) практична;

д) виховна.

21. Функція теорії держави і права, яка сприяє формуванню в суспільстві юридичних переконань, що ґрунтується на ідеях пріоритету прав людини, верховенства права, юридичної рівності та свободи, конституціоналізму – це:

- а) виховна;
- б) гносеологічна;
- в) світоглядна;
- г) комунікативна;
- д) організаційна.

22. Функція теорії держави і права, у процесі якої відбувається інтеграція юридичних явищ і положень інших юридичних наук у загальнотеоретичні поняття, що мають абстрактний характер – це:

- а) інтеграційна;
- б) узагальнююча;
- в) методологічна;
- г) евристична;
- д) онтологічна.

23. Функція теорії держави і права, яка реалізується через формулювання окремих ознак, властивостей, форм, функцій, видів і механізмів держави і права, що використовуються іншими юридичними науками – це:

- а) політична;
- б) методологічна;
- в) теоретико-прикладна;
- г) комунікативна;
- д) евристична.

24. Функція теорії держави і права, яка полягає у роз'ясненні державно-правової дійсності шляхом їх тлумачення – це:

- а) узагальнююча;
- б) прогностична;
- в) гносеологічна;
- г) комунікативна;
- д) інтерпретаційна.

25. Функція теорії держави і права, яка реалізується через розв'язання конкретних проблем державно-правового будівництва, реформуванні державно-правового життя – це:

- а) політико-управлінська;
- б) теоретико-прикладна;

- в) методологічна;
- г) політична;
- д) організаційно-прикладна.

26. *Евристична функція теорії держави і права передбачає:*

- а) відкриття нових закономірностей щодо виникнення, розвитку та функціонування держави і права;
- б) систематизацію теоретико-правових знань з питань теорії держави і права;
- в) процес наукового пошуку та подолання прогалин, що існували у системі наукового знання;
- г) визначення перспектив подальшого розвитку теоретико-правових знань з питань теорії держави і права;
- д) конкретизацію ролі теоретико-правових знань у життєдіяльності суспільства.

27. *Функція теорії держави і права, спрямована на підкреслення важливості ролі і значення теорії держави та права у системі юридичних наук, побудови її як певної системи знань – це:*

- а) інформаційна;
- б) прогностична;
- в) системоутворююча;
- г) методологічна;
- д) прикладна.

28. *Функція теорії держави і права, що пов'язана зі службовою роллю теорії держави і права, пізнавальна діяльність якої спрямована не тільки на формування теоретичного фундаменту юридичної науки, а й на вирішення суто практичних питань – це:*

- а) гносеологічна функція;
- б) прикладна функція;
- в) евристична функція;
- г) аксіологічна функція;
- д) ідеологічна функція.

29. *Сутність комунікативної функції теорії держави і права передбачається у:*

- а) забезпеченні передачі нових знань із сфери загальнотеоретичних наук юридичним і, навпаки, дотриманні оптимальних темпів приросту та вдосконаленні юридичних знань;
- б) необхідності і доцільності дотримання та виконання норм права, активної участі у справах держави;
- в) виробленні рекомендацій для практичного вирішення складних за-

вдань державно-правового будівництва;

г) виробленні фундаментальних ідей про шляхи прогресивного розвитку держави та права;

д) оцінюванні фактів державного та правового життя суспільства, співвідношення права і моралі.

30. Функція теорії держави і права, в межах якої вироблено рекомендації для вирішення численних проблем державно-правового будівництва, сформовано наукові засади внутрішньої і зовнішньої юридичної політики – це:

а) прикладна;

б) узагальнююча;

в) методологічна;

г) теоретична;

д) прогностична.

31. Сутність ідеологічної функції теорії держави і права полягає в:

а) отриманні інформації про право і державу, розширення знань про державно-правові явища та процеси, що виражається в усвідомленні їх ознак, функцій, принципів тощо;

б) розробленні ідей, концепцій, теорій у галузі права і держави; формування правової свідомості, правової культури, що впливають на правову свідомість громадян та суспільства;

в) підготовці проектів законів та інших нормативно-правових актів, проведенні наукових експертиз і консультацій щодо поданих правових актів;

г) виявленні цінності права як міри справедливої свободи і рівності (його залежність від суспільства і значення в житті людей), правовій оцінці чинного законодавства, діяльності держави;

д) узагальненні інформації про право і державу, систематизації відомостей про здобутки юридичних наук щодо генезису, розвитку, структури, місця в національному та світовому порядку.

32. Гносеологічна функція теорії держави і права здійснюється шляхом:

а) отримання інформації про право і державу, розширення знань про державно-правові явища і процеси, що виражається в усвідомленні їх ознак, функцій, принципів тощо;

б) підготовки проектів законів та інших нормативно-правових актів, проведення наукових експертиз і консультацій щодо поданих правових актів та інша допомога юридичній прикладній діяльності, що свідчить про тісний зв'язок теорії і практики;

в) узагальнення інформації про право і державу, систематизації відомостей про здобутки юридичних наук щодо генезису, розвитку, структури, місця в соціально-національному і світовому порядку;

г) розроблення ідей, концепцій, теорій у галузі права і держави; форму-

ванні правової свідомості, правової культури суб'єктів права;

д) виявлення цінності права як міри справедливої свободи і рівності (його залежність від суспільства і значення в житті людей), правової оцінки чинного законодавства, діяльності держави.

33. Функція теорії держави і права, яка надає знання про закономірності, сутність і соціальне призначення держави та права в сучасному суспільстві, обґрунтовує необхідність і доцільність неухильного дотримання та виконання норм права:

- а) ідеологічна;
- б) прогностична;
- в) виховна;
- г) онтологічна;
- д) методологічна.

34. Аксіологічна функція теорії держави і права здійснюється шляхом:

а) узагальнення інформації про право і державу, систематизації відомостей про здобутки юридичних наук щодо генезису, розвитку, структури, місця в соціально-національному і світовому порядку;

б) отримання інформації про право і державу, розширення знань про державно-правові явища і процеси, що виражається в усвідомленні їх ознак, функцій, принципів тощо;

в) розроблення ідей, концепцій, теорій у галузі права і держави; формування правової свідомості, правової культури суб'єктів права;

г) підготовки проектів законів та інших нормативно-правових актів, проведення наукових експертиз і консультацій щодо поданих правових актів, що свідчить про тісний зв'язок теорії і практики;

д) виявлення цінності права як міри справедливої свободи і рівності (його залежність від суспільства і значення в житті людей), правової оцінки чинного законодавства, діяльності держави.

35. Функція теорії держави і права, спрямована на відкриття нових закономірностей, що виникають у процесі розвитку державно-правових явищ – це:

- а) онтологічна;
- б) прогностична;
- в) евристична;
- г) інформаційна;
- д) ідеологічна.

36. Функція теорії держави і права, яка виступає як процес, зумовлений властивостями єдності і диференційованості державно-правової надбудови суспільства – це:

- а) системна;
- б) оціночна;
- в) ідеологічна;
- г) прикладна;
- д) прогностична.

37. Система погоджених та взаємозалежних понять і категорій, необхідних для теоретичного пізнання державно-правових явищ та процесів – це:

- а) концепція теорії держави і права;
- б) понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права;
- в) категорія теорії держави і права;
- г) поняття теорії держави і права;
- д) гіпотеза теорії держави і права.

38. Логічно виважена і усталена система причинно-наслідкових зв'язків між вихідною, стрижневою ідеєю про право та державу й суміжними ідеями, що у комплексі пронизують весь матеріал, визначають його цільову спрямованість, підбір фактів, їх інтерпретацію – це:

- а) концепція теорії держави і права;
- б) понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права;
- в) категорія теорії держави і права;
- г) поняття теорії держави і права;
- д) гіпотеза теорії держави і права.

39. Науки, що розробляють фундаментальні юридичні поняття та категорії – це:

- а) теоретичні науки;
- б) історичні науки;
- в) прикладні науки;
- г) галузеві науки;
- д) комплексні науки.

40. Теорія держави і права належить до:

- а) прикладних наук;
- б) галузевих наук;
- в) міжнародних наук;
- г) історичних наук;
- д) теоретичних наук.

41. Порівняльне правознавство відноситься до:

- а) теоретичних наук;
- б) історичних наук;
- в) галузевих наук;
- г) міжнародних наук;
- д) прикладних наук.

42. Соціологія права відноситься до:

- а) теоретичних наук;
- б) галузевих наук;
- в) міжгалузевих наук;
- г) комплексних наук;
- д) прикладних наук.

43. Специфічні правові відносини, що складаються в окремих сферах суспільного життя та правові норми, що виникають на їх основі є предметом:

- а) теоретичних юридичних наук;
- б) галузевих юридичних наук;
- в) прикладних юридичних наук;
- г) юридичних наук, що вивчають державу і право зарубіжних країн;
- д) теоретико-прикладних юридичних наук.

44. Галузевими юридичними науками є:

- а) криміналістика, судова психіатрія, судова медицина;
- б) конституційне право, цивільне право, адміністративне право;
- в) історія політичних і правових учень, теорія держави і права;
- г) кримінологія, судова бухгалтерія;
- д) професійно-правова відповідальність правника, екологічне право.

45. Конституційне право відноситься до:

- а) теоретичних юридичних наук;
- б) галузевих юридичних наук;
- в) прикладних юридичних наук;
- г) комплексних юридичних наук;
- д) міжгалузевих юридичних наук.

46. Групи однорідних суспільних відносин, що регулюють норми права у межах однієї правової галузі – це:

- а) предмет вивчення наук історико-теоретичного циклу;
- б) предмет вивчення галузевих юридичних наук;
- в) предмет вивчення міжгалузевих наук;
- г) предмет вивчення прикладних юридичних наук;
- д) предмет теорії держав та права.

47. До комплексних галузей права належить:

- а) конституційне право;
- б) сімейне право;
- в) адміністративне право;
- г) кримінальне право;
- д) аграрне право.

48. Наука господарського права належить до:

- а) комплексних наук;
- б) галузевих наук;
- в) теоретичних наук;
- г) міжгалузевих наук;
- д) прикладних наук.

49. Криміналістика, правова статистика, судова бухгалтерія – належать до групи наук:

- а) теоретичних;
- б) теоретико-прикладних;
- в) прикладних;
- г) галузевих;
- д) міжгалузевих.

50. До прикладної групи юридичних наук належать:

- а) криміналістика, судова медицина, судова психологія, судова бухгалтерія;
- б) теорія держави і права, історія держави і права, історія вчень про державу і право;
- в) кримінологія, прокурорський нагляд, організація правосуддя;
- г) державне право, теорія правозастосування, муніципальне право;
- д) цивільне право, кримінальне право, адміністративне право.

51. Судова медицина та судова психологія відноситься до:

- а) теоретичних юридичних наук;
- б) галузевих юридичних наук;
- в) прикладних юридичних наук;
- г) комплексних юридичних наук;
- д) міжгалузевих юридичних наук.

52. Наука, що озброює теорію держави і права найбільш загальними методами пізнання державно-правових явищ – це:

- а) політологія;
- б) соціологія;
- в) юридична наука;

- г) філософія;
- д) історія.

53. Система знань про державну правову політику, про стрижневі напрями політичного розвитку держави і права, що ґрунтується на об'єктивних закономірностях цього розвитку – це:

- а) політологія;
- б) політологія права;
- в) конфліктологія;
- г) соціологія;
- д) соціологія права.

54. Міждисциплінарна галузь наукових знань про соціальні умови розвитку та функціонування права, яка спрямована на з'ясування соціальної зумовленості та ефективності права – це:

- а) філософія права;
- б) соціологія права;
- в) юридична логіка;
- г) правова психологія;
- д) юридична конфліктологія.

55. Наука, предметом дослідження якої є суспільство як цілісна система, його окремі структури та інститути, різні соціальні групи та відносини між ними, закономірності індивідуальної і групової поведінки, а також соціальні процеси, що відбуваються у суспільстві – це:

- а) соціологія;
- б) філософія;
- в) теорія держави і права;
- г) політологія;
- д) історія.

56. Наука, яка вивчає форми юридичного мислення, спрямованого на пошук істини, навчає, прищеплює вміння правильно оперувати поняттями й судженнями – це:

- а) юридична психологія;
- б) політологія;
- в) соціологія права;
- г) юридична логіка;
- д) філософія права.

57. Наука про економічні відносини між людьми, відносини виробництва, обміну і розподілу – це:

- а) економічна теорія;

- б) політологія;
- в) соціологія;
- г) соціальна психологія;
- д) соціальна філософія.

58. Наука, яка досліджує процеси юридизації людського існування, притаманні кожному історичному типу цивілізації, шляхом аналізу усних або письмових пам'яток права – це:

- а) онтологія права;
- б) гносеологія права;
- в) антропологія права;
- г) аксіологія права;
- д) філософія.

59. Юридична наука, що вивчає специфіку державно-правового розвитку конкретних країн, спільні і відмінні риси різних правових систем, можливість запозичення іноземного досвіду правовою системою України – це:

- а) соціологія права;
- б) порівняльне правознавство;
- в) історія держави і права зарубіжних країн;
- г) теорія держави і права;
- д) юридична герменевтика.

60. Основне вихідне положення будь-якої наукової системи, теорії, основний закон точної науки:

- а) методика дослідження;
- б) принцип дослідження;
- в) спосіб дослідження;
- г) науковий метод;
- д) методологія.

61. Основними принципами загальнотеоретичного дослідження теорії держави і права є:

- а) принципи історизму, об'єктивності, конкретності, плюралізму;
- б) принципи гласності, колегіальності, законності;
- в) принципи корпоративності, колегіальності, законності;
- г) принципи законності, об'єктивності, конкретності;
- д) принципи комплексності, історизму, об'єктивності.

62. Принцип, за допомогою якого державу та право розглядають як змінні категорії і тому досліджують в динаміці розвитку – це:

- а) принцип історизму;
- б) принцип універсалізму;

- в) принцип системності;
- г) принцип об'єктивності;
- д) принцип комплексності.

63. Принцип, який передбачає, що державу та право досліджують не лише із суто юридичної точки зору, а й з позицій інших наук – це:

- а) принцип корпоративності;
- б) принцип комплексності;
- в) принцип об'єктивності;
- г) принцип конкретності;
- д) принцип плюралізму.

64. Принцип, який полягає в неупередженому ставленні до отриманої наукової інформації про певне явище, у зведенні до мінімуму впливу суспільної думки, сталої традиції – це:

- а) принцип плюралізму;
- б) принцип законності;
- в) принцип комплексності;
- г) принцип гласності;
- д) принцип об'єктивності.

65. До принципів теорії держави і права не належить:

- а) принцип історизму;
- б) принцип системності;
- в) принцип формально-логічної несуперечливості;
- г) принцип єдності абстрактного та конкретного;
- д) принцип універсалізму.

66. Принцип, який передбачає, що теорія держави та права вивчає загальні специфічні закономірності держави та права у відриві від будь-якої конкретної державно-правової системи – це:

- а) принцип плюралізму;
- б) принцип універсалізму;
- в) принцип об'єктивності;
- г) принцип комплексності;
- д) принцип всебічності.

67. Детальний аналіз умов, у яких перебуває об'єкт пізнання, виокремлення головних, суттєвих ознак, зв'язків і тенденцій його розвитку – це:

- а) принцип науковості;
- б) принцип історизму;
- в) принцип конкретності;
- г) принцип об'єктивності;

д) принцип всебічності.

68. Принцип, який полягає в тому, що державно-правові явища досліджуються не окремо, а у взаємозв'язку та взаємодії з іншими, пов'язаними з ними явищами – це:

- а) принцип об'єктивності;
- б) принцип універсалізму;
- в) принцип комплексності;
- г) принцип всебічності;
- д) принцип плюралізму.

69. Сукупність прийомів дослідження, які застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта пізнання – це:

- а) концепція;
- б) парадигма;
- в) методологія;
- г) гіпотеза;
- д) визначення.

70. Діалектичний підхід передбачає:

- а) можливість «заглянути всередину» правових явищ і процесів та досліджувати їх ознаки та властивості;
- б) необхідність всебічного вивчення держави і права як явищ, що перебувають у постійному оновленні;
- в) відмову від будь-яких ідеалізацій та сприйняття єдиної передумови – можливості описання спонтанного змістовного життя свідомості;
- г) вивчення систем, що саморозвиваються, мають слабко детермінований характер, поведінку яких важко передбачити;
- д) застосування права у «людському вимірі» правових явищ.

71. Підхід до пізнання дійсності, який ґрунтується на граничних, позаекспериментальних принципах і началах буття, знання, культури і дозволяє «зазирнути усередину» правових явищ – це:

- а) діалектика;
- б) герменевтика;
- в) метафізика;
- г) феноменологія;
- д) синергетика.

72. Підхід, який полягає у «людському вимірі» правових явищ:

- а) синергетичний;
- б) герменевтичний;
- в) феноменологічний;

- г) антропологічний;
- д) комунікативний.

73. Підхід до дослідження держави і права, побудований на уявленні про право як систему, що саморозвивається, має нерівноважний, слабо детермінований характер, поведінку якої важко передбачити – це:

- а) діалектика;
- б) синергетика;
- в) феноменологія;
- г) герменевтика;
- д) компаративізм.

74. Дозволяє встановити, що окремі соціальні зв'язки і суспільство у цілому формуються із синтезу порядку та хаосу, а не заміни їх один одним, адже соціум належить до нестабільних, постійно функціонуючих, дисипативних систем:

- а) антропологічний підхід;
- б) діалектика;
- в) комунікативний підхід;
- г) метафізика;
- д) синергетика.

75. Підхід, який припускає вивчення права як невід'ємної частини соціального регулювання разом з мораллю, етикою, релігією, а держави – у її взаємодії з іншими соціальними інститутами – це:

- а) культурологічний метод;
- б) конкретно-історичний метод;
- в) формально-юридичний метод;
- г) порівняльно-правовий метод;
- д) матеріалістичний метод.

76. Логічний, історичний (хронологічний), системний методи відносяться до:

- а) філософських методів теорії держави та права;
- б) загальнонаукових методів теорії держави та права;
- в) спеціально-юридичних методів теорії держави та права;
- г) статистичних методів теорії держави та права;
- д) власних методів правознавства.

77. Загальнонауковими методами пізнання теорії держави і права є:

- а) методи моделювання, історизму, порівняння;
- б) системний, формально-догматичний, філософський методи;
- в) логічний, історичний, системний методи;

- г) методи діалектики, інформаційної обробки, логіки;
- д) методи формальної логіки, математики, історизму.

78. *Метод, який включає аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, визначення понять та їх класифікацію, сходження від конкретного до абстрактного – це:*

- а) системний;
- б) логічний;
- в) історичний;
- г) психологічний;
- д) метод моделювання.

79. *Спосіб дослідження, при якому окремі положення логічно виводяться із загальних положень – це:*

- а) дедуктивний метод;
- б) індуктивний метод;
- в) метод аналогії;
- г) кібернетичний метод;
- д) діалектичний метод.

80. *Розкладання цілого на частини (наприклад, форму держави можна розподілити на форму державного правління, форму державного устрою та форму політичного режиму) – це:*

- а) аналіз;
- б) синтез;
- в) індукція;
- г) дедукція;
- д) аналогія.

81. *Метод, за допомогою якого на підставі знання про окреме можна зробити висновок про загальне (наприклад, досліджуючи правові норми, що закріплюють форму державного правління, можна визначити, якою вона є – монархічною чи республіканською) – це:*

- а) дедукція;
- б) індукція;
- в) аналіз;
- г) синтез;
- д) абстрагування.

82. *Структурно-функціональний метод пізнання теорії держави і права передбачає:*

- а) виявлення структури явища та його функцій у правовій системі суспільства;

- б) виявлення структури явища відповідно до його функцій;
- в) дослідження функцій окремих правових явищ у зв'язку з наявністю їх внутрішньої будови;
- г) виявлення структури явища відповідно до його місця у правовій системі суспільства;
- д) виявлення функцій явища відповідно до його місця у правовій системі суспільства.

83. *Метод, який завжди пов'язаний з дослідженням державно-правової практики та головними прийомами якого є опитування окремих груп населення, проведення експериментів, математична чи комп'ютерна обробка – це:*

- а) системно-структурний;
- б) математичний;
- в) статистичний;
- г) соціологічний;
- д) техніко-юридичний.

84. *Дослідження держави і права за допомогою опитувань, анкетувань, ознайомлення з судовою практикою, документами, статистичними даними – це:*

- а) статистичний метод;
- б) математичний метод;
- в) кібернетичний метод;
- г) конкретно-соціологічний метод;
- д) метод кількісного і якісного аналізу.

85. *Досліджує і вивчає кількість державно-правових явищ, що дає можливість конкретизувати властивості їхньої якості:*

- а) статистичний метод;
- б) математичний метод;
- в) кібернетичний метод;
- г) конкретно-соціологічний метод;
- д) метод кількісного і якісного аналізу.

86. *Вивчає юридичні особливості державно-правових явищ, їх класифікацію та взаємозв'язок з іншими явищами суспільного життя:*

- а) статистичний метод;
- б) метод аналізу;
- в) кібернетичний метод;
- г) конкретно-соціологічний метод;
- д) компаративний метод.

87. Побудова наукової теорії, при якій деякі твердження приймаються без доказів і потім використовуються для отримання інших знань – це:

- а) аналогія;
- б) закон достатньої підстави;
- в) гіпотеза;
- г) закон виключеного третього;
- д) аксіома.

88. Застосовується при дослідженні і вивченні кількісних аспектних змін у державно-правовому житті та обробляє ці результати для наукових і практичних цілей:

- а) системно-структурний метод теорії держави і права;
- б) математичний метод теорії держави і права;
- в) кібернетичний метод теорії держави і права;
- г) конкретно-соціологічний метод теорії держави і права;
- д) компаративний метод теорії держави і права.

89. Спеціальними методами, які використовують в юридичній науці є:

- а) психологічний, формально-юридичний та порівняльний методи;
- б) кібернетичний, метод моделювання та метод соціального експерименту;
- в) порівняльний, системний та психологічний методи;
- г) статистичний, формально-юридичний та метод моделювання;
- д) історичний, метод соціального експерименту та порівняльний методи.

90. Метод, суть якого полягає в тому, що між різними державними і правовими явищами є певні спільні риси, а тому, розуміючи ознаки одного з них, можна зробити висновок про інші – це:

- а) конкретно-соціологічний метод;
- б) метод моделювання;
- в) порівняльно-правовий метод;
- г) метод аналізу;
- д) формально-логічний метод.

91. Подібність у структурі різних явищ безвідносно до їх природи виявляється за допомогою:

- а) системного методу;
- б) пізнавально-процедурного методу;
- в) методу формальної логіки;
- г) методу аналогії;
- д) методу юридичної компаративістики.

92. До власних методів правознавства можна віднести:

- а) формально-юридичний та системний методи;
- б) порівняльний та конкретно-соціологічний методи;
- в) формально-юридичний та порівняльний методи;
- г) психологічний та статистичний методи;
- д) метод соціального експерименту та моделювання.

93. Передбачає дослідження юридичних фактів та юридичних текстів, тлумачення їх у логічній послідовності з використанням спеціальних юридичних термінів і конструкцій – це:

- а) системний метод;
- б) порівняльний метод;
- в) формально-юридичний метод;
- г) конкретно-соціологічний метод;
- д) метод моделювання.

94. Метод, за допомогою якого здійснюється аналіз суті та змісту чинного законодавства і практики його застосування:

- а) метод тлумачення;
- б) системно-структурний метод;
- в) метод кількісного і якісного аналізу;
- г) формально-догматичний метод;
- д) конкретно-соціологічний метод.

95. Метод, який застосовується для співставлення знань про розвиток державно-правових явищ на певних історичних етапах та у різних країнах – це:

- а) порівняльний метод;
- б) хронологічний метод;
- в) метод системного аналізу;
- г) формально-логічний метод;
- д) логіко-семантичний метод.

96. Зіставлення правового інституту або галузі права одного народу в різні історичні періоди та правових інститутів, що існують одночасно в різних країнах можливі у межах:

- а) формально-юридичного методу;
- б) порівняльно-правового методу;
- в) конкретно-історичного методу;
- г) соціологічного методу;
- д) логічного методу.

97. *Метод порівняння у теорії держави і права передбачає:*

- а) співставлення правових явищ з метою виявлення ознак схожості і відмінності;
- б) протиставлення предметів пізнання з метою їх ототожнення, виявлення загального і особливого;
- в) порівняння соціально-правових явищ для вирішення наукових пізнавальних завдань;
- г) протиставлення правових явищ для вирішення наукових пізнавальних завдань;
- д) протиставлення предметів пізнання з метою їх ототожнення і виявлення ознак схожості і відмінності.

98. *Співвідношення теорії держави і права як науки та навчальної дисципліни відбувається таким чином:*

- а) наука є ширшою, оскільки включає дискусійні теорії, концепції, ідеї, гіпотези, які не входять до навчальної дисципліни;
- б) навчальна дисципліна є ширшою за науку, оскільки включає прийоми, навички, методи викладання теорії держави і права в юридичних навчальних закладах;
- в) ці поняття тотожні;
- г) навчальна дисципліна є ширшою, оскільки включає дискусійні теорії, концепції, ідеї, гіпотези, які не входять до науки;
- д) це самостійні поняття, які не перебувають у зв'язку між собою.

99. *Метою навчальної дисципліни «Теорія держави і права» є:*

- а) вирішення дискусійних питань виникнення, розвитку і функціонування державно-правових та політичних явищ;
- б) прогнозування розвитку держави, права та політико-економічних явищ у майбутньому;
- в) всебічне засвоєння студентами знань про державно-правову дійсність;
- г) напрацювання методів та навичок викладання дисциплін в юридичних та управлінських навчальних закладах;
- д) забезпечення розвитку юридичної, економічної, політичної науки.

100. *Формування у майбутніх фахівців уміння з виважених, наукових позицій надавати належну оцінку складним явищам та процесам державно-правової дійсності – це:*

- а) предмет теорії держави та права як навчальної дисципліни;
- б) метод теорії держави та права як навчальної дисципліни;
- в) функція теорії держави та права як навчальної дисципліни;
- г) принцип теорії держави та права як навчальної дисципліни;
- д) завдання теорії держави та права як навчальної дисципліни.

Спеціалізована література:

1. Айтов С. Ш. Історична антропологія та пізнавальний потенціал синергетики. *Гуманітарний журнал*. 2014. № 1-2. С. 64-67.
2. Арнаутова Л. П. О. В. Сурілов про призначення та функції теорії держави і права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 214-221.
3. Бабкін В. Д. Філософія права та загальна теорія держави і права: проблеми взаємодії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2013. Вип. 12. С. 3-8.
4. Баланаєва О. В. Лексико-семантична, словотворча і синтаксична структура сучасної юридичної терміносистеми (на матеріалі російської, української, німецької термінологій): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2013. 20 с.
5. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 24 с.
6. Білас І. Г., Білас Ф. І. Трансформація загальної теорії держави і права у сучасну юриспруденцію та її функціональне призначення у формуванні праворозуміння юристів. *Наше право*. 2015. № 4. С. 5-16.
7. Бобрик В. І. Методологічні підходи до поняття «диференціація» в юридичній науці. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 14-18.
8. Бобровник С. В. Юридична антропологія: становлення та науковий статус. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 111-118.
9. Богуцька Н. М. Методологічне значення юридичних конструкцій у контексті методу правознавства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. С. 10-17.
10. Буга Г. С., Буга В. В. Історичні витоки та сучасність юридичної освіти та науки в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 14-20.
11. Варламова Н. Методологія юридичної науки: спокуса постмодерном. *Право України*. 2014. № 1. С. 69-77.
12. Ветютнев Ю. Методологічні проблеми розуміння істини як правової цінності. *Право України*. 2014. № 1. С. 106-112.
13. Вільчинська С. Проект методології нового типу (підхід філософської антропології). *Університетська кафедра*. 2018. № 7. С. 93-98.
14. Войтанович О. Й. Ідеологія глобалізації у сучасному світі та її вплив на державу і право: аспекти теорії. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 3. С. 36-42.
15. Габаковська Х. В. Дослідницький підхід як елемент методології у сучасній юриспруденції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
16. Гаврилюк Р. Чи можливо наукове некласичне пізнання права? *Право*

- України. 2014. № 1. С. 94-105.
17. Гальченко М. С. Методологічна природа мислення в еволюції пізнавальних дискурсів. *Гілея*. 2018. Вип. 131. С. 251-255.
 18. Гиляка О. С. Юридичний документ: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
 19. Голюк В. Я. Методологія системного аналізу та його використання у формуванні державної економічної політики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 19 (1). С. 32-35.
 20. Гоменюк З. П. Філософський зміст функціонування правової держави у державознавчій теорії Б. Кістяківського. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 845. С. 373-384.
 21. Горбань В. І. Щодо розбіжностей у визначенні форми держави між теорією та історією держави і права. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Право*. 2012. Вип. 18. С. 5-12.
 22. Григоренко Є. І. Відмежування предмету філософії права від предмету загальної теорії держави і права та галузевих юридичних наук. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2014. № 1137. Вип. 18. С. 46-49.
 23. Гусарєв С. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства. *Право України*. 2011. № 8. С. 160-166.
 24. Денисов С. Використання діалектико-матеріалістичного методу в пізнанні права. *Право України*. 2014. № 1. С. 86-93.
 25. Дубов Г. О. Дослідження юридичної методології у період виникнення та становлення юридичної науки незалежної України. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 128-132.
 26. Дубов Г. О. Становлення методології юридичних досліджень: особливості радянського та сучасного етапів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 16 с.
 27. Жаровська І. М. Сучасна теорія держави і права: традиційність та новаторство підходів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 252-257.
 28. Жаровська І. М. Теорія держави і права як фундаментальна та світоглядна дисципліна. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 15-18.
 29. Жаровська І. М. Щодо проблем методології теорії держави і права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 827. С. 138-141.
 30. Журбелюк Г. В. Основні концептуальні підходи викладання історії держави і права: спадщина і перспективи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 1999. Вип. 1. С. 163-168.

31. Завальнюк В. В. Юридична антропологія та інші напрями антропологічного знання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 342-345.
32. Завальнюк В. В. Антропологія в системі цінностей права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 31-37.
33. Завальнюк В. В. Юридична антропологія та правозначуща поведінка. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 3-15.
34. Завальнюк В. Юридична антропологія та типологія сучасного праворозуміння. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 14-18.
35. Завальнюк В. Юридична антропологія у формуванні правової культури сучасного українського суспільства. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2014. Svazek 1., 6. vydání. С. 38-46.
36. Зякун А. І., Дегтяр Р. О. Методологічні основи юридичної психології як науки. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 6. С. 7-10.
37. Іваненко О. В. Метод загальної теорії держави та права: окремі питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 14 (1). С. 8-11.
38. Іванов В. Ф. Методологія та методика дослідження змісту масової комунікації: дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 1996. 467 с.
39. Івашев Є. В. Антропологія як підґрунтя аксіології права: людські потреби – інтереси – цінності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 298-305.
40. Кабанець Н. І. Науковий статус контрактної теорії держави в загальній теорії права. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 15. С. 65-73.
41. Калюжний Р. А. Теорія держави і права – основа формування професійної компетентності майбутніх правників. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 1. С. 194-196.
42. Калюжний Р. А. Теорія держави і права в основі регулювання інформаційного суспільства. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 200-202.
43. Кампо В. Філософія і розвиток інноваційної методології досліджень у сфері конституційної юстиції в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 3. С. 33-38.
44. Кельман М. Осмислення методологічних підходів у сучасному правознавстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 18. С. 24-30.
45. Кельман М. С. Методологічні проблеми у сучасному правознавстві, перспективи та тенденції розвитку його методології. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 23-32.
46. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 35 с.
47. Кельман М. С. Переосмислення методології сучасного правознавства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія:*

- Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 258-264.
48. Кельман М. С., Кельман Р. М. Методологія як форма мислення. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. С. 38-44.
 49. Козюбра М. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи. *Право України*. 2010. № 1. С. 32-43.
 50. Козюбра М. І. Місце філософії права в системі суспільствознавства (до питання про дисциплінарний статус філософії права). *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 27-32.
 51. Козюбра М. І. Правознавство, наука, методологія: еволюція підходів до їхніх взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 3-8.
 52. Козюбра М. Методологія правознавства та методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22-32.
 53. Колодій А. М. Принципи права України: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
 54. Корчевна Л. О. Проблема різноджерельного права: дослід порівняльного правознавства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2005. 36 с.
 55. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки: моногр. Львів: Тріада-плюс, 2010. 211 с.
 56. Косович В. Юридичний техніко-технологічний інструментарій та верховенство права (методологія дослідження). *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 14-26.
 57. Костицький М. В. Нормативізм як методологія юриспруденції. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 18-30.
 58. Коцюбинська О. Ю. Теорія держави і права: системний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 199 с.
 59. Кресін О. Формування теоретико-методологічних засад порівняльного правознавства у працях Пауля Йоганна Анзельма фон Файєрбаха. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 380-394.
 60. Кривцова І. С. Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 233 с.
 61. Кривчик Г. Г. Методологічні принципи як норми етичного і професійного кодексу історика. *Проблеми політичної історії України*. 2018. Вип. 13. С. 270-280.
 62. Кротов К. В. Теологія як антропологія у філософії неопротестантизму. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 9. С. 50-54.
 63. Крушельницька Т. А. Теорія синергетики – нова методологія розвитку податкової системи. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2010. № 2. С. 25-29.
 64. Кудін С. В. Теоретико-методологічні аспекти порівняльного правознавства у працях М. К. Ренненкампа. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 274-280.
 65. Кузенко О. В. Структуралістська методологія та її роль в соціально-

- гуманітарних дослідженнях: дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2006. 166 с.
66. Кукарцев О. В. Значення методу типологізації у методології порівняльного історико-соціологічного дослідження імперій Ш. Айзенштадта. *Гілея*. 2018. Вип. 131. С. 387-391.
 67. Кунев Ю. Методологія дослідження державно-правових явищ як актуальна проблема. *Право України*. 2009. № 11. С. 118-123.
 68. Кунев Ю. Об'єкт правознавства: системодіяльний підхід. *Право України*. 2008. № 3. С. 32-35.
 69. Куринная А. Ф., Медуница А. Н., Мороко Л. В. Синергетика как эвристический инструмент в работе над словом. *Горизонти освіти*. 2013. № 3. С. 29-34.
 70. Кучеренко Д. С. Правничі поняття і термінологія у методології юридичної науки. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 30-38.
 71. Кучук А. М. Методологія правознавства: пропедевтичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 4 (1). С. 21-24.
 72. Кучук А. М. Моделі розвитку юридичної науки: філософсько-правовий дискурс. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 62-67.
 73. Кучук А. М. Феномен правового поліцентризму: загальнотеоретичний і методологічний аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.
 74. Литвинов О. М. Філософія права Новгородцева П. І.: осмислення права і держави в контексті суспільного ідеалу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 20 с.
 75. Лобода Ю. П. Цінність держави як її соціальна сутність (теоретико-методологічні аспекти дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. 20 с.
 76. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2005. 32 с.
 77. Луцький Р. П. Юридико-лінгвістична теорія як нова парадигма пізнання права. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 117-118.
 78. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: моногр. Харків: Права людини, 2015. 277 с.
 79. Максимов С. Антропологічні передумови правової теорії: досвід класичної філософії права. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2002. Вип. 37. С. 64-69.
 80. Мамченко Н. Теорія та філософія права: проблема розмежування. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 3-5.
 81. Манжул І. В. Визначення методів пізнання в науковій літературі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 11-17.

82. Мельник П. П. Синергетика як складова методології системи екологічного менеджменту. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.2. С. 292-298.
83. Мерник А. М. Державно-правові явища – об’єкт розгляду теорії держави та права й політології права як міждисциплінарного напрямку юридичного дослідження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2 (1). С. 37-40.
84. Оборотов Ю. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 33-39.
85. Оніщенко Н. М. Вступ до теорії правових систем: моногр. Київ: Юридична думка, 2006. 432 с.
86. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 132 с.
87. Павлишин О. Методологічне значення семіотики права та її місце у структурі правового пізнання. *Право України*. 2014. № 4. С. 160-165.
88. Павлов С. Методологія наукового пізнання правових традицій. *Право України*. 2007. № 10. С. 17-21.
89. Панов М. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. *Право України*. 2014. № 1. С. 50-60.
90. Панов М. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2-3. С. 47-51.
91. Пацурківський П. Методологія правопізнання Євгена Ерліха: неklasична парадигма: [австр. вчений-правознавець]. *Право України*. 2012. № 9. С. 383-391.
92. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): моногр. Харків: Право, 2008. 240 с.
93. Погрібний І. Прогностична функція правової політики. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 65-71.
94. Почтовий М. М. Стадії, критерії ефективності, форми та функції правової політики держави: співвідношення понять у загальній теорії держави і права. *Юридична наука*. 2014. № 11. С. 7-12.
95. Рабінович П. Загальна теорія права та держави: стан, тенденції. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 364-374.
96. Рабінович П. М. Загальнотеоретичне право та державознавство в Україні: здобутки, проблеми, перспективи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 16-26.
97. Рабінович П. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 11-21.
98. Рабінович П. Пріоритетна функція загальнотеоретичного праводержавознавства. *Право України*. 2010. № 1. С. 25-31.
99. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 240-244.

100. Ракітянська Л. М. Наукові підходи як теоретико-методологічне підґрунтя педагогічних досліджень. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки.* 2018. Вип. 163. С. 124-129.
101. Рустемов О. Д. Юридична термінологія кримськотатарської мови: еволюція розвитку, сучасний стан, способи кодифікації: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2012. 19 с.
102. Саїдов А. Методологічні проблеми антропології права. *Право України.* 2014. № 1. С. 56-165.
103. Саїдов А. Порівняльне правознавство та закономірності розвитку права в умовах глобалізації. *Право України.* 2012. № 3-4. С. 463-472.
104. Салихов М. М. Методология исследования проблем воздействия права на государство в свете социологических исследований. *Аграрное и земельное право.* 2013. № 9. С. 111-116.
105. Семеніхін І. До питання про співвідношення і взаємодію правової доктрини та юридичної науки. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2013. № 3. С. 64-72.
106. Сердюк І. А. Визначення предмету теорії держави і права: доктринальні підходи та правове закріплення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 3. С. 37-48.
107. Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права: моногр. Харків: Яшма, 2007. 320 с.
108. Сердюк О. В. Типологія підходів у методології сучасного правознавства. *Форум права.* 2008. № 3. С. 458-463.
109. Сивий Р. До методології системного дослідження приватного права у структурі позитивного права: формально та діалектико-логічний аспект. *Право України.* 2004. № 12. С. 58-68.
110. Ситар І. М. Предмет порівняльного правознавства (методологічний плюралізм). *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2014. Вип. 64. С. 42-51.
111. Скрипнюк В. М. Методологія компаративного аналізу в сучасних конституційно-правових дослідженнях. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2013. Вип. 62. С. 85-90.
112. Скрипнюк О. В. Міжнародно-правова діяльність інституту держави і права: питання теорії і практики. *ScienceRise. Juridical Science.* 2019. № 2. С. 4-8.
113. Сорока М. В. Методологічні засади дослідження історії української політичної філософії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія.* 2014. Вип. 3. С. 26-32.
114. Стеценко С. Біоюриспруденція – фундаментальна частина сучасного загальнотеоретичного правознавства. *Право України.* 2013. № 9. С. 194-216.
115. Тихомиров О. Д. Проблеми компаративної саморефлексії порівняльного правознавства як юридичної компаративістики. *Право України.* 2019.

- № 3. С. 30-48.
116. Тихомиров О. Методологія юридичної компаративістики: проблеми філософського осмислення. *Право України*. 2006. № 2. С. 32-34.
 117. Тімочко О. Проблеми розвитку методології сучасного правознавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 10-13.
 118. Токарчук О. Співвідношення держави і права в науково-теоретичній спадщині українських учених у еміграції. *Публічне право*. 2018. № 4. С. 198-205.
 119. Толстенко В. Л. Методологічні основи аналізу форми держави й розвиток сучасної теорії держави та права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 24-35.
 120. Торяник В. М. Філософські погляди А. Шопенгауера на деякі питання теорії держави та права. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 42-45.
 121. Удовика Л. Г. Формування теорії правової системи у юридичній науці (частина 1). *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 12-20.
 122. Федіна Н. В. Концепція соціальної справедливості в теорії держави і права. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 66-72.
 123. Хахуліна К. С. Теорія держави і права як основа буття юриспруденції. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 1. С. 116-121.
 124. Цвік М. Основні напрямки наукових досліджень в галузі теорії та історії держави і права. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2-3. С. 25-37.
 125. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Антропологія права і влади як філософсько-правова проблема. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 2. С. 7-20.
 126. Чистякова Ю. В. Методологічна роль семіотичного підходу у порівняльно-правовому пізнанні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 24 с.
 127. Чорноморденко І. Позанаукова і наукова методологія. Постановка проблеми. *Університетська кафедра*. 2018. № 7. С. 85-92.
 128. Шай Р. Я. Питання типології держави і права з позиції формаційного підходу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 175-180.
 129. Шафіров В. Людиноцентристський підхід як методологічна основа наукових досліджень у правознавстві. *Право України*. 2014. № 1. С. 148-155.
 130. Шмоткін О. В. Філософія права як фундаментальна юридична наука. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 307-320.
 131. Ющик О. До проблеми розвитку методології права. *Право України*. 2014. № 1. С. 40-49.
 132. Ющик О. Правознавство і теорія права: проблема узагальненого знання. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2. С. 25-35.
 133. Яценко В. А. До питання про методологію теорії держави та права. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2014. Вип. 20. С. 38-44.

ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ, ПОХОДЖЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВИ

Теорії походження держави: основні положення та їх представники.

Загальні закономірності, причини та передумови виникнення держави.

Східний та західний шляхи виникнення держави.

Поняття, ознаки та атрибути держави.

Сутність та соціальне призначення держави.

Основні способи державоутворення (поділ держав, ліквідація, сецесія, об'єднання та ін.).

Історичні типи держав: формаційний, цивілізаційний і технократичний підходи. Критерії типології сучасних держав.

Народовладдя та суверенітет держави: поняття, ознаки та нормативно-правова регламентація. Суверенітет держави, суверенітет народу, суверенітет нації: питання співвідношення та взаємодії.

Державна влада: поняття, елементи та співвідношення з іншими суміжними поняттями («соціальна влада», «публічна влада», «муніципальна влада», «державна» тощо).

У сучасній юридичній науці розрізняють *теорії (концепції) виникнення держави*, що пояснюють сутність та соціальні функції держави. Звернемося до основних із них.

Серед основних теорій походження держави можна виділити такі.

Міфологічна теорія походження держави, що виникла в період формування первісного людського суспільства. Її основа – міф (давньогрец. μῦθος), що виступає своєрідним еквівалентом науки, первісною формою суспільної свідомості. У її межах можна виокремити:

– давньоіндійську теорію походження держави, згідно з якою Бог Індра встановив і підтримує космічний та земний порядки, закон (дхарму) і звичай (риту);

– давньокитайську теорію походження держави, відповідно до якої за волею божественного Неба в Піднебесній з'явилися держава, її глава – імператор, син Неба, порядок, влада та правила поведінки;

– давньогрецьку теорію походження держави, що знайшла своє обґрунтування у працях Платона. Держава з'являється після перемоги Олімпійських богів над титанами. Вони, кинувши жереб, поділили землю. Боги Афіна та Гефест, яким випала Аттика, запровадили демократичний режим, Посейдон, отримавши Атлантиду, встановив монархічне спадкове правління¹.

¹ Теорія держави та права: навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

Релігійна теорія держави, що має своєю основою уявлення про надприродне божественне походження держави, влади, законів. Характерною рисою цих теорій є відсутність розмежування понять «суспільство» та «держава». Класична теологічна теорія (Аврелій Августин, Тома Аквінський). Ця теорія отримала широке розповсюдження за часів феодалізму. Її сутність полягає в тому, що держава є результатом прояву божественної волі, практичним втіленням влади бога на землі. На думку богословів, будь-яка світська влада похідна від влади церкви, влади релігійних організацій, а народ повинен беззаперечно підкорятися державній волі як прояву волі божественної.

Сучасна **теологічна теорія** обґрунтована у ХХ ст. (Ж. Маритен, А. Ауер, Е. Вольф, Ф. Харст). Сутність теорії: причиною виникнення держави та права є Бог, який створив людину розумною, вольовою, творчою істотою, здатною до вдосконалення суспільного порядку. На теперішній час теологічна концепція про державу є досить впливовою в католицькому світі, оскільки вважається офіційною доктриною держави Ватикан¹.

Патріархальна теорія (Арістотель, Г. Філмер, М. Михайловський). Згідно з цією теорією держава виникла внаслідок розростання патріархальної сім'ї. Так, Арістотель стверджував, що держава – найкраща форма людського спілкування, яка створюється з метою досягнення загального блага. Влада монарха – природне продовження влади батька (патріарха), який піклується про членів своєї сім'ї та забезпечує їхню покірність².

Патерналістична теорія Конфуція (патер – батько) має багато спільних рис з поглядами Арістотеля: влада глави держави тотожна владі голови родини, а держава – це велика родина, якою потрібно управляти на основі добра, турботи старших про молодших, відданості та поваги. Патримоніальна теорія (К. Галлер). Представники цієї теорії вважають, що держава є похідною від права власності на землю (патримоніум). Із права володіння землею влада автоматично розповсюджується й на людей, які проживають на ній. Саме в такий спосіб обґрунтовується ідея феодального сюзеренітету.

Договірні теорія має своєю основою ідею укладання угоди між людьми з метою забезпечення спільної користі – взаємної безпеки. Це теорія Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо. На думку цих мислителів, держава виникла в результаті укладання суспільного договору про правила спільного проживання. Вони зазначали, що був час, коли не було ні держави, ні права. У додержавний період в умовах «золотого віку» (Ж.-Ж. Руссо), або «війни всіх проти всіх» (Т. Гоббс), люди жили відповідно до своїх природних прав. Однак не існувало влади, здатної захистити людину, її честь, гідність, гарантувати її права на життя і власність. Для усунення такої соціальної «вади» люди

¹ Теорія держави: основні теорії, концепції, підходи до вивчення: навчальний посібник, 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Алерта, 2015. 288 с.

² Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

об'єдналися та уклали між собою договір про те, що частину своїх прав, при-таманних їм від народження, вони передають державі як органу, що представляє їхні спільні інтереси, а держава, зі свого боку, зобов'язується забезпечити природні права людини. У разі порушення умов договору народ має право на революцію та зміну правителя¹.

Теорія насильства знаходить свою варіативність у теоріях зовнішнього та внутрішнього насильства. Прихильники цієї теорії стверджують, що держава виникла в результаті ведення війн, насильницького підкорення одними людьми інших, одного племені іншим. На їх переконання, держава більше необхідна слабким племенам, аніж сильним. Як інструмент організації та управлінського впливу завойовників, держава стає потужним засобом захисту завойованих від можливих посягань з боку інших сильних племен. К. Каутський намагався довести, що за умови подальшого розвитку суспільства держава трансформується в інструмент загальної гармонії, орган захисту та забезпечення загального блага як сильних, так і слабких. Історичний досвід свідчить, що завоювання одних народів іншими було реальним фактом існування державності протягом тривалого часу (наприклад, Золота Орда). У свою чергу Л. Гумплович вважав, що держава виникає внаслідок прагнення племені до розширення свого впливу та могутності. Це призводить до війн і, як наслідок – виникнення державного устрою та соціального розшарування. Причому держава завжди формувалася завдяки меншості завойовників, які були расою переможців.

Психологічна теорія походження держави (Л. Петражицький), сутність якої полягає в тому, що виникнення держави пояснюється властивостями людської психіки, потребою індивіда жити в колективі, його прагненням до пошуку авторитета, вказівками якого можна було б керуватися в повсякденному житті, бажанням підкоряти та підкорятися. Для обґрунтування своєї ідеї прибічники цієї теорії посилаються на історичні приклади залежності людської свідомості від авторитета вождів, релігійних і політичних діячів, царів, королів та інших лідерів. При цьому Л. Петражицький наголошував на тому, що держава й офіційне законодавство є «проекціями» правових переживань, «фантазмів» психіки².

Органічна теорія походження держави ґрунтується на уявленні про державу як про живий організм, продукт соціальної еволюції. Так, Г. Спенсер ототожнював процес виникнення та функціонування держави з біологічним організмом. Учений висловив думку про те, що держава – це суспільний організм, який складається з окремих людей, подібно до того, як живий організм складається з клітин. Згідно з цією теорією держава, як і будь-яке живе

¹ Рудик П.А. Теорія держави: основні теорії, концепції, підходи до вивчення: навчальний посібник, 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Алерта, 2015. 288 с.

² Теорія держави і права : підруч. / [Ю. А. Ведерніков, І. А. Сердюк, О. М. Куракін та ін.] ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 468 с.

тіло, базується на диференціації та спеціалізації. Диференціація означає, що держава спочатку виникає як найпростіша політична реальність і в процесі свого становлення ускладнюється, розростається. Цей процес завершується загибеллю держави в результаті її старіння. Спеціалізація передбачає, що формування держави супроводжується об'єднанням індивідів у групи-органи, кожна з яких здійснює визначену, лише їй притаманну функцію. Таким чином, утворюється система органів держави. І все це відбувається так, як у живому організмі, окремі частини якого спеціалізуються на певній функції в системі цілого.

Марксистська (матеріалістична, класова, економічна) теорія походження держави (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ульянов (Ленін)). Її суть зводиться до того, що держава виникла внаслідок класової боротьби. Ця теорія є однією з найбільш розповсюджених та аргументованих у вітчизняній юридичній науці гіпотез (обґрунтованого припущення) про походження держави і права. Вона викладена в роботі Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави», підготовленої на основі аналізу історичного матеріалу щодо виникнення держав у Греції, стародавньому Римі та давніх германців. У найбільш загальному вигляді процес виникнення держави можна звести до положення про те, що держава існувала не завжди, а з'явилася на певному історичному етапі розвитку суспільства, коли здійснюється перехід до виробляючої економіки. Передумовою виникнення держави є великий суспільний розподіл праці на види діяльності й виокремлення їх у самостійні напрями: а) землеробство; б) скотарство; в) ремесло; г) професійний обмін товарів (торгівля)¹.

Спеціалізація суспільного виробництва супроводжується вдосконаленням знарядь праці, підвищенням її продуктивності та, як наслідок, – появою надлишкового продукту та приватної власності, значна частка якої накопичувалася в осіб, які здійснювали владні повноваження (вождів, старійшин, військових начальників). Зміни, що відбулися в характері розподілу матеріальних благ, які вироблялися в суспільстві, неминуче позначилися на соціальній структурі суспільства: воно розкололося на антагоністичні класи з непримиримими суперечностями. У зв'язку з цим виникла потреба в такій організації публічної влади, яка змогла б усунути суперечності, що виникли між цими класами. Саме такою організацією і виявилася держава.

Теорія інцесту (кровозмішення). Автором цієї теорії є французький соціолог і етнограф Клод Леві-Стросс. На його думку, вихідним соціальним чинником у виокремленні людини зі світу природи, структуризації суспільства і виникнення держави виявилася існуюча в первісному суспільстві заборона інцесту, особливо на тому етапі розвитку родової общини, коли люди стали помічати, що від кровозмішення народжуються неповноцінні діти. Для реалізації цієї заборони необхідно було створити спеціальні органи всередині

¹ Рудик П.А. Теорія держави: основні теорії, концепції, підходи до вивчення: навчальний посібник, 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Алерта, 2015. 288 с.

родової общини, котрі здійснювали б контроль за дотриманням заборони, застосовували жорсткі заходи покарання до тих осіб, які її порушили, а також встановлювали б зв'язки з іншими общинами для обміну жінками. Ці контрольні органи з часом і трансформувалися в державний апарат (державу)¹.

Іригаційна (гідравлічна) теорія походження держави в найбільш систематизованому вигляді була викладена німецьким ученим К. Вітфогелем у роботі «Східний деспотизм». Сутність її полягає в тому, що в Давньому Єгипті, де на берегах Нілу люди поступово стали переходити до осілого життя, необхідно було будувати канали та інші гідравлічні споруди для ведення землеробства. Іригаційні роботи вимагали спеціальної організації та навичок. Їх виконували люди, здатні керувати іригаційним будівництвом. Ці організатори з часом стали першими державними службовцями, котрі уособлювали державний апарат. Отже, на створення держави визначальний вплив мав іригаційний фактор.

Демографічна концепція походження держави (Е. Босеруп). В її основу покладено біологічну теорію Мальтуса. Сутність концепції полягає в тому, що основною причиною виникнення держави стало зростання чисельності населення, котре проживає на певній території, та необхідність управління ним.

Расова теорія походження держави з'явилася в період рабовласництва в Новому Світі та мала на меті реабілітувати його в очах європейського співтовариства. Її основоположник Ж. де Гобіно вважав, що люди поділяються на дві раси: господарів, які створили державу, і рабів, котрі здатні лише підкорятися².

Кризова теорія походження держави (А.Б. Венгеров). Причина виникнення перших державних утворень полягає в наявності кризових чинників (економічних, соціальних, екологічних та інших) у період неолітичної революції, при переході до виробляючої економіки.

Спортивна теорія походження держави (Ортега-І.-Гассет), за якої виникнення держави пов'язано з походженням ігор, фізичних вправ, ініціацій і поступовим оформленням спеціальної авторитетної групи організаторів, які з часом отримують владні повноваження³.

Поняття «**держави**» слід розглядати як суверенну політико-територіальну організацію публічної влади, певних соціальних сил (класів, груп, усього народу), що має апарат управління і примусу, робить свої веління загальнообов'язковими і вирішує як класові, так і загальносоціальні задачі.

¹ Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

² Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

³ Рудик П.А. Теорія держави: основні теорії, концепції, підходи до вивчення: навчальний посібник, 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Алерта, 2015. 288 с.

Держава – це форма організації політичної влади, що покликана впорядкувати суспільні відносини на певній території. Держава, займаючи особливе місце в політичній системі громадянського суспільства, має характерні ознаки, що відрізняють її від інших політичних інститутів влади. Вона виникла на певному етапі розвитку людства і зберігається до теперішнього часу. Пізнання ознак держави є складним, оскільки залежить від постійної зміни економічних, соціальних, класових, духовних, релігійних, національних та інших чинників, що визначають її сутність і зміст¹.

Будь-якій сучасній державі притаманні такі основні **ознаки**:

➤ **територія** – наявність певної території, що визначається кордонами, які можуть бути морськими, сухопутними та повітряними, на яку поширюється влада держави, а закони мають загальнообов'язкову силу;

➤ **державний суверенітет** – властивість державної влади, що полягає у самостійності, повноті, єдності та верховенстві у межах даної держави та незалежності зовні;

➤ **населення** – сукупність людей, що проживають на території певної держави і підпорядковуються державній владі;

➤ **наявність публічної влади** – влада, що поширюється на всіх людей, які проживають на території держави;

➤ **наявність системи права** – право і законодавство держави, без яких неможливо активно керувати суспільством, а також забезпечувати виконання прийнятих рішень;

➤ **наявність податкової системи** – держава має систему оподаткування та фінансового контролю для формування загальнонаціонального бюджету, утримання державного апарату;

➤ **право на монопольне застосування примуса** – можливість держави легально застосовувати примус не тільки до громадян, а й до людей, які перебувають на території даної держави.

Держава як особлива форма організації суспільства, покликана представляти інтереси населення, забезпечувати, охороняти права і свободи людини, надавати простір її активності й творчості, виконувати різноманітні функції, та реалізуються через державний апарат, що має складну структуру.

Соціальне призначення сучасної держави полягає в її різноманітності, широкій сфері діяльності, спрямованій на нормальне, безконфліктне існування суспільства. Одне з провідних місць у цьому процесі належить закріпленню, забезпеченню прав і свобод людини, екологічній безпеці, технічному прогресу, здоров'ю нації, безконфліктному існуванню суспільства, забезпеченню гідного прожиткового рівня народу, підтримання науки, культури, освіти.

Характеризуючи сучасну державу, не можна стверджувати, що вона має таке саме призначення, як і держави давніх часів. Так, перші держави утво-

¹ Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / [О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін.] ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

рили на межі IV-III тис. до н.е. їх формування відбувалось під впливом економічних, соціальних, демографічних, природно-кліматичних, антропологічних, психологічних, релігійних та інших чинників.

Важливою *економічною передумовою* формування держави став перехід від економіки привласнення до виробничої економіки. Спеціалізація видів трудової діяльності (суспільний розподіл праці) привела до зростання її продуктивності. Поява надлишкового продукту уможливила утримання окремої групи людей, які виконують суспільно значущі владно-управлінські функції.

Одночасно відбуваються й значні *соціальні зміни*: з'являються нові форми організації сім'ї, майнове розшарування і соціальна диференціація, активізуються контакти між общинами та родами. Спільне існування великої кількості людей у межах більш складного суспільства, збільшення його території породжує нові проблеми управління. Колишні методи, які працювали в умовах первісного ладу, втрачають свою ефективність. Унаслідок цього виникають нові, більш розвинуті форми й методи управління, з'являється потреба в організації управління на кількох рівнях, у виокремленні спеціальної групи управлінців, які мають відповідний досвід і здібності. Поступово ця нова організація влади отримує *суспільну легітимацію*, доводить свою перевагу.

Перехід від первісного ладу до держави *прискорювався* завоюваннями одних племен іншими, які супроводжувались збільшенням підконтрольного населення та території, зміцненням влади вождів.

Необхідність утворення держави здебільшого пов'язується з появою у суспільстві нерівності серед його членів, його диференціацією на певні соціальні верстви (класи), зміною форми і характеру зв'язків між ними та суспільством, якісними змінами у суспільному виробництві, свідомості людей тощо.

Державна влада – це вид публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами, здатність держави підпорядковувати своїй волі поведінку людей та діяльність об'єднань, що знаходяться на її території¹.

Елементами державної влади є: суб'єкт влади, об'єкт влади, державно-владні відносини.

Ознаками державної влади є:

- *суверенітет* державної влади;
- *легальність* – нормативність, здатність втілюватися в нормах права, обмежуватися законом, функціонувати в межах права;
- *легітимність* – прийняття населенням країни законної влади, а також визнання її права управляти соціальними процесами, готовність їй підкорятися²;

¹ Рабінович П. М. Державна влада. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Укр. Енциклоп., 1999. Т. 2. 380 с.

² Коваль О. Я. Легальність як юридична форма вираження легітимності влади. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17–18 березня 2017 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. С. 6-9.

- **єдність** державної влади;
- **поділ влади** (це конституційна ознака, яка закріплюється у ст. 6 Конституції України та проголошує, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову)¹;

– **спирання на примус**.

Основоположними **принципами** державної влади є:

➤ **принцип суверенітету**, що означає верховенство і незалежність державної влади;

➤ **принцип законності**, що має обов'язкове значення для всіх видів та рівнів влади, для всіх державних органів, посадових осіб і полягає у неухильному дотриманні ними норм Конституції, законів та інших нормативних правових актів;

➤ **принципи виборності та призначення**, які визначають процес формування влади (представники державного апарату отримують посади шляхом виборів або призначення, будь-які захоплення чи узурпування державної влади є неприпустимими)²;

➤ **принципи розділення і з'єднання влади**, які розглядаються в різні історичні періоди як способи раціональної організації державної влади;

➤ **принципи єдиноначальності та колегіальності**, що відображають специфіку тієї чи тієї гілки влади і допомагають оперативно та відповідально вирішувати питання;

➤ **принцип ієрархічності, сунідрядність** (чітке підпорядкування органів державної влади за вертикальною схемою. Тобто органи, що стоять нижче, повинні підпорядковуватися органам, що стоять вище);

➤ **принцип професіоналізму**, що означає наявність системи підготовки кадрів, їх стабільність і своєчасне просування по службі, контроль за відповідністю рівня професійних знань і навичок займаній посаді³.

Однією з фундаментальних характеристик влади, яка свідчить про те, що суспільство добровільно приймає (або не приймає) наявну державну владу, є **легітимність**.

Легітимація державної влади є специфічним, динамічно змінюваним, соціально значущим та внормованим порядком відносин між владою і суспільством, який ґрунтується на визнанні громадянами державної влади. Влада вважається легітимною, якщо її дії узгоджуються з уявленнями громадян про

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Ткаля О. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 274-279.

³ Липовська Н. А. Реформування системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: теоретичні аспекти. *Грані*. 2012. № 12 (92). С. 144-148.

справедливість, законність та доцільність¹.

Основні ознаки легітимації державної влади:

- верховенство права;
- народний суверенітет;
- народне волевиявлення;
- система стримувань і противаг та наявність механізму конституційного контролю;
- узаконення влади на території та схвалення її народом;
- взаємодія суспільства і влади^{2 3}.

Вважається, що процес легітимації стримує суспільство від саморуйнування й хаосу та окреслює образ майбутнього трансформованого ладу⁴.

Юридичним вираженням легітимності влади є її легальність – нормативність, здатність втілюватися в нормах права, обмежуватися законом, функціонувати в рамках законності⁵.

Легалізація державної влади – це порядок обрання, формування та функціонування органів державної влади згідно із встановленими нормами права, здійснення влади відповідно до обсягу повноважень, наданих законом⁶.

Ознаки легальної державної влади:

- 1) невід’ємна умова державної влади;
- 2) юридично засвідчений, підтверджений факт установлення;
- 3) правила і процедури легалізації, встановлені до моменту настання юридичного факту^{7 8 9}.

Окрім того, особливе значення мають форми, методи та способи державно-владної діяльності; конституційно-правові норми, що її регламентують; система державних інституцій, які здійснюють владний вплив, забезпечують реальне управління в процесі державно-владних відносин. Сукупність вищевказаних елементів, за допомогою яких здійснюється влада, утворює **меха-**

¹ Сердюк В. Легітимність влади як один з її основних атрибутів. *Юридична Україна*. 2006. № 11. С. 10-15.

² Депа Ю.-М. Р. Правова сутність і теоретико-правова конструкція легітимації державної влади. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 3-14.

³ Радченко О. О. Генезис легітимації інститутів публічної влади в Україні: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.

⁴ Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз: монографія / за ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2004. 360 с.

⁵ Міщенко А. Б. Довіра як складова легітимації влади в умовах сучасної демократії: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2010. 20 с.

⁶ Коваль О. Я. Співвідношення понять «легітимність», «легальність» та «легалізація». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 7-10.

⁷ Мороз С. П. Теорія держави: навч. посіб. Дніпропетровськ: Ун-т митної справи та фінансів, 2016. 119 с.

⁸ Коваль О. Я. Співвідношення понять «легітимність», «легальність» та «легалізація». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 6 (2). С. 7-10.

⁹ Манько Д. Г. Легалізація як правова процедура: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 21 с.

нізм реалізації державної влади.

Державний суверенітет являє собою політико-правову властивість державної влади, яка полягає в її верховенстві щодо всякої іншої влади всередині країни та незалежності і рівноправності в стосунках за її межами¹.

У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. зазначені такі ознаки державного суверенітету України: – верховенство – відсутність іншої державної влади на території країни; – самостійність – можливість самостійно приймати рішення всередині країни і зовні при дотриманні норм національного і міжнародного права; – повнота – поширення державної влади на всі сфери державного життя, на все населення і громадські організації країни; – неподільність влади держави в межах її території – єдність влади в цілому і тільки функціональний її поділ на галузі влади: законодавчу, виконавчу, судову; – незалежність у зовнішніх відносинах – можливість самостійно приймати рішення зовні країни при дотриманні норм міжнародного права і повазі суверенітету інших країн; – рівноправність у зовнішніх відносинах – наявність у міжнародних зв'язках таких прав і обов'язків, як і в інших держав².

Основними **ознаками** державного суверенітету є:

- **єдність**, яка означає, що в державі може бути лише одна суверенна влада, яку здійснює від імені суспільства державний апарат;
- **неподільність**, яка свідчить про те, що саме державній владі належить вся повнота суверенітету;
- **невідчужуваність** – означає, що суверенітет є правом абсолютним, він не може бути нікому переданий або обмежений. Водночас державний суверенітет може бути втрачено (наприклад, під час окупації держави)³.

Структура державного суверенітету:

- **внутрішній суверенітет**, який підкреслює верховенство державної влади над всіма іншими проявами влади всередині країни (релігійної, партійної, економічної та ін.); **зовнішній суверенітет**, який означає незалежність та рівноправність у стосунках з іншими державами⁴.

Суверенітет народу – це право та спроможність народу визначати основні питання власного життя, бути єдиним джерелом державної влади^{5 6}.

¹ Гавриленко В. В. Державний суверенітет як політико-правова категорія: підходи до визначення та інтерпретації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 15-18.

² Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

³ Галдикін О. В. Реальний суверенітет держави в умовах глобалізації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 65-69.

⁴ Шемшученко Ю. Конституційно-правові засади державного суверенітету України: до 20-ї річниці проголошення незалежності України. *Вісник Національної академії наук України*. 2011. № 6. С. 3-16.

⁵ Селіванов А. Суверенітет народу і його забезпечення публічною владою. *Право України*. 2009. № 11. С. 66-73.

⁶ Скрипнюк О. Моделі реалізації принципу народного суверенітету в умовах демократії: питання теорії. *Право України*. 2015. № 10. С. 189-196.

Суверенітет нації – це право та спроможність нації самостійно визначати основні питання власного життя та розвитку^{1 2}.

Типологія держав є класифікацією держав на групи (типи) за їх найсуттєвішими, найбільш значущими ознаками. У науці виділяють кілька підходів щодо визначення критеріїв такого поділу, основними з яких є формаційний та цивілізаційний підходи. **Формаційний підхід** полягає в належності держави до певної суспільно-економічної формації, де категорію «суспільно-економічна формація» визначено як суспільство, що перебуває на певному щаблі історичного розвитку, взяте в єдності всіх його сторін, із властивим йому способом виробництва, економічним ладом (базисом), і надбудоване над ним. Згідно з цією теорією виділяють **рабовласницький, феодалний, буржуазний, соціалістичний** типи держави. **Цивілізаційний підхід** ґрунтується на вченні про цивілізацію. Цивілізація представляє собою певний тип суспільства, який відрізняється своєю історією, культурою, традиціями, менталітетом, релігією та іншими факторами^{3 4 5}. У межах цивілізаційного підходу відносно недавно було сформовано **лібертарно-юридичну концепцію**, що містить типологію держави і права.

Ключові поняття:

держава, ознаки держави, територія, населення, публічна влада, громадянство, система права, податкова система, примус, сутність держави за класовим підходом, сутність держави за національним підходом, сутність держави за релігійним підходом, сутність держави за загальносоціальним підходом, сутність держави за гносеологічним підходом, соціальне призначення держави, міфічна теорія походження держави, патріархальна теорія походження держави, теологічна теорія походження держави, класична теологічна теорія походження держави, сучасна теологічна теорія походження держави, патерналістична теорія походження держави, патримоніальна теорія походження держави, договірна теорія походження держави, органічна теорія походження держави, теорія насильства, расова теорія походження держави, космічна теорія походження держави, іригаційна (гідравлічна) теорія походження держави, технократична теорія походження держави, демографічна теорія походження держави, теорія інцесту, кризова теорія

¹ Писаренко С. Державний, національний, народний суверенітет в умовах глобалізації. *Віче*. 2011. № 9. С. 26-31.

² Погорська І. І. Цінність національного суверенітету в теорії та практиці зовнішньої політики сучасної держави. *Проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 4. С. 39-54.

³ Пікуля Т. О. Методологічні критерії та класифікаційні схеми типологізації держав світу. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії. Серія: Економіка, право*. 2013. № 2. С. 225-233.

⁴ Герилів Д. Ю. Типологія держави: теоретико-правове дослідження: ав-тореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2014. 22 с.; Герилів Д. Ю. Типологія держави: теоретико-правове дослідження: моногр. Львів: ПАІС, 2016. 191 с.

⁵ Гончаревський В. Е. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991-2009): моногр. Київ: Логос, 2011. 219 с.

походження держави, олігархічна теорія походження держави, державна влада, легальність, легітимність, суб'єкт державної влади, об'єкт державної влади, державна влада на місцевому рівні, державна влада на регіональному рівні, державна влада на національному рівні, суверенітет, суверенність, суверенітет держави, внутрішній суверенітет, зовнішній суверенітет, види державного суверенітету, суверенітет народу, суверенітет нації, суверенні права, верховенство, соціальна влада, державна влада, нація, типологія держав, тип держави, формаційний підхід до типології держави, цивілізаційний підхід до типології держави, первісна держава, рабовласницька держава, феодалська держава, буржуазна держава, капіталістична держава, соціалістична держава, світська держава, теократична держава, постсоціалістична (перехідна) держава, цивілізаційний підхід до типології держав, первісна цивілізація, вторинна цивілізація, класифікації держав за цивілізаційним підходом, ліберально-юридична концепція, економічний базис соціалістичної держави.

1. Форма сумісної життєдіяльності людей, що склалася історично, структуру якої утворюють соціальні суб'єкти, соціальна діяльність та соціальні відносини – це:

- а) громада;
- б) суспільство;
- в) держава;
- г) об'єднання;
- д) сім'я.

2. Держава – це:

- а) структурована сукупність всіх політичних явищ і процесів, що існують на певній території;
- б) система органів влади, що має ознаки суверенітету та здійснює організацію населення на певній території за допомогою примусу;
- в) форма об'єднання всіх членів суспільства на певній території для досягнення певних цілей, стабільного розвитку та врегулювання суспільних відносин на всіх рівнях;
- г) суверенна політико-територіальна організація публічної влади, певних соціальних сил (класів, груп, всього народу), що має апарат управління і примусу, робить свої веління загальнообов'язковими та вирішує як класові, так і загальносоціальні завдання;
- д) упорядкована на засадах права система всіх політичних явищ, що функціонують і взаємодіють у суспільстві з метою завоювання, утримання або участі у політичній владі, механізм організації і функціонування політичної влади.

3. Держава є організацією всього суспільства, оскільки:

- а) може виступати в ролі арбітра між конфліктуєчими угрупованнями,

пом'якшувати та узгоджувати різні соціальні, національні, мовні конфлікти, сприяти досягненню соціальних компромісів;

б) організована як система спеціальних органів, що наділені владними повноваженнями;

в) виступає у внутрішніх та зовнішніх відносинах в інтересах усього населення країни, яке вона повинна репрезентувати і обслуговувати, бо саме від її імені ухвалюються ті рішення, які, маючи загальнообов'язковий характер, спрямовані на реалізацію і захист прав усіх громадян;

г) поєднує захист інтересів усього суспільства з інтересами певних еліт;

д) виражає та захищає інтереси домінуючої частини населення.

4. Ознаки держави поділяються на:

а) обов'язкові та додаткові;

б) загальні та спеціальні;

в) основні, спеціальні, власні;

г) основні та факультативні;

д) основні та спеціальні.

5. Основними ознаками держави є:

а) територія, населення, наявність особливого апарату держави, суверенітет, фіскальна система;

б) населення, наявність особливого апарату держави, державна символіка, мова, офіційна система оподаткування, обороноздатність;

в) територія, населення, наявність особливого апарату держави, суверенітет, здатність надавати позики та кредити;

г) територія, населення, наявність особливого апарату держави, суверенітет, офіційна система оподаткування, грошова одиниця, столиця, мова, державна символіка;

д) територія, населення, суверенітет, державна символіка, мова.

6. Які ознаки відрізняють державу від інших політичних організацій суспільства:

а) взаємодія з міжнародними організаціями; прерогатива володіння власністю на основні знаряддя і засоби виробництва;

б) наявність конституційного акту; монополія на освоєння космічного простору;

в) прерогатива на видання нормативно-правових актів, що являють собою прояв безумовної загальнообов'язковості державної волі, суверенітет та монополія на примусову владу стосовно населення, взаємодія з міжнародними організаціями;

г) прерогатива на видання загальнообов'язкових нормативно-правових актів; суверенітет; монополія на примусову владу стосовно населення; взаємодія з міжнародними організаціями; прерогатива володіння власністю.

д) взаємодія з міжнародними організаціями; прерогатива володіння властністю на основні знаряддя і засоби виробництва; монополія на освоєння космічного простору.

7. Внутрішній зміст діяльності держави, який виражає єдність загальносоціальних і вузькокласових (групових) інтересів громадян – це:

- а) призначення держави;
- б) зміст держави;
- в) сутність держави;
- г) ознака держави;
- д) принцип держави.

8. Підхід, який характеризує державу як засіб відображення інтересів певної соціальної групи та засіб реалізації політичної влади – це:

- а) класовий підхід;
- б) національний підхід;
- в) сутнісний підхід;
- г) релігійний підхід;
- д) загальносоціальний підхід.

9. Підхід, який характеризує державу як юридичну категорію та соціальний феномен, що виступає як явище «в собі», «для себе», «для інших» – це:

- а) класовий підхід;
- б) гносеологічний підхід;
- в) загальносоціальний підхід;
- г) національний підхід;
- д) релігійний підхід.

11. Підхід, який дає можливість охарактеризувати державу як засіб виокремлення народу як нації, забезпечення його інтересів, а також як результат здійснення національного суверенітету – це:

- а) національний підхід;
- б) класовий підхід;
- в) загальносоціальний підхід;
- г) гносеологічний підхід;
- д) сутнісний підхід.

12. Ознаками, що притаманні нормативній регуляції первісного суспільства є:

а) перевага заборон; неподільність прав та обов'язків, пріоритет інтересів особи над інтересами держави;

б) наявність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм, перевага дозволів у правовому регулюванні;

в) перевага заборон, неподільність прав та обов'язків, відсутність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм;

г) відсутність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм, чітка регламентація норм;

д) перевага заборон, формальна визначеність норм, культ вождя, розподіл влади на виконавчу та судову.

13. Суспільний лад, в якому відносини між людьми регулюють «мононо-
рми» – це:

а) рабовласницький лад;

б) феодалний лад;

в) первісний лад;

г) буржуазний лад;

д) демократичний лад.

14. Основоположником теологічної теорії походження держави є:

а) М. Лютер;

б) Ф. Аквінський;

в) З. Фрейд;

г) Ж. Марітен;

д) К. Маркс.

15. За теологічною теорією засновником держави є:

а) патріарх;

б) вождь;

в) верховний суддя;

г) Бог;

д) монарх.

16. Відповідно до теологічної теорії походження держави позбавити правителя влади або критикувати його має право:

а) народ;

б) аристократія;

в) військові начальники;

г) парламент;

д) церква.

17. Термін «державна» та «влада правителя» ототожнюються в:

а) теологічній теорії походження держави;

б) марксистській теорії походження держави;

в) договірній теорії походження держави;

г) іригаційній теорії походження держави;

д) патріархальній теорії походження держави.

18. Представники якої теорії походження держави стверджували, що держава – найкраща форма людського спілкування, яка створюється з метою досягнення загального блага, а влада монарха – природне продовження влади батька:

- а) договірної теорії;
- б) теологічної теорії;
- в) патріархальної теорії;
- г) органічної теорії;
- д) природно-правової теорії.

19. Представниками патріархальної теорії походження держави є:

- а) Арістотель, Конфуцій, Р. Філмер;
- б) Ф. Аквінський, Б. Спіноза, Г. Гегель;
- в) Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо;
- г) Г. Спенсер, Я. Козельський, М. Радищев;
- д) Л. Гумплович, К. Каутський, І. Кант.

20. Патріархальна теорія походження держави ґрунтується на:

- а) ідеї виникнення держави в результаті розростання сім'ї через природний потяг людей до взаємного спілкування;
- б) ідеї походження держави в результаті угоди (договору) як акту розумної волі людей;
- в) ототоженні процесів виникнення і функціонування держави з біологічним організмом;
- г) поясненні виникнення держави як результату воєнного, насильницького підпорядкування одного племені іншому;
- д) поділі первісного суспільства на класи з протилежними інтересами, що було зумовлено економічними чинниками: суспільний поділ праці, поява надлишкового продукту, виникнення приватної власності.

21. Згідно з якою теорією походження держава – це особлива організація сили, створена для підтримки диктатури економіки й панівного класу:

- а) класовою теорією;
- б) теорією насильства;
- в) олігархічною теорією;
- г) патріархальною теорією;
- д) органічною теорією.

22. Прихильники якої теорії походження держави розрізняють три основні форми виникнення держави: афінську, римську, давньогерманську:

- а) теорія насильства;

- б) історико-матеріалістична теорія;
- в) договірна теорія;
- г) теорія насильства;
- д) патріархальна теорія.

23. Представником психологічної теорії походження держави є:

- а) Х. Чемберлен;
- б) К. Маркс;
- в) Г. Спенсер;
- г) К. Кауцький;
- д) Л. Гумплович.

24. Теорія походження держави, яку розробив Л. Петражицький – це:

- а) патріархальна теорія;
- б) органічна теорія;
- в) психологічна теорія;
- г) теологічна теорія;
- д) договірна теорія.

25. Теорія, представники якої стверджували, що держава й офіційне законодавство є «проекціями» правових переживань:

- а) олігархічна теорія;
- б) органічна теорія;
- в) договірна теорія;
- г) психологічна теорія;
- д) патріархальна теорія.

26. «Влада монарха є похідною не від божого провидіння, а від самих людей» – це положення характерне для:

- а) психологічної теорії походження держави;
- б) іригаційної теорії походження держави;
- в) теологічної теорії походження держави;
- г) органічної теорії походження держави;
- д) космічної теорії походження держави.

27. Теорія походження держави, представники якої вважають, що держава є похідною від права власності на землю – це:

- а) органічна теорія;
- б) патримоніальна теорія;
- в) договірна теорія;
- г) іригаційна теорія;
- д) теорія завоювання.

28. Представниками договірної теорії походження держави є:

- а) Є. Дюрінг, Л. Гумплович, К. Каутський;
- б) К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін;
- в) Р. Філмер, М. Михайловський, Л. Петражицький;
- г) Г. Гроцій, Дж. Локк, О. Радищев;
- д) Г. Кельзен, І. Кант, Дж. Остін.

29. Договірна теорія походження держави ґрунтується на:

- а) поясненні виникнення держави як результату воєнного, насильницького підпорядкування одного племені іншому;
- б) поділі первісного суспільства на класи з протилежними інтересами, що було зумовлено економічними чинниками: суспільний поділ праці, поява надлишкового продукту, виникнення приватної власності;
- в) поділі праці і виділенням управління як специфічного виду діяльності, яким займалася елітарна група, що виокремилася із суспільства;
- г) ідеї походження держави внаслідок укладення між людьми угоди про свідоме самообмеження своєї свободи на користь загальних інтересів;
- д) ототожненні процесів виникнення і функціонування держави з біологічним організмом.

30. Теорія походження держави, представники якої вважають, що державі передують «природний стан», який вони характеризують по-різному: як царство необмеженої особистої свободи, загального благоденства або «війни всіх проти всіх»:

- а) патріархальна теорія;
- б) договірна теорія;
- в) теорія насильства;
- г) олігархічна теорія;
- д) психологічна теорія.

31. Теорія походження держави, яка пояснювала походження права необхідністю впорядкування (договору) відносин між родами – це:

- а) патріархальна теорія;
- б) теорія примирення;
- в) психологічна теорія;
- г) теологічна теорія;
- д) договірна теорія.

32. Теорія походження держави, представники якої вважають, що держава є апаратом примусу, тобто вона не результат розвитку суспільства, а зовнішня примусова сила – це:

- а) теорія насильства;
- б) олігархічна теорія;

- в) психологічна теорія;
- г) матеріалістична теорія;
- д) патріархальна теорія.

33. Л. Гумплович, Є. Дюрінг та К. Каутський розвивали теорію походження держави, яка має назву:

- а) патріархальна теорія;
- б) теорія завоювання;
- в) психологічна теорія;
- г) теологічна теорія;
- д) теорія договору.

34. Прихильники якої теорії походження держави вважали, що за умови подальшого розвитку суспільства держава трансформується в інструмент загальної гармонії, орган захисту та забезпечення загального блага як сильних, так і слабких:

- а) теорії насильства;
- б) договірної теорії;
- в) психологічної теорії;
- г) органічної теорії;
- д) патримоніальної теорії.

35. Який німецький філософ ХІХ ст. вважав, що виникнення власності, класів і держави відбулося в результаті насильства однієї частини суспільства над іншою:

- а) Є. Дюрінг;
- б) К. Каутський;
- в) Л. Гумплович;
- г) К. Маркс;
- д) Ф. Енгельс.

36. Прихильником теорії зовнішнього насильства походження держави є:

- а) Г. Спенсер;
- б) Л. Гумплович;
- в) Є. Дюрінг;
- г) К. Маркс;
- д) Б. Шантебу.

37. Теорія внутрішнього насильства походження держави ґрунтується на:

- а) ідеї походження держави в результаті угоди як акту розумної волі людей;
- б) ідеї виникнення власності, класів і держави внаслідок насильства однієї частини суспільства над іншою;
- в) поділі первісного суспільства на класи з протилежними інтересами,

що було зумовлено економічними чинниками: суспільний поділ праці, поява надлишкового продукту, виникнення приватної власності;

г) положенні, що держава виникла не з патріархальної сім'ї в результаті її розростання та об'єднання сімей у племена, а з союзів племен, народності;

д) поясненні виникнення держави як результат воєнного, насильницького підпорядкування одного племені іншому.

38. *Теорія зовнішнього насильства походження держави ґрунтується на:*

а) положенні, що держава виникла з патріархальної сім'ї в результаті її розростання та об'єднання сімей у племена, союзи племен, народності;

б) ідеї походження держави в результаті угоди (договору) як акту розумної волі людей;

в) ототожненні процесів виникнення і функціонування держави з біологічним організмом;

г) поясненні виникнення держави як результату завоювання, насильства, поневолення одних племен іншими;

д) поділи первісного суспільства на класи з протилежними інтересами, що було зумовлено економічними чинниками: суспільний поділ праці, поява надлишкового продукту, виникнення приватної власності.

39. *Запропонована Г. Спенсером органічна теорія походження держави ґрунтується на:*

а) поясненні виникнення держави як результат воєнного, насильницького підпорядкування одного племені іншому;

б) поділі праці і виділенням управління як специфічного виду діяльності, яким займалася елітарна група, що виокремилася із суспільства;

в) ототожненні процесів виникнення і функціонування держави з біологічним організмом;

г) поділі первісного суспільства на класи з протилежними інтересами, що було зумовлено економічними чинниками: суспільний поділ праці, поява надлишкового продукту, виникнення приватної власності;

д) ототожненні процесів виникнення і функціонування держави з державним органом.

40. *Згідно органічної теорії походження держави, функцію грошей у суспільстві виконує:*

а) мозок;

б) приватна власність;

в) релігія;

г) кровоносні судини;

д) глава держави.

41. Прихильниками якої теорії походження держави є А. Чижевський, В. Вернадський, Т. Шарден:

- а) теологічної;
- б) економічної;
- в) космічної;
- г) гідравлічної;
- д) кризової.

42. Теорія походження держави, згідно якої вихідним соціальним чинником у виокремленні людини зі світу природи, структуризації суспільства і виникнення держави виявилася існуюча в первісному суспільстві заборона кровозмішування:

- а) теологічна теорія;
- б) договірна теорія;
- в) органічна теорія;
- г) теорія інцесту;
- д) теорія насильства.

43. Представником якої теорії походження держави був Клод Леві-Строс:

- а) теорії кровозмішення;
- б) патріархальної теорії;
- в) договірної теорії;
- г) психологічної теорії;
- д) органічної теорії.

44. Теорія, що пояснює виникнення держави необхідністю організовувати великі маси людей для будівництва іригаційних споруд в аграрному секторі:

- а) гідравлічна теорія;
- б) договірна теорія;
- в) кризова теорія;
- г) расова теорія;
- д) економічна теорія.

45. Теорія походження держави, сутність якої полягає у тому, що основною причиною виникнення держави стало зростання чисельності населення, котре проживає на певній території, та необхідність управління ним:

- а) класова теорія;
- б) економічна теорія;
- в) іригаційна теорія;
- г) договірна теорія;
- д) демографічна теорія.

46. *Основоположником якої теорії походження держави був Ж. де Гобіно:*

- а) расової теорії;
- б) патріархальної теорії;
- в) теологічної теорії;
- г) психологічної теорії;
- д) іригаційної теорії.

47. *Теорія походження держави, яка визначає, що причина виникнення перших державних утворень полягає в наявності переломних чинників при переході до виробляючої економіки – це:*

- а) теорія насильства;
- б) технократична теорія;
- в) демографічна теорія;
- г) кризова теорія;
- д) економічна теорія.

48. *Представники якої теорії походження держави стверджували, що розкладання первісного суспільства було пов'язане передусім із виникненням виробничих видів господарювання і їх розвитком:*

- а) іригаційної теорії;
- б) технократичної теорії;
- в) економічної теорії;
- г) олігархічної теорії;
- д) органічної теорії.

49. *Теорія походження держави, в межах якої розрізняють військовий, аристократичний та плутократичний шляхи виникнення держави:*

- а) олігархічна теорія;
- б) патріархальна теорія;
- в) договірна теорія;
- г) іригаційна теорія;
- д) класова теорія.

50. *Представником якої теорії походження держави був Б. Шантебу:*

- а) органічної теорії;
- б) психологічної теорії;
- в) договірної теорії;
- г) патріархальної теорії;
- д) олігархічної теорії.

51. Універсальний механізм організації суспільного життя на основі вольових двосторонніх відносин, сутність якого виявляється у здатності однієї волі підпорядковувати собі іншу – це:

- а) суспільство;
- б) влада;
- в) суверенітет;
- г) правова форма діяльності;
- д) концепція держави.

52. Влада, яка характеризується суверенністю, універсальністю та здатністю владно-примусового впливу на поведінку всіх людей та їх організацій, що забезпечується державно-правовими методами, – це:

- а) соціальна влада;
- б) державна влада;
- в) муніципальна влада;
- г) соціально-економічна влада;
- д) політична влада.

53. Поняття «державна влада» та «соціальна влада» співвідносяться так:

- а) соціальна влада є вужчим поняттям, ніж державна влада;
- б) державна влада є видом соціальної влади;
- в) державна влада охоплює поняття соціальної влади;
- г) державна та соціальна влада є тотожними поняттями;
- д) соціальна влада є видом державної влади.

54. Ознака, яка відрізняє державну владу від соціальної влади:

- а) виробляє загальні інтереси та цілі для суспільства;
- б) виявляється природно-історичним шляхом;
- в) владний суб'єкт має монопольне право приймати рішення;
- г) можливість застосування державного примусу;
- д) здійснює керівництво за допомогою різних засобів та методів.

55. Поняття «державна влада» та «публічна влада» співвідносяться так:

- а) поняття публічна влада є ширшим ніж державна влада;
- б) у своїй побудові публічна влада спирається на своєрідну «державну» основу;
- в) державна та публічна влада за суб'єктним складом є тотожними поняттями;
- г) державна влада є видом публічної влади;
- д) публічна влада є видом державної влади.

56. «Державна влада» та «політична влада» співвідносяться так:

- а) політична влада є засобом здійснення державної влади;
- б) політична влада вужча за змістом, ніж державна влада;
- в) політична діяльність вичерпується державною діяльністю;
- г) політична і державна влади мають однакові механізми здійснення;
- д) державна влада є засобом здійснення політичної влади.

57. Головна риса, що характеризує державну владу та відмежовує її від політичної, проявляється у:

- а) моноцентричності, тобто існуванні загальнодержавного центра прийняття рішень;
- б) домінуванні владної волі;
- в) виконанні функції розвитку держави;
- г) здійсненні влади уповноваженими суб'єктами – державними органами;
- д) можливості примусу щодо суспільства та особи.

58. Характерною рисою політичної влади є:

- а) одночасно є засобом організації суспільства й метою, яку ставлять перед собою суб'єкти, що її прагнуть, тому є предметом боротьби;
- б) суб'єкт і об'єкт влади добровільно налаштовують відносини управління-підпорядкування, тому використання примусу є досить умовним;
- в) здійснює управління суспільством від імені народу на всій території держави за допомогою державного апарату;
- г) реалізується державою та її органами, здатність держави підпорядковувати поведінку й діяльність людей та об'єднань, що перебувають на її території;
- д) концентроване вираження волі й сили держави, яке реалізується державними органами та установами й забезпечує стабільність і порядок у суспільстві.

59. З нижче наведеного до державної влади належить:

- а) має завжди політичний характер;
- б) виступає невід'ємним атрибутом суспільства на будь-якому етапі його розвитку;
- в) представляє інтереси певних соціальних груп;
- г) здійснює управління, упорядкування, з метою підтримання функціонування суспільства та базується на силі;
- д) здійснюється через політичні партії та блоки.

60. Принцип державної влади, що означає верховенство і незалежність державної влади, – це:

- а) принцип суверенітету;

- б) принцип законності;
- в) принцип рівності;
- г) принципи виборності та призначення;
- д) принцип професіоналізму.

61. Принцип державної влади, що має обов'язкове значення для всіх видів та рівнів влади, для всіх державних органів, посадових осіб і полягає у неухильному дотриманні ними норм Конституції, законів та інших нормативних правових актів, – це:

- а) принцип гласності судового процесу;
- б) принцип державної мови;
- в) принцип професіоналізму;
- г) принцип законності;
- д) принципи виборності.

62. Принципи державної влади, які визначають процес формування влади, – це:

- а) принципи розділення і з'єднання влади;
- б) принципи єдиноначальності та колегіальності;
- в) принципи виборності та призначення;
- г) принцип ієрархічності та супідрядності;
- д) принцип професіоналізму та виборності.

63. Принципи державної влади, що відображають специфіку тієї чи тієї гілки влади і допомагають оперативно та відповідально вирішувати питання, – це:

- а) принципи розділення та колегіальності;
- б) принципи єдиноначальності та розділення;
- в) принципи професіоналізму та колегіальності;
- г) принципи єдиноначальності та колегіальності;
- д) принципи єдиноначальності та виборності.

64. Принципи державної влади, що відображають специфіку державної влади як єдиної цілісної системи, здатної реалізовувати свої рішення у життя, – це:

- а) принцип ієрархічності та супідрядності;
- б) принцип професіоналізму та супідрядності;
- в) принцип ієрархічності та колегіальності;
- г) принцип ієрархічності та виборності;
- д) принцип ієрархічності та поєднання влади.

65. Принцип державної влади, що означає наявність системи підготовки кадрів, їх стабільність і своєчасне просування по службі, контроль за відповідністю рівня професійних знань і навичок займаній посаді, – це:

- а) принци гуманізму;
- б) принцип професіоналізму;
- в) принцип законності;
- г) принцип виборності;
- д) принцип призначення.

66. Універсальна репрезентативність, яка властива державній владі, означає, що:

- а) нормою для держави є одна державна влада;
- б) державна влада поширює свою дію на всю територію держави і всіх індивідів, які проживають та перебувають на ній;
- в) державна влада представляє все суспільство, виступає від його імені у внутрішніх і зовнішніх загальних справах;
- г) державна влада відокремлена від суспільства, стоїть над ним і матеріально втілена в державному апараті;
- д) державна влада є самостійною і незалежною від будь-якої іншої влади всередині країни і поза нею.

67. Легітимність державної влади означає, що влада:

- а) концентрується в апараті, системі органів держави та здійснюється через ці органи;
- б) виступає від імені всього суспільства, має «публічну» основу своєї діяльності;
- в) юридично обґрунтована і визнана народом, а також світовою спільнотою;
- г) має монопольне право видавати закони і спиратися на апарат примусу;
- д) відділена від інших видів влади всередині країни.

68. В Україні джерелом легітимності державної влади є:

- а) Верховна Рада України;
- б) Конституція України;
- в) народ України;
- г) Президент України;
- д) судова система.

69. Специфічний, динамічно змінюваний, соціально значущий та внормований порядок відносин між владою і суспільством, який ґрунтується на визнанні громадянами державної влади, – це:

- а) легалізація державної влади;

- б) верховенство влади;
- в) державний суверенітет;
- г) легальність;
- д) легітимація державної влади.

70. Основними формами легітимації державної влади є:

- а) традиційна, державна і раціональна;
- б) традиційна, харизматична і раціональна;
- в) традиційна, раціональна і нераціональна;
- г) традиційна, довготривала і раціональна;
- д) історична, харизматична і раціональна.

71. Ознака влади держави, що означає визнання її як в середині країни, так і на міжнародній арені:

- а) цілісність;
- б) суверенітет;
- в) автономія;
- г) легальність;
- д) легітимність.

72. Здатність того чи того політичного режиму досягти суспільного визнання та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади – це:

- а) політична легітимність;
- б) економічна легітимність;
- в) легітимність;
- г) соціальна легітимність;
- д) легітимація державної влади.

73. Заснована на вірі в особисті якості лідера – це:

- а) легальна легітимність;
- б) харизматична легітимність;
- в) нераціональна легітимність;
- г) соціальна легітимність;
- д) легітимація державної влади.

74. Легітимність, що має за джерело раціонально встановлені правила, норми, – це:

- а) економічна легітимність;
- б) соціальна легітимність;
- в) легальна легітимність;
- г) нераціональна легітимність;
- д) політична легітимність.

75. *Легітимація державної влади, що пов'язана із звичаями, традиціями населення, нерідко з особливою роллю релігії, з особистою, племінною, ставною залежністю, – це:*

- а) легальна;
- б) нераціональна;
- в) нетрадиційна;
- г) історична;
- д) традиційна.

76. *Під час легітимності відбувається:*

- а) здатність держави приймати обов'язкові рішення та домагатися їх виконання;
- б) вольові відносини, що виникають між людьми;
- в) сприйняття суспільством державної влади та її дій;
- г) забезпечення стабільності і порядку в суспільстві;
- д) здатність політичного режиму досягти суспільного визнання.

77. *Юридичним вираженням легітимності влади є її:*

- а) політична легальність;
- б) юридична легальність;
- в) легальність;
- г) економічна легальність;
- д) екологічна легальність.

78. *Суб'єктами здійснення державної влади є:*

- а) держава та державні органи;
- б) держава та політичні партії;
- в) держава та силові структури;
- г) держава та парламент;
- д) держава та міжнародні організації.

79. *Елементом державної влади є:*

- а) предмет влади;
- б) ознака влади;
- в) владні відносини;
- г) нормативна система;
- д) політика.

80. *Політико-правова властивість державної влади, що полягає у самостійності, повноті, єдності та верховенстві у межах даної держави та незалежності зовні – це:*

- а) суверенітет;

- б) публічна влада;
- в) фіскальна система;
- г) апарат держави;
- д) територія.

81. *Верховенство, повнота, незалежність, загальність і виключність влади держави – це:*

- а) державна правосуб'єктність;
- б) державний суверенітет;
- в) державний нейтралітет;
- г) державність;
- д) народний суверенітет.

82. *До ознак державного суверенітету, закріплених у Декларації про державний суверенітет України, відносяться:*

- а) верховенство, самостійність, повнота, верховенство права;
- б) неподільність, незалежність, рівноправність, легальність
- в) верховенство, самостійність, повнота й неподільність, легітимність.
- г) верховенство, самостійність, рівноправність, незалежність;
- д) суверенність, верховенство, незалежність і самостійність.

83. *Нормативно-правовий акт, в якому проголошено, що суверенітет України поширюється на всю її територію:*

- а) Декларації про державний суверенітет України;
- б) Конституція України;
- в) Акт проголошення незалежності України;
- г) Закон України «Про правонаступництво України»;
- д) Закон України «Про Конституційний Суд України».

84. *До державного суверенітету відноситься така властивість державної влади як:*

- а) політико-правова властивість;
- б) загально-юридична властивість;
- в) політико-юридична властивість;
- г) загально-політична властивість;
- д) національна властивість.

85. *Основними ознаками державного суверенітету є:*

- а) єдність, ієрархічність, національність;
- б) єдність, територіальність, подільність;
- в) неподільність, верховенство, загальність;
- г) неподільність, відчужуваність, загальність;
- д) єдність, неподільність, невідчужуваність.

86. *Ознака державного суверенітету, яка полягає у тому, що держава самотійно визначає і проводить свою зовнішню політику, керуючись принципами рівноправності і взаємовигідної співпраці з іншими членами міжнародного співтовариства:*

- а) єдність;
- б) неподільність;
- в) верховенство;
- г) невідчужуваність;
- д) незалежність.

87. *Ознака державного суверенітету, яка полягає у наявності однієї суверенної влади, здійснюваної системою органів держави:*

- а) єдність;
- б) територіальність;
- в) загальність;
- г) неподільність;
- д) невідчужуваність.

88. *Ознака державного суверенітету, яка полягає в тому, що в державі може бути одна суверенна влада, котру здійснює вся система державних органів:*

- а) єдність;
- б) неподільність;
- в) загальність;
- г) невідчужуваність;
- д) територіальність.

89. *Ознака державного суверенітету, згідно якої державній владі, що діє на всій території певної держави, належить вся повнота суверенітету:*

- а) єдність;
- б) територіальність;
- в) загальність;
- г) неподільність;
- д) невідчужуваність суверенітету.

90. *Ознака державного суверенітету, яка означає, що над державною владою немає іншої вищої влади, яка могла б встановлювати або обмежувати правомочність держави чи вимагати її підпорядкування собі:*

- а) єдність;
- б) неподільність;
- в) верховенство;
- г) рівноправність;
- д) незалежність.

91. Ознака державного суверенітету, згідно якої суверенітет не може бути нікому переданий, обмежений або розподілений:

- а) єдність;
- б) територіальність;
- в) загальність;
- г) неподільність;
- д) невідчужуваність суверенітету.

92. До внутрішніх суверенних прав належить:

- а) право оголошення війни та укладання миру;
- б) право на власні збройні сили;
- в) право на участь у міжнародних організаціях;
- г) право на дипломатичні зносини;
- д) право на укладення міжнародних договорів.

93. До зовнішніх суверенних прав держави належить:

- а) право оголошення війни та укладання миру;
- б) право формувати державні органи;
- в) право на власні збройні сили;
- г) право на поділ влади на три гілки;
- д) право на правосуддя.

94. Співвідношення державного суверенітету та суверенних прав полягає у наступному:

- а) державний суверенітет виключає наявність суверенних прав;
- б) суверенні права є складовою державного суверенітету;
- в) держава має суверенні права незалежно від наявності суверенітету;
- г) це самостійні поняття, які не перебувають у зв'язку між собою;
- д) це тотожні поняття.

95. Термін «народ» за чинною Конституцією України охоплює:

- а) спільність людей, які мають єдине походження та політичні традиції;
- б) громадян всіх національностей;
- в) єдність людей, які мають спільні антропологічні та ментальні характеристики;
- г) громадян, яким виповнилося 18 років та які проживають на території країни більше 5 років;
- д) осіб, які постійно проживають на території України.

96. Суверенітет держави конкретизується:

- а) у незалежності країни;
- б) у зносинах з іншими державами;

- в) у системі його суверенних прав (внутрішніх і зовнішніх);
- г) у її військових силах;
- д) у територіальній незалежності країни.

97. «Нація» (у політичному значенні) – це:

- а) громадяни, що проживають на території однієї країни;
- б) громадяни різних держав, що об'єднані єдиними законами і подібністю у вирішенні істотних політичних і соціально-культурних проблем;
- в) громадяни держави різних національностей, що об'єднані єдиними законами і подібністю у вирішенні істотних політичних і соціально-культурних проблем;
- г) громадяни держави однієї національності, що об'єднані єдиними законами і подібністю у вирішенні істотних політичних і соціально-культурних проблем;
- д) об'єднання людей, що проживає на окремій території держави.

98. Надайте визначення терміну «нація» у етнічному розумінні:

- а) громадяни держави різних національностей, що об'єднані єдиними законами і подібністю у вирішенні істотних політичних і соціально-культурних проблем;
- б) етносоціальна спільність, у якій сформувалася самосвідомість своєї ідентичності (спільності історичної долі, психології і характеру, схильності до національних, матеріальних і духовних цінностей тощо);
- в) громадяни, що проживають на території однієї країни;
- г) етносоціальна спільність, у якій не сформувалася самосвідомість своєї ідентичності;
- д) громадяни, що проживають на території одного міста.

99. Суверенітет народу характеризується через:

- а) право нації на вибір місця проживання;
- б) право нації на вибір релігії;
- в) право нації на доступ до публічної інформації;
- г) право нації на самовизначення;
- д) право нації на військову відповідь країні-агресору.

100. Шлях виникнення держави, політична специфіка якого була наслідком поєднання структур влади, успадкованих від Римської імперії, з християнством і укладом життя германських племен – це:

- а) давньогрецький шлях;
- б) слов'янський шлях;
- в) германський шлях;
- г) азіатський шлях;
- д) західний шлях.

101. Для якого шляху основними причинами виникнення держав були необхідність забезпечення земельними угіддями, водою, іригаційними спорудами вільних хліборобів-общинників; об'єднання для того значної кількості людей і територій, здійснення єдиного, централізованого керівництва суспільством:

- а) античного;
- б) германського;
- в) східного;
- г) європейського;
- д) слов'янського.

102. Умовний розподіл усіх держав, що існували й існують на великі групи та класи на основі спільних загальних рис – це:

- а) типологізація держав;
- б) типологія держав;
- в) структурування держав;
- г) систематизація держав;
- д) класифікація держав.

103. Сукупність тісно взаємопов'язаних рис держави, які відповідають певній соціальній структурі суспільства, яка, у свою чергу, обумовлена економічним базисом суспільства – це:

- а) тип держави;
- б) форма держави;
- в) типологізація держав;
- г) структурування держави;
- д) систематизація держави.

104. Основними підходами до типології держав є:

- а) формаційний та цивілізаційний;
- б) державницький та цивілізаційний;
- в) природноправовий та нормативістський;
- г) політологічний та соціологічний;
- д) гносеологічний та аксіологічний.

105. Залежно від характеру розвитку продуктивних сил держави поділяють на:

- а) доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні (інформаційні);
- б) архаїчні, економічні, комуністичні;
- в) демократичні, антидемократичні;
- г) етнічний, становий, індивідуально-політичний, правовий;
- д) неправова, перехідна, правова.

106. За способом набуття влади держави класифікують на:

- а) правові та неправові;
- б) правові та антиправові;
- в) правові та деспотичні;
- г) легальні та нелегальні;
- д) легітимні та нелегітимні.

107. За рівнем захисту прав і свобод людини держави класифікують на:

- а) правові та неправові;
- б) правові та антиправові;
- в) правові та деспотичні;
- г) легальні та нелегальні;
- д) легітимні та нелегітимні.

108. Підхід до типології держав, згідно з яким усі держави поділяються на такі, що належать до численних груп цивілізацій, головними ознаками яких є не соціально-економічні чинники, а передусім особливості релігії та культури – це:

- а) системний підхід;
- б) формаційний підхід;
- в) цивілізаційний підхід;
- г) теологічний підхід;
- д) антропологічний підхід.

109. До переваг цивілізаційного підходу відноситься:

- а) не зводить в абсолют будь-як елемент;
- б) не розкриває сутність будь-якої історичної епохи через людину;
- в) розкриває сутність будь-якої історичної епохи через сукупність панівних у певний період уявлень кожної особи про характер суспільного життя;
- г) ігнорує вплив соціальної диференціації суспільства, на цивілізаційні процеси;
- д) зводить в абсолют публічний елемент.

110. Відносно замкнуте і локальне становище суспільства, що характеризується спільністю культурних, економічних, географічних, релігійних, психологічних та інших ознак – це:

- а) формація;
- б) цивілізація;
- в) тип держави;
- г) клас;
- д) державне утворення.

111. Прихильники цивілізаційного підходу класифікують цивілізації на:

- а) первинні та вторинні;
- б) основні та додаткові;
- в) історичні та сучасні;
- г) загальні та спеціальні;
- д) первинні та новітні.

112. До первинних давньосхідних цивілізацій належить:

- а) Спарта;
- б) ФРН;
- в) Київська Русь;
- г) Московське царство;
- д) Галіція і Лодомерія.

113. Замкнений локальний стан розвитку культури суспільства – це:

- а) суспільство;
- б) цивілізація;
- в) держава;
- г) соціальна формація;
- д) соціальний інститут.

114. Командно-адміністративна організація державної влади характерна для:

- а) первинних цивілізацій;
- б) вторинних цивілізацій;
- в) нетипових цивілізацій;
- г) первинних формацій;
- д) вторинних формацій.

115. Правова організація державної влади (західно-європейська, східноєвропейська, північноамериканська, латино-американська) відносяться до:

- а) первинних формацій;
- б) первинних цивілізацій;
- в) вторинних формацій;
- г) вторинних цивілізацій;
- д) нетипових цивілізацій.

116. Ознакою вторинної цивілізації є:

- а) наявність смертної кари;
- б) динамічність;
- в) влада контролювала усі ланки суспільства;
- г) контроль держави над усіма гілками влади;
- д) влада виявилася не такою всемогутньою і все проникаючою силою, якою вона поставала у первинних цивілізаціях.

117. Збагачує уявлення про особливості державності окремих країн, дозволяє бачити в державі не лише інструмент політичного панування одних верст населення над іншими, але й найважливіший фактор духовно-культурного розвитку суспільства:

- а) типологія держав;
- б) цивілізаційний підхід;
- в) історичний підхід;
- г) формаційний підхід;
- д) ліберально-юридична концепція.

118. Історичний тип суспільства, що має певний спосіб виробництва, панівну форму власності, класову структуру – це:

- а) формація;
- б) цивілізація;
- в) тип держави;
- г) клас;
- д) державне утворення.

119. Науковець, який стверджував, що цивілізація – це замкнений і локальний стан суспільства, що відрізняється спільністю релігійних, етнічних, географічних та інших ознак:

- а) П. Сорокін;
- б) А. Тойнбі;
- в) О. Шпенглер;
- г) М. Вебер;
- д) Ф. Енгельс.

120. Сукупність найбільш суттєвих ознак держави, що існують в межах однієї суспільно-економічної формації, які виражають її соціальну сутність і соціальне призначення в суспільстві – це:

- а) історичний тип держави;
- б) соціалістичний тип держави;
- в) буржуазний тип держави;
- г) феодалний тип держави;
- д) держава соціально-демократичної орієнтації.

121. Основним критерієм для розмежування суспільно-економічних формацій є:

- а) географічне положення;
- б) тип виробничих відносин;
- в) тип держави;
- г) національна культура;
- д) тип державної влади.

122. *Формація – це:*

- а) історичний тип суспільства, який базується на умовах взаємоповаги та допомоги;
- б) певний тип суспільства с характерними йому ознаками держави;
- в) історичний тип суспільства, який не базується на певному способі виробництва матеріальних благ і його основі – форми власності;
- г) формальний тип суспільства, який базується на певному способі виробництва матеріальних благ і його основі – форми власності;
- д) історичний тип суспільства, який базується на певному способі виробництва матеріальних благ і його основі – форми власності.

123. *Історичні типи суспільства, що ґрунтувалися на певному способі виробництва (первіснообщинному, рабовласницькому, феодальному, капіталістичному, соціалістичному суспільстві) – це:*

- а) цивілізація;
- б) економічна формація;
- в) соціальний інститут;
- г) політичний інститут;
- д) типологія суспільства.

124. *До наукових переваг формаційного підходу типології держав належить:*

- а) акцентування уваги лише на ролі економічних відносин у формуванні держав і зміні їх типів;
- б) розгляд розвитку держав у поетапності і природності історичного характеру;
- в) підкреслення лише класової сутності держави;
- г) безперечне затвердження незалежності типів держав від розмаїття національних культур;
- д) розгляд соціальної диференціації суспільства як чиннику формування та розвитку держави.

125. *Головними функціями яких держав є організація громадських робіт; фінансова (стягнення податків); військова (захист власної та захоплення інших територій); придушення опору общинників та рабів:*

- а) східні держави;
- б) рабовласницькі держави;
- в) феодальні держави;
- г) західні держави;
- д) некласові держави.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.

Спеціалізована література:

1. Nalyvayko L. The principle of state sovereignty in terms of globalization processes. *International Journal of Experimental Education*. 2012. № 12. С. 33-35.
2. Баталов О. А. Легітимність державної влади у постімперському (постколоніальному) суспільстві: приклад України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2016. Вип. 29. С. 55-59.
3. Бевз Т. А. Суверенітет як невід'ємна ознака держави у документах і практиці українського державотворення. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]*. 2013. Вип. 3. С. 190-212.
4. Бережанський Г. І. Співвідношення легітимності та легальності державної влади: теоретико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 36-42.
5. Ведерніков Ю. А. Теорія національної держави: атавізм чи потреба сьогодення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 3-8.
6. Волошина Ю. В. Національні інтереси та потреби людини, громадянського суспільства як фундаментальні засади національного суверенітету. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 3. С. 30-34.
7. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 2. С. 216-221.
8. Гайко О. С. Абсолютистський суверенітет і національний суверенітет: витоки формування національних держав. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*.

2016. Вип. 30. С. 104-108.
9. Галаган Л. Вищі органи державної влади в Україні (1991-2012 рр.): формування та взаємодія: моногр. Київ: [б. в.], 2013. 174 с.
 10. Гамбург Л. С. Народний і національний суверенітет у федеративній державі: теоретичні проблеми в сучасному українському та російському державознавстві. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 2. С. 18-23.
 11. суверенітет: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 24-32.
 12. Гаращук І. Теоретичні основи феномена публічної влади у сфері місцевого самоврядування. *Юридична Україна*. 2015. № 1. С. 10-17.
 13. Геєць І. В. Соціальна сутність та соціальна функція держави: порівняльно-правовий аспект. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 68. С. 73-79.
 14. Герилів Д. Ю. Загальнотеоретична характеристика інтегративного підходу до типології держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (1). С. 12-15.
 15. Герилів Д. Ю. Типологія держави: теоретико-правове дослідження: моногр. Львів: ПАІС, 2016. 191 с.
 16. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенства права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини). *Право України*. 2015. № 1. С. 13-92.
 17. Головачева К. Р. Мова як ознака нації і символ держави. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2014. № 1091. Вип. 25. С. 94-97.
 18. Гоцуляк Ю. В. Міжнародне визнання як ознака держави. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 75. С. 366-379.
 19. Деркачова Н. О. Теорія походження держави за М. Ф. Владимирським-Будановим. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2015. Вип. 30. С. 99-103.
 20. Джураєва О. О. Теоретико-правовий аспект суверенітету сучасної держави. *Науковий вісник Херсонського державного суверенітету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 25-28.
 21. Джус О. А. Міжнародне військове партнерство та його роль у забезпеченні державного суверенітету України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 23 с.
 22. Донченко С. П. Легітимація державної влади в контексті міжнародних відносин. *Грані*. 2019. Т. 22. № 7. С. 72-80.
 23. Жаровська І. М. Правова природа державної влади: теоретико-правове дослідження: моногр. Львів: СПОЛОМ, 2013. 533 с.
 24. Жовтобрюх М. Делегітимація соціальної держави в неолібералізмі М. Ноціка. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 18-21.
 25. Забейворота Т. В. Модернізація системи державного управління в умовах децентралізації влади: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Хар-

ків, 2017. 20 с.

26. Задорожна В. В. Сутність та ознаки правової держави, її прояви в Україні. *Філософія. Культура. Життя*. 2014. Вип. 40. С. 185-191.
27. Задорожній О. В. Утворення Київської Русі як феодальної держави середньовіччя та суб'єкта міжнародного права як результат взаємодії різно-рідних факторів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 146-152.
28. Заєць А. Концепції правової держави та верховенства права в українській правовій доктрині. *Право України*. 2013. № 9. С. 243-269.
29. Канищев Г. Ю. Украина как солидарное государство. *Гуманітарний часопис*. 2013. № 1. С. 117-121.
30. Кармазіна М. С. Суверенітет: еволюція тлумачення поняття та розвитку явища. *Наукові записки. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. № 3 (65). С. 164-189.
31. Ківалов С. В. 16 липня – День прийняття Декларації про державний суверенітет України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 7.
32. Кісс С. В. Сутність поняття та основні ознаки соціальної держави. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (4). С. 22-27.
33. Ключковський Ю. Б. Суверенітет: держави, нації чи народу? *Публічне право*. 2013. № 3. С. 14-22.
34. Коваль О. Я. Співвідношення понять «легітимність» та «легальність» державної влади як визначальних категорій функціонування суспільства. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 3. С. 18-22.
35. Коваль О. Я. Співвідношення понять «легітимність», «легальність» та «легалізація». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 6 (2). С. 7-10.
36. Ковальчук В. Б. Громадянська правосвідомість як фактор утвердження легітимності державної влади. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2014. № 1. С. 47-53.
37. Ковальчук В. Б. Правова доктрина народного суверенітету та легітимності державної влади у Франції в період ХІХ століття. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 61-68.
38. Ковальчук В. Конституція та легітимація державної влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 342-347.
39. Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: моногр. Харків: Фактор, 2014. 214 с.
40. Козак Ю.-М. Р. Генеза наукового осмислення легітимації державної влади. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2. С. 236-250.

41. Колеснік Т. Є. Особливості взаємодії органів прокуратури з іншими органами державної влади в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 14-21.
42. Колінко Я. Регіоналізація як принцип побудови територіальної організації публічної влади в країнах Європи. *Юридична Україна*. 2015. № 1. С. 18-22.
43. Косінов С. Народ як первинний суб'єкт здійснення контролю над публічною владою. *Право України*. 2013. № 10. С. 178-184.
44. Кравченко Т. А. Легітимність як фактор сучасного державно-правового та управлінського розвитку. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 1. С. 70-75.
45. Кресіна І. О. Держава і громадянське суспільство: проблеми взаємодії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 378-383.
46. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: моногр. Київ: Академія, 2013. 558 с.
47. Куян І. До питання про родові і видові поняття суверенітету. *Право України*. 2013. № 10. С. 185-193.
48. Куян І. Забезпечення верховенства державної влади як необхідна передумова ефективності управління суспільством. *Право України*. 2015. № 5. С. 39-46.
49. Лазарев В. В. Основні етапи становлення і розвитку процедур з питань громадянства. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 171-178.
50. Лазарев В. В. Юридична природа і ознаки громадянства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1. С. 68-70.
51. Лафітський В. Правова держава і фактори її розвитку в порівняльно-правовому вимірі. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 169-182.
52. Лощихін О. М. Функції сучасної державності: питання теорії та політико-правової практики. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2012. Вип. 1. С. 125-133.
53. Мамутов В. К. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення: моногр. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 405 с.
54. Марущак О. А. Теоретико-правове дослідження поняття та сутності державного суверенітету. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3-4. С. 74-79.
55. Матвеев С. Легітимність і легальність як ознаки державної влади. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 20-23.
56. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2015. 32 с.
57. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.
58. Мішина Н. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015.

- № 4. С. 122-126.
59. Моїсеєнко Д. М. «Перехідна держава» та «постсоціалістична держава»: співвідношення понять. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 1. С. 14-17.
 60. Моїсеєнко Д. М. Політичний режим постсоціалістичної України як елемент форми перехідної держави. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 231-238.
 61. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
 62. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
 63. Наливайко Л. Р. Поняття та основні ознаки функцій держави. *Правова держава*. 2005. Вип. 16. С. 177-191.
 64. Нарутто С. В. Территориальные аспекты государственного суверенитета. *Lex Russica*. 2012. № 6. С. 1225-1231.
 65. Настюк А. А. Роль князівської влади у процесі державотворення Київської Русі в IX - на початку XII ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
 66. Нечипоренко В. О. Філософсько-правовий аналіз легітимації правової держави: автореф. дис. ... канд. філософ. наук. Київ, 2003. 16 с.
 67. Ніколаєнко Т. Б. Звичаєве право скіфської держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 51-57.
 68. Новаченко Т. В. Концепт довіри як основа легітимності державної влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 10. С. 159-163.
 69. Носач А. В. Державний суверенітет і територіальна цілісність – фундаментальні національні інтереси України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 244-249.
 70. Омарова А. А. Правовий статус Української РСР за Декларацією про державний суверенітет України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16. Т. 1. С. 18-20.
 71. Омарова А. А. Правовий статус УРСР за проектами Союзного договору (листопад 1990 – серпень 1991 рр.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 35. Ч. II, т. 1. С. 51-54.
 72. Омарова А. А. Про міжнародно-правовий статус Української РСР (1944 – 1985 рр.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 17. Т. 1. С. 52-55.
 73. Омарова А. А. Про статус Української РСР до початку перебудови. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 127. С. 13-21.
 74. Омарова А. А. Реалізація окремих положень Декларації про державний суверенітет України. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 30-34.

75. Оніщенко Н. М. Уніфікація як спосіб співвідношення і узгодженості внутрішньодержавного і міжнародного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 6. С. 48-54.
76. Оніщук М. В. Організація влади в Україні: шляхи конституційного удосконалення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 70-79.
77. Оніщук М. Відповідальне правління і народний суверенітет: нотатки до конституційного творення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 115-125.
78. Павлюк Н. В. Організаційно-правовий механізм розвитку публічного управління у контексті децентралізації влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2018. 20 с.
79. Паламарчук В. А. Територія як невід'ємна ознака сучасної держави. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 345-350.
80. Панкратов В. О. Сутність принципу правової визначеності. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 2. С. 19-24.
81. Панкулич Л. А. Реформування адміністративно-територіального устрою: досвід держав-членів Європейського Союзу і Україна: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2013. 20 с.
82. Петришин О. Демократичні засади правової соціальної держави. *Право України*. 2013. № 8. С. 63-71.
83. Пидкова И. «Парад суверенитетов» историко-правовые аспекты принятия декларации о государственном суверенитете Украины. *Leges et Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 130-134.
84. Пироговська Є. В., Якушик В. М. Типологія держав за їхньою могутністю. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Політичні науки*. 2014. Т. 160. С. 3-10.
85. Пікуля Т. О. Методологічні критерії та класифікаційні схеми типологізації держав світу. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії. Серія: Економіка, право*. 2013. № 2. С. 225-233.
86. Пікуля Т. О. Сучасні підходи до класифікації держав світу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 183-199.
87. Пікуля Т. О. Типологізація держав світу: методологія та класифікація. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Вип. 1. С. 213-221.
88. Погорська І. І. Цінність національного суверенітету в теорії та практиці зовнішньої політики сучасної держави. *Проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 4. С. 39-54.
89. Потіп М. М. Розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування: моногр. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2015. 186 с.
90. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник*

- Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.
91. Пухтинський М. Проблеми трансформації територіальної організації влади та місцевого самоврядування в контексті розвитку конституційного процесу в Україні. *Право України*. 2012. № 8. С. 68-77.
 92. Рабінович П. Загальна теорія права та держави: стан, тенденції. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 364-374.
 93. Радченко О. О. Легітимність в системі державної влади й державного управління: від «чистої теорії» до української політичної практики. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 1. С. 117-125.
 94. Радченко О. О. Ознаки, чинники та моделі легітимності державної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 1. С. 129-136.
 95. Романець Н. Р. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1925-1939): моногр. Кривий Ріг: Роман Козлов, 2014. 455 с.
 96. Рябошапка Г. Х. Суверенітет в Україні: від радянської федерації – до незалежної держави: моногр. Львів: Простір-М, 2012. 519 с.
 97. Синяк Я. В. Духовний суверенітет нації. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 220-230.
 98. Сіренко В. Про розуміння державної влади як соціальної залежності. *Право України*. 2015. № 5. С. 11-16.
 99. Скрипнюк В. Демократія і проблеми конституційного забезпечення розвитку державної влади. *Право України*. 2013. № 8. С. 90-99.
 100. Скрипнюк О. В. Міжнародно-правова діяльність інституту держави і права: питання теорії і практики. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 2. С. 4-8.
 101. Скрипнюк О. Місцевий референдум як форма забезпечення реального народовладдя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 37-44.
 102. Скрипнюк О. Моделі реалізації принципу народного суверенітету в умовах демократії: питання теорії. *Право України*. 2015. № 10. С. 189-196.
 103. Словська І. Є. Суверенітет як об'єкт державної зради: доктринальний аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 14 (2). С. 68-70.
 104. Смородинський В. Проблема впровадження люстраційних процедур очищення державної влади: європейський і вітчизняний досвід. *Право України*. 2015. № 5. С. 111-120.
 105. Софінська І. Д. Ефект консюмеризму в концепції громадянства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 203-204.
 106. Співак В. М. Соціальна держава в процесі соціалізації глобалізації: політологічний аспект. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 442-449.
 107. Ставнійчук А. Місцевий референдум-пріоритетна форма прямої демократії у місцевому самоврядуванні. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 24-

- 28.
108. Стеценко С. Соціальна держава: теоретико-методологічні основи дослідження. *Право України*. 2014. № 2. С. 252-261.
109. Стрельцов В. Ю. Національний суверенітет і ціннісні орієнтири державного управління інтеграційними процесами. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 1. С. 421-430.
110. Супрун В. М. Корупційна теорія походження держави. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: *Право*. 2019. Вип. 7. С. 13-18.
111. Талдикін О. В. Реальний суверенітет держави в умовах глобалізації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 65-69.
112. Теплюк М. Конституційні основи ефективності державної влади в Україні в умовах здійснення реформ. *Право України*. 2015. № 6. С. 47-53.
113. Токарчук О. В. Теоретичні засади взаємодії держави і права в концепціях українських інтелектуалів у зарубіжжі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2016. Вип. 31. С. 73-78.
114. Толстенко В. Поєднання правових і політичних форм держави в сучасній державотворчій практиці. *Юридична Україна*. 2014. № 4. С. 21-28.
115. Толстенко В. Правові форми сучасної держави: теорія і методологія дослідження. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 39-47.
116. Толстенко В. Принцип поділу влади в генезі форми сучасної держави. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 15-21.
117. Толстенко В. Форма держави в системі основ конституційного ладу: проблеми теорії і практики. *Право України*. 2014. № 2. С. 283-290.
118. Топчій В. В. Межі державного суверенітету: теорія та практика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 78-81.
119. Труфен А. О. Місцеві фінанси в сучасних умовах проведення бюджетної децентралізації в Україні: моногр. Запоріжжя: КПУ, 2016. 328 с.
120. Туркіна І. Є. Судова влада в системі державного управління: моногр. Харків: Апостроф, 2012. 201 с.
121. Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: моногр. Харків: Право, 2011. 552 с.
122. Федина Д. І. Судова влада як конституційно-правова категорія. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, ч. 3. С. 39-45.
123. Харченко С. Основні методологічні підходи до типології соціальних держав. *Гілея*. 2013. № 78. С. 382-386.
124. Хаустова М. Глобалізація і її вплив на сутність та соціальне призначення держави. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 30-41.
125. Хома Н. М. Нові підходи до розуміння моделей соціальної держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 455-461.
126. Шай Р. Я. Питання типології держави і права з позиції формаційного пі-

- дходу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2015. № 813. С. 175-180.
127. Шатіло В. Політико-правові чинники інституціоналізації поділу державної влади в Україні. *Право України.* 2013. № 5. С. 274-279.
128. Шемшученко Ю. Проблеми децентралізації публічної влади в контексті підвищення її ефективності. *Право України.* 2015. № 5. С. 28-38.
129. Шемшученко Ю. С. Правове забезпечення державного суверенітету України: моногр. Київ: Юридична думка, 2011. 298 с.
130. Шемшученко Ю., Хрімлі О. Зміцнювати, а не розхитувати державний суверенітет. *Право України.* 2015. № 8. С. 115-119.
131. Щербанюк О. В. Народний суверенітет і реалізація владо спроможності демократичної держави: моногр. Київ: Логос, 2013. 306 с.
132. Щербанюк О. В. Народний суверенітет у формуванні конституційно-правової зовнішньої і внутрішньої політики держави. *Публічне право.* 2013. № 2. С. 43-50.
133. Щербанюк О. Проблема реалізації народного суверенітету в умовах конституційної модернізації. *Право України.* 2012. № 9. С. 291-301.
134. Юринець Ю. Л. Генеза створення Афінської держави як обґрунтування договірної теорії походження держави. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2013. № 1. С. 43-49.

ТЕМА 3. ФОРМА ДЕРЖАВИ

Поняття та загальна характеристика елементів форми держави. Фактори, що зумовлюють багатоманітність форм держави.

Форма державного правління: поняття та види: монархія як форма державного правління: поняття, ознаки та види; республіка як форма державного правління: поняття, ознаки та види; нетипові форми правління: монархічна республіка, республіканська монархія; суперпрезидентська республіка як нова форма політичного правління.

Загальна характеристика форми державного устрою: унітарна держава: поняття, ознаки та види; федерація: поняття, ознаки та види; інші форми державного устрою.

Міжнародні об'єднання держав: поняття, види та загальна характеристика.

Державно-правовий режим як елемент форми держави: поняття та види.

Розглядаючи сутність держави, її роль та призначення, доцільно проаналізувати поняття **«форма держави»**, розглянути його складові елементи і зв'язки між ними, оскільки загальнонаукове дослідження цієї категорії має важливе теоретичне і практичне значення. Саме форма є однією з головних категорій, що характеризують державу, є тим, від чого значною мірою залежать місце й роль кожної з гілок державної влади, їх взаємодія й ефективне функціонування. **Форма держави** – це сукупність форм, яка характеризує систему взятих у єдності способів організації державної влади, територіального устрою, методів і засобів її здійснення, які у єдності дають уявлення про організацію влади в державі, систему державних органів, взаємовідносини між центральними і місцевими органами, порядок їх формування¹.

Елементи форми держави:

- форма правління, яка характеризує порядок організації вищих органів державної влади та поділ повноважень між ними;
- форма державного устрою, що характеризує порядок територіальної організації публічної влади та поділ повноважень між центральними та місцевими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування;
- державний режим, який характеризує порядок здійснення державної влади².

¹ Теорія держави та права: навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

² Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

Чинники, що впливають на різноманіття форм держави:

- національний фактор (може бути фактором, що впливає на вибір форми державного устрою);
- внутрішньополітичний фактор, тобто конкретне співвідношення сил основних соціальних груп, їх політичних представників;
- географічний фактор (розмір території та кількість населення, специфічність ландшафту, особливості клімату);
- міжнародний фактор, тобто особливості міжнародної політичної ситуації на момент державотворення, вплив на вибір форми з боку інших держав та міжнародних організацій;
- ментальний фактор, тобто рівень і особливості політичної свідомості народу, культури та традиції¹.

Форма правління є елементом форми держави, який характеризує порядок організації вищих органів державної влади та поділ повноважень між ними.

Розрізняють дві форми правління – монархію і республіку².

Монархія – це форма державного правління, за якої вища державна влада належить одній особі (монарху) та передається у спадок. Характерними ознаками монархії є: статус монарха як глави держави, наділеного відповідним титулом; спадковість посади монарха; безстроковість (довічність) влади монарха; відсутність юридичної відповідальності монарха.

Види монархій: абсолютна, дуалістична та парламентська.

Абсолютна монархія – форма правління з необмеженою владою монарха, що характеризується відсутністю Парламенту та Конституції.

Дуалістична монархія – форма правління, за якої монарх поділяє владу з парламентом, віддаючи йому функцію законотворчості, але зберігаючи контроль над урядом. Характерні особливості дуалістичної монархії: наявність Конституції; належність законодавчої влади парламенту; монарх є главою держави та главою виконавчої влади; право монарха формувати уряд, який відповідальний перед ним.

Парламентська монархія – форма правління, за якої державна влада належить парламенту та уряду, а монарх виконує лише представницькі функції. Характерні ознаки парламентської монархії: монарх є главою держави, але виконує лише представницькі функції, виступає символом нації, гарантом її єдності; законодавча влада належить парламенту, а виконавча – урядові, який формується парламентом і підзвітний та підконтрольний йому; всі акти монарха мають бути схвалені міністрами³.

¹ Загальна теорія права: підруч. / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. 6-ге вид., допов. Херсон: Олді-Плюс, 2020. 720 с.

² Мироненко П. В. Форма правління: політичні трансформації на зламі століть: моногр. Київ: Академія, 2014. 220 с.

³ Arnaut V. Competenta legislativa a parlamentului si limitele acesteia. Legea si Viata. 2017. № 9, ч. 1. С. 22-28.

Республіка – це форма правління, за якої вищі органи державної влади обираються народом на певний строк¹.

Залежно від порядку поділу повноважень між вищими органами державної влади республіки поділяються на:

➤ **парламентські**, в яких: уряд формується парламентом та несе відповідальність лише перед ним; уряд формується правлячою партією або партійною коаліцією, яка має більшість депутатських місць у результаті виборів; президент є главою держави, але він не очолює виконавчу владу, виконуючи лише представницькі функції; виконавчу владу очолює прем'єр-міністр; президент обирається парламентом або спеціально створеним органом; існує м'яка модель поділу влади, яка допускає суміщення посад у законодавчій та виконавчій владах;

➤ **президентські**, в яких: президент обирається народом; президент є главою держави та главою уряду (виконавчої влади); уряд формується президентом та несе відповідальність перед ним; існує жорстка модель поділу влади;

➤ **змішані**, в яких: президент як глава держави формально виведений за межі трьох гілок влади; президент не очолює виконавчу владу, але має частину виконавчих повноважень, що має наслідком біцефальність (дуалізм) виконавчої влади; президент обирається народом; виконавча влада представлена урядом, який очолюється прем'єр-міністром; уряд формується за участю парламенту та президента, підзвітний їм та несе подвійну відповідальність, тобто відповідальність перед президентом і парламентом; наближення моделі поділу влади до жорсткої^{2 3 4 5}.

Форма державного устрою є елементом форми держави, який характеризує порядок територіальної організації публічної влади, а також поділ владних повноважень на різних територіальних рівнях.

Вирізняють дві форми державного устрою – унітарна держава та федерація.

Унітарна держава – це єдина держава, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці.

Унітарні держави поділяються на **прості** (територія складається тільки з адміністративно-територіальних одиниць) і **складні** (мають у своєму складі ті чи інші форми автономії). Залежно від розподілу повноважень між центральними та місцевими органами державної влади, а також між державною владою

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

² Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

³ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

⁴ Литвинов О. М. Республіканська форма правління як засада конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.

⁵ Протасова В. Є. Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 222 с.

та місцевим самоврядуванням виділяють **централізовані, відносно децентралізовані та децентралізовані** унітарні держави^{1 2}.

Федерація – це союзна держава, до складу якої входять державні утворення (суб'єкти федерації).

Види федерацій:

- **за принципом утворення суб'єктів** – територіальні, національні та змішані (національно-територіальні) федерації;
- **за способом утворення федерації** – договірні (створюються на підставі договору між суб'єктами федерації) та союзні (утворені на основі трансформації унітарних держав);
- **за правовим статусом суб'єктів** – симетричні (усі суб'єкти федерації мають однаковий політико-правовий статус) та асиметричні (суб'єкти мають різний політико-правовий статус) федерації^{3 4}.

Конфедерація – це союз суверенних держав, створений для досягнення певних цілей і спільного здійснення деяких напрямів державної діяльності при збереженні самостійності в інших питаннях⁵.

Державно-правовий режим є елементом форми держави, який характеризує порядок здійснення державної влади. Державний режим відображає не формальні (організаційні) аспекти державної влади, а її змістовні характеристики. На відміну від форми державного правління та форми державного устрою, які характеризують організаційну сторону форми держави, державний режим характеризує порядок діяльності держави, визначає її функціональне спрямування. Державний режим є найбільш нестійким елементом форми держави.

Залежно від наявності та розвитку інститутів демократії, державний режим поділяють на демократичний та антидемократичний.

Демократичний режим – це вид державного режиму, при якому державна влада здійснюється на основі рівної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, утворенні й діяльності державних органів, дотримання прав і свобод людини.

Демократичний режим існує у наступних **формах**:

- **ліберально-демократичний**, який заснований на системі гуманістичних принципів здійснення державної влади, визнанні свобод і прав людини, забезпеченні рівності всіх перед законом;

¹ Загальна теорія держави і права: підруч. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

² Приполова Л. І. Територіальний устрій України та європейських унітарних держав: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 218 с.

³ Кублік К. Ю. Політичні механізми взаємовідносин регіональних та місцевих влад в умовах унітарної держави: дис. ... канд. політ. наук. Дніпропетровськ, 2012. 237 с.

⁴ Пономарьов В. В. Особливості децентралізації влади в країнах із федеративним державним устроєм. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 4. С. 145-159.

⁵ Плахтій Ю. В. Категорія «конфедерація» в теорії держави і права. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2011. Вип. 13. С. 69-75.

- **консервативно-демократичний**, який заснований переважно на демократичних принципах державного управління, що склалися історично та є характерними саме для цієї держави, що не бажає перейти до нових форм і методів державного управління;

- **радикально-демократичний**, який здійснюється шляхом постійного введення нових форм реалізації державної влади, використання рішучих заходів щодо підвищення ефективності державного управління¹.

Антидемократичний режим – це вид державного режиму, при якому державна влада зосереджується в руках неконтрольованої народом групи осіб або в руках однієї особи і здійснюється більш жорсткими методами шляхом порушення прав і свобод людини та усуненням можливостей для вільного волевиявлення ін-тересів різних груп населення.

Антидемократичний режим існує у наступних **формах**:

- **деспотичний**, яка характеризується зосередженням в руках однієї особи (деспота) всієї повноти державної влади та повній безправності підданих;

- **тиранічний**, яка характеризується зосередженням в руках однієї особи (тирана) всієї повноти державної влади, яку він, на відміну від деспотії, одержав не за правом успадкування, а внаслідок узурпації, насильницького захоплення влади шляхом державного перевороту. Для тиранії характерне панування жорстких способів здійснення державної влади, свавілля, беззаконня;

- **тоталітарний**, яка характеризується зосередженням державної влади в руках правлячої верхівки або однієї особи, здійсненням диктатури однієї партії та заборонаю діяльності опозиційних партій і організацій, відсутність реальних прав і свобод громадян, принципу розподілу влади та органів місцевого самоврядування, наявність всеохоплюючого контролю з боку держави над усіма сферами суспільного та особистого життя, нав'язування єдиної офіційної державної ідеології, відсутність вільного волевиявлення і врахування інтересів усіх груп і верст населення, примат держави над правом;

- **авторитарний**, яка характеризується значним зосередженням державної влади в руках однієї або кількох осіб, звуженням політичних прав і свобод громадян, політичних партій та громадських об'єднань, недопущенням політичної опозиції, наявністю єдиної, обов'язкової політичної ідеології, приниженням ролі представницьких органів влади, використанням насильства і позасудових методів примусу, спираючись на поліцейські та військові апарати².

У сучасному світі особливого значення набувають такі об'єднання держав, як **співдружності** та **співтовариства**. До таких об'єднань належать: Європейський Союз, Співдружність Націй, Співдружність Незалежних Держав. Чинники їх об'єднання можуть бути різними: економічні, політичні, ідеологі-

¹ Шипунов Г. Демократичний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2014. Вип. 4. С. 111-118.

² Дзюбенко Ю. М. Проблеми визначення поняття та сутності демократичних та недемократичних режимів. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 57. С. 49-60.

чні, культурні, релігійні тощо. Правовою основою таких об'єднань можуть виступати міжнародні договори, статути, декларації та інші юридичні акти.

Співтовариство (співдружність) – це добровільне, договірне об'єднання держав, засноване на спільних політичних, економічних, ідеологічних, культурних засадах та спрямоване на вирішення певних завдань у різних сферах суспільного життя.

Ознаками міжнародних об'єднань є:

- спільність історичного розвитку держав-учасниць, що зумовлює їх інтеграцію на спільних політичних, економічних, ідеологічних, культурних засадах;
- створення для спільного вирішення завдань, актуальних для держав-учасниць;
- наявність наддержавних органів, які забезпечують взаємодію держав-учасниць;
- збереження суверенітету державами-учасницями;
- можливість виходу із складу таких об'єднань;
- автономність правової, судової, політичної систем кожної держави-учасниці¹.

Ключові поняття:

форма держави, аристократія, тимократія, олігархія, тиранія, демократія, політія, деспотія, монократична форма держави, сегментарна форма держави, полікратична форма держави, ознаки форми держави, структура форми держави, принципи форми держави, форма державного правління, ознаки форми державного правління, апарат держави, політичний режим, політична система, суверенітет, уряд, парламент, президент, верховенство права, верховенство закону, аристократична форма правління, олігархічна форма правління, тиранічна форма правління, геронтократична форма правління, монархія, республіка, традиційна (династична) монархія, персонально-вольова монархія, змішана монархія, абсолютна монархія, конституційна монархія, парламентська монархія, обмежені монархії, необмежені монархії, деспотична монархія, теократична монархія, станово-представницька монархія, дуалістична монархія, виборна монархія, суперпрезидентська республіка, теократична республіка, некласичні республіки, поліархічна форма правління, джамахірія, аристократична республіка, демократична республіка, президентсько-парламентська республіка, парламентсько-президентська республіка, парламентська республіка, президентська республіка, капіталістична республіка, буржуазна республіка, феодална республіка, змішана республіка, монархічна республіка, теократична республіка, форма державного устрою, унітарна держава, проста унітарна держава, складна унітарна держава, централізована унітарна держава, відносно децентралізована унітарна держава, де-

¹ Загальна теорія права: [навч.-метод. посіб.] / [О. О. Орлова, А. М. Кучук, О. В. Мінченко]. Суми: Цьома С. П., 2020. 236 с.

централізована унітарна держава, автономія, складна держава, федерація, територіальна федерація, національна федерація, змішана федерація, союзна федерація, конституційна федерація, договірна федерація, конституційно-договірна федерація, симетрична федерація, асиметрична федерація, централізована федерація, децентралізована федерація, конфедерація, імперія, унія, особиста унія, реальна унія, протекторат, протекторат держав, міжнародний протекторат, форма державного режиму, демократичний режим, ліберально-демократичний режим, консервативно-демократичний режим, радикально-демократичний режим, перехідний режим, надзвичайний правовий режим, антидемократичний режим, авторитарний режим, революційний авторитарний режим, стабілізаційний авторитарний режим, тоталітарний режим, деспотичний режим, тиранічний режим, співтовариство, співдружність, міжнародні об'єднання держав, Європейський Союз, Співдружність націй.

1. Форма держави, в якій правління здійснюється невеликою кількістю найбагатших членів суспільства – це:

- а) аристократія;
- б) тимократія;
- в) олігархія;
- г) тиранія;
- д) демократія.

2. За Платоном, правління знатних, професійно підготованих людей, які володіють політичним мистецтвом – це:

- а) аристократія;
- б) тимократія;
- в) олігархія;
- г) тиранія;
- д) демократія.

3. Давньоримський філософ Цицерон виділяв такі форми правління, як:

- а) аристократія, тимократія, демократія;
- б) аристократія, тимократія, олігархія;
- в) олігархія, тиранія, демократія;
- г) монархія, демократія, аристократія;
- д) геронтократія, демократія, олігархія.

4. Форма держави, яку Цицерон вважав найкращою:

- а) монархія;
- б) аристократія;
- в) демократія;
- г) геронтократія;

д) змішана форма.

5. *Форма держави, в якій правління здійснюється найбільш сильними воїнами – це:*

- а) тиранія;
- б) олігархія;
- в) тимократія;
- г) демократія;
- д) аристократія.

6. *Ш.-Л. Монтеск'є визначив такі форми держави:*

- а) монархія, демократія, олігарх
- б) монархія, аристократія, демократія;
- в) республіка, монархія, демократія;
- г) республіка, монархія, деспотія;
- д) монархія, аристократія, політія.

7. *Держава, в якій правління здійснюється народом – це:*

- а) аристократія;
- б) тимократія;
- в) олігархія;
- г) тиранія;
- д) демократія.

8. *Філософ-просвітник, який розглядав форму держави як структурну організацію вищих державних органів:*

- а) Ш. Монтеск'є;
- б) Ф. Вольтер;
- в) Г. Лессінг;
- г) Дж. Локк;
- д) Ж.-Ж. Руссо.

9. *Сукупність форм, яка характеризує систему взятих у єдності способів організації державної влади, територіального устрою, методів і засобів її здійснення, які у єдності дають уявлення про організацію влади в державі, систему державних органів, взаємовідносини між центральними і місцевими органами, порядок їх формування – це:*

- а) форма територіального устрою;
- г) форма політичної системи суспільства;
- б) форма державного правління;
- в) форма держави;
- д) форма державно-правового режиму.

10. До принципів організації та функціонування форми держави відносяться:

- а) легальність, легітимність, прозорість, інституціональність;
- б) гуманізм, демократизм, законність, політична ефективність;
- в) легальність, легітимність, політична ефективність, прозорість;
- г) координація елементів, легальність, політична ефективність, гуманізм;
- д) легальність, легітимність, політична ефективність, координація елементів.

11. На підставі єдності таких характеристик як: спосіб організації та здійснення державної влади, територіальна побудова, методи діяльності, виділяють форми держави:

- а) єдиновладна, багатовладна;
- б) монократична, сегментарна;
- в) єдиновладна, змішана;
- г) монократична, сегментарна, багатовладна;
- д) єдиновладна, багатовладна, роздільна.

12. Для якої форми держави характерними є: формальний поділ державної влади; зосередження влади в руках глави держави або уряду; відсутність або самотійність самоврядних органів суб'єктів федерації; у державно-правовому режимі домінують авторитарні методи управління:

- а) тоталітарна форма держави;
- б) авторитарна форма держави;
- в) сегментарна форма держави;
- г) деспотична форма держави;
- д) монархічна форма держави.

13. Елементами форми держави є:

- а) форма державного механізму, форма територіального устрою, форма державно-правового режиму;
- б) форма правління, форма територіального устрою, форма державно-правового режиму;
- в) форма політичної системи, форма правління, форма державно-правового режиму;
- г) форма правління, форма територіального устрою, форма політичної системи;
- д) форма соціальної системи, форма територіального устрою, форма державно-правового режиму.

14. Форма державного правління – це:

- а) система форм інституційної, територіальної і політичної організації та здійснення державної влади в країні;

б) спосіб інституційної організації вищої влади в державі, її поділ між вищими органами та їх правове становище;

в) спосіб політичної організації та здійснення державної влади, виражений через сукупність прийомів, методів і засобів, які використовуються у взаєминах держави із суспільством і особою;

г) спосіб територіальної організації влади в державі і співвідношення влади між територіальними частинами, на які вона поділена, і державою в цілому;

д) порядок утворення певних складових частин держави.

15. *Елемент форми держави, який характеризує порядок організації вищих органів державної влади, їх компетенцію, структуру, принципи взаємовідносин, ступінь участі населення в їх формуванні – це:*

а) форма державного правління;

б) форма державного устрою;

в) форма державного режиму;

г) форма державного механізму;

д) форма політичної системи.

16. *Термін «форма правління» вперше на офіційному рівні вжито у:*

а) Саксонії у 1831 р.;

б) Португалії у 1826 р.;

в) Швеції у 1772 р.;

г) Франції у 1848 р.;

д) Норвегії у 1814 р.

17. *Форма правління, при якій вища державна влада переходить у спадок – це:*

а) демократія;

б) монархія;

в) тиранія;

г) республіка;

д) деспотія.

18. *Монархія характеризується такою ознакою:*

а) главою держави є президент;

б) влада, як правило, передається у спадок і зберігається довічно;

в) монарх уособлює вищу державну владу в порядку делегування від народу;

г) монарх є підлеглим будь-яким іншим суб'єктам влади;

д) монарх несе конкретну політичну і юридичну відповідальність за результати свого правління.

19. При наслідуванні престолу перевага віддається чоловікам, хоча визнається право і за жінками, тобто молодший брат виключає з черги престолонаслідування старшу сестру – це система престолонаслідування:

- а) салічна система;
- б) кастильська система;
- в) удосконалена кастильська система;
- г) австрійська система;
- д) традиційна система.

20. Система престолонаслідування, яка надає однакові права на престол спадкоємцям чоловічої і жіночої статі, тобто монархом стає більш старша за віком дитина, незалежно від того, це син чи донька – це:

- а) австрійська система;
- б) традиційна система;
- в) шведська система;
- г) салічна система;
- д) кастильська система.

21. Монархія, в якій глава держави самотійно або за погодженням з народом чи іншим колегіальним органом визначає свого наступника незалежно від династичної спорідненості та соціального стану – це:

- а) традиційна монархія;
- б) виборна монархія;
- в) персонально-вольова монархія;
- г) змішана монархія;
- д) дуалістична монархія.

22. За обсягом і характером повноважень глави держави, монархії поділяються на:

- а) традиційні, виборні, змішані;
- б) деспотичні, демократичні;
- в) абсолютні, обмежені, змішані;
- г) обмежені, необмежені;
- д) абсолютні, конституційні, парламентські.

23. Форма правління, за якої державна влада зосереджена в руках однієї особи (глави держави (монарха)) є:

- а) дуалістична монархія;
- б) парламентська монархія;
- в) абсолютна монархія;
- г) обмежена монархія;
- д) змішана монархія.

24. Абсолютна монархія поділяється на:

- а) деспотичні і теократичні;
- б) представницькі і парламентарні;
- в) дуалістичні і конституційні;
- г) деспотичні і конституційні;
- д) конституційні і теократичні.

25. Який вид монархії характерний для Брунею, Катару, Оману, Саудівської Аравії:

- а) станово-представницька монархія;
- б) деспотична монархія;
- в) абсолютна монархія;
- г) дуалістична монархія;
- д) персонально-вольова монархія.

26. Різновидом монархії, при якому влада монарха спирається на могутній військово-бюрократичний апарат, монарх обожнюється, наділяється особливими надлюдськими якостями є:

- а) конституційна монархія;
- б) дуалістична монархія;
- в) деспотична монархія;
- г) парламентська монархія;
- д) станово-представницька монархія.

27. Ознаки, що є характерними для деспотичної монархії:

- а) поєднання монархом найвищої духовної і світської влади, обожнювання монарха, джерелом влади якого є воля Бога, а основним джерелом права в державі є релігійні норми;
- б) необмежена свавільна влада монарха, який у своїх діях спирається на верхівку військової аристократії;
- в) монарх не займає центральне місце у механізмі держави;
- г) монарх формує уряд, який відповідає перед парламентом і монархом;
- д) монарх, здійснює найвищу виконавчу владу, а парламент – законодавчу.

28. Підставою легітимації влади монарха у східних деспотіях є:

- а) вплив монарха на станово-представницький орган;
- б) закріплення в законі влади монарха;
- в) сакралізація влади монарха, непорушний авторитет його сили;
- г) звичай підкорення владі монарха;
- д) харизматичний стиль управління монарха.

29. Форма правління, де влада монарха обмежена конституцією, або традицією та повноваженнями інших державних органів:

- а) дуалістична монархія;
- б) конституційна монархія;
- в) парламентська монархія;
- г) обмежена монархія;
- д) станово-представницька монархія.

30. Форма правління, при якій влада глави держави обмежена на підставі традиції формування органів за критерієм приналежності до певного стану (духовенства, дворянства) – це:

- а) обмежена монархія;
- б) дуалістична монархія;
- в) парламентська монархія;
- г) станово-представницька монархія;
- д) конституційна монархія.

31. Різновид монархії, якому притаманні формальна незалежність законодавчої влади, здійснення монархом функцій глави виконавчої влади; право монарха формувати уряд, відповідальний перед ним, право накладення абсолютного вето на закони парламенту, право монарха видавати укази, що мають силу закону – це:

- а) деспотична монархія;
- б) абсолютна монархія;
- в) станово-представницька монархія;
- г) дуалістична монархія;
- д) представницька монархія.

32. Прикладом сучасної дуалістичної монархії є:

- а) Йорданія;
- б) Саудівська Аравія;
- в) Камбоджа;
- г) Омар;
- д) Катар.

33. Влада дуалістичної монархії зосереджується між:

- а) парламентом і главою держави;
- б) влада зосереджена в руках глави держави;
- в) монахом і судами;
- г) монахом і народом;
- д) парламентом і народом.

34. Відмінною ознакою теократичної монархії від інших видів монархії є:

а) необмежена свавільна влада монарха, який у своїх діях спирається на верхівку військової аристократії;

б) поєднання монархом найвищої духовної і світської влади, обожнювання монарха, джерелом влади якого є воля Бога, а основним джерелом права в державі є релігійні норми;

в) монарх займає центральне місце у механізмі держави, формує уряд, який відповідає перед парламентом і монархом;

г) монарх формує уряд, який відповідає перед парламентом і монархом;

д) монарх, здійснює найвищу виконавчу владу, а парламент – законодавчу.

35. Сучасною теократичною державою є:

а) Йорданія;

б) Катар;

в) Марокко;

г) Ватикан;

д) Мальтійський Орден.

36. Монархія, яка має республіканську рису – систематичну виборність очільника країни, не може бути обраний будь-який громадянин, що задовольняє виборчим кваліфікаціям і вимогам для президента, а тільки один з декількох монархів – керівників складових елементів федерації, це:

а) виборна монархія;

б) необмежена монархія;

в) обмежена монархія;

г) монархія;

д) абсолютна монархія.

37. Монархії, які в сучасних умовах є демократичними державами, в яких реалізовані на практиці такі демократичні принципи, як виборність, поділ влади, підконтрольність і підзвітність влади народу – це:

а) дуалістичні монархії;

б) станово-представницькі монархії;

в) парламентарні монархії;

г) електоральні (виборні) монархії;

д) персонально-вольові монархії.

38. Парламентарна монархія характеризується особливим порядком управління:

а) розподілом державної влади на законодавчу, виконавчу, судову та правовий статус органів державної влади, у тому числі і монарха;

- б) подвійність (дуалізм) вищих органів державної влади;
- в) існуванням представницького органу державної влади;
- г) глава держави – монарх, здійснює найвищу виконавчу владу, а парламент – законодавчу;
- д) уряд формується з представників партій.

39. Інститут контрасигнатури притаманний:

- а) дуалістичній монархії;
- б) парламентарній монархії;
- в) абсолютній монархії;
- г) станово-представницькій монархії;
- д) традиційній монархії.

40. Конституційною монархією на сучасному етапі є:

- а) Королівство Таїланд;
- б) Лівія;
- в) Сполучені Штати Америки;
- г) Італія;
- д) Греція.

41. Форма правління, при якій вищі органи державної влади обираються безпосередньо народом або формуються виборними установами на певний строк – це:

- а) республіка;
- б) монархія;
- в) демократія;
- г) обмежена монархія;
- д) виборна республіка.

42. У перекладі з латинської «respublica» означає:

- а) спільна справа;
- б) правитель;
- в) влада народу;
- г) єдиний;
- д) говорити.

43. Історичним видом республіки є:

- а) соціалістична республіка;
- б) східна республіка;
- в) західна республіка;
- г) капіталістична республіка;
- д) звичайна республіка.

44. Рисами верховної влади республіканської форми правління є:

- а) виборність, колегіальність, легальність;
- б) легальність, легітимність, колегіальність;
- в) виборність, строковість, відповідальність;
- г) строковість, колегіальність, виборність;
- д) колегіальність, строковість, легітимність.

45. Для республіки є характерним:

- а) виборність вищих органів держави безпосередньо або опосередковано народом, тобто представницький характер державної влади;
- б) незмінюваність вищих посадових осіб і державних органів;
- в) безстроковість повноважень вищих посадових осіб держави і державних органів;
- г) відсутність відповідальності вищих посадових осіб держави за неналежне виконання своїх повноважень перед народом або вищим представницьким органом;
- д) передавання влади у спадок.

46. Загальнодержавний представницький орган державної влади, основним завданням якого є вираз волі народу шляхом видання нормативно-правових актів, що регулюють найважливіші суспільні відносини, та здійснюють контроль за виконавчою владою:

- а) парламент;
- б) уряд;
- в) рада;
- г) партія;
- д) народ.

47. Глава держави, який втілює національну єдність, наступність державної влади, є гарантом національної незалежності та територіальної цілісності держави:

- а) вождь;
- б) тиран;
- в) монарх;
- г) президент;
- д) народ.

48. Залежно від обсягу державно-владних повноважень президента і парламенту республіки поділяються:

- а) президентські, парламентські, змішані;
- б) абсолютні, обмежені, змішані;
- в) президентські, абсолютні, парламентські;
- г) змішані, парламентські, обмежені;

д) змішані, абсолютні, президентські.

49. *МРеспубліки, в яких відсутня заборона депутатського мандата, тобто депутатам парламенту надається право одночасно посідати посади в органах виконавчої влади і управління – це:*

- а) парламентська республіка;
- б) конституційна республіка;
- в) президентська республіка;
- г) парламентсько-президентська республіка;
- д) президентсько-парламентська республіка.

50. *Республіки, в яких виконавча влада існує окремо від президента, на якого покладені номінальні представницькі функції, а реальна влада належить главі уряду – це:*

- а) президентські республіки;
- б) конституційні республіки;
- в) змішані республіки;
- г) парламентські республіки;
- д) монархічні республіки.

51. *Прикладом парламентської республіки є:*

- а) Сирія;
- б) Аргентина;
- в) Бразилія;
- г) США;
- д) Індія.

52. *Італія, Федеративна Республіка Німеччина, Угорщина є прикладом республік:*

- а) парламентських;
- б) президентських;
- в) парламентсько-президентських;
- г) президентсько-парламентських;
- д) змішаних.

53. *Форма правління, якій притаманні поєднання в інституті президента повноважень глави держави та глави виконавчої влади, відсутність посади прем'єр-міністра, відповідальність уряду перед президентом – це:*

- а) авторитарна республіка;
- б) змішана республіка;
- в) парламентська республіка;
- г) президентська республіка;
- д) федеративна держава.

54. Вид республіки, в якій, як правило, відсутня посада прем'єр-міністра:

- а) президентська республіка;
- б) парламентська республіка;
- в) конституційна республіка;
- г) змішана республіка;
- д) ісламська республіка.

55. Ознакою президентської республіки є:

- а) президент не є одночасно главою держави і уряду;
- б) президент обирається безпосередньо народом або обраними народом виборцями, а тому несе політичну відповідальність безпосередньо перед народом;
- в) уряд підконтрольний і підзвітний парламенту, несе політичну відповідальність перед ним;
- г) відсутність інституту відповідальності президента у вигляді процедури відсторонення від влади;
- д) члени парламенту можуть бути членами уряду.

56. Президентськими республіками є:

- а) Ісландія;
- б) Сполучені Штати Америки;
- в) Федеративна Республіка Німеччина;
- г) Україна;
- д) Італія.

57. Ознакою президентської республіки є:

- а) президент не має права розпустити парламент і призначити нові вибори;
- б) формальне верховенство парламенту, перед яким уряд несе відповідальність за свою політичну діяльність;
- в) виконавча влада існує окремо від президента, на якого покладені номінальні представницькі функції, а реальна влада належить главі уряду;
- г) уряд формується парламентом (головним чином з числа депутатів парламенту, які належать до правлячої партії або партійної коаліції, яка отримала більшість депутатських місць);
- д) глава держави має право розпуску парламенту за певних конституційно визначених підстав. Ці підстави переважно пов'язані з процесом формування уряду.

58. Держава, яка за формою державного правління є президентською:

- а) Австрія;
- б) Великобританія;

- в) Марокко;
- г) Бразилія;
- д) Франція.

59. Форма правління, в якій поєднуються ознаки президентської та парламентської республіки – це:

- а) нетипова республіка;
- б) демократична республіка;
- в) народна республіка;
- г) компаративна республіка;
- д) змішана республіка.

60. Ознакою змішаної республіки є:

- а) позапарламентський спосіб формування уряду (його очолює або призначає президент);
- б) президент об'єднує повноваження глави держави і глави уряду (виконавчої влади);
- в) президент може обиратися двома шляхами: парламентом за правилами парламентської; парламентом за участю представників адміністративно-територіальних (автономних) одиниць і спеціально створеним органом, який складається з парламентарів та представників суб'єктів федерації;
- г) позапарламентський метод обрання президента, він обирається шляхом загальних виборів;
- д) президент визнається арбітром або (та) гарантом у певних сферах державної діяльності.

61. До загальних ознак змішаних республік належить таке положення:

- а) формування уряду за участю глави держави і парламенту;
- б) заміщення посади президента шляхом непрямих виборів;
- в) повна залежність виконавчої влади від президента;
- г) президент не є арбітром між гілками влади;
- д) президент є главою виконавчої влади.

62. Країнами зі змішаною формою державного правління є:

- а) Перу, Україна;
- б) Оман, Кувейт;
- в) Йорданія, Непал;
- г) Іспанія, Україна;
- д) Об'єднані Арабські Емірати, Люксембург.

63. Австрія, Португалія, Фінляндія є представниками республіки:

- а) президентської;
- б) парламентської;

- в) змішаної;
- г) суперпрезидентської;
- д) республіки з монархічними елементами.

64. Біцефальність виконавчої влади характерна для республіки:

- а) президентської;
- б) компаративної;
- в) конституційної;
- г) парламентської;
- д) змішаної.

65. Біцефальність виконавчої влади у змішаних республіках полягає у тому, що:

- а) президент є главою виконавчої влади;
- б) прем'єр міністр є главою виконавчої влади;
- в) відсутні центральні органи виконавчої влади;
- г) існує два «центри» виконавчої влади;
- д) органи виконавчої влади підконтрольні президенту та підзвітні парламенту.

66. Вид республіки, в якій уряд формується на основі парламенту; роль президента при цьому зводиться до пропозиції кандидатури прем'єр-міністра, підбір якої має ним здійснюватися з урахуванням партійного співвідношення сил у парламенті:

- а) президентська;
- б) парламентська;
- в) суперпрезидентська;
- г) парламентсько-президентська;
- д) президентсько-парламентська.

67. Характерною ознакою парламентсько-президентської республіки є:

- а) народні вибори президента;
- б) президент призначає і розпускає уряд;
- в) уряд повинен користатися довірою парламенту;
- г) президент має право розпускати парламент, або має законодавчі повноваження;
- д) уряд є відповідальним перед парламентом.

68. Сучасна Українська держава за формою державного правління є:

- а) парламентською республікою;
- б) президентською республікою;
- в) президентсько-парламентською республікою;
- г) парламентсько-президентською республікою;

д) суперпрезидентською республікою.

69. *Парламентсько-президентською республікою є:*

- а) Ірландія;
- б) Франція;
- в) Білорусь;
- г) Афганістан;
- д) Туніс.

70. *Для президентсько-парламентської республіки притаманно:*

- а) уряд формується на основі парламенту;
- б) глава держави має право розпуску парламенту за певних конституційно визначених підстав;
- в) президент наділений суттєвими повноваженнями у внутрішній і зовнішній політиці;
- г) контрасигнуванню з боку уряду або відповідного міністра підлягають не всі акти глави держави, а тільки їх конституційно визначена частина;
- д) президент призначає і розпускає уряд.

71. *Специфічна форма правління, які поєднують в собі сучасні риси не-однорідних форм та носять «неповторний» характер:*

- а) теократична республіка;
- б) суперпрезидентська республіка;
- в) виборна монархія;
- г) некласичні республіки;
- д) парламентсько-президентська республіка.

72. *Республіка, у якій глава держави може формально обиратися або призначатися, але реально народ у формуванні глави держави участі не бере; повноваження такого глави держави не обмежені:*

- а) тиранічна республіка;
- б) деспотична республіка;
- в) монархічна республіка;
- г) теократична республіка;
- д) народна республіка.

73. *Унікальна форма правління, за якої відсутні традиційні інститути влади, вважається, що всі державні рішення приймаються усім народом:*

- а) монархія;
- б) республіка;
- в) королівство;
- г) імперія;
- д) джамахірія.

74. *Особлива форма республіки, де править мусульманське духовенство – це:*

- а) теологічна республік;
- б) теократична республіка;
- в) монархічна республіка;
- г) духовна республіка;
- д) релігійна республіка.

75. *Іран, Мавританія та Пакистан – це:*

- а) джамархії;
- б) теократичні республіки;
- в) президентські республіки;
- г) монархічні республіки;
- д) парламентські республіки.

76. *Форма державного правління, сформована на основі волі громадян (народу) правово-політичній системі законодавчих та виконавчих органів влади, організування і функціонування котрої ґрунтуються на принципі поділу влади та відповідній системі стримувань і противаг:*

- а) республіка;
- б) монархія;
- в) поліархія;
- г) виборна монархія;
- д) обмежена монархія.

77. *Вид поліархічної форми державного правління, що заснована на «помірному» типі поділу влади системою вищих органів законодавчої, президентської та урядової влади, яка формується за спільною участю створених у результаті загальних і прямих усенародних виборів парламенту та президента й несе таку саму подвійну відповідальність перед ними:*

- а) змішана поліархія;
- б) парламентська поліархія;
- в) президентська поліархія;
- г) парламентсько-президентська поліархія;
- д) президентсько-парламентська поліархія.

78. *Елемент форми держави, який характеризує поділ держави на складові частини (адміністративно-територіальні одиниці), а також поділ владиних повноважень на різних територіальних рівнях – це:*

- а) форма державного правління;
- б) форма державного устрою;
- в) форма політичної організації суспільства;
- г) форма державного режиму;

д) форма державної влади.

79. *Внутрішня структура держави, спосіб її територіального поділу та порядок взаємодії держави з її частинами – це:*

- а) форма правління;
- б) форма держави;
- в) форма державного устрою;
- г) державно-правовий режим;
- д) динаміка державного розвитку.

80. *До структури державного устрою не входить:*

- а) унітарна держава;
- б) федерація;
- в) конфедерація;
- г) імперія;
- д) політичний режим.

81. *Єдина цілісна держава, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають статусу державних утворень та не володіють суверенними правами – це:*

- а) республіка;
- б) конфедерація;
- в) федерація;
- г) імперія;
- д) унітарна держава.

82. *Унітарною є держава:*

- а) Великобританія;
- б) Швейцарія;
- в) Канада;
- г) Індія;
- д) Австрія.

83. *Унітарними вважаються держави:*

- а) окремі складові яких не мають свого суверенітету;
- б) мають суверенітет і всі ознаки державності;
- в) складається з держав-членів або державо подібних утворень;
- г) об'єднання самостійних держав для досягнення конкретної мети;
- д) примусово утворена, зазвичай через завоювання одного народу іншим, складна держава, частини якої повністю залежать від верховної влади.

84. *Характерною ознакою унітарної держави є:*

- а) адміністративно-територіальні одиниці не можуть мати політичної

самостійності;

б) адміністративно-територіальні одиниці не володіють суверенітетом і не є суб'єктами міжнародного права, проте в договірних міжнародних відносинах можуть виступати як окремий суб'єкт;

в) наявність двопалатного парламенту й парламентів адміністративно-територіальних одиниць, загального уряду і самостійних органів управління суб'єктів держави;

г) адміністративно-територіальні одиниці можуть мати самостійні ознаки державного суверенітету, у передбачених законом випадках;

д) наявність конституції і системи законодавства в цілому та у кожній адміністративно-територіальній одиниці.

85. *За ступенем залежності місцевих органів від центральної влади унітарні держави поділяються на:*

а) повністю унітарні та частково унітарні;

б) централізовані, децентралізовані та змішані;

в) централізовані та з автономією;

г) конституційні та фактичні;

д) територіальні, національні та змішані.

86. *Держави, у яких місцеві органи формуються зверху, тобто голів місцевих адміністрацій призначає державний центр; у них відсутня місцева автономія – це:*

а) проста унітарна держава;

б) централізована унітарна держава;

в) складна унітарна держава;

г) децентралізована унітарна держава;

д) відносно децентралізована унітарна держава.

87. *Фінляндія – це:*

а) централізована унітарна держава;

б) проста унітарна держава;

в) складна унітарна держава;

г) децентралізована унітарна держава;

д) змішана унітарна держава.

88. *Держави, в яких функціями самоврядування наділяються громадські територіальні утворення – це:*

а) прості унітарні держави;

б) складні унітарні держави;

в) федеративні державні утворення;

г) відносно децентралізовані унітарні держави;

д) союзні федерації.

89. Характерною ознакою децентралізованої унітарної держави є:

- а) місцеві органи формуються зверху, тобто голів місцевих адміністрацій призначає державний центр; у них відсутня місцева автономія;
- б) органи місцевого самоврядування та підпорядковані ним місцеві адміністрації повністю формують місцеві територіальні громади;
- в) вищі адміністративні одиниці (області, губернії) не наділені політичною автономією та мають адміністративний характер;
- г) управління на всіх субнаціональних (нижчих загальнодержавного) територіальних рівнях здійснюється адміністрацією, що призначається вищим органом виконавчої влади;
- д) поєднання прямого державного управління на місцях із місцевим самоврядуванням: на вищому (область) та середньому (район) субнаціональних територіальних рівнях одночасно функціонують органи виконавчої влади загальної компетенції та органи місцевого самоврядування.

90. Політично-національне утворення в межах держави, що має право широкого внутрішнього самоврядування, проте не має державного суверенітету і права вільного виходу зі складу держави, до складу якої вона входить – це:

- а) суб'єкт федерації;
- б) автономія;
- в) губернія;
- г) адміністративно-територіальне утворення;
- д) фінансове автономне утворення.

91. Унітарною державою, в якій функціонує двопалатний парламент, є:

- а) Канада;
- б) Австрія;
- в) Бразилія;
- г) Іспанія;
- д) Великобританія.

92. Держава, яка складається з окремих державних утворень, що мають певні ознаки державності, зокрема і суверенітет, але певну частину своїх суверенних прав, переважно у сфері зовнішньої політики, передали центральним союзним органам держави – це:

- а) проста держава;
- б) унітарна держава;
- в) складна держава;
- г) федерація;
- д) конфедерація.

93. *Складна держава формується:*

- а) з відокремлених державних утворень, що мають суверенітет і всі ознаки державності з відокремлених державних утворень;
- б) з єдиної держави, що не має всередині відокремлених утворень, які користуються певною самостійністю.
- в) складається з держав-членів або державо подібних утворень;
- г) об'єднання самостійних держав для досягнення конкретної мети;
- д) примусово утворена, зазвичай через завоювання одного народу іншим, складна держава, частини якої повністю залежать від верховної влади.

94. *Форма державного устрою, за якої вищі територіальні одиниці держави мають певну юридично визначену політичну самостійність – це:*

- а) республіка;
- б) конфедерація;
- в) федерація;
- г) імперія;
- д) унітарна держава.

95. *Федеративною є держава:*

- а) Швейцарія;
- б) Великобританія;
- в) Японія;
- г) Данія;
- д) Грузія.

96. *Характерною ознакою федерації є:*

- а) кордони суб'єктів федерації змінюються без їх згоди;
- б) рішення загальних федеративних органів приймається за принципом консенсусу;
- в) наявність подвійної системи оподаткування;
- г) акти, що приймаються на рівні федерації, потребують узгодження з вищими органами суб'єктів федерації;
- д) суб'єкти конфедерації мають право нуліфікації.

97. *Федерації, де всі суб'єкти однонаціональні або багатонаціональні, але жодна з національностей не має абсолютної більшості, або представники однієї національності проживають на території різних суб'єктів федерації – це:*

- а) національні федерації;
- б) конституційні федерації;
- в) територіальні федерації;
- г) договірні федерації;
- д) змішані федерації.

98. Федерації, побудовані з урахуванням національного складу населення, тобто її суб'єкти відрізняються за складом населення і називаються за основною (титульною) нацією:

- а) територіальні федерації;
- б) національні федерації;
- в) союзні федерації;
- г) конституційна федерації;
- д) змішані федерації.

99. Канада за принципом утворення суб'єктів є:

- а) союзною федерацією;
- б) територіальною федерацією;
- в) конституційною федерацією;
- г) національною федерацією;
- д) національно-територіальною федерацією.

100. Федерації, створені шляхом закріплення в конституції принципу розподілу країни на суб'єкти федерації з відповідним розподілом повноважень – це:

- а) конституційні федерації;
- б) союзні федерації;
- в) національні федерації;
- г) договірні федерації;
- д) конституційно-договірні федерації.

101. Сполучені Штати Америки за способом утворення є:

- а) територіальною федерацією;
- б) конституційно-договірною федерацією;
- в) договірною федерацією;
- г) національною федерацією;
- д) конституційною федерацією.

102. Федерація, суб'єкти якої мають значну ступінь самостійності, оскільки їх правове положення – результат взаємного волевиявлення, що формально допускає можливість зміни федеративного договору:

- а) конституційна федерація;
- б) союзна федерація;
- в) договірна федерація;
- г) змішана федерація;
- д) федерація на основі автономії.

103. Держава, яка за характером правової основи є договірною:

- а) Російська Федерація;

- б) Сполучені Штати Америки;
- в) Швейцарія;
- г) Індія;
- д) Канада.

104. За способом утворення федерації поділяються на:

- а) національно, територіальні;
- б) союзні, засновані на автономії;
- в) договірні, союзні, змішані;
- г) союзні, конституційні;
- д) засновані на автономії, засновані на конституційному договорі.

105. Федерація, суб'єктами якої є суверенні держави, що зберігають значний обсяг повноважень, аж до права виходу зі складу федерації – це:

- а) союзна федерації;
- б) договірні федерації;
- в) конституційні федерації;
- г) національні федерації;
- д) автономні федерації.

106. За характером розподілу владних повноважень між суб'єктами федерації поділяються на:

- а) федерації на основі союзу, автономії;
- б) територіальні, національні;
- в) конституційні, національні;
- г) договірно-конституційні, союзні;
- д) симетричні, асиметричні.

107. Асиметрія федеративних держав полягає у:

- а) наявності відмінних за територіальними розмірами суб'єктів федерації;
- б) відмінності часу вступу до федерації різних суб'єктів федерації;
- в) наявності неоднакового юридичного і фактичного статусу у різних суб'єктів федерації;
- г) нез'єднаності суб'єкта федерації з іншими суб'єктами за кордоном;
- д) наявності відмінностей у кількості населення різних суб'єктів федерації.

108. За способом здійснення владних повноважень федерації поділяються на:

- а) централізовані, децентралізовані;
- б) симетричні, асиметричні, змішані;
- в) конституційні, договірні;

- г) територіальні, конституційно-договірні;
- д) союзні, національні.

109. Мексика за способами здійснення владних повноважень є:

- а) конституційною;
- б) договірною;
- в) централізованою;
- г) союзною;
- д) національною.

110. Держави, що за формою державно-територіального устрою є федеративними – це:

- а) Індія, Сполучені Штати Америки;
- б) Австрія, Португалія;
- в) Англія, Франція;
- г) Греція, Україна;
- д) Іспанія, Норвегія.

111. Союз суверенних держав, створений для досягнення певних цілей і здійснення відповідних напрямів державної діяльності при збереженні в інших питаннях повної самостійності:

- а) співтовариство;
- б) конфедерація;
- в) федерація;
- г) імперія;
- д) співдружність.

112. Правовою підставою для утворення конфедерації є:

- а) усна домовленість сторін;
- б) договір;
- в) дозвіл Ради Європи;
- г) згода не менше ніж 51% жителів від кожної країни, яка має намір вступити до конфедерації;
- д) згода не менше ніж 90% жителів від кожної країни, яка має намір вступити до конфедерації.

113. Характерною ознакою конфедерації є:

- а) суверенітет зберігається за кожним членом конфедерації і поширюється на об'єднання в цілому;
- б) для координації спільних зусиль держави-члени конфедерації створюють об'єднані органи, повноваження яких мають абсолютних характер та необмежене поширення;
- в) акти, що приймаються на рівні конфедерації, не потребують узго-

дження з вищими органами держав, що входять до об'єднання;

г) суверенітет зберігається за кожним членом конфедерації і не поширюється на об'єднання в цілому;

д) суб'єкти конфедерації не мають право нуліфікації.

114. При створенні конфедерації її члени:

а) обов'язково вводять єдину грошову одиницю;

б) створюють єдине законодавство;

в) формують лише деякі спільні органи влади;

г) формують єдині органи управління для всіх країн-учасниць;

д) створюють єдине законодавство та вводять єдину грошову одиницю.

115. Державою, що на рівні конституційної регламентації залишилась конфедерацією є:

а) Сполучені Штати Америки;

б) Ірландія;

в) Індія;

г) Швейцарія;

д) Бельгія.

116. Велика багатонаціональна держава, створена шляхом насильницького приєднання раніше незалежних держав або частин інших держав – це:

а) унія;

б) федерація;

в) імперія;

г) конфедерація;

д) протекторат.

117. Імперіалістична держава складовими якої є адміністративно-територіальні одиниці, а саме:

а) колонії;

б) області;

в) округи;

г) штати;

д) регіон.

118. Об'єднання декількох монархічних держав, очолюваних єдиним монархом – це:

а) республіка;

б) монархія;

в) конфедерація;

г) унія;

д) протекторат.

119. Унія, яка встановлюється між державами, в яких умови й порядок престолонаслідування різні:

- а) пряма унія;
- б) особиста унія;
- в) реальна унія;
- г) монархічна унія;
- д) фактична унія.

120. Засноване на письмових чи інших угодах нерівноправне об'єднання держав, в якому одна сторона передає іншій права на здійснення частини своїх суверенних прав (політичної дієздатності) на умовах збереження власної державності (суверенітету) та одержання політичної, воєнної, фінансової допомоги, а також інших послуг – це:

- а) федерація;
- б) конфедерація;
- в) унія;
- г) імперія;
- д) протекторат.

121. Протекторат, що встановлюється світовою співдружністю, міжнародними організаціями над територіями, які не мають своєї державності, в яких населення політично неорганізоване:

- а) міжнародний протекторат;
- б) безпосередній протекторат;
- в) державний протекторат;
- г) наддержавний протекторат;
- д) світовий протекторат.

122. Спосіб політичної організації та здійснення державної влади, виражений через сукупність прийомів, методів і засобів, які використовуються у взаємовідносинах держави із суспільством і особою – це:

- а) форма держави;
- б) форма державного правління;
- в) форма державного устрою;
- г) форма політичного режиму;
- д) форма політичної системи.

123. Характер влади в країні; сукупність засобів і методів здійснення політичної влади, яка відображає характер взаємовідносин громадян і держави – це:

- а) політичний режим;
- б) політична система;
- в) форма державного правління;

- г) форма державного устрою;
- д) апарат держави.

124. Залежно від наявності та розвитку інститутів демократії, державний режим поділяється на:

- а) демократичний, антидемократичний;
- б) демократичний, тоталітарний, авторитарний;
- в) демократичний, деспотичний;
- г) демократичний, перехідний, надзвичайний;
- д) демократичний, перехідний, авторитарний.

125. Вид державного режиму, при якому державна влада здійснюється на основі рівної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, утворенні й діяльності державних органів, дотримання прав і свобод людини – це:

- а) соціально-демократичний режим;
- б) ліберально-демократичний режим;
- в) консервативно-демократичний режим;
- г) радикально-демократичний режим;
- д) демократичний режим.

126. Демократичний режим характеризується такою ознакою:

- а) народ залучається до формування і здійснення державної влади як безпосередньо, так і через своїх представників;
- б) держава не додержується принципів виборності і змінюваності центральних і місцевих органів державної влади, розвитку місцевого та інших видів самоврядування;
- в) держава не сприяє розвитку структур громадянського суспільства і правової держави, організації управління на основі принципу реального здійснення поділу влади;
- г) прийняття усіх важливих для суспільства рішень в інтересах меншості з урахуванням прав більшості;
- д) державна влада не є легітимною.

127. Режим, заснований на системі гуманістичних принципів здійснення державної влади, визнанні свобод і прав людини, забезпеченні рівності всіх перед законом:

- а) демократичний режим;
- б) ліберально-демократичний режим;
- в) соціально-демократичний режим;
- г) консервативно-демократичний режим;
- д) радикально-демократичний режим.

128. Режим, який здійснюється шляхом постійного введення нових форм реалізації державної влади, використання рішучих заходів щодо підвищення ефективності державного управління:

- а) консервативно-демократичний режим;
- б) соціально-демократичний режим;
- в) ліберально-демократичний режим;
- г) неосоціалістичний демократичний режим;
- д) радикально-демократичний режим.

129. Режим, заснований переважно на демократичних принципах державного управління, що склалися історично та є характерними саме для цієї держави, що не бажає перейти до нових форм і методів державного управління:

- а) радикально-демократичний режим;
- б) консервативно-демократичний режим;
- в) соціально-демократичний режим;
- г) перехідний режим;
- д) ліберально-демократичний режим.

130. Вид державного режиму, при якому державна влада зосереджується в руках неконтрольованої народом групи осіб або в руках однієї особи і здійснюється більш жорсткими методами шляхом порушення прав і свобод людини та усуненням можливостей для вільного волевиявлення інтересів різних груп населення – це:

- а) антидемократичний режим;
- б) авторитарний режим;
- в) тоталітарний режим;
- г) деспотичний режим;
- д) тиранічний режим.

131. Характерною ознакою авторитарного режиму є:

- а) необмежена влада однієї особи або групи осіб, не підконтрольних народом;
- б) повне пануванням держави над особистістю та суспільством;
- в) фактична ліквідацією формально проголошених конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- г) мілітаризація суспільного життя;
- д) заборона демократичних організацій.

132. Авторитарний політичний режим характеризується такими положеннями:

- а) існування єдиної загальнообов'язкової ідеології, однопартійна політична система, заборона існування опозиції, вождизм;

б) інститути демократії існують формально, державні рішення приймаються правлячою елітою, функції якої не обмежуються законом, офіційно визнається пріоритет державних інтересів перед інтересами особи;

в) принципова відмова від ідеї прав людини і громадянина, формальність і декларативний характер виборів, заперечення поділу державної влади;

г) монопольний контроль з боку держави над економікою, культурою та побутом, спирання на репресивний апарат;

д) мілітаризм та ідея постійної війни і панування.

133. Авторитарний режим характеризується:

а) вузькою соціальною базою державної влади;

б) народ повністю відсторонюється від державної влади, яка формується без фактичної участі народу і не контролюється ним;

в) пануванням принципу «дозволено тільки те, що прямо передбачено законом»;

г) ідеологічною одноманітністю, застосуванням засобів соціальної демагогії;

д) відкритим застосуванням державою збройного примусу відносно суспільства.

134. Авторитарні режими поділяються на:

а) тиранічний, фашистський, расистський, військово-диктаторський;

б) расистський, фашистський, більшовистський;

в) расистський, фашистський, військово-диктаторський;

г) деспотичний, фашистський, тиранічний;

д) революційний, стабілізаційний.

135. Спільною ознакою для тоталітарних та авторитарних режимів є:

а) наявність державної ідеології;

б) повна відсутність політичного плюралізму;

в) культ особи-вождя;

г) пріоритет інтересів держави над інтересами особи;

д) ринкова економіка.

136. Тоталітарний режим є крайньою формою:

а) політичного режиму;

б) мілітаризованої держави;

в) антидемократичного політичного режиму;

г) аристократії;

д) фашизму.

137. Спосіб організації державної влади, за якого державою здійснюється повний контроль у всіх сферах життя суспільства та особистості, забороняються будь-які партії, крім правлячої:

- а) тоталітарний режим;
- б) авторитарний режим;
- в) деспотичний режим;
- г) тиранічний режим;
- д) військово-диктаторський режим.

138. Тоталітарний режим характеризується:

- а) здійсненням диктатури однієї партії та заборонаю діяльності опозиційних партій і організацій;
- б) звуженням політичних прав і свобод громадян, політичних партій та громадських об'єднань;
- в) недопущенням політичної опозиції, наявністю єдиної, обов'язкової політичної ідеології;
- г) пониженням ролі представницьких органів влади, використанням насильства і позасудових методів примусу;
- д) зосередженням в руках однієї особи всієї повноти державної влади та повній безправності підданих.

139. Режим, який характеризується зосередженням в руках однієї особи всієї повноти державної влади, яку він одержав внаслідок узурпації, насильницького захоплення влади шляхом державного перевороту:

- а) деспотичний режим;
- б) тиранічний режим;
- в) тоталітарний режим;
- г) авторитарний режим;
- д) фашистський режим.

140. Режим, який характеризується всеохоплюючою мілітаризацією, широким застосуванням невиправданих каральних заходів щодо населення держави – це:

- а) расистський режим;
- б) фашистський режим;
- в) більшовистський режим;
- г) військово-диктаторський режим;
- д) деспотичний режим.

141. Союз суверенних держав, що об'єдналися на підставі міждержавного договору для посилення інтеграційних зв'язків держав, що входять до нього, і еволюції у бік конфедеративного об'єднання – це:

- а) співтовариство;

- б) співдружність;
- в) союз;
- г) особлива форма співтовариства;
- д) складна форма співдружності.

142. Прикладом співтовариства є:

- а) Європейське економічне співтовариство;
- б) Європейський Союз;
- в) Європейське співтовариство з атомної енергії;
- г) Європейське об'єднання вугілля і сталі;
- д) Західноєвропейський Союз.

143. Для міжнародних об'єднань є характерним:

- а) формування наддержавних органів для координації діяльності держав-членів;
- б) наявність єдиного законодавства;
- в) залежність внутрішніх правової, судової, політичної і інших систем кожного члена;
- г) неможливість вільного виходу;
- д) наявність суверенітету.

144. До ознак співдружності відноситься:

- а) відсутність загальних законодавчих органів і системи управління;
- б) цілі об'єднання держав спільні: економічні, культурні тощо;
- в) відносини між державами будуються на основі норм і принципів міжнародного права;
- г) члени співдружності володіють частковим суверенітетом та незалежністю, оскільки це не держава, а наддержавне утворення;
- д) наявність загального конфедеративного органу, який складається з делегатів суверенних держав.

145. Асоціація незалежних держав, діє на засадах спільних цінностей та цілей, проголошених у Сінгапурській декларації – це:

- а) Співдружність націй;
- б) Європейський Союз;
- в) Співдружність незалежних держав;
- г) Організація Об'єднаних Націй;
- д) Північноатлантичний блок.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

Спеціалізована література:

1. Arnaut V. Competenta legislativa a parlamentului si limitele acesteia. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 1. С. 22-28.
2. Carnat T., Popa C. Consideratii teoretice privind guvernarea, regimul politic si regimul de guvernare. *Legea si Viata*. 2017. № 5, ч. 1. С. 4-10.
3. Costachi G. Democratia – conditie indispensabila afirmarii societatii civile si a cetateanului in statul de drept. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 43-47.
4. Cuculescu A. Democratia – principiu intrinsec instituirii organelor puterii in stat. *Legea si Viata*. 2016. № 3, ч. 2. С. 41-46.
5. Goncharova Y. International legal endorsement of gender equality principle and its contribution to the democratic society development. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 29-34.
6. Jankurová A. Efektivna verejná správa. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 7-12.
7. Maiko T. Democratic aspects of Ukrain legislation on local democracy institutions. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 2. vydání. С. 155-158.
8. Moldovean B. Mecanismul puterii in stat: istorie si actualitate. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 51-53.
9. Morhun A. Scientific comprehension of ways of researching political regime in Ukraine: modern tendencies. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 5. vydání. С. 68-75.
10. Ondrová D. Public administration, ethical integration and globalization. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 22-30.
11. Sidorenko N. Conceptual foundations of modelling of the institution of public service. *Legea si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 162-165.
12. Агафонова Н. В. Президент України як суб'єкт конституційної реформи і гарант додержання Конституції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 12-17.

13. Барикова А. Роль парламента и публичной администрации в процессе систематизации права электронных коммуникаций. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 3. С. 2-5.
14. Бариська Я. О. Вплив глобалізації на форму правління сучасної держави: до питання коригування обсягу поняття. *Публічне право*. 2013. № 4. С. 188-195.
15. Батанов О. В. Конституційно-правові проблеми державного устрою України: теорія та практика. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 66-70.
16. Башук С. Г. Правова активність в умовах демократичного державно-правового режиму. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1. С. 3-8.
17. Беяева Г. С. К вопросу о сущности правового режима. *Гражданин и право*. 2013. № 2. С. 8-13.
18. Березенко В. В. Правовий режим державного кордону України: конституційно-правові аспекти регулювання та захисту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
19. Белєвцева В. В. Адміністративно-правові режими у сфері державної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 40 с.
20. Белєвцева В. В. Організаційно-правове забезпечення адміністративно-правових режимів у сфері державної безпеки України: моногр. Харків: Право, 2013. 349 с.
21. Біла-Кисельова А. Від антидемократичних тенденцій до сучасної концепції прав людини в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 43-48.
22. Бостан С. К. Закономірності та тенденції розвитку форми політико-територіального устрою держави. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 2. С. 11-17.
23. Бостан С. К. Форма правління незалежної Української держави: етапи розвитку, проблеми, перспективи. *Форум права*. 2011. № 2. С. 103-110.
24. Войчук А. Ю. Особливості інституту президентства за парламентарної форми республіканського правління. *Гілея*. 2018. Вип. 133. С. 225-228.
25. Волощук О. Т. Причини бікамералізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 35-44.
26. Гавриленко В. В. Державний суверенітет як політико-правова категорія: підходи до визначення та інтерпретації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 15-18.
27. Гарник Л. П. Авторитаризм та демократія у процесі модернізації політичних режимів в країнах Близького Сходу: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2013. 16 с.
28. Генадій Ш. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2014. Вип. 5. С. 329-338.
29. Георгієвський Ю. Оптимізація співвідношення деконцентрації та децен-

- тралізації як вимога конституційної модернізації. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 118-122.
30. Год Н. В. Унітарність як оптимальна форма державного устрою України. *Історична пам'ять*. 2015. Вип. 32. С. 149-151.
 31. Гоменюк З. П. Концепція правової держави Б. Кістяківського: філософсько-правові виміри: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2018. 19 с.
 32. Грабіна Г. Субкультура влади в сучасній Україні: особливості ціннісного коду президентів. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 130-135.
 33. Гречко О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 17-23.
 34. Грибовський Б. О. Еволюція юридичного контролю: інституційно-функціональний аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 18-21.
 35. Грицай І. О. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування в національних парламентах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 3-7.
 36. Грицай І. Ретроспектива та сучасний зміст паритетної демократії: теоретико-правовий аспект. *Верховенство Права*. 2017. № 3. (30). С. 44-50.
 37. Грицяк І. Децентралізований та регіоналізований унітаризм як нові форми державного устрою. *Віче*. 2015. № 14. С. 5-11.
 38. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 97-115.
 39. Данелія О. С. До питання захисту політичних прав юридичної особи в Європейському суді з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 18-26.
 40. Демченко П. С. Швейцарія: від конфедерації до федералізму. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 5 (3). С. 44-48.
 41. Дзюбенко Ю. М. Проблеми визначення поняття та сутності демократичних та недемократичних режимів. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 57. С. 49-60.
 42. Дубняк М. Зміцнення прямої демократії на місцевому рівні шляхом удосконалення правового регулювання інформаційної взаємодії. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 3. vydání. С. 109-117.
 43. Єрмакова Г. С. Проблема взаємовідносин і трансформації права, релігії та держави: історіографічний аналіз і перспективи теоретичного дослідження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 8-12.
 44. Жуков Є. В. Теоретико-методологічні засади розуміння форми державного устрою в добу інформатизації. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2013. № 5. С. 196-201.
 45. Звоздецька І. В. Джерела парламентських процедур. *Право і суспільст-*

- во. 2015. № 5-2, ч. 1. С. 58-63.
46. Звоздецька І. В. Правові ознаки парламентських процедур. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 35-38.
 47. Зерницький Р. В. Сучасні абсолютні монархії на прикладі Держави Катар і Султанату Оман. *Політикус*. 2017. Вип. 6. С. 62-68.
 48. Ільницький М. С. Референдум як форма безпосередньої демократії в Україні. *Форум права*. 2016. № 3. С. 103-105.
 49. Калінкін А. С. Вплив процесів децентралізації на функціонування державної влади в умовах конституційної реформи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 64-66.
 50. Коваль О. Я. Підходи до розуміння легітимності влади в історії політичних і правових учень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 21-24.
 51. Коваль О. Я. Проблеми легітимності влади в сучасному інформаційному суспільстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 11-15.
 52. Коваль О. Я. Співвідношення понять «легітимність», «легальність» та «легалізація». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 7-10.
 53. Коваль О. Я. Теоретико-правові засади легітимності державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 23. С. 32-35.
 54. Ковальчук А. В. Взаємодія інститутів публічної влади в унітарних державах (на прикладі Китайської Народної Республіки). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2017. Т. 28 (67). № 2. С. 12-15.
 55. Козак Ю.-М. Р. Правові засади легітимації державної влади в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 15-19.
 56. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-109.
 57. Колодій А. Проблема вибору форми державного правління в Україні (в контексті конституційної реформи). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 3-4. С. 187-211.
 58. Колюх В. В. Трансформація форми державного правління в контексті конституційних змін в Україні. *Політологічний вісник*. 2015. Вип. 78. С. 374-384.
 59. Кормич Л. Демократизація – базовий компонент трансформаційних процесів в сучасній Україні. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 185-189.
 60. Косінов С. Міжнародний контроль як засіб забезпечення внутрішньодержавної демократії. *Право України*. 2015. № 5. С. 139-148.
 61. Кравченко Т. А. Права людини як основний критерій легітимності дер-

- жавної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 13-17.
62. Кукарцев О. Варіативність дефініювання терміна «імперія» у науковому дискурсі. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 28-32.
 63. Куфтирєв П. В. Електронна демократія як особлива форма державно-політичного режиму. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 34-38.
 64. Литвинов О. М. Республіканська форма правління як засада конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
 65. Лучко М. О. Поняття та сутності децентралізації публічної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 29-34.
 66. Лясковець О. В. Парламент – орган народного представництва в зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (1). С. 13-17.
 67. Магновський І. Й. Особливості референдної демократії в Україні: конституційно-правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 3. С. 22-26.
 68. Макаренко Л. О. Демократія як явище правової дійсності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ 2016. 20 с.
 69. Макаренко Л. П. Особливості комунікації вищих органів державної влади в Україні за парламентсько-президентської форми державного правління. *Політикус*. 2017. Вип. 6. С. 69-76.
 70. Макарова З. С. Типологія форми державного правління. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 82-85.
 71. Манташян М. Політико-правові засади політичної стабільності у нових демократіях. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 3. vydání. С. 88-93.
 72. Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова оцінка феномену та досвід пострадянських країн. *Право України*. 2013. № 7. С. 252-262.
 73. Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління? *Право України*. 2018. Вип. 1. С. 172-183.
 74. Марусик К. О. Роль інтелігенції в оновленні політичного режиму в період хрущовської «відлиги»: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2013. 20 с.
 75. Марченко М. В. Конституційно-правова природа права вето глави держави. *Форум права*. 2017. № 4. С. 141-146.
 76. Марчук Р. П. Порівняльний аналіз парламентаризму в Республіці Македонія та Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Політичні науки*. 2016. № 1. С. 24-28.
 77. Матвєєва Л. О. Виконання контрольної функції в умовах президентсько-парламентської республіки: тенденції та ризики для української держави.

- Держава та регіони. Серія: Державне управління.* 2013. № 1. С. 29-36.
78. Меженська О. Наслідки державного перевороту: минуле та сучасність. *Evropský politický and law diskurz.* 2016. Svazek 3., 4. vydání. С. 132-137.
 79. Мироненко П. В. Політархія як форма державного правління. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.* 2013. Вип. 12. С. 35-41.
 80. Мироненко П. В. Форма правління: політичні трансформації на зламі століть: моногр. Київ: Академія, 2014. 220 с.
 81. Мироненко П. Еволюція і поліваріативність республіканської форми державного правління. *Політичний менеджмент.* 2013. № 59. С. 5-15.
 82. Михайлов М. Б. До питання про принципи безпосередньої демократії. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 5. С. 82-84.
 83. Міщук В. В. Шляхи оптимізації унітарної форми державного устрою України на прикладі Польщі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право.* 2013. Вип. 21. С. 170-176.
 84. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
 85. Наливайко Л. Р. Роль принципів державного ладу у розбудові демократичної, соціальної і правової держави. *Університетські наукові записки.* 2008. № 1. С. 11-15.
 86. Наливайко Л. Р. Теоретико-правові засади співвідношення категорії «державний лад» з іншими суміжними категоріями. *Університетські наукові записки.* 2012. № 1. С. 89-94.
 87. Новиков О. В., Черніков Д. Ю. Політичний режим як характерна ознака суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 5. С. 24-27.
 88. Омелян С. Гарантії реалізації принципу незалежності конституційного правосуддя у демократичних державах. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2016. № 1, ч. 2. С. 155-160.
 89. Орловська І. Г., Фаст О. О. Значення принципу верховенства права для сучасного демократичного суспільства. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 2. С. 30-33.
 90. Остапенко О. Г. Децентралізація чи федералізація – оптимальний шлях реформування публічної влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2016. № 4. С. 26-29.
 91. Остапенко О. Г. Реалізація Україною політичних цілей угоди про асоціацію. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 5. С. 28-31.
 92. Парно Л. Д. Інституційні чинники ефективності функціонування уряду за напівпрезидентської республіки (на прикладі Франції): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2015. 21 с.
 93. Петришин О. В. Конституційна форма державного правління в Україні.

- Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2014. № 1. С. 25-35.
94. Петришин О. Форма державного правління: до пошуку конституційної моделі в Україні. *Вісник Конституційного Суду України.* 2016. № 4-5. С. 160-167.
 95. Пономарьов В. В. Особливості децентралізації влади в країнах із федеративним державним устроєм. *Ефективність державного управління.* 2018. Вип. 4. С. 145-159.
 96. Пономарьов В. Особливості децентралізації влади в унітарних державах світу. *Теоретичні та прикладні питання державотворення.* 2018. Вип. 22. С. 82-90.
 97. Попович Т. П. Юридична модель сучасної демократичної держави. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 3. С. 65-68.
 98. Посредников Д. В. Православная монархия в византийской теории. *Історичні і політологічні дослідження.* 2013. № 3. С. 291-302.
 99. Процюк І. В. Законодавча влада у парламентській республіці. *Державне будівництво та місцеве самоврядування* 2014. Вип. 27. С. 22-38.
 100. Процюк І. В. Парламентсько-президентська республіка: ознаки та особливості. *Форум права.* 2015. № 3. С. 185-193.
 101. Рахновецький Є. Україна була, є й буде унітарною державою. *Віче.* 2015. № 15. С. 2.
 102. Ременяк О. Децентралізація публичної влади в українській правовій мислі новішого часу. *Leges si Viata.* 2017. № 11, ч. 2. С. 134-137.
 103. Речицький В. До питання про конституційно-правові гарантії народного суверенітету в Україні. *Вісник Конституційного Суду України.* 2016. № 4-5. С. 168-177.
 104. Романець Н. Р. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1925-1939): моногр. Кривий Ріг: Роман Козлов, 2014. 455 с.
 105. Романюк О. І. Унітаризм VS федералізація: проблема державного устрою України в контексті конституційної реформи. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2014. № 3. С. 111-119.
 106. Рудик А. О. Особливості інституту політичної відповідальності глави держави в деяких парламентарних республіках. *Держава і право. Серія: Політичні науки.* 2015. Вип. 67. С. 24-35.
 107. Рудик А. О. Специфічні форми політичної відповідальності глави держави в сучасних монархіях. *Держава і право. Серія: Політичні науки.* 2016. Вип. 72. С. 150-163.
 108. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. *Віче.* 2014. № 20. С. 7-15.
 109. Свірін М. Участь державних службовців у політичному процесі в умовах демократичного політичного режиму. *Актуальні проблеми державного управління.* 2013. Вип. 3. С. 130-133.

110. Серьогіна С. Г. Форма правління в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2013. 42 с.
111. Скрипнюк О. Категорії «народний університет», «народне волевиявлення», «безпосередня демократія», «форма безпосередньої демократії»: теоретико-методологічні аспекти. *Право України*. 2012. № 9. С. 281-290.
112. Скріль С. Конституційні принципи реформування політичних систем країни Центральної та Східної Європи. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 33-37.
113. Слинько Т. Еволюція права на свободу слова: сравнительно-правовой аспект. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 2. С. 110-114.
114. Совгиря О. Організація та діяльність уряду за парламентсько-президентської форми правління: переваги і недоліки. *Юридична Україна*. 2014. № 3. С. 26-32.
115. Сухонос В. В. Монархічна форма правління і тоталітарний режим: дихотомія антиномії та симбіозу. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 4. С. 22-29.
116. Теремцов Н. В. Актуальне питання щодо форм державного устрою: порівняльний аналіз. *Право.иа*. 2018. № 2. С. 5-8.
117. Толстенко В. Л. Форма державного устрою як складова поняття форми держави: до методології дослідження. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 2. С. 91-97.
118. Толстенко В. Поєднання правових і політичних форм держави в сучасній державотворчій практиці. *Юридична Україна*. 2014. № 4. С. 21-28.
119. Толстенко В. Форма держави в системі основ конституційного ладу: проблеми теорії і практики. *Право України*. 2014. № 2. С. 283-290.
120. Федоренко В. Л. Форма державного правління та модель державного управління в Україні: теоретико-методологічні аспекти. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. Вип. 2. С. 3-20.
121. Фрицький Ю. О. Сутність влади як філософсько-правової категорії. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 23-29.
122. Цуркан-Сайфуліна Ю. Аксиологія права і аксиологія влади: філософсько-правовий аспект. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 3. vydání. С. 53-60.
123. Чепульченко Т. О. Демократичні цінності: теоретико-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 35-39.
124. Черняк Є. В. Зміна форми правління як мета конституційних перетворень: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 40-43.
125. Члевик О. Особливості свободи як принципу конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 55-65.
126. Чернолуцький Р. Особливості нормопроектної діяльності Президента України: питання теорії і практики. *Evropský politický and law diskurz*.

2016. Svazek 3., 5. vydání. С. 48-56.
127. Чернописький П. Б. Конституційні реформи в Литві і Грузії у сфері місцевого самоврядування та децентралізації влади як приклад для України. *Форум права*. 2017. № 4. С. 282-293.
128. Шаповал В. Парламент як представницький орган. *Право України*. 2015. № 3. С. 114-134.
129. Шелюк Л. Демократизація освіти як принцип її реформування в Україні. *Політологічний вісник*. 2014. Вип. 73. С. 253-260.
130. Шестопалова Л. М. Форма державного устрою як матриця соціального розвитку. *Форум права*. 2014. № 1. С. 526-531.
131. Шипунов Г. Демократичний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2014. Вип. 4. С. 111-118.
132. Шкабко С. І. Форма правління як елемент форми держави та основа категорія державознавства. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 49-54.

ТЕМА 4. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ

Поняття та ознаки механізму держави. Складові механізму держави: державні органи, державні підприємства, установи та організації.

Принципи механізму держави: поняття, види, нормативно-правова регламентація.

Державний апарат: поняття, ознаки та структура. Співвідношення державного апарату та механізму держави.

Органи держави як основний елемент механізму держави: поняття, ознаки, класифікація.

Загальна характеристика, функції та принципи діяльності органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Особливості втілення принципу поділу державної влади в Україні. Система стримувань і противаг.

Поняття державної служби та її види. Класифікація державних службовців. Посадова особа державного апарату: основи правового статусу.

Особливості механізму федеративної та унітарної держави. Організація здійснення влади на місцях. Взаємодія місцевих державних органів з органами місцевого самоврядування. Співвідношення системи державних органів та органів місцевого самоврядування в Україні.

Реформування держави, спроба побудувати демократичну правову державу, вимагають детального з'ясування сутності, поняття та генези її механізму. Крім того, вивчення політико-правового знання про механізм держави дозволяє виділити пріоритетні напрями його подальшого реформування¹.

Держава не може розглядатися як застигла, статична система. Вона функціонує і розвивається як єдина система зі своїми елементами. Саме механізм держави уособлює в собі «конструкцію» держави у вузькому значенні – як устрій, організацію держави. Поняття *«механізм держави»* дозволяє пов'язувати елементи держави у структурно-функціональний «вузол» і надавати їм динамічного смислу.

Ключовою категорією, яка слугує фундаментом побудови теоретичної конструкції «механізм держави» є дефініція «механізм», її значення в різноманітних наукових сферах, що має свою специфіку тлумачення залежно від того, про які галузеві механізми йдеться мова. Тому, у літературних джерелах існує велика кількість підходів щодо розуміння терміна «механізм».

¹ Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія / Л. Р. Наливайко. Харків : Право, 2009. 598 с.

У Новому тлумачному словнику української мови «механізм» визначається як внутрішня будова, система чого-небудь; устрій.¹

В енциклопедичній довідковій літературі «механізм» тлумачиться як сукупність проміжних станів чи процесів; устрій, що передає рух.²

У тлумачних словниках іншомовних слів «механізм» (від грец. *mechanē* – машина) також визначається як «внутрішня будова, система чогось; устрій або сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище»; «система, що визначає порядок якого-небудь процесу, діяльності, будь-яких явищ».

Це поняття було запроваджено в науковий обіг для визначення, перш за все, фізико-математичних, фізико-технічних явищ. При фізико-математичному розумінні поняття «механізм» є похідним від категорії «механіка». Остання має іноземне походження й означає: 1) знаряддя, споруду, машину; науку про закони механічного руху; 2) прихований, складний устрій чого-небудь. У фізико-технічному значенні «механізм» – це система з'єднаних між собою деталей машин, які можуть виконувати певні рухи завдяки споживанню механічної енергії, або складна прихована будова чого-небудь; структура.

У філософському вимірі теорію «механізму» та похідних від нього категорій вивчає наука «механіцизм». Для механіцизму в цілому як для світоглядної установки є характерним зведення складного до простого, цілого як суми частин, заперечення якісно своєрідних законів в об'єктів з різним типом системної організації.³

Резюмуючи вищезазначене, слід зауважити, що при розгляді первинного походження поняття «механізм», можна виділити декілька необхідних та визначальних властивостей механізму як абстрактної категорії. Ними є наступні: динаміка об'єктів; взаємодія частин механізму; взаємообумовленість частин механізму; системна організація частин механізму; наявність простих і складних частин механізму, які обумовлюють його структуру. Зазначені властивості з певними корегуваннями можна спостерігати й в «юридичних механізмах».

Аналіз існуючих в юридичній літературі наукових точок зору щодо визначення поняття «механізм держави» є їх умовний поділ на *п'ять підходів*. *Перший* з них – це широке і вузьке тлумачення механізму держави, згідно з яким у вузькому сенсі він визначався як апарат державної влади, а широкому – як політична система суспільства. Згідно з *другим підходом* «механізм держави» і «державний апарат» розглядаються як тотожні поняття. Прихильники *третього підходу* ототожнюють «механізм держави» з «державним

¹ Новий тлумачний словник української мови / уклад.: В. Яременко, 236. О. Сліпушко. 2 вид. випр. Київ : Аконт, 2006. Т. 2. 926 с.

² Украинский Советский Энциклопедический Словарь : в 3 т. / редкол.: 992. А. В. Кудрицкий (отв. ред.) и др. Київ : Гл. ред. УСЭ, 1988. Т. 2. 1988. 768 с. : ил.

³ Всемирная энциклопедия: Философия 523. / гл. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. М. : АСТ. : Минск : Харвест : Современ. литератор, 2001. 1312 с.

апаратом» у його широкому розумінні. Відповідно до **четвертого підходу**, механізм держави характеризується як система всіх державних органів, організацій, підприємств і установ, а апарат держави визнається здебільшого як система державних органів, тобто поняття механізму держави є більш широким порівняно з поняттям державного апарату, який визнається частиною механізму держави. Прихильники **п'ятого підходу** пропонують розглядати механізм держави в динаміці, як сукупність засобів, чинників і принципів функціонування системи державних органів.

Систематизація та ґрунтовний аналіз наукових підходів визначення поняття механізму держави дозволяє сформулювати його визначення. **Механізм держави** – це нормативно визначена ієрархічна система державних інститутів – органів, підприємств, установ та інших структур, забезпечених необхідними організаційними, матеріально-технічними та фінансовими засобами з метою практичної реалізації функцій держави.

Механізм держави включає в себе **чотири складові**:

- **правову** – сукупність правових норм, що визначають систему державних інституцій, їх повноваження, форми і методи діяльності, способи реалізації завдань і функцій держави;
- **структурну** – сукупність державних організацій: органів держави, державних підприємств, державних установ;
- **функціональну** – система визначених функцій, для реалізації яких створені відповідні державні організації;
- **інструментальну** – система визначених законодавством повноважень, способів, методів, прийомів й засобів реалізації державних функцій. Ці складові знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності.

З метою подальшої об'єктивної представлення правової природи державного механізму, доцільно провести аналіз його характерних ознак. Вони окреслюють фундамент побудови механізму держави як певного устрою, завдяки функціонуванню якого реалізуються, перш за все, функції держави, її політика. В такому контексті механізм уявляється динамічною системою, сукупністю елементів, якими є суб'єкти (або державні інститути), що взаємодіють між собою. Ознаки механізму держави дають можливість визначити ключові категорії, без яких існування будь-якого механізму неможливо.

Ознаками механізму держави є ті властивості, які характеризують, перш за все, його юридичну природу, зокрема визначають зміст і правові межі функціонування, висвітлюють внутрішньоорганізаційні зв'язки між елементами, визначають правову сутність, виокремлюючи серед інших юридичних механізмів, розкривають зв'язки з іншими соціальними системами, підкреслюють його особливості, специфіку, пріоритети, тенденції розвитку як соціальної системи, яка реагує на зовнішні процеси демократичної суспільної трансформації, глобалізації та інтеграції¹.

¹ Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.

Ознаками механізму держави є наступні:

- правова регламентованість;
- єдність завдань, цілей і принципів організації та функціонування;
- цілісність, ієрархічність, взаємодія і функціональна визначеність елементів;
- системність;
- спрямованість на практичну реалізацію функцій Української держави;
- стабільність і динаміка;
- наявність процесуальної форми механізму Української держави;
- обумовленість державного управління діяльністю конкретних індивідів;
- забезпеченість організаційними, матеріально-технічними, фінансовими засобами, а в необхідних випадках примусовим впливом;
- соціальна спрямованість функціонування.

Державний механізм складається з *державних інституцій двох типів* і зв'язків між ними. До *першої групи* можна віднести *державні інституції («державні органи»)*, які здійснюють державно-владну, організаційно-регулятивну діяльність. Для виконання покладених на них завдань органи держави наділені державно-владними повноваженнями, і є офіційними представниками держави. До *другої групи* можна віднести *державні організації*, основним призначенням яких є безпосередня практична діяльність з виконання функцій держави. Вони створюються органами держави і управляються ними. Залежно від сфери державної діяльності, у якій діють державні організації, їх умовно можна поділити на три види. В економічній сфері діють державні організації – *підприємства й установи*, основним призначенням яких є виробнича діяльність або діяльність, що забезпечує виробництво, а також надання послуг. Культурно-виховні завдання здійснюються такими державними організаціями, як *навчальні заклади, театри, бібліотеки, музеї* тощо. В охоронній сфері практичне виконання функцій покладається на *озброєні державні організації*.¹

Державні інституції пов'язані між собою складними взаємовідносинами, мають *вертикальні (ієрархічні) й горизонтальні (координаційні) зв'язки*. Сукупність державних інституцій (завдяки зв'язкам, що впорядковують їх взаємовідносини) є єдиним цілим з конкретними якостями, які не характерні їм окремо, тобто є складною системою.

Отже, державні органи та інші державні організації об'єднуються структурними зв'язками і відносинами, які створюють з різних елементів єдину систему, надаючи їй цілісності й динамічності, здатності здійснювати певні функції. Зв'язки і відносини носять різний характер. Їх можна поділити на правові, організаційно-управлінські, етичні тощо. Основний вид структурних

¹ Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

зв'язків державного механізму – це правові зв'язки і відносини.

Державний механізм повинен ефективно функціонувати, інакше вирішення політичних, економічних та соціальних завдань є нерезультативним. Для цього важливо дотримуватися таких умов: забезпечувати стабільність влади та стійкість конституційних інститутів; послідовно виконувати функції, покладені на державні органи; правильно використовувати методи правового регулювання в економічній, соціальній і політичній сферах; підтримувати баланс елементів механізму держави; сприяти демократизації влади й широкій участі громадян в управлінні державними справами.

Побудова та діяльність механізму держави здійснюється на основі певних принципів, які мають об'єктивний характер і дозволяють забезпечити максимальну ефективність реалізації державних функцій. Питання про принципи організації і функціонування державного механізму – багатопланове, складне і в багатьох аспектах дискусійне. У правовій літературі є різні точки зору відносно як поняття, так і переліку, трактування принципів організації та діяльності механізму держави.

Принципи організації і функціонування державного механізму доцільно визначити як найбільш важливі фундаментальні засади, ідеї і вимоги, що лежать в основі його побудови і діяльності, розкривають сутність, соціальний зміст, призначення, основні цілі і завдання.

Серед **принципів** побудови та функціонування механізму держави можна виділити такі:

- демократизм;
- верховенство права, законність;
- поділ влади;
- народовладдя, представництво інтересів громадян у всіх ланках державного апарату;
- гласність і відкритість;
- субординація та координація;
- професіоналізм та компетентність;
- гуманізм.

Вищенаведені принципи є фундаментальними засадами, визначення яких утворює необхідні умови для практичного втілення «державного потенціалу», вирішення державних завдань і реалізації функцій у сучасних історичних реаліях¹.

Правову основу механізму держави складає система нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у сфері організації та функціонування державного механізму. Правовим фундаментом зазначеного інституту законодавства є система принципів побудови та функціонування механізму, які опосередковують його різні властивості, а також закономірно-

¹ Наливайко Л. Р., Шаркань М. П. Принцип верховенства права: міжнародні стандарти, юридична регламентація та проблеми реалізації в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 3-10.

сті дії та розвитку.

Однією з найголовніших умов повноцінного функціонування держави, дії її механізму є наявність відповідної матеріальної бази. Передбачене на законодавчому рівні право органів державної влади та інших суб'єктів державного механізму володіти та розпоряджатися матеріальними і фінансовими ресурсами створює реальну можливість реалізовувати покладені на них державні функції.

Комплексне та ґрунтовне дослідження різноманітних точок зору, які існують в юридичній науці, до визначення терміна «*державний орган*» дозволяє виділити *п'ять основних підходів*. Згідно з *першим підходом*, державний орган розглядається як елемент механізму держави, наділений державно-владними повноваженнями та відповідними засобами, необхідними для здійснення завдань і функцій держави. Прихильники *другого* визначають його як частину державного апарату, що бере участь у реалізації функцій держави та наділена для цього владними повноваженнями. Згідно з *третьим підходом*, державний орган трактується як сукупність осіб, громадян або державних службовців, які здійснюють завдання і функції держави. За *четвертим підходом* державний орган розглядається як державна інституція або організація, що діє від імені та за дорученням держави, має владні повноваження. Прихильники *п'ятого підходу*, який є змішаним, пропонують розглядати державний орган як частину державного апарату, яка є групою осіб або однією особою, наділеною державно-владними повноваженнями для виконання завдань і функцій держави. Останній підхід є найбільш комплексним, обґрунтованим, системним і дозволяє сформулювати цілісне уявлення про орган держави як загальнотеоретичну правову категорію. Подібне розуміння цієї категорії є найбільш виваженим і прийнятним у сучасних умовах державотворення¹.

Державний орган – структурно відокремлена, внутрішньо організована, юридично оформлена частина державного апарату, яка є колективом громадян (громадянином), має державно-владні повноваження та необхідні правові, матеріально-фінансові засоби для реалізації завдань і функцій держави, використовує правові й організаційні форми і методи діяльності.

Наукове опрацювання проблематики співвідношення терміну «державний орган» з термінами «орган держави», «орган державної влади», «державна організація», «державний інститут», «орган публічної влади», «орган місцевого самоврядування» дозволяє зробити наступні висновки. Терміни «державний орган» і «орган держави» є тотожними та використовуються юридичною наукою для позначення одного і того ж явища. Співвідношення визначень термінів «державний орган» та «орган державної влади» є дискусійним і потребує значної уваги, оскільки є майже недослідженим, розглядається в наукових публікаціях фрагментарно та недостатньо обґрунтовано. Зазначені

¹ Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

терміни не є тотожними, хоча іноді в науковій літературі пропонується розглядати їх синонімічно. Визначення терміна «державний орган» можна сприймати ширше, ніж поняття «орган державної влади». Стосовно термінів «державний орган» та «державна організація» можна зазначити, що вони співвідносяться як частина та ціле. Терміни «державний орган» та «державний інститут» є взаємопов'язаними, взаємообумовленими, що дозволяє розглядати державний орган як різновид державних інститутів. Аналіз змісту термінів «державний орган» та «орган публічної влади» свідчить про те, що державний орган є різновидом органів публічної влади, які поділяються на державні та недержавні органи. Категорії «державний орган» та «орган місцевого самоврядування» розрізняються за змістом, сутністю та походженням.

Систематизуючи результати наукових праць щодо теорії державного органу, можна виділити такі **ознаки органу держави**:

- структурна відокремленість;
- внутрішня організованість;
- юридична оформленість;
- наявність державно-владних повноважень;
- наявність правових, матеріально-фінансових засобів;
- спрямованість на реалізацію завдань і функцій держави;
- використання правових та організаційних форм та методів діяльності.

ті.

Вищенаведені ознаки є істотними та дозволяють проаналізувати правову природу державного органу, з'ясувати його сутність тощо.

В основу **класифікації органів держави** можуть бути покладені різні класифікаційні критерії. На підставі різноманітних точок зору, які існують в юридичній науці, доцільно класифікувати державні органи за такими критеріями:

- **за принципом поділу державної влади**: законодавчі, виконавчі, судові, контрольні (контрольно–наглядові) державні органи;
- **за характером і змістом діяльності**: представницькі органи (органи законодавчої влади, глава держави), органи виконавчої влади, правоохоронні органи, судові органи, контрольно–наглядові органи держави;
- **за способом (формою) створення**: первинні та похідні (вторинні) державні органи;
- **за часом функціонування (дії)**: постійні та тимчасові державні органи;
- **за кількісним складом**: колегіальні та одноосібні державні органи;
- **за способом прийняття рішень**: єдиноначальні та колегіальні державні органи;
- **за широтою компетенції**: державні органи загальної та спеціальної компетенції;
- **за територіальною ознакою, тобто за територією, на яку поширюються повноваження**: загальнодержавні (центральні) та місцеві (локаль-

ні) державні органи;

➤ **за правовими формами діяльності:** правотворчі, правозастосовчі, правоохоронні, контрольно-наглядові та установчі державні органи.

Застосування різних класифікаційних критеріїв дозволяє отримати всебічну та цілісну характеристику системи державних органів, зрозуміти специфіку їх практичної діяльності¹.

Поділ влади – це забезпечене системою стримувань та противаг розмежування повноважень між органами законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, яке встановлене для запобігання узурпації державної влади і для гарантування прав людини. Поділ влади є одним із основоположних принципів організації та діяльності демократичної правової держави.

З моменту прийняття Конституції України 1996 р. система органів держави зазнала істотних змін, насамперед, через закріплення демократичного принципу поділу державної влади на три гілки та створення нових державних інституцій – Конституційного Суду України, уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тощо. Але трансформаційні процеси в сучасній системі органів держави тривають, що пов'язано із суттєвими змінами в ній, зокрема в частині перерозподілу повноважень між її елементами.

Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Концепція поділу влади спрямована, насамперед, на забезпечення демократії в державному апараті, на встановлення взаємного контролю влади, на запобігання виникненню авторитаризму тощо².

Законодавча влада – це галузь (гілка) державної влади, делегована народом своїм представникам у парламенті, що надає їм виключне право приймати закони³.

Відповідно до Конституції України (ст. 75) єдиним органом законодавчої влади є Верховна Рада України. Парламент є органом державної влади, який не має верховенства влади над іншими органами державної влади.

Парламент – єдиний представницький орган народу і єдиний законодавчий орган, який цілком або частково створює інші вищі органи держави, визначає основи внутрішньої і зовнішньої політики держави і бере участь у її здійсненні, контролює діяльність інших вищих органів і посадових осіб⁴.

¹ Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

³ Законодавча влада // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / за заг. ред. О. В. Петришин. 2017. Т. 3: Загальна теорія права. С. 152.

⁴ Шаповал В. М. Конституційний контур парламенту: посіб. для народних депутатів. Київ: Друкарський дім Олега Федорова, 2019. 118 с.

Загальними **функціями парламенту** є:

- **представницька** – обов'язок представляти інтереси народу, його різні верстви за допомогою депутатського корпусу;
- **законодавча** – видання законів (основна діяльність, що має юридичний характер);
- **фінансова** – прийняття рішень з фінансових питань (щорічно затверджувати бюджет країни);
- **установча** – участь у формуванні вищих виконавчих, а також судових органів;
- **контрольна** – здійснення контролю за діяльністю уряду, інших вищих органів і посадових осіб;
- **політична** – визначення основ внутрішньої і зовнішньої політики та її здійснення¹.

Виконавча влада – галузь (гілка) державної влади, що володіє правом безпосередньо управляти країною, виконувати закони та інші нормативні акти, ухвалені законодавчою владою. Органом виконавчої влади у масштабах усієї країни є уряд².

Основними **функціями уряду** є: виконавча та розпорядча.

Виконавча функція уряду полягає у безпосередньому виконанні нормативних приписів правових актів, прийнятих органами законодавчої влади. Особливим видом виконавчої діяльності є адміністративні (управлінські) послуги – публічно-правова, виконавчо-зобов'язальна діяльність органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, спрямована на юридичне оформлення умов, встановлених законодавством, які є необхідними для належної реалізації прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що звертаються до них з цією метою (реєстрація, ліцензування, сертифікація тощо)³.

Розпорядча функція уряду полягає у здійсненні управління шляхом видання підзаконних (управлінських) актів і виконання організаційних дій (відповідних розпоряджень)⁴.

Судова влада – незалежна галузь (гілка) державної влади, що має виключне право здійснювати правосуддя, ухвалювати рішення у процесі судочинства та доводити їх до виконання (здійснюють свою діяльність на основі ст. 124–131 Конституції України та Законом України «Про судоустрій та статус суддів»⁵.

¹ Гошовська В. А., Пашко Л. А., Задоя К. Ф. Парламентаризм в Україні. Державно-управлінські механізми реалізації функцій законодавчої влади: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 48 с.

² Державна виконавча влада в Україні: формування і функціонування: зб. наук. праць УАДУ при Президентіві України. Київ, 2000. Ч. 1. 154 с.

³ Дуда А. В. Удосконалення функцій і структури Кабінету Міністрів України в період адміністративної реформи: автореф. дис. ... канд. наук з державного управління. Київ, 2001. 19 с.

⁴ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Алерта, 2010. 432 с.

⁵ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №31. Ст. 545.

Ці та інші законодавчі акти визначають правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

Функції судової влади – це напрями і види здійснення правосуддя судами в межах і в порядку, передбачених Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України¹.

Основними **функціями судової влади** є:

– **охоронна** (профілактична) – охорона прав і свобод людини, винесення окремих ухвал щодо виявлення судом порушень прав громадян;

– **контрольна** – стримування інших галузей влади, в межах права, за допомогою судового контролю;

– **правосудна (захисна)** – захист прав і свобод людини у разі їх порушення, відновлення порушених прав, притягнення правопорушників до юридичної відповідальності;

конституційного нагляду – нагляд за додержанням конституційної законності, тобто за відповідністю Конституції нормативних актів держави².

Державна служба – це професійна діяльність осіб, які обіймають посади в органах державної влади, установах і на підприємствах щодо практичного виконання їх функцій. При цьому слід звернути увагу на те, що сучасне законодавство України про державну службу не наділяє статусом державного службовця працівників державних установ та підприємств.

Державна служба поділяється на два **основних види** – **цивільну** та **мілітаризовану (військову та воєнізовану)**. У свою чергу, цивільна державна служба розподіляється на службу в органах державної влади та службу в інших державних організаціях – установах та підприємствах. Залежно від гілок влади державна служба може бути службою в органах законодавчої, виконавчої та судової влади. Діяльність осіб, які обіймають керівні посади в вищих органах державної влади, набуває ознак політичної державної служби.

Державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби.³ За характером повноважень державних службовців виділяють осіб, які мають публічно-правовий статус (посадові особи), і службовців, які його не мають.

¹ Певцов М. В. Функції судової влади в Україні та країнах СНД. *Форум права*. 2014. № 2. С. 358-363.

² Скрипнюк В. Функції правосуддя в структурі державної влади в Україні. *Юридична Україна*. 2005. № 2. С. 70-76.

³ Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст.43

Посадова особа – це наділений публічно-правовим статусом державний службовець, який здійснює державно-владні повноваження й може бути притягнутий до підвищеної юридичної відповідальності. **Ознаки посадових осіб:**

- посадова особа, наділена державно-владними повноваженнями, у тому числі правом приймати юридично обов'язкові для інших осіб рішення;
- правовий статус посадової особи регулюється нормами публічного права;
- посадова особа може бути притягнута до підвищеної юридичної відповідальності.

Дослідження теоретико-правових основ системи органів держави дозволяє зауважити, що всі державні органи у сукупності складають єдину, цілісну систему органів держави, основне соціально-політичне призначення яких полягає у здійсненні в межах повноважень, визначених Конституцією і законами, завдань і функцій держави. На сьогоднішній день важливою проблемою залишається те, що реалізація державної влади розглядається через призму її механічного розподілу на три ключові функції. В той час як на другий план відходять вкрай важливі, але невідображені на конституційному рівні сторони функціонування владного механізму. Зокрема те, що влада незалежно від її поділу на гілки має бути єдиною у виробленні та здійсненні курсу державної політики, усі гілки влади мають відповідати за стан справ у державі і суспільстві.

Динаміка системи органів держави відображається через тенденції її розвитку, які є не лише значущими в політичному і правовому аспектах, а й такими, які утворюють єдиний комплекс заходів, покликаних забезпечити створення ефективної системи органів держави, вдосконалити функціонування державного механізму в цілому. Для повноцінного та ефективного оновлення системи державних органів потрібна консолідація суспільства, переважної більшості політичних сил щодо змісту здійснюваних реформ. При цьому потреба реформування системи органів держави має бути не тільки обґрунтована й доведена фахівцями, а й, перш за все, усвідомлена суспільством, підтримана пересічними громадянами, в іншому випадку будь-які реформи приречені на невдачу¹.

Механізм держави має ефективно функціонувати, інакше рішення політичних, економічних і соціальних завдань не матиме результативності.

Умовами ефективності функціонування механізму Української держави є:

- забезпечення стабільності влади і усталеності (стійкість) конституційних інститутів;
- послідовне виконання функцій, покладених на державні органи;
- правильне використання методів правового регулювання в економічній, соціальній і політичній сферах;

¹ Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

- підтримування балансу елементів механізму держави;
- сприяння демократизації влади і, відповідно, активній участі громадян в управлінні державою.

Ключові поняття:

механізм держави, державний апарат, структура державного апарату, державний орган, структура механізму держави, державні підприємства, державні установи, принципи організації і діяльності державного апарату, влада, суб'єкт влади, об'єкт влади, державно-владні відносини, соціальна влада, політична влада, публічна влада, державна влада, принципи діяльності державної влади, принцип єдності державної влади, принцип розподілу державної влади, принцип суверенітету, принцип законності, принципи виборності, принципи розділення і з'єднання влади, принцип єдиноначальності, принцип колегіальності, принцип ієрархічності, принцип професіоналізму, принцип доброчесності, форми здійснення державної влади, методи здійснення державної влади, гілки влади, система «стримувань і противаг», парламент, уряд, судочинство, правосуддя, орган законодавчої влади, орган виконавчої влади, орган судової влади, місцеві державні органи, органи місцевого самоврядування, державна служба, державний службовець, патронатна служба, посада, посадова особа, безпосередній керівник, керівник державної служби в державному органі, посада державної служби, професійна компетентність, рівнозначна посада, службова дисципліна, цивільна державна служба, мілітаризована (військова, воєнізована) державна служба, категорії посад державної служби, ранги державних службовців.

1. Нормативно визначена ієрархічна система державних інститутів – органів, підприємств, установ та інших структур, зазначених необхідними організаційними, матеріально-технічними та фінансовими засобами з метою практичної реалізації функцій держави – це:

- а) механізм держави;
- б) апарат держави;
- в) законодавча гілка державної влади;
- г) політична система суспільства;
- д) виконавча гілка влади.

2. Термін «механізм держави» вперше було введено до арсеналу теорії держави і права в:

- а) 90-х роках XX ст.;
- б) 70-х роках XX ст.;
- в) 80-х роках XX ст.;
- г) 60-х роках XX ст.;
- д) на початку XXI ст.

3. В юридичній літературі поняття «функції держави» та «механізм держави» співвідносяться таким чином:

- а) «механізм держави» є різновидом «функцій держави»;
- б) зв'язок між «функціями держави» та її механізмом є нерозривним і прямим;
- в) «функції держави» є ширшим поняттям за «механізм держави»;
- г) поняття «функції держави» та «механізм держави» є різними за змістом та не перебувають у взаємозв'язку;
- д) поняття «функції держави» є більш вузьким за змістом, ніж «механізм держави».

4. Конституційно-правові засади механізму Української держави – це:

- а) складовий елемент механізму держави, який безпосередньо здійснює функції держави та наділений владними повноваженнями;
- б) принципи закріплені в чинному законодавстві України, що визначають суть, зміст та порядок функціонування механізму Української держави;
- в) специфічний вид соціальних механізмів, який має особливу, складну природу, що обумовлена правовою сутністю самої держави;
- г) цілісна ієрархічна система всіх державних організацій, які практично здійснюють завдання та функції держави;
- д) головні напрями і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність і соціальне призначення у суспільстві.

5. Ознакою механізму держави є:

- а) цілісність та ієрархічність елементів;
- б) відсутність правової регламентації;
- в) відсутність організаційно-матеріальної основи;
- г) невизначеність зв'язків між елементами;
- д) відсутність чітко вираженої структури.

6. Однією з ознак механізму держави є:

- а) відсутність правової регламентації;
- б) безсистемність;
- в) розрізненість елементів;
- г) єдність завдань, цілей і принципів організації та функціонування;
- в) регламентованість.

7. Державна технологія, для якої є характерним спеціалізований розподіл праці, чітка управлінська ієрархія, правила, стандарти та загальнообов'язкові регламентовані процедури, виконання яких не залежить від того, хто саме і стосовно кого їх виконує – це:

- а) адхократія;

- б) диктатура;
- в) бюрократія;
- г) державне проектування;
- д) креативна корпорація.

8. Елементами механізму держави є:

- а) державний апарат, державні установи та підприємства;
- б) прокуратура, поліція та судові органи;
- в) навчальні заклади та державні адміністрації;
- г) уряд, парламент та армія;
- д) органи державного управління, судові органи та органи прокуратури.

9. В юридичній літературі поняття «механізм держави» та «державний апарат» співвідносяться таким чином:

- а) поняття «механізм держави» та «державний апарат» не перебувають у зв'язку;
- б) поняття «державний апарат» ширше за поняття «механізм держави»;
- в) поняття «державний апарат» та «механізм держави» є тотожними;
- г) «державний апарат» є різновидом «механізму держави»;
- д) поняття «механізм держави» ширше за поняття «державний апарат».

10. Державний апарат – це:

- а) сукупність державних органів, установ, підприємств, організацій, за посередництвом яких здійснюються завдання та функції держави;
- б) сукупність державних органів, їх ланок і підрозділів, уповноважених безпосередньо здійснювати державну владу та управління, які спираються у своїй діяльності на можливість застосування примусу;
- в) група державних службовців, які наділені компетенцією для виконання функцій і завдань держави;
- г) сукупність інститутів управління та інших політичних організацій, які беруть участь у формуванні і здійсненні політичної влади;
- д) група висококваліфікованих державних службовців, які використовують у професійній діяльності новітні інноваційні форми і методи управління.

11. Змістом принципу гуманізму діяльності апарату держави є:

- а) наявність нормативно закріплених повноважень державних структур;
- б) функціонування органів у межах, визначених законодавством;
- в) можливість приймати рішення лише в межах наданих органам повноважень;
- г) дотримання процесуальних вимог, що регламентують діяльність;
- д) конституційне закріплення прав та свобод людини як основної соціальної цінності суспільства та держави.

12. Змістом принципу єдності та поділу влади у функціонуванні апарату держави є:

- а) можливість функціонування лише тих владних органів, які передбачені конституцією держави;
- б) наявність нормативно закріплених повноважень державних структур;
- в) функціонування органів у межах, визначених законодавством;
- г) право парламенту на вираз імпічменту Президенту;
- д) можливість приймати рішення лише в межах наданих органам повноважень.

13. Змістом принципу законності та конституційності діяльності апарату держави є:

- а) вираженість функціональної характеристики структур державного апарату;
- б) відповідність системи органів можливості вирішення поставлених завдань;
- в) функціонування органів у межах, визначених законодавством;
- г) достатня чисельність чиновників, яка забезпечує ефективне функціонування державного апарату;
- д) доцільний зв'язок та взаємодія елементів апарату держави, що забезпечує його несуперечливість і цілісність.

14. До принципів організації і діяльності державного апарату належить принцип:

- а) національної справедливості;
- б) єдності влади;
- в) невідворотності відповідальності;
- г) диспозитивності;
- д) поєднання переконання та примусу.

15. До принципів організації і діяльності державного апарату належить:

- а) поділ державної влади;
- б) невиборність вищих органів державної влади;
- в) принциповість;
- г) динаміка кадрів;
- д) статичність.

16. Принцип організації і діяльності апарату держави, який відображається у чіткому розмежуванні компетенції державних інститутів з метою запобігання зосередженню владних повноважень – це:

- а) розподіл влади;
- б) демократичний централізм;

- в) децентралізація влади;
- г) демократичний розподіл;
- д) інституційне розмежування.

17. Автор праці «Про дух законів», в якій було викладено класичну теорію розподілу державної влади:

- а) Дж. Локк;
- б) Д. Дідро;
- в) Ш. Монтеск'є;
- г) Н. Макіавеллі;
- д) Ж.-Ж. Руссо.

18. Вперше на законодавчому рівні теорію поділу влади закріплено у:

- а) Конституції Алжиру 1976 р.;
- б) Конституції США 1787 р.;
- в) Конституції України 1710 р.;
- г) Конституції Франції 1791 р.;
- д) Конституції Німецької імперії 1871 р.

19. Мета поділу державної влади полягає у тому, щоб:

- а) припустити зосередження влади в руках особи або невеликої групи осіб для змоги зловживати владою;
- б) не припустити зосередження влади в руках однієї особи або невеликої групи осіб і тим самим запобігти можливості зловживання владою;
- в) не зосереджувати владу в руках однієї особи і тим самим була можливість зловживати владою;
- г) припустити зосередження влади в руках невеликої групи осіб і тим самим була можливість зловживання владою;
- д) легше було керувати державою.

20. У ст. 6 Конституції України закріплено поділ державної влади на:

- а) центральну, місцеву;
- б) колегіальну, одноособову;
- в) законодавчу, виконавчу, судову;
- г) президентську, парламентську, урядову;
- д) законодавчу, виконавчу, судову, контрольну, інформаційну.

21. Суб'єктами розподілу державної влади є:

- а) уряд, міністерства та відомства;
- б) президент, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- в) парламент, місцеві ради та територіальна громада;
- г) парламент, уряд та судові органи;

д) органи державної влади та місцевого самоврядування.

22. Метою поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову є:

- а) раціональна організація державної влади;
- б) забезпечення принципу народовладдя;
- в) забезпечення взаємодії, взаємні стримування;
- г) розмежування повноважень між різними органами державної влади;
- д) противаги між гілками влади.

23. Принцип поділу державної влади доповнюється системою:

- а) стримувань і противаг;
- б) контрольної-наглядовою;
- в) адміністративно-територіальною;
- г) ієрархічною;
- д) організаційно-правовою.

24. Автором концепції системи «стримувань і противаг» є:

- а) Дж. Локк;
- б) Н. Макіавеллі;
- в) Г. Гегель;
- г) М. Вебер;
- д) Т. Гоббс.

25. Система «стримувань і противаг» забезпечує:

- а) взаємну підконтрольність різних гілок і центрів державної влади та запобігає концентрації влади;
- б) взаємну незалежність різних гілок і центрів державної влади та запобігає концентрації влади;
- в) взаємну підконтрольність різних гілок і центрів державної влади та сприяє концентрації влади;
- г) створення протистояння всередині державного механізму;
- д) домінування однієї гілки влади над іншою та обмін повноваженнями між різними гілками влади.

26. Система «стримувань і противаг» застосовується лише у країнах, де:

- а) реалізований принцип розподілу влади;
- б) відсутня реалізація принципу розподілу влади;
- в) абсолютна монархічна форма державного правління;
- г) правлячою партією є комуністична;
- д) панує економічно панівний клас.

27. Суб'єктами системи стримувань і противаг за Конституцією України 1996 р. є:

- а) Президент України, Конституційний Суд України та Верховний Суд;
- б) Президент України та органи місцевого самоврядування;
- в) Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України;
- г) Європейський Суд з прав людини, Конституційний Суд України;
- д) Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України і Верховний Суд.

28. Одним із передбачених Конституцією України інститутів системи «стримувань та противаг» є:

- а) охорона особи з боку судової влади;
- б) право громадян обирати органи місцевого самоврядування;
- в) право вето Президента України на законопроект, прийнятий Верховною Радою України;
- г) право Президента України на безпосереднє керівництво державою;
- д) призначення всеукраїнського референдуму.

29. Первинним елементом у структурі державного апарату є:

- а) державна установа;
- б) державне підприємство;
- в) державний орган;
- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

30. До структури державного апарату належать:

- а) політичні партії, профспілки;
- б) представницькі органи влади, виконавчі органи, органи правосуддя;
- в) приватні організації;
- г) приватні установи;
- д) громадські об'єднання.

31. Структурно відокремлена, внутрішньо організована, юридично оформлена частина державного апарату, яка є колективом громадян держави, має державно-владні повноваження та необхідні правові, матеріально-фінансові засоби для реалізації завдань і функцій держави, використовує правові та організаційні форми і методи діяльності – це:

- а) державний орган;
- б) державний апарат;
- в) державна установа;
- г) державне підприємство;
- д) механізм держави.

32. Первинною ознакою державного органу є:

- а) наявність державно-владних повноважень;
- б) юридична оформленість;
- в) структурна відокремленість;
- г) колегіальність;
- д) внутрішня організованість.

33. За способом утворення державні органи класифікують на:

- а) колегіальні та одноособові;
- б) законодавчі, виконавчі та судові;
- в) виборні, призначувані та успадковані;
- г) загальнодержавні та місцеві;
- д) правотворчі, правозастосовні та правоохоронні.

34. Державні органи за місцем у системі державного апарату класифікують на:

- а) первинні та вторинні;
- б) виборні, призначувані та успадковані;
- в) постійні та тимчасові;
- г) загальнодержавні та місцеві;
- д) правотворчі, правозастосовні, правоохоронні та контрольно-наглядові.

35. За територіальною юрисдикцією державні органи класифікують на:

- а) первинні та вторинні;
- б) виборні, призначувані та успадковані;
- в) постійні та тимчасові;
- г) загальнодержавні та місцеві;
- д) правотворчі, правозастосовні та правоохоронні.

36. За функціями і правовими формами діяльності державні органи класифікують на:

- а) правотворчі, правозастосовні, правоохоронні та контрольно-наглядові;
- б) загальнодержавні, місцеві та локальні;
- в) первинні та вторинні;
- г) виборні, призначувані та успадковані;
- д) постійні та тимчасові.

37. Залежно від особового складу державні органи класифікують на:

- а) законодавчі, виконавчі та судові;
- б) центральні та місцеві;
- в) одноособові та колегіальні;

- г) первинні та вторинні;
- д) виборні, призначувані та успадковані.

38. Спільною ознакою для всіх різновидів державних організацій, що входять до складу механізму держави є таке положення:

- а) за своєю природою є державними інститутами на відміну від громадських або приватних організацій;
- б) за їх посередництвом практично не виконуються завдання і функції держави;
- в) ліквідуються за рішенням уповноважених приватних органів;
- г) створюються державою з метою забезпечення реалізації соціальних інтересів;
- д) їх працівники не мають правового статусу державного службовця.

39. В юридичній літературі поняття «державний орган» та «державна організація» співвідносяться таким чином:

- а) «державний орган» є різновидом «державної організації»;
- б) «державна організація» є ширшим поняттям за «державний орган»;
- в) «державний орган» є ширшим поняттям за «державна організація»;
- г) поняття «державний орган» та «державна організація» є тотожними;
- д) поняття «державний орган» та «державна організація» є цілком самостійними та не перебувають у зв'язку.

40. Державні органи за строком функціонування поділяються на:

- а) загальні і місцеві;
- б) загальні і суб'єктів федерації;
- в) колегіальні і єдиноначальні;
- г) законодавчі і виконавчі;
- д) постійні і тимчасові.

41. Яка з зазначених ознак органів держави не характеризує їх відмінність від державних підприємств, установ, організацій та недержавних структур:

- а) є структурним елементом апарату держави;
- б) мають певну економічну і організаційну залежність;
- в) створюється державою чи обирається безпосередньо народом, мають територіальні межі діяльності;
- г) наділені нормативно закріпленими державновладними повноваженнями;
- д) мають відповідну компетенцію, приймають юридично обов'язкові нормативні та індивідуальні акти.

42. Організація, створена державою для здійснення управлінських, соціально-культурних або інших функцій некомерційного характеру – це:

- а) державна установа;
- б) державний орган;
- в) державне підприємство;
- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

43. Центральний орган виконавчої влади, на який покладається реалізація державної політики у визначеній сфері суспільних відносин – це:

- а) державна установа;
- б) державний орган;
- в) державне підприємство;
- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

44. Заснований на державній власності самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи і здійснює виробничу, науково-дослідну і комерційну діяльність – це:

- а) державна установа;
- б) державне підприємство;
- в) державний орган;
- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

45. Державними установами є:

а) загальнодержавні підприємства, що складають економічну основу державної влади, та комунальні підприємства, які знаходяться у власності адміністративно-територіальних одиниць;

б) вищі органи держави (представницькі, глава держави, уряд) та їх структури на місцях (виконкоми, губернатори, голови адміністрації, місцеві ради народних депутатів тощо);

в) державні школи, професійно-технічні та середні спеціальні навчальні заклади, вищі навчальні заклади, державні лікарні тощо;

г) державні організації, що беруть участь у здійсненні функцій держави і наділені для цього владними повноваженнями (представницькі, глава держави, уряд) та їх структури на місцях (виконкоми, губернатори, голови адміністрації, місцеві ради народних депутатів тощо);

д) законодавчі, виконавчі та судові органи, що утворюють державний апарат, який складається з органів управління і органів примусу.

46. Законодавча влада – це:

- а) влада, що має право безпосереднього управління державою;
- б) незалежна влада, що охороняє право, виступає арбітром у спорі про право, відправляє правосуддя;
- в) влада, що має виключне право приймати закони;
- г) діяльність осіб, що обіймають посади в державних органах;
- д) органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки.

47. Законодавча влада в Україні представлена:

- а) Кабінетом Міністрів України;
- б) Верховною Радою України;
- в) Президентом України;
- г) Конституційним Судом України;
- д) місцевими державними адміністраціями.

48. Постійно діючий орган контролю, який утворюється Верховною Радою України та підпорядкований і підзвітний їй:

- а) Урядовий комітет;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Рахункова палата;
- г) Вища рада правосуддя;
- д) Міністерство юстиції України.

49. За соціальною природою первинним органом державної влади є:

- а) Президент України;
- б) Міністерство оборони України;
- в) прокуратура України;
- г) голова обласної ради;
- д) Прем'єр-міністр України.

50. Згідно положень Основного Закону Президент України є:

- а) звичайною посадовою особою в державі;
- б) головою всіх гілок державної влади;
- в) Головнокомандуючим Збройних Сил України;
- г) замісником Ради національної безпеки і оборони України;
- д) хранителем Конституції України.

51. Відповідно до Конституції України Президент України:

- а) входить до законодавчої гілки влади;
- б) входить до виконавчої гілки влади;
- в) входить до судової гілки влади;
- г) не входить до жодної гілки влади;
- д) очолює усі гілки влади.

52. Рішення про визнання іноземних держав в Україні приймає:

- а) Прем'єр-міністр України;
- б) Президент України;
- в) Голова Верховного Суду;
- г) Конституційний Суд України;
- д) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

53. Форма діяльності компетентних органів держави зі встановлення, зміни або скасування правових норм:

- а) правотворча діяльність;
- б) правозастосовна діяльність;
- в) правоохоронна діяльність;
- г) контрольно-наглядова діяльність;
- д) установча діяльність.

54. Виконавча влада – це:

- а) має виключне право приймати закони;
- б) незалежна влада, що охороняє право, виступає арбітром у спорі про право, відправляє правосуддя;
- в) влада, що має право безпосереднього управління державою;
- г) форма захисту права;
- д) діяльність осіб, що обіймають посади в державних органах.

55. Вищим органом у системі державних органів виконавчої влади є:

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Рада Міністрів України;
- д) Конституційний Суд України.

56. До системи органів виконавчої влади в Україні належать:

- а) Кабінет Міністрів України, міністерства, відомства і державні комітети та місцеві державні адміністрації;
- б) Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства, відомства і державні комітети;
- в) Президент України, центральні органи виконавчої влади, Верховний суд;
- г) Кабінет Міністрів України, обласні державні адміністрації, Конституційний суд;
- д) місцеві державні адміністрації, Кабінет Міністрів України.

57. До органів виконавчої влади належить:

- а) Верховна Рада України;

- в) Генеральна прокуратура України;
- б) Міністерство закордонних справ України;
- г) Національний банк України;
- д) Конституційний Суд України.

58. До органів виконавчої влади належить:

- а) Верховна Рада України;
- б) Міністерство соціальної політики України;
- в) Генеральна прокуратура України;
- г) Національний банк України;
- д) Конституційний Суд України.

59. Судова влада – це:

- а) має виключне право приймати закони;
- б) незалежна влада, що охороняє право, виступає арбітром у спорі про право, відправляє правосуддя;
- в) влада, що має право безпосереднього управління державою;
- г) форма захисту права;
- д) діяльність осіб, що обіймають посади в державних органах.

60. Органом конституційної юрисдикції в Україні є:

- а) Конституційна Асамблея;
- б) Верховна Рада України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Рада Міністрів України;
- д) Конституційний Суд України.

61. До судів системи судоустрою входить:

- а) Верховна Рада України
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Президент України;
- г) Конституційний Суд України;
- д) Верховний Суд.

62. Найвищим органом у системі судів судоустрою є:

- а) Верховний Суд;
- б) Конституційний Суд України;
- в) Вища рада правосуддя;
- г) Міністерство юстиції України;
- д) Вищий спеціалізований суд.

63. До судової гілки влади не належить:

- а) Верховний Суд;

- б) апеляційний господарський суд;
- в) адміністративний суд;
- г) третейський суд;
- д) місцевий суд.

64. Судді системи судоустрою обіймають посади:

- а) 5 років;
- б) 8 років;
- в) 10 років;
- г) 12 років;
- д) безстроково.

65. Відповідно до статті 8 Закону України «Про прокуратуру» Генеральну прокуратуру України очолює Генеральний прокурор, який має:

- а) першого заступника та чотирьох заступників, а також заступника Генерального прокурора – Головного військового прокурора;
- б) першого заступника та трьох заступників, а також заступника Генерального прокурора;
- в) першого заступника та двох заступників, а також заступника Генерального прокурора – Головного військового прокурора;
- г) першого заступника та чотирьох заступників;
- д) першого заступника та двох заступників, а також заступника Генерального прокурора.

66. Генеральний прокурор України призначається на посаду та звільняється з посади:

- а) Верховною Радою України за згодою Президента України;
- б) Президентом України за згодою Верховної Ради України;
- в) Президентом України за згодою Кабінету Міністрів України;
- г) Кабінетом Міністрів України за згодою Президента України;
- д) Конституційним Судом України за згодою Президента України.

67. Строк повноважень Генерального прокурора України становить:

- а) п'ять років;
- б) три роки;
- в) чотири роки;
- г) шість років;
- д) два роки.

68. Згідно із Законом України «Про прокуратуру» Генеральний прокурор України звітує перед Верховною Радою України на пленарному засіданні про діяльність органів прокуратури шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних:

- а) не менше ніж 1 раз на рік;

- б) обов'язково 2 рази: на початку та в кінці року;
- в) кожного року, як стан злочинності істотно змінюється;
- г) звітує наприкінці кожного місяця;
- д) звітує кожні 6 місяців.

69. До функцій, що здійснюються прокуратурою, належить:

- а) здійснення заходів щодо підтримання державного обвинувачення;
- б) здійснення заходів щодо прийняття політичних рішень;
- в) здійснення заходів щодо надання висновків до проєктів законодавчих актів;
- г) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності;
- д) здійснення заходів щодо законодавчого визначення діянь, які є злочинами.

70. Відповідно до чинного законодавства, делегування функцій прокуратури, а також привласнення цих функцій іншими органами:

- а) допускається, у передбачених законом випадках;
- б) відбувається за узгодженням з відповідними органами;
- в) здійснюється зі згоди Генерального прокурора України;
- г) допускається у разі введення режиму надзвичайного чи воєнного стану;
- д) не допускається у жодному випадку.

71. Принципом діяльності прокуратури, який вказує на вживання заходів щодо усунення порушень закону, від кого б вони не виходили, поновлення порушених прав і притягнення у встановленому порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення, є:

- а) принцип централізації;
- б) принцип незалежності;
- в) принцип захисту прав громадян;
- г) принцип публічності;
- д) принцип законності.

72. Публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави – це:

- а) державна служба;
- б) управлінська служба;
- в) посадова служба;
- г) державна кар'єра;
- д) політична служба.

73. Що з наведеного переліку не є видом державної служби:

- а) цивільна;

- б) мілітаризована;
- в) комерційна;
- г) дипломатичного зв'язку;
- д) митна.

74. *Визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу з установленими відповідно до законодавства посадовими обов'язками – це:*

- а) державний службовець;
- б) посадова особа;
- в) державна служба;
- г) посада державної служби;
- д) службовий ранг.

75. *Посадова особа державного апарату – це:*

а) державний службовець, уповноважений на виконання управлінської функції, наділений публічно-правовим статусом, здійснює державно-владні повноваженнями, приймає обов'язкові для інших осіб, визначені законодавством юридичні акти, може бути притягнутим до підвищеної юридичної відповідальності;

б) юридична особа, уповноважена на виконання різних функцій у сфері державного управління;

в) суб'єкт, специфічною для якого є невиробнича діяльність в освітній, культурно-виховній, науковій галузях, у сфері охорони здоров'я і соціального захисту громадян;

г) особа, яка займає посаду в державних органах та організаціях щодо практичного виконання їх функцій та завдань, отримує зарплату за рахунок державного бюджету;

д) особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням.

76. *Державний службовець – це:*

а) особа, яка уповноважена на виконання управлінських функцій, наділена публічно-правовим статусом, здійснює владні повноваження, приймає диспозитивні для інших осіб рішення;

б) особа, яка зв'язана з державою взаємними правами та обов'язками, наділена правовим статусом;

в) юридична особа, яка сприяє виконанню функцій держави та утримує

ється за рахунок державного бюджету;

г) громадянин України, який займає посаду в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу;

д) особа, яка працює в органах державної влади та місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форми власності.

77. Професійною компетентністю державного службовця є:

а) бездоганне виконання професійних обов'язків і неухильне дотримання службової дисципліни;

б) потенційна спроможність визначати і вирішувати задачі, які постають на державній службі, демонструвати лідерський потенціал і володіти інноваційними технологіями;

в) здатність у межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку;

г) наявність повної вищої освіти у галузі знань з державного управління;

д) наявність наукового ступеня.

78. Керівником державної служби у державному органі є:

а) посадова особа, наділена державно-владними і розпорядчими повноваженнями;

б) безпосередній керівник державних службовців;

в) посадова особа, яка займає вищу посаду державної служби в органі державного управління;

г) посадова особа, яка займає вищу посаду державної служби в державному органі, до посадових обов'язків якої належить здійснення повноважень з питань державної служби та організації роботи інших працівників у цьому органі;

д) посадова особа, яка займає будь-яку посаду державної служби в органі державного управління.

79. Охорона громадського порядку та правопорядку є ознакою:

а) цивільної служби;

б) місцевої служби;

в) муніципальної служби;

г) мілітаризованої служби;

д) публічної служби.

80. Під рівнозначною посадою на державній службі слід розуміти:

- а) посада що передбачає однакові професійні компетентності;
- б) посада, на якій оплата праці державного службовця буде не меншою від існуючої;
- в) посада, котра не передбачає однакові професійні компетентності;
- г) посада державної служби, що належить до однієї групи оплати праці з урахуванням юрисдикції державного органу;
- д) посада, що передбачає здійснення схожих функцій і повноважень.

81. До майнових прав державних службовців належить право на:

- а) належні для роботи умови праці та їх матеріально-технічне забезпечення;
- б) чітке визначення посадових обов'язків;
- в) пенсійне забезпечення;
- г) оплату праці залежно від займаної посади, результатів службової діяльності, стажу державної служби та рангу;
- д) оплату праці незалежно від займаної посади, результатів службової діяльності, стажу державної служби та рангу.

82. До системи управління державної служби не відноситься:

- а) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби;
- б) Комісія з питань вищого корпусу державної служби та відповідні конкурсні комісії;
- в) керівники державної служби;
- г) служба управління персоналом;
- д) Верховна Рада України.

83. До повноважень Комісії з питань вищого корпусу державної служби відноситься:

- а) сприяння розвитку системи навчальних закладів, що здійснюють професійне навчання державних службовців, делегує їм повноваження з визначення змісту навчання державних службовців відповідно до вимог професійних стандартів;
- б) забезпечення визначення потреби у професійному навчанні державних службовців відповідно до вимог професійних стандартів;
- в) затвердження переліку посад державної служби, патронатної служби та посад працівників, які виконують функції з обслуговування, а також встановлює категорії посад державної служби за поданням керівника державної служби в апаратах допоміжних органів, утворених Президентом України
- г) забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері державної служби;
- д) розроблення проектів нормативно-правових актів з питань державної

служби.

84. Повноваження керівника державної служби в міністерстві здійснює:

- а) міністр;
- б) керівник апарату;
- в) державний секретар міністерства;
- г) секретар міністерства;
- д) перший заступник міністра.

85. На державну службу не може вступити особа, яка:

- а) досягла шістдесяти п'ятирічного віку;
- б) не володіє двома робочими мовами Ради Європи;
- в) не має повної вищої освіти у галузі публічного управління та адміністрування;
- г) не має відповідного наукового ступеня;
- д) не має десятирічного загального досвіду роботи.

86. Складення Присяги державного службовця особою, яка вперше призначена на посаду державної служби, відбувається:

- а) наступного дня після призначення особи на посаду державної служби;
- б) протягом місяця з дня призначення особи на посаду державної служби;
- в) у день призначення особи на посаду державної служби;
- г) протягом десяти днів з дня призначення особи на посаду державної служби;
- д) по завершенню строку оскарження рішення конкурсної комісії іншими учасниками конкурсу.

87. Державні службовці позбавлені права брати участь у:

- а) виборах;
- б) референдумах;
- в) громадських заходах;
- г) страйках та агітаціях;
- д) парламентських слуханнях.

88. У яких випадках при призначенні особи на посаду державної служби встановлення випробування є обов'язковим:

- а) при призначенні особи на посаду державної служби за результатами співбесіди;
- б) при призначенні особи на посаду державної служби вперше;
- в) при призначенні особи на посаду державної служби повторно;
- г) при призначенні особи на посаду державної служби за результатами

конкурсу;

д) при призначенні особи на посаду державної служби поза конкурсом.

89. Принцип державної служби, який визначає спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів і відмову державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень – це?

- а) принцип прозорості;
- б) принцип гласності;
- в) принцип політичної неупередженості;
- г) принцип безсторонності;
- д) принцип добросовісності.

90. Трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються:

- а) в день його звільнення з місця роботи;
- б) в день звільнення особи, працівником патронатної служби якої він призначений;
- в) в день звільнення керівника органу (відділу), працівником патронатної служби якої він призначений;
- г) в день припинення повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений;
- д) через два тижні після звільнення особи, працівником патронатної служби якої він призначений.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.

- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- ❖ Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- ❖ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- ❖ Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
- ❖ Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.
- ❖ Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
- ❖ Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. В. Президент України як суб'єкт конституційної реформи і гарант додержання Конституції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 12-17.
2. Андрійко О. Ф. Органи державної влади як суб'єкти державного управління. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 35-38.
3. Антонов О. В. Соціально-філософський аналіз державної влади у контексті суспільних відносин: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Одеса, 2016. 18 с.

4. Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2017. 20 с.
5. Артемчук Д. О. Законодавча влада: одноосібний та колегіальний аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2 (1). С. 65-68.
6. Бабенко К. А. Правовий статус апеляційних адміністративних судів. *Форум права*. 2016. № 4. С. 16-19.
7. Барабаш Ю. Г. Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України: моногр. Харків: Право, 2013. 269 с.
8. Батанов О. Проблеми конституційної регламентації компетенції місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах. *Право України*. 2015. № 9. С. 104-113.
9. Батракова Д. Визначення компетенції місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування: проблема співвідношення. *Юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 17-21.
10. Баштанник А. Г. Механізми державного регулювання трансформаційних процесів у системі судової влади України. *Грані*. 2013. № 8. С. 174-179.
11. Баштанник А. Г. Механізми регулювання діяльності органів державної влади в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
12. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 2. С. 36-39.
13. Берназюк О. О. Конституційно-правовий статус допоміжних органів при вищих органах державної влади України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 20 с.
14. Бистрик Г. Механізм держави в системі сучасних теоретико-правових досліджень. *Юридична Україна*. 2013. № 10. С. 8-16.
15. Бортун М. І. Становлення правового регулювання органів прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
16. Бриль К. І. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 39 с.
17. Буглак Ю. О. Значення розмежування компетенції та повноважень органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 1. С. 75-80.
18. Буличев А. Проблемні питання встановлення взаємозв'язку понять «публічний службовець», «державний службовець» і «військовослужбовець». *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 8. С. 138-142.
19. Булкат М. С. Деякі питання теоретико-правової природи та сутності судової влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 97-108.
20. Булкат М. С. До питання про співвідношення розвитку інституту судо-

- чинства та наукової доктрини судової влади. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 111-115.
21. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце в державно-правовому механізмі. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 2. С. 9-12.
 22. Вандін Є. В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
 23. Веніславський Ф. Судова влада як гарантія стабільності конституційного ладу України. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2018. Vol. 5, Iss. 4. С. 216-223.
 24. Вінник О. Інноваційні відносини: ключові проблеми вдосконалення правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 2. С. 36-41.
 25. Возна В. Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері господарювання: удосконалення законодавчого забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 121-130.
 26. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
 27. Волкова А. О. Поняття та зміст інформаційної діяльності в органах державної влади та місцевого самоврядування. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 163-168.
 28. Гаращук І. Реформування організації та функціонування місцевого самоврядування в країнах Балтії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 55-63.
 29. Гаращук І. Теоретичні основи феномена публічної влади у сфері місцевого самоврядування. *Юридична Україна*. 2015. № 1. С. 10-17.
 30. Гаращук І., Петришин О. Реформування організації та функціонування місцевого самоврядування в країнах Балтії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 55-63.
 31. Георгієвський Ю. В. Актуальні питання правового регулювання розподілу повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 11. С. 63-70.
 32. Георгієвський Ю. В. Розмежування функцій органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування: окремі проблемні питання здійснення та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29 (2). С. 34-38.
 33. Георгієвський Ю. В. Специфіка розподілу функцій і повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади в Польщі. *Право і суспільство*. 2014. № 6, ч. 2. С. 44-48.
 34. Голобутовський Р. З. Взаємодія судової влади з громадськістю: теоретико-

- прикладний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 43-49.
35. Голобутовський Р. З. Судова влада в контексті розуміння феномену державної влади. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 64. С. 92-98.
 36. Голосніченко Д. І. Набуття повноважень органами законодавчої та виконавчої влади. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2014. № 1. С. 92-95.
 37. Городовенко В. До питання визначення правової природи та системи принципів судового права. *Право України*. 2015. № 3. С. 42-52.
 38. Гулак Л. Юридична природа та специфіка реалізації функцій органів місцевого самоврядування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 246-251.
 39. Гуменний О. Правосуддя як основна функція судової влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 20. С. 30-33.
 40. Данилюк Ю. В. Проблеми законодавчого визначення поняття «органи державної влади». *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 11-15.
 41. Добош З. А. Конституційно-правовий статус судової влади в США: історико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 254-263.
 42. Добровольський Д. М. Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
 43. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування у сфері житлово-комунального господарства: шляхи ефективної реалізації. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 2. С. 13-18.
 44. Дрозд О. Ю. Система адміністративного законодавства у сфері проходження державної служби. *Держава та регіони*. 2016. № 4. С. 63-68.
 45. Дрозд О. Ю. Характеристика окремих етапів проходження державної служби, що регулюються нормами адміністративного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 70-73.
 46. Жувака С. О. Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
 47. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 275-279.
 48. Задихайло Д. В. До концепції правового забезпечення механізму економічної політики держави. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. С. 1-11.
 49. Запара С. Безпосередня участь народу у здійсненні правосуддя: імітація чи реальність? *Право України*. 2015. № 9. С. 114-119.
 50. Звоздецька І. В. Джерела парламентських процедур. *Право і суспільст-*

- во. 2015. № 5 (2), ч. 1. С. 58-63.
51. Ігонін Р. Адміністративно-правові засади державної судової політики в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 2. С. 75-79.
 52. Ізотова М. О. Правовий статус керівника місцевої прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
 53. Калінкін А. С. Конституційна реформа у сфері децентралізації державної влади: проблеми теорії та практик: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
 54. Карабін Т. О. Розподіл контрольних повноважень місцевих органів публічної адміністрації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 146-149.
 55. Карпунець А. С. Механізм реформування державної служби України: соціокомунікативний аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Чернігів, 2018. 20 с.
 56. Карпунцов В. В. Органи прокуратури в системі координат державної влади на сучасному етапі. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 14-17.
 57. Карпунцов В. В. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект. Київ: Логос, 2018. 376 с.
 58. Качний О. С. Інноваційні механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіонів України: теорія, методологія, практика: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 626 с.
 59. Квітка С. А. Державне управління формуванням партнерських відносин між владою та бізнесом в умовах соціальних перетворень: моногр. Дніпро: Грані, 2017. 266 с.
 60. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
 61. Кічмаренко С. М. Адміністративно-правові аспекти місця і ролі судової влади в механізмі держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 34-39.
 62. Кобизаєв В. Є. Принципи виконання судових рішень в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 133-137.
 63. Кобрусєва Є. А. Адміністративний контроль і нагляд як адміністративно-правові гарантії прав громадян на мирні зібрання. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 134-141.
 64. Ковалєв Я. Электронное правительство – будущее уже сегодня. *Legea si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 86-88.
 65. Козачук О. С. Військові прокуратури в Україні: організаційно-правові засади функціонування: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 242 с.
 66. Кондратенко В. М. Реалізація принципів гласності та відкритості на окремих стадіях адміністративного судочинства. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 159-164.

67. Корнєва О. В. Сучасні напрями розвитку інститутів місцевого самоврядування в державах Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 1. С. 27-31.
68. Косінов С. Види контролю в демократичній державі. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 40-47.
69. Котковський В. Р. Місцеві органи влади в системі органів державної влади України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 2. С. 92-97.
70. Кошова О. В. Судова влада як соціокультурний феномен: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 193 с.
71. Кравчук В. М. Громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: проблеми ефективності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 16-20.
72. Курусь Т. В. Теоретико-правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у їх взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
73. Кухтик С. В. Трансформація держави під впливом глобалізації (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 22 с.
74. Кучеренко С. Ю. Модернізація системи надання державних послуг місцевих органів влади в Україні у контексті реформи децентралізації. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 39. С. 94-101.
75. Ладиченко В. В., Ємельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 32-34.
76. Ладонько Л. С. Роль та функції місцевого самоврядування в системі публічної влади України. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 4. С. 157-162.
77. Лясковець О. В. Парламент – орган народного представництва в зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 1. С. 13-17.
78. Мазурик С. В. Інформаційно-правове забезпечення діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.
79. Малімон В. І. Співвідношення механізмів державного управління й механізмів державної підтримки. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 2. С. 127-133.
80. Мартинюк О. Г. Адміністративна діяльність органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
81. Мех Ю. В. Окремі аспекти співвідношення державного управління та публічної адміністрації в Україні: номінальні дефініції. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2), ч. 2. С. 134-137.
82. Миколенко В. А. Правова модернізація органів прокуратури України в умовах європейської міждержавної інтеграції: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.
83. Назаров І. Джерела судового права. *Право України*. 2015. № 3. С. 53-59.
84. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії:

- дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.
85. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
 86. Наливайко О. І. Державний контроль у системі місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 2. С. 22-28.
 87. Ніколенко Л. М. Механізм вирішення конфліктів як засіб забезпечення ефективності діяльності місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 31-38.
 88. Носик О. А. Розвиток служби управління персоналом державного органу на засадах компетентнісного підходу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
 89. Олексенко Т. М. Правовий статус громадян у сфері виконавчої влади: між конституційним та адміністративним правом. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 3. С. 37-44.
 90. Олійник В. М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 9-12.
 91. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 157-162.
 92. Патерило І. В. Інструменти діяльності публічної адміністрації через призму радянської юридичної доктрини. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 142-148.
 93. Пекарчук В. М. Становлення законодавчої влади в Україні: тенденції 90-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 62-72.
 94. Пильгун Н. В., Хомченко О. В. Особливості механізму держави в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 24. С. 62-67.
 95. Подкопаєв С. В. Проблеми формування сучасної концепції організації та діяльності прокуратури України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 177-183.
 96. Поплавський В. Ю. Сучасні наукові підходи до класифікації державно-службових відносин. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 133-136.
 97. Потіп М. М. Сучасні підходи до принципів розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 1. С. 47-54.
 98. Предместніков О. Поняття та ознаки органів юстиції України як органів виконавчої влади. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 97-106.
 99. Прилуцький С. В. Вища рада правосуддя – самостійний орган судової влади України!? (актуальні питання новітнього конституційного формату). *Публічне право*. 2017. № 4. С. 9-18.
 100. Прилуцький С. В. Судова влада в Україні: сучасні проблеми легальності.

- Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 56-77.
101. Прилуцький С. Судове право як концептуальна основа судової влади України. *Право України*. 2015. № 3. С. 26-41.
102. Примуш М. В. Функції та форми діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1-2. С. 133-144.
103. Радченко О. О. Генезис легітимації інститутів публічної влади в Україні: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
104. Різак М. В. Діяльність уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо захисту персональних даних. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 1. С. 45-49.
105. Родченко І. Ю. Розвиток механізмів самовпорядкування в системі державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 21 с.
106. Роман В. Ф. Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
107. Рунова Н. О. Державна служба як різновид публічної державної служби в Україні: проблеми інституалізації. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 241-246.
108. Савченко О. В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
109. Селіванов А. Судове право як самостійна галузь системи сучасного українського права. *Право України*. 2015. № 3. С. 9-17.
110. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: моногр. Київ: Парлам. вид-во, 2018. 184 с.
111. Сергєєв К. О. Законодавча діяльність як спосіб реалізації влади. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 1. С. 22-28.
112. Сидорчук Л. А. Правові аспекти становлення інституту місцевого самоврядування в країнах Європейського Союзу та Україні. *Правові системи*. 2016. № 3/4. С. 11-22.
113. Сисоєва В. Г. Сценарії взаємодії місцевого самоврядування та органів державної влади. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 35. С. 236-247.
114. Сітнікова Н. С. Методи та механізми правового регулювання як специфічний спосіб владного впливу держави на розвиток олімпійського руху України. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 3. С. 83-90.
115. Скрипнюк О. В. Державна влада в Україні: питання вдосконалення її організації та розвитку на сучасному етапі. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 8-11.
116. Слободяник Т. М. Реформування законодавства щодо забезпечення від-

- повідальності органів місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 45-50.
117. Слюсар І. В. Історія виникнення та перспективи розвитку судової влади України. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Право. 2019. Вип. 7. С. 123-127.
118. Старуха Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 180 с.
119. Старушенко О. А. Удосконалення взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні на основі використання досвіду Франції. *Право та державне управління*. 2016. № 2. С. 69-72.
120. Стефанчук М. М. Теоретико-методологічні та організаційно-правові засади реалізації прокуратурою України представницької функції: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 40 с.
121. Ткаленко О. М. Форми й методи діяльності органів виконавчої влади щодо запобігання насильству в сім'ї щодо дітей. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 2. С. 137-142.
122. Толкованов В. В. Підготовка професійних кадрів для роботи в органах державної влади та органах місцевого самоврядування: сучасний стан та підходи до модернізації. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 1. С. 435-444.
123. Федина Д. І. Судова влада як конституційно-правова категорія. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2), ч. 3. С. 39-45.
124. Француз-Яковець Т. А. Окремі аспекти взаємодії законодавчої і виконавчої гілок влади: досвід Французької Республіки. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 27. С. 52-58.
125. Хоменко В. О. Принципи процедури прийняття адміністративних актів органами місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 2. С. 126-130.
126. Циганок С. В. Адміністративно-правовий статус регіональної прокуратури в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
127. Чапля О. В. Організаційно-правова форма місцевого самоврядування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 82-85.
128. Чемодурова Н. О. Система гарантій незалежності суддів адміністративних судів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 199-203.
129. Чернолуцький Р. В. Нормотворчість органів місцевого самоврядування: теологічні домінанти, що базуються на екзистенційних інтересах територіальної громади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 46-52.
130. Шаповал В. Виконавча влада в Україні в контексті форми державного правління (досвід до прийняття Конституції України 1996 р.). *Право Укра-*

- їни. 2016. № 3. С. 200-212.
131. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління. *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.
132. Шатіло В. А. Доктринальні підходи щодо визначення поняття механізму державної влади. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Т. 14, № 1. С. 18-25.
133. Шатіло В. А. Загальнонаукові підходи до визначення принципів права та їх вплив на розвиток конституційного механізму державної влади. *Публічне право*. 2019. № 2. С. 9-14.
134. Шатіло В. А. Поняття та ознаки конституційного механізму державної влади. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 9-17.
135. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій (вітчизняний і світовий досвід): моногр. Київ: Юридична думка, 2017. 363 с.
136. Шумляєва І. Д. Розвиток взаємовідносин органів публічної влади та громадян на місцевому рівні в умовах формування правової держави. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 2. С. 157-165.
137. Юревич І. Судове право як гарантія єдності судової влади. *Право України*. 2015. № 5. С. 194-201.
138. Ющик О. Загальні теоретико-методологічні питання ефективного державного управління. *Право України*. 2015. № 6. С. 17-27.

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Поняття та ознаки функцій держави. Співвідношення понять «функції держави», «функції державних органів», «функції державного управління» та «завдання держави». Критерії класифікації та види функцій держави. Об'єктні функції сучасної держави: внутрішні функції – політична, економічна, соціальна, екологічна, культурна; зовнішні функції – оборонна, зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, екологічна, зовнішньокультурна (гуманітарна). Технологічні (владні, процесуальні, організаційні) функції держави: законодавча (правотворча), виконавча, судова, контрольна.

Форми реалізації функцій держави: правові форми – правотворча, правозастосовна, (правовиконавча, правоохоронна, договірна); організаційні (фактичні) форми: організаційно-регламентуюча, організаційно-економічна (організаційно-господарська), організаційно-ідеологічна. Методи реалізації функцій держави: загальні (загальнофункціональні) методи – примус, переконання, стимулювання; спеціальні – методи, необхідні для здійснення конкретно визначеної функції держави.

Механізм реалізації функцій держави: поняття та ознаки. Елементи механізму реалізації функцій держави та їх характеристика.

Сучасний розвиток юридичної науки характеризується посиленою увагою науковців до трансформації правової форми організації суспільних відносин та з'ясуванням функціонального призначення держави в цьому процесі. Характер державного ладу завжди відображається саме у функціях держави, тому особливо актуальним є встановлення змістовно-сутнісного наповнення цього терміна, здійснення класифікації, яка дозволить дослідити природу явища, внутрішні й зовнішні властивості. Особливості сучасної української державності знайшли своє відображення, перш за все, у модифікації функцій держави. Розробка теорії функцій Української держави дає можливість прогнозувати конкретні ситуації, пов'язані з трансформацією державності, її окремих інститутів, проведенням певної державної політики. Аналіз функцій держави на сучасному етапі дозволяє виділити пріоритетні напрями в її діяльності, структури, що забезпечують реалізацію соціальних потреб, а також встановити рівновагу соціальних відносин і сприяти подальшому розвитку суспільного прогресу. Ця обставина пояснюється: 1) тим, що «функціональність є найбільш суттєвою стороною будь-якої організації» і, отже, у функціях безпосередньо відображається сутність держави; 2) саме вони є обов'язковою передумовою дослідження інших її зовнішніх проявів (механізму, форм, методів діяльності держави)¹.

¹ Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

Формулювання визначення поняття «функції держави», має велике значення для подальшого вивчення феномену держави в цілому та визначення закономірностей і перспектив її розвитку. У науковій літературі авторами пропонуються різні визначення поняття «функції держави», які часто є суперечливими. Так, у традиційному філософському значенні «функція» – це відношення двох об'єктів (груп), у якому зміна одного з них призводить до зміни іншого. «Функція» має значення з точки зору наслідків (позитивних чи негативних-дисфункціональних або нейтральних-функціональних), спричинених зміною одного параметра в інших параметрах, об'єкта (функціональність) або взаємозв'язку окремих частин у межах певного цілого (функціонування)

Для осмислення багатоаспектності і багатомірності поняття функцій держави необхідно зауважити, що в юридичній літературі чимало наукових праць присвячено проблемі теорії і практики функцій будь-яких інститутів. Наприклад, «функції держави», «функції державної влади», «функції державних органів», «функції управління», «функції конституційної юрисдикції», «функції територіальної громади», «функції політичних партій», «функції політичної системи», «функції конституційно-правової відповідальності» тощо. Правовий досвід щодо визначення поняття функцій тих чи інших інститутів має бути використаний при визначенні поняття «функції держави».

В юридичній науці можна виділити **два основні підходи** до визначення категорії «функції держави». **По-перше**, функція держави визначається головним чином через її соціальне призначення, що полягає в розв'язанні певних завдань і досягненні цілей. **По-друге**, поняття функції держави пов'язується або прямо ототожнюється з поняттям її діяльності. Зазначені підходи є основними і принципово різними напрямками в теорії функцій держави, кожен з них має свої переваги і недоліки.

Функції держави виражають соціальну природу держави, конкретизують її сутність і є найбільш важливими якісними характеристиками та орієнтирами держави. Існують спроби дослідження функції держави як сторони соціального призначення держави або взагалі їх повного ототожнення¹.

Функції держави являють собою основні напрями або види її діяльності, які виражають сутність і призначення держави, її роль і місце в суспільстві. До того ж, під основними напрямками розуміються найбільш загальні та постійні напрями або види діяльності (об'єктивні, постійні, системні) тобто ті, які найбільш змістовно й точно визначають функціональне призначення держави на відміну, наприклад, від завдань, мети. На відміну від функцій держави вони мають суб'єктивний характер, тобто визначаються під час свідомої діяльності суспільства².

Отже, функції держави мають комплексний, синтезуючий характер. Як

¹ Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.

² Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

основні напрями діяльності держави, вони не ототожнюються з діяльністю чи з окремими аспектами її діяльності. Зміст кожної функції держави складається з багатьох однорідних і однопорядкових аспектів її діяльності.

Визначення поняття «функції держави» дозволяють виділити деякі **характерні ознаки**, що мають загальний характер і у своїй сукупності складають певний інваріант визначення поняття.

1. **У функціях держави найбільш повно проявляється її сутність та соціальне призначення.** Деякі вчені вважають, що саме ця ознака є основною. Можна погодитися з тим, що між сутністю і соціальним призначенням держави існує безпосередній зв'язок, який реалізується за допомогою відповідних функцій держави.

2. **Загальний, основоположний, предметний, об'єктивно необхідний характер напрямів та видів діяльності держави** (що відрізняє функції від інших напрямів та видів діяльності). Об'єктивний характер функцій держави пов'язаний із процесом їх виникнення та формування в конкретно-історичних умовах.

3. **Діяльність держави спрямована на виконання основних завдань і досягнення цілей**, які формуються на кожному конкретному історичному етапі розвитку суспільства. Цілі й завдання держави відрізняються від її функцій тим, що за своїм походженням вони мають здебільшого суб'єктивний характер, тобто визначаються в результаті свідомої діяльності суспільства, а функції держави виникають об'єктивно, хоча розвиваються й вдосконалюються також у результаті свідомого впливу на них.

4. **Постійний, стійкий характер.** Функції держави – це стійкі, постійні напрями та види її діяльності, які здійснюються протягом історично визначених періодів її існування й розвитку, протягом більш-менш тривалого часу або протягом всього періоду існування.

5. **Структурованість функцій держави.** Дослідження структури державних функцій пов'язано з двома її **основними характеристиками**: 1) елементами структури; 2) закономірними взаємозв'язками цих елементів між собою. Структурними елементами функції держави є: а) сутність та соціальне призначення держави (у межах об'єкта функції); б) напрям державної діяльності; в) об'єкт функції – те, на що спрямований вплив держави; г) мета, на досягнення якої спрямовано державний вплив; г) основні методи, форми, способи, принципи і засоби реалізації функції¹.

До основних **взаємозв'язків елементів структури функції держави** слід віднести:

- взаємовідносини і взаємозв'язки між об'єктивними вимогами функції і практичною діяльністю з реалізації призначення держави та об'єктивних потреб державного регулювання;

¹ Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.

- взаємозв'язки між практичною діяльністю держави (і її результатом) та цілями, на досягнення яких спрямована функція;

- взаємозв'язки між вимогами завдань і цілей функції, з одного боку, та формами, методами, способами і засобами реалізації – з іншого.

Таким чином, структурний аналіз функцій в теоретичному плані створює передумови для конкретизації їх змісту, уникнення ототожнення з окремими структурними елементами, дозволяє побудувати чітку, об'єктивно обумовлену модель системи функцій держави. В практичному плані структурний аналіз функцій держави дозволяє вчасно виявляти порушення, які перешкоджають їх оптимальній реалізації.

6. Реалізація функцій держави здійснюється в певних формах та конкретними методами. Функції держави реалізуються в конкретних діях суб'єктів державної влади. Ці дії носять різноманітний характер і можуть бути зведені в більш однорідні групи. Зовнішнє практичне вираження діяльності у сфері реалізації функцій держави в конкретних умовах називають формами здійснення.

Отже, функції держави – це об'єктивно необхідні, взаємопов'язані напрями та види її діяльності, спрямовані на реалізацію завдань, досягнення відповідної мети в конкретних формах за допомогою спеціальних методів, які виражають сутність, соціальне призначення держави, роль та місце її в суспільстві на конкретному етапі розвитку. За змістом функції держави – це сукупність однорідних напрямів її діяльності, що характеризуються внутрішньою єдністю та суттєвою відмінністю їх від інших напрямів. За формою функції держави – це сукупність основних видів державної діяльності.

Наукова **класифікація** будь-якого суспільного явища, у тому числі функцій держави, має здійснюватись за певними, об'єктивно існуючими ознаками, критеріями. У наукових і практичних цілях функції держави можуть бути класифіковані за різними критеріями, які часто розглядаються в юридичній літературі як рівнопорядкові, рівнозначні одне одному явища.

Виходячи із ступеня суттєвості і об'єктивного характеру виділяють наступні функції держави:

1. За об'єктами (сферами) діяльності держави – об'єктні (лінійні): внутрішні і зовнішні.

Внутрішні функції держави:

- **політична** (спрямована на забезпечення народовладдя, розвиток форм та інститутів політичного плюралізму, врегулювання політичних конфліктів)^{1 2};

- **економічна** (спрямована на забезпечення нормального формування, функціонування та розвитку економіки країни, захист існуючих форм власності та створення умов для їх розвитку);

¹ Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Поняття політичної функції Української держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 10. С. 54-64.

² Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Конституційно-правові основи політичної функції української держави. *Право і суспільство*. 2011. № 2. С. 63-69.

- **соціальна** (створення умов, які забезпечують нормальні умови життя людини, її вільний розвиток, створення рівних можливостей для усіх громадян у досягненні суспільного добробуту, соціальну захищеність особистості)¹;
- **екологічна** (спрямована на забезпечення екологічного добробуту громадян і екологічної безпеки країни);
- **культурна** (спрямована на підняття культурного і освітнього рівнів громадян, необхідних для цивілізованого суспільства, створення умов для їх участі в житті суспільства, користування відповідними культурними і науковими досягненнями, забезпечення науково-технічного розвитку суспільства).

Зовнішні функції держави: оборонна (захист цілісності і недоторканності власної території, виконання міжнародних зобов'язань, застосування у разі необхідності для розв'язання міжнародних конфліктів збройних сил), зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, зовнішньокультурна (гуманітарна);

2. За способами діяльності держави – технологічні (владні, процесуальні, організаційні): законодавча (правотворча), виконавча, судова.

3. За тривалістю дії (за умовами діяльності держави): постійні та тимчасові.

4. За суб'єктами діяльності: загальнодержавні, функції суб'єктів федерації (у федеративних державах), функції органів державної влади тощо².

Класифікація функцій держави є передумовою подальшого наукового аналізу і сприяє їх глибокому і різнобічному вивченню, а також виведенню практичних рекомендацій щодо вдосконалення основних напрямів діяльності держави. Класифікація (групування, систематизація) функцій сприяє більш всебічному і цілісному уявленню як про кількість функцій держави, так і про їх характер.

Зміст функцій держави ще не дає сутнісного уявлення про функції держави як самостійну правову категорію в її повному обсязі. Відомо, що зміст будь-якого явища не може існувати поза відповідною формою. Це притаманно і функціям держави. У свою чергу, **форми і методи реалізації функцій держави** не можна розглядати у відриві від змісту діяльності держави та її сутності.

Наукова оцінка та класифікація форм і методів здійснення функцій держави у вітчизняній літературі проводилася з різних позицій: юридичних, управлінських, соціологічних, політологічних тощо. Але, як свідчить аналіз, в юридичній доктрині недостатньо уваги приділяється дослідженню форм і методів здійснення функцій держави в сучасних трансформаційних умовах. Проте, сьогодні ця наукова проблематика має як теоретичне, так і практичне значення для функціонування держави.

У сучасній юридичній літературі іноді, взагалі, ототожнюють поняття

¹ Наливайко Л. Р. Теорія соціальної функції сучасної Української держави в умовах політичних та економічних перетворень. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1. С. 13-17.

² Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.

«форм» та «методів» здійснення функцій держави. Не зважаючи на певну термінологічну подібність «форм» і «методів» реалізації функцій держави, – це різні за змістом поняття, що доповнюють одне одного¹.

Аналіз філософського визначення категорій «форма» і «метод» дозволяє вважати, що форма реалізації функцій держави завжди є засобом зовнішнього виразу напрямів та видів діяльності держави. Якщо це і спосіб, то тільки прояву змісту зовні. Проте метод супроводжує форму і є сукупністю прийомів, способів досягнення певних цілей при здійсненні функцій.

Форми реалізації функцій держави показують якого зовнішнього виразу набуває діяльність держави, яким чином вона оформлена. Форми реалізації функцій держави – це об'єктивація (зовнішній вираз) практичної діяльності держави щодо здійснення її функцій у конкретних умовах.

Ознаками форм реалізації функцій держави є:

- здійснюються уповноваженими на це суб'єктами – органами державної влади та іншими особами (органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами, на яких покладено виконання публічних функцій);
- мають юридичну значущість, тобто тягнуть за собою настання певних юридичних наслідків;
- мають правовий характер, що означає відповідність цих дій праву. Органи державної влади діють на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені конституцією та законами;
- їхні результати закріплюються у визначених законом правових актах (нормативно-правових, інтерпретаційно-правових, правозастосовних актах та ін.);
- здійснюється із додержанням процедури, передбаченої законом.

Доцільно виокремити **два підходи** щодо трактування форм реалізації функцій держави. Згідно з **першим підходом**, форми реалізації функцій держави є діяльністю основних складових механізму держави, специфічними видами державної діяльності. Такими формами є:

- законодавча,
- виконавча,
- судова,
- контрольно-наглядова діяльність.

Законодавча діяльність є формою реалізації функцій держави, яка полягає у прийнятті, зміні, призупиненні дії і скасуванні законів та підзаконних нормативно-правових актів законодавчим органом державної влади.

Виконавчою діяльністю є нормативно регламентована, оперативна, повсякденна реалізація органами виконавчої влади функцій держави в економічній, політичній, соціальній, духовно-культурній та інших сферах.

Судова діяльність є формою реалізації функцій держави шляхом здійс-

¹ Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.

нення правосуддя.

Контрольно-наглядова діяльність є реалізацією функцій держави шляхом здійснення всіх різновидів державного контролю і нагляду за законністю.

Згідно з *другим підходом*, форми реалізації функцій держави – це одна рідна за характером та змістом діяльність органів держави щодо здійснення її функцій. Відповідно до такого підходу, форми можна поділити на правові:

- **правотворча**, що спрямована на розробку, прийняття, зміну та скасування нормативно-правових актів;
- **правозастосовча (правовиконавча, правоохоронна, договірна)**, яка має своєю метою сприяння адресатам правових норм у реалізації їхніх прав і обов'язків, а також контроль за цим процесом;
- **організаційні (фактичні)**: організаційно-регламентуюча, організаційно-економічна (організаційно-господарська), організаційно-виховна, організаційно-контролююча, організаційно-ідеологічна¹.

У змісті **організаційно-регламентуючої форми** присутні наступні складові: підбір, розстановка, виховання та визначення ефективності діяльності кадрів у сфері здійснення державних функцій; поточна робота певних структур щодо забезпечення функціонування державних органів (підготовка проектів документів, організація проведення засідань колегіальних органів), оперативна поточна організаторська робота визначених структур щодо забезпечення функціонування органів держави в розв'язанні певних конкретно-політичних завдань, у технічно-організаційному забезпеченні функціонування різних гілок державного механізму.

Організаційно-економічна форма – це організація матеріально-технічного забезпечення здійснення державних функцій, оперативно-технічна, поточна господарська робота (економічне обґрунтування, фінансування, контрольно-ревізійна діяльність, статистика), організація постачання матеріального забезпечення різних державних функцій тощо. Поряд із організаційно-економічною формою діяльності автори виокремлюють і організаційно-господарську. Це діяльність держави, що пов'язана із забезпеченням державних органів приміщеннями, іншими матеріальними ресурсами, розподілення грошовими коштами тощо².

Організаційно-контролююча форма – це організація недержавного контролю у сфері здійснення державних функцій. Мова йде про контроль громадянського суспільства за діяльністю державної влади, армії, діяльності правоохоронних органів тощо.

Організаційно-виховна форма – це організація виховання, пропаганди, агітації, інформування та іншого забезпечення виховного впливу на населен-

¹ Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

² Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.

ня у сфері здійснення державних функцій.

Організаційно-ідеологічна форма – це діяльність, пов’язана з ідеологічним та інформаційним забезпеченням функціонування державних органів, організація прес-конференцій, роз’яснення того чи іншого рішення державного органу, вплив на формування і розвиток у потрібному напрямі громадської думки; повсякденна оперативно-пояснювальна виховна робота з ідеологічного забезпечення виконання різних функцій держави, наприклад, роз’яснення змісту прийнятих законів та інших нормативних актів, формування суспільної думки; робота засобів масової інформації тощо.

Методи реалізації функцій держави – це система засобів, способів та прийомів здійснення напрямів та видів її діяльності.

У методах проявляється фактичний зміст діяльності з реалізації функцій держави. При цьому вони нерозривно пов’язані з формами їх здійснення. Якщо методи характеризують внутрішню сторону діяльності з реалізації функцій держави, то форми – зовнішню. Методи – це зміст діяльності, форми – зовнішній вираз цієї діяльності. Методи – це своєрідне наповнення форм здійснення функцій держави.

Аналіз різних підходів щодо розуміння методів реалізації функцій держави дозволяє здійснити їх **класифікацію** за таким критерієм, як особливості прояву волі держави (владно-організуючого впливу) при здійсненні функцій держави. Вони поділяються на: **загальні** (загальнофункціональні) методи – переконання, стимулювання, примус; **спеціальні** – методи, необхідні для здійснення конкретно визначеної функції держави.

Окрім вищевказаних методів здійснення функцій держави у юридичній літературі також виділяють такі **групи методів**:

- метод нормативного правового регулювання;
- метод примусу, який використовується при порушенні загальнообов’язкових державних приписів;
- метод рекомендацій, тобто орієнтації на конкретний зразок поведінки або дій, бажаних із точки зору держави, і метод заохочення, який прокує
 - дотримання цього зразку, стимулюючи суспільнокорисну діяльність;
 - метод договірної регулювання, який набуває в умовах демократичної держави універсального значення;
 - метод контролю і нагляду;
 - метод інформаційного впливу на суспільство.

Методи є важливою складовою процесу реалізації функцій держави, наявність прогресивних методів та їх правильне використання є передумовою ефективності процесу реалізації функцій держави.

Механізм реалізації функцій держави представляє собою сукупність методів, принципів, правових та організаційних засад їх здійснення. Завдання і функції держави здійснюються через спеціально створені інституції, які в сукупності формують механізм держави, за допомогою якого держава існує

як така¹.

Таким чином, держава як суспільно-політичний феномен є багатофункціональним явищем системного характеру. Функції сучасної держави мають не лінійний характер, а є ієрархізованою динамічною системою. Враховуючи, що загальною функціональною цінністю сучасної держави є її служіння громадянському суспільству, то її (держави) найважливішим функціональним призначенням є каталізація процесів формування й удосконалення інститутів громадянського суспільства. Все це детермінує новелізацію переліку, змісту, форм та методів реалізації традиційних функцій держави, яка обумовлюється глобальними проблемами сучасності².

На сучасному етапі для глибокого та всебічного розуміння процесів, що відбуваються, представники науки повинні аналізувати й узагальнювати розвиток функцій держави, прогнозувати державний та суспільний розвиток, мати науково обґрунтовані рекомендації для практики, діяльності органів державної влади, політичних і державних діячів, які виробляють і реалізують державну політику в усіх сферах життя. Тому комплексне, ґрунтовне дослідження функцій сучасної Української держави є вихідним у процесах державотворення і правотворення.

Ключові поняття:

поняття функції, функції держави, зміст функцій держави, об'єкт впливу функцій держави, зміст впливу функцій держави, форма впливу функцій держави, метод впливу функцій держави, ознаки функцій держави, функції держави за змістом, функції за формою, класифікація функцій держави, внутрішні функції держави, зовнішні функції держави, економічна функція держави, соціальна функція держави, політична функція держави, екологічна функція держави, культурна функція держави, інформаційна функція держави, правохоронна функція держави, фінансова функція, інформаційна функція, гуманітарна функція, забезпечення реалізації і захисту прав та свобод людини й громадянина, господарсько-стимулююча функція, господарсько-організаційна функція, науково-організаційна функція, національно-забезпечувальна функція, демократизаторська функція, правозахисна функція держави, функція співробітництва та інтеграції з сучасними державами, функція забезпечення миру та підтримка світового правопорядку, функція оборони, зовнішньополітична функція, зовнішньоекономічна функція, зовнішньо культурна функція, зовнішньо екологічна функція, технологічні функції держави, законодавча функція держави, виконавча функція держави, судова функція держави, постійні функції держави, тимчасові функції держави, загальнодержавні функції, функції органів державної влади, загальносоціальні функції держави, основні

¹ Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.

² Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

функції держави, похідні функції, додаткові функції держави, гуманітарні функції держави, функції державних органів, функції державного управління, завдання держави, форма реалізації функції держави, ознаки форм реалізації функцій держави, правова форма здійснення функцій держави, ознаки правових форм здійснення функцій держави, правотворча форма здійснення функцій держави, правозастосовна форма здійснення функцій держави, правоохоронна форма здійснення функцій держави, контрольна форма здійснення функцій держави, інтерпретаційно-правова форма здійснення функцій держави, правоустановча форма здійснення функцій держави, договірна форма здійснення функцій держави, організаційні форми здійснення функцій держави, організаційно-регламентуюча форма здійснення функцій держави, організаційно-економічна форма здійснення функцій держави, організаційно-контролююча форма здійснення функцій держави, організаційно-виховна форма здійснення функцій держави, організаційно-ідеологічна форма здійснення функцій держави, методи реалізації функцій держави, загальні методи, спеціальні методи, засоби державного впливу, заохочення, примус, переконання, механізм реалізації функцій держави, ознаки механізму реалізації функцій держави, елементи механізму реалізації функцій держави.

1. Сутність держави, її соціальне призначення проявляється у її:

- а) принципах;
- б) завданнях;
- в) функціях;
- г) формі;
- д) методах.

2. Функцію, як зовнішній прояв властивостей держави, в ролі пізнавального прийому застосував:

- а) Г. Елінек;
- б) Г. Гелер;
- в) Г. Кельзен;
- г) Ж. Боден;
- д) П. Лабанд.

3. Об'єктивно необхідні, взаємопов'язані напрями та види діяльності, спрямовані на реалізацію завдань, досягнення відповідної мети у конкретних формах за допомогою спеціальних методів, які виражають сутність, соціальне призначення держави, роль та місце її в суспільстві на певному етапі розвитку – це:

- а) функції органів державної влади;
- б) функції держави;
- в) завдання держави;
- г) методи державного управління;

д) функції державного управління.

4. Сфера суспільних відносин, яка є критерієм розмежування, диференціації напрямів правової дії – це:

- а) напрям дії функцій держави;
- б) об'єкт впливу функцій держави;
- в) зміст впливу функцій держави;
- г) форма впливу функцій держави;
- д) метод впливу функцій держави.

5. З'ясувати мету та завдання держави дозволяє:

- а) форма впливу функцій держави;
- б) метод впливу функцій держави;
- в) зміст впливу функцій держави;
- г) об'єкт впливу функцій держави;
- д) напрям дії функцій держави.

6. В юридичній науці виділяють такий основний підхід до визначення дефініції «функції держави»:

- а) поняття функції держави пов'язується або прямо ототожнюється з поняттям її діяльності;
- б) поняття функції держави пов'язується з поняттям діяльності державних органів;
- в) поняття функції держави прямо ототожнюється з поняттям її діяльності;
- г) поняття функції держави пов'язується або прямо ототожнюється з державою;
- д) поняття функції держави пов'язується з поняттям «завдання держави».

7. За змістом функції держави – це:

- а) об'єктивно необхідні, взаємопов'язані напрями та види її діяльності, спрямовані на реалізацію завдань, досягнення відповідної мети в конкретних формах за допомогою спеціальних методів, які виражають сутність, соціальне призначення держави, роль та місце її в суспільстві на конкретному етапі розвитку;
- б) сукупність однорідних напрямів її діяльності, що характеризуються внутрішньою єдністю та суттєвою відмінністю їх від інших напрямів;
- в) сукупність основних видів державної діяльності;
- г) сфера суспільних відносин, яка є критерієм розмежування, диференціації напрямів правової дії;
- д) множина однорідних доцільних постійних дій, через які держава впливає на суспільство і розкривається її соціальне призначення.

8. До загально визнаних ознак функцій держави належить:

- а) об'єктивна обумовленість функцій держави; дуалістична природа функцій держави (поєднання стійкості та динамізму);
- б) конституційно регламентований, загальний, основний, предметний (об'єктний) характер функцій держави;
- в) загальний, предметний, об'єктивно необхідний, постійний та стійкий характер;
- г) спрямованість на виконання завдань і досягнення цілей, які формуються на кожному конкретному історичному етапі розвитку суспільства;
- д) казуальний, предметний, об'єктивно необхідний, постійний та стійкий характер.

9. Змістом функцій держави є:

- а) процес впливу держави на суспільство через практичну діяльність її відповідних структур;
- б) процес впливу держави через практичну діяльність її відповідних структур на певні суспільні відносини;
- в) процес впливу держави на певні суспільні відносини;
- г) процес впливу держави та суспільства через практичну діяльність їх відповідних структур на певні суспільні відносини;
- д) процес впливу держави на суспільство.

10. Функції держави залежать від:

- а) реальних умов існування держави;
- б) формальних умов існування держави;
- в) реальних та формальних умов існування держави;
- г) умов існування держави та суспільства в ній;
- д) умов виникнення держави та суспільства.

11. Функції держави виражають:

- а) статику держави;
- б) динаміку держави;
- в) статику розвитку основних напрямів діяльності держави;
- г) динаміку розвитку основних напрямів діяльності держави;
- д) статику та динаміку держави.

12. Пов'язані між собою напрями та види державної діяльності, що у своїй сукупності складають певну цілісність – це:

- а) державна влада;
- б) система функцій держави;
- в) функції держави;
- г) напрями діяльності держави;
- д) законодавча компетенція.

13. Співвідношення понять «функції держави» та «функції державних органів» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» є більш вузьким за змістом, ніж «функції державних органів»;
- б) поняття «функції державних органів» є меншими за обсягами та більш предметними за змістом порівняно із «функціями держави»;
- в) поняття «функції держави» та «функції державних органів» є різними за змістом та не перебувають у взаємозв'язку;
- г) «функції держави» є різновидом «функцій державних органів»;
- д) поняття «функції держави» є ширшим за поняття «функції державних органів».

14. Співвідношення понять «функції держави» та «функції місцевого самоврядування» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» є більш вузьким за змістом, ніж «функції місцевого самоврядування»;
- б) «функції місцевого самоврядування» є меншими за обсягами та більш предметними за змістом порівняно із «функціями держави»;
- в) поняття «функції держави» та «функції місцевого самоврядування» взаємопов'язані та взаємообумовлені;
- г) «функції держави» є різновидом «функцій місцевого самоврядування»;
- д) поняття «функції держави» є ширшим за поняття «функції місцевого самоврядування».

15. Співвідношення понять «функції держави» та «функції політичної системи суспільства» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» є широким за змістом, ніж «функції політичної системи суспільства»;
- б) «функції політичної системи суспільства» є меншими за обсягами та більш предметними за змістом порівняно з поняттям «функції держави»;
- в) поняття «функції держави» та «функції політичної системи суспільства» взаємопов'язані та взаємообумовлені;
- г) поняття «функції держави» має похідний характер щодо поняття «функції політичної системи суспільства»;
- д) поняття «функції держави» є вузьким стосовно поняття «функції політичної системи суспільства».

16. Співвідношення понять «функція держави» і «завдання держави» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» та «завдання держави» є самостійними елементами;

- б) поняття «завдання держави» та «функції держави» є тотожними;
- в) поняття «функції держави» є різновидом «завдання держави»;
- г) «завдання держави» і «функції держави» є неподільними;
- д) поняття «завдання держави» є різновидом «функції держави».

17. Основним критерієм, за допомогою якого можна відмежувати одну функцію держави від іншої, є:

- а) специфіка відповідних суспільних, політичних, культурних та інших відносин, які держава регулює у процесі своєї діяльності;
- б) специфіка відносин, які регулюються державою;
- в) специфіка відповідних суспільних відносин, які держава регулює у процесі своєї діяльності, що потребує різного впливу на них, а також різних форм та методів такого впливу;
- г) специфіка відносин у суспільстві;
- д) специфіка окремих суспільних відносин.

18. Залежно від того, в чиїх соціальних інтересах здійснюються функції держави, їх можна поділити на:

- а) постійні та тимчасові функції;
- б) головні та похідні функції;
- в) загальносоціальні функції та функції захисту групових інтересів;
- г) загальні, додаткові, постійні та тимчасові функції;
- д) внутрішні та зовнішні функції.

19. Функції, за допомогою яких здійснюється вираження й задоволення інтересів правлячих угруповань, за якими стоять ті верстви населення, які становлять соціальну базу здійснення державної влади – це:

- а) основні функції;
- б) загальнодержавні функції;
- в) функції захисту групових інтересів;
- г) функції захисту інтересів населення;
- д) загальносоціальні функції.

20. Група функцій, які задовольняють інтереси суспільства як цілого й ґрунтуються на взаємодії і співробітництві різних класів, соціальних груп, прошарків населення:

- а) загальносоціальні функції;
- б) основні функції;
- в) національні функції;
- г) політичні функції;
- д) загальнодержавні функції.

21. За територіальним критерієм розрізняють:

- а) постійні та тимчасові функції;
- б) загальнодержавні та місцеві функції;
- в) загальні, муніципальні та регіональні функції;
- г) загальні, додаткові, постійні та тимчасові функції;
- д) постійні, тимчасові, загальнодержавні та локальні функції.

22. За ступенем політичної значущості виділяють такі функції держави як:

- а) основні та допоміжні;
- б) загальні, основні та додаткові;
- в) загальні, спеціальні та допоміжні;
- г) основні, проміжні та додаткові;
- д) основні та неосновні.

23. Найбільш загальні та важливі комплексні функції держави щодо здійснення стратегічних завдань і цілей, які постають перед державою у конкретний історичний період:

- а) загальні функції;
- б) загальносоціальні функції;
- в) основні функції;
- г) внутрішні функції;
- д) політичні функції.

24. Напрями діяльності держави щодо здійснення конкретних завдань у другорядних сферах суспільного життя (управління персоналом, матеріально-технічне забезпечення та управління майном) – це:

- а) загальні функції;
- б) допоміжні функції;
- в) спеціальні функції;
- г) проміжні функції;
- д) неосновні функції.

25. Функція оподаткування та фінансового контролю належить до:

- а) основних функцій;
- б) соціальних функцій;
- в) зовнішніх функцій;
- г) економічних функцій;
- д) допоміжних функцій.

26. За правовими формами діяльності держави виокремлюють такі функції держави:

- а) законодавчі, розпорядчі та судові;

- б) законодавчі, виконавчі та судові;
- в) законодавчі, розпорядчі та адміністративні;
- г) розпорядчі, адміністративні та судові;
- д) законодавчі, розпорядчі, судові, виконавчі та адміністративні.

27. *За способом діяльності держави виділяють:*

- а) законодавчу, виконавчу та парламентську функції;
- б) законодавчу, виконавчу та судову функції;
- в) законодавчу, виконавчу та урядову функції;
- г) адміністративну, виконавчу та парламентську функції;
- д) президентську, виконавчу та парламентську функції.

28. *Залежно від типу держав виділяють наступні функції держави:*

- а) функції антидемократичних держав та держав демократичного типу;
- б) функції держав експлуататорського типу та держав демократичного типу;
- в) функції держав експлуататорського, демократичного типів та допоміжні функції;
- г) функції держав експлуататорського, демократичного типів та загальносоціальні функції;
- д) загальносоціальні, загальнополітичні та допоміжні функції.

29. *За часом дії функції держави класифікують на:*

- а) тимчасові та постійні;
- б) зовнішні та внутрішні;
- в) об'єктні та організаційні;
- г) законодавчі та виконавчі;
- д) економічні та політичні.

30. *За об'єктами (сферами) діяльності держави розрізняють:*

- а) економічну, соціальну, культурну, оборонну, інформаційну та інші функції;
- б) соціальну, виконавчу, оборонну, гуманітарну, функцію прогнозування та інші функції;
- в) тимчасову, соціальну, культурну, оборонну, гуманітарну та інші функції;
- г) економічну, соціальну, культурну, оборонну, виконавчу та інші функції;
- д) інформаційну, соціальну, культурну, оборонну, судову та інші функції.

31. *Організаційні функції класифікують на:*

- а) функцію господарського керівництва, забезпечення добробуту, залу-

чення громадян у суспільне життя, охорони суспільного порядку, культурно-ідеологічну функцію, дипломатичну тощо;

б) культурно-ідеологічну функцію, функцію соціального забезпечення, політичного контролю, охорони суспільного порядку, дипломатичну тощо;

в) господарсько-організаційну, культурно-ідеологічну функції, функцію залучення громадян у суспільне життя, тотального контролю за суспільним життям тощо;

г) функцію господарського керівництва, культурно-ідеологічну функцію, функцію забезпечення добробуту, залучення громадян у суспільне життя, охорони суспільного порядку, дипломатичну, економічну функцію, функцію політичного контролю тощо;

д) дипломатичну, культурну, соціально-економічну тощо.

32. Діяльність, спрямована на вирішення основних економічних, соціальних, політичних та інших завдань, що постають перед суспільством протягом тривалого часу – це:

а) загальні функції держави;

б) загальносоціальні функції держави;

в) соціально-політичні функції держави;

г) основні функції держави;

д) загальнополітичні функції держави.

33. Сутність загальносоціальних функцій держави полягає:

а) в участі в урегулюванні міжнародних та міждержавних конфліктів, боротьбі з міжнародними злочинами;

б) у діяльності, що спрямована на вирішення основних економічних, соціальних, політичних та інших завдань, що постають перед суспільством протягом тривалого часу;

в) у задоволенні інтересів класу або соціальної групи, яка панує у суспільстві;

г) у забезпеченні розвитку демократичних інститутів держави;

д) у забезпеченні соціальних інтересів населення.

34. Завданням держави в економічній сфері є:

а) створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини шляхом гарантування певного обсягу благ за рахунок держави;

б) забезпечення екологічного благополуччя громадян, їхньої екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища;

в) потреба знайти оптимальну міру і найефективніші форми державного регулювання економіки, які, не руйнуючи її ринкової природи, водночас забезпечували б її максимальну соціальну ефективність;

г) визнання, законодавче закріплення і державна гарантія прав і свобод людини і громадянина;

д) фінансова та організаційна підтримка науково-дослідної діяльності, створення і забезпечення умов для задоволення культурних потреб людей.

35. *Напрями діяльності держави, що здійснюються у межах цієї держави і в яких конкретизується внутрішня політика у сфері економічних, ідеологічних, політичних, екологічних, культурних та інших аспектів життя суспільства, що зумовлені необхідністю вирішення внутрішніх задач, які стоять перед державою – це:*

- а) об'єктні функції держави;
- б) зовнішні функції держави;
- в) внутрішні функції держави;
- г) основні функції держави;
- д) головні функції держави.

36. *Забезпечення державного суверенітету, визначення правового статусу конкретних територій та управління ними, створення демократичних умов для самоорганізації і самоврядування, а також формування громадянського суспільства – це завдання:*

- а) дипломатичної функції;
- б) політичної функції;
- в) економічної функції;
- г) правоохоронної функції;
- д) соціальної функції.

37. *Нормативно визначені напрями та види діяльності держави з регулювання сфери політичних відносин, вироблення й реалізації внутрішньої і зовнішньої політики, створення умов та інститутів для розвитку народовладдя й політичної стабільності, а також забезпечення національної безпеки – це:*

- а) оборонна функція держави;
- б) дипломатична функція держави;
- в) інформаційна функція держави;
- г) соціальна функція держави;
- д) політична функція держави.

38. *Конституційно-регламентовані, загальні, об'єктивно необхідні напрями та види діяльності держави з регулювання сфери політичних відносин, вироблення, реалізації й гарантування внутрішньої та зовнішньої політики держави, створення умов та інститутів для розвитку народовладдя, забезпечення умов для розвитку й функціонування політичної системи суспільства – це:*

- а) економічна функція Української держави;
- б) соціальна функція Української держави;

- в) оборонна функція Української держави;
- г) політична функція Української держави;
- д) дипломатична функція Української держави.

39. *Правовою основою політичної функції Української держави є:*

- а) цивільне, господарське та адміністративне право;
- б) конституційне, цивільне та бюджетне право;
- в) кримінальне, адміністративне та цивільне право;
- г) конституційне, адміністративне та кримінальне право;
- д) конституційне, бюджетне та цивільне право.

40. *Суб'єктами, які реалізують політичну функцію Української держави є:*

- а) народ, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання;
- б) юридичні особи, органи державної влади та політичні партії;
- в) юридичні особи, юридичні особи, органи державної влади, громадські об'єднання та політичні партії;
- г) органи публічної влади, громадські об'єднання та політичні партії;
- д) народ, органи муніципальної влади, політичні партії та органи державної влади.

41. *Напрями діяльності держави із забезпечення нормального функціонування і розвитку економіки, у тому числі за допомогою охорони форм власності, організації зовнішньоекономічних зв'язків – це:*

- а) політична функція;
- б) економічна функція;
- в) екологічна функція;
- г) соціально-культурна функція;
- д) культурна функція.

42. *Здійснення контролю за дотриманням законності підприємцями, юридичними особами, а також різними організаціями, котрі займаються підприємницькою діяльністю – завдання:*

- а) політичної функції;
- б) соціальної функції;
- в) фінансової функції;
- г) правоохоронної функції;
- д) економічної функції.

43. *Функція, притаманна державі будь-якого типу:*

- а) культурно-виховна;
- б) оборони держави;
- в) охорони прав і законних інтересів людини і громадянина;

- г) інтеграції у світову економіку;
- д) інформаційна.

44. *Заходи з корегування та розподілу ресурсів, а також заходи із захисту конкуренції входять до:*

- а) політичної функції;
- б) економічної функції;
- в) гуманітарної функції;
- г) соціальної функції;
- д) контрольно-наглядової функції.

45. *Економічна функція Української держави – це:*

- а) план утворення та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів у суспільстві;
- б) організація та принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи;
- в) сукупність методів, спрямованих на захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз;
- г) сукупність програм реформування економіки країни, а також забезпечення ринкової економіки;
- д) конкретні напрями діяльності держави в економічній сфері з правової регламентації економічних процесів, а також реалізації соціально-економічних проектів та програм забезпечення економічної безпеки.

46. *Екологічною функцією Української держави є:*

- а) нормативно регламентовані напрями із забезпечення й гарантування гідних умов існування, створення рівних і справедливих можливостей для розвитку кожної людини;
- б) комплекс станів, явищ і дій, що забезпечує екологічний баланс у державі і в будь-яких її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно і політично готове суспільство;
- в) комплексна науково-інформаційна система регламентованих періодичних безперервних, довгострокових спостережень, оцінки та прогнозу змін стану природного середовища з метою виявлення негативних змін і вироблення рекомендацій з їх усунення або ослаблення.
- г) управління природними системами та керування природокористувачами (управління охороною навколишнього природного середовища і раціоналізацією використання природних ресурсів);
- д) нормативно регламентовані напрями та види діяльності держави, що спрямовані на забезпечення екологічного добробуту громадян і екологічної безпеки країни, основним змістом яких є державне управління й координація діяльності у галузі охорони довкілля.

47. Забезпечення права на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якості харчових продуктів і предметів побуту – це завдання:

- а) соціальної функції;
- б) економічної функції;
- в) політичної функції;
- г) екологічної функції;
- д) інформаційної функції.

48. Обраний державою курс екологічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення крупномасштабних економічних та соціальних завдань, захист екологічних прав і свобод фізичних і юридичних осіб, підвищення народного добробуту – це:

- а) завдання екологічної політики;
- б) стратегія екологічної політики;
- в) курс екологічної політики;
- г) мета екологічної політики;
- д) принципи екологічної політики.

49. Однією зі складових конституційно-правової основи екологічної функції держави є:

- а) ст. 51 Конституції України;
- б) ст. 56 Конституції України;
- в) ст. 61 Конституції України;
- г) ст. 65 Конституції України;
- д) ст. 66 Конституції України.

50. Основними елементами екологічної функції держави є:

- а) використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища;
- б) використання природних ресурсів, екологічна безпека;
- в) раціональне використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища;
- г) використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища, екологічна безпека;
- д) раціональне використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища, екологічна безпека.

51. Головною умовою подальшого розвитку України в екологічній сфері є:

- а) ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи;
- б) визначення умов використання природних ресурсів;
- в) удосконалення спеціальних органів, що здійснюють екологічний контроль;

- г) екологізація суспільного виробництва;
- д) запобігання і ліквідація негативного впливу господарської та промислової діяльності.

52. Правоохоронна функція держави – це:

- а) забезпечення охорони конституційною ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин;
- б) організація і забезпечення системи одержання, використання, поширення і збереження інформації;
- в) консолідація нації, розвиток національної самосвідомості; сприяння розвитку самобутності усіх корінних народів і національних меншин; організація освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорона культурної спадщини;
- г) забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на працю, життєвий достатній рівень; зняття і пом'якшення соціальних суперечностей шляхом гуманної та справедливої соціальної політики;
- д) вироблення внутрішньої політики держави, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя.

53. Гарантування функціонування суспільних відносин, врегульованих правом – це:

- а) політична функція;
- б) соціальна функція;
- в) гуманітарна функція;
- г) правоохоронна функція;
- д) культурна функція.

54. Принципи верховенства права і законності, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, захист його від порушень цих прав є головними для:

- а) культурної функції;
- б) гуманітарної функції;
- в) соціальної функції;
- г) політичної функції;
- д) правоохоронної функції.

55. Інформаційна функція держави – це:

- а) забезпечення охорони конституційною ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин;
- б) організація і забезпечення системи одержання, використання, поши-

рення і збереження інформації;

в) консолідація нації, розвиток національної самосвідомості; сприяння розвитку самобутності усіх корінних народів і національних меншин; організація освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорона культурної спадщини;

г) забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на працю, життєвий достатній рівень; зняття і пом'якшення соціальних суперечностей шляхом гуманної та справедливої соціальної політики;

д) вироблення внутрішньої політики держави, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя.

56. В якій статті Конституції України прямо визначено забезпечення інформаційної безпеки однією із найважливіших функцій держави:

- а) ст. 3;
- б) ст. 10;
- в) ст. 17;
- г) ст. 21;
- д) ст. 34.

57. Внутрішня правоохоронна функція за своєю сутністю полягає в:

а) організації і забезпеченні системи отримання, використання, поширення і збереження інформації;

б) забезпеченні соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на труд, достатній життєвий рівень; ліквідація і пом'якшення соціальних протиріч через гуманну і справедливу політику;

в) захисті державного суверенітету від зовнішніх посягань як економічними, дипломатичними, так і воєнними способами;

г) охороні конституційного ладу, забезпеченні додержання прав і свобод людини та громадянина, законності та правопорядку, профілактиці й боротьбі з правопорушеннями, запобіганні протиправної поведінки тощо;

д) участі у врегулюванні міжнаціональних і міждержавних конфліктів; боротьба з міжнародними злочинами.

58. Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної соціальної політики є:

- а) Міністерство соціальної політики України;
- б) Міністерство соціальної політики та добробуту населення;
- в) Міністерство праці та соціальної політики України;
- г) Міністерство соціального розвитку України;
- д) Міністерство соціального добробуту України.

59. Елементи конституційно-правової основи культурної функції держави закріплені в:

- а) ст. 58 Конституції України;
- б) ст. 66 Конституції України;
- в) ст. 85 Конституції України;
- г) ст. 86 Конституції України;
- д) ст. 88 Конституції України.

60. У ч. 3 ст. 13 чинної Конституції України закріплена:

- а) політична функція Української держави;
- б) соціально-економічна функція Української держави;
- в) екологічна функція Української держави;
- г) соціальна функція Української держави;
- д) культурна функція Української держави.

61. Об'єктивно необхідні, нормативно регламентовані напрями та види діяльності держави із забезпечення й гарантування гідних умов існування, створення рівних і справедливих можливостей для розвитку кожної людини, формування ефективного механізму соціального захисту з метою досягнення в суспільстві соціальної злагоди і співробітництва на основі сталих процесів соціальної структурованості – це:

- а) соціально-культурна функція Української держави;
- б) соціальна функція Української держави;
- в) культурна функція Української держави;
- г) економічна функція Української держави;
- д) екологічна функція Української держави.

62. Соціальна функція держави спрямована на:

- а) забезпечення екологічного благополуччя та екологічної безпеки громадян;
- б) формування та поповнення державної скарбниці за рахунок усіх видів податків, фінансових зборів, мита і нарахувань;
- в) створення нормальних умов життя людини, її вільного розвитку та рівних можливостей для усіх громадян у досягненні суспільного добробуту;
- г) забезпечення народовладдя, формування органів публічної влади, розвитку демократичних інститутів;
- д) забезпечення політичної стабільності, врегулювання політичних конфліктів.

63. Фундаментальним елементом соціальної функції держави є:

- а) соціальна політика держави;
- б) суспільний розвиток держави;
- в) соціальна сфера держави;

- г) суспільство;
- д) суспільство та суспільний розвиток держави.

64. Функціями у гуманітарній сфері держави є:

- а) охоронна, гуманітарна, екологічна;
- б) демократизаторська, охоронна, соціальна;
- в) національно-забезпечувальна, культурно-виховна, екологічна;
- г) екологічна, соціальна, культурно-виховна;
- д) гуманітарна, екологічна, науково-організаторська, захисту прав і свобод людини і громадянина.

65. Функція держави, яка спрямована на створення правових, економічних, матеріальних, фінансових, соціальних та інших засад розвитку та забезпечення оптимального рівня функціонування духовно-культурних галузей суспільства – це:

- а) політична функція;
- б) економічна функція;
- в) екологічна функція;
- г) соціально-культурна функція;
- д) культурна функція.

66. Об'єктивно необхідні, нормативно регламентовані напрями та види діяльності держави щодо створення правових, економічних, матеріальних, фінансових, соціальних, організаційних засад розвитку і забезпечення оптимального рівня функціонування культури, науки, освіти, мистецтва й інших духовно-культурних галузей суспільства – це:

- а) соціально-культурна функція Української держави;
- б) соціальна функція Української держави;
- в) культурна функція Української держави;
- г) економічна функція Української держави;
- д) екологічна функція Української держави.

67. Елементи конституційно-правової основи культурної функції держави закріплені в:

- а) ст. 58 Конституції України;
- б) ст. 66 Конституції України;
- в) ст. 85 Конституції України;
- г) ст. 86 Конституції України;
- д) ст. 88 Конституції України.

68. Напрями діяльності держави за її межами, що забезпечують здійснення її зовнішньої політики у взаємовідносинах з іншими державами, світовими громадськими організаціями і світовим товариством у цілому, та вирішенням інших цілей і задач, які стоять перед нею на міжнародній арені – це:

- а) зовнішні функції держави;
- б) методи діяльності держави у зовнішніх відносинах;
- в) принципи держави у міжнародних відносинах;
- г) напрями діяльності держави у зовнішньополітичних відносинах;
- д) міжнародні функції держави.

69. Відповідно до сфер зовнішньої діяльності держави, зовнішні функції Української держави класифікують на:

- а) оборонну, зовнішньополітичну, екологічну, зовнішньокультурну та інші функції;
- б) зовнішньополітичну, зовнішньоекономічну, екологічну, зовнішньокультурну та інші функції;
- в) оборонну, політичну, зовнішньоекономічну, екологічну, гуманітарну та інші функції;
- г) оборонну, екологічну, зовнішньополітичну, зовнішньоекономічну, зовнішньокультурну та інші функції;
- д) політичну, економічну, культурну, екологічну, соціальну та інші функції.

70. Захист цілісності і недоторканності власної території, виконання міжнародних зобов'язань, застосування у разі необхідності для розв'язання міжнародних конфліктів збройних сил – це:

- а) охоронна функція;
- б) зовнішньополітична функція;
- в) оборонна функція;
- г) гуманітарна функція;
- д) функція підтримки міжнародного миру та світового правопорядку.

71. Оборонна функція реалізується за напрямками:

- а) зміцнення збройних сил, розробка оборонної стратегії держави;
- б) зміцнення збройних сил, охорона державних кордонів;
- в) розробка оборонної стратегії держави, охорона державних кордонів, застосування збройних сил у разі виникнення збройних конфліктів;
- г) зміцнення збройних сил, розробка оборонної стратегії держави, охорона державних кордонів, застосування збройних сил у разі виникнення збройних конфліктів;
- д) зміцнення збройних сил, розробка оборонної стратегії держави, охорона державних кордонів, розвиток оборонної промисловості, розвиток державних кордонів.

72. Функція, яка полягає у формуванні та забезпеченні системи політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних заходів держави у підготовці до збройного захисту цілісності і недоторканності власної території – це:

- а) охоронна функція;
- б) оборонна функція;
- в) правоохоронна функція;
- г) зовнішньополітична функція;
- д) контрольна-наглядова функція.

73. Підтримка та розвиток культурних і наукових зв'язків з іншими державами; забезпечення збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що мають культурну цінність; вживання заходів щодо повернення культурних цінностей усього народу, які знаходяться за кордоном – це:

- а) гуманітарна зовнішньополітична функція держави;
- б) військова зовнішньополітична функція держави;
- в) дипломатична зовнішньополітична функція держави;
- г) взаємовигідна торгівля з іншими країнами
- д) регулювання митної справи.

74. У гуманітарній сфері можна виділити такі види зовнішніх функцій:

а) участь у міжнародному забезпеченні та захисті прав людини, організація, підтримка і розвиток міждержавних договірних відносин на основі загально визнаних принципів міжнародного права;

б) оборона країни від зовнішнього нападу, анексії, участь у розв'язанні господарських та наукових проблем (енергетичної, дослідження і освоєння космосу тощо);

в) участь у міжнародному забезпеченні та захисті прав людини, допомога населенню інших країн, участь у міжнародному культурному співробітництві;

г) організація, підтримка і розвиток міждержавних договірних відносин на основі загально визнаних принципів міжнародного права, участь у захисті природного середовища, участь у міжнародному культурному співробітництві;

д) участь у боротьбі з порушенням міжнародного правопорядку, участь у міжнародному забезпеченні та захисті прав людини, допомога населенню інших країн, участь у захисті природного середовища.

75. Функція, яка полягає у здійсненні державної діяльності у сфері міжнародних відносин, у встановленні та підтриманні міждержавних зв'язків – це:

- а) ідеологічна функція;
- б) інформаційна функція;

- в) політична функція;
- г) економічна функція;
- д) дипломатична функція.

76. Під функцією підтримання світового правопорядку прийнято розуміти:

а) забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин;

б) участь у врегулюванні міжнаціональних і міждержавних конфліктів; боротьба з міжнародними злочинами;

в) консолідація нації, розвиток національної самосвідомості; сприяння розвитку самобутності усіх корінних народів і національних меншин; організація освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорона культурної спадщини;

г) забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на працю, життєвий достатній рівень; зняття і пом'якшення соціальних суперечностей шляхом гуманної та справедливої соціальної політики;

д) вироблення внутрішньої політики держави, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя.

77. Встановлення та здійснення торгово-економічних відносин з іноземними державами та їх об'єднаннями; інтеграція у світову економіку є завданням:

- а) зовнішньоекономічної функції;
- б) зовнішньої господарсько-стимулюючої функції;
- в) зовнішньої господарсько-організаційної функції;
- г) зовнішньої науково-організаторської функції;
- д) зовнішньої торгово-економічної функції.

78. Визначте, яка функція держави характеризується такими ознаками: «збереження миру, попередження ядерної війни, роззброєння, ліквідація ядерної зброї, а також співробітництво з іншими державами у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом і в регулюванні міжнародних конфліктів»:

- а) функція оборони;
- б) функція підтримки світового порядку;
- в) функція інтеграції у світову економіку;
- г) функція міжнародного співробітництва.
- д) функція співробітництва з іншими державами у вирішенні демографічних, сировинних та енергетичних проблем.

79. Функція, яка полягає у визнанні економічної взаємозалежності держав у різноманітних сферах відносин, інтеграції країни в європейську та світову економіку – це:

- а) функція співробітництва сучасних держав;
- б) функція забезпечення миру і підтримки світового порядку;
- в) функція європейської та світової інтеграції;
- г) оборонна функція;
- д) функція забезпечення режиму законності і правопорядку.

80. Загальним, головним, стратегічним напрямом діяльності держави є:

- а) мета держави;
- б) функція держави;
- в) сутність держави;
- г) компетенція держави;
- д) завданням держави.

81. Напрями діяльності держави, які вирішуються у межах здійснення окремих функцій держави, є їх основою і відповідають порівняно нетривалим етапам у розвитку держави – це:

- а) ціль держави;
- б) мета держави;
- в) сутність держави;
- г) завдання держави;
- д) ознаки держави.

82. Компетенція держави – це:

а) упорядкована на засадах права система всіх політичних явищ, що функціонують і взаємодіють у суспільстві з метою завоювання, утримання або участі у політичній владі;

б) форма діяльності компетентних органів держави зі встановлення, зміни або скасування правових норм;

в) встановлена нормами Конституції та законами України сукупність прав, обов'язків і предметів відання територіальної громади, органів й посадових осіб місцевого самоврядування, які забезпечують виконання їх функцій;

г) сукупність прав та обов'язків у галузі суспільної діяльності, яка свідомо і добровільно бере на себе держава в особі своїх органів та організацій;

д) найважливіший метод регулювання державою суспільних відносин, який полягає у виданні органами державної влади законів та інших нормативно-правових актів.

83. Компетенція держави відповідає її функціям, але не повністю співпадає з ними, оскільки:

- а) компетенція держави не є похідною від функцій та не зумовлюється ними;
- б) має суб'єктивний і, порівняно з функціями, мінливий характер;
- в) компетенція держави функціонує виключно у сферах суспільного життя;
- г) пов'язана зі створенням, зміною і скасуванням правових норм;
- д) функції держави є тільки теоретичним аспектом у цьому питанні, а сама компетенція – практичною.

84. Методами реалізації державних функцій є:

- а) переконання, виховання та погроза;
- б) переконання, стимулювання та примус;
- в) переконання, виховання та примус;
- г) переконання, стимулювання та погроза;
- д) примус, контроль та виховання.

85. Однорідна за характером та змістом діяльність органів держави щодо здійснення її функцій – це:

- а) способи реалізації функцій держави;
- б) методи реалізації функцій держави;
- в) форми реалізації функцій держави;
- г) засоби реалізації функцій держави;
- д) напрями реалізації функцій держави.

86. Діяльність основних ланок механізму держави, специфічні види державної діяльності, однорідна за своїми зовнішніми ознаками діяльність органів держави, за допомогою якої реалізуються її функції – це:

- а) завдання здійснення функцій держави;
- б) мета здійснення функцій держави;
- в) форма здійснення функцій держави;
- г) метод здійснення функцій держави;
- д) сутність здійснення функцій держави.

87. Об'єктивна діяльність держави проявляється у:

- а) формах реалізації функцій держави;
- б) завданнях реалізації функцій держави;
- в) методах реалізації функцій держави;
- г) сутності реалізації функцій держави;
- д) функціях держави.

88. *Ознакою форм реалізації функцій держави є:*

- а) здійснюються уповноваженими на це суб'єктами – органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- б) мають юридичну значущість, тобто тягнуть за собою настання певних адміністративних наслідків для уповноважених суб'єктів;
- в) мають правовий характер, що означає відповідність цих дій праву;
- г) їхні результати закріплюються у визначених законом інтерпретаційно-правових актах;
- д) мають політичний характер, зважаючи на суб'єктів реалізації.

89. *Зовнішнім виразом практичної діяльності держави щодо здійснення її функцій у конкретних умовах є:*

- а) метод реалізації функцій держави;
- б) напрям реалізації функцій держави;
- в) засіб реалізації функцій держави;
- г) форма реалізації функцій держави;
- д) спосіб реалізації функцій держави.

90. *Форма реалізації функцій держави, яка полягає у прийнятті, зміні, призупиненні дії і скасуванні нормативно-правових актів відповідним уповноваженим суб'єктом – це:*

- а) законодавча діяльність;
- б) виконавча діяльність;
- в) судова діяльність;
- г) контрольно-наглядова діяльність;
- д) адміністративна діяльність.

91. *Управлінська чи регулятивна діяльність державних органів, що полягає у вчиненні юридично значимих дій з виконання державних функцій у порядку, визначеному законом, і має правові наслідки – це:*

- а) договірна форма реалізації функцій держави;
- б) організаційна форма реалізації функцій держави;
- в) фактична форма реалізації функцій держави;
- г) адміністративна форма реалізації функцій держави;
- д) правова форма реалізації функцій держави.

92. *Основними правовими формами здійснення функцій держави є:*

- а) правотворча та правозастосовна;
- б) організаційна та правоохоронна;
- в) правозастосовна та установча;
- г) договірна та заохочувальна;
- д) внутрішня та зовнішня.

93. Сукупність дій, спрямованих на розробку, прийняття, зміну та систематизацію нормативних приписів (створення нормативно-правової основи регулювання суспільних відносин) – це:

- а) правотворча діяльність;
- б) правозастосовна діяльність;
- в) правоінтерпритаційна діяльність;
- г) право установча форма діяльність;
- д) контрольно-наглядова діяльність.

94. Нормативно регламентована діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на створення, зміну або скасування правових норм – це:

- а) правова форма реалізації функцій держави;
- б) правовиконавча форма реалізації функцій держави;
- в) правотворча форма реалізації функцій держави;
- г) договірна форма реалізації функцій держави;
- д) правозастосовна форма реалізації функцій держави.

95. Правозастосовна діяльність як форма реалізації функцій держави полягає у такому:

а) сукупність дій, що полягає у вчиненні юридично значимих дій з виконання державних функцій у порядку, визначеному законом, і має правові наслідки;

б) сукупність дій з нагляду за відповідністю закону змісту правових актів, а також додержанням, виконанням та застосуванням норм права суб'єктами права;

в) діяльність представницьких (первинних) органів державної влади по формуванню вторинних органів державної влади;

г) дії, спрямовані на захист суспільних відносин від протиправних посягань, відновлення правового стану в разі заподіяння шкоди суб'єктам права, інтересам суспільства, правопорядку;

д) сукупність юридично значущих дій державних органів і посадових осіб щодо створення індивідуально-правових приписів, які є засобом застосування правових норм стосовно конкретних життєвих ситуацій.

96. *Форми здійснення функцій держави бувають:*

- а) правові, неправові;
- б) правоохоронні, правозастосовні;
- в) установчі, організаційні;
- г) правові, правоохоронні;
- д) правозастосовчі, правореалізаційні.

97. У зв'язку з розвитком ринкових відносин виділяють форму реалізації функцій держави:

- а) правоінтерпритаційну;
- б) контрольно-наглядову;
- в) договірну;
- г) правоустановчу;
- д) правореалізаційну.

98. Нормативно регламентована діяльність уповноважених державних органів, їх посадових осіб та інших уповноважених суб'єктів з виконання законів і підзаконних нормативних актів шляхом видання актів застосування права – це:

- а) правова форма реалізації функцій держави;
- б) правовиконавча форма реалізації функцій держави;
- в) правотворча форма реалізації функцій держави;
- г) договірна форма реалізації функцій держави;
- д) правозастосовна форма реалізації функцій держави.

99. Правозастосовну форму реалізації функцій держави класифікують на:

- а) правовиконавчу, правоохоронну та договірну;
- б) організаційно-регламентуючу та організаційно-економічну;
- в) економічну, політичну та правовиконавчу;
- г) організаційно-ідеологічну та фактично-застосовну;
- д) правовиконавчу, договірну та організаційну.

100. Нормативно регламентована, владна, управлінська діяльність уповноважених державних органів та їх посадових осіб щодо вирішення питань управління справами суспільства шляхом оперативного застосування правових норм у процесі здійснення державних функцій – це:

- а) правова форма реалізації функцій держави;
- б) правовиконавча форма реалізації функцій держави;
- в) правотворча форма реалізації функцій держави;
- г) договірна форма реалізації функцій держави;
- д) правозастосовна форма реалізації функцій держави.

101. Нормативно впорядкована діяльність регулятивного, організуючого і координуючого характеру органів державного управління, їх посадових осіб, громадських організацій та інших уповноважених суб'єктів, спрямована на реалізацію публічних інтересів в управлінській та політичній сферах – це:

- а) правова форма реалізації функцій держави;
- б) правовиконавча форма реалізації функцій держави;

- в) правотворча форма реалізації функцій держави;
- г) договірна форма реалізації функцій держави;
- д) правозастосовна форма реалізації функцій держави.

102. Діяльність представницьких (первинних) органів державної влади по формуванню вторинних органів державної влади – це:

- а) правотворча діяльність;
- б) правоустановча діяльність;
- в) правоінтерпритаційна діяльність;
- г) правореалізаційна діяльність;
- д) контрольно-наглядова діяльність.

103. Форми реалізації функцій держави також класифікують на:

- а) правоустановчі та правовиконавчі;
- б) правові та організаційні;
- в) організаційні та правоохоронні;
- г) правоохоронні та правозастосовні;
- д) спеціальноправові та загальноправові.

104. Однорідні за своїми суттєвими рисами та властивостями види діяльності державних органів, не пов'язані зі створенням правових актів – це:

- а) організаційна форма реалізації функцій держави;
- б) управлінська форма реалізації функцій держави;
- в) адміністративна форма реалізації функцій держави;
- г) договірна форма реалізації функцій держави;
- д) контрольно-наглядова форма реалізації функцій держави.

105. До організаційних форм реалізації функцій держави відносять:

- а) організаційну, організаційно-економічну, контролюючу, культурно-виховну, політичну, обліково-статистичну роботу державних органів;
- б) організаційну, економічну, організаційно-контролюючу, організаційно-виховну, політико-виховну, статистичну роботу державних органів;
- в) організаційно-регламентуючу, організаційно-економічну, організаційно-контролюючу, організаційно-виховну, культурно-виховну, політико-виховну, обліково-статистичну роботу державних органів;
- г) регламентуючу, організаційно-економічну, контролюючу, організаційно-виховну, культурно-виховну, політичну роботу державних органів;
- д) регламентуючу, організаційну, організаційно-контролюючу, організаційно-виховну, культурно-виховну, політико-виховну, облікову роботу державних органів.

106. За змістом та характером діяльності державних органів організаційні форми реалізації функцій держави класифікують на:

- а) організаційно-регламентуючу, організаційно-економічну та організаційно-управлінську;
- б) організаційно-виконавчу, організаційно-економічну та організаційно-управлінську;
- в) організаційно-регламентуючу, організаційно-економічну та організаційно-ідеологічну;
- г) організаційно-регламентуючу, організаційно-ідеологічну та організаційно-управлінську;
- д) організаційно-громадську, організаційно-економічну та організаційно-ідеологічну.

107. Підбір, розстановка, виховання та визначення ефективності діяльності кадрів у сфері здійснення державних функцій; поточна робота певних структур щодо забезпечення функціонування державних органів – це складові:

- а) організаційно-регламентуючої форми реалізації функцій держави;
- б) організаційно-економічної форми реалізації функцій держави;
- в) організаційно-виховної форми реалізації функцій держави;
- г) організаційно-контролюючої форми реалізації функцій держави;
- д) організаційно-ідеологічної форми реалізації функцій держави.

108. Однорідна за своїми зовнішніми ознаками, характером і змістом, повсякденна, фактична діяльність державних органів та їх посадових осіб, яка впливає на процес правового регулювання і має забезпечувальний характер – це:

- а) форма реалізації функцій держави;
- б) правова форма реалізації функцій держави;
- в) організаційна форма реалізації функцій держави;
- г) метод реалізації функцій держави;
- д) зовнішній вираз практичної діяльності держави.

109. Організація матеріально-технічного забезпечення здійснення державних функцій, оперативно-технічна робота, організація постачання матеріального забезпечення різних державних функцій – це:

- а) організаційно-господарська форма реалізації функцій держави;
- б) організаційно-контролююча форма реалізації функцій держави;
- в) організаційно-регламентуюча форма реалізації функцій держави;
- г) організаційно-економічна форма реалізації функцій держави;
- д) організаційно-ідеологічна форма реалізації функцій держави.

110. Організаційні форми реалізації функцій держави поділяють на:

- а) організаційно-господарську та регламентаційну діяльність;
- б) господарську та регламентаційну діяльність;
- в) організаційно-правову та організаційно-господарську діяльність;
- г) організаційно-господарську та організаційно-регламентаційну діяльність;
- д) організаційно-правову, господарську та організаційно-регламентаційну діяльність.

111. Роз'яснення змісту прийнятих законів та інших нормативних актів входить до структури:

- а) організаційно-виховної форми реалізації функцій держави;
- б) організаційно-ідеологічної форми реалізації функцій держави;
- в) організаційно-контролюючої форми реалізації функцій держави;
- г) організаційно-регламентуючої форми реалізації функцій держави;
- д) організаційно-господарської форми реалізації функцій держави.

112. Поточною організацією діяльності з вирішення конкретних завдань оперативного, техніко-організаційного забезпечення функціонування різних ланок державного механізму є:

- а) організаційно-регламентуюча форма реалізації функцій держави;
- б) організаційно-виконавча форма реалізації функцій держави;
- в) організаційно-ідеологічна форма реалізації функцій держави;
- г) організаційно-громадська форма реалізації функцій держави;
- д) організаційно-економічна форма реалізації функцій держави.

113. Правотворча діяльність як одна з видів правових форм реалізації функцій держави – це:

- а) форма здійснення функцій держави шляхом видання нормативно-правових актів, видання та санкціонування, зміни чи відміни правових норм;
- б) оперативна поточна організаційна робота з приводу вирішення тих чи інших конкретно-політичних завдань, техніко-організаційного забезпечення функціонування різних ланок державного механізму;
- в) форма здійснення функцій держави шляхом владної оперативної роботи державних органів з приводу охорони норм права від порушень, захисту наданих громадянам суб'єктивних прав і забезпечення покладених на них юридичних обов'язків;
- г) пов'язана з повсякденним вирішенням різноманітних питань управління справами суспільства владну, творчу, виконавчо-розпорядницьку роботу державних органів з приводу реалізації функцій держави шляхом видання актів застосування норм права, які є підставою для виникнення, зміни чи припинення правовідносин;
- д) діяльність державних органів з приводу виконання законів та підза-

конних нормативних актів шляхом видання актів застосування права.

114. Методи реалізації функцій держави – це:

- а) система засобів, способів та прийомів здійснення напрямів та видів діяльності держави;
- б) система засобів здійснення напрямів та видів діяльності держави;
- в) система способів та прийомів здійснення напрямів діяльності держави;
- г) система засобів та способів здійснення певних видів діяльності держави;
- д) система засобів, способів та прийомів здійснення напрямів діяльності держави.

115. Сукупність правових та організаційних прийомів і засобів реалізації напрямів та видів державної діяльності у політичній сфері – це:

- а) методи реалізації політичної функції Української держави;
- б) механізм реалізації політичної функції Української держави;
- в) способи реалізації політичної функції Української держави;
- г) форми реалізації політичної функції Української держави;
- д) зміст реалізації політичної функції Української держави.

116. Переконавання, заохочення та примус є:

- а) засобами державного впливу;
- б) засобами суспільного впливу;
- в) методами державного впливу;
- г) методами суспільного впливу;
- д) способами державного впливу.

117. До правових способів, які використовує державна влада і які вважаються основними в діяльності державно-владних осіб входить:

- а) дослідження;
- б) прогнозування;
- в) зобов'язання;
- г) прогнозування;
- д) програмування.

118. Визнання за особою права реалізації певного варіанта поведінки за її бажанням – це:

- а) примус;
- б) зобов'язання;
- в) дозвіл;
- г) переконання;
- д) заохочення.

119. Покладання на особу необхідності реалізації певного варіанта поведінки – це:

- а) дозвіл;
- б) зобов'язання;
- в) заборона;
- г) примус;
- д) рекомендація.

120. Способи, які використовує державна влада при застосуванні організаційних методів:

- а) піар;
- б) інформування;
- в) переконання;
- г) реклама;
- д) планування.

121. До засобів, які використовує державна влада при застосуванні організаційних методів відноситься:

- а) інформування;
- б) експертиза;
- в) дослідження;
- г) аналіз;
- д) прогнозування.

122. Забезпеченням стабільності конституційного ладу, створення умов для повноцінного розвитку та функціонування політичної системи суспільства, забезпечення здійснення народовладдя називають:

- а) форми реалізації функцій держави;
- б) методи реалізації функцій держави;
- в) способи реалізації функцій держави;
- г) зміст реалізації функцій держави;
- д) механізм реалізації функцій держави.

123. Комплексна система, яка є сукупністю нормативно-правових та інституціональних елементів, за допомогою яких забезпечується реалізація політичної функції держави – це:

- а) методи реалізації політичної функції держави;
- б) механізм реалізації політичної функції держави;
- в) способи реалізації політичної функції держави;
- г) форми реалізації політичної функції держави;
- д) зміст реалізації політичної функції держави.

124. Співвідношення понять «механізм реалізації функцій держави» та «форма реалізації функцій держави» полягає у наступному:

- а) поняття «механізм реалізації функцій держави» є ширшим за змістом, ніж «форма реалізації функцій держави»;
- б) поняття «форма реалізації функцій держави» є більш предметним за змістом порівняно з поняттям «механізм реалізації функцій держави»;
- в) «механізм реалізації функцій держави» та «форма реалізації функцій держави» взаємопов'язані та взаємообумовлені;
- г) «механізм реалізації функцій держави» є різновидом поняття «форма реалізації функцій держави»;
- д) «механізм реалізації функцій держави» та «форма реалізації функцій держави» є тотожними поняттями.

125. До інституціонального механізму реалізації політичної функції належать:

- а) органи державної влади та органи місцевого самоврядування;
- б) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації;
- в) Верховна Рада України, прокуратура України, органи самоорганізації населення;
- г) Президент України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- д) Рахункова палата, Уповноважений Президента України з прав дитини.

126. Системою інститутів публічної влади та громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на реалізацію політичної функції Української держави є:

- а) інституціональний механізм реалізації політичної функції держави;
- б) інституціональний механізм реалізації економічної функції держави;
- в) інституціональний механізм реалізації соціальної функції держави;
- г) інституціональний механізм реалізації екологічної функції держави;
- д) інституціональний механізм реалізації культурної функції держави.

127. Система взаємопов'язаних державних органів різних гілок влади та різних рівнів, які в межах своєї компетенції, визначеної Конституцією та законами України, вирішують завдання щодо реалізації політичної функції держави – це:

- а) інститути публічної влади;
- б) інститути громадянського суспільства;
- в) державні інститути;
- г) інститути публічної влади та громадянського суспільства;
- д) недержавні інститути.

128. Головними елементами інституціонального механізму реалізації політичної функції держави є:

- а) органи державної влади та органи місцевого самоврядування;
- б) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації,
- в) Верховна Рада України, прокуратура України, органи самоорганізації населення;
- г) Президент України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- д) Рахункова плата, Уповноважений Президента України з прав дитини.

129. За змістом і формою механізм реалізації політичної функції Української держави умовно поділяють на:

- а) нормативно-правовий та фактичний;
- б) потенційний та реальний;
- в) інституціональний та галузевий;
- г) технологічний та організаційний;
- д) нормативно-правовий та інституціональний.

130. Ключову роль у механізмі реалізації політичної функції держави серед державних органів виконавчої влади відіграє:

- а) Верховна Рада України;
- б) Президент України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) Міністерство оборони України.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

Спеціалізована література:

1. Kolodkina A., Lazarenko V., Ponomarev O. State financial control: problems and solutions. *Sciences of Europe*. 2016. № 9, ч. 3. С. 25-28.
2. Nalyvaiko L. R., Oreshkova A. F. Mass Media as Actors of Public Control

- over the Activities of Judicial Authorities. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 47. С. 16-24.
3. Аракелян М. Нова парадигма правозахисної функції сучасної демократичної держави. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 252-258.
 4. Асірян С. Універсальний періодичний огляд, як основний механізм Ради ООН з прав людини. *Evropský politický a law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 46-51.
 5. Баганець О. В. Принципи адміністративно-правового регулювання координаційної ролі як функції держави. *Соціальне право*. 2018. № 2. С. 117-122.
 6. Бамбізов Є. Є. Інформаційна функція Державної фіскальної служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 17 с.
 7. Басс Д. Я. Про функції сучасної держави. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 1. С. 5-8.
 8. Батраченко О. В. Форми правоохоронної діяльності Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку в державі. *Форум права*. 2016. № 2. С. 5-10.
 9. Безпалова О. І. Законодавче забезпечення реалізації правоохоронної функції держави. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 22-32.
 10. Безпалова О. І. Особливості взаємодії суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави. *Право і Безпека*. 2014. № 1. С. 21-28.
 11. Безпалова О. І. Особливості реалізації правоохоронної функції держави інституціями громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 4-7.
 12. Безпалова О. І. Пріоритетні напрямки діяльності органів прокуратури України як суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1. С. 81-88.
 13. Безпалова О. І. Роль відомчої нормотворчості в адміністративно-правовому забезпеченні реалізації правоохоронної функції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (1). С. 133-137.
 14. Беляєва М. В. Конституційні конфлікти й їх вплив на реалізацію політичної функції Української держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 3-5.
 15. Белов Д., Жежихова М. Роль і місце інституту адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 19-25.
 16. Білозьоров Є. В., Вишковська В. І. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні: моногр. Київ: Кандиба Т. П., 2015. 167 с.
 17. Білокур Є. І. Функції державного управління: поняття, особливості,

- правове регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 23 с.
18. Бондаренко А. І. Європейський суд з прав людини в механізмі правозахисної функції держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6 (1). С. 11-14.
 19. Бондаренко А. Форми реалізації правозахисної функції сучасної держави: до постановки проблеми. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 282-288.
 20. Ботвінов Р. Г. Особливості реалізації правоохоронної функції держави в сучасному українському суспільстві. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 4. С. 156-163.
 21. Вакулич В. М. Державна інформаційна політика як механізм реалізації інформаційної функції сучасної держави. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 1. С. 97-107.
 22. Вашкович В. В. Адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави: дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2019. 220 с.
 23. Веклич В. О. Функція держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 16 с.
 24. Венцель В. Т. Соціальна функція держави в умовах глобалізації та трансформації економіки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Т. 29 (68). № 5. С. 7-12.
 25. Вишковська В. І. Основні завдання держави щодо реалізації правозахисної функції. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 16. С. 58-63.
 26. Вишковська В. І. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
 27. Волинець В. В. Аналіз функцій держави та специфіка їх співвідношення в державно-правовій теорії Т. Гоббса. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 95-102.
 28. Волинець В. В. Система функцій сучасної держави: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 36 с.
 29. Волинець В. В. Функції держави і правове забезпечення її взаємодії з громадянським суспільством. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 16-23.
 30. Волинець В. В. Функції сучасної держави: теоретико-правові проблеми: моногр. Київ: Логос, 2012. 509 с.
 31. Волинець В. Вчення Л. Дюгі про функції держави та реалізацію права. *Право України*. 2012. № 9. С. 392-400.
 32. Волинець В. Забезпечення міжнародної інтеграції та співпраці як функція сучасної української держави: правові аспекти. *Юридична Україна*.

2013. № 2. С. 8-14.
33. Волинець В. Охорона прав і свобод людини і громадянина як функція сучасної демократичної держави. *Юридична Україна*. 2013. № 4. С. 9-15.
 34. Волинець В. Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 4-10.
 35. Волинець В. Правові основи забезпечення політичної функції сучасної демократичної держави. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 4-12.
 36. Волинець В. Проблеми визначення функцій держави в консервативно-правовій теорії (П. Казанський, Л. Тихомиров). *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 4-10.
 37. Волинець В. Проблеми правового забезпечення інформаційної функції держави у сучасній Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 4-10.
 38. Волинець В. Роль правоохоронної функції у державотворчому і правотворчому процесах в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 4-10.
 39. Волинець В. Соціальна функція держави і соціальна політика: правові проблеми реалізації. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С. 15-23.
 40. Волинець В. Становлення вчення про функції і призначення держави в політико-правовій теорії Дж. Локка. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 97-104.
 41. Волинець В. Функції держави і проблеми організації публічної влади у правовій державі. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 4-10.
 42. Волинець В. Функція гарантування національної безпеки в контексті державно-правового розвитку сучасної України. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 9-16.
 43. Вольська О. М. Інструмент виконання соціальної функції держави. *Економіка будівництва і міського господарства*. 2012. Т. 8. № 4. С. 323-330.
 44. Гбур З. В. Основні функції держави у сфері забезпечення економічної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 2. С. 16-24.
 45. Гвасалія Д. С. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Донецьк, 2014. 19 с.
 46. Геєць І. В. Соціальна сутність та соціальна функція держави: порівняльно-правовий аспект. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 68. С. 73-79.
 47. Головченко М. Ф. Культура як об'єкт культурної функції сучасної держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (1). С. 16-19.
 48. Головченко М. Ф. Культурна функція сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 19 с.
 49. Головченко М. Ф. Культурна функція як невід'ємна складова образу сучасної держави. *Вісник Маріупольського державного університету*.

Серія: Право. 2016. Вип. 11. С. 8-20.

50. Головченко М. Ф. Основні способи здійснення культурної функції держави в зарубіжних країнах. *Митна справа.* 2013. № 5 (2.1). С. 15-20.
51. Гоменюк З. П. Концепція правової держави Б. Кістяківського: філософсько-правові виміри: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2018. 19 с.
52. Горбач Д. О. Національна гвардія України як суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави: теоретичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2015. Вип. 1 (2). С. 181-185.
53. Данич О. Ф. До питання про роль правової системи у забезпеченні соціальної функції держави: глобалізаційний вимір. *Альманах права.* 2019. Вип. 10. С. 121-127.
54. Данич О. Ф. Форми та методи здійснення соціальної функції держави: загальнотеоретичний аспект. *Альманах права.* 2016. Вип. 7. С. 134-140.
55. Дембіцька С. Л. Профілактика правопорушень як спосіб встановлення та зміцнення правопорядку в суспільстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 1. Т. 2. С. 107-110.
56. Джураєва О. О. Загальнотеоретичний аспект інноваційної функції сучасної держави. *Правова держава.* 2017. № 26. С. 5-9.
57. Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
58. Діденко Є. Впровадження та застосування міжнародного співробітництва в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2016. № 4, ч. 2. С. 99-103.
59. Дорош В. С. Сутність та елементи контрольно-наглядової функції держави. *Митна справа.* 2014. № 5 (2.2). С. 21-25.
60. Дронов В. Ю. Прозорість та відкритість як вихідні засади реалізації освітньої функції сучасної держави: теорія та законодавче регулювання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2017. Вип. 2. С. 32-44.
61. Євенко Д. В. Конституційно-правове забезпечення оборонної функції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
62. Євенко Д. В. Феноменологія функції оборони держави. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право.* 2013. Вип. 5. С. 190-196.
63. Єсімов С. С. Інформаційно-правова політика як складова інформаційної функції держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична.* 2016. Вип. 1. С. 167-178.
64. Іванова Т. В. Сутність екологічної функції держави в умовах глобальних викликів сучасності. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління.* 2013. Вип. 3. С. 59-65.
65. Каховська О. В. Еволюція концепції соціальності як результат функціонування соціальної держави. *Теорія та практика державного управління*

- ня. 2013. Вип. 1. С. 40-47.
66. Кіктенко О. В. Контрольна функція державного регулювання фондового ринку України: моногр. Запоріжжя: КПУ, 2013. 307 с.
 67. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
 68. Климентьев О. П. Інформаційна функція Української держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 21 с.
 69. Ковач М. Й. Глобалізація як передумова трансформації контрольних функцій держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.2. С. 253-259.
 70. Ковч В. В. Еволюція економічних функцій держави в умовах формування інноваційної економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2012. 18 с.
 71. Козак Ю.-М. Р. Народ як системоутворюючий суб'єкт легітимаційних процесів державної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 7-10.
 72. Коломоєць О. В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 41-44.
 73. Коляда Т. А. Фінансове забезпечення соціальних функцій держави: стан, тенденції та напрямки оптимізації. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 100-107.
 74. Конопелько О. В. Особливості формування ідеологічної функції сучасної держави: постановка проблеми. *Право і Безпека*. 2013. № 1 (48). С. 18-23.
 75. Конопелько О. В. Реалізація ідеологічної функції держави: досвід Німеччини. *Право і Безпека*. 2013. № 2 (49). С. 33-38.
 76. Копча В. В. Правозахисна функція держави: доктринальні підходи до розуміння. *Публічне право*. 2019. № 2. С. 132-140.
 77. Копча В. В. Судовий захист конституції як особлива форма правозахисної функції сучасної держави: генезис, основні моделі. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 2. С. 7-24.
 78. Корж І. Ф. Основні критерії інформації – предмета інформаційної функції держави як безпекової. *Право і суспільство*. 2016. № 5. С. 108-115.
 79. Костицький В. В. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: моногр. Київ; Дрогобич: Коло, 2013. 171 с.
 80. Костова Н. Доступ до публічної інформації: порівняльний аналіз українського законодавства і країн Європейського Союзу. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 88-92.
 81. Кравець М. О. Органи доходів і зборів як суб'єкт реалізації економічної функції держави. *Фінансове право*. 2014. № 3. С. 21-25.
 82. Кравченко В. В. Контрольно-наглядові функції вищих органів держав-

- ної влади України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
83. Краковська А. Є. Теоретико-методологічні підходи до вивчення змісту та еволюції соціальної функції держави. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 13. С. 83-94.
 84. Краковська А. Є. Еволюція соціальної функції сучасної держави: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.
 85. Кузенко У. І. Політична функція держави та її реалізація в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
 86. Кузенко У. Форми реалізації політичної функції держави: поняття, види. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 230-234.
 87. Куракін О. М. Категорія «функція держави» в сучасній вітчизняній юридичній науці. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2. С. 15-20.
 88. Курило В. І. Про окремі напрями підвищення ефективності фіскальної функції держави. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки*. 2018. № 1. С. 41-46.
 89. Курусь Т. В. Стан дослідження проблеми нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 21-24.
 90. Лантух К. О. Бюджетне фінансування соціальних функцій держави: сутність, значення та складові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2019. № 15. С. 108-112.
 91. Легеза Є. О. Напрями вдосконалення законодавства України в частині адміністративно-правового забезпечення реалізації економічної функції держави. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 2. С. 28-33.
 92. Лоцихін О. М. Аналіз становлення наукової думки про функції держави в теорії держави і права. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 1-5.
 93. Лоцихін О. М. Комунікативна функція у системі функцій сучасної держави. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 263-268.
 94. Лоцихін О. М. Конституція як правова основа розвитку економічних функцій держави: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 6. С. 6-11.
 95. Лоцихін О. М. Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії: моногр. Київ: Логос, 2013. 228 с.
 96. Магута Р. М. Активізація контрольної функції держави в умовах фінансової нестабільності: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2015. 19 с.
 97. Марущак О. А. До питання про класифікацію функцій сучасної держави. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4. С. 25-31.
 98. Марущак О. А. Формування та становлення наукової категорії «функції держави». *Форум права*. 2019. № 2. С. 59-69.

99. Матвєєва Л. О. Виконання контрольної функції в умовах президентсько-парламентської республіки: тенденції та ризики для української держави. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 1. С. 29-36.
100. Матвєєнко В. К. Економічна функція держави в умовах трансформаційної економіки. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 1. С. 248-255.
101. Мацюк А. До питання засадничих аспектів функціонування сучасної держави. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 66-72.
102. Межевська Л. В. Суб'єкти, що охоплюються поняттям «особи, які виконують функції держави». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 147-152.
103. Мельничук С. М. Нормативно-договірна правотворча форма реалізації функцій сучасної держави Україна. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 6. С. 12-17.
104. Мельничук С. М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави Україна: дис. ... д-ра філос. наук. Київ, 2019. 478 с.
105. Мельничук С. М. Правотворча діяльність – провідна правова форма здійснення функцій держави: теоретико-прикладний аспект. *Інформація і право*. 2016. № 1. С. 5-11.
106. Михайлов А. О. Оптимізація причинно-наслідкового зв'язку функцій держави та механізмів державного управління в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2015. 20 с.
107. Михайлов А. О. Особливості причинно-наслідкової детермінованості функцій держави та механізмів державного управління. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2014. Вип. 3. С. 214-223.
108. Мурза В. В. Поняття та структура механізму реалізації наглядової функції держави. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 58-65.
109. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
110. Наливайко Л. Р. Конституційно-правові засади та зміст екологічної функції Української держави. *Університетські наукові записки*. 2006. № 1. С. 181-185.
111. Наливайко Л. Р. Культурна функція української держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 58-67.
112. Наливайко Л. Р. Політична функція Української держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 146-158.
113. Наливайко Л. Р. Теорія соціальної функції сучасної Української держави

- в умовах політичних та економічних перетворень. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1. С. 13-17.
114. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
115. Наливайко О. І. Правові засади політичної функції сучасної Української держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 4-13.
116. Наркізов М. М. Інституційне забезпечення реалізації економічних функцій держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Харків, 2015. 17 с.
117. Никитюк Г. Л. Функції держави як соціального інституту в сфері гуманітарного розвитку. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 38. С. 348-353.
118. Николіук Д. А. Екологічна функція держави: правові форми реалізації. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 218-222.
119. Николіук Д. А. Функції держави: еволюція сучасного розуміння. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 68. С. 86-98.
120. Носіков Д. М. Сутність і зміст фіскальної функції держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 1 (1). С. 46-50.
121. Олейников С. М. Функції держави: методологічні складові і розвиток в умовах глобалізації. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 75-87.
122. Ольхова Т. О. Загальнотеоретичні підходи до контрольної-наглядової функції держави. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 163-169.
123. Опанасюк В. В. Класифікація функцій держави: традиційні підстави в змінених умовах. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2019. Вип. 83. С. 115-127.
124. Орлова О. О. Право людини на сприятливе навколишнє середовище в аспекті реалізації екологічної функції сучасної Української держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 195-199.
125. Осауленко А. В. Соціальна функція в контексті розвитку теорії соціальної держави та її значення. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 26. С. 148-153.
126. Отрошко О. В. Реалізація економічних функцій держави: проблемні аспекти. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2016. Вип. 1. С. 109-114.
127. Пирожкова Ю. В. Економічна функція адміністративного права крізь призму векторів сучасної економічної політики України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 81-84.
128. Померанський І. Декілька суджень щодо значення та співвідношення те-

- рмінів «надзвичайний стан», «режим надзвичайного стану», «надзвичайна ситуація». *Право України*. 2016. № 4. С. 89-99.
129. Попов А. А. Поняття правозахисної функції держави – теоретико-правовий аспект. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 13. С. 19-26.
130. Примаков К. Ю. Адміністративно-правове регулювання масової інформації регіональної та місцевої сфери розповсюдження в Україні. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 73-78.
131. Савастеева О. М. Використання концепції детермінізму для побудови моделі системи реалізації економічної та соціальної функцій держави в частині бюджетоутворення. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 3. С. 250-257.
132. Сердюк І. А. Функції держави та форми здійснення функцій держави: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 127-135.
133. Сидор І. П. Функції держави та необхідність їх бюджетного фінансування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2013. Вип. 24. С. 123-127.
134. Соколенко О. Л. Захист прав громадян як основна функція правової держави. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 118-121.
135. Стасюк О. Л. Сутність адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції української держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 172-175.
136. Стеценко С.Г. Трансформація держави під впливом глобалізації: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 199 с.
137. Сунегін С. О. Функції сучасної держави: питання аксіологічного осмислення. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 269-277.
138. Уманців Ю. М. Інституційна обумовленість економічних функцій держави. *Економічна теорія та право*. 2017. № 4. С. 93-105.
139. Федоркін Д. В. Теоретичні підходи до визначення категорії «функція держави». *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 69. С. 56-67.
140. Шемчук В. В. Інформаційна функція та її місце в системі функцій сучасної держави. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 39-45.

ТЕМА 6. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВА

Особливості становлення та формування концепції громадянського суспільства.

Поняття та ознаки громадянського суспільства.

Інститути громадянського суспільства. Прибуткові та неприбуткові об'єднання. Громадські організації, їх мета та принципи діяльності. Діяльність професійних спілок. Релігійні та благодійні організації. Комерційні організації як інститути громадянського суспільства.

Взаємодія громадянського суспільства і держави. Концепція відкритого суспільства та відкритої держави.

Політична система суспільства: поняття, структурні елементи та функції.

Місце та роль держави у політичній системі суспільства.

Політичні партії у політичній системі суспільства: поняття, ознаки та функції.

Становлення і розвиток громадянського суспільства є особливим етапом розвитку людства, держави і права. Суспільство, на відміну від держави, існувало завжди, проте не завжди було громадянським. Громадянське суспільство формується на певному етапі розвитку людської цивілізації, коли інтереси людини врівноважуються або стають вище інтересів держави, а забезпечення прав та обов'язків громадян є основним завданням суспільства і держави. Процес демократизації, який почався в Україні після здобуття незалежності, обумовив необхідність зміни взаємовідносин держави й суспільства, держави й особистості, побудови громадянського суспільства, в якому держава відіграє службову роль стосовно людини. Розбудова громадянського суспільства в Україні дозволяє забезпечити права і свободу людини й громадянина, створити умови для затвердження демократії, тому що чим більше воно розвинуто, тим легше громадянам захищати свої інтереси¹.

Громадянське суспільство є особливою автономною суспільною сферою, відокремленою від держави, що передбачає створення і функціонування добровільних та самоврядних інституцій, які сприяють громадянам у їх вільному розвитку та самореалізації, формують уявлення про загальне благо та здійснюють громадський контроль над іншими суспільними сферами. **Основні ознаки** громадянського суспільства:

¹ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

- є особливою автономною суспільною сферою, відокремленою від держави, характеризується самостійною системою цінностей, принципів організації та функціонування;
- ґрунтується на принципах свободи і рівності, не може існувати без беззаперечного визнання свободи суспільного життя, яка охоплює свободу слова, свободу зборів, свободу об'єднань і свободу комунікації та ін.;
- побудовано на принципі плюралізму;
- в основі громадянського суспільства знаходиться принцип солідарності¹.

Головними *завданнями* громадянського суспільства є:

- сприяння громадянам у їх вільному розвитку та самореалізації, розширення можливостей їхнього вільного вибору, допомога у реалізації їхніх прав та свобод;
- формування уявлення про загальне благо, яке має втілюватися завдяки державній політиці;
- здійснення громадського контролю за державою, економікою та іншими суспільними сферами.

Для виконання своїх завдань громадянське суспільство передбачає створення та діяльність різноманітних інституцій – організацій та асоціацій, які об'єднують людей зі спільними інтересами.

Серед них, зокрема, можна виокремити наступні *інституції*:

- ринкові професіональні спілки, організації споживачів та платників податків, організації товаровиробників та роботодавців, саморегулювні професійні організації та ін.);
- політичні (організації виборців, політичні мережі та ін.);
- правозахисні;
- релігійні (релігійні громади і організації);
- благодійні (наприклад, благодійні фонди, волонтерські організації);
- громадські (спілки і організації, створені для задоволення соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів)².

Ці інституції не мають на меті отримання прибутку і функціонують на основі принципів добровільності і самоврядування. Добровільність передбачає право особи на вільну участь або неучасть в організації, у тому числі в її утворенні, вступі або припиненні членства (участі) в ній. Самоврядування означає, що члени організації самостійно, на основі власних потреб та інтересів здійснюють управління діяльністю організації відповідно до її мети, визначають напрями її діяльності, мають право на невтручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування в їхню діяльність.

¹ Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

² Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

Окрім того, у сучасних умовах набирають значення нові неформальні об'єднання громадян (наприклад, групи в соціальних мережах, флешмоби, волонтери, групи на підтримку певних петицій та ін.)¹.

Політична система суспільства – упорядкована за допомогою юридичних та інших соціальних норм сукупність політичних явищ у країні, політико-правових інститутів (державних органів, політичних партій, рухів, громадських організацій та ін.), принципів їх взаємодії, а також ціннісних пріоритетів, що визначають стан і перспективи життєдіяльності суспільства.

Політична система суспільства є складним цілісним утворенням, функціонування якого ґрунтується на певних об'єктивних законах, їй притаманні структура і цілісність, що забезпечуються наявністю постійних і тісних взаємозв'язків підсистем, а також відносин із зовнішнім середовищем.

Суб'єктами політики є політико-правові інститути: народ, населення частини території держави, нації, соціальні прошарки, держава (органи і організації держави), об'єднання (політичні партії і рухи, громадські організації), недержавні підприємства та установи, трудові колективи громадяни (особистість, людина політична)².

Проте, головним суб'єктом політики і, відповідно, основним структурним матеріальним елементом політичної системи є держава. В умовах громадянського суспільства держава набуває нових, не притаманних попередньому, станово-кастовому, суспільству ознак, без яких цивілізоване суспільство не може існувати: гуманізм, демократизм, створення соціальної бази, використання державного впливу для забезпечення життя людини.

Народ, населення певної частини території держави, класи, нації, соціальні прошарки вважаються суб'єктами політичної системи, коли вони беруть участь у вирішенні питань суспільного значення, утворюють громадські об'єднання, що мають політичну спрямованість тощо³.

Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. До політичної системи суспільства належать лише ті з них, метою яких є забезпечення своїм членам участі в управлінні суспільними справами, тобто участь у політичній діяльності, або створені для забезпечення інших соціальних (інтелектуальних, економічних, побутових тощо) потреб та інтересів громадян, але такі, що відповідно до законодавства мають право брати участь у політичній діяльності для досягнення своїх неполітичних цілей.

¹ Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С., Єнін М. Н. Соціальна система / Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Соціальна_система

² Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.

³ Chepik-Trehubenko O. S. The Political System of Society: Features and Prospects of Development in Ukraine / The issues of improving legal knowledge in the XXI century: the unity of theory and practice: collective monograph. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 33-51.

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка. **Громадська організація** – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи. **Громадська спілка** – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи.

Громадські об'єднання утворюються і діють на **принципах**:

- добровільності;
- самоврядності;
- вільного вибору території діяльності;
- рівності перед законом;
- відсутності майнового інтересу їх членів (учасників);
- прозорості, відкритості та публічності¹.

Ніхто не може бути примушений до вступу у будь-яке громадське об'єднання. Належність чи неналежність до громадського об'єднання не може бути підставою для обмеження прав і свобод особи або для надання їй органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування будь-яких пільг і переваг. Кожна особа має право добровільно у будь-який час припинити членство (участь) у громадському об'єднанні шляхом подання заяви до відповідних статутних органів громадського об'єднання. Членство в громадському об'єднанні припиняється з дня подання такої заяви та не потребує додаткових рішень. З того самого дня припиняється перебування члена громадського об'єднання на будь-яких виборних посадах у громадському об'єднанні.

Громадські об'єднання мають право реалізовувати свою мету (цілі) шляхом укладення між собою на добровільних засадах угод про співробітництво та/або взаємодопомогу, утворення відповідно до цього Закону громадських спілок, а також в інший спосіб, не заборонений законом. Громадські об'єднання можуть здійснювати співробітництво з іноземними неурядовими організаціями та міжнародними урядовими організаціями з дотриманням законів України та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Політична партія – це добровільне об'єднання громадян, котре виражає волю певної соціальної групи і прагне здобути або утримати державну владу, здійснювати вплив на формування і політику органів держави, місцевого самоврядування відповідно до власної програми розвитку суспільства.

Політичні партії розрізняють за такими критеріями:

➤ **за соціальною спрямованістю програми і діяльності** – соціально-демократичні, соціалістичні, народно-демократичні, національно-

¹ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

демократичні, ліберально-демократичні, християнсько-демократичні, комуністичні, націоналістичні тощо;

➤ **за соціальною базою** – партії, які виражають інтереси певного класу або його частини, інтереси певної нації, прихильників певної релігії чи іншого позакласового і наднаціонального світогляду, інтереси іншої соціальної групи;

➤ **за методом здійснення своєї програми** – революційні, реформаторські;

➤ **за представництвом у вищих органах влади** – правлячі, опозиційні.

Правовий статус політичних партій в Україні регулюється Конституцією України (ст. 36–37), Законом «Про політичні партії в Україні», а також іншими законами України. Політичні партії є рівними перед законом. Вони мають право брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України, а також здійснювати інші заходи, їм гарантується свобода опозиційної діяльності. Втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій і їх місцевих осередків забороняється, за винятком випадків, передбачених законом^{1 2}.

Динамічність життя сучасного українського суспільства вимагає стрімкого розвитку сучасної політичної системи, яка б могла працювати на користь та благо кожної людини та сприяти реалізації наданих їй Конституцією прав. Приділяти безпосередню увагу утвердженню демократичних, моральних, духовних, правових та культурних засад подальшого соціального та політичного розвитку³.

Ключові поняття:

суспільство, громадянське суспільство, ознаки громадянського суспільства, завдання громадянського суспільства, інституції громадянського суспільства, ринкові професіональні спілки, організації споживачів та платників податків, організації товаровиробників та роботодавців, саморегульвні професійні організації, благодійна організація, політична система суспільства, суб'єкти політики, політико-правові інститути, політичні норми, політичні відносини, політичний процес, політичні функції, політичний режим, політична свідомість, політична культура, політична влада, політична діяльність, громадянське об'єднання, політична партія, партійна система, політичні норми, політичний процес, політична культура, політична діяль-

¹ Про політичні партії в Україні: Закон України від 05 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). Відомості Верховної Ради України. 2001. № 23. Ст. 118.

² Осауленко С. В. Право на свободу об'єднання у політичні партії в Україні: конституційно-правовий аналіз: моногр. Одеса: Гельветика, 2018. 389 с.

³ Ярош Я. Політичні партії як суб'єкти громадянського суспільства. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 2. С. 146-156.

ність, політичний режим, громадська організація, громадська спілка, релігійні організації, асоціації органів місцевого самоврядування, непідприємницькі товариства, корпорація, глобальне громадянство, демократичний режим, ограні державної влади, правове суспільство, народний суверенітет, легітимність влади, профспілка, первинна організація профспілки, організації профспілки, профспілковий орган, профспілковий представник, структура політичної системи, зміст політичної системи, авторитарне політичне суспільство, влада, держава.

1. Система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення й передачі від покоління до покоління – це:

- а) суспільство;*
- б) політична партія;*
- в) громадське об'єднання;*
- г) громадянське суспільство;*
- д) політична система суспільства.*

2. Системою недержавних інститутів, яка забезпечує самоорганізацію та розвиток населення є:

- а) політична система;*
- б) правова держава;*
- в) соціальна держава;*
- г) громадянське суспільство;*
- д) демократичний режим.*

3. Поняття «громадянське суспільство» найбільш повно співвідноситься з поняттям:

- а) «держава»;*
- б) «органи державної влади»;*
- в) «правова держава»;*
- г) «державність»;*
- д) «суспільство».*

4. До ознак громадянського суспільства належить:

- а) недобровільне формування інститутів;*
- б) задоволення матеріальних і духовних потреб влади;*
- в) здійснення суспільної діяльності за принципом «дозволено тільки те, що прямо вказано в законі»;*
- г) здатність протистояти сваволі держави;*
- д) самоорганізація і структурування праці.*

5. До ознак громадського суспільства відноситься:

- а) розподіл засобів виробництва;
- б) розвиненість і розгалуженість демократії;
- в) правова незахищеність громадян;
- г) засіб самовираження індивідів;
- д) середній рівень громадянської культури.

6. Термін «громадянське суспільство» вперше з'явився у працях:

- а) Дж. Остіна, Т. Гоббса, Дж. Локка;
- б) Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка;
- в) І. Канта, Гегеля, Г. Гроція;
- г) Г. Спенсера, Т. Гоббса, М. Радищева;
- д) Є. Дюрінга, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спінози.

7. Категорія «громадянське суспільство» одержала фундаментальний розвиток у працях:

- а) Ж.-Ж. Руссо, Дж. Остіна, Ш. Монтеск'є, Дж. Локка;
- б) Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка;
- в) І. Канта, Г. Гегеля, Ш. Монтеск'є;
- г) Г. Спенсера, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, М. Радищева;
- д) Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегеля.

8. Вперше цілісну концепцію громадянського суспільства як відносно відокремленого від держави явища, що має власний зміст і структуру визначив:

- а) К. Маркс;
- б) Г. Гегель;
- в) Аристотель;
- г) Дж. Локк;
- д) Ф. Аквінський.

9. До структури громадянського суспільства відноситься:

- а) економічна система, політична система, соціальна система, інформаційна система, духовно-культурна система;
- б) політична система, культурна система, соціологічна система, організаційна система;
- в) економічна система, духовна система, соціальна система;
- г) інформаційна система, організаційна система, духовна система, культурна система;
- д) економічна система, соціальна система, політична система, інформаційна система, культурна система.

10. Найвищою соціальною цінністю у громадянському суспільстві є:

- а) соціальний добробут;
- б) законність та правопорядок;
- в) право на вільне волевиявлення та громадянську позицію;
- г) права, свободи, честь та гідність людини;
- д) народ.

11. Взаємодія між громадянським суспільством та державною владою за умов демократії відбувається таким чином:

- а) державна влада управляє громадянським суспільством;
- б) громадянське суспільство здійснює державну владу;
- в) державна влада рівнозначна громадянському суспільству;
- г) державна влада підпорядковує свою діяльність служінню громадянському суспільству;
- д) в громадянському суспільстві може існувати лише державна влада.

12. Держава у співвідношенні з громадським суспільством розглядається як:

- а) форма організації суспільного буття за допомогою законів, дія яких забезпечується відповідними суспільно-соціальними і владними структурами, установами й організаціями;
- б) процес формування громадянського суспільства як феномен влади;
- в) базовий елемент політичної системи, її організаційної структури;
- г) самоорганізація і структурування населення в народ;
- д) розробка програм життєдіяльності суспільства згідно з інтересами керівних верств.

13. Суспільство демократичного типу, що характеризується плюралізмом в економіці, політиці, культурі та розвиненими соціальними структурами – це:

- а) відкрите суспільство;
- б) громадянське суспільство;
- в) демократичне суспільство;
- г) плюралістичне суспільство;
- д) правове суспільство.

14. Вперше поняття «відкрите суспільство» запропонував:

- а) А. Бергсон;
- б) К. Поппер;
- в) Дж. Сорос;
- г) К. Маркс;
- д) І. Кант.

15. Глобальне громадянське суспільство – це:

- а) процеси організації і самоорганізації народу;
- б) організоване в глобальному масштабі об'єднання людей, які незалежно від національної приналежності або громадянства поділяють загальнолюдські цінності;
- в) послідовний демократизм, створення підґрунтя для зародження, становлення і розбудови цивілізованого національного демократичного правового громадянського суспільства, в якому держава не повинна мати цілей, відмінних від цілей своїх громадян;
- г) сукупність різноманітних форм соціальної активності населення, не обумовлену діяльністю державних органів і втілює реальний рівень самоорганізації соціуму;
- д) соціальне середовище, де реалізується більшість прав і свобод людини і громадянина.

16. Сутність економічної системи громадянського суспільства полягає у:

- а) сукупності інститутів та відносин, у рамках яких проходить політичне життя та здійснюється державна влада;
- б) сукупності класів, соціальних груп та відносин;
- в) сукупності інститутів та відносин, які становлять матеріальну основу життя суспільства;
- г) сукупності нематеріальних, духовно-культурних благ, відносин, інститутів, через які реалізуються ці відносини;
- д) сукупності інформації, засобів масової інформації, підприємств, громадян, організацій, які здійснюють інформаційну діяльність.

17. Політичний плюралізм – це:

- а) множинність партій, суспільних об'єднань, політичних програм;
- б) множинність поглядів та ідеологій;
- в) множинність інститутів демократії;
- г) множинність форм демократії;
- д) етнічне багатоманіття суспільства.

18. Багатоманітність, яка означає можливість рівноправного існування різних форм власності та господарювання, однакову їх підтримку і захист з боку держави, називається:

- а) соціальна;
- б) дискримінаційна;
- в) культурна;
- г) ідеологічна;
- д) економічна.

19. *Право різних суб'єктів безперешкодно формулювати, пропагувати і втілювати в практику суспільних відносин різноманітні теорії, ідеї, погляди, які стосуються різних аспектів життя держави і суспільства, – це:*

- а) соціальна багатоманітність;
- б) дискримінаційна багатоманітність;
- в) культурна багатоманітність;
- г) ідеологічна багатоманітність;
- д) економічна багатоманітність.

20. *Система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення й передачі від покоління до покоління – це:*

- а) місцеве самоврядування;
- б) неурядова правова організація;
- в) громадське об'єднання;
- г) громадянське суспільство;
- д) політична система суспільства.

21. *За ступенем централізації влади політичні системи кваліфікуються як:*

- а) демократична та конституційна;
- б) тоталітарна та ліберальна;
- в) демократична та ліберальна;
- г) конституційна та тоталітарна;
- д) демократична, тоталітарна, ліберально-демократична, конституційна.

22. *Політичну систему суспільства складають:*

- а) держава, громадські об'єднання, політичні партії, профспілки, засоби масової інформації;
- б) державні органи законодавчої, виконавчої, судової влади;
- в) держава, органи державної влади, державні установи та підприємства, громадські організації;
- г) держава, органи державної влади, державні установи та підприємства, політичні партії;
- д) держава, політичні партії, засоби масової інформації.

23. *Політична система в інституціональному аспекті – це:*

- а) держава як інститут управління та інші політичні організації, які беруть участь у формуванні та здійсненні політичної влади;
- б) порядок (спосіб) організації і здійснення державної влади, які виражають її сутність;
- в) організація політичної влади, що існує на певній соціальній базі;

- г) форма держави, яка заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення широких прав і свобод громадян;
- д) сукупність політичних партій, що функціонують на певній території.

24. Соціологічна концепція визначає політичну систему як:

- а) сукупність трьох взаємодіючих підсистем: інституціональної, інформаційно-комунікативної й нормативно-регулятивної;
- б) сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють взаємовідносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому;
- в) організація, регулювання та контроль відносин між людьми, соціальними групами з точки зору загально значущих для суспільства тенденцій;
- г) динамічний механізм, що перетворює імпульси від оточення і від самих політичних структур на політичні рішення, які формують політичну поведінку та громадянську позицію індивідуума;
- д) певні інститути для колективного задоволення своїх потреб та інтересів, створюють для себе правила поведінки у формі соціальних, насамперед правових норм, якими керуються у своїй діяльності, самостійно приймають спільні рішення і самі їх виконують.

25. Первинним суб'єктом політики є:

- а) держава;
- б) особа;
- в) суспільство;
- г) політична партія;
- д) громадянське суспільство.

26. Центральним елементом політичної системи є:

- а) профспілка;
- б) держава;
- в) політична партія;
- г) громадське об'єднання;
- д) громадянин.

27. Елементами політичної системи суспільства є:

- а) політичний, нормативний, правовий, функціональний та комунікативний елементи;
- б) громадський, нормативний, ідеологічний, функціональний та комунікативний елементи;
- в) суб'єктний, нормативний, ідеологічний, функціональний та комунікативний елементи;
- г) правовий, ідеологічний, функціональний та комунікативний елементи;

д) методологічний, правовий, ідеологічний, самоврядний та комунікативний елементи.

28. Основним елементом політичної системи суспільства є:

- а) держава;
- б) приватні організації;
- в) політична свідомість Президента України;
- г) комерційні організації;
- д) приватні установи.

29. Інтеграційними зв'язками між всіма елементами політичної системи суспільства, а також між партіями, суспільством і державою, між політичною та іншою системами є:

- а) суб'єктний елемент політичної системи суспільства;
- б) нормативний елемент політичної системи суспільства;
- в) ідеологічний елемент політичної системи суспільства;
- г) функціональний елемент політичної системи суспільства;
- д) комунікативний елемент політичної системи суспільства.

30. Системою політичних і правових норм і принципів, що регулюють відносини між суб'єктами політичної системи є:

- а) суб'єктний елемент політичної системи суспільства;
- б) нормативний елемент політичної системи суспільства;
- в) ідеологічний елемент політичної системи суспільства;
- г) функціональний елемент політичної системи суспільства;
- д) комунікативний елемент політичної системи суспільства.

31. Ознакою, спільною для всіх інститутів політичної системи суспільства є:

- а) участь в розподілі матеріальних благ;
- б) участь в формуванні та здійсненні політичної влади;
- в) участь у відправленні правосуддя;
- г) наявність статутів, програм;
- д) сплата членських внесків.

32. Функцією політичної системи суспільства є:

- а) формування цілей та завдань суспільства;
- б) відсутність розробки програм життєдіяльності суспільства;
- в) відсутність ресурсів суспільства відповідно до певних інтересів;
- г) забезпечення функціонування та розвитку демократичних процесів;
- д) забезпечення цілісного управлінського впливу на приватні процеси.

33. Виконуючи свої функції, політична система забезпечує:

- а) цілісний керівний вплив на суспільство як єдиний організм, що ефективно управляється політичною владою;
- б) свідоме управління, що пов'язане з визначенням стратегічних, довгострокових пріоритетів, цілей, мети діяльності людей, їх угруповань і суспільства в цілому;
- в) визначення цілей і завдань даного суспільства, а також мобілізація всіх ресурсів для досягнення цих цілей і регулювання режиму політичної діяльності;
- г) систему демократичної діяльності й відносин, правових гарантій та культури політичної відповідальності всіх суб'єктів демократичного процесу;
- д) формулювання і підтримку певного соціального порядку, забезпечує його захист.

34. За ступенем інституалізації політичну владу класифікують на:

- а) економічну, політичну, соціальну та духовно-інформаційну;
- б) неурядову, республіканську, обласну, міську, сільську та муніципальну;
- в) одноособову, олігархічну та полігархічну;
- г) законну й незаконну, легальну та нелегальну;
- д) легітимну та нелегітимну.

35. За характером взаємодії з зовнішнім середовищем політичну систему класифікують на:

- а) відкриті та закриті системи;
- б) внутрішні та зовнішні системи;
- в) організаційні системи;
- г) відкриті та внутрішні системи;
- д) закриті та зовнішні системи.

36. За ступенем визнання влади суспільством політичну владу класифікують на:

- а) неурядову, республіканську, обласну, міську, сільську, муніципальну;
- б) одноособову, олігархічну, полігархічну;
- в) законодавчу, виконавчу, судову;
- г) легітимну, нелегітимну;
- д) законну й незаконну, легальну та нелегальну.

37. Спільнота мешканців, жителів населених пунктів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста, районів у містах, що наділені правом самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України – це:

- а) політична партія;
- б) громадська організація;
- в) територіальна громада;
- г) громадянське суспільство;
- д) профспілка.

38. Інститутами громадянського суспільства, що створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів трудового колективу є:

- а) профспілки;
- б) релігійні організації;
- в) місіонерські товариства;
- г) політичні партії;
- д) спортивні організації.

39. Державу від будь-яких політичних організацій суспільства відрізняють:

- а) взаємодія з міжнародними організаціями та монополія на засоби масової інформації;
- б) правова регламентованість та формальна визначеність;
- в) право на видання нормативно-правових актів; суверенітет та здатність застосовувати легальний примус стосовно населення;
- г) право на видання законів; суверенітет, здатність застосовувати легальний примус стосовно населення, взаємодія з міжнародними організаціями та володіння власністю на основні знаряддя і засобів виробництва;
- д) право на видання законів, суверенітет, виключне право на освоєння космічного простору.

40. Система ідеологічних і психологічних елементів, оцінка людиною існуючого політичного буття і вибір варіанту поведінки відповідно до індивідуальних та суспільних інтересів – це:

- а) політична свідомість;
- б) політична ідеологія;
- в) політичний режим;
- г) політична партія;
- д) політичний процес.

41. Систематизований вираз поглядів певного суб'єкта політичного життя на політичну організацію суспільства, на форму держави, на відносини між різними політичними суб'єктами, на їхню роль у житті суспільства, на відносини з іншими державами і націями є:

- а) політичний процес;
- б) політичний режим;
- в) політична партія;
- г) політична ідеологія;
- д) політична свідомість.

42. Зареєстроване добровільне об'єднання громадян-прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах – це:

- а) громадська організація;
- б) громадське об'єднання;
- в) політичне об'єднання;
- г) політична партія;
- д) політична організація.

43. Залежно від представництва у вищих органах влади політичні партії поділяють на:

- а) революційні та реформаторські;
- б) національні та комуністичні;
- в) консервативні та ліберальні;
- г) правлячі та опозиційні;
- д) демократичні та недемократичні.

44. Яка з обов'язкових відомостей статуту політичної партії є зайвою:

- а) права та обов'язки членів політичної партії;
- б) назва політичної партії;
- в) порядок вступу до політичної партії;
- г) персональні дані засновників політичної партії;
- д) порядок скликання та проведення партійних з'їздів.

45. Членами політичних партій можуть бути особи, які:

- а) досягли 21 року;
- б) мають постійне місце проживання;
- в) відповідають вимогам окремої партії;
- г) мають право голосу на виборах;
- д) працюють на державних посадах.

46. Членами політичних партій можуть бути:

- а) судді;
- б) прокурори;
- в) військовослужбовці;
- г) громадянин України, який має право голосу на виборах;
- д) громадянин України та громадянин іншої держави.

47. Політичним партіям заборонено:

- а) підтримувати міжнародні зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і організаціями, засновувати (вступати між собою у) міжнародні спілки з додержанням вимог;
- б) вільно провадити свою діяльність у межах передбачених Конституцією України, законами України ;
- в) брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у встановленому порядку відповідними законами України;
- г) використовувати державні засоби масової інформації, а також засновувати власні засоби масової інформації, як передбачено законами України;
- д) забороняти можливість викладати публічно і відстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя.

48. Органом державної влади, який здійснює обов'язкову державну реєстрацію політичних партій та міжнародних громадських організацій є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Міністерство юстиції України;
- г) Офіс Президента України;
- д) місцеві державні адміністрації.

49. Форма фіксації членства у політичній партії визначається:

- а) статутом політичної партії;
- б) наказом політичної партії;
- в) затвердженням політичної партії;
- г) заявою громадянина України;
- д) розпорядженням політичної партії.

50. Громадяни України за своєю ініціативою можуть створювати політичні партії з:

- а) 18 років;
- б) 25 років;
- в) 16 років;
- г) 14 років;
- д) 21 року.

51. Рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії вносить:

- а) Верховний Суд;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Верховна Рада України;
- г) Центральний орган виконавчої комісії;
- д) Центральна виборча комісія.

52. Закон України «Про громадські об'єднання» прийнятий:

- а) 18 лютого 2013 р.;
- б) 16 червня 1992 р.;
- в) 1 січня 1997 р.;
- г) 16 липня 2012 р.;
- д) 22 березня 2012 р.

53. Громадське об'єднання – це:

- а) зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку;
- б) добровільні неприбуткові об'єднання, створені органами місцевого самоврядування з метою більш ефективного здійснення своїх повноважень;
- в) добровільне об'єднання фізичних осіб або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів;
- г) громадські об'єднання індивідів або груп за певними інтересами, які беруть участь у громадській діяльності;
- д) добровільне об'єднання фізичних осіб або юридичних осіб приватного права для здійснення своїх повноважень, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів.

54. Кількість засновників громадського об'єднання не може бути меншою, ніж:

- а) три особи;
- б) п'ять осіб;
- в) одна особа;
- г) дві особи;
- д) десять осіб.

55. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як:

- а) громадська спілка, громадська група;
- б) громадська організація, національна організація;
- в) громадська організація, громадська спілка;
- г) національна організація, національна спілка;

д) національна група, громадська спілка.

56. Засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли:

- а) 25 років;
- б) 18 років;
- в) 14 років;
- г) 16 років;
- д) 21 років.

57. Молодіжні громадські організації – це об'єднання громадян віком:

- а) від 12 до 18 років;
- б) від 8 до 20 років;
- в) від 14 до 35 років;
- г) від 14 до 18 років;
- д) від 10 до 18 років.

58. Засновниками молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути:

- а) тільки громадяни України віком від 25 до 40 років;
- б) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах та досягли 15-річного віку;
- в) громадяни України та іноземці, які перебувають в Україні не менше 10 років та досягли 18 років;
- г) громадяни України віком від 22 до 35 років та іноземці, які перебувають в Україні на законних підставах;
- д) громадяни України, які мають юридичну освіту, досягли 25 років та стаж роботи за фахом не менше 3 років.

59. Громадським об'єднанням, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи є:

- а) громадська організація;
- б) громадська спілка;
- в) територіальна громада;
- г) політична партія;
- д) громадська асоціація.

60. У статуті громадського об'єднання можуть бути передбачені додаткові положення, а саме :

- а) джерела надходження і порядок використання коштів та іншого майна громадського об'єднання;

б) порядок оскарження рішень, дій, бездіяльності керівних органів громадського об'єднання та розгляду скарг;

в) повноваження керівника, вищого органу управління, інших органів управління;

г) порядку прийняття рішення щодо саморозпуску або реорганізації громадського об'єднання, а також щодо використання його коштів та іншого майна, що залишилися після саморозпуску;

д) утворення, діяльності і саморозпуску чи реорганізації громадського об'єднання.

61. Засновниками молодіжної та дитячої громадської організації, можуть бути особи, які досягли:

а) 14 років;

б) 16 років;

в) 18 років;

г) 21 років;

д) 25 років.

62. Громадське об'єднання, яке має намір здійснювати діяльність без статусу юридичної особи, повідомляє про своє утворення уповноважений орган з питань реєстрації протягом:

а) 70 днів після проведення установчих зборів;

б) 90 днів після проведення установчих зборів;

в) 65 днів після проведення установчих зборів;

г) 60 днів після проведення установчих зборів;

д) 80 днів після проведення установчих зборів.

63. Громадські об'єднання утворюються і діють на принципах:

а) добровільності, самоврядності, вільного вибору території діяльності, рівності перед законом, відсутності майнового інтересу їх членів, прозорості, відкритості та публічності;

б) самоврядності, законності, самостійності у визначенні напрямів своєї діяльності, відкритості і публічності;

в) відкритості та публічності, прозорості, рівноправності членів, відсутності майнового інтересу їх членів;

г) законності, добровільності, рівноправності членів, самоврядності, самостійності у визначенні напрямів своєї діяльності, відкритості і публічності;

д) добровільності, самоврядності, вільного вибору території діяльності, рівності перед законом, законності.

64. Громадське об'єднання може здійснювати свою діяльність зі статусом:

а) юридичної особи;

- б) юридичної особи або без такого статусу;
- в) фізичної особи;
- г) фізичної особи або без такого статусу;
- д) фізичної та юридичної особи.

65. Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів – це:

- а) громадське об'єднання;
- б) громадська організація;
- в) громадська спілка;
- г) громадський блок;
- д) громадський рух.

66. Громадське об'єднання, яке має намір здійснювати діяльність без статусу юридичної особи, повідомляє про своє утворення уповноважений орган з питань реєстрації протягом:

- а) 50 днів з дня його утворення;
- б) 30 днів з дня його утворення;
- в) 65 днів з дня його утворення;
- г) 60 днів з дня його утворення;
- д) 80 днів з дня його утворення.

67. Забороняється створення і діяльність громадських об'єднань, якщо:

- а) засновником громадського об'єднання є громадянин іншої держави;
- б) завдання громадського об'єднання спрямовані на ліквідацію незалежності України або зміну конституційного ладу насильницьким шляхом;
- в) громадське об'єднання не було зареєстроване в органах юстиції;
- г) засновник громадського об'єднання має непогашену судимість;
- д) засновником громадського об'єднання є юридична особа приватного права.

68. Громадське об'єднання зі статутом юридичної особи може мати:

- а) державні герби, прапори;
- б) емблему, прапор цього громадського об'єднання;
- в) державні символи України;
- г) зареєстровану символіку іншого громадського об'єднання;
- д) ім'я або зображення фізичної особи.

69. За порушення законодавства до об'єднань громадян може бути застосовано як стягнення тимчасова заборона (призупинення) діяльності:

- а) на строк до 1-го місяця;

- б) на строк до 3-х місяців;
- в) на строк до 6-ти місяців;
- г) на строк до 3-х місяців, в окремих випадках до 6-ти місяців;
- д) на строк до 1-го року.

70. Громадське об'єднання зі статутом юридичної особи може мати:

- а) підрозділи;
- б) організації;
- в) відокремлені підрозділи;
- г) статут юридичної особи;
- д) статут громадського об'єднання.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 11. Ст. 461.
- ❖ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05 липня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.
- ❖ Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435.
- ❖ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
- ❖ Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. Ст. 451.
- ❖ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
- ❖ Про політичні партії в Україні: Закон України від 05 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.
- ❖ Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22 червня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 22. Ст. 216.
- ❖ Про затвердження Порядку ведення Реєстру громадських об'єднань: Постанова Кабінету Міністрів від 19 грудня 2012 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 1. С. 90. Ст. 21.

- ❖ Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції України від 09 лютого 2016 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 10. С. 224. Ст. 471.

Спеціалізована література:

1. Kuzenko U. Political interest in the mechanism of realization the political functions of the state. *Leges si Viata*. 2017. № 7, ч. 2. С. 48-51.
2. Авксентьев А. О. Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні: моногр. Суми: Цьома С. П., 2017. 240 с.
3. Агапова М. О. Адміністративно-правове забезпечення громадського порядку в сучасних умовах. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 82-84.
4. Акуленко Д. Ю. Окремі проблеми побудови громадянського суспільства в Україні та його взаємодії з державою. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 99-102.
5. Андрійчук Т. С. Громадські ради при органах виконавчої влади України як форма взаємодії держави і громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2015. 23 с.
6. Андрощук І. М. Політична структуризація партій і партійної системи в Чехії: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2017. 20 с.
7. Артем'єва О. В. Взаємодія громадянського суспільства та держави у зарубіжній та вітчизняній політико-правовій думці новітнього часу. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 356-358.
8. Батанов О. В. Концептуальні проблеми підвищення ефективності функціонування громадянського суспільства в Україні: муніципально-правові та політичні аспекти. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Право*. 2017. Вип. 2 (спецвип.). С. 32-40.
9. Бахновська І. П., Коваль Д. О. Стан та перспективи становлення громадянського суспільства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 10-12.
10. Безпалова О. І. Особливості реалізації правоохоронної функції держави інституціями громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 4-7.
11. Беріша Ф. Взаємозв'язок між суспільством, державою та правом. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 172-184.
12. Бернацький Б. В. Формування української моделі заборони політичних партій у світлі міжнародних стандартів і практик: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 19 с.
13. Бичков М. М. Правова свідомість і правова культура як фактори підвищення ефективності інститутів громадянського суспільства. *Гілея*. 2018.

- Вип. 138 (2). С. 134-138.
14. Білокопитов Д. В. Розвиток взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2017. 20 с.
 15. Богініч О. Л. Громадянське суспільство, особа, держава: правові засади взаємодії в умовах демократичного розвитку. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 102-107.
 16. Богомолова К. С. Громадянське суспільство та його формування в сучасних умовах. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2018. Вип. 193. С. 157-166.
 17. Бондарева К. В. Теоретичне питання визначення основних суб'єктів процесу правової інституціоналізації політичних режимів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 3-8.
 18. Бондаренко В. Ю. Громадські об'єднання як інститут громадянського суспільства в Україні: теоретико-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2020. 20 с.
 19. Бондаренко О. Захист прав і свобод людини як основний напрям конституційної модернізації в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 89-94.
 20. Бугаєнко Б. О. Державна політика у сфері реалізації співпраці громадянського суспільства, місцевого самоврядування та органів виконавчої влади. *Сучасні питання економіки і права*. 2019. Вип. 2. С. 79-84.
 21. Бульдович П. Сутність та особливості неформальних інститутів у політиці. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 2. vydání. С. 42-47.
 22. Бурдяк В. І., Бутирська І. В., Герман М. Г., Федорчак Т. П. Громадянське суспільство і соціальний капітал у нових країнах-членах Європейського Союзу: моногр. Чернівці: Технодрук, 2015. 335 с.
 23. Буряченко О. В. Репутація політичної партії: особливості формування та актуалізації в контексті політичної культури українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2019. 20 с.
 24. Валюшко І. В. Інститути громадянського суспільства у системі антикорупційної політики України: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2017. 20 с.
 25. Васильченко О. Свобода зібрань як прояв політичної багатоманітності громадянського суспільства. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 6, ч. 2. С. 30-35.
 26. Ващенко А. Деякі аспекти взаємодії громадянського та політичного суспільства в сучасній теорії політики. *Гілея*. 2019. Вип. 147 (3). С. 18-22.
 27. Герасименко Д. Г. Ідея громадянського суспільства (І. Кант та Е. Левінас): автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2017. 19 с.

28. Гнатенко Н. Політична корупція у діяльності Українського Гарламенту теорія і практика. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 6. vydání. С. 140-146.
29. Годун Н. Ю. Громадське суспільство в Україні: історико-правовий аспект розвитку. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 3-8.
30. Голинська М. І. Правові засади участі громадськості у вирішенні державних та суспільних справ в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 1. С. 14-20.
31. Головка А. А. Громадянське суспільство як суб'єкт протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2019. 20 с.
32. Гордієнко І. Л. Вплив на державну владу громадянського суспільства та інститутів безпосередньої демократії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 33. С. 33-36.
33. Гребенюк Б. О. Ефективність взаємодії влади, інститутів держави та громадянського суспільства в протидії корупції. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69), № 3. С. 48-52.
34. Грицай И. Обеспечение политических прав и свобод человека и гражданина в Украине. *East European Science Journal*. 2016. № 3, ч. 4. С. 156-161.
35. Гриценко О. Нові форми демократії, політична комунікація й громадянське суспільство. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2019. Вип. 46. С. 244-251.
36. Гурицька М. С. Особливості становлення громадянського суспільства та інформаційного суспільства в сучасній Україні. *Гілея*. 2019. Вип. 146 (3). С. 54-59.
37. Данелія О. С. До питання захисту політичних прав юридичної особи в Європейському суді з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 18-26.
38. Дем'яненко О. Концептуальні засади дослідження громадянського суспільства. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2017. Т. 35-36. С. 214-221.
39. Дем'яненко О. О. Громадянське суспільство як чинник політичної модернізації: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2019. 20 с.
40. Динник І. П. Механізми взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2019. 20 с.
41. Довбня О. М. Громадянське суспільство як фактор оптимального державного устрою. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. вип. 30. С. 34-40.
42. Дудко І. Президент vs громадянське суспільство: до питання про реаліза-

- цію політичної влади США. *Історичні і політологічні дослідження*. 2019. № 2. С. 107-118.
43. Євстіфеев М. До питання про природу люстраційних заходів у контексті конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 1. С. 88-97.
 44. Єфіменко С. А. Соціально-філософські основи бізнесу у контексті сучасного громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Одеса, 2016. 20 с.
 45. Жаровська І. М. Права людини та позиція громадянського суспільства: проблеми дисонансу. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 18-25.
 46. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 40 с.
 47. Заворотченко Т. М. Класифікація конституційних суб'єктивних політичних прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 1. С. 42-45.
 48. Залізнюк В. В. Роль та значення політичної партії у процесі висування кандидатів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 11. С. 47-53.
 49. Іваненко О. Політична брехня та викривлення правової інформації як глобальні проблеми сучасної України (на прикладі змін до Конституції України). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 68-73.
 50. Іваній О. М. Правова освіта як засіб формування громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 22. С. 42-45.
 51. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78-87.
 52. Канавець М. Сучасний стан і перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні та взаємодії органів державної влади з громадськістю. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2. С. 153-168.
 53. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 68-73.
 54. Каретна О. О. Теоретичний аналіз інтеракції влади і громадянського суспільства та їх прояви в українському суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 63. С. 48-59.
 55. Касмінін О. Актуальні питання захисту права на працю та права на соціальний захист громадян Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 123-131.
 56. Кашаба О. Ю. Історичні традиції громадянського суспільства в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*.

- Серія: Питання політології.* 2018. вип. 33. С. 104-107.
57. Квашин В. Громадянське суспільство: стан та сучасні трансформації. *Нова парадигма.* 2017. Вип. 132. С. 115-129.
 58. Кельман Л. М. Політична система як фактор впливу на правозастосовну діяльність. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична.* 2012. Вип. 1. С. 20-28.
 59. Кельман М. Теоретико-методологічні підходи до аналізу співвідношення громадянського суспільства та держави. *Право України.* 2010. № 6. С. 93-100.
 60. Кельман М. С., Мельник Н. В. Самоорганізація народу як фактор формування громадянського суспільства в Україні. Львів: [б. в.], 2018. 212 с.
 61. Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою. *Право України.* 2014. № 4. С. 9-16.
 62. Кондратинський О. С. Наукові підходи до типології рівнів участі громадянського суспільства у формуванні місцевих політик. *Теорія та практика державного управління.* 2018. Вип. 1. С. 135-141.
 63. Корнієнко П. С. Правозахисні організації як основний елемент громадянського суспільства в Україні. *Часопис Київського університету права.* 2017. № 2. С. 59-63.
 64. Корнієнко П. С. Роль правозахисних організацій у розбудові громадянського суспільства в Україні. *Держава і право. Серія: Юридичні науки.* 2017. Вип. 77. С. 3-15.
 65. Коропатнік І. М. Генеза правового регулювання взаємодії воєнної організації та громадянського суспільства. *Форум права.* 2016. № 3. С. 154-158.
 66. Костенко А. М. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України: моногр. Суми: СумДУ, 2018. 410 с.
 67. Костенко А. М. Діалогові механізми взаємодії органів влади та громадянського суспільства в контексті євроінтеграції. *Гілея.* 2019. Вип. 144 (3). С. 64-68.
 68. Костенко А. М. Інституалізація громадянського суспільства в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету.* 2018. Вип. 22-23. С. 218-225.
 69. Костецька Т. А. Громадянське суспільство і інформаційне суспільство: концептуальні та нормативні аспекти взаємозв'язку. *Правова держава.* 2015. Вип. 26. С. 210-219.
 70. Костючков С. К. Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства: моногр. Херсон: Айлант, 2015. 319 с.
 71. Кофман Б. Я. Правовий статус людини і громадянина та правові стани особистості в умовах розвитку громадянського суспільства: до питання трансформації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2019. № 1. С. 36-43.

72. Кохановська О. Інформаційно-правова основа громадянського суспільства. *Право України*. 2015. № 4. С. 35-42.
73. Кравченко Т. А. Права людини як основний критерій легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 13-17.
74. Кресіна І. О. Держава і громадянське суспільство: проблеми взаємодії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 378-383.
75. Крицкалюк Н. І. Інституціоналізація громадянського суспільства як чинник становлення демократії в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 20 с.
76. Крусян А. Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму: поняття і тенденції розвитку. *Право України*. 2014. № 4. С. 17-25.
77. Кузнецова Н. Громадянське суспільство, держава, приватне право: проблеми співвідношення та взаємодії. *Право України*. 2014. № 4. С. 63-70.
78. Кузьмишин В. М. Правові питання розвитку громадянського суспільства. *Слово Національної школи суддів України*. 2015. № 1. С. 46-54.
79. Кулабухова А. В. Еволюція ідеї загальноєвропейського громадянства до Маастрихтського договору. *Форум права*. 2016. № 1. С. 128-134.
80. Курко М. Право громадян на проведення масових заходів в Україні та його застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 16-19.
81. Кушнір І. В. Поняття та ознаки конституційного права фізичної особи на доступ до публічної інформації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 58-64.
82. Лемак В. Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні. *Право України*. 2010. № 7. С. 18-23.
83. Любчук В. В. Позакультові практики сучасних християнських церков як чинник розбудови громадянського суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. соціол. наук. Харків, 2016. 19 с.
84. Лясота А. Є. Сучасний стан та перспективи розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні. *Грані*. 2018. Т. 21, № 10. С. 142-148.
85. Матвійчук А. В. Права і свободи людини і громадянина як політичний корелят взаємовідносин держави і громадянського суспільства. *Гілея* 2019. Вип. 150 (3). С. 45-49.
86. Мельник Н. В. Взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами державної влади. *Науковий Вісник Львівського Державного Університету Внутрішніх Справ. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 3. С. 17-25.
87. Музика Л. А. До питання визначення сутності та ознак правової політики. *Форум права*. 2016. № 1. С. 202-206.
88. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Децентралізація влади в Україні в умовах розбудови демократичного громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 44-47.

89. Назаренко О. А. Теоретико-правові основи політичної системи суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 21 с.
90. Назаров М. С. Формування пострадянських партійних систем з домінуючою партією: українська специфіка: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2017. 18 с.
91. Наумкіна С. М. Інтеграція вітчизняного громадянського суспільства у глобальну систему співпраці. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 60. С. 189-199.
92. Новиков О. В., Черніков Д. Ю. Політичний режим як характерна ознака суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 24-27.
93. Окуньовська Ю. В. Вплив неурядових організацій Польщі на формування громадянського суспільства в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 60. С. 125-133.
94. Олійник В. М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 9-12.
95. Олійник В. Теоретико-правові основи реалізації принципу гласності під час взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 154-159.
96. Оніщенко Н. До питання про пошук балансу у співвідношенні громадянського суспільства та держави. *Право України*. 2014. № 4. С. 55-62.
97. Оніщенко Н. М. Правова культура як феномен громадянського суспільства. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 68. С. 3-15.
98. Оніщенко Н. Формування громадянського суспільства: комунікативно-правовий чинник. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 88-96.
99. Ортинська Н. В. Щодо тенденцій розширення політичних прав неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 16-19.
100. Осауленко С. В. Право на свободу об'єднання у політичні партії в Україні: конституційно-правовий аналіз: моногр. Одеса: Гельветика, 2018. 389 с.
101. Остапенко О. Г. Реалізація Україною політичних цілей угоди про асоціацію. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 28-31.
102. Пасісниченко В. Л. Особливості східноєвропейської концептуалізації громадянського суспільства. *Сучасне суспільство*. 2019. Вип. 1. С. 145-155.
103. Пильгун Н. В. Правова свідомість та правова культура в контексті формування громадянського суспільства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2019. Вип. 86. С. 7-22.
104. Письменний І. В. Територіальні громади як суб'єкти активного розвитку громадянського суспільства в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 1. С. 144-149.

105. Погоріла Л. П. Недержавні засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
106. Постол К. А. Правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
107. Рибалкін А. О. Теоретико-методологічні проблеми трансформації концепції громадянського суспільства в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 3. С. 49-54.
108. Романюк І. М. Громадянське суспільство як простір для функціонування інформаційних правовідносин. *Юридична Україна*. 2018. № 1-2. С. 98-100.
109. Савельєва Т. П. Громадські об'єднання як інституціоналізована форма суспільних рухів: український контекст. *Сучасне суспільство*. 2019. Вип. 1. С. 200-210.
110. Сазонов В. В. Глобальне громадянське суспільство як нова модель світоустрою. *Політикус*. 2017. Вип. 6. С. 31-39.
111. Сердюк Н. Перспективи розвитку інститутів громадянського суспільства в сучасній Україні. *Публічне право*. 2018. № 4. С. 48-55.
112. Серьогіна С. Удосконалення місцевого самоврядування в Україні в умовах демократизації та консолідації суспільства. *Право України*. 2014. № 4. С. 107-115.
113. Сивуха Т. В. Демократична легітимність як функціонал громадянського суспільства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. Вип. 29. С. 94-99.
114. Скрипнюк В. Громадянське суспільство і система державної влади в Україні: проблеми взаємодії у сучасних умовах. *Право України*. 2014. № 4. С. 81-90.
115. Скрипнюк В. Діяльність політичних партій в контексті правового забезпечення принципу поділу влади. *Юридична Україна*. 2013. № 12. С. 16-21.
116. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук. Київ, 2016. 36 с.
117. Стеценко С. Громадянське суспільство та соціальна держава: проблеми взаємодії. *Право України*. 2014. № 4. С. 71-80.
118. Сунегін С. О. Принцип рівності у праві в контексті ціннісних орієнтацій суспільства: сучасні реалії та тенденції розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 87-86.
119. Тимчук А. Л. Теоретичні аспекти феномена «громадянське суспільство». *Аспекти публічного управління*. 2019. Т. 7, № 12. С. 105-113.
120. Ткачук І. Я. Теоретичні та правові основи доходів інститутів громадянського суспільства в Україні. *Вісник Університету банківської справи*. 2019. № 2-3. С. 3-11.
121. Томенко М. Конституційний процес в Україні: у пошуках політичного і правового компромісу. *Верховенство Права*. 2016. № 1. (33). С. 30-33.

122. Томкіна О. О. Принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства і держави: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62-65.
123. Чальцева О. Аналіз ефективності публічної політики. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 5. vydání. С. 118-125.
124. Челак О. Еволюція регіональної політики та її інструментів в Європейському Союзі. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 43-47.
125. Шаповалова І. В. Проблеми та шляхи розвитку громадянського суспільства української держави. *Гілея*. 2019. Вип. 141 (3). С. 85-88.
126. Шатунов В. А. Мистецькі об'єднання у дискурсі формування громадянського суспільства. *Культурологічна думка*. 2017. № 12. С. 207-213.
127. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство в умовах реформування країни. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 5. С. 162-169.
128. Шаульська Г. М. Деякі сучасні механізми взаємодії влади і громадянського суспільства в Україні: аналіз ефективності. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 2. С. 180-189.
129. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 4. С. 99-104.
130. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації: моногр. Київ: Юридична думка, 2017. 587 с.
131. Шляхтун П. П. Громадянське суспільство і держава: проблеми взаємодії. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2019. Вип. 83. С. 38-51.
132. Ярмиш О. Громадянське суспільство і злочинність. *Право України*. 2014. № 4. С. 134-140.
133. Ярош Я. Б. Трансформація політичних партій в Україні: моногр. Луцьк: АКВА ПРІНТ, 2019. 273 с.

ТЕМА 7. ДЕМОКРАТИЧНА, СОЦІАЛЬНА, ПРАВОВА ДЕРЖАВА

Поняття та ознаки демократичної держави.
Форми та інститути демократії в Україні.
Принципи та функції демократії.
Концепція правової держави: виникнення та розвиток.
Правова держава: поняття, ознаки та принципи.
Верховенство права і правова держава, їх співвідношення.
Основні напрями та шляхи формування правової держави в Україні
Поняття, ознаки та функції соціальної держави.
Моделі соціальної держави.

Відповідно до ст. 1 Основного Закону Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава¹. У процесі розвитку державності в сучасному світі головною тенденцією є поступове сприйняття суспільством здобутих прогресивною політико-правовою думкою надбань і особливо таких загальнолюдських цінностей, як демократія, право, права і свободи людини, гуманний і справедливий правопорядок. Наслідком цього процесу стало формування і конституційне закріплення концепції демократичної, соціальної, правової держави як синтезованого відображення загальнолюдського її призначення.

Демократична держава – це держава, яка заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення прав людини, рівної участі громадян у формуванні державної влади і контролі за її діяльністю². **Ознаками** демократичної держави є:

- виборність органів публічної влади;
- визнання народу носієм суверенітету і джерелом державної влади;
- відкритість, прозорість, підзвітність і підконтрольність
- як принципи організації та діяльності органів державної влади;
- здійснення державної влади на благо народу;
- визнання та забезпечення прав людини;
- визнання рівності громадян, у тому числі щодо участі у формуванні органів держави та при здійсненні контролю за їх діяльністю;

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

² Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

- прийняття державних рішень відповідно до волевиявлення більшості, але з дотриманням прав меншості;
- політичний, ідеологічний та економічний плюралізм.

Перераховані ознаки можна вважати мінімальними вимогами, які дозволяють, згідно з сучасними поглядами, класифікувати державу як демократичну.

До основних *форм* демократії відносять:

- проголошення, юридичне закріплення, реальне здійснення та захист прав людини. Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю;
- побудова та діяльність державного апарату на основі демократичних принципів (відкритість, гласність, виборність, підзвітність та підконтрольність, поділ влади тощо);
- організація та здійснення народовладдя, що здійснюється двома шляхами: *безпосередньої (прямої) демократії*, яку здійснюють самі громадяни (через вибори, референдум, громадські ініціативи та обговорення тощо) та *представницької демократії*, яку здійснюють обрані народом та від його імені представники.

Інститут демократії – це самостійний елемент державної влади, спрямований на організацію та здійснення народовладдя.

Особливо велике значення має правова регламентація таких інститутів демократії, як вибори, референдум, громадське обговорення, громадські слухання, діяльність органів народного представництва та ін.

Види інститутів демократії:

- за ступенем складності інститутів виділяють *прості* (не містять в собі інших інститутів) та *складні* (складається із кількох інститутів);
- за характером інститути поділяються на *структурні* (постійні комітети парламенту, депутатські фракції, уповноваженого з прав людини та ін.) і *функціональні* (законодавча ініціатива, депутатський запит, доступ до публічної інформації тощо);
- за юридичною силою інститутів виокремлюють *імперативні* (безумовний обов'язок виконання – вибори, референдум) та *консультативні* (можуть бути взяті до уваги суб'єктом владних повноважень – парламентські слухання, публічне обговорення тощо)¹.

Демократія базується на ряді *принципів, а саме*: поділу влади, виборності органів державної влади, плюралізму, гласності, незалежного контролю, більшості, тощо.

Згідно *принципу поділу влади*, державну владу слід розділяти на декілька сфер або гілок, кожна з яких володіє власними специфічними функціями – законодавча, виконавча і судова гілки влади. Голова держави, парламент, уряд, судова влада мають строго окреслені права і повноваження. Водночас вони по-

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

стійно взаємодіють між собою у процесі формування та здійснення державної політики.

Принцип виборності органів державної влади передбачає, що всі особи які контролюють політичні владні структури, повинні бути відповідальні перед своїми виборцями і періодично через чітко встановлений час переобиратись. Переобрання відбувається шляхом проведення вільних, конкурентних виборів.

Принцип плюралізму полягає у визнанні законності різних соціально-політичних сил, кожна з яких переслідує свої власні політичні інтереси. Цей принцип виключає монополію на владу зі сторони якої-небудь однієї особи, соціальної групи, партії, тощо. Проголошуються ідеї самого широкого вибору в усіх сферах суспільного життя.

Принцип гласності передбачає вільний доступ преси і громадськості до інформації про діяльність органів влади, господарських, політичних, громадських організацій. Через вільні і незалежні від цензури засоби масової інформації громадськість може отримувати широку інформацію про діяльність міністерств, відомств, політичних партій, громадсько-політичних організацій тощо¹.

Принцип рівності передбачає політичну рівність усіх перед законом, незалежно від соціального і матеріального становища.

Відповідно до **принципу більшості**, рішення приймається на основі думки більшості, проте цей принцип не можна абсолютизувати і вважати бездоганно демократичним, якщо ігнорується принцип «згоди не погоджуватись» з думками і позиціями інших членів або груп суспільства. Там де панує принцип одностайності не має і не може бути демократії. Заперечується вольове нав'язування позицій однієї частини суспільства іншій його частині.

Принцип незалежного контролю передбачає здійснення громадськими об'єднаннями, самими громадянами самостійно або разом з органами державного контролю за діяльністю державних структур. Основним методом контролю є перевірка діяльності та виконання ухвалених рішень, дотримання вимог чинного законодавства. За результатами перевірок громадськість та відповідні державні органи інформуються про виявлені порушення, пропонуються пропозиції щодо притягнення правопорушників до відповідальності.

Принципи демократії проявляються, як правило, на **чотирьох рівнях**: на рівні **конкретного індивіда** (людини); на рівні **нації** (титульної нації на певній території); на рівні **громадського суспільства**; на рівні **держави**. Ці рівні тісно пов'язані, вони то взаємодіють, то заперечують одне одного, але в сукупності віддзеркалюють всю глибину поняття демократії: від способу співіснування людей до форми державного правління².

До загальних **функцій демократії** можна віднести наступні:

➤ **суспільно-стимулюючу** – забезпечення оптимального служіння дер-

¹ Nalyvayko L. Transparency as a democratic standard of the government functioning. *Evropský Politický a Právní Diskurs*. 2014. Svazek 1., 4. vydání. С. 51-62.

² Загальна теорія права: підруч. / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. 6-те вид., допов. Херсон: Олді-Плюс, 2020. 720 с.

жави суспільству, стимулювання, урахування і використання громадської думки і активності громадян (консультативних референдумів, наказів, листів, заяв тощо) при розробці та прийнятті державних рішень;

➤ **організаційно-політичну** – організація політичної влади на демократичних засадах. Вона містить у собі підфункцію самоорганізації народу (самоврядування) як джерело державної влади і виражається у наявності організаційних зв'язків між суб'єктам демократії: органами держави, державними організаціями, громадськими об'єднаннями, трудовими колективами;

➤ **регулятивно-компромісну** – забезпечення плюралізму діяльності суб'єктів демократії в цивілізованих рамках співробітництва і компромісу, концентрації і консолідації різних політичних сил навколо інтересів громадянського суспільства і держави. Правовим засобом забезпечення даної функції є врегульованість правових статусів суб'єктів демократії.

➤ **установчу** – формування органів державної влади і органів місцевого самоврядування демократичним шляхом (конкурс, вибори).

➤ **охоронну** – забезпечення державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони і захисту прав і свобод особи, меншості, форм власності, запобігання правопорушенням і припинення їх.

➤ **контрольну** – забезпечення діяльності органів держави в межах їх компетенції відповідно до вимог нормативно-правових актів; підконтрольність і підзвітність усіх ланок державного апарату (наприклад, контроль представницьких органів за виконавчими органами, звіт останніх перед першими).

Соціальна держава – це держава, що ґрунтується на розвиненому громадянському суспільстві, має збалансовану економіку і ефективну правову систему, та здатна, відповідно до принципу соціальної справедливості, забезпечити громадянам гідний рівень життя, гарантувати соціальну стабільність, соціальну безпеку і соціальну допомогу, громадянський мир і злагоду¹.

Поняття соціальної держави, її теоретичне підґрунтя почали формуватися в Давній Греції. До розроблення цієї проблеми зверталися у своїх працях провідні філософи Платон, Аристотель, Сенека та інші мислителі. Зокрема, Платон писав про те, що в ідеальній державі виховання дітей і шкільне навчання повинні здійснюватись під контролем держави та в її інтересах. У своїй праці «Держава» він наголошував, що в державі існує місто в місті, в одному з яких проживають багаті, а в іншому – бідні. Якщо одні громадяни передадуть іншим свої грошові засоби та владу, або якщо вони перейдуть з однієї групи до іншої, то можна розраховувати на те, що з'являться союзники, а ворогів стане менше.

З перекладу «Коментарів до Аристотелевої «Політики» – Томи Аквінського дізнаємося, що у Середні віки основним завданням держави він вважав загальне благо, забезпечення умов для гідного життя людей. В епоху Відродження мислителі знову повертаються до проблеми загального блага. У цей період поширюється думка про те, що лише держава з республіканським устроєм, дер-

¹ Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.

жава, у якій визнаними принципами є рівність і справедливість, може забезпечити загальне благо. Теорії Нового часу, зокрема Т. Гоббса та Дж. Локка, часто звертались до принципу справедливості. Поняття справедливості тотожне із суттю людини, а ідеальні конструкції англійських філософів зосереджують увагу на морально-етичних категоріях. Так, Т. Гоббс вважав, що його держава (Левіафан) мусить втілювати принципи безпеки та справедливості. Викладені політико-правові ідеї від середини I тис. до н. е. до середини XX ст. стали передумовою для формування у другій половині XX ст. сучасної концепції соціальної держави¹.

Законодавство України як соціальної держави найважливішою метою проголошує захист прав й інтересів громадян. У ході реформування законодавства держава вимушена, з одного боку, забезпечувати відповідність його до умов ринку, а з іншого – активно захищати своїх громадян від можливих соціальних ризиків. Це подвійне взаємозумовлене завдання держава покликана вирішувати переважно через модернізацію права соціального забезпечення. Виступаючи самостійною галуззю українського права, воно стає ефективним засобом оновлення всієї соціальної сфери в країні та могутнім бар'єром на шляху розвитку негативних наслідків для громадян, спричинених умовами переходу до ринкової економіки².

Ознаками сучасної соціальної держави є:

- ґрунтується на розвиненому громадянському суспільстві, ефективній правовій системі;
- передбачає стабільну збалансовану економічну основу – розвинене соціально орієнтоване ринкове господарство; розумна пропорція між виробничими і невиробничими секторами економіки;
- має юридичну основу – цивілізоване соціальне законодавство, що відповідає принципу соціальної справедливості та динамічно реагує на зміни соціально-економічних процесів;
- гарантує поєднання державної турботи про соціальну захищеність основних прав громадян відповідно до закону і соціальної активності самих громадян у сферах, ключових для їхнього особистого (навіть не приватного) життя;
- гарантує соціальну безпеку громадян, котрі самостійно (завдяки своїй активності) забезпечують необхідний/достатній рівень матеріального добробуту для себе і членів своєї сім'ї, тобто створює умови для реалізації права на працю, професійне навчання, перекваліфікацію, рівні стартові можливості для молоді тощо;
- надає соціальну допомогу громадянам, які неспроможні нести відповідальність за свій добробут, тобто соціально вразливими верствами населення – старим, непрацездатним, хворим; безробітним з незалежних від них причин;

¹ Пасько Я. І. Соціальна держава: теоретичні імплікації та історичні версії: дис. ... д-ра філос. наук. Київ, 2008. 406 с.

² Кісс С. В. Сутність поняття та основні ознаки соціальної держави. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 22-27.

малолітнім дітям, котрі не мають батьків та ін.;

- проводить соціальну політику, спрямовану на зміцнення соціальної стабільності і злагоди в суспільстві, зведення до мінімуму надмірного майнового розшарування населення, формування «середнього класу»¹.

Правова держава – це держава, в якій з метою забезпечення свободи і гідності людини проголошуються та діють принципи верховенства права, зв'язаності державної влади конституцією, гарантується повний та ефективний судовий захист².

Для правової держави характерні такі **ознаки**:

- забезпечення свободи людини від неправомірного втручання будь-яких суб'єктів, у тому числі – держави;

- реалізація принципу верховенства права. **Верховенство права** в контексті правової держави полягає в тому, що держава дотримується існуючих правових норм. Взаємодія держави з іншими суб'єктами завжди опосередкована загальнообов'язковим законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами³;

- зв'язаність держави конституцією. Головне завдання конституції правової держави полягає в тому, аби забезпечити свободу її громадян і зв'язаність державної влади правом. Конституція визнає пріоритет прав людини, встановлює процедурні та змістовні правові обмеження дій і рішень органів державної влади та їх посадових осіб;

- рівність перед законом та судом. Усі громадяни мають рівний правовий статус – обсяг прав та обов'язків незалежно від статі, віку, національності, релігії, стану здоров'я, походження, політичних переконань та інших факторів;

- передбачуваність, визначеність, пропорційність та добросовісність державних рішень, які впливають з принципу верховенства права і забезпечують зв'язаність держави правом;

- існування інституту повного і ефективного судового захисту. Суд має відновити право там, де воно порушується, повинен захищати особу від сваволі і правопорушень з боку державної влади;

- у правовій державі поведінка людини регулюється на основі загально-дозволеного правового режиму, а діяльність суб'єктів публічної влади – на основі спеціально-дозволеного режиму⁴.

Важливим напрямом розвитку соціально-правової держави сьогодні є адаптація перевірених часом демократичних механізмів до нової дійсності: політична конкуренція, система стримувань та противаг в структурі влади,

¹ Сковронський Д. М. Соціальна держава в умовах політичних та економічних трансформацій: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 19 с.

² Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

³ Головатий С. Верховенство права: моногр. Київ: Фенікс, 2006. 1747 с.

⁴ Попович В. М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

створення усіх необхідних умов для розвитку громадянського суспільства та державно-громадської комунікації, що має сприяти додержанню соціальної справедливості за збереження демократичного характеру суспільних відносин.

Дієвими чинниками об'єктивації соціального ідеалу та інтенсифікації цього процесу слід вважати посилення соціальної складової державної політики; налагодження конструктивного діалогу між владою та організаціями громадянського суспільства; обмеження втручання держави у діяльність економічних суб'єктів, громадян, громадських організацій та інших інститутів громадянського суспільства; унеможливлення одержавлення громадського самоврядування; забезпечення прозорості й відкритості в діяльності органів влади та прийнятті політичних рішень.

Ключові поняття:

демократія, соціальна держава, правова держава, конституційна юрисдикція, верховенство права, законність, принцип пріоритету права, принцип правової захищеності людини і громадянина, принцип єдності права і закону, демократія, демократична держава, вибори, референдум, правова політика держави, форма демократії, безпосередня демократія, представницька демократія, загальнодержавний референдум, місцевий референдум, імперативний референдум, консультативний референдум, обов'язковий референдум, факультативний референдум, конституційний референдум, законодавчий референдум, ратифікаційний референдум, дозаконодавчий референдум, післязаконодавчий референдум, інститути демократії, структурні інститути демократії, структурно-функціональні (змішані) інститути демократії, процедурно-регламентаційні інститути демократії, консультативні інститути демократії, принципи демократії, політична свобода, рівноправність громадян, принцип виборності органів державної влади, принцип поділу влади, принцип прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості, політичний плюралізм, ідеологічний плюралізм, функції демократії, організаційно-політична функція демократії, регулятивно-компромісна функція демократії, суспільно-стимулююча функція демократії, установча функція демократії, контрольна функція демократії, охоронна функція демократії, держава добробуту, «позитивна держава соціального захисту» (англо-американська й англосаксонська моделі), «держава соціальної безпеки» («держава соціальної захищеності», «держава соціального захисту»), роулсіанський тип соціальної держави, мегалітарний тип соціальної держави, утилітарний тип соціальної держави, виборча система, мажоритарна виборча система абсолютної більшості, мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості, мажоритарна виборча система відносної більшості, змішана виборча система, пропорційна виборча система, пропорційна виборча система із жорсткими списками, пропорційна виборча система з преференціями, пропорційна виборча система з напівжорсткими списками, модель соціальної держави, публічна влада, громадянське суспільство, правовідносини.

1. Політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ, а управління державою здійснюється народом, безпосередньо, або опосередковано через обраних представників – це:

- а) тоталітаризм;
- б) демократія;
- в) народний суверенітет;
- г) державний суверенітет;
- д) громадянське суспільство.

2. З грецької демократія – це:

- а) народна свідомість;
- б) глас народу;
- в) влада народу;
- г) державна влада;
- д) суспільна держава.

3. До основних ознак сучасної демократії належить:

- а) визнання вождя вищим джерелом влади;
- б) жорстокий контроль з боку органів державної влади;
- в) дотримання прав людини, пріоритет прав людини над правами держави, конституційне обмеження влади більшості над меншістю, повага прав меншості до власної думки і її вільне вираження;
- г) система єдності влади;
- д) наявність цензури, культ вождя.

4. Види демократії за сферами суспільного життя класифікують на:

- а) пряму, непряму, змішану;
- б) внутрішню, зовнішню;
- в) особисту, правову, політичну;
- г) соціальну, культурну, політичну;
- д) регуляторну, охоронну, контрольну.

5. Співвідношення понять «демократія» і «самоврядування» полягає у наступному:

- а) ці поняття тотожні;
- б) ці поняття не пов'язані між собою;
- в) «демократія» є формою здійснення «самоврядування»;
- г) «самоврядування» виступає формою «демократії»;
- д) «демократія» та «самоврядування» є формами реалізації народовладдя.

6. Незаперечні вихідні вимоги, які ставляться до всіх учасників політичної діяльності в демократичній державі – це:

- а) принципи демократії;
- б) функції демократії;
- в) ознаки демократії;
- г) елементи демократії;
- д) завдання демократії.

7. Основними принципами демократії є:

а) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, поділ влади, прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості;

б) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, гуманізм, соціальна рівність громадян, гласність, відсутність плюралізму;

в) політична свобода, рівноправність громадян, соціальна рівність громадян, поділ влади, прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості, толерантність, призначення вищих органів влади;

г) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, поділ влади, прийняття рішень в інтересах меншості з урахуванням інтересів більшості;

д) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, наявність цензури, принцип загального виборчого права.

8. Принцип демократії, який полягає в тому, що держава гарантує існування різних ідей, думок, ідеологічних підходів, можливість їх вільного висловлення, різного тлумачення окремих явищ суспільного життя – це:

- а) принцип політичного плюралізму;
- б) принцип побудови влади в державі на засадах її поділу на різні гілки;
- в) принцип гласності;
- г) принцип конституційного закріплення прав, свобод і обов'язків людини та їх реальна гарантованість;
- д) принцип ідеологічного плюралізму.

9. Захищеність інтересів держави та індивіда на одному рівні передбачає:

а) наявність та функціонування в державі незалежного та ефективного суду;

б) регулювання поведінки людини на основі загальнодозвільного правового режиму;

в) принцип взаємної відповідальності особи і держави;

г) принцип поділу влади;

д) принцип верховенства права.

10. Принцип демократії, який означає поєднання волі більшості з гарантіями прав особи, яка перебуває в меншості – етнічній, релігійній, політичній; відсутність дискримінації, придушення прав особи, яка не є у більшості при прийнятті рішень – це:

- а) принцип прийняття рішень за волею більшості при обов'язковому дотриманні прав меншості;
- б) принцип прийняття рішень в інтересах меншості з урахуванням інтересів більшості;
- в) принцип політичного плюралізму;
- г) принцип конституційного закріплення прав, свобод і обов'язків людини та їх реальна гарантованість;
- д) принцип ідеологічного плюралізму.

11. Принцип демократії, який допускає формування органів влади і місцевого самоврядування шляхом народного волевиявлення, забезпечує їх змінюваність, підконтрольність і взаємоконтроль, рівну можливість кожного реалізувати свої виборчі права – це:

- а) принцип ідеологічного плюралізму;
- б) принцип виборності органів держави і постійний контакт із ними населення;
- в) принцип гласності;
- г) принцип поділу влади;
- д) принцип політичного плюралізму.

12. Функції демократії – це:

- а) основні напрями впливу на суспільні відносини, метою яких є підвищення соціально-політичної активності громадян в управлінні суспільством і державою;
- б) основні напрями і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність і соціальне призначення у суспільстві;
- в) сукупність засобів та способів впливу на суспільні відносини, метою яких є підвищення соціально-політичної активності громадян в управлінні суспільством і державою;
- г) основні форми взаємодії громадянського суспільства з демократичною державою;
- д) основні напрями впливу демократії на розвиток народовладдя в державі.

13. До загальних функцій демократії належить:

- а) організаційно-політична функція;
- б) спільна функція;
- в) внутрішня функція;

- г) податкова функція;
- д) економічна функція.

14. До загальних функцій демократії належить:

- а) регулятивно-компромісна функція;
- б) організаційно-економічна функція,
- в) податкова функція;
- г) контрольна функція;
- д) суспільнознавча функція.

15. Організацію політичної влади на демократичних засадах, самоорганізацію народу як джерела державної влади, а також встановлення зв'язків між суб'єктами демократії передбачає:

- а) установча функція демократії;
- б) організаційно-установча функція демократії;
- в) організаційно-політична функція демократії;
- г) регулятивно-компромісна функція демократії;
- д) стимулююча функція демократії.

16. Регулятивно-компромісна функція демократії забезпечує:

- а) діяльність органів держави в межах їх компетенції відповідно до вимог нормативно-правових актів;
- б) організацію політичної влади на демократичних засадах;
- в) захист державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони прав і свобод особи;
- г) плюралізм діяльності суб'єктів демократії в цивільних рамках співробітництва і компромісу;
- д) формування органів державної влади і органів місцевого самоврядування демократичним шляхом.

17. Формування органів державної влади і органів місцевого самоврядування демократичним шляхом передбачає:

- а) установча функція демократії;
- б) правотворча функція демократії;
- в) контрольна функція демократії;
- г) суспільно-стимулююча функція демократії;
- д) відсутність державної ідеології.

18. Контрольна функція демократії забезпечує:

- а) захист державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони прав і свобод особи;
- б) формування органів державної влади і органів місцевого самоврядування демократичним шляхом;

в) діяльність органів держави в межах їх компетенції відповідно до вимог нормативно-правових актів;

г) плюралізм діяльності суб'єктів демократії в цивільних рамках співробітництва і компромісу;

д) організацію політичної влади на демократичних засадах.

19. Суспільно-стимулююча функція демократії забезпечує:

а) оптимальне служіння держави суспільству, стимулювання, урахування і використання громадської думки і активності громадян (консультативних референдумів, наказів, листів, заяв тощо) при розробці та прийнятті державних рішень;

б) плюралізм діяльності суб'єктів демократії в цивілізованих рамках співробітництва і компромісу, концентрації і консолідації різних політичних сил навколо інтересів громадянського суспільства і держави;

в) діяльність органів держави в межах їх компетенції відповідно до вимог нормативно-правових актів;

г) організацію політичної влади на демократичних засадах;

д) захист державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони прав і свобод особи.

20. Охоронна функція демократії передбачає:

а) діяльність органів держави в межах їх компетенції відповідно до вимог нормативно-правових актів;

б) забезпечення державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони і захисту прав і свобод особи, меншості, форм власності, запобігання правопорушенням і припинення їх;

в) оптимальне служіння держави суспільству, стимулювання, урахування і використання громадської думки і активності громадян (консультативних референдумів, наказів, листів, заяв тощо) при розробці та прийнятті державних рішень;

г) організацію політичної влади на демократичних засадах;

д) захист державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони прав і свобод особи.

21. Свобода вибору суспільного ладу і форми правління, право народу визначати і змінювати конституційний лад, забезпечення захисту прав людини – це:

а) рівноправна участь всього народу (а не тільки частини населення) в правлінні справами у суспільстві і державі;

б) проголошення і реальна гарантованість основоположних прав людини і громадянина;

в) політична свобода;

г) правова законність як режим суспільно-політичного життя;

д) взаємна відповідальність держави і громадянина.

22. *Легітимні і легальні елементи політичної системи суспільства, які безпосередньо створюють демократичний режим у державі через втілення в них принципів демократії – це:*

- а) форми демократії;
- б) інститути демократії;
- в) вибори;
- г) функції демократії;
- д) демократичні процеси.

23. *Зовнішні прояви демократії виражаються у понятті:*

- а) інститут демократії;
- б) принципи демократії;
- в) форма демократії;
- г) функції демократії;
- д) зміст демократії.

24. *Основною політичною гарантією актів прямого народовладдя є:*

- а) існування розвинутої суспільної системи;
- б) стійкі історичні традиції;
- в) фінансово-матеріальне забезпечення їх реалізації;
- г) існування демократичного правового режиму в державі;
- д) існування високої правової культури суспільства.

25. *Основними формами здійснення влади народу в Україні визначено:*

- а) вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії;
- б) народні слухання, референдум та народні збори;
- в) петиції та референдум;
- г) вибори, петиції, референдум;
- д) вибори та петиції.

26. *Основними формами демократії в Україні є:*

- а) безпосередня та представницька;
- б) проміжна та соціальна;
- в) соціальна та пряма;
- г) непряма та соціальна;
- д) пряма, проміжна та непряма.

27. *До імперативних інститутів демократії належать:*

- а) вибори, референдуми;
- б) профспілки, страйки;
- в) консультативний референдум, мітинги;

- г) право вето, імпічмент;
- д) парламентські сесії та місцеве самоврядування.

28. Основна форма безпосередньої участі громадян в управлінні державою шляхом формування вищих представницьких органів, органів місцевого самоврядування, їх персонального складу – це:

- а) вибори;
- б) референдум;
- в) ініціатива;
- г) мітинг;
- д) демонстрація.

29. Уніномінальні вибори – це вибори, що:

- а) проводяться в один тур;
- б) проводяться в два тури;
- в) проводяться в декілька турів (багаторівневі);
- г) передбачають від кожного округу обрання одного депутата;
- д) передбачають від кожного округу обрання декількох депутатів.

30. Згідно зі ст. 71 Конституції України вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є:

- а) рівноправними;
- б) гуманними;
- в) відкритими;
- г) вільними;
- д) незалежними.

31. Абсентеїзм – це:

- а) порушення законодавства про вибори;
- б) відсутність активного права на участь у виборах;
- в) відсутність пасивного права на участь у виборах;
- г) неприйняття участі у виборах виборцями;
- д) порушення законодавства про вибори.

32. Активне виборче право – це:

- а) право обирати;
- б) право бути обраним;
- в) право агітувати за власного кандидата;
- г) право громадян брати участь в утворенні представницьких органів;
- д) право громадян обирати та бути обраними.

33. За мажоритарною виборчою системою відносної більшості обраним вважається кандидат, який отримав:

- а) найбільшу порівняно з іншими кандидатами кількість голосів виборців;
- б) більше 50 % голосів виборців;
- в) 50 % + 1 голос виборців;
- г) встановлену законом більшість голосів виборців, на відміну від 50 %;
- д) голоси виборців, необхідні для подолання 5%-ого виборчого бар'єру.

34. Виборча система, що полягає в тому, що для обрання кандидата необхідно набрати більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, тобто 50 % плюс 1 голос:

- а) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- б) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) змішана виборча система;
- д) пропорційна виборча система.

35. Виборча система, яка полягає у тому, що обраним вважається той кандидат, який отримав більшу кількість голосів виборців (хоча б на один голос) порівняно з іншими кандидатами:

- а) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- б) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) змішана виборча система;
- д) пропорційна виборча система.

36. Виборча система, яка означає, що обраним вважається той кандидат (або список кандидатів), який отримав кваліфіковану більшість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Кваліфікованою більшістю може бути 2/3, 3/4 голосів виборців, які взяли участь у голосуванні:

- а) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- б) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) змішана виборча система;
- д) пропорційна виборча система.

37. Виборча система, яка з'явилася на протиположності мажоритарній виборчій системі через недосконалість останньої, передбачає, що на виборах конкурують за відповідний мандат не окремі кандидати, а політичні партії (виборчі блоки):

- а) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- б) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;

- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) змішана виборча система;
- д) пропорційна виборча система.

38. *Виборча система, яка означає, що виборець голосує за список партії, яку він обирає, в цілому. Зазвичай у виборчому бюлетені зазначені лише назва партії, її символіка (емблема), керівник партії та найближчі його партійні соратники, які представляють партію:*

- а) пропорційна виборча система із жорсткими списками;
- б) пропорційна виборча система з преференціями;
- в) пропорційна виборча система з напівжорсткими списками;
- г) змішана виборча система;
- д) мажоритарна виборча система абсолютної більшості.

39. *Виборча система, яка полягає у тому, що виборцю надається право при голосуванні за ту чи іншу партію робити відмітки у партійному списку проти прізвища того кандидата, якому він найбільше довіряє, а тому віддає за нього свій голос:*

- а) пропорційна виборча система з преференціями;
- б) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- в) пропорційна виборча система із жорсткими списками;
- г) змішана виборча система;
- д) пропорційна виборча система з напівжорсткими списками.

40. *Виборча система, яка надає право виборцю не лише голосувати за партію, а й вписати в бюлетень нове прізвище представника цієї політичної сили:*

- а) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- б) пропорційна виборча система з преференціями;
- в) змішана виборча система;
- г) пропорційна виборча система з напівжорсткими списками;
- д) пропорційна виборча система із жорсткими списками.

41. *Форма безпосередньої демократії в Україні, що полягає у прийнятті громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування – це:*

- а) вибори;
- б) референдум;
- в) ініціатива;
- г) мітинг;
- д) демонстрація.

42. *Право проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою передбачено у:*

- а) ст. 70 Конституції України;
- б) ст. 71 Конституції України;
- в) ст. 72 Конституції України;
- г) ст. 73 Конституції України;
- д) ст. 74 Конституції України.

43. *Всеукраїнський референдум із питання проголошення незалежності України відбувся:*

- а) 16 липня 1990 р.;
- б) 24 серпня 1990 р.;
- в) 1 грудня 1990 р.;
- г) 28 червня 1991 р.;
- д) 1 грудня 1991 р.

44. *Різновид референдуму, на який вноситься закон, прийнятий Верховною Радою України, що набуває чинності лише за результатами референдуму:*

- а) факультативний референдум;
- б) ратифікаційний референдум;
- в) консультативний референдум;
- г) законодавчий референдум;
- д) імперативний референдум.

45. *Консультативні референдуми плебісцитного характеру – це:*

- а) референдуми щодо продовження повноважень глави держави;
- б) референдуми щодо прийняття нової конституції;
- в) референдуми щодо довіри (недовіри) законодавчому органу або главі держави;
- г) референдум щодо внесення змін до конституції;
- д) референдум з питань адміністративно-правового управління.

46. *Різновид референдуму, що не має юридичної сили та призначення якого полягає в установленні думки голосуючих з приводу того чи іншого питання:*

- а) імперативний;
- б) факультативний;
- в) обов'язковий;
- г) законодавчий;
- д) консультативний.

47. *Право голосу на референдумах мають громадяни України, які досягли:*

- а) 21 року на день проведення;
- б) 18 років на день включення у списки учасників;
- в) 16 років на день проведення;
- г) 18 років на день проведення;
- д) 18 років у рік проведення.

48. *Суб'єктом призначення ратифікаційного референдуму щодо зміни території України є:*

- а) Український народ;
- б) Верховна Рада України;
- в) Президент України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) Президент України та Кабінет Міністрів України.

49. *Суб'єктами ініціювання всеукраїнського референдуму є:*

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Президент України та Український народ;
- в) український народ та Кабінет Міністрів України;
- г) Верховна Рада України та український народ;
- д) Центральна виборча комісія та український народ.

50. *Суб'єктами призначення всеукраїнського референдуму є:*

- а) Кабінет Міністрів України та Президент України;
- б) Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України;
- в) Верховна Рада України та Конституційний Суд України;
- г) Президент України та Верховна Рада України;
- д) Президент України та Конституційний Суд України.

51. *Суб'єктом призначення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою є:*

- а) Прем'єр-міністр України;
- б) Центральна виборча комісія;
- в) Верховна Рада України;
- г) Голова Верховної Ради України;
- д) Президент України.

52. *Всеукраїнський референдум за народною ініціативою проголошується на вимогу не менш, як:*

- а) двох мільйонів громадян України, які мають право голосу;
- б) трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу;
- в) чотирьох мільйонів громадян України, які мають право голосу;

- г) п'яти мільйонів громадян України, які мають право голосу;
- д) шести мільйонів громадян України, які мають право голосу.

53. *Мінімальна кількість підписів громадян, що мають бути зібрані у кожній із двох третин областей, необхідних для проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою:*

- а) 1 мільйон;
- б) 2 мільйона;
- в) 100 тисяч;
- г) 3 мільйона;
- д) 5 мільйонів.

54. *Збір підписів під вимогою щодо проведення всеукраїнського референдуму організовує і здійснює:*

- а) місцева державна адміністрація;
- б) орган місцевого самоврядування;
- в) Центральна виборча комісія;
- г) дільнична комісія референдуму;
- д) ініціативна група всеукраїнського референдуму.

55. *Забороняється виносити на референдум питання:*

- а) що мають істотне значення для визначення зовнішньої політики держави;
- б) щодо вдосконалення внутрішньої системи управління;
- в) щодо податків, амністії, бюджету;
- г) щодо зміни території України;
- д) щодо податків, амністії, бюджету, зміни території України.

56. *Класифікація референдумів за територією проведення передбачає такий вид референдумів, як:*

- а) законодавчий референдум;
- б) конституційний референдум;
- в) загальнодержавний референдум;
- г) ратифікаційний референдум;
- д) факультативний референдум.

57. *Класифікація референдумів за правовою силою рішень передбачає такий вид референдумів, як:*

- а) загальнодержавний референдум;
- б) місцевий референдум;
- в) легітимні референдум;
- г) консультативний референдум;
- д) факультативний референдум.

58. Класифікація референдумів за часом проведення передбачає такий вид референдумів, як:

- а) обов'язковий референдум;
- б) факультативний референдум;
- в) імперативний референдум;
- г) ратифікаційний референдум;
- д) післязаконодавчий референдум.

59. Класифікація референдумів за підставами проведення передбачає такий вид референдумів, як:

- а) факультативний референдум;
- б) загальнодержавний референдум;
- в) місцевий референдум;
- г) імперативний референдум;
- д) консультативний референдум.

60. Процедура, засобом якої громадяни пропонують обговорити яке-небудь питання, безпосередньо на референдумі, або законодавчими органами – це:

- а) ініціатива;
- б) опитування;
- в) запит;
- г) збори;
- д) консультатив.

61. Депутатські фракції, депутатські коаліції та народні контролери належать до:

- а) структурних інститутів демократії;
- б) функціональних інститутів демократії;
- в) консультативних інститутів демократії;
- г) структурно-функціональних інститутів демократії;
- д) процедурно-регламентаційних інститутів демократії.

62. Функціональними інститутами демократії є:

- а) парламентські сесії; політичні партії, парламентські комітети;
- б) депутатські запити; накази виборців, вибори, громадська думка;
- в) місцеве самоврядування, парламентські сесії;
- г) безпосередні та представницькі інститути демократії;
- д) імперативні та консультативні інститути демократії.

63. Інститути демократії за ступенем складності поділяються на:

- а) структурні, консультативні, структурно-функціональні;

- б) функціональні, імперативні, консультативні;
- в) структурні, функціональні, структурно-функціональні;
- г) імперативні, консультативні, імперативно-консультативні;
- д) структурні, імперативні, імперативно-консультативні.

64. До функціональних інститутів демократії належать:

- а) депутатські запити;
- б) депутатські фракції;
- в) накази влади;
- г) відповідальність лише особи перед державою;
- д) думка влади.

65. До структурних інститутів демократії належить:

- а) сесії парламентів і органів місцевого самоврядування;
- б) регламентація процедури виборів;
- в) регламентація процедури референдуму;
- г) громадянські комісії;
- д) народні посадовці.

66. Термін «соціальна держава» з'явився:

- а) 1948 р.;
- б) 1952 р.;
- в) 1978 р.;
- г) 1929 р.;
- д) 1949 р.

67. Поняття «соціальна держава» виникло в:

- а) XIV ст.;
- б) XIX ст.;
- в) XVII ст.;
- г) XVIII ст.;
- д) XX ст.

68. Термін «соціальна держава» вперше з'явився у Конституції:

- а) Німеччини;
- б) України;
- в) Великобританії;
- г) США;
- д) Польщі.

69. Держава, що визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які потрапили у важку життєву ситуацію, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості – це:

- а) правова держава;
- б) соціальна держава;
- в) демократична держава;
- г) ліберальна держава;
- д) авторитарна держава.

70. Соціальна держава – це держава, яка забезпечує:

- а) верховенство права і закону;
- б) взаємну відповідальність держави і особи;
- в) здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову;
- г) гідні умови існування кожній особі;
- д) належний стан законності та правопорядку в суспільстві.

71. До основних ознак соціальної держави належить:

- а) зрівняння всіх громадян у соціальному статусі;
- б) визнання людини найвищою соціальною цінністю;
- в) відсутність соціальної політики;
- г) відсутність системи соціального захисту вразливих верств населення;
- д) нерозвинуте соціальне законодавство.

72. Реалізується через компромісні, узгоджені рішення, координацію діяльності громадян на користь суспільства в цілому, для забезпечення рівноваги між приватними і загальногромадянськими інтересами, цілісності суспільства, його матеріального і духовного прогресу – це:

- а) принцип соціальної держави;
- б) принцип правової держави;
- в) принцип демократичної держави;
- г) принцип верховенства права;
- д) принцип гуманізму.

73. Модель сучасної соціальної держави, у якій є найменший ступінь невтручання держави в економіку і соціальне забезпечення, орієнтоване на дотримання індивідуалізму та захист корпоративних інтересів – це:

- а) «позитивна держава»;
- б) «нейтральна держава»;
- в) власне соціальна держава;
- г) «держава добробуту»
- д) суспільно орієнтована держава.

74. «Держава добробуту» – це:

- а) держава, соціальна політика якої виступає тільки як засіб контролю;
- б) держава, у якій забезпечується мінімальний рівень життя та встановлюється максимальний рівень доходів, а також зменшується різниця в зарплатні;
- в) держава, у якій забезпечується гарантований мінімальний рівень життя і рівність стартових можливостей;
- г) держава, у якій забезпечується максимальний рівень життя, а також максимальний рівень доходів;
- д) термін, яким узагальнено характеризують політику держави, що має на меті забезпечення надання низки таких основних послуг, як охорона здоров'я, належний рівень освіти (зазвичай безкоштовної) завдяки державному фінансуванню.

75. Модель соціальної держави, яку виділили Т. Тілтон, Н. Ферніс у 1977 р. на додаток до забезпечення рівних шансів громадян, яка створює умови повної зайнятості та гарантує всім громадянам без винятку отримання доходів не нижче прожиткового мінімуму, також вона досягає мети ліквідації бідності та знедоленості шляхом соціального страхування:

- а) «держава соціальної безпеки» («держава соціальної захищеності», «держава соціального захисту»);
- б) «позитивна держава соціального захисту» (англо-американська й англо-саксонська моделі);
- в) корпоративістська модель;
- г) патерналістська модель;
- д) етатистська модель.

76. Модель соціальної держави, яку виділили Т. Тілтон, Н. Ферніс у 1977 р., яка орієнтована на зрівняння шансів на добробут усіх громадян, забезпечення та гарантування рівних можливостей, соціальне забезпечення базується на індивідуалізмі та захисті корпоративних інтересів, соціальна політика тут є лише засобом контролю, амортизатором соціальних конфліктів, а на соціальні потреби припадає доволі незначна частка держбюджету:

- а) корпоративістська модель;
- б) «держава соціальної безпеки» («держава соціальної захищеності», «держава соціального захисту»);
- в) позитивна держава соціального захисту (англо-американська й англо-саксонська моделі);
- г) патерналістська модель;
- д) етатистська модель.

77. Модель соціальної держави, яку виділили Т. Тілтон, Н. Ферніс у 1977 р., яка забезпечує повну зайнятість, згладжує різницю в доходах усього населення, створює численні постійні державні та громадські соціальні служби, соціальна політика спрямована на створення рівних життєвих умов для всіх членів суспільства:

- а) корпоративістська модель;
- б) «державна соціальної безпеки» («державна соціальної захищеності», «державна соціального захисту»);
- в) позитивна держава соціального захисту (англо-американська й англосаксонська моделі);
- г) соціальна держава загального добробуту (державна загального добробуту, соціальна держава загального благоденства);
- д) етатистська модель.

78. При якому типі соціальної держави, який видів В. Гойман, беручи за критерій рівень доходів справедливою є така диференціація доходів, яка допускає відносну економічну нерівність лише тоді, коли вона сприяє досягненню вищого рівня життя незможних членів суспільства, це тип соціальної держави, зорієнтованої на максимальне забезпечення корисності для найменш забезпечених осіб:

- а) тип соціальної держави, орієнтованої на класичну модель ринку;
- б) мегалітарний тип;
- в) роулсіанський тип;
- г) утилітарний тип;
- д) уніфікований тип.

79. При якому типі соціальної держави, який видів В. Гойман, беручи за критерій рівень доходів усі члени суспільства отримують рівні блага, а отже, в економічному (матеріальному) сенсі всі є рівними:

- а) роулсіанський тип;
- б) утилітарний тип;
- в) уніфікований тип;
- г) тип соціальної держави, орієнтованої на класичну модель ринку;
- д) мегалітарний тип.

80. Тип соціальної держави, який видів В. Гойман, беручи за критерій рівень доходів передбачає максимізацію його загальної корисності для всіх членів суспільства, інакше кажучи, більшу частину суспільного багатства повинен отримувати той, хто є більшою мірою здатний приносити (і реально приносити) користь – це:

- а) тип соціальної держави, орієнтованої на класичну модель ринку;
- б) мегалітарний тип;
- в) утилітарний тип;

- г) роулсіанський тип;
- д) уніфікований тип.

81. Держава, у якій верховенство в усіх сферах життя належить правовому закону, державні органи, і громадяни – однаковою мірою відповідальні перед законом та реалізуються всі права людини, здійснюється розподіл влади на законодавчу, виконавчу, судову – це:

- а) правова держава;
- б) демократична держава;
- в) соціальна держава;
- г) ліберальна держава;
- д) поліцейська держава.

82. Вперше поняття «правова держава» було вжито у:

- а) V ст. до н.е.;
- б) XVII ст.;
- в) XIX ст.;
- г) XX ст.;
- д) XIII ст.

83. Виникнення терміну «правова держава» пов'язують з ім'ям:

- а) Г. Гегеля;
- б) І. Канта;
- в) Ж.Ж. Руссо;
- г) К. Велькера;
- д) Ш. Монтеск'є.

84. До загального державно-правового та політичного вжитку термін «правова держава» ввів:

- а) Дж. Локк;
- б) І. Кант;
- в) І. Фрайхер фон Аретина;
- г) Р. Моль;
- д) Ш. Монтеск'є.

85. До формальних ознак правової держави належить:

- а) врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозволеного принципу «особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом»;
- б) наявність органу конституційної юрисдикції;
- в) нерегламентованість в законах основних прав людини;
- г) панування в суспільному та державному житті розпоряджень та вказівок керівництва;

д) неухильне і повсюдне виконання законів і підзаконних нормативних актів усіма учасниками суспільного життя.

86. *Правова держава забезпечує:*

- а) верховенство права та закону;
- б) мінімальну гарантію прав і свобод людини;
- в) нерівність усіх перед законом і судом;
- г) відповідальність лише громадянина;
- д) безкоштовний захист особи некваліфікованими службовцями.

87. *Принцип верховенства права регламентовано в:*

- а) ст. 1 чинної Конституції України;
- б) ст. 5 чинної Конституції України;
- в) ст. 8 чинної Конституції України;
- г) ст. 32 чинної Конституції України;
- д) ст. 10 чинної Конституції України.

88. *Соціально-правовою ознакою правової держави є:*

- а) незакріплення в конституційному законі основних прав людини;
- б) юридична захищеність особи;
- в) панування в суспільному та державному житті законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюють основні права людини, загальнолюдські цінності та ідеали;
- г) самостійне врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозволеного принципу «особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом»;
- д) відповідальність лише особи перед державою.

89. *Принципи правової держави, які передбачають, що управління – процес застосування права; керуючі не є верхами суспільства, багачами, вождями, а посадовими особами з обмеженою владою; державна адміністрація повністю підкоряється праву, а не особам; громадяни підпорядковуються не начальству, а тільки праву, яке чиновник реалізує або допомагає реалізувати, пов'язують з ім'ям:*

- а) Дж. Локк;
- б) І. Кант;
- в) Ш. Монтеск'є;
- г) Р. Моль;
- д) М. Вебер.

90. Принцип правової держави, який передбачає можливість кожному громадянину будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушення та протиправних посягань, а також не заподіяння шкоди правам інших осіб, необхідністю утримання від неправомірних дій, можливістю обмеження прав і свобод людини у визначених Конституцією межах – це:

- а) принцип верховенства права;
- б) принцип поділу влади;
- в) принцип правової форми діяльності органів державної влади та їх посадових осіб;
- г) принцип гласності;
- д) принцип зв'язаності держави правами і свободами людини і громадянина.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.
- ❖ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
- ❖ Конвенція про статус апатридів від 28 вересня 1954 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 12. Ст. 450. С. 447. Ст. 1875.
- ❖ Європейська конвенція про громадянство від 06 листопада 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2008 р. № 13. С. 359.
- ❖ Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Ст. 205.
- ❖ Рамкова конвенція про захист національних меншин від 01 лютого 1995 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 75.

Спеціалізована література:

1. Nalyvayko L. Transparency as a democratic standard of the government functioning. *Evropský Politický a Právní Diskurs*. 2014. Svazek 1., 4. vydání. С. 51-62.
2. Nalyvaiko L. R., Marhenko O., Ilkov V. The phenomenon of corruption conceptualization: international practices and Ukrainian experience. *Economic Annals-XXI*. 2018. № 127 (7-8). P. 32-37.
3. Багрій О. Доктрина верховенства Конституції України у конституційному правосудді. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 117-125.

4. Бадида А. Ю. Модерна соціальна держава: поняття, обсяг, цілі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 78-84.
5. Баймуратов М. Проблема становлення єдиної системи міжнародних виборчих стандартів. *Право України*. 2013. № 5. С. 63-76.
6. Бакумов О. С. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньо демократії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.
7. Барабаш Ю. Окремі питання модернізації конституційних засад виборчого права України. *Право України*. 2013. № 5. С. 46-53.
8. Бариська Я. О., Попович Т. П. Правопорядок у державах Центральної Європи у період демократичних перетворень: моногр. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 208 с.
9. Беляєва М. Політична суб'єктність держави у сфері народовладдя: Конституційно-правові засади. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 16-19.
10. Богініч О. Л. Представницька демократія: сучасні виклики та загрози *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 58-66.
11. Бориславська О. М. Демократія та конституціоналізм: питання взаємозв'язку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 4. С. 31-40.
12. Бочарников Е. В. Политическое влияние СМИ. Интернет и демократия. *Управління розвитком*. 2014. № 1. С. 165-166.
13. Буря К. М. Локальна демократія в сучасній Україні: передумови побудови національної моделі. *Гілея*. 2018. Вип. 131. С. 367-371.
14. Бухтатий О. Є. Публічні комунікації демократичної держави: моногр. Дніпро: Журфонд, 2018. 292 с.
15. Власенко С. Г. Демократія як умова розвитку національних систем державного управління: аналіз сучасних дослідницьких підходів. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 272-280.
16. Гайко О. С. Капіталізм, національний суверенітет і демократія: стан сучасних ліберальних політій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2013. № 1060. Вип. 23. С. 16-21.
17. Гайко О. С. Надзвичайний стан і демократія: механізм збільшення повноважень держави в сучасних ліберальних демократіях. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2013. № 1073. Вип. 24. С. 47-53.
18. Геєць В. М. Яке майбутнє у соціальної держави? *Наукові дискусії «Економіка України»*. 2013. № 7 (620). С. 4-20.
19. Глущенко С. Єдність судової юрисдикції: продовження дискусії у доктринальній площині. *Право України*. 2015. № 3. С. 78-86.
20. Головатий С. Верховенство права: моногр. Київ: Фенікс, 2006. 1747 с.

21. Головащенко О. С. Соціальна держава та виклики глобалізації. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 32. С. 3-11.
22. Гончаренко В. Конституційне будівництво в Україні за часів нової економічної політики (1921-1929). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 17-26.
23. Григор О. Громадянська демократія в сучасному глобалізованому світі. *Політологічний вісник*. 2015. Вип. 77. С. 282-293.
24. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 97-115.
25. Гультай М. Вітчизняний конституціоналізм радянської доби та його трансформація після здобуття Україною незалежності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 59-77.
26. Данилов С. Ю. Референдуми в современном мире: сравнительный анализ предметов и последствий. *Современное право*. 2012. № 8. С. 53-56.
27. Дашковська О. Ідея взаємодії відповідальності держави й особи в європейській політико-правовій думці. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 105-113.
28. Дерев'янка С. М. Референдум як демократичний політичний інститут: світовий досвід і Україна: дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2012. 544 с.
29. Добрынин Н. М. Конституционализм и правовое государство: теория и практика взаимосвязи. *Конституционное и муниципальное право*. 2012. № 3. С. 2-7.
30. Добрынин Н. М. О сущности конституционализма и правового государства: необходимое и действительное. *Государство и право*. 2012. № 7. С. 5-12.
31. Долженков О. О. Сучасна демократія: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 221-229.
32. Древаль Ю. Д. Демократія участі та політичне представництво. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 2. С. 203-209.
33. Жовтобрюх М. Делегітимація соціальної держави в неолібералізмі М. Ноціка. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 18-21.
34. Заєць А. Концепції правової держави і верховенства права в українській правовій доктрині. *Право України*. 2013. № 9. С. 243-269.
35. Іваненко О. Демократія крізь віки та континенти: погляд здалеку. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 1. С. 221-226.
36. Ігнатко В. Ядро європейських цінностей: демократія і свобода. *Гілея*. 2018. Вип. 137. С. 323-326.
37. Кельзен Г. (1881-1973). Про сутність і цінність демократії / з нім. пер. О. Мокровольський. Львів: ВНТЛ-Класика, 2013. 139 с.
38. Кісс С. В. Сутність поняття та основні ознаки соціальної держави. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 22-27.
39. Клюєнко Е. О. Політична участь і демократія: основні проблеми міжнарод-

- дного характеру. *Гілея*. 2018. Вип. 137. С. 326-331.
40. Козюбра М. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 30-63.
 41. Колот А. М. Соціальна держава: генезис і перспективи розвитку. *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. 2017. № 1. С. 8-36.
 42. Кононенко С. Українська демократія: набуті риси як втрачені можливості. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2012. Вип. 6. С. 166-179.
 43. Кормич Л. І. Основні напрями стратегії впровадження моделі паритетної демократії в сучасній Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 6-26.
 44. Коршук Р. М. Ліберальна та етнічна демократія: порівняльний аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*. 2013. Вип. 1. С. 34-37.
 45. Косінов С. А. Контроль у демократичній державі: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 33 с.
 46. Косінов С. А. Контроль у демократичній державі: моногр. Харків: Право, 2015. 357 с.
 47. Косінов С. Міжнародний контроль як засіб забезпечення внутрішньодержавної демократії. *Право України*. 2015. № 5. С. 139-148.
 48. Косінов С. Народ як первинний суб'єкт здійснення контролю над публічною владою. *Право України*. 2013. № 10. С. 178-184.
 49. Крупнова Л. Обов'язковість виконання судових рішень як принцип правової держави. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 8-14.
 50. Крусян А. Концепт демократії в науково-практичній парадигмі сучасного українського конституціоналізму. *Право України*. 2013. № 8. С. 72-81.
 51. Кудрявцев О. Ю. Сучасна пряма демократія: потенціал електронного урядування у реаліях українського сьогодення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2013. № 1060. Вип. 23. С. 123-128.
 52. Кушніренко О. Г. Соціальна держава як базова цінність та принцип конституційного ладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2017. Вип. 23. С. 53-58.
 53. Лаговська С. С. Правова держава як гарант забезпечення прав людини та громадянина в сучасній Україні. *Політологічний вісник*. 2014. Вип. 74. С. 209-215.
 54. Лафітський В. Правова держава і фактори її розвитку в порівняльно-правовому вимірі. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1-2. С. 435-449.
 55. Лемак В. Удосконалення демократичних інститутів у контексті реформи розділу І Конституції України. *Право України*. 2013. № 8. С. 100-105.
 56. Ленігевич Б. В. Взаємодія органів державної влади з політичними партіями в контексті демократизації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Івано-Франківськ, 2020. 20 с.

57. Любченко П. Місцеве самоврядування як фактор забезпечення стабільності конституційного ладу і форма реалізації народовладдя в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 58-66.
58. Майборода О. М. Держава і суспільство в Україні: історія і сучасність Київ: ППІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. 184 с.
59. Макарова З. С. Проблеми класифікації (типологізації) форми державного правління. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 1. С. 67-72.
60. Марчук М. І. Республіка Польща як демократична держава. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2018. Вип. 25. С. 58-62.
61. Матвійчук В. К. Сучасні концепції правової держави. *Юридична наука*. 2013. № 6. С. 7-11.
62. Медведчук В. Демократія і суспільство: цінності, принципи, державно-правові механізми. *Право України*. 2013. № 8. С. 53-62.
63. Митко А. М. Інформаційна демократія: реалії та виклики часу: моногр. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 399 с.
64. Михеева Н. О принципе верховенства права на современном этапе развития правового государства. *Закон и право*. 2013. № 9. С. 29-31.
65. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 598 с.
66. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Транспарентність публічної влади: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. № 6. С. 148-156.
67. Неліна Н. Вибори як форма волевиявлення українського народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 7. С. 15-18.
68. Німченко В. Референдум як форма народовладдя потребує конституційного врегулювання. *Право України*. 2013. № 6. С. 235-241.
69. Новосколькова Л. О. Демократія в громадянському суспільстві: аналіз моделі інститутів держави. *Політологічні записки*. 2013. № 7. С. 7-11.
70. Овсієнко О. В. Економічні суперечності соціальної держави та їх реалізації в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 2 (13). С. 33-40.
71. Овсієнко О. В. Розбудова соціальної держави в Україні: пошук оптимальної економічної моделі. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 3 (14). С. 34-46.
72. Оніщенко Н. М. Соціальна держава та соціальна політика: причинно-наслідковий континуум. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 20-23.
73. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
74. Палас Н. Демократія як політична цінність та становлення її в українському суспільстві. *Українська національна ідея: реалії та перспективи роз-*

- витку. 2013. Вип. 25. С. 91-95.
75. Петришин О. Демократичні засади правової соціальної держави. *Право України*. 2013. № 8. С. 63-71.
 76. Петришин О. Демократичні основи правової, соціальної державності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 32-41.
 77. Петришин О. Демократія як основа правової, соціальної держави. *Право України*. 2014. № 5. С. 73-82.
 78. Пехник А. В. Безпосередня демократія як форма реалізації народовладдя в Україні (місцевий рівень). *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 275-285.
 79. Пономаренко А. Б. Е-демократія як спосіб здійснення прямої демократії. *Політичне життя*. 2017. № 1-2. С. 9-15.
 80. Попович В. М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.
 81. Присяжнюк П. В. Демократична комунікативна модель як складова системи державного управління України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2020. 20 с.
 82. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. *Право України*. 2013. № 9. С. 162-175.
 83. Рабінович П. Верховенство права: сучасні вітчизняні підходи до інтерпретації. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 3-16.
 84. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 296-309.
 85. Рабінович П. Основоположні верховенства права людини: соціально-антропна сутність, змістова кваліфікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 10-16.
 86. Романов М. Ю. Правова держава в Україні: реалії та перспективи розбудови. *Молодий вчений*. 2014. № 12, ч. 1. С. 274-278.
 87. Романюк О. І. Ліберальна демократія: необхідність парадигмального оновлення. *Політологічні студії*. 2016. Вип. 5. С. 117-125.
 88. Рябека Є. О. Основні функції демократії в Об'єднаній Європі ХХІ століття. *Гілея*. 2019. Вип. 151 (3). С. 77-83.
 89. Савка В. Є. Електронна демократія в Україні: інституційний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2018. Вип. 41. С. 35-41.
 90. Савчин М. Конституційна демократія: конституційні цінності у дискурсі субстантивної і процедурної демократії. *Право України*. 2019. № 10. С. 40-65.
 91. Самойлов О. О. Пряма демократія на місцевому рівні як механізм політичного націотворення в сучасній Україні. *Історико-політичні студії*.

2013. № 1. С. 153-159.
92. Самофалов Л. П. Правова держава як фактор розвитку громадянського суспільства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 189-198.
 93. Сворак С. Д. Народовладдя у контексті державної регіональної політики України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 62-68.
 94. Селіванов А. Судовий конституціоналізм як ціннісна категорія інтеграційного напрямку конституціоналізації. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 116-119.
 95. Семченко О. Р. Телевізійна демократія і політична стабільність. *Політологічний вісник*. 2014. Iss. 76. С. 267-274.
 96. Сенченко М. Парламентаризм і демократія – тотальна дезінформація людства. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 2. С. 3-5.
 97. Сковронський Д. М. Соціальна держава в умовах політичних та економічних трансформацій: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 19 с.
 98. Скомороха В. Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 40-48.
 99. Скрипнюк А. Право и демократия в условиях формирования и развития национальной правовой системы. *Право Украины*. 2013. № 1. С. 52-67.
 100. Скрипнюк В. Демократія і проблеми конституційного забезпечення розвитку державної влади. *Право України*. 2013. № 8. С. 90-99.
 101. Скрипнюк В. Забезпечення ефективності функціонування системи демократичної влади: Україна і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. № 5. С. 72-80.
 102. Скрипнюк В. Система організації державних органів у контексті забезпечення принципу поділу влади (органи прокуратури). *Юридична Україна*. 2014. № 4. С. 9-14.
 103. Скрипнюк О. Сучасна теорія демократії: питання генези та дослідження у правовій традиції. *Право України*. 2013. № 8. С. 40-52.
 104. Сліва М. Польська демократія: моногр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 304 с.
 105. Словська І. Є. Сучасні моделі конституціоналізму. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (2). С. 16-21.
 106. Співак В. Соціальна держава в процесі соціалізації глобалізації: політологічний аспект. *Держава і право*. 2013. Вип. 60. С. 442-449.
 107. Ставнійчук М. Вибори як ключовий інститут демократичного конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 5. С. 18-29.
 108. Ставнійчук М. Проблеми забезпечення демократизму конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 8. С. 82-89.
 109. Стеценко С. Соціальна держава: теоретико-методологічні основи дослід-

- дження. *Право України*. 2014. № 2. С. 252-261.
110. Сухонос В. Статус глави держави в умовах демократичного режиму. *Право України*. 2013. № 8. С. 106-113.
111. Тимченко Г. Практика Європейського суду з прав людини в аспекті реалізації принципу верховенства права. *Право України*. 2014. № 5. С. 203-212.
112. Ткачук І. Я. Демократичні інновації в незалежній Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 8 (1). С. 10-14.
113. Толстенко В. Принцип поділу влади в генезі форми сучасної держави. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 15-21.
114. Федоренко В. В. Пряма демократія як чинник консолідації місцевих громад в Україні. *Гілея*. 2018. Вип. 131. С. 440-443.
115. Федоренко О. В. Демократія як форма організації суспільства: гуманістичний вимір. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2014. Спеціальний випуск. С. 495-501.
116. Фомін А. Альберт Дайсі про панування закону як верховенство права у вузькому сенсі. *Право України*. 2013. № 10. С. 170-177.
117. Цесар І. А. Правові основи розвитку сучасної демократичної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 18 с.
118. Шаповал В. Політико-правова категорія народного представництва: питання теорії. *Право України*. 2013. № 5. С. 12-17.
119. Шатіло В. Політико-правові чинники інституціоналізації поділу державної влади в Україні. *Право України*. 2013. № 5. С. 274-279.
120. Шевчук С. Роль Верховного Суду в умовах конституційної демократії. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 89-100.
121. Шельчук Т. С. Проблема дефіциту демократії у Європейському Союзі. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 12 (3). С. 11-13.
122. Шульженко Ф. П. Становлення ідеї демократичної, правової державності в політичному процесі англійського суспільства XVII століття. *Юридична Україна*. 2019. № 6. С. 9-15.
123. Ющик О. Демократія і народовладдя в Україні як предмет юридичної доктрини. *Право України*. 2019. № 10. С. 25-39.
124. Яковлев А. Конституційний процес як засіб демократизації сучасної України. *Право України*. 2013. № 8. С. 114-122.
125. Яковлев А. Соціальна держава і проблеми її конституційного вдосконалення в умовах сучасного розвитку України. *Юридична Україна*. 2016. № 5-6. С. 15-22.
126. Яновська О. В. Партисипативна демократія (демократія участі): рушійна сила в становленні інститутів громадянського суспільства. *Гілея*. 2017. Вип. 119. С. 420-422.
127. Ярошенко О. Утвердження засад соціальної держави як напрям конституціоналізації трудового законодавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 113-122.

ТЕМА 8. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВА

Основні підходи до праворозуміння.

Поняття права та його ознаки. Проблеми визначення поняття права.

Сутність та соціальне призначення права.

Зміст та структура права: характеристика його елементів.

Принципи права: поняття, види, характеристика.

Функції права: поняття та загальна характеристика.

Цінність права.

Феномен права, як об'єктивно існуюче, багатоаспектне, закономірне явище завжди привертає до себе увагу не тільки юристів, а й філософів, соціологів, психологів, педагогів. Адже саме існування людини, суспільства, держави неможливе без дотримання правових норм – норм людських відносин, які склалися протягом тисячоліть. Тому проблема праворозуміння, виховання поваги до права, правових переконань надзвичайно важлива і актуальна. **Праворозуміння** – це наукова категорія, яка відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, яка вміщує в собі пізнання права, його оцінку і ставлення до нього як до цілісного соціального явища. **Суб'єктом праворозуміння** завжди є конкретна людина, зокрема: а) громадянин, наділений мінімальним правовим світоглядом, який стикається з проблемами права взагалі; б) юрист-практик, який має достатній багаж знань про право, спроможний застосовувати і тлумачити правові норми; в) вчений, людина з абстрактним мисленням, який займається вивченням права, наділений сумою історичних і сучасних знань, спроможний до інтерпретації не тільки норм, а й принципів права, який володіє відповідною методологією дослідження. **Об'єктом праворозуміння** можуть бути право в планетарному масштабі, право конкретного суспільства, галузі, інституту права, окремі правові норми. При цьому знання про окремі структурні елементи екстраполюються на право в цілому. **Зміст праворозуміння** складають знання суб'єктів про свої права і обов'язки, конкретні і загальні правові дозволи, заборони, а також оцінка і ставлення до них як до справедливих чи несправедливих^{1 2}.

Основні підходи до праворозуміння виокремлюються залежно від характеру вирішення важливих питань: що таке право, що є критерієм розмежування права та інших соціальних явищ, яким чином обґрунтовується обов'язкова сила права та ін.³

Школа природного права (юснатуралізм). В основу природно-правового

¹ Загальна теорія права: підруч. / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. 6-те вид., допов. Херсон: Олді-Плюс, 2020. 720 с.

² Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10-21.

³ Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система. *Право України*. 2010. № 4. С. 143-147.

розуміння покладено ідею, відповідно до якої всі норми позитивного права ґрунтуються на певних природних засадах, що не залежать від волі людини і суспільства. Головною особливістю природно-правового мислення є критична оцінка позитивного права з позицій моралі. Тому з його точки зору визначення поняття права має обов'язково містити серед іншого й моральний елемент – насамперед, посилення на справедливість. Залежно від філософсько-світоглядних поглядів представників цієї школи моральний стандарт, на кому ґрунтуються вимоги природного права і за яким відбувається перевірка позитивного права, може походити від Бога (божественне природне право), виводитись із світового порядку (космологічне природне право), людської сутності (антропологічне природне право), розуму (раціональне природне право).

Юридичний позитивізм виходить з того, що необхідного зв'язку між правом і мораллю не існує. Тому правовим може бути правило будь-якого довільного змісту, а несправедливість змісту в жодному разі не може слугувати підставою, щоб не вважати таке правило правовим.

Класичний позитивізм виходив з того, що право є наказом суверена, і пояснював обов'язковість позитивного права існуванням у переважної більшості членів суспільства звичаю коритися цим примусовим наказам. Сучасний позитивізм зазвичай пов'язує обов'язковість позитивного права з правилом визнання, що визначає умови, які слід виконати, аби певну норму можна було вважати правовою. У сучасному позитивізмі можна виокремити два основні напрями: *м'який позитивізм* та *жорсткий позитивізм*. М'які позитивісти вважають, що правило визнання може містити як критерій юридичної чинності відповідність моралі, а жорсткі позитивісти таку можливість заперечують.

Нормативістська теорія заснована на тому, що право – це сукупність норм, зовнішньо виражених у законах та інших нормативних актах. Автором цієї концепції вважають Г. Кельзена, на думку якого, право – це злагоджена з логічно взаємопов'язаними елементами ієрархічна піраміда, основою якої є правова норма. Юридична сила і законність кожної норми залежить від «вищої» в піраміді норми, яка наділена вищою юридичною силою.

Теорія інституціоналізму. Одним із її засновників був французький учений-юрист Моріс Оріу. В його теорії дістали подальший розвиток ідеї Л. Дюґі про децентралізацію і плюралізм влади та права. Саме М. Оріу висунув і обґрунтував ідею та принципи інституціоналізму як державно-правової концепції. ін.

Психологічна теорія, представниками якої є Л. Петражицький, Г. Тард, Л. Кнапп та ін., визнає правом конкретну психологічну реальність – правові емоції людини. Останні носять імперативно-атрибутивний характер і поділяються на: переживання позитивного права, яке встановлене державою; переживання інтуїтивного, особливого права. Інтуїтивне право виступає регулятором поведінки людини, тому розглядається як реальне, дієве право¹.

¹ Плавич В. Проблеми сучасного праворозуміння. Теоретико-методологічний та філософсько-правовий аналіз: моногр. Одеса: Астропринт, 2011. 228 с.

Соціологічний напрям у правознавстві виходить з того, що класичні форми права і втілені в них правові норми є другорядним проявом права. Прихильники цього підходу підкреслюють контраст між формальним правом (правом у нормативно-правових актах, прецедентах тощо) і реальним правом (правилами, за якими в дійсності функціонує суспільство, «живим правом»). Для соціологічного напрямку характерне інструментальне, прагматичне розуміння права як засобу досягнення конкретних суспільних цілей шляхом балансування різних інтересів та цінностей, пошуку розумного компромісу; право орієнтоване на ефективне задоволення людських потреб та зміну соціальної реальності¹.

Право – це система загальнообов’язкових, формально визначених, установлених або санкціонованих державою, гарантованих і забезпечених нею правил поведінки, що тісно між собою зв’язані та регулюють суспільні відносини між людьми в інтересах певної частини населення в соціально неоднорідному суспільстві.

Основні **ознаки** права:

➤ є **соціальним регулятором** – складається з правил поведінки, які визначають межу між дозволеним і недозволеним і спрямовані на уможливлення спільного життя людей, тобто створення умов функціонування людського суспільства, забезпечення свободи;

➤ **універсальність** – вимоги права стосуються всіх осіб (в тому числі і держави), які зобов’язані їх неухильно дотримуватися або виконувати, у суспільстві ніхто не може знаходитися поза правом;

➤ **нормативний характер**, який обумовлений специфікою його основних складових: норм права і принципів права, що мають загальний характер, який проявляється в їх неперсоніфікованості та невичерпності;

➤ **системність** – елементи (норми та принципи) пов’язані між собою ієрархічно, генетично та функціонально й об’єднані у певні структурні підрозділи;

➤ **формальна визначеність** – правові норми закріплюються в певних формах (джерелах), визнаних суспільством;

➤ **обов’язковість** – пов’язана з такою важливою його ознакою, як забезпеченість ефективною дією права державою, яка бере на себе відповідальність за підтримання правового порядку в суспільстві, здійснює адміністрування правової системи: держава уповноважується народом на нормотворчість (створення норм позитивного права), офіційне тлумачення норм права, контроль за їх додержанням і здійснення судочинства^{2 3}.

Сучасна юридична наука визначає, що функції права – це основні напрями

¹ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук’янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

² Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

³ Андрушакевич Ю. Сутність конкретизації сучасного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 269-276.

впливу права на суспільство, що відображає суттєві риси, властивості й ознаки права. Слід зазначити, що питання про *сутність права* і його призначення в житті суспільства безпосередньо пов'язане з його функціями. У свою чергу слід визнати, що саме правові функції відображають легітимність діючої влади, загальносоціальну спрямованість діяльності держави, оскільки право покликане забезпечувати інтереси всіх членів суспільства і кожного з них зокрема. *Функції права* – це основні напрями впливу права на суспільні відносини.

Право як суспільний феномен розглядається у двох тісно пов'язаних вимірах – *соціальному* (аналіз впливу права на суспільну систему в цілому) та *юридичному* (у межах якого увагу привертає лише його специфічний вплив на суспільні відносини, що врегульовані правом). Це дає підстави для виокремлення загальносоціальні та спеціально-юридичні функції права.

Загальносоціальні функції права: *гуманістична* – право охороняє і захищає права людства, народу, людини; *організаторсько-управлінська* – право забезпечує можливості окремих соціальних суб'єктів щодо розв'язання певних соціальних проблем, допомагає організувати загальні зусилля людей для досягнення загальнолюдського ідеалу; *виховна* – функція виховання поваги до права за допомогою якості законів, їх справедливого змісту, тлумачення в преамбулах мети закону; *інформаційна (комунікативна)* – право інформує людей про волю законодавця; *оціночна* – дозволяє виступати праву як критерій правомірності чи неправомірності тих чи інших рішень і вчинків; *гносеологічна (пізнавальна)* – право саме виступає як джерело пізнання зафіксованих у ньому закономірностей розвитку суспільства, основних культурних надбань, програмних цілей тощо¹.

Спеціально-юридичні функції права: *регулятивна* – функція, спрямована на позитивний правовий вплив із метою упорядкування суспільних відносин шляхом встановлення заборон, дозволів тощо. Виділяють регулятивно-статичну та регулятивно-динамічну функції права. *Регулятивно-статична функція* закріплює сталі, розвинуті суспільні відносини в нормативних актах, у такий спосіб гарантуючи їх недоторканість. *Регулятивно-динамічна функція* заохочує, стимулює розвиток тих суспільних відносин, що, відображаючи певні соціальні цінності, знаходяться на етапі свого становлення; *охоронна* – відокремлює право від інших систем соціальної регуляції, оскільки здійснюється органами держави, які приймають індивідуально-владні рішення, виконання яких гарантується державним примусом. Охоронна функція права реалізується шляхом застосування спеціальних охоронних норм, а також діючих в охоронному режимі регулятивних норм².

Принципи права – це керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві.

¹ Дроботов С. А. Функції права у розвиткові демократичної і правової держави: моногр. Київ: Логос, 2012. 334 с.

² Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

Залежно від свого характеру, принципи права поділяються на *соціально-економічні, політичні, ідеологічні, релігійні, естетичні* і *спеціально-юридичні*. Особливість останніх полягає в тому, що вони, згідно з існуючою думкою, відповідають на питання, як відображається в праві його соціальна основа, яка структура права і який характер правового регулювання суспільних відносин¹.

Очевидним є те, що *спеціально-юридичні принципи* – це ті самі його соціальні принципи, але переведені на мову права, юридичних конституцій, правових засобів їх забезпечення.

До *спеціально-юридичних принципів*, як правило, відносять такі основні засади сучасних правових систем чи їх вихідні положення:

- принцип загальнообов'язковості правових норм для всього населення країни і пріоритет цих норм над усіма іншими соціальними нормами;
- принцип несуперечності правових норм, які складають діючу правову систему держави, і пріоритет закону над іншими нормативно-правовими актами;
- принцип відповідності між об'єктивним і суб'єктивним правом, між правовими нормами і правовими відносинами, між правом і його виконанням;
- принцип поділу правової системи держави на самостійні галузі та інститути;
- принцип соціальної свободи, виражений у системі суб'єктивних прав суб'єктів суспільних відносин, рівність перед законом і судом;
- принцип законності і юридичної гарантованості прав і свобод особи, зафіксованих у законі, пов'язаність нормами законодавства діяльності всіх посадових осіб державних органів. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується;
- принцип справедливості, який виражає загальносоціальну сутність права, прагнення до пошуку компромісу між учасниками правових зв'язків, між особою і суспільством, громадянином і державою;
- принцип юридичної відповідальності тільки за винну, протиправну поведінку;
- принцип презумпції невинності особи (особа вважається невинною доки її вину у вчиненні правопорушення не встановлено судом або іншими компетентними органами держави у визначеному законом порядку);
- принцип неприпустимості зворотної дії законів. «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи» (ст. 58 Конституції України);

¹ Малишев Б. Принцип верховенства права (теоретико-правовий аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 14-20.

- принцип правосуддя виражає гарантованість захисту суб'єктивних прав у судовому порядку;
- принцип рівності означає перш за все рівність усіх перед законом, тобто рівність прав та обов'язків¹.

Окрім названих, принципи права поділяються на групи залежно від того, поширюються вони на всю систему права, на декілька галузей чи на окрему галузь права. Відповідно до цього критерію, принципи права, які поширюються на всю систему права і окреслюють її характер, зміст, найбільш важливі її риси, називають **загальними принципами**. Дати вичерпний перелік загальних принципів права неможливо, бо вони не завжди мають достатню чіткість і стабільність змісту: принцип поваги до прав людини; принцип свободи; принцип гуманізму; принцип справедливості; принцип рівності; принцип законності в процесі створення і реалізації правових норм; принцип демократизму; принцип єдності юридичних прав і обов'язків; загальна обов'язковість норм права з поєднанням переконання і примусу для забезпечення його виконання; відповідність права загальнолюдським цінностям; відкритість законів; логічність і не суперечливість норм права; принцип взаємної відповідальності держави і особи.

Сьогодні принципи права розглядаються насамперед у зв'язку із завданням забезпечення прав людини. Поряд із загальними принципами в юридичній літературі виділяють також галузеві, міжгалузеві, підгалузеві та інституційні.

Галузеві принципи – притаманні конкретній галузі права, підкреслюють її особливості (принцип рівності сторін у майнових відносинах – у цивільному праві; рівності держав, поважання державного суверенітету, невтручання у внутрішні справи держави та ін. – у міжнародному публічному праві; взаємності – у міжнародному приватному праві; рівності прав і обов'язків подружжя – у сімейному праві).

Міжгалузеві принципи – властиві кільком спорідненим галузям права (принципи гласності та змагальності сторін судового розгляду у кримінально-процесуальному і цивільно-процесуальному праві; принципи недоторканності власності, свободи економічної діяльності, свободи договору, необхідності конкуренції і заборони монополізації – у підприємницькому і банківському праві). Оскільки такі принципи, як правило, однаково виражені в нормах кількох галузей права, більшість принципів права є міжгалузевими.

Підгалузеві принципи – властиві конкретній підгалузі права (принцип банківської таємниці – у банківському праві; принцип безперервності і невичерпності використання лісових ресурсів – у лісовому праві; принципи загальності і рівності виборів при таємному голосуванні – у виборчому праві).

Інституційні принципи – властиві конкретному інституту права (наприклад, принципи професіоналізму і рівного доступу до служби – інституту державної служби; принцип виконання судових і нотаріальних рішень державни-

¹ Загальна теорія держави і права: підруч. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

ми виконавцями – інституту виконавчого провадження)^{1 2}.

Основними категоріями, які концентровано визначають еволюцію людського буття протягом довготривалого періоду розвитку суспільства, є **економіка, політика та право**. Так, економіка, право та політика мають самостійне значення основ суспільного розвитку, а їх взаємовплив та сумісний вплив на суспільство є значними і багатограними.

Ключові поняття:

право, праворозуміння, суб'єкт праворозуміння, об'єкт праворозуміння, зміст праворозуміння, загальносоціальне право, юридичне право, об'єктивне юридичне право, суб'єктивне юридичне право, нормативність, формальна визначеність права, системність права, загальнообов'язковість права, функції права, гуманістична функція права, ідеологічна функція права, організаторсько-управлінська функція права, виховна функція права, інформаційна функція права, оціночна функція права, гносеологічна функція права, економічна функція права, культурна функція права, комунікативна функція права, регулятивна функція права, регулятивно-статична функція права, регулятивно-динамічна функція права, охоронна функція права, компенсаційна функція права, поновлююча функція права, обмежувальна функція права, загальносоціальна функція права, спеціально-соціальна функція права, орієнтаційна функція права, принцип права, загальносоціальний принцип права, спеціально-соціальний принцип права, загальний принцип права, галузевий принцип права, міжгалузевий принцип права, принцип свободи, принцип справедливості, принцип рівності, принцип гуманізму, принцип демократизму, принцип законності, сутність права, економіка, політика, зміст права, правова інформація, правова поведінка, норма права, специфічні ознаки права, звичаєве право, звичай, судовий прецедент, прецедентне право, норми релігії, традиція, норма-звичай, цінність права, система функцій права, тип правового розуміння, суспільство, об'єктивне юридичне право, суб'єктивне юридичне право, позитивне право, природне право, форма права, верховенство права, соціальна цінність права, власна цінність права, інструментальна цінність права.

1. Об'єктивне юридичне право – це:

а) система загальнообов'язкових норм, що мають формальний вираз, встановлюються та гарантуються державою з метою впорядкування суспільних відносин;

б) міра юридично можливої поведінки, що задовольняє інтереси певної особи;

в) сукупність створених державою соціальних норм, що визначають об'єктивні обов'язки учасників правовідносин;

¹ Погребняк С. П. Основоположні принципи права: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2009. 433 с.

² Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

г) сукупність моральних зобов'язань людини перед іншими, відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення держави;

д) соціально значима поведінка особи свідомо вольового характеру, що врегульована нормами права і спричиняє юридичні наслідки.

2. *Суб'єктивне юридичне право – це:*

а) система загальнообов'язкових норм, що мають формальний вираз, встановлюються державою з метою впорядкування суспільних відносин;

б) міра юридично можливої поведінки, що задовольняє інтереси певної особи;

в) сукупність створених державою соціальних норм, що визначають об'єктивні обов'язки учасників правовідносин;

г) сукупність моральних зобов'язань людини перед іншими, відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення держави;

д) соціально значима поведінка особи свідомо вольового характеру, що врегульована нормами права і спричиняє юридичні наслідки.

3. *Сукупність правових норм, які регулюють відносини у сфері загальнодержавного, сукупного інтересу громадян (порядок організації та функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, захист суверенітету, питання міждержавних відносин, правопорядку, територіального устрою тощо) – це:*

а) об'єктивне право;

б) регулятивне право;

в) матеріальне право;

г) публічне право;

д) процесуальне право.

4. *Сукупність правових норм, що регулюють відносини у сфері приватного інтересу (майнові, шлюбно-сімейні, трудові відносини – це:*

а) публічне право;

б) регулятивне право;

в) приватне право;

г) об'єктивне право;

д) процесуальне право.

5. *Сукупність норм права, що становлять особливу частину системи права, призначені охороняти врегульовані правом суспільні відносини від різного роду посягань та поновлювати порядок їх функціонування шляхом застосування засобів державно-владного впливу – це:*

а) публічне право;

б) регулятивне право;

в) охоронне право;

- г) об'єктивне право;
- д) процесуальне право.

6. Система правових норм, що регулюють поведінку суб'єктів права шляхом розподілу між ними юридичних прав та обов'язків, а також розраховані на правомірність їхніх дій – це:

- а) публічне право;
- б) регулятивне право;
- в) охоронне право;
- г) об'єктивне право;
- д) процесуальне право.

7. Сукупність правових норм, за допомогою яких держава впливає на суспільні відносини шляхом прямого безпосереднього правового регулювання – це:

- а) публічне право;
- б) регулятивне право;
- в) матеріальне право;
- г) об'єктивне право;
- д) процесуальне право.

8. Частина норм системи права, що регулюють відносини, які виникають у процесі розслідування злочинів, розгляду та вирішення кримінальних, цивільних справ – це:

- а) публічне право;
- б) регулятивне право;
- в) охоронне право;
- г) об'єктивне право;
- д) процесуальне право.

9. Наукова категорія, що відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, яка вміщує в собі пізнання права, його оцінку і ставлення до нього як до цілісного соціального явища – це:

- а) правосвідомість;
- б) правознання;
- в) праворозуміння;
- г) правова ідеологія;
- д) правова концепція.

10. Знання суб'єктів про свої права і обов'язки, конкретні і загальні правові дозволи, заборони, а також оцінка і ставлення до них як до справедливих чи несправедливих:

- а) праворозуміння;

- б) форма праворозуміння;
- в) об'єкт праворозуміння;
- г) зміст праворозуміння;
- д) суб'єкт праворозуміння.

11. За механізмом формування праворозуміння класифікують на:

- а) емпіричне, раціональне та емоційне;
- б) пряме та опосередковане;
- в) дедуктивне, індуктивне та критичне;
- г) основне, спеціальне та додаткове;
- д) суб'єктивне та об'єктивне.

12. Результатом цілеспрямованого осмислення правової дійсності є:

- а) емоційне праворозуміння;
- б) раціональне праворозуміння;
- в) емпіричне праворозуміння;
- г) дедуктивне праворозуміння;
- д) індуктивне праворозуміння.

13. Праворозуміння, що склалось у суб'єкта підсвідомо, у тому числі на базі стереотипів, що були передані суб'єкту праворозуміння його середовищем – це:

- а) емоційне праворозуміння;
- б) раціональне праворозуміння;
- в) емпіричне праворозуміння;
- г) дедуктивне праворозуміння;
- д) індуктивне праворозуміння.

14. Захист індивіда від свавілля з боку держави та оцінка позитивного права на предмет його відповідності загальнолюдським цінностям є соціальним призначенням права у:

- а) природно-правовій теорії праворозуміння;
- б) соціологічній теорії праворозуміння;
- в) марксистській теорії праворозуміння;
- г) позитивістській теорії праворозуміння;
- д) психологічній теорії праворозуміння.

15. Природне право виникає з чистої ідеї – ця концепція є основою:

- а) неогегельянства;
- б) герменевтики;
- в) неотомізму;
- г) неокантіанства;
- д) екзистенціалістики.

16. Характеризує виникнення природного права з історичного праворозуміння:

- а) неогегельянство;
- б) герменевтика;
- в) неотомізм;
- г) неокантіанство;
- д) екзистенціалістика.

17. Природне право одержано від Бога – ця концепція є основою:

- а) неогегельянства;
- б) герменевтики;
- в) неотомізму;
- г) неокантіанства;
- д) екзистенціалістики.

18. Представником позитивістської теорії права є:

- а) Г. Кельзен;
- б) М. Коркунов;
- в) Ж.-Ж. Руссо;
- г) І. Кант;
- д) О. Конт.

19. Соціальне призначення права за позитивістським підходом полягає у:

- а) забезпеченості права державним примусом;
- б) здатності права виступати регулятором суспільних відносин;
- в) захисті індивіда від свавілля з боку держави;
- г) втіленні в праві моральних принципів та уявлень про справедливість;
- д) формальній визначеності права.

20. Введено поняття «суб'єктивне право» як таке, що походить від об'єктивного права і встановлюється державою:

- а) нормативістською теорією;
- б) ідеологічною теорією;
- в) соціологічною теорією;
- г) психологічною теорією;
- д) позитивістською теорією.

21. Автор нормативістської теорії права вважається:

- а) М. Коркунов;
- б) Л. Дюгі;
- в) Г. Кельзен;
- г) М. Оріу;
- д) Д. Остін.

22. Одним із представників психологічної теорії права виступає:

- а) Є. Ерліх;
- б) Л. Дюгі;
- в) Л. Петражицький;
- г) Р. Паунд;
- д) Д. Остін.

23. Одним із засновників теорії інституціоналізму був:

- а) М. Коркунов;
- б) Л. Дюгі;
- в) Г. Кельзен;
- г) М. Оріу;
- д) Д. Остін.

24. На сучасному етапі теорія інституціоналізму оформилася у самостійну течію і посідає провідне місце в юриспруденції:

- а) Бельгії;
- б) Норвегії;
- в) Італії;
- г) Франції;
- д) Болгарії.

25. Право слід шукати не в нормі чи психіці, а в реальному житті – це є основою:

- а) природно-правової теорії праворозуміння;
- б) соціологічної теорії праворозуміння;
- в) марксистської теорії праворозуміння;
- г) позитивістської теорії праворозуміння;
- д) психологічної теорії праворозуміння.

26. До представників соціологічної теорії права відносяться:

- а) Є. Ерліх, М. Коркунов, Г. Кельзен;
- б) М. Оріу, Д. Остін, Р. Паунд та ін.;
- в) Л. Петражицький та С. Муромцев;
- г) Л. Дюгі, Є. Ерліх, Р. Паунд та ін.;
- д) Д. Остін, Г. Гурвіч, Д. Холл та ін.

27. Внутрішній зміст права, як регулятора суспільних відносин, який виражається в єдності загальносоціальних і класових інтересів через формальне закріплення міри свободи, рівності та справедливості – це:

- а) принцип права;
- б) функції права;
- в) форма права;

- г) зміст права;
- д) сутність права.

28. Сукупність правових приписів, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин; це визначені у праві юридичні права, обов'язки та заборони – це:

- а) функції права;
- б) форма права;
- в) принципи права;
- г) цінність права;
- д) зміст права.

29. Здатність права бути метою й засобом задоволення соціально справедливих, прогресивних потреб та інтересів суспільства і його членів – це:

- а) функція права;
- б) форма права;
- в) принцип права;
- г) цінність права;
- д) зміст права.

30. Вираження міри свободи, рівності та справедливості означає:

- а) що право з достатньою повнотою втілює основні права та свободи людини, визнані у світовому співтоваристві;
- б) що право – це не просто сукупність принципів і норм, а їх система, де всі елементи пов'язані та узгоджені;
- в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;
- г) сенс і призначення права;
- д) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес.

31. Формальна визначеність права виражається у:

- а) вольовому характері права, а також втіленні в ньому суспільних, групових та індивідуальних інтересів;
- б) сутності права як регулятора суспільних відносин;
- в) тому, що встановлені правила поведінки є загальними та обов'язковими для всієї держави;
- г) узгодженні інтересів учасників регульованих відносин;
- д) чіткості, однозначності, стислості формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо.

32. Нормативність як специфічна ознака права означає:

- а) що право з достатньою повнотою втілює основні права та свободи людини, визнані у світовому співтоваристві;

б) що право виражається в нормативних узагальненнях, які встановлюють межі досягнутої свободи, межі між свободою і несвободою на певному етапі суспільного прогресу;

в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;

г) сенс і призначення права;

д) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес.

33. Загальнообов'язковість права означає:

а) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес;

б) що право – це не просто сукупність принципів і норм, а їх система, де всі елементи пов'язані та узгоджені;

в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;

г) що державна влада, держава в цілому підтримує загальні правила, які визначаються державою правовими;

д) що встановлені правила поведінки є загальними та обов'язковими для всієї країни.

34. Системність права як специфічна ознака права означає:

а) що право з достатньою повнотою втілює основні права та свободи людини, визнані у світовому співтоваристві;

б) що право – це не просто сукупність принципів і норм, а їх система, де всі елементи пов'язані та узгоджені;

в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;

г) що право виявляє сенс і призначення права;

д) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес.

35. Вольовий характер права, вираження в ньому суспільних, групових та індивідуальних інтересів означає:

а) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес;

б) що право – це не просто сукупність принципів і норм, а їх система, де всі елементи пов'язані та узгоджені;

в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;

г) що державна влада, держава в цілому підтримує загальні правила, які визначаються державою правовими;

д) що встановлені правила поведінки є загальними та обов'язковими для всієї країни.

36. Державна забезпеченість, гарантованість права як специфічна ознака права означає:

- а) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес;
- б) що право – це не просто сукупність принципів і норм, а їх система, де всі елементи пов'язані та узгоджені;
- в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;
- г) що державна влада, держава в цілому підтримує загальні правила, які визначаються державою правовими;
- д) що встановлені правила поведінки є загальними та обов'язковими для всієї країни.

37. Право визначається як система гарантованих державою юридичних норм, що висловлюють волю економічно пануючого класу відповідно до:

- а) класового підходу до розуміння соціальної сутності права;
- б) загальносоціального підходу до розуміння соціальної сутності права;
- в) психологічного підходу до розуміння соціальної сутності права;
- г) соціологічного підходу до розуміння соціальної сутності права;
- д) позитивістського підходу до розуміння соціальної сутності права.

38. Визначення права як загальновизнаного компромісу між різними класами, групами та соціальними станами для забезпечення потреб та інтересів як громадянського суспільства в цілому, так і окремих його суб'єктів передбачає:

- а) класовий підхід до розуміння соціальної сутності права;
- б) загальносоціальний підхід до розуміння соціальної сутності права;
- в) психологічний підхід до розуміння соціальної сутності права;
- г) соціологічний підхід до розуміння соціальної сутності права;
- д) позитивістський підхід до розуміння соціальної сутності права.

39. Співвідношення понять «право» і «законодавство» відбувається наступним чином:

- а) «право» і «законодавство» є тотожними поняттями;
- б) «законодавство», крім «права», включає до свого складу інші елементи правової системи;
- в) «право» є більш широким поняттям, оскільки крім «законодавства», включає принципи права;
- г) «законодавство» є формою зовнішнього вираження «права» як системи правових норм та принципів;
- д) це самостійні поняття, що не перебувають у зв'язку між собою.

40. Основні напрями правового впливу на суспільні відносини з метою їхнього упорядкування – це:

- а) функції права;
- б) принципи права;
- в) сутність права;
- г) цінність права;
- д) форма буття права як галузі.

41. Класифікація функцій права передбачає їх поділ на:

- а) загальносоціальні, спеціально-соціальні, загальні та юридичні;
- б) загальносоціальні, спеціально-соціальні, галузеві та міжгалузеві;
- в) загальносоціальні та спеціально-юридичні;
- г) галузеві та міжгалузеві;
- д) загальні та спеціальні.

42. Загальносоціальною функцією права є:

- а) охоронна;
- б) регулятивна;
- в) охоронна статична;
- г) регулятивна динамічна;
- д) гносеологічна.

43. Спеціально-юридичними функціями права є:

- а) гуманістична та виховна;
- б) організаторсько-управлінська та виховна;
- в) оціночна та комунікативна;
- г) гносеологічна та охоронна;
- д) регулятивна та охоронна.

44. Захист позитивних суспільних відносин шляхом усунення соціально шкідливих і небезпечних дій людей та їх об'єднань, відновлення порушених прав суб'єктів – це:

- а) виховна функція права;
- б) охоронна функція права;
- в) гуманістична функція права;
- г) комунікативна функція права;
- д) оціночна функція права.

45. Загальносоціальна функція права, яка вказує, що право забезпечує можливості окремих соціальних суб'єктів щодо розв'язання певних соціальних проблем, допомагає організувати загальні зусилля людей для досягнення загальнолюдського ідеалу – це:

- а) регулятивна функція;

- б) оціночна функція;
- в) регулятивно-динамічна функція;
- г) організаторсько-управлінська функція;
- д) комунікативна функція.

46. Функція права, яка дозволяє виступати праву критерієм правомірності чи неправомірності тих чи інших рішень і вчинків – це:

- а) гуманістична функція;
- б) комунікативна функція;
- в) оціночна функція;
- г) гносеологічна функція;
- д) виховна функція.

47. Формування поваги до права за допомогою якості законів, їх справедливого змісту здійснює:

- а) виховна функція;
- б) гуманістична функція;
- в) охоронна функція;
- г) комунікативна функція;
- д) оціночна функція.

48. Регулятивна функція права спрямована на:

- а) позитивний правовий вплив із метою упорядкування суспільних відносин шляхом встановлення заборон, дозволів тощо;
- б) виховання поваги до права за допомогою якості законів, їх справедливого змісту, тлумачення в преамбулах мети закону;
- в) закріплення сталих, розвинутих суспільних відносин в нормативних актах, у такий спосіб гарантуючи їх недоторканість;
- г) заохочення стимулювання розвитку тих суспільних відносин, що, відображаючи певні соціальні цінності, знаходяться на етапі свого становлення;
- д) відокремлення права від інших систем соціальної регуляції.

49. Регулятивну функцію права розмежовують на:

- а) статичну та динамічну;
- б) постійну та тимчасову;
- в) основну та додаткову;
- г) основну та спеціальну;
- д) загальну та спеціальну.

50. Закріплює сталі, розвинуті суспільні відносини в нормативних актах, у такий спосіб гарантуючи їх недоторканість – це:

- а) орієнтаційна функція права;
- б) оціночна функція права;
- в) регулятивно-динамічна функція права;

- г) організаторсько-управлінська функція права;
- д) регулятивно-статична функція права.

51. *Заохочує, стимулює розвиток тих суспільних відносин, що, відображаючи певні соціальні цінності, знаходяться на етапі свого становлення – це:*

- а) орієнтаційна функція права;
- б) оціночна функція права;
- в) регулятивно-динамічна функція права;
- г) організаторсько-управлінська функція права;
- д) регулятивно-статична функція права.

52. *Інформаційна функція права являє собою:*

- а) орієнтування громадян та позитивні правові настанови, які пропонують оцінку права та готовність діяти відповідно до його норм;
- б) інформування громадян, тобто доведення до відома адресата, про напругу регулювання суспільних відносин, про їхні права, обов'язки та відповідальність;
- в) загальноправовий вплив на духовну сферу, виховання особи поважати право;
- г) функцію встановлення та гарантування державою заходів юридичного захисту та юридичної відповідальності;
- д) функцію упорядкування суспільних відносин, визначення лінії поведінки людей, наділення їх певними правами та обов'язками.

53. *За змістом принципи права можна поділити на:*

- а) загальні та спеціальні;
- б) загальнодержавні та спеціально-державні;
- в) загальносоціальні та спеціально-юридичні;
- г) загальноправові та спеціальноправові;
- д) формальні та фактичні.

54. *Група принципів права, що визначає загальні засади не тільки права, а й інших регуляторів суспільних відносин – це:*

- а) принципи інститутів права;
- б) міжгалузеві принципи;
- в) загальносоціальні принципи;
- г) спеціально-юридичні принципи;
- д) галузеві принципи.

55. *Загальносоціальні принципи права містять в собі такі права як:*

- а) економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, морально-духовні та ін.;
- б) загальні, галузеві, міжгалузеві;
- в) принцип соціального забезпечення держави;

- г) формальні соціальні та фактичні соціальні;
- д) матеріально-соціальні та процесуально-соціальні.

56. За сферою дії принципи права класифікують на:

- а) загальні та місцеві;
- б) загальні, спеціальні та принципи окремих інститутів права;
- в) загальні, галузеві, міжгалузеві та принципи окремих інститутів права;
- г) загальносоціальні, спеціально-соціальні та юридичні;
- д) основні та додаткові.

57. Основні положення, ідеї, які поширюються на всю систему права, визначають її особливості та закономірності розвитку – це:

- а) загальні принципи права;
- б) міжгалузеві принципи права;
- в) галузеві принципи права;
- г) загальносоціальні принципи права;
- д) спеціально-соціальні принципи права.

58. До загальних принципів права належить:

- а) принцип рівності;
- б) принцип державного суверенітету;
- в) принцип диспозитивності;
- г) принцип банківської таємниці;
- д) принцип свободи договору.

59. Загальним принципом права є:

- а) принцип свободи економічної діяльності;
- б) принцип гласності та змагальності сторін судового розгляду;
- в) принцип гуманізму;
- г) принцип інформаційної свободи;
- д) принцип недоторканості власності.

60. Принцип демократизму реалізується через:

- а) вираження волі народу, формується через форми народовладдя;
- б) невідворотну відповідальність за вину громадян і посадових осіб;
- в) якість нормативно-правових актів, несуперечність їх одні одному;
- г) суворе додержання та виконання юридичних норм, правових приписів усіма суб'єктами права;
- д) надання свободи вибору суспільного ладу та форми правління, забезпечення захисту прав людини та задоволення основних потреб її життя.

61. Право та законність виражають волю народу, волю всіх і кожного – це:

- а) принцип справедливості;
- б) принцип законності;

- в) принцип рівності;
- г) принцип демократизму;
- д) принцип свободи.

62. Єдність прав та обов'язків як складова принципу рівності означає:

- а) взаємодію певної держави та її громадян;
- б) взаємодію певної держави зі своїми громадянами, іноземцями та особами без громадянства;
- в) що реальність будь-якого права можлива лише за наявності відповідного йому юридичного обов'язку;
- г) взаємодію держави та особи певними правами та обов'язками;
- д) нормативне систематизування прав та обов'язків.

63. Принцип рівності реалізується через:

- а) забезпечення реальної рівності громадян незалежно від їх статусу, фінансового становища у правах та обов'язках, перед законом;
- б) безпосереднє створення державою своїм громадянам всіх умов, необхідних для нормального існування та розвитку особи;
- в) якість нормативно-правових актів, несуперечність їх одні одному;
- г) забезпечення справедливості для усіх громадян в усіх сферах їхньої діяльності;
- д) надання свободи вибору суспільного ладу та форми правління, забезпечення захисту прав людини та задоволення основних потреб її життя.

64. Застосування заходів юридичної відповідальності до будь-якого суб'єкта лише за наявності його вини – це:

- а) принцип взаємної відповідальності особи та держави;
- б) принцип презумпції невинуватості;
- в) принцип невідворотності юридичної відповідальності;
- г) принцип відповідальності за вину;
- д) принцип індивідуалізації покарання.

65. Принцип свободи реалізується через:

- а) вираження волі народу, формується через форми народовладдя;
- б) невідворотну відповідальність за вину громадян і посадових осіб;
- в) якість нормативно-правових актів, несуперечність їх одні одному;
- г) суворе додержання та виконання юридичних норм, правових приписів усіма суб'єктами права;
- д) надання свободи вибору суспільного ладу та форми правління, забезпечення захисту прав людини та задоволення основних потреб її життя.

66. Принцип «дозволено все, що не заборонено законом» належить до:

- а) галузевих принципів;
- б) міжгалузевих принципів;

- в) принципів правових інститутів;
- г) загальноправових принципів;
- д) загальнолюдських принципів.

67. Своєрідна система координат, у рамках якої розвивається певна галузь права, і одночасно вектор, що визначає напрям розвитку галузі – це:

- а) економічний принцип права;
- б) загальнодержавний принцип права;
- в) галузевий принцип права;
- г) загальний принцип права;
- д) міжгалузевий принцип права.

68. Галузевим принципом права є:

- а) принцип гуманізму;
- б) принцип справедливості;
- в) принцип формальної визначеності;
- г) принцип диспозитивності;
- д) принцип законності.

69. Своєрідна система координат, у рамках якої розвиваються кілька відповідних галузей права і одночасно вектор, що визначає напрям розвитку галузей права – це:

- а) економічний принцип права;
- б) загальнодержавний принцип права;
- в) галузевий принцип права;
- г) загальний принцип права;
- д) міжгалузевий принцип права.

70. Принцип змагальності сторін у судовому процесі належить до:

- а) універсальних принципів права;
- б) галузевих принципів права;
- в) міжгалузевих принципів права;
- г) загальних принципів права;
- д) підгалузевих принципів права.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. ст.429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради

Української РСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.
- ❖ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

Спеціалізована література:

1. Андреев Д. Природне право у працях Лейбніца. *Юридична Україна*. 2012. № 5. С. 12-15.
2. Андрущакевич Ю. Сутність конкретизації сучасного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 269-276.
3. Багрій О. Сутність принципу верховенства Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 83-87.
4. Байльдинов Е. Проблема понимания права с позиций обеспечения устойчивости глобального развития. *Моральная теория права. Современное право*. 2012. № 5. С. 7-14.
5. Бедрій М. М. Звичаєве право як об'єкт історико-правових досліджень. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 30-33.

6. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система. *Право України*. 2010. № 4. С. 143-147.
7. Бобровник С. В. Позитивистский и естественно-правовой аспекты исследования компромисса и конфликта в праве. *Современное право*. 2013. № 3. С. 3-7.
8. Богдан І. Вплив природно-правової доктрини на зміст права і творчість. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 115-121.
9. Бойкова М. А. Діалектична методологія ефективного державотворення і прогнозування розвитку країни: моногр. Київ: К.І.С. 2011. 128 с.
10. Бондарева К. Трансформації права та його інститутів у тоталітарних політичних державах. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 11-17.
11. Братасюк М. Г. Принципи та норми права в контексті самовизначення людини-особистості як суб'єкта права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2. С. 5-10.
12. Вакарюк Л. Норма права та правовий режим: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 171-176.
13. Васецький В. Ю. Історичні передумови виникнення правової ідеології в Стародавньому світі та в період Середньовіччя. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 55-61.
14. Ващук Ю. О. Об'єкт відомчої правотворчої правової політики. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 1. С. 11-14.
15. Гаврилук І. А. Злочин в некласичному праворозумінні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.
16. Ганзицька Т. С. Принципи права в механізмі забезпечення гендерної рівності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2013. 20 с.
17. Геселев О. Зміна пануючого праворозуміння як обов'язкова умова впровадження відновного правосуддя в Україні. *Право України*. 2010. № 3. С. 106-114.
18. Годованик Є. В. Конституційно-правова норма та її відображення в Європейському праворозумінні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1. С. 80-85.
19. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. *Право України*. 2014. № 5. С. 22-30.
20. Городовенко В. Деякі питання нормативного закріплення принципів права. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 11-18.
21. Графский В. О традициях в понимании права. *Право України*. 2010. № 4. С. 76-82.
22. Гудима Д. Принцип екстериторіальності у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2015. № 2. С. 113-127.
23. Гультай М. Конституційна скарга як прояв дії верховенства права. *Право України*. 2012. № 9. С. 316-324.
24. Гураленко Н. Деякі аспекти проблематики антиномій права. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 9-14.

25. Дзевелюк А. В. Праворозуміння. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 47. С. 77-81.
26. Дроботов С. А. Функції права у розвиткові демократичної і правової держави: моногр. Київ: Логос, 2012. 334 с.
27. Дудаш Т. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у світлі праворозуміння Страсбурзького Суду. *Право України*. 2010. № 10. С. 158-165.
28. Євграфова Є. Об'єктивність права: гіпотеза та сприйняття. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 385-395.
29. Євграфова Є. Питання соціальної природи і об'єктивності. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2 (69). С. 17-29.
30. Єльнікова М. О. Класифікація конституційних прав і свобод людини в контексті праворозуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2, ч. 1. С. 77-81.
31. Заморська Л. Системний підхід до нормативності сучасного права: гносеологічний зміст. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 5 (197). С. 128-131.
32. Зінченко О. Функції юридичних конструкцій: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 58-62.
33. Зубчик Ю. Щодо сутності суб'єктивного права. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 14-19.
34. Ильин О. Ю. Правосознание: постклассическое правопонимание и личностная проекция: дис. ... канд. филос. наук. Тверь, 2011. 198 с.
35. Калетник О. До питання про вплив права на мораль (теоретико-правовий аспект). *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 58-63.
36. Капінус Л. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 1. С. 53-57.
37. Ковальський В. Функції права: ціннісний та сутнісний. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С. 4-9.
38. Козюбра М. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 30-63.
39. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10-21.
40. Колодій А. Праворозуміння: теорія, політика, практика. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3 (62). С. 12-18.
41. Косович В. Принципи права, принципи правотворчості та принципи у нормативно-правових актах. *Вісник Львівського Університету. Серія: Юридична*. 2016. Вип. 63. С. 3-9.
42. Костенко А. Соціальний натуралізм – методологічна основа прогресивної юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 126-135.
43. Кофман Б. Я. Праворозуміння як основний фактор комунікаційної взаємодії людини з правом. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2017.

Вип. 75. С. 101-124.

44. Кучук А. М. Принципи права як категорія внутрішньо державного й міжнародного права. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 22-26.
45. Левчук Н. В. Нормативізм і права людини. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 32-37.
46. Лемак В. Зміна парадигми праворозуміння: досвід держав центральної Європи. *Право України*. 2010. № 4. С. 114-119.
47. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 27-35.
48. Лук'янов Д. Правові системи світу: історія і сучасність правосімейного підходу до їх типологізації. *Право України*. 2015. № 9. С. 81-89.
49. Лук'янова Г. Ю. Комплементаризм праворозуміння: актуальні наукознавчі аспекти: моногр. Львів: Т. Б. Сорока, 2014. 212 с.
50. Лук'янова Г. Ю. Методологічний пошук синтезу типів праворозуміння в сучасній українській юриспруденції. *Європейські перспективи*. 2012. № 2 (2). С. 53-59.
51. Луцький Р. П. Соціально-економічне середовище як визначальний фактор формування та розвитку позитивного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 39-44.
52. Максимов С. Класична і неklasична моделі осмислення правової реальності. *Право України*. 2014. № 1. С. 61-68.
53. Малишев Б. В. Сутність права як телеологічна категорія. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 16-21.
54. Малишев Б. Принцип верховенства права (теоретико-правовий аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 14-20.
55. Малишев Б. Природні права людини: загальнотеоретична характеристика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 23-29.
56. Матат А. В. Загальні принципи права як сучасне джерело конституційного права України. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 426-430.
57. Мельничук О. Право на освіту в контексті теорій праворозуміння. *Право України*. 2011. № 2. С. 180-185.
58. Мишеглина В. Роль юридических символів в контексте психологіческою школы права. *Legea si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 101-104.
59. Москалюк О. Особливості застосування принципів права при подоланні змістовних колізій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 37-42.
60. Муромцев С. А. Образование права по учениям немецкой юриспруденции. URSS, 2016. 100 с.
61. Нелін О. До питання верховенства права і закону в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 3. С. 22-25.
62. Нігреєва О. О. Загальні принципи права як регулятор міжнародних відносин: поняття та значення. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 197-201.
63. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права.

- Право України*. 2010. № 4. С. 49-55.
64. Оніщенко Н. М. Гласність в праві: деякі аспекти вивчення та розгляду. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 25-30.
 65. Оніщенко Н. М. Правовий світогляд і політика (сучасна реальність, бачення на перспективу). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 91-97.
 66. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 29-36.
 67. Оніщенко Н. Сучасне праворозуміння у контексті витоків, постулатів, основних принципів та функціонального призначення права. *Право України*. 2010. № 4. С. 156-163.
 68. Павлишин О. Права людини та методологія їх дослідження крізь призму семіотико-правового підходу. *Право України*. 2015. № 2. С. 46-51.
 69. Павлов В. Методологічні підстави антропологічної концепції права. *Право України*. 2014. № 1. С. 166-181.
 70. Пампура М. В. Сучасні трансформаційні процеси та еволюція праворозуміння в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2017. Вип. 23. С. 173-177.
 71. Патеї-Братасюк М. Г. Норма права в контексті основних типів праворозуміння. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 40-47.
 72. Петришин О. Соціально-юридична природа права. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 15-29.
 73. Плавич В. Проблеми сучасного праворозуміння. Теоретико-методологічний та філософсько-правовий аналіз: моногр. Одеса: Астропринт, 2011. 228 с.
 74. Погребняк С. Ознаки права в контексті сучасного право розуміння. *Право України*. 2010. № 4. С. 164-169.
 75. Погребняк С. П. Основоположні принципи права: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2009. 433 с.
 76. Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. *Право України*. 2013. № 9. С. 217-228.
 77. Рабінович А. Господарське право в системі права України: можливості дослідження засобами компаративістики. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 24-28.
 78. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. *Право України*. 2013. № 9. С. 162-175.
 79. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 297-309.
 80. Рабінович П. Потребове праворозуміння: концептуальна характеристика, евристична характеристика. *Право України*. 2014. № 5. С. 31-40.

81. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 240-244.
82. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.
83. Раданович Н. Можливості загальнодозвільного типу правового регулювання у забезпеченні реалізації прав людини (теоретичний аналіз юридичних інструментів). *Право України*. 2015. № 2. С. 52-63.
84. Романюк Є. О. Основні властивості права в контексті природно-правового та позитивістського праворозуміння: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
85. Руднева О. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ. *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 15-19.
86. Русенко І. Я. Норма права в контекстах основних типів праворозуміння. *Наше право*. 2013. № 7. С. 196-201.
87. Рябовол Л. Т. Праворозуміння як наукова проблема: деякі тенденції сучасного етапу дослідження. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 1. С. 17-22.
88. Сатохіна Н. Герменевтичні смисли правової реальності. *Право України*. 2014. № 1. С. 136-147.
89. Сирих В. Методологія інтегративного праворозуміння. *Право України*. 2014. № 1. С. 113-119.
90. Скрипнюк О. В. Міжнародно-правова діяльність інституту держави і права: питання теорії і практики. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 2. С. 4-8.
91. Сліпченко С. О. Огляд теоретичних підходів до розуміння абсолютного права. *Право та інноваційне суспільство*. 2014. № 2. С. 67-76
92. Смілик А. С. Діалектика співвідношення понять «свобода» та «право». *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, Ч. 2. С. 3-8.
93. Соловійов О. Застосування практики Страсбурзького Суду як джерела права в Україні: деякі проблемні аспекти. *Право України*. 2010. № 10. С. 207-214.
94. Стовба О. Динамічне праворозуміння: онтологія і методологія. *Право України*. 2014. № 1. С. 120-125.
95. Тимошина О. Методологічні підстави соціології права: Л. Петражицький vs. Є. Ерліх. *Право України*. 2014. № 1. С. 195-202.
96. Тимошина О. Стилї філософсько-правового мислення і типи право розуміння. *Право України*. 2011. № 8. С. 52-60.
97. Тихомиров О. Філософські та методологічні аспекти компаративного підходу до право розуміння. *Право України*. 2010. № 4. С. 110-105.
98. Тімуш І. Синтезоване праворозуміння: комунікативно-філософський ас-

- пект. *Юридична Україна*. 2011. № 1. С. 16-22.
99. Ткачова Н. Закономірність зростання прогресивної ролі права як загальносоціального феномена. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 29-31.
 100. Токарчук О. В. Теоретичні засади взаємодії держави і права в концепціях українських інтелектуалів у зарубіжжі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2016. Вип. 31. С. 73-78.
 101. Толкачова Н. Звичаєве право України: особливості розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2010. Вип. 85. С. 105-113.
 102. Уварова О. О. Принципи права як загальнотеоретична категорія. *Юрист України*. 2011. № 4. С. 5-10.
 103. Филимонов В. Д. Гуманізм как принцип права. *Государство и право*. 2013. № 1. С. 102-108.
 104. Фомін А. Альберт Дайсі про панування закону як верховенство права у вузькому сенсі. *Право України*. 2013. № 10. С. 170-177.
 105. Хавронюк А. Загальні принципи права (досвід Європейського Союзу). *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 106-110.
 106. Хірсіні А. В. Функціональний підхід до обґрунтування права. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 30-38.
 107. Цвік М. Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження). *Право України*. 2010. № 4. С. 22-28.
 108. Чан Бін Лінь Принципи права Китайської Народної Республіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 21 с.
 109. Чеботарьов С. С. Концептуальні засади реалізації принципу гуманізму в праві. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 43-48.
 110. Шаганенко В. Сутнісні характеристики системи права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 69-74.
 111. Шаравара І. І. Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі соціальних норм. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 3. С. 43-48.
 112. Шафиров В. Человекоцентристский подход к пониманию права. *Право України*. 2010. № 4. С. 43-48.
 113. Шелестов К. О. Домінуюче праворозуміння у функціонуванні правових систем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 22 с.
 114. Шемшученко Ю. С. Національні тенденції та міжнародний досвід сучасного праворозуміння: моногр. Київ: Юридична думка, 2013. 478 с.
 115. Шилінгов В. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 48-51.
 116. Ющик О. Про класифікації та види права. *Право України*. 2014. № 5. С. 41-51.
 117. Ющик О. Про необхідність пізнання сутності та визначення поняття права. *Право України*. 2010. № 4. С. 106-113.

ТЕМА 9. ФОРМИ ПРАВА

Поняття та види форм права. Співвідношення форми і джерела права.

Правовий звичай як джерело права.

Судова практика та правовий прецедент як джерела права: поняття, ознаки.

Нормативно-правовий договір: поняття, ознаки, види.

Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, види. Співвідношення системи права і системи нормативно-правових актів. Закон як вид нормативно-правового акта: поняття, ознаки, види. Кодекс як особливий вид закону. Підзаконні нормативно-правові акти: поняття, значення, види. Співвідношення закону та підзаконного нормативно-правового акта. Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.

Правова доктрина: поняття та особливості.

Загальні принципи права в системі джерел права.

Релігійно-правовий текст: поняття, ознаки та особливості.

Ефективність функціонування будь-якої правової системи значною мірою пов'язується з її нормативним комплексом – *системою джерел права*. Саме вона забезпечує належну нормативну регламентацію суспільних відносин, цілісність правової системи та правопорядок як необхідну передумову розвитку суспільства.

Джерело права – це визнана в конкретному суспільстві офіційна форма (спосіб) зовнішнього вираження та закріплення норм права, посилення на яку підтверджують їхнє існування¹.

Правові системи світу відрізняються своєрідністю джерел права, ступенем їхнього розвитку, пріоритетом одних джерел права над іншими. Проте, у всіх цих системах джерелами права визнаються нормативно-правові акти, нормативно-правові договори, правові звичаї, судові прецеденти або судова практика, правова доктрина. Крім того, для системи романо-германського права важливу роль відіграють загальні принципи права як самостійні джерела права^{2 3}.

Види джерел права.

1. За пріоритетністю звернення вирізняють:

- *первинні* джерела, які підлягають першочерговому застосуванню в

¹ Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2017. 36 с.

² Загальна теорія держави і права: підруч. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

³ Корунчак Л. А. Генеза та еволюція джерел права: синергетичний підхід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 19 с.

життєвих ситуаціях; саме до них в першу чергу звертається суб'єкт правозастосування;

- **вторинні (субсидіарні)** джерела права, до яких звертаються у разі відсутності правил у первинних джерелах права або у разі неоднозначності їхнього змісту.

2. За юридичною силою розрізняють:

- **обов'язкові** джерела права, які містять норми, що мають обов'язкову юридичну силу для суб'єктів права, у тому числі судів та інших правозастосовних органів;

- **переконливі (авторитетні)** джерела права, що містять додаткову юридичну аргументацію та не можуть виступати самостійною (достатньою) підставою для ухвалення рішень. їхнє використання віднесено на розсуд суб'єкта правозастосування.

Першою історичною формою (джерелом) права є **правовий звичай**, під яким розуміється санкціоноване державою правило поведінки, яке утвердилось у суспільстві як простий звичай у результаті багаторазового повторення впродовж тривалого часу і яке стало традицією, тобто правило, яке передавалось від покоління до покоління до того часу, поки не потрапило в орбіту державних інтересів. Не кожний звичай стає правовим, а тільки той, який відповідає інтересам певної групи людей, тієї чи іншої соціальної спільноти або суспільства в цілому^{1 2}.

Ознаки правового звичаю:

- формуються самим суспільством, можуть застосовуватися та рівні як окремих соціальних груп (локальні), так і суспільства в цілому (загальні);

- виникають спонтанно, стихійно, характеризуються тривалістю існування;

- додержуються безперервно і одноманітно, реалізуються відкрито та очевидно для всіх членів суспільства чи певної спільноти;

- характеризуються сталістю, є слабодинамічними, консервативними за своєю природою;

- мають неписаний характер, фіксуються у свідомості певної спільноти;

- визнаються юридично обов'язковими³.

Судовий прецедент – це рішення у конкретній справі, що є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ.

Основні **ознаки** судового прецеденту:

- виступає результатом судової правотворчості, має нормативний харак-

¹ Васянович О. А. Правовий звичай як форма права у сучасних правових системах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 18 с.

² Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності: моногр. Київ: КНЕУ, 2014. 183 с.

³ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

тер;

- переважно формується вищими судовими інстанціями, в основу діяльності яких покладено принцип *stare* – «стояти на вирішеному»;
- має обов'язковий характер як для нижчих судів, так і для інших державних органів і посадових осіб; вищі судові інстанції зв'язані своїми попередніми прецедентами і не повинні відхилятися від них без очевидної необхідності;
- є писаним джерелом, який підлягає оприлюдненню;
- має казуїстичний характер, він створюється внаслідок вирішення конкретних, окремих казусів (випадків), що породжує множинність прецедентів, їхню певну неузгодженість¹.

Судовий прецедент прийнято розглядати переважно в контексті англосаксонської правової сім'ї. Такий підхід цілком зрозумілий, оскільки прецедент історично відігравав домінуючу роль у формуванні саме цієї традиції і залишається центральним джерелом права в Англії та в інших країнах, правові системи яких базуються на принципах загального права. Проте правовим системам країн континентального права цей феномен також притаманний, хоча форми прояву мають свою специфіку і відрізняються від його класичної англійської моделі².

Нормативно-правовий договір – правило поведінки загального характеру, що встановлюється за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і забезпечується державою. **Особливості** нормативно-правового договору:

- встановлює, змінює чи скасовує норми права, що відрізняє його від індивідуально-правового договору (наприклад, договору купівлі-продажу, трудового контракту, шлюбного договору);
- укладається внаслідок вільного волевиявлення сторін, є результатом їх узгодженої волі, що відрізняє його від нормативно-правового акта;
- є актом свідомої цілеспрямованої поведінки суб'єктів права, що відрізняє його від правових звичаїв, які зазвичай складаються спонтанно, без попереднього задуму;
- укладається і набуває чинності згідно із встановленою процедурою (ратифікація, затвердження, узгодження, переговори тощо).

Роль нормативно-правового договору як джерела права постійно зростає, що обумовлено процесами децентралізації, застосуванням до координаційних методів правового регулювання. В Україні нормативно-правові договори відносять до первинних і обов'язкових джерел права.

Нормативно-правовим актом є письмовий документ компетентного суб'єкта права, в якому закріплюються правила поведінки загального харак-

¹ Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

² Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2009. 223 с.

теру, що забезпечуються державою.

Нормативно-правовий акт як основне джерело правової системи України має наступні **особливості**:

- підтримується і охороняється державою;
- може бути оперативно виданий і змінений у будь-якій своїй частині, що дозволяє відносно швидко реагувати на соціальні процеси в суспільстві;
- відповідним чином систематизований, що дає змогу легко віднайти потрібний документ для застосування і реалізації;
- дозволяє точно фіксувати зміст правових норм, що сприяє проведенню єдиної політики, не допускати довільного тлумачення і застосування норм.

Перевагами нормативно-правового акта серед інших джерел права є його визначеність, яка полягає у ясності, чіткості, зрозумілості для його адресата правил поведінки, а також загальнообов'язковість, яка, зокрема, може забезпечуватися і авторитетом державної влади.

Оскільки за допомогою нормативно-правових актів вирішуються найважливіші питання суспільного життя, до них висувуються серйозні **вимоги**: своєчасність та оперативність створення, достовірність, повнота, точність, конкретність, грамотність, авторитетність і автентичність, обов'язковість, обґрунтованість тощо.

Активізація правотворчої діяльності, що спостерігається в Україні за роки незалежності, спричинила сталу тенденцію збільшення кількості нормативно-правових актів. Це спричинило необхідність їхнього класифікування з метою полегшення пошуку необхідної інформації у величезному масиві документів.

Нормативно-правові акти **класифікуються** за наступними критеріями:

- **за суб'єктами ухвалення** – на акти органів держави, народу в процесі референдуму, територіальних громад, громадських об'єднань, трудових колективів, посадових осіб, спільні акти органів держави і недержавних формувань та ін.;
- **за юридичною силою** – на закони і підзаконні нормативні акти;
- **за сферою дії** – на загальнообов'язкові, спеціальні, локальні;
- **за ступенем загальності правових норм** – на загальні і конкретизаційні;
- **за характером волевиявлення** – на акти встановлення, зміни та скасування норм права;
- **за галузями законодавства** – на цивільні, кримінальні, кримінально-процесуальні та ін.;
- **за часом дії** – визначено-строкові й невизначено-строкові¹.

Найбільш значущою є класифікація нормативно-правових актів за юридичною силою.

¹ Загальна теорія права: [навч.-метод. посіб.] / [О. О. Орлова, А. М. Кучук, О. В. Мінченко]. Су-ми: Цьома С. П., 2020. 236 с.

Юридична сила НПА – це ступінь його впливу на суспільні відносини, його значення, яке залежить від розташування в ієрархії актів. Юридична сила НПА полягає:

- в обов'язковій відповідності кожного НПА принципам і нормам Конституції України;
- у суворій відповідності до визначеної Конституцією України офіційної класифікації НПА;
- у наявності обов'язкового підпорядкування за вертикальним розташуванням видів НПА: Конституція – закон – указ – постанова – наказ. Саме в такій послідовності зменшується юридична сила кожного названого акта і збільшується обов'язковість попередніх. Кожний вид НПА займає чітко визначене місце в ієрархії НПА, що впливає з нормативно встановленого значення цього акту в системі НПА держави;
- у встановленні ієрархічної підпорядкованості НПА державних органів, що мають більш високий статус і більш низький статус у державній системі. Критерієм визначення місця акта в ієрархії НПА є статус органа, що їх видає, у системі державно-владних органів;
- у визначенні основного змісту НПА юридична сила підтверджується формулюваннями: «на основі», «на виконання закону», «відповідно до указу або постанови» та ін.;
- у наявності комплексу реквізитів документа як елементів, що інформують про його юридичну силу, його достовірність і справжність походження і дозволяють відносити його до відповідного виду, наприклад, розрізняти, закон це чи постанова, а також визначити, коли він був ухвалений, коли набрав чинності, ким ухвалений, затверджений, підписаний і т.д.

Завдяки юридичній силі можна зняти протиріччя (колізії), які виникають між НПА, а саме: діє той нормативний документ, що має вищу юридичну силу (якщо акти мають різну юридичну силу); діє той нормативний документ, який ухвалений пізніше (за умови рівності актів за юридичною силою).

Закон – це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, який приймається відповідно до особливої процедури парламентом або безпосередньо народом і регулює найважливіші суспільні відносини.

Для закону характерні такі основні **ознаки**:

- приймається лише законодавчим органом представницького характеру або населенням держави в порядку референдуму;
- регулює найважливіші суспільні відносини, що зумовлює його високу ефективність;
- має найвищу юридичну силу в системі нормативних актів країни;
- має загальний характер;
- встановлює загальнообов'язкові правила поведінки, має належну форму, породжує юридичні наслідки та гарантується державою;
- є стабільним нормативним актом;
- має відповідну структуру, тобто організацію змісту, доцільне розмі-

щення нормативних приписів та правові атрибути;

- нормативним актом, що приймається в особливому процесуальному порядку, який називається законодавчим процесом;
- охороняється і гарантується державою, яка забезпечує необхідні умови для виконання законів і застосовує заходи примусового характеру до суб'єктів, які не виконують або порушують вимоги законів;
- приймається відповідно до вимог логіки, стилю і мови, що сприяє однаковому і точному його розумінню та застосуванню, підвищенню ефективності системи нормативних актів у цілому¹.

Класифікація законів здійснюється на підставі різних критеріїв:

➤ **за юридичною силою** – конституційні закони, що закріплюють засади суспільного і державного ладу та є юридичною базою поточного законодавства (Конституція; закони, що вносять зміни до Конституції, доповнюють або конкретизують положення Основного Закону); поточні закони, що приймаються на основі та на виконання конституційних законів і становлять поточне законодавство;

➤ **за суб'єктами законотворчості** – закони прийняті: в результаті референдуму; вищим законодавчим органом держави;

➤ **за предметом регулювання** – закони конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні, процесуальні тощо;

➤ **за характером регулювання** – органічні закони, тобто внутрішньо узгоджені, що відзначаються високим рівнем нормативних узагальнень і спрямовані на комплексне урегулювання суспільних відносин; виключні закони, що приймаються за надзвичайних обставин поза планом законотворчих робіт;

➤ **за обсягом дії на суб'єктів** – загальні закони (поширюються на всіх суб'єктів незалежно від їх статусу); закони соціальні (регламентують діяльність чітко окреслених груп суб'єктів), які мають особливий статус.

Підзаконний нормативний акт – це письмовий документ уповноваженого суб'єкта, прийнятий на підставі та у виконання закону, в якому закріплені правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою².

Підзаконні нормативні акти можна поділити на чотири основні самостійні **групи**:

- **загальні** – нононормативні акти, що можуть бути прийняті правотворчими суб'єктами загальї компетенції;

- **місцеві** – нормативні акти, що приймаються територіальними суб'єктами і поширюються на осіб, які перебувають на цій території;

¹ Гайова О. В. Закон як джерело сучасного континентального права (загальнотеоретичні та порівняльно-правові аспекти): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 204 с.

² Глумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.

- **відомчі** – нормативні акти, що приймаються суб'єктами спеціальної, галузевої компетенції і поширюються на всі організації та осіб, що входять до цього відомства, або їх окрему частину;

- **локальні** – нормативні акти, що містять у собі норми, предметом яких є внутрішні відносини, що складаються у межах якого-небудь підприємства, установи, організації¹.

Будь-які нормативно-правові акти мають відповідні **часові, територіальні межі** свого існування і дії, а також поширюються на визначене коло осіб – суб'єктів права².

Дія нормативно-правового акта у часі передбачає: момент вступу нормативно-правового акта в дію; момент припинення дії нормативно-правового акта; зворотню дію нормативно-правового акта.

Нормативно-правові акти **набирають чинності**:

- на підставі вказівки в тексті нормативно-правового акта на календарну дату, з якої документ набирає законної сили;

- на підставі вказівки на інші обставини, з якими пов'язане набуття законної сили документа («з моменту підписання», «з моменту опублікування»);

- на підставі застосування загальних правил, за якими нормативно-правові акти набирають сили після закінчення певного часу, передбаченого законом, із дня їхнього офіційного оприлюднення.

Припинення дії нормативно-правових актів відбувається на підставі:

- закінчення терміну, на який був прийнятий юридичний документ;

- оголошення про втрату законної сили нормативно-правового акта (пряма вказівка на скасування, що може міститися у спеціальному акті);

- прийняття уповноваженим органом нового нормативно-правового акта однакової чи вищої юридичної сили, що регулює те ж коло суспільних відносин;

- зміни обставин, для врегулювання яких було прийнято нормативно-правовий акт.

Закони та інші нормативно-правові акти не мають **зворотної дії в часі**, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують кримінальну, адміністративну відповідальність особи – загальне правило: «Норма права зворотної сили не має».

Проте існують винятки, наприклад у кримінальному, адміністративному законодавстві передбачено, що у випадку коли нормативний акт, який був прийнятий після скоєння правопорушення, пом'якшує чи звільняє від юридичної відповідальності, то він має зворотню силу, а якщо установлює чи обтяжує відповідальність особи, то норми даного акту зворотної сили не мають.

¹ Куценко І. В. Підзаконні нормативно-правові акти в системі джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 16 с.

² Буряк Я. Я. Нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій в Україні: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 16 с.

Дія нормативно-правових актів у просторі характеризується розповсюдженням їх впливу на певну територію, а саме:

- державу в цілому;
- відповідний регіон;
- адміністративно-територіальну одиницю;
- відповідне підприємство, установу, організацію.

Нормативно-правові акти України поширюються на територію всієї країни.

Під **територіальною дією** нормативно-правових актів розуміється поширення законодавства в межах території держави, до якої відноситься:

- суходільний простір – земна територія;
- водний простір – внутрішні води всередині державних кордонів і територіальні води в межах 12 морських миль;
- повітряний простір над державними межами – на висоті до 110 кілометрів (верхня висотна межа повітряного простору міжнародним правом остаточно не встановлена, проте зазвичай вважається, що висотна межа повітряного простору складає близько 100-110 км від поверхні Землі, тобто найменшу стійку висоту орбіти штучних супутників Землі);
- надра та континентальний шельф.

Екстериторіальна дія нормативно-правового акта регулюється міжнародними договорами і передбачає поширення законодавства певної держави за межами її території. Вона відома як право екстериторіальності держав – порядок, відповідно до якого установи або фізичні особи, що розташовані або перебувають на території іншої держави, розглядаються як такі, що розташовані або перебувають на власній території і підвладні законам та юрисдикції власної держави, поширюється на: космічні об'єкти під прапором і гербом держави; трубопроводи; підводні кабелі та нафтові морські вишки; повітряні, військові та торговельні судна у відкритому морі, які ходять під державним прапором; території дипломатичних представництв і консульств за кордоном.

Правом екстериторіальності користуються військові кораблі та літаки, що з дозволу певної держави знаходяться на її території, але розглядаються як частина території іншої держави.

Дія нормативно-правових актів за колом осіб обумовлена наступною обставиною: усі громадяни, особи без громадянства, іноземці та юридичні особи, що знаходяться на території держави, підпадають під сферу дії законодавства держави, у якій вони перебувають. Окрім того, існують нормативно-правові акти, дія яких розповсюджується лише на певні категорії громадян, що визначають особливості їх правового статусу. У відношенні до окремих суб'єктів (дипломатичних представників) законодавство може мати обмежену чинність. Зокрема, вони не можуть бути затримані, заарештовані тощо¹.

¹ Богачова Л. Л. Нормативно-правовий акт як джерело національного та європейського права. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 14. С. 4-13.

Правова доктрина як джерело права – це визнані юридичною спільнотою ідеї, концепції та теорії, що використовуються як допоміжний засіб для визначення змісту правових норм. Особливими характеристиками доктрини як джерела права є її концептуальність, визнання з боку юридичної спільноти, а також її практичне використання. У сучасних умовах правова доктрина виступає вторинним (субсидіарним) і переконливим джерелом: звернення до неї як до джерела права зумовлено відсутністю норм у первинних джерелах (прогалинами) або їхньою неоднозначністю (суперечливістю, неясністю тощо). У подібних «складних справах» вона є допоміжним засобом для визначення змісту правових норм, вибору певного варіанту рішення¹.

Релігійно-правовий текст (релігійно-правова норма) – акт-документ, який містить церковний канон або іншу релігійну норму, що переплетена з нормами моралі і права, санкціонована державою для надання їй загальнообов'язкового значення і забезпечена нею (Веди, Біблія, Тора, Коран, енцикліки Папи Римського).

Ознаки релігійно-правових текстів як джерел права:

- мають документальну (письмову) форму – існують у вигляді збірників: Біблія, Коран, Сунна, Тора, Звід канонічного права, релігійні книги буддистів та ін., у рішеннях зборів вірян або духівництва (постанови соборів, колегій, конференцій), у творах авторитетних релігійних письменників;
- як першоджерело виступає воля божества, виражена у релігійних книгах;
- мають систематизований характер – складаються із системи переплечених норм релігії, моралі, права як «боговстановлених» правил поведінки для людей;
- створюються, як правило, на підставі життєвих казусів і мають метафоричну форму викладу нормативного матеріалу,
- мають персональний, а не територіальний характер – поширюються тільки на вірян і є для них певними офіційними релігійно-нормативними актами;
- затверджуються вищими органами церковної влади (постанови Вселенських соборів та ін.);
- реалізуються переконанням, виконанням, дотриманням і примусом.

Найбільш поширеним джерелом права в Україні виступають нормативно-правові акти. Проте нормативно-актна система України є переобтяжена як великою кількістю нормативно-правових приписів, так і видовими формами нормативно-правового акту. А це створює перешкоди для належного регулювання суспільних відносин.

Останнім часом значно зростає роль міжнародно-правових договорів. Джерелами права України визнано також правові звичаї, практику Європейського суду з прав людини, рішення Верховного Суду, ухвалені за визначених у законах обставин, та ін. Поряд з цим система джерел права України вдоскона-

¹ Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 21 с.

люється під впливом європейських правових стандартів, відповідно до яких створена значна частина її приписів. Наприклад, розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» відповідає основним міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини¹. Значна частина приписів чинного законодавства України формується під впливом стандартів Ради Європи, зокрема Європейського суду з прав людини. Загалом інтеграційні процеси України є визначальним напрямом для її сучасної системи джерел права, гармонізації та уніфікації її з основними правовими стандартами Європейського Союзу².

Ключові поняття:

джерело права, форма права, джерело права в матеріальному аспекті, джерело права в інституційному аспекті, джерело права в юридичному аспекті, джерело права ідеологічному аспекті, зміст джерела права, внутрішня і зовнішня форма права, загальносоціальні джерела права, юридичні джерела права, нормативно-правовий акт, ознаки нормативно-правового акта, суб'єкти прийняття нормативно-правового акта, структура нормативно-правового акта, преамбула, стаття нормативно-правового акта, розділ нормативно-правового акта, система нормативно-правових актів, нормативно-правові акти загальної дії, нормативно-правові акти спеціальної дії, нормативно-правові акти виняткової дії, ординарні закони, індивідуальні акти, закони прийняті в результаті референдуму, закони прийняті вищим законодавчим органом держави, законодавчий акт, конституція, постійні закони, тимчасові закони, надзвичайні закони, конституційні закони, звичайні закони, кодифіковані закони, тематичні закони, спеціальні закони, комплексні закони, приватні закони, публічні закони, реформуючі закони, імплементаційні закони, ратифікаційні закони, базові закони, підзаконні акти, інтерпретаційні акти, постанова, указ, розпорядження, наказ, розпорядження, рішення, положення, інструкція, правила, порядок, перелік, нормативно-правові акти загальної дії, нормативно-правові акти спеціальної дії, нормативно-правові акти виняткової дії, пряма дія нормативно-правових актів, зворотна дія нормативно-правових актів, переживаюча дія нормативно-правових актів, правовий прецедент, ознаки правового прецеденту, судово практика, звичай, правовий звичай, ознаки правового звичаю, нормативно-правовий договір, ознаки нормативно-правового договору, міжнародно-правові акти, загальні принципи права, правова доктрина, загальні принципи права, релігійно-правовий текст (релігійно-правова норма).

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

² Загальна теорія права: підруч. / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. 6-те вид., допов. Херсон: Олді-Плюс, 2020. 720 с.

1. *Визнана у конкретному суспільстві офіційний спосіб зовнішнього виразу та закріплення норм права, посилаючись на яку підтверджують їхнє існування – це:*

- а) принципи права;
- б) форма права;
- в) методи права;
- г) функції права;
- д) цілі права.

2. *У науковій літературі поняття «джерела права» використовується у розумінні:*

- а) «джерела пізнання права»;
- б) «джерела мислення права»;
- в) «джерела розуміння права»;
- г) «джерела використання права»;
- д) «джерела філософії права».

3. *Ознакою джерела права є те, що воно:*

- а) містить індивідуальний припис;
- б) фіксує волевиявлення правотворчого суб'єкта;
- в) має визначені межі дії;
- г) має персоніфікований характер;
- д) виникає, змінюється чи припиняється відповідно до норм права.

4. *В юридичному розумінні «джерела права» – це:*

- а) результат правовстановлюючої діяльності законодавця;
- б) спеціальний спосіб зовнішньої і внутрішньої організації правил поведінки;
- в) трансформація фактичних норм, що склалися в суспільстві;
- г) спосіб організації всіх сфер життєдіяльності індивідів;
- д) спосіб захисту держави від неслухняності громадян.

5. *У формальному розумінні «джерела права» – це:*

- а) діяльність публічних органів та інститутів як суб'єктів формування і встановлення права;
- б) економічні, соціальні, політичні та інші умови, що спричиняють або об'єктивно зумовлюють виникнення правових норм;
- в) правова та політична свідомість суб'єктів нормотворчості; ідеї, концепції, теорії, покладені у підставу правових норм;
- г) акти уповноважених суб'єктів права, що є формою вираження і закріплення правових норм і принципів, на основі яких виникають, змінюються чи припиняються правові відносини;
- д) правова і політична свідомість суб'єктів нормотворчості; ідеї, концепції

пції, теорії, покладені в основу правових норм.

6. Економічними, соціальними, політичними та іншими умовами, що спричиняють або об'єктивно зумовлюють виникнення правових норм є:

- а) джерела права в абстрактному розумінні;
- б) джерела права в ідеологічному розумінні;
- в) джерела права у матеріальному розумінні;
- г) джерела права в юридичному розумінні;
- д) джерела права в інституційному розумінні.

7. Діяльність публічних органів та інститутів як суб'єктів формування і встановлення права – це джерела права:

- а) у матеріальному значенні;
- б) в ідеологічному значенні;
- в) в інституційному значенні;
- г) у формальному значенні;
- д) у пізнавальному значенні.

8. Правова і політична свідомість суб'єктів нормотворчості; ідеї, концепції, теорії, покладені в основу правових норм – це джерела права:

- а) в ідеологічному розумінні;
- б) у формальному розумінні;
- в) у матеріальному розумінні;
- г) в інституційному розумінні;
- д) в абстрактному розумінні.

9. За пріоритетністю звернення до відповідного джерела права, його соціальної значущості та ступеня поширеності, джерела права класифікують на:

- а) загальні та спеціальні;
- б) основні та допоміжні;
- в) первинні та вторинні;
- г) основні та спеціальні;
- д) загальні та вторинні.

10. Вид джерел права, що містять норми, які підлягають застосуванню у нормативно-регламентованих ситуаціях, до яких у першу чергу звертається правозастосувач:

- а) загальні джерела права;
- б) основоположні джерела права;
- в) основні джерела права;
- г) первинні джерела права;
- д) спеціальні джерела права.

11. Вид джерел права, що містять норми, до яких звертаються у разі відсутності відповідних правил поведінки у первинних джерелах права:

- а) додаткові джерела права;
- б) основоположні джерела права;
- в) допоміжні джерела права;
- г) вторинні джерела права;
- д) спеціальні джерела права.

12. За юридичною силою джерела права класифікують на:

- а) обов'язкові та переконливі;
- б) загальні та спеціальні;
- в) основні та допоміжні
- г) основні та спеціальні;
- д) загальні та вторинні.

13. Вид джерел права, що містять норми, які мають обов'язкову юридичну силу для суддів та інших правозастосовних органів:

- а) обов'язкові джерела права;
- б) основоположні джерела права;
- в) вторинні джерела права;
- г) первинні джерела права;
- д) переконливі джерела права.

14. Вид джерел права, що мають додаткову юридичну аргументацію, не можуть виступати достатньою підставою для ухвалення рішень у конкретних справах:

- а) обов'язкові джерела права;
- б) основоположні джерела права;
- в) вторинні джерела права;
- г) первинні джерела права;
- д) переконливі джерела права.

15. У романо-германській правовій сім'ї первинними джерелами права вважаються:

- а) нормативно-правові акти та судова практика;
- б) нормативно-правові договори та правовий звичай;
- в) правова доктрина та судова практика;
- г) нормативно-правовий договір та нормативно-правові акти;
- д) нормативно-правовий акт та правовий звичай.

16. У правовій системі України до переконливих джерел права належать:

- а) нормативно-правові акти та судова практика;
- б) нормативно-правові договори та правовий звичай;

- в) правова доктрина та судова практика;
- г) нормативно-правовий договір та нормативно-правові акти;
- д) нормативно-правовий акт та правовий звичай.

17. Першою історичною формою права вважається:

- а) юридичний прецедент;
- б) нормативний договір;
- в) міжнародно-правовий акт;
- г) правовий звичай;
- д) нормативний акт.

18. Санкціоноване державою правило поведінки, яке утвердилось в суспільстві у результаті багаторазового повторення впродовж тривалого часу – це:

- а) нормативний договір;
- б) правовий звичай;
- в) міжнародно-правовий акт;
- г) нормативний акт;
- д) юридичний прецедент.

19. Правовий звичай як джерело права є найбільш поширеним в сім'ї:

- а) традиційного та релігійного права;
- б) романо-германського та англо-американського права;
- в) романо-германського та традиційного права;
- г) англо-американського та традиційного права;
- д) англо-американського та релігійного права.

20. Спільною ознакою для звичаїв і норм права є те, що вони:

- а) виникають поступово внаслідок постійного відтворення стереотипних варіантів поведінки;
- б) є загальнообов'язковими правилами поведінки;
- в) розраховані на багаторазове застосування;
- г) висловлюють погоджену волю держави і всього суспільства;
- д) виконуються через звичку.

21. Санкціонування державою правових звичаїв як джерел права відбувається шляхом:

- а) визнання адміністративною та судовою практикою;
- б) оприлюднення в засобах масової інформації;
- в) референдуму;
- г) фактичного їх застосування;
- д) опублікування в офіційних виданнях.

22. *Письмовий юридичний акт суб'єктів договірної правотворення, що містить норму чи принцип права – це:*

- а) правовий звичай;
- б) нормативно-правовий акт;
- в) нормативно-правовий прецедент;
- г) нормативно-правовий договір;
- д) міжнародний договір.

23. *Нормативно-правовий договір – це:*

а) санкціоноване державою правило поведінки, яке утвердилось в суспільстві у результаті багаторазового повторення впродовж тривалого часу і яке стало традицією, тобто правило, яке передавалось від покоління до покоління до того часу, поки не потрапило в орбіту державних інтересів;

б) норми міжнародного співтовариства, які поширюються на територію держави після їх відповідної ратифікації;

в) письмовий документ компетентного суб'єкта права, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою

г) двостороння або багатостороння угода, яка встановлює, змінює або скасовує норми права;

д) письмове або усне рішення судового або адміністративного органу, яке стало нормою, еталоном, зразком при розгляді всіх подібних справ у майбутньому.

24. *Ознака нормативно-правового договору, що відрізняє його від нормативно-правового акта:*

а) встановлює, змінює чи скасовує норму права;

б) укладається і набуває чинності згідно зі встановленою процедурою;

в) є актом свідомої цілеспрямованої поведінки суб'єктів права;

г) укладається внаслідок вільного волевиявлення сторін є результатом їх узгодженої волі;

д) виконання договірних зобов'язань гарантується державою.

25. *Угода між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з питань, що становлять для них спільний інтерес, яка регулює їх відносини шляхом утворення взаємних прав і обов'язків – це:*

а) внутрішньодержавний договір;

б) міжнародний договір;

в) конституційний договір;

г) адміністративний договір;

д) колективний договір.

26. Видом нормативно-правового договору як джерела права є:

- а) договір купівлі-продажу;
- б) договір оренди;
- в) міжнародно-правова угода;
- г) спадковий договір;
- д) шлюбний договір.

27. Договори з нормативним змістом на відміну від індивідуально-правових договорів завжди містять:

- а) загальні правила поведінки і не мають персоніфікованого характеру;
- б) загальні правила поведінки і персоніфікований характер;
- в) обов'язковий характер для виконання рішень;
- г) правила персоніфікованого характеру;
- д) правила поведінки і мають персоніфікований характер.

28. Основним джерелом права у країнах англо-американської правової сім'ї є:

- а) судовий прецедент;
- б) нормативний договір;
- в) міжнародно-правовий акт;
- г) правовий звичай;
- д) нормативно-правовий акт.

29. Юридичний прецедент – це:

а) санкціоноване державою правило поведінки, яке утвердилось в суспільстві у результаті багаторазового повторення впродовж тривалого часу і, яке стало традицією, тобто правило, яке передавалось від покоління до покоління до того часу, поки не набуло значення на державному рівні;

б) правило поведінки загального характеру, що встановлюється за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і забезпечується державою;

в) письмове або усне рішення судового або адміністративного органу, яке стало нормою, еталоном, зразком при розгляді подібних справ у майбутньому;

г) норми міжнародного співтовариства, які поширюються на територію держави після їх відповідної ратифікації;

д) письмовий документ компетентного суб'єкта права, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою.

30. Видом правового прецеденту за суб'єктом правотворення є:

- а) політичний прецедент;
- б) судовий прецедент;
- в) соціальний прецедент;

- г) конституційний прецедент;
- д) територіальний прецедент.

31. *Рішенням по конкретній справі, що є обов'язковим для судів тієї ж чи нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ або виступає зразком тлумачення закону є:*

- а) міжнародний договір;
- б) правовий звичай;
- в) судовий прецедент;
- г) нормативно-правовий акт;
- д) нормативний договір.

32. *Позитивним прецедентом виступає:*

- а) попереднє рішення, зміст якого без будь-яких значних змін імплементований у рішення стосовно нової справи;
- б) рішення сформульоване судом, в якому внаслідок зміни конкретно-історичних умов переглядаються підходи, які доцільно застосовувати при прийнятті рішення по суті справи, що розглядається;
- в) рішення, видані Кабінетом Міністрів України, в яких застосовувалися раніше сформульовані положення;
- г) судові рішення вищих судових установ;
- д) правовий прецедент.

33. *Мотивувальна частина прецедентного судового рішення, що містить викладення й аргументацію принципу, юридичної ідеї, на підставі якої справу вирішено певним чином, або сам цей принцип, проголошений і роз'яснений судом – це:*

- а) ratio decidendi;
- б) obiter dictum;
- в) stare decisis;
- г) corpus delicti;
- д) jus gentium.

34. *Мотивувальна частина прецедентного судового рішення, що містить викладення допоміжних міркувань щодо справи – це:*

- а) ratio decidendi;
- б) obiter dictum;
- в) stare decisis;
- г) corpus delicti;
- д) jus gentium.

35. Принцип, на якому ґрунтується доктрина прецеденту, і відповідно до якого суди при вирішенні справ зв'язані прецедентами і не можуть переглядати їх за своїм розсудом – це:

- а) ratio decidendi;
- б) obiter dictum;
- в) stare decisis;
- г) corpus delicti;
- д) jus gentium.

36. Сукупність ідей, поглядів, теорій, уявлень про необхідні суспільству права, що втілюються в правових приписах – це:

- а) нормативно-правовий договір;
- б) міжнародно-правовий акт;
- в) правова доктрина;
- г) правовий звичай;
- д) правовий прецедент.

37. Поняття «правова доктрина» є похідним від:

- а) загально-філософського розуміння доктрини, яка розглядається як вчення, наукова теорія, система ідей та поглядів, керівний теоретичний і політичний принцип;
- б) можливості пізнати зміст та особливості права різних країн у різні історичні періоди;
- в) офіційно-документальних способів зовнішнього виразу та закріплення правових норм;
- г) джерел виникнення права як соціального явища, сили, що творить право;
- д) змісту та особливостей права різних країн у різні історичні періоди.

38. Особливо важливе місце правова доктрина посідає у:

- а) релігійній правовій сім'ї;
- б) сім'ї загального права;
- в) сім'ї континентального права;
- г) сім'ї соціалістичного права;
- д) традиційній правовій сім'ї.

39. Офіційний акт-документ, ухвалений уповноваженим суб'єктом у встановленому порядку та у визначеній формі, який регулює суспільні відносини – це:

- а) закон;
- б) нормативний акт;
- в) постанова;
- г) нормативно-правовий акт;

д) указ.

40. В Україні основним джерелом права є:

- а) нормативно-правовий договір;
- б) судовий прецедент;
- в) правовий звичай;
- г) нормативно-правовий акт;
- д) правова доктрина.

41. Найвищу юридичну силу в правовій системі Української держави має:

- а) Конституція України;
- б) міжнародний договір;
- в) кодифікований законодавчий акт;
- г) постанова Верховної Ради України;
- д) закон України.

42. Нормативно-правовий акт, прийнятий органом законодавчої влади держави або безпосередньо народом, який регулює найважливіші суспільні відносини, виражає волю та інтереси більшості населення, має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів, особливий порядок прийняття, охороняється та гарантується державою – це:

- а) підзаконний нормативно-правовий акт;
- б) закон;
- в) акт застосування права;
- г) правотлумачний акт;
- д) міжнародний договір.

43. Вид законів за юридичною формою виразу:

- а) рішення міської ради;
- б) розпорядження сільського голови;
- в) кодекс;
- г) рішення обласної ради;
- д) ухвала громадських організацій.

44. Кодексом як різновидом закону є:

- а) Кодекс професійної етики та поведінки працівника прокуратури;
- б) Кодекс суддівської етики;
- в) Виборчий кодекс України;
- г) Етичний кодекс ученого України;
- д) Етичний кодекс лікаря України.

45. Кодексом як різновидом закону є:

- а) Кодекс професійної етики та поведінки працівника прокуратури;
- б) Кодекс суддівської етики;
- в) Етичний кодекс ученого України;
- г) Етичний кодекс лікаря України;
- д) Кодекс цивільного захисту України;

46. Термін «законодавство» використовується у правовій системі в основному у значенні:

- а) сукупності законів;
- б) сукупності законів та кодексів;
- в) сукупності законів та міжнародно-правових договорів;
- г) сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права;
- д) сукупності законів та інших нормативно-правових актів.

47. Законодавство – це:

- а) сукупність правових норм, предметом регулювання яких є певна сфера суспільних відносин, що потребує юридично однорідних прийомів впливу;
- б) сукупність нормативно-правових актів вищих органів державної влади і управління: закони і постанови парламенту, укази президента, постанови уряду;
- в) сукупність правових норм, предметом регулювання яких є різні види суспільних відносин, що потребують різноманітних засобів впливу;
- г) система норм, принципів, встановлених або визнаних державою в якості регулятора суспільних відносин;
- д) сукупність законів, звичаїв та судових прецедентів.

48. Нормативні акти, затверджені законами, в яких узагальнюються і систематизуються норми права, що регулюють певну групу суспільних відносин – це:

- а) конституційні закони;
- б) звичайні закони;
- в) надзвичайні закони;
- г) кодифіковані закони;
- д) допоміжні закони.

49. Основною формою нормативно-правових актів Верховної Ради України є:

- а) закон;
- б) постанова;
- в) розпорядження;
- г) указ;
- д) декларація.

50. За характером регулювання закони поділяються на:

- а) загальні і соціальні закони;
- б) органічні і виключні закони;
- в) конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні і процесуальні закони;
- г) закони прийняті в результаті референдуму і закони прийняті вищим законодавчим органом держави;
- д) конституційні і поточні закони.

51. За юридичною силою закони класифікуються на:

- а) конституційні та поточні;
- б) органічні та виключні;
- в) загальні та соціальні;
- г) конституційні, адміністративні, цивільні та кримінальні;
- д) закони прийняті в результаті референдуму та закони прийняті вищим законодавчим органом держави.

52. Нормативно-правові акти за часом дії поділяються на:

- а) органічні та виключні;
- б) постійні та тимчасові;
- в) загальні та соціальні;
- г) конституційні та поточні;
- д) загальні та спеціальні.

53. За суб'єктами прийняття закони класифікують на:

- а) конституційні і поточні;
- б) органічні і виключні;
- в) загальні і соціальні;
- г) конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні і процесуальні;
- д) прийняті в результаті референдуму і прийняті вищим законодавчим органом держави.

54. Допоміжний вид законів за значенням у механізмі правового регулювання поділяють на:

- а) первинні, базові, ратифікаційні;
- б) реформуючі, імплементаційні, постійні, скасувальні;
- в) основні, базові, додаткові;
- г) реформуючі, імплементаційні, ратифікаційні, скасувальні;
- д) скасувальні, первинні, базові, реформуючі.

55. За сферою дії нормативно-правові акти класифікуються на:

- а) конституційні та поточні;
- б) органічні та виключні;

- в) загальні та соціальні;
- г) конституційні, адміністративні, цивільні та кримінальні;
- д) загальнообов'язкові, спеціальні та локальні.

56. В юридичній субординації з нормативно-правовим актом перебувають піднормативні акти:

- а) інтерпретаційні, офіційні акти;
- б) регулюючі, індивідуальні, ратифіковані;
- в) інтерпретаційні акти, індивідуальні акти правозастосування;
- г) нормотворчі, ратифіковані, регулюючі акти;
- д) інтерпретаційні, регулюючі, індивідуальні акти.

57. З метою однакового застосування нормативно-правового акта чи його окремих норм здійснюється:

- а) офіційне тлумачення, офіційне роз'яснення, роз'яснення;
- б) офіційне роз'яснення та оприлюднення;
- в) офіційне тлумачення, роз'яснення, офіційне опублікування;
- г) роз'яснення, опублікування;
- д) офіційне тлумачення, офіційне роз'яснення, опублікування.

58. Нормативно-правовий акт, виданий на основі, на виконання, з метою конкретизації та деталізації положень законів – це:

- а) правовий звичай;
- б) правотлумачний акт;
- в) нормативно-правовий прецедент;
- г) нормативно-правовий договір;
- д) підзаконний акт.

59. Які нормативно-правові акти розміщені правильно з точки зору ієрархічного підпорядкування за юридичною силою:

- а) Конституція, кодекси, постанови Верховної Ради, звичайні закони, накази міністерств;
- б) Конституція, закони, прийняті на референдумі, кодекси, укази Президента, звичайні закони, накази міністерств, акти місцевих державних адміністрацій;
- в) Конституція, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, закони, прийняті на референдумі, кодекси, звичайні закони, укази Президента, накази міністерств;
- г) Конституція, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, звичайні закони, закони, прийняті на референдумі, укази Президента, чинні міжнародні договори, затверджені Президентом, накази міністерств;
- д) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Вер-

ховною Радою, Конституція, кодекси та закони, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, акти місцевих державних адміністрацій, накази міністерств.

60. *Акти Кабінету Міністрів України нормативного характеру видаються у формі:*

- а) декретів;
- б) постанов;
- в) розпоряджень;
- г) постанов або розпоряджень;
- д) декретів або розпоряджень.

61. *Який засіб нормотворчої техніки надає змісту нормативно-правового акта логічної стрункості, зумовлює послідовність його викладу, визначає зв'язок між нормами права, сприяє повному, чіткому врегулюванню тих чи інших суспільних відносин (або їх елементів):*

- а) фікції;
- б) презумпції;
- в) диспозиції;
- г) гіпотези;
- д) конструкції.

62. *Систематизований акт, який встановлює структуру та функції певного органу, визначає порядок певної діяльності – це:*

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

63. *Акт, що роз'яснює порядок застосування норм права, а також порядок здійснення певної діяльності – це:*

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

64. *Звід правових норм, що регламентують порядок здійснення певної діяльності – це:*

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;

- г) положення;
- д) порядок.

65. *Акт, який конкретно визначає коло суб'єктів, об'єктів, дій, заходів тощо, стосовно яких здійснюється певна діяльність – це:*

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

66. *Акт, що уповноважує на проведення певної діяльності – це:*

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

67. *Юридична сила нормативно-правових актів залежить від:*

- а) місця прийняття нормативного акта;
- б) територіальної юрисдикції правотворчого органу;
- в) компетенції правотворчого органу та виду нормативно-правового акта;
- г) кола суб'єктів, на яких поширюються ці акти;
- д) його внутрішньої структури та змісту.

68. *Серед зазначених елементів нормативно-правового акта факультативним є:*

- а) назва документу;
- б) дата прийняття;
- в) вид акту;
- г) розділ з легальними дефініціями;
- д) підпис відповідальних суб'єктів.

69. *Набуття чинності нормативно-правовим актом є:*

- а) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних, друкованих виданнях;
- б) юридичний факт (момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;
- в) кінцевий момент життя нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні;
- г) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які

хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

д) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин.

70. Відповідно до ст. 94 Конституції України Закон набирає чинності:

а) зі спливом певного періоду після його опублікування;
б) через п'ятнадцять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачене самим законом, але не раніше дня опублікування.

в) з настанням певної події;

г) з дня його опублікування;

д) через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачене самим законом, але не раніше дня опублікування.

71. Екстраординарний спосіб набуття чинності законами визначається:

а) у Конституції України;

б) у самому законі, але у будь-якому разі закон не може набувати чинності раніше дня його опублікування;

в) у Цивільному кодексі України;

г) у самому законі, але набуває чинності раніше дня його опублікування;

д) в актах Президента України.

72. Державний орган, на який покладено ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів є:

а) Офіс Президента України;

б) Інститут законодавства Верховної Ради України;

в) Міністерство юстиції України;

г) Міністерство внутрішніх справ України;

д) Державний комітет статистики України.

73. Тимчасове переривання дії закону у часі у зв'язку з впливом певних обставин – це:

а) втрата чинності закону;

б) набуття чинності законом;

в) припинення дії закону;

г) призупинення чинності закону;

д) зупинення дії закону.

74. Втратою чинності нормативно-правового акта є:

а) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;

б) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

в) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

г) кінцевий момент дії нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні;

д) розміщення прийнятого нормативно-правового акта в офіційному, друкованому виданні.

75. Формальна відміна нормативно-правового акта визначається як:

а) внесення змін до тексту нормативно-правового акта;

б) прийняття нормативно-правового акта у новій редакції;

в) видання окремого акта;

г) пряме скасування нормативно-правового акта;

д) видання вказівки про скасування у новому нормативно-правовому акті, який приходить на зміну попереднього нормативно-правового акта.

76. Фактичне скасування нормативного акта має місце:

а) у випадках, передбачених законом, коли право скасувати нормативний акт може бути надано іншому органу;

б) внаслідок прийняття іншого акта, що регулює ту саму групу суспільних відносин;

в) внаслідок скасування нормативного акта іншим актом;

г) коли нормативний акт остаточно втрачає чинність;

д) коли нормативний акт набирає чинності.

77. Зупиненням дії нормативно-правового акта є:

а) перегляд всіх юридичних фактів та правовідносин, які виникли в минулому, відповідно до чинного на той час законодавства;

б) кінцевий момент життя нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні;

в) розміщення прийнятого нормативно-правового акта в офіційному, друкованому виданні;

г) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта внаслідок певних обставин у порядку передбаченому законодавством;

д) пряме скасування нормативно-правового акта.

78. Які акти підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів:

- а) акти посольств, консульств та представництв іноземних держав (міжнародних організацій), що розташовані на території України;
- б) акти органів місцевого самоврядування;
- в) рішення та висновки Конституційного Суду України;
- г) нормативно-правові акти, які видаються міністерствами, іншими органами виконавчої влади, органами господарського управління та контролю, які стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян України;
- д) акти громадських організацій.

79. Нормативні акти Кабінету Міністрів України набувають чинності:

- а) з дня їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування;
- б) через 10 днів з моменту їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування;
- в) через 15 днів з моменту їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування;
- г) з моменту їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування;
- д) на наступний день після їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування.

80. Дія права визначається як:

- а) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;
- б) змістовно-динамічна складова права, яка характеризує фактичну реалізацію його можливостей: регулятивний, інформаційно-психологічний, виховний, соціальний вплив на учасників суспільних відносин;
- в) розміщення прийнятого нормативно-правового акта в офіційному, друкованому виданні;
- г) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних, друкованих виданнях;
- д) кінцевий момент дії нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні.

81. Дією нормативно-правового акта є:

- а) положення, відповідно до якого перегляду підлягають всі юридичні факти та правовідносини, які виникли в минулому, відповідно до чинного на той час законодавства;
- б) динамічна характеристика дії нормативно-правового акта в часі, яка пов'язана з можливістю чи неможливістю застосування нормативно-

правового акта до конкретних обставин минулого, теперішнього і майбутнього;

в) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних, друкованих виданнях;

г) обов'язковість його виконання впродовж певного часу, на певній території та щодо конкретного кола осіб, органів, організацій;

д) поширення приписів нового нормативно-правового акта.

82. *Часові характеристики дії нормативно-правового акта називають:*

а) змістовними;

б) темпоральними;

в) статичними;

г) екстраординарними;

д) динамічними.

83. *Напрямом дії нормативно-правового акта у часі є:*

а) динамічна характеристика дії нормативно-правового акта в часі, яка пов'язана з можливістю чи неможливістю застосування нормативно-правового акта до конкретних обставин минулого, теперішнього і майбутнього;

б) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і випливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

в) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

г) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних, друкованих виданнях;

д) юридичний факт (момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу.

84. *Напрямом темпоральної дії нормативно-правових актів є:*

а) фактична дія;

б) негайна дія;

в) юридична дія;

г) ультраактивна форма;

д) ретроактивна форма.

85. *Ультраактивна форма дії нормативно-правового акта передбачає, що:*

а) правові наслідки можуть наступити у випадку недотримання правових приписів;

б) норми діють і належать до застосування в конкретній життєвій ситуації.

ції;

в) акт, що втратив юридичну чинність і за спеціальною вказівкою нового акта продовжує поширювати свою дію на старі триваючі факти з окремих питань;

г) дію принципу «дозволено все, що не заборонено законом»;

д) розширення предмету правового регулювання певного нормативно-правового акта.

86. Перспективною дією нового нормативно-правового акта є:

а) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і випливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

б) поширення приписів нового нормативно-правового акта лише на юридичні факти і правовідносини, які виникли після набуття ним чинності;

в) формально скасований нормативно-правовий акт, який продовжує регулювати відносини, що виникли на його підставі і після дати набуття чинності нового нормативно-правового акта;

г) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта, внаслідок певних обставин у порядку, передбаченому законодавством;

д) скасований нормативно-правовий акт, який застосовується зазвичай тоді, коли необхідно враховувати інтереси осіб, що вступили у правовідносини до видання нового нормативного акта.

87. Зворотною дією нормативно-правового акта є:

а) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

б) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;

в) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних, друкованих виданнях;

г) кінцевий момент життя нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні;

д) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта, внаслідок певних обставин у порядку, передбаченому законодавством.

88. Відносна зворотна дія в часі нормативно-правового акта полягає у:

а) перегляді всіх юридичних фактів та правовідносин які виникли в минулому, відповідно до чинного на той час законодавства;

б) перегляді лише фактів та правовідносин минулого, які виникли з певної дати або події;

в) поширенні дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які

хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

г) поширенні приписів нового нормативно-правового акта, який впливає лише на юридичні факти і правовідносини, які виникли після набуття ним чинності;

д) формально скасованому нормативно-правовому акті, який продовжує регулювати відносини, що виникли на його підставі і після дати набуття чинності нового нормативно-правового акта.

89. Абсолютною зворотною дією у часі нормативно-правових актів є:

а) положення, відповідно до якого перегляду підлягають всі юридичні факти та правовідносини, які виникли в минулому, відповідно до чинного на той час законодавства;

б) поширення дії нормативно-правових актів на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

в) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта, внаслідок певних обставин у порядку, передбаченому законодавством;

г) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

д) динамічна характеристика дії нормативно-правового акта в часі, яка пов'язана з можливістю чи неможливістю застосування нормативно-правового акта до конкретних обставин минулого, теперішнього і майбутнього.

90. Проста зворотна дія нормативно-правового акта у часі наявна у випадку, коли:

а) перегляду підлягають всі юридичні факти та правовідносини, які виникли в минулому відповідно до чинного на той час законодавства;

б) переглядаються лише факти та правовідносини минулого, які виникли з певної дати або з певної події;

в) така дія поширюється відносно правовідносин, щодо яких відсутній акт застосування (наприклад, судові рішення), прийнятий на підставі чинних на момент прийняття рішення норм;

г) здійснюється перегляд саме акта застосування, який на момент його прийняття відповідав чинному законодавству, а з урахуванням нового нормативно-правового акта дане регулювання потребує зміни;

д) поширення приписів нового нормативно-правового акта підпадає лише на юридичні факти і правовідносини, які виникли після набуття ним чинності.

91. Ревізійна зворотна дія нормативно-правового акта в часі передбачає:

а) перегляд саме акта застосування, який на момент його прийняття відповідав чинному законодавству, а з урахуванням нового нормативно-правового акта дане регулювання потребує зміни;

б) перегляд всіх юридичних фактів та правовідносин, які виникли в минулому відповідно до чинного на той час законодавства;

в) поширення такої дії відносно правовідносин, щодо яких відсутній акт застосування (наприклад, судові рішення), прийнятий на підставі чинних на момент прийняття рішення норм;

г) перегляд лише фактів та правовідносин минулого, які виникли з певної дати або з певної події;

д) закріплення правила про обов'язковість оприлюднення нормативно-правового акта, яке пов'язане з принципом правової визначеності і є основою для презумпції знання закону.

92. Які нормативно-правових актів мають зворотну дію без особливої вказівки про це в самому акті на підставі Конституції України з урахуванням відповідної правової позиції Конституційного Суду України:

а) ті, що скасовують чи пом'якшують юридичну відповідальність особи;

б) ті, що встановлюють більш сприятливий правовий стан особи;

в) ті, що скасовують юридичну відповідальність фізичної особи;

г) ті, що скасовують чи пом'якшують тільки кримінальну відповідальність особи;

д) ті, що пом'якшують юридичну відповідальність фізичної особи.

93. Зворотна дія нормативного акта у часі застосовується переважно у:

а) кримінальному праві;

б) цивільному праві;

в) господарському праві;

г) аграрному праві;

д) державному праві.

94. Дія нормативно-правових актів у просторі визначається за:

а) територіальним та екстериторіальним принципами;

б) принципом законів;

в) принципом територіальності;

г) універсальним та територіальним принципами;

д) принципом невідворотності.

95. Дія нормативно-правових актів у просторі визначається:

а) територіальними межами його обов'язковості;

- б) поширенням на певні категорії суб'єктів права;
- в) моментом набуття нормативним актом чинності;
- г) моментом припинення дії нормативного акта;
- д) напрямом темпоральної дії нормативного акта.

96. *Юридична фікція, за якої територія фактично знаходиться в межах однієї держави, а юридично належать до іншої – це:*

- а) принцип територіальності;
- б) принцип екстериторіальності;
- в) принцип позатериторіальності;
- г) принцип дипломатичної території;
- д) принцип умовної територіальності.

97. *Дія нормативно-правових актів за колом осіб залежно від обсягу їх правового статусу поділяються:*

- а) територіальної дії, спеціальної дії та право екстериторіальності держав;
- б) загальної та виняткової дії;
- в) спеціальної дії, екстериторіальної дії;
- г) загальної, спеціальної, виняткової дії;
- д) територіальної дії, спеціальної та загальної дії.

98. *Доміциль – це:*

- а) місце проживання, місце перебування суб'єктів права;
- б) нормативні акти, які поширюються на всіх осіб, які перебувають за межами України;
- в) вид нормативно-правового акту, який поширюється на іноземних громадян та осіб без громадянства;
- г) спосіб систематизації, що полягає у подоланні розбіжностей нормативно-правових актів, виданих у різний час щодо того самого предмета правового регулювання;
- д) прийняття нового акта вищої або однакової юридичної сили з того ж самого предмета регулювання, без формального скасування старого акта.

99. *Залежно від доміцилю виділяють:*

- а) нормативні акти, що діють відносно осіб, що постійно проживають на території держави, і нормативні акти, що поширюються на осіб, які тимчасово перебувають на даній території (біженці, переселенці та ін.);
- б) нормативні акти спеціальної дії, що поширюються тільки на коло спеціальних суб'єктів, тобто осіб, які володіють певною професією і займають певні посади (судді, прокурори, народні депутати тощо) або мають особливе соціальне становище (пенсіонери, інваліди, сироти та ін.);
- в) нормативні акти загальної дії, які поширюються на всіх осіб, що пере-

бувають на території держави (Конституція України) і нормативні акти, які поширюються тільки на громадян даної держави (Закон України «Про політичні партії в Україні»);

г) нормативні акти, які поширюються на іноземних громадян та осіб без громадянства;

д) нормативні акти загальної дії і спеціальної дії.

100. Юридичний імунітет – це:

а) повне або часткове звільнення його носія від поширення на нього дії загальних правових норм;

б) поширення зобов'язуючих норм права на певні категорії суб'єктів права;

в) тимчасове, неостаточне переривання темпоральної дії нормативного акта, що зумовлюється певними обставинами і здійснюється у порядку, передбаченому законодавством;

г) показник, що визначає дію нормативного акта щодо правових відносин, які виникли до і після набуття ним чинності;

д) звільнення носія від поширення на нього локальних правових норм.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.
- ❖ Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 року № 731 (зі змінами і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-n#Text>
- ❖ Про Єдиний державний реєстр нормативних актів: Указ Президента України від 27 червня 1996 року № 468/96 (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1996.
- ❖ Порядок ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 року № 376 (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. № 78.

Спеціалізована література:

1. Narasymiv O. Progress of implementation by Ukraine the ECHR decisions, in which the shortcomings of legislation in the field of constitutional law were indicated. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 68-72.
2. Kuzmenko N. Legal effects of unlawful local government acts. *Leges et Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 81-86.
3. Андрусів Л. М. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 128-131.
4. Андрусів Л. М. Техніко-юридичні та методологічні засади оприлюднення нормативно-правових актів: моногр. Київ: Кушнір Г. М., 2020. 444 с.
5. Бариська Я. О., Попович Т. П. Джерела права у зарубіжній правовій доктрині. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 15-17.
6. Барчук А. О. Надзвичайні закони як предмет наукового пізнання: підходи до розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 35 (2.1). С. 16-19.
7. Берназюк І. М. До питання класифікації стратегічних актів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 27-31.
8. Білоус О. Ю. Конвенції міжнародної організації праці як джерела трудового права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.

9. Бірюкова А. Поняття і сутність локальних нормативно-правових актів у системі джерел трудового права. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 75-78.
10. Богачова Л. Л. Вимоги до підзаконного нормативно-правового акта як офіційного документа. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 29 (1). С. 16-19.
11. Богачова Л. Л. Нормативно-правовий акт як джерело національного та європейського права. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 14. С. 4-13.
12. Борщевський І. В. Правовий звичай як джерело сучасного права в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 3-6.
13. Буряк Я. Я. Нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій в Україні: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 16 с.
14. Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності: моногр. Київ: КНЕУ, 2014. 183 с.
15. Гаджиева Ш. Н. Кодекс як джерело адміністративно-деліктного права. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 152-160.
16. Гетьман Є. А. Підзаконні нормативно-правові акти органів виконавчої влади України та іноземних держав: порівняльна характеристика. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 1-10.
17. Гетьман Є. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, функції, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 92-100.
18. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 2. С. 12-16.
19. Гримич М. К. Судові акти як джерело адміністративного процесуального права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.
20. Гримич М. К. Щодо системи джерел адміністративного процесуального права України. *Форум права*. 2016. № 5. С. 30-34.
21. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
22. Губанов О. О. Правова доктрина як джерело права в межах романо-германської, англосаксонської та релігійно-традиційної правової сім'ї: порівняльна характеристика. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 9-14.
23. Губар К. А. Деякі аспекти розуміння поняття «правова доктрина». *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 28-32.
24. Дергільова О. Г. Правові акти: поняття, класифікація та соціальне призначення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 3-8.
25. Деревінський В. Ф. Питання національної консолідації в нормативно-

- правових актах України. *Гілея*. 2018. Вип. 139 (3). С. 89-92.
26. Джуринський, О. В. Джерела господарського права України: моногр. Київ: Ліра-К, 2016. 198 с.
 27. Дуда Х. І. Судовий прецедент як джерело процесуального права України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2014. Вип. 197 (2). С. 176-181.
 28. Дупай Я. М. Деякі аспекти темпоральної дії нормативно-правових актів. *Частини Київського університету права*. 2014. № 3. С. 40-44.
 29. Дутка Г. І. Конституційні закони в системі законодавства України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. С. 18-22.
 30. Забзалюк Д. Є. Політико-правова доктрина: теоретико-історичний аналіз. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 3. С. 27-36.
 31. Заворотченко Т. М. Забезпечення політичних прав і свобод громадян міжнародно-правовими актами: теоретико-правовий дискурс. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 5. С. 18-26.
 32. Заплотинська Ю. І. Класифікація нормативно-правових актів уряду за юридичною силою. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 27 (1). С. 19-22.
 33. Заплотинська Ю. І. Підзаконний характер як необхідна властивість урядових нормативно-правових актів. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2014. Вип. 60. С. 28-34.
 34. Заросило Н. В. Підстави для класифікації нормативно-правових актів. *Наука і правоохорона*. 2014. № 1. С. 36-40.
 35. Ігонін В. К. Джерела митного права України: моногр. Одеса: Астропринт, 2014. 171 с.
 36. Ільков В. В. Властивості джерел права в адміністративному судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 182-184
 37. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2017. 36 с.
 38. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві: сучасні підходи до розуміння в науці адміністративного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 87-89.
 39. Ільков В. В. Методи дослідження джерел права в адміністративному судочинстві. *Форум права*. 2017. № 1. С. 60-63.
 40. Ільницький М. Адміністративно-правове регулювання оприлюднення нормативно-правових актів і забезпечення доступу до них в електронній формі за законодавством України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 98-103.
 41. Кампо В. Система джерел права в актах органу конституційної юстиції: проблеми теорії. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 2. С. 62-79.
 42. Капінус Р. Ю. Акти глав держав як джерела адміністративного права: мо-

- ногр. Київ: Юридична думка, 2016. 179 с.
43. Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 21 с.
 44. Кириченко В. М. Вплив міжнародно-правових актів з прав людини на Конституцію України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 128-131.
 45. Кінаш Н. Б. Міжнародно-правові акти про принципи громадянства та їх дія на тимчасово окупованій території України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 393-404.
 46. Кіндюк Б. В. Нормативно-правовий акт як джерело природоохоронного права. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 145. С. 23-35.
 47. Ключков В. Проблеми визначення правових понять у законах та нормативно-правових актах. *Юридична Україна*. 2014. № 1. С. 63-71.
 48. Ковальчук В. Конституційно-правова доктрина народного суверенітету: історія становлення та сучасна інтерпретація. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. Вип. 18. С. 154-164.
 49. Козуліна С. Ієрархія нормативно-правових актів: сучасний стан та актуальні питання. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 2. С. 48-52.
 50. Коломоєць Т. Джерела адміністративного права: проблемні питання доктринального визначання, класифікації та системного аналізу. *Право України*. 2017. № 6. С. 72-79.
 51. Корж І. Ф. Національна інтегрована система нормативно-правових актів: реальність і можливості. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 9-16.
 52. Корольова Ю. В. Соціально-політичні та теоретико-правові аспекти системності джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
 53. Корунчак Л. А. Генеза та еволюція джерел права: синергетичний підхід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 19 с.
 54. Корчевна Л. О. Судова практика як джерело західного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: *Юриспруденція*. 2013. Вип. 6 (1). С. 44-47.
 55. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2015. 38 с.
 56. Косович В. М. Кодифікаційна техніка як засіб удосконалення нормативно-правових актів України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 8. С. 40-50.
 57. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти: моногр. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 566 с.
 58. Косович В. Напрямок дії нормативно-правових актів України у часі: теоре-

- тичні та практичні аспекти, необхідність вдосконалення. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 58. С. 11-26.
59. Кравчук К. Г. Акти Конституційного Суду України та їх правотворчий характер. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 51-54.
 60. Крижановський А. Доктрина правового порядку в Україні: генезис, сучасний стан та перспективи. *Право України*. 2013. № 9. С. 229-242.
 61. Кудрявцев І. О. Класифікація підзаконних нормативно-правових актів. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 7-13.
 62. Кудрявцев І. О. Наукові підходи до поняття підзаконного нормативно-правового акта в окремих сферах та галузях права. *Lex portus*. 2017. № 2. С. 110-119.
 63. Кудрявцев І. О. Поняття та ознаки підзаконних нормативно-правових актів. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 16-22.
 64. Курдюк Г. П. Законодательство: підходи к пониманию. *Общество и право*. 2013. № 1. С. 30-35.
 65. Курило В., Панталієнко П. Судовий прецедент у правовій системі України: окремі аспекти практики реалізації. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 100-104.
 66. Куценко І. В. Підзаконні нормативно-правові акти в системі джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 16 с.
 67. Куценко І. В. Сучасний стан та перспективи розвитку підзаконних актів в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Вип. 38. С. 116-123.
 68. Кушинська Л. А. Перетворення звичаю нормативного характеру на правовий звичай. Теоретичний аспект. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2014. Вип. 24. С. 157-162.
 69. Лазнюк Н. В. Види нормативно-правових актів. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 13. С. 95-102.
 70. Левчишина О. Л. Адміністративний договір в Україні: поняття, ознаки, зарубіжний досвід і пропозиції щодо вдосконалення. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2 (2). С. 117-121.
 71. Легін Л. Нормативно-правовой акт как юридический документ: технико-юридическая характеристика. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 3. С. 35-38.
 72. Легін Л. М. Нормативно-правовий акт: поняття та система ознак. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 21-26.
 73. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19-24.
 74. Лившиц Ю. Конституционность нормативного акта. *Право Украины*. 1994. № 11-12. С. 36-37.
 75. Литвин І. І. Нормативно-правові акти, що регулюють адміністративні правовідносини у сфері надання освітніх послуг. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 156-159.
 76. Макеєва К. Ю. Міжнародно-правовий звичай як одна з форм регулювання

- взаємовідносин між суб'єктами. *Управління розвитком*. 2014. № 6. С. 82-84.
77. Максимов С. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. *Право України*. 2013. № 9. С. 34-54.
 78. Мартовицька О. В. Проблемні питання національного законодавства та міжнародних правових актів щодо права на юридичну допомогу. *Митна справа*. 2013. № 4 (2). С. 16-19.
 79. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-122.
 80. Марченко А. А. Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 23-28.
 81. Марчук І. Ю. Звід законів України: за і проти. *Наше право*. 2014. № 1. С. 17-21.
 82. Мельник А. Доповнюючі джерела українського права. *Юридична Україна*. 2013. № 11. С. 30-36.
 83. Могілевський Л. Роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 145-151.
 84. Наумова К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування: поняття та види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 26. С. 63-66.
 85. Нелін О. Правовий звичай як джерело Українського права (IX – XIX ст.): становлення і розвиток. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 4-8.
 86. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів: зарубіжний та український досвід: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 40 с.
 87. Нестерович В. Ф. Петенційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96-102.
 88. Оніщенко Н. Деякі дискусійні питання визначення категорії «джерело права» у сучасній юридичній науці. *Право України*. 2013. № 5. С. 245-252.
 89. Оніщенко Н. М. Нормативно-правовий акт у фокусі праводержавозмін. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. № 12. С. 24-28.
 90. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 29-36.
 91. Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С. 9-16.
 92. Патlachук О. В. Природоохоронні доктрини в системі джерел права: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 147 с.
 93. Петрученко К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування як

- джерело права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.
94. Писаренко Н. Б. Межі судового контролю щодо дискреційних адміністративних актів: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 109-119.
 95. Плавич В. П. Феномен нормотворчості та його співвідношення із суміжними категоріями: правотворчість, законотворчість, правотворчий та законотворчий процеси. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 11-16.
 96. Поляков А. О. Порівняльна характеристика правових актів Європейського Союзу вторинного характеру. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 23-25.
 97. Полянський Є. Ю. Кримінально-правова доктрина США: моногр. Одеса: Юридична література. 2014. 299 с.
 98. Радь О. І. Нормативні акти судової влади як джерела трудового права України: моногр. Львів: Вид-во Т. Сороки, 2017. 174 с.
 99. Решота В. В. Функції джерел адміністративного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 103-106.
 100. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
 101. Риндюк В. І. «Система законодавства» та «система нормативно-правових актів»: до питання визначення та співвідношення понять. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 1. С. 102-107.
 102. Рой О. В. Поняття нормативно-правового акта як предмета публічно-правового спору. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 121-125.
 103. Савенко В. В. Експлікація теоретико-пізнавальної природи закону як основи права. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 56-60.
 104. Саннікова М. В. Декларація та акти декларативно-рекомендаційного характеру в системі джерел права: моногр. Харків: Друкарня Мадрид, 2014. 154 с.
 105. Северінова О. Б. Правова доктрина та її застосування в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4. С. 32-38.
 106. Семеніхін І. В. Правова доктрина: поняття, ознаки, структура. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 26-36.
 107. Сердюк І. А. Вживання термінів «правовий акт» і «юридичний акт» у сучасній юридичній науці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 24-27.
 108. Сердюк І. А. Поняття та особливості нормативно-правового акта. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Ді-*

- доренка. 2017. Вип. 2. С. 44-51.
109. Сидоренко А. Ю. До питання про кодифікацію як спосіб систематизації відомчих нормативних актів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 16-22.
110. Сіваш О. М. Односторонні акти держав в сучасному міжнародному праві. *Форум права*. 2016. № 5. С. 174-179.
111. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права України. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 404-410.
112. Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). *Право України*. 2017. № 6. С. 39-52.
113. Слотвінська Н. Д. Судова практика як джерело права: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 203 с.
114. Слуту Н. О некоторых проблемах, возникающих при обжаловании актов судебных исполнителей. *Leges si Viata*. 2016. № 2, ч. 1. С. 32-37.
115. Совгиря О. Прийняття актів Кабінетом Міністрів України як процесуальна форма закріплення його рішень. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 279-287.
116. Стасів О. Основні форми реалізації права на працю за Конституцією України. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 58. С. 261-267.
117. Стрілець О. М. Місце та роль правових звичаїв у сфері приватноправового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 51-57.
118. Темлюк М. Введення в дію конституційних законів: проблемні питання. *Право України*. 2012. № 8. С. 132-138.
119. Темлюк М. Ефективність дії закону та умови її забезпечення: окремі питання теорії. *Юридична Україна*. 2013. № 12. С. 32-41.
120. Тимченко Г. В. Ефективність законодавства як форми права. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 4. С. 36-42.
121. Токарська А. Сучасна правова доктрина громадянства: проблеми та перспективи розвитку. *Право України*. 2018. № 4. С. 147-164.
122. Толстенко В. Л. Методологічні основи аналізу форми держави й розвитку сучасної теорії держави та права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 24-35.
123. Толстенко В. Л. Поняття форми держави як предмет дослідження сучасної теорії держави і права. *Юридична Україна*. 2013. № 9. С. 8-15.
124. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27-33.
125. Форманюк В. В. Локальні нормативно-правові акти: моногр. Херсон: Грінь Д. С., 2014. 183 с.
126. Форманюк В. В. Поняття та види локальних нормативно-правових актів:

- автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 18 с.
127. Форманюк В. Судова практика як специфічне джерело права. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 24-27.
 128. Хомюк Н.С. Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 217 с.
 129. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 59-61.
 130. Цувіна Т. А. Зворотна дія нормативно-правових актів у часі та право на справедливий судовий розгляд у цивільних справах в контексті принципу верховенства права. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 172-176.
 131. Цюприк В. І. Правовий звичай як джерело права в сучасній системі права: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 306-310.
 132. Чабан В. Адміністративний нормативно-правовий акт і адміністративний договір: юридична характеристика. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 6. С. 52-57.
 133. Чабан О. М. Форми права, що регулюють міжнародні приватні відносини. *Наше право*. 2015. № 6. С. 176-181.
 134. Шалінська І. В. Акти «м'якого права» у системі джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
 135. Шварцева М. І. Здійснення моніторингу національного законодавства України з боку парламентської асамблеї Ради Європи. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, ч. 3. С. 45-51.
 136. Шевчук С. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції. *Право України*. 2013. № 9. С. 306-324.
 137. Шишкін В. Конституційні основи правового реагування органів державної влади на акти воєнної агресії. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 214-222.
 138. Щирба М. Ю. Темпоральна дія нормативно-правових актів України: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
 139. Явтушенко О. В. Теоретико-правовий аналіз похідних джерел мусульманського (ісламського) права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 20-23.

ТЕМА 10. ПРАВОТВОРЧІСТЬ. НОРМОТВОРЧЕ ТЕХНІКА. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Поняття та ознаки правотворчості. Співвідношення понять «нормотворчість», «правотворчість» та «закономотворчість». Функції та принципи правотворчості. Суб'єкти та види правотворчості.

Поняття та стадії правотворчого процесу.

Нормотворча техніка як різновид юридичної техніки: поняття, елементи, види. Законодавча техніка. Юридична термінологія: поняття, види та функції юридичних термінів.

Систематизація нормативно-правових актів: поняття, сутність та призначення: облік, інкорпорація та консолідація; кодифікація та створення зводу законів як особливі змістовні форми систематизації нормативно-правових актів.

Процес *правоутворення*, як відомо, являє собою цілісний механізм, який об'єднує в собі всі форми і засоби виникнення, розвитку та зміни права. Правильне розуміння та інтерпретація на теоретичному рівні проблеми правоутворення сприяє формуванню загальних засад правотворчості, на основі яких створюються відповідні правові норми, що приводить до кінцевого результату правотворчої діяльності. У сучасній юридичній науці сформувався думка, згідно з якою *правотворчість* – це процес пізнання і оцінювання правових потреб суспільства і держави, формування і прийняття нормативних актів уповноваженими суб'єктами в межах відповідних процедур. Основним імпульсом до створення закону або іншого нормативно-правового акта виступає суспільно значуща проблема, невирішене питання, яке має значення для великої кількості людей і для держави в цілому. Завдання законодавця полягає в тому, щоб своєчасно, точно й адекватними правовими засобами відреагувати на це, обираючи такий варіант регулювання, який би найбільшою мірою відповідав інтересам суспільства та держави, сприяв би прогресу суспільства, враховував би всю сукупність факторів суспільного розвитку – економічних, політичних, соціальних, національних, ідеологічних та зовнішньополітичних. На сьогоднішній день в Україні правотворчість як процес творення норм права є досить важливим і складним явищем, яке потребує певного переосмислення та вироблення ефективних, науково обґрунтованих шляхів свого вдосконалення¹. Традиційно правотворчість розглядається як організаційно оформлена процедурна діяльність державних органів зі створення правових норм чи з визнання правовими вже сформованих, діючих у

¹ Гусаров С. М. Загальнотеоретичні, історичні, конституційні та міжнародні аспекти розвитку держави і права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. №3. С. 39-46.

суспільстві правил поведінки. Враховуючи державний характер правотворчої діяльності, варто розрізнити поняття «правотворчості» і більш широке та багатоаспектне поняття «правоутворення» (формування права)¹.

Правотворчість як державна форма правоутворення характеризується такими **ознаками**:

- є переважно діяльністю державних органів, їх прерогативою;
- має організаційну спрямованість;
- полягає в утворенні нормативно-правових актів, що містять норми права чи скасовують, змінюють їх;
- чітко регламентується нормами права та здійснюється на основі принципів.

До загальних принципів правотворчості належать:

- законність – в основу цього принципу покладено правило, згідно якого вся правотворча робота по підготовці, прийняттю, впровадженню в життя і скасуванню нормативно-правових актів повинна здійснюватись в рамках закону;
- гуманізм – нормативно-правові акти повинні формулювати, захищати загальнолюдські цінності, природні права людини, створювати умови і механізми їх втілення в життя;
- демократизм – сутністю правотворчості є вираження волі народу, безпосередня його участь в розробці і прийнятті нормативно-правових актів;
- науковість – ефективне використання досягнень юридичної та інших наук при розробці норм права;
- професіоналізм – до даного роду діяльності повинні залучатися лише компетентні фахівці – юристи, соціологи, політологи тощо.

Спеціальними принципами правотворчості є:

- **оперативність** – полягає у швидкій підготовці та прийнятті нормативно-правових актів ;
- **використання правового досвіду** – необхідність спиратися на досвід інших держав;
- **зв'язок з практикою** – норма повинна враховувати об'єктивний розвиток правовідносин².

Функції правотворчості – напрямки діяльності, пов'язаної зі встановленням, зміною або скасуванням правових норм, створенням і розвитком законодавства.

Основні функції правотворчості:

- **функція первинного регулювання суспільних відносин** (розробка і прийняття нових правових норм) діє в тих випадках, коли суспільні відносини

¹ Теорія держави та права: навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

² Дашковська О. Р. Принципи нормотворчої діяльності: загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. Вип. 35 (2.1). С. 29-32.

раніше не регулювалися і вперше виникла необхідність у їх регулюванні;

- **функція відновлення правового матеріалу** (скасування, зміна або доповнення до чинних норм) припускає заміну тих законів, що застаріли, не відповідають потребам суспільного розвитку;

- **функція заповнення прогалів у праві**, тобто усунення повної або часткової відсутності в чинних нормативних актах необхідних юридичних норм;

- **функція упорядкування нормативно-правового матеріалу** (кодифікаційна або систематизаційна правотворчість) – кодифікація законодавства, що припускає обґрунтоване його відновлення.

Складність категорії правотворчості обумовлює різноманіття критеріїв її **класифікації**:

- за способами правотворчості розрізняють: **затвердження** нормативно-правових актів і договорів референдумом; **прийняття або видання** нормативно-правових актів компетентними державними органами; **створення юридичних прецедентів** судовими та адміністративними органами держави; **укладення нормативно-правових договорів** компетентними державними органами (або, з дозволу держави – іншими суб'єктами, зокрема, трудовими колективами); **офіційне визнання державою правового звичаю або релігійної норми** як форми права;

- залежно від форм створюваного права розрізняють: законотворчість; підзаконну правотворчість; прецедентну правотворчість; договірну правотворчість;

- залежно від суб'єкта правотворчості розрізняють: **безпосередню правотворчість народу (суспільства)**; **делеговану правотворчість** – нормотворча діяльність уповноважених органів держави, яка здійснюється за дорученням вищого представницького органу державної влади: правотворчість найвищого представницького органу (парламенту) держави або суб'єкта федерації; правотворчість органів і посадовців виконавчої гілки влади (уряду, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевої адміністрації тощо); правотворчість глави держави; судову правотворчість (характерно для країн англо-американської правової сім'ї); правотворчість громадських організацій (наприклад, профспілок); локальна правотворчість (на підприємстві, в установі, організації).

- залежно від юридичної сили актів: **законотворчість** – правотворчість вищого представницького органу, наприклад, парламентом видаються нормативно-правові акти найвищої юридичної сили – закони; **підзаконна правотворчість** – її змістом є видання норм права Президентом, урядом, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, главами адміністрацій, керівниками підприємств.

Розглядаючи **правотворчий процес** з більш широких, загальносоціальних позицій, можна говорити про існування наступних його **стадій**, а саме:

- аналіз певних суспільних відносин і встановлення потреби в їх правовій регламентації;

- визначення суб'єкта правотворчості, юридичної сили і виду нормативно-правового акта;
- прийняття рішення про підготовку проекту нормативно-правового акта у разі необхідності;
- розробка концепції та основних ідей норм права, що будуть утворювати зміст нормативно-правового акта;
- підготовка змісту проекту нормативно-правового акта (розробником, робочою групою, правотворчим органом);
- попередній розгляд проекту нормативно-правового акта;
- громадське обговорення проекту нормативно-правового акта (проводиться в разі потреби);
- офіційний розгляд проекту нормативно-правового акта відповідним суб'єктом правотворчості з додержанням встановлених процедур;
- прийняття нормативно-правового акта;
- опублікування й оприлюднення нормативно-правового акта;
- набуття нормативно-правовим актом чинності¹.

Отже, правотворчість є результатом об'єктивного розвитку суспільних відносин, безпосередньо спрямованим на їх врегулювання. Мета, зміст та результати правотворчої діяльності зумовлюються різного роду факторами, які існують в суспільстві, в його різних сферах, серед яких: рівень розвитку державно-правових інститутів, правова культура населення, форма державного устрою, правління та режиму, характер ментальності суспільства тощо. Ефективність правотворчої діяльності залежить від урахування цих факторів, а також принципів правотворчої діяльності, додержання яких допомагає уникати помилок та створення неефективних правових норм та, крім цього, сприяє підвищенню правової культури фізичних та юридичних осіб тощо².

Деякі нормативні акти змінюються, інші скасовуються та замінюються новими. Ці зміни, які в певних сферах відбуваються дуже часто, ускладнюють доступ до чинного законодавства. **Систематизація нормативно-правових актів** – це діяльність із приведення нормативно-правових актів у впорядковану систему.

Мета систематизації законодавства полягає в необхідності забезпечення більш ефективної правотворчої діяльності, зокрема, виявленні причин, протиріч, прогалин, невідповідностей у нормативному регулюванні та їх усуненні, а також застосуванні й реалізації нормативно-правових актів.

Завдання систематизації:

- забезпечення уніфікації національного законодавства – приведення його до єдиної системи шляхом усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких суспільних відносин;

¹ Легін Л. М. Законодавчий процес в Україні та його вдосконалення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 21 с.

² Плавич С. В. Теоретико-методологічні засади правотворчості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 16 с.

- гарантування кожній особі права знати свої права і обов'язки. Саме систематизація забезпечує вільний і оперативний доступ до всього масиву національного законодавства.

Об'єктами систематизації виступають як система законодавства в цілому, так і її окремі частини (нормативно-правові акти, їх статті тощо).

Суб'єкти систематизації:

- спеціально уповноважені на це суб'єкти. Вони здійснюють офіційну систематизацію. Її результатами є прийняття кодифікаційних нормативно-правових актів, оприлюднення офіційних видань збірників законодавства та ін.;

- приватні особи – фізичні та юридичні особи.

Систематизація нормативно-правових актів здійснюється на підставі певної системи принципів – обов'язкових вимог до цього виду юридичної діяльності.

До **основних принципів** систематизації відносять її повноту, доцільність, оперативність, безперервність, професіоналізм здійснення та ін.

На думку учених, поняття «систематизація» складається з двох основних самостійних **форм** правової діяльності: 1) підготовка та видання різного роду зводів та збірників нормативних актів; 2) підготовка та прийняття нових актів (кодексів), в яких розміщуються як норми, що виправдали себе у попередніх актах, так і нові нормативні приписи.

Виділяють такі основні **форми систематизації нормативно-правових актів**: облік, інкорпорація, консолідація та кодифікація¹.

Облік нормативно-правових актів – це діяльність зі збирання, фіксування в логічній послідовності та зберігання нормативно-правових актів, підтримання їх у належному стані з урахуванням змін, а також створення спеціальних систем їх накопичення та пошуку.

Головним завданням обліку є підтримання нормативно-правових актів у стані, що дозволяє оперативно одержувати необхідну правову інформацію.

Інкорпорація – це впорядкування нормативно-правових актів без зміни їхнього змісту шляхом їх зведення в єдині друковані видання (збірники, зібрання, довідники тощо) за хронологією та/або тематикою².

Слід розрізняти: **офіційну інкорпорацію**, тобто підготовку та оприлюднення збірників і зібрань нормативно-правових актів органами, що їх видали, або спеціально уповноваженими на цю діяльність суб'єктами; **неофіційну інкорпорацію**, яка зазвичай здійснюється в межах підприємницької діяльності упорядників та видавців, що діють відповідно до Закону України «Про видав-

¹ Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: моногр. Харків: Право, 2012. 192 с.

² Ліпкан В. А. Систематизація інформаційного законодавства України: моногр. Київ: О. С. Ліпкан, 2012. 303 с.

ничу справу»¹.

Консолідація – це зведення кількох близьких за змістом нормативно-правових актів в новий єдиний нормативно-правовий акт без зміни їх змісту.

Ознаки консолідації:

- завжди є офіційною систематизацією, що здійснюється виключно в межах нормотворчої діяльності;
- нові норми права внаслідок її здійснення не з'являються, втручання в тексти нормативних актів можливе лише на рівні редакційної правки;
- результатом консолідації є видання нового нормативно-правового акта;
- з моменту набуття чинності консолідованим нормативним актом втрачають чинність попередні акти, що входять до його складу².

Кодифікація – це форма систематизації, що здійснюється шляхом перероблення та зведення в процесі нормотворчості норм права, які містяться в різних нормативно-правових актах, у логічно узгоджену, побудовану на наукових принципах систему й створення на цій основі нового єдиного нормативно-правового акта.

Ознаки кодифікації:

- завжди є офіційною систематизацією, що здійснюється виключно в межах нормотворчої діяльності;
- її результатом є видання нового (кодифікаційного) нормативно-правового акта;
- у процесі кодифікації з'являються нові елементи системи права – норми та інститути права³.

Видами кодифікацій є:

- **галузева кодифікація**, яка здійснюється на рівні певної галузі законодавства;
- **спеціальна кодифікація**, що здійснюється в межах певної підгалузі законодавства⁴.

Ключові поняття:

правотворчість, нормотворчість, законотворчість, функції правотворчості, функція первинного регулювання суспільних відносин, функція упорядкування нормативно-правового матеріалу, функція заповнення прогалін у праві, функція відновлення правового матеріалу, законодавча діяльність пар-

¹ Добробог Л. М. Інкорпорація та консолідація законодавства як форми його систематизації. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 365-370.

² Гетьман Є. А. Консолідація як форма систематизації законодавства України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3. С. 21-28.

³ Задоєнко О. Кодифікація як форма систематизації: деякі принципові особливості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2012. Вип. 91. С. 69-72.

⁴ Антоненко В. О. Кодифікація як самостійна форма систематизації правових джерел. *Форум права*. 2009. № 3. С. 35-42.

ламенту, принципи правотворчості, принцип законності, принцип науково-сті, принцип демократизму, принцип гласності, принцип системності й узгодженості, принцип наступності, принцип професіоналізму, принцип планування, принцип своєчасності правотворчості, принцип використання правового досвіду, принцип гуманізму, конституційна правотворчість, законодавча правотворчість, підзаконна правотворчість, акт правотворчості, правотворчий процес, стадія правотворчого процесу, правотворча ініціатива, передпроектна стадія правотворчого процесу, проектна стадія правотворчого процесу, засвідчувальна стадія правотворчого процесу, інформаційна стадія правотворчого процесу, безпосередня правотворчість держави, судова правотворчість, нормотворча техніка, нормопроектувальна техніка, нормотворчий процес, нормотворча ініціатива, нормотворче планування, нормотворча термінологія, нормотворча помилка, законодавча техніка, законодавча технологія, принципи законотворення, засоби законодавчої техніки, юридичний термін, номінативна функція юридичних термінів, змістова функція юридичних термінів, спеціально-неюридичні терміни, спеціально-юридичні терміни, термінологічна однозначність, систематизація нормативно-правових актів, облік нормативно-правового матеріалу, інкорпорація, офіційна інкорпорація, неофіційна інкорпорація, консолідація, ознаки консолідації, кодифікація, ознаки кодифікації, галузева кодифікація, спеціальна кодифікація, звід законів, юридична техніка, правотворча техніка, правотворча термінологія.

1. Тривалий процес, який включає виникнення потреб суспільства у врегулюванні певних відносин і актів поведінки, їх усвідомлення, формулювання і юридичне оформлення у вигляді правових норм – це:

- а) правоутворення;
- б) правозастосування;
- в) формування права;
- г) правотворчість;
- д) законотворчість.

2. Процесуальна діяльність суб'єктів щодо порядку формування і закріплення їхньої волі шляхом прийняття, зміни, призупинення чи скасування правових норм, яка відбувається згідно встановленої процедури – це:

- а) соціальний процес;
- б) правотворчий процес;
- в) систематизація нормативно-правових актів;
- г) законний процес;
- д) юридичний процес.

3. Напрями діяльності зі встановлення, зміни або скасування правових норм і розвитку системи законодавства – це:

- а) методи правотворчості;

- б) принципи правотворчості;
- в) функції правотворчості;
- г) правила правотворчості;
- д) норми правотворчості.

4. Функція, яка передбачає часткове або повне усунення пропусків у правовому регулюванні певних відносин шляхом формулювання тих правил поведінки, яких бракує – це:

- а) функція первинного регулювання суспільних відносин;
- б) функція заповнення прогалин у праві;
- в) функція оновлення правового матеріалу;
- г) функція кодифікації нормативно-правового матеріалу;
- д) функція гармонізації законодавчих актів.

5. Систематизація нормативно-правового матеріалу як функція нормотворчості полягає у:

- а) впорядкуванні, обліку, об'єднанні, доповненні нормативно-правових актів;
- б) формуванні нормативно-правових актів на основі загальнолюдських цінностей, міжнародних стандартів прав людини, створенні умов і механізмів їх втілення в життя суспільства і держави;
- в) здійсненні відповідно до потреб суспільного розвитку внесенням змін і доповнень до приписів нормативно-правових актів; санкціонуванні вже існуючих норм;
- г) заповненні повного чи часткового пропуску в чинних нормативних актах необхідних юридичних норм шляхом формулювання норм, яких бракує;
- д) створенні і ухваленні нових правових норм, що відбуваються в тих випадках, коли суспільні відносини раніше не регулювалися і виникла необхідність в цьому вперше.

6. Керівні, основоположні ідеї, що обумовлюють єдність та загальну спрямованість правотворчої діяльності – це:

- а) методи правотворчості;
- б) принципи правотворчості;
- в) функції правотворчості;
- г) правила правотворчості;
- д) норми правотворчості.

7. Принцип нормотворчості, який передбачає вираження в законі волі народу, врахування прав більшості при дотриманні прав меншості – це:

- а) толерантність;
- б) демократизм;

- в) гласність;
- г) правова законність;
- д) гуманізм.

8. *Формування нормативно-правових актів на основі загальнолюдських цінностей, міжнародних стандартів прав людини, створення умов і механізмів їх втілення в життя суспільства і держави передбачає такий принцип нормотворчості, як:*

- а) толерантність;
- б) демократизм;
- в) гласність;
- г) оперативність;
- д) гуманізм.

9. *Додержання ієрархії нормативно-правових актів при їх складанні та прийнятті їх законним шляхом відповідно до конституційно закріпленого процесу нормотворчості – це:*

- а) оперативність;
- б) гуманізм;
- в) толерантність;
- г) законність;
- д) науковість і професійність.

10. *За функціональним призначенням правотворчість класифікують на:*

- а) поточну, систематизаційну;
- б) непряму, пряму;
- в) установчу, регулятивну;
- г) загальну, спеціальну;
- д) регулятивну, охорону.

11. *За юридичною силою актів правотворчість класифікують на:*

- а) законотворчість, підзаконну нормотворчість;
- б) непряму нормотворчість, безпосередню нормотворчість;
- в) основну правотворчість, спеціальну правотворчість;
- г) парламентську правотворчість, урядову правотворчість;
- д) загальну правотворчість, локальну правотворчість.

12. *Засобом усунення прогалін у законодавстві є:*

- а) аналогія права;
- б) правотворча діяльність;
- в) інтерпретаційна діяльність;
- г) правозастосовна діяльність;
- д) аналогія законодавства.

13. Правотворча діяльність, пов'язана з підготовкою і прийняттям підзаконних нормативно-правових актів:

- а) санкціонована правотворчість;
- б) спільна правотворчість;
- в) делегована правотворчість;
- г) спеціальна правотворчість;
- д) підзаконна правотворчість.

14. Регламентована діяльність компетентних державних органів з розробки, прийняття та оприлюднення нормативно-правових актів вищої юридичної сили – це:

- а) законотворчий процес;
- б) правотворчий процес;
- в) систематизація нормативно-правових актів;
- г) законний процес;
- д) юридичний процес.

15. Суб'єктами законодавчої ініціативи в Україні є:

- а) депутати Верховної Ради України, Президент України, громадські організації;
- б) громадяни України та органи публічної влади;
- в) Прем'єр-міністр України, народні депутати, Національний Банк України, Конституційний Суд України, Президент України;
- г) депутати Верховної Ради України, Президент України;
- д) Президент України, народні депутати, Кабінет Міністрів України.

16. Єдиним суб'єктом законотворчої діяльності в Україні є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Президент України;
- г) Конституційний Суд України;
- д) Верховний Суд.

17. Основною конституційно-правовою формою ухвалення законів в Україні є:

- а) діяльність урядової влади;
- б) законодавча діяльність парламенту;
- в) нормотворчість;
- г) правотворчість;
- д) нормотворчий процес.

18. Включення пропозиції про підготовку проекту нормативно-правового акту обумовлено стадією:

- а) попереднього розгляду проекту нормативно-правового акта;
- б) опублікування й оприлюднення нормативно-правового акта;
- в) громадського обговорення проекту нормативно-правового акта;
- г) підготовки змісту проекту нормативно-правового акта;
- д) передпроектною стадією.

19. Стадією законодавчого процесу є:

- а) офіційне оприлюднення закону;
- б) встановлення юридичних обставин справи;
- в) встановлення фактичних обставин справи;
- г) юридичне діяння;
- д) процесуальне зрушення.

20. Промульгація як стадія нормотворчості – це:

- а) стадія підготування проекту нормативно-правового акта;
- б) стадія прийняття нормативно-правового акта;
- в) стадія повернення проекту для доопрацювання;
- г) стадія відхилення проекту нормативно-правового акта;
- д) стадія офіційного оприлюднення нормативно-правового акта.

21. Днем оприлюднення закону за ординарним способом набуття чинності закону є:

- а) відповідний день оголошення його через радіо;
- б) відповідне число оголошення його через телебачення;
- в) відповідна година, виходу газети чи журналу;
- г) конкретна дата і час, якими датовані відповідні газета чи журнал;
- д) календарне число, яким датовані відповідні газета чи журнал.

22. Офіційним оприлюдненням нормативно-правового акта є:

а) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних та юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних друкованих виданнях, інформаційного повідомлення у друкованих засобах масової інформації, оголошення через телебачення і радіо та в інший спосіб, визначений законодавством;

б) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

в) розміщення прийнятого (виданого) нормативно-правового акта в офіційному друкованому виданні;

г) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;

д) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних та юридичних осіб шляхом оголошення через телебачення і радіо.

23. *Офіційним опублікуванням нормативно-правового акта є:*

а) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

б) розміщення прийнятого (виданого) нормативно-правового акта в офіційному друкованому виданні;

в) юридичний факт (момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;

г) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

д) поширення приписів нового нормативно-правового акта, який впливає лише на юридичні факти і правовідносини, які виникли після набуття ним чинності.

24. *Офіційне оприлюднення нормативно-правових актів здійснюється:*

а) після включення їх до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів із зазначенням присвоєного їм реєстраційного коду;

б) після їх прийняття у Верховній Раді України;

в) після їх неофіційного оприлюднення;

г) після їх підписання Президентом України;

д) після голосування у Верховній Раді України.

25. *Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України офіційно оприлюднюються:*

а) протягом 15 днів після їх підписання;

б) протягом 15 днів після їх державної реєстрації;

в) протягом 15 днів після їх підписання;

г) протягом 15 днів після їх державної реєстрації;

д) протягом 15 днів після їх підписання Президентом України.

26. *Офіційне друковане видання – це:*

а) періодичне друковане видання, в якому здійснюється офіційне оприлюднення документів держави чи певної установи (законів, рішень, офіційних оголошень, об'яв тощо);

б) українська газета, офіційний друкований орган Верховної Ради України;

в) друковане видання (нормативний бюлетень) Верховної Ради України, в якому здійснюється офіційне опублікування законів України, постанов Верховної Ради України, інших офіційних актів парламенту, а також змін в адміністративно-територіальному поділі України;

г) український інформаційний бюлетень, офіційне друковане видання, у якому публікуються державною мовою всі поточні нормативно-правові акти,

що надійшли до Міністерства юстиції та включені до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів;

д) щоденне друковане видання центральних органів виконавчої влади України.

27. Згідно чинного законодавства офіційними друкованими виданнями в Україні є:

а) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», газета «Голос України», «Відомості Верховної Ради України», інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»;

б) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», юридичний журнал «Право України»;

в) юридичний журнал «Право України», «Офіційний вісник України», інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»;

г) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», газета «Голос Української держави»;

д) «Відомості Верховної Ради України», інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України», «Відомості Кабінету Міністрів України».

28. Офіційними друкованими виданнями для оприлюднення актів Президента України є:

а) «Офіційний вісник України»;

б) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр»;

в) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», «Офіційний вісник Президента України»;

г) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», газета «Голос України», «Офіційний вісник Президента України»;

д) газета «Урядовий кур'єр», «Офіційний вісник Президента України».

29. Нормотворча діяльність уповноважених органів держави, яка здійснюється за дорученням вищого представницького органу державної влади – це:

а) законотворчість;

б) непряма нормотворчість;

в) делегована нормотворчість;

г) спеціальна нормотворчість;

д) локальна нормотворчість.

30. Визнання, утвердження актів, ухвалених громадськими організаціями – це:

а) делегована нормотворчість;

б) спеціальна нормотворчість;

- в) санкціонована нормотворчість;
- г) місцева нормотворчість;
- д) громадська нормотворчість.

31. Нормотворчість, що здійснюється, як правило, у рамках державних та недержавних організацій, громадських та територіальних об'єднань, що відповідно до чинного законодавства та в межах своєї компетенції приймають нормативно-правові акти для врегулювання внутрішніх правовідносин – це:

- а) делегована нормотворчість;
- б) спеціальна нормотворчість;
- в) санкціонована нормотворчість;
- г) локальна нормотворчість;
- д) громадська нормотворчість.

32. Діяльність органів виконавчої влади, міністерств, комітетів, відомств щодо створення вторинних підзаконних нормативно-правових актів, які видаються у межах компетенції того чи іншого органу, та містять похідні норми права, що розкривають і конкретизують первинні норми права, приймаються на їх основі та спрямовані на їх виконання – це:

- а) інтерпретаційна діяльність;
- б) відомча нормотворчість;
- в) спеціальна правотворчість;
- г) нормотворча техніка;
- д) нормопроектувальна техніка.

33. Нормотворчість вищих органів державної влади відноситься до:

- а) відомчої нормотворчості;
- б) локальної нормотворчості;
- в) загальної нормотворчості;
- г) місцевої нормотворчості;
- д) безпосередньої нормотворчості.

34. Систематизація нормативно-правових актів – це:

- а) діяльність, спрямована на вдосконалення правової системи, її інтеграцію до системи європейського права;
- б) діяльність зі зведення нормативно-правових актів у впорядковану систему;
- в) діяльність, що полягає у зведенні всього нормативно-правового масиву до єдиного систематизованого акта;
- г) діяльність, що полягає в рецепції найкращих зразків вітчизняного права, а також їх поєднання із досягненнями сучасної юридичної науки;
- д) діяльність нормотворця з утворення системи законодавства та її на-

ближення до системи права.

35. Кодифікація та інкорпорація – це:

- а) форми систематизації законодавства;
- б) форми реалізації норм права;
- в) види правозастосовної діяльності;
- г) діяльність Кабінету Міністрів України та Президента України щодо упорядкування законодавства;
- д) форми нормотворчості.

36. Універсальною формою систематизації законодавства, що включає всі види систематизації, є:

- а) облік;
- б) звід законів;
- в) кодифікація;
- г) консолідація;
- д) інкорпорація.

37. Створення нового, вдосконаленого, об'єднаного загальним предметом правового регулювання, нормативно-правового акта на основі старих нормативних актів шляхом часткової або значної зміни їхнього змісту – це:

- а) інкорпорація;
- б) консолідація;
- в) звід законів;
- г) облік нормативно-правових актів;
- д) кодифікація.

38. Вищою формою систематизації законодавства є:

- а) облік;
- б) інтерпретація;
- в) кодифікація;
- г) консолідація;
- д) інкорпорація.

39. За обсягом кодифікацію нормативно-правових актів класифікують на:

- а) загальну, локальну, спеціальну;
- б) загальну, локальну, міжгалузеву;
- в) основну, додаткову, галузеву;
- г) міжгалузеву, галузеву, додаткову;
- д) загальну, галузеву, міжгалузеву.

40. Зовнішньою формою кодифікації нормативно-правових актів є:

- а) норма;
- б) акт;
- в) кодекс;
- г) статут;
- д) регламент.

41. До основних кодифікаційних актів в Україні відносять:

- а) закон;
- б) положення;
- в) правила;
- г) звіт;
- д) основи законодавства.

42. Технічна обробка нормативно-правового акта без зміни змісту здійснюється при такому способі систематизації нормативно-правового матеріалу, як:

- а) облік;
- б) інкорпорація;
- в) консолідація;
- г) кодифікація;
- д) звід законів.

43. Різновидом інкорпорації нормативних актів за способом розміщення матеріалів є:

- а) офіційна інкорпорація;
- б) хронологічна інкорпорація;
- в) об'єктна інкорпорація;
- г) неофіційна інкорпорація;
- д) часткова інкорпорація.

44. Різновидом інкорпорації нормативних актів за способом розміщення матеріалів є:

- а) офіційна інкорпорація;
- б) об'єктна інкорпорація;
- в) систематична інкорпорація;
- г) неофіційна інкорпорація;
- д) часткова інкорпорація.

45. Різновидом інкорпорації нормативних актів за способом розміщення матеріалів є:

- а) суб'єктна інкорпорація;
- б) об'єктна інкорпорація;

- в) офіційна інкорпорація;
- г) неофіційна інкорпорація;
- д) часткова інкорпорація.

46. *Інкорпорація нормативних актів, що здійснюється відомствами, державними чи приватними видавництвами, науковими установами, навчальними закладами, окремими спеціалістами за власною ініціативою – це:*

- а) суб'єктна інкорпорація;
- б) хронологічна інкорпорація;
- в) предметна інкорпорація;
- г) неофіційна інкорпорація;
- д) тематична інкорпорація.

47. *Офіційну інкорпорацію законів здійснює:*

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Президент України;
- в) Конституційний Суд України;
- г) адвокати;
- д) Верховна Рада України.

48. *Подолання розбіжностей між нормативно-правовими актами, виданими у різний час, шляхом їх поєднання в єдиний нормативно-правовий акт з усуненням повторень і суперечностей без зміни змісту – це:*

- а) консолідація;
- б) інкорпорація;
- в) кодифікація;
- г) звід законів;
- д) облік нормативно-правових актів.

49. *Форма систематизації законодавства, за якої здійснюється письмове чи автоматизоване фіксування виданих нормативно-правових актів – це:*

- а) облік;
- б) звід законів;
- в) кодифікації;
- г) консолідація;
- д) інкорпорація.

50. *Видами форм обліку нормативно-правового матеріалу є:*

- а) повний та неповний;
- б) загальний, галузевий та міжгалузевий;
- в) загальний та комплексний;
- г) комплексний та міжгалузевий;
- д) журнальний, картковий та електронний.

51. Основними способами викладу юридичних норм у тексті закону є:

- а) усний та письмовий;
- б) вузький та загальний;
- в) абстрактний та казуїстичний;
- г) вербальний та не вербальний;
- д) імперативний та диспозитивний.

52. Сукупність стандартизованих юридично-технічних правил, прийомів, засобів і способів створення компетентними органами найдоцільніших за формою і досконалих за структурою, змістом та викладом юридичних актів при дотриманні офіційно встановлених процедур їх підготовки і прийняття – це:

- а) юридична техніка;
- б) правовий припис;
- в) правове регулювання;
- г) правова термінологія;
- д) аналіз правоохоронної діяльності.

53. Система правил і нематеріальних засобів вираження змісту нормативного правового акта, використання яких забезпечує повноту, стислість, точність, чіткість, ясність і несуперечність нормативних правових актів та системні зв'язки між ними – це:

- а) нормотворча техніка;
- б) правотворча техніка;
- в) правозастосовна техніка;
- г) правореалізаційна техніка;
- д) правотлумачна техніка.

54. Поняття «юридична техніка» та «нормотворча техніка» співвідносяться таким чином:

- а) «юридична техніка» та «нормотворча техніка» не перебувають у зв'язку;
- б) поняття «юридична техніка» та «нормотворча техніка» є тотожними;
- в) «юридична техніка» є різновидом «нормотворчої техніки»;
- г) «нормотворча техніка» є різновидом «юридичної техніки»;
- д) «нормотворча техніка» є більш широким поняттям, ніж «юридична техніка».

55. Різні за характером і формою вираження правила виконання юридичної роботи – це:

- а) предмет юридичної техніки;
- б) методи юридичної техніки;
- в) прийоми юридичної техніки;

- г) зміст юридичної техніки;
- д) функції юридичної техніки.

56. *Найбільш загальні закономірності здійснення юридичної діяльності, в процесі якої складаються юридичні документи – це:*

- а) предмет юридичної техніки;
- б) методи юридичної техніки;
- в) принципи юридичної техніки;
- г) функції юридичної техніки;
- д) зміст юридичної техніки.

57. *Сукупність вихідних наукових підходів, способів і прийомів дослідження юридичної діяльності, результатом якої є складання юридичних документів – це:*

- а) методологія юридичної техніки;
- б) зміст юридичної техніки;
- в) функції юридичної техніки;
- г) законодавча техніка;
- д) предмет юридичної техніки.

58. *Найпоширенішою помилкою у використанні засобів нормотворчої техніки є:*

- а) неправильний вибір форми нормативно-правового акта;
- б) структурно-реквізитні помилки;
- в) помилка під час дефінування;
- г) помилки під час структурування закону;
- д) дублювання положень інших нормативно-правових актів.

59. *Система юридичних термінів, тобто словесних позначень понять, що використовуються при викладі змісту закону, іншого нормативного акта – це:*

- а) юридична термінологія;
- б) юридична лексика;
- в) правові визначення;
- г) законні та підзаконні акти;
- д) понятійно-категоріальний апарат.

60. *Однозначність, стабільність і доступність термінів, визначеність і чіткість у викладі нормативно-правового матеріалу, які виключають різне розуміння думки законодавця – це:*

- а) термінологічна уніфікація;
- б) логічність понять;
- в) термінологічний апарат;

- г) понятійний апарат;
- д) юридичний словник.

61. «Термін» (*terminus*) від латинського:

- а) сукупність, кордон;
- б) кінець, межа, кордон;
- в) грань, межа;
- г) час, кінець;
- д) пояснення, сукупність.

62. Розрізняють такі види термінів у текстах законів як:

- а) загальні та спеціальні;
- б) юридичні, загальні та спеціальні;
- в) загальні, спеціально-технічні, спеціально-юридичні;
- д) загальнозживані, спеціально-юридичні та спеціально-технічні;
- г) загальнозживані та спеціально-технічні.

63. *Всебічному висвітленню змісту норм права сприяє, допомагає уникнути прогалин у знанні змісту правової норми, а також юридично грамотно, раціонально розв'язати конкретну задачу:*

- а) юридична конструкція;
- б) юридична техніка;
- в) юридична термінологія;
- г) юридична мова;
- д) юридична композиція.

64. *Прийом юридичної техніки, який для цілей правового регулювання визнає існуючими ті юридичні факти, що відсутні в реальному житті, і навпаки:*

- а) презумпція;
- б) помилка;
- в) фікція;
- г) казус;
- д) прогалина.

65. *Вперше юридичні фікції почали застосовуватися у:*

- а) Стародавньому Єгипті;
- б) Стародавньому Китаї;
- в) Стародавньому Межиріччі;
- г) Стародавньої Індії;
- д) Стародавньому Римі.

66. Образно характеризував правові фікції як «юридичну брехню, освячену необхідністю, технічний обман»:

- а) Фрідріх Карл фон Савіньї;
- б) Гендрік Антон Лоренц;
- в) Кондрад Аденауер;
- г) Крістоф-Дітріх фон Роммель;
- д) Рудольф фон Ієрінг.

67. Явища, існування яких визнається правом, хоча й оцінюється найчастіше негативно та, як правило, за формою такі явища відповідають вимогам закону, але за змістом суперечать йому, – це:

- а) фікції в праві;
- б) юридичні аксіоми;
- в) правові презумпції;
- г) фіктивний правовий стан;
- д) юридичні преюдиції.

68. Однією з ознак юридичних фікцій є:

- а) виступають результатами розумової діяльності людини і виражаються в поняттях і думках;
- б) об'єктом їх регулювання є ті обставини, які перебувають у стані неоправної невідомості;
- в) виражають зміст загальнолюдської моралі, що знаходять своє віддзеркалення в праві;
- г) діють тільки в межах однієї галузі або декількох суміжних галузей права;
- д) важливим і досить гнучким інструментом регулювання правовідносин, завдяки яким зникають сумніви в існуванні певного юридичного факту.

69. Типами юридичних фікцій є:

- а) традиційні та фікції в праві;
- б) інтелектуальний прийом та власність;
- в) власність та позовна давність;
- г) фікції у галузі та фікції у праві;
- д) об'єктивні та фікції у галузі.

70. Фікція як уявна юридична конструкція, що є продуктом абстрактного мислення, сприйнята правовою доктриною та/або закріплена у праві у формі норми-фікції, інституту права і використовується з метою заповнення певного сегменту у правовому полі, – це:

- а) конструктивна фікція;
- б) деструктивна фікція;
- в) норма-фікція;

- г) оспорювана фікція;
- д) фікція-аксіома.

71. *Конструктивні фікції відповідно до особливостей правового регулювання поділяються на:*

- а) фікції у матеріальному праві та фікції у процесуальному праві;
- б) статичні й динамічні фікції;
- в) фікції у правовому регулюванні життєдіяльності людини та фікції у правотворчості;
- г) фікції, які використовуються у правовому регулюванні біосоціальної діяльності людини та фікції у законотворчості;
- д) фікції, які використовуються у правовому регулюванні людської діяльності та біологічної життєдіяльності.

72. *Особливістю правової фікції є те, що вона найбільш зосереджена:*

- а) у нормах-строках;
- б) у нормах матеріального права;
- в) у декларативних нормах;
- г) у нормах-принципах;
- д) у нормах процесуального права.

73. *Фіктивний шлюб у сімейному праві України є прикладом:*

- а) деструктивної фікції;
- б) норми-фікції;
- в) фікції-аксіоми;
- г) конструктивної фікції;
- д) оспорюваної фікції.

74. *Підтверджене правозастосовною практикою припущення про наявність чи відсутність юридично значимих явищ – це:*

- а) юридична фікція;
- б) юридична аксіома;
- в) юридична презумпція;
- г) колізія норм права;
- д) прогалина в праві.

75. *З латинської «presumptio» – це:*

- а) багаторазове перевірене практикою знання яка застосоване на зв'язку між передбачуваними фактами і фактами реальними;
- б) юридичні факти які відносяться до правового регулювання і які відсутні в реальному житті;
- в) юридичні факти які використовуються в галузях права та відносяться до правового регулювання;

г) виникнення правових наслідків при припущенні чи відсутності певних фактів;

д) припущення про наявність чи відсутність певних фактів, засноване на зв'язку між передбачуваними фактами і фактами готівкою.

76. Однією з характерних рис правових презумпцій є:

а) не закріплюються у галузі права;

б) не мають значення для підтвердження правозастосовної практики;

в) викликають правові наслідки, якщо вона є незаперечною в силу закону або спростована в процесі вирішення справи;

г) усувають невизначеність у правових відносинах;

д) вносять чіткість і стабільність в правове регулювання.

77. Юридична презумпція є юридичним припущенням, що передбачає:

а) аргументований, організаційний і програмний вплив на хід розумової діяльності;

б) збереження певних елементів у праві, незважаючи на історичні зміни;

в) створення необхідних умов щодо процесуальної економії;

г) дію до тих пір, поки не встановлено інше;

д) не регулятивний правовий вплив на суспільні відносини.

78. Презумпція, що не закріплена в нормах права, а її вірогідність підтверджується здоровим глуздом і практичним досвідом – це:

а) юридичні презумпції;

б) соціальні презумпції;

в) фактичні презумпції;

г) юридичні аксіоми;

д) презумпції-принципи.

79. Презумпції, які не потребують доведення, тому що не підлягають сумніву – це:

а) нормативні презумпції;

б) диспозитивні презумпції;

в) неспростовні презумпції;

г) матеріально-правові презумпції;

д) галузеві презумпції.

80. Основоположною юридичною презумпцією обвинуваченого у кримінальному процесі є:

а) презумпція знання права і закону;

б) презумпція невинуватості;

в) презумпція винності несправного боржника;

г) презумпція правові фікції;

д) презумпція юридичних наслідків.

81. *«Презумпція невинуватості» в юридичній науці визначається як:*

а) факт сумісного проживання подружжя, що дає підставу припускати наявність іншого факту, що чоловік матері – батько дитини;

б) презумпція добросовісності громадян, презумпція знання закону, презумпція істинності нормативно-правового акта;

в) презумпція, що діє в галузях права та в нормативно-правовому акті;

г) презумпція, що діє тільки в межах однієї галузі або декількох суміжних галузей права;

д) правовий принцип, за яким щодо особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, припускається невинність до того часу поки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому законодавством.

82. *Неспростовні презумпції формуються у результаті використання:*

а) індуктивного методу;

б) дедуктивного методу;

в) методу синтезу;

г) методу аналізу;

д) методу експериментального моделювання.

83. *Початкові факти (як правило, в необхідній і достатній сукупності), дані, які є фундаментом для подальшого висновку з презумпції, – це:*

а) презюмптивна фікція;

б) аксіома-принцип;

в) підстава презумпції;

г) преюдиційний факт;

д) припущення.

84. *Положення, які виражають умовно звичайний порядок речей, який визнається законом звичайним з метою вигідною і бажаною для законодавця – це:*

а) соціальні презумпції;

б) юридичні аксіоми;

в) дедуктивні презумпції;

г) індуктивні презумпції;

д) квазіпрезумпції.

85. *Передбачене законом правило, яке приписує суду вважати певний факт існуючим і таким, що не потребує підтвердження, якщо по справі встановлено інший факт, з яким закон пов'язує застосування даної презумпції – це:*

а) неспростовна презумпція;

- б) презумпція-принцип;
- в) законна презумпція;
- г) презумпція невинуватості;
- д) презумпція правосуб'єктності учасників правовідносин.

86. *Проведення спеціалістом (групою спеціалістів або спеціальним закладом) дослідження конкретного предмета із використанням професійних знань у відповідній галузі, що завершується оформленням висновку, який містить результати такого дослідження та відповіді на поставлені питання – це:*

- а) юридична техніка;
- б) правотворча техніка;
- в) правова експертиза;
- г) нормотворча помилка;
- д) законодавча техніка.

87. *Експертиза проекту нормативно-правового акта, яка має бути обов'язковою щодо кожного нормативно-правового акта – це:*

- а) попередня експертиза;
- б) повторна експертиза;
- в) обов'язкова експертиза;
- г) проміжна експертиза;
- д) добровільна експертиза.

88. *Залежно від складності проектів нормативно-правових актів розрізняють:*

- а) комплексну і спеціалізовану експертизи;
- б) одноособову і групову експертизи;
- в) попередню та первинну експертизи;
- г) обов'язкову і добровільну експертизи;
- д) додаткову і контрольну експертизи.

89. *За суб'єктами проведення та юридичною силою висновків експертизи розрізняють:*

- а) одноособову та групову;
- б) офіційну та неофіційну;
- в) додаткову і контрольну;
- г) обов'язкову і добровільну;
- д) попередню та первинну.

90. *Експертиза ідей або концепцій правового регулювання майбутнього нормативно-правового акта – це:*

- а) попередня експертиза;

- б) обов'язкова експертиза;
- в) добровільна експертиза;
- г) проміжна експертиза;
- д) повторна експертиза.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

Спеціалізована література:

1. Kolodkina A., Lazarenko V., Ponomarev O. State financial control: problems and solutions. *Sciences of Europe*. 2016. № 9, ч. 3. С. 25-28.
2. Kroytor V. Combining of the free exercise of material and procedural rights by the parties to legal proceedings with procedural activity of the court as a

- principle of civil judicial proceedings: concept and maintenance. *Sciences of Europe*. 2016. № 10, ч. 1. С. 60-67.
3. Timoshenko A., Zinchenko O. The legal nature of settlement agreement in the civil and arbitration procedure. *Sciences of Europe*. 2016. № 10, ч. 1. С. 57-60.
 4. Бахновська І. П. Основоположні принципи права як інтегруючий елемент правової системи України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 19 с.
 5. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості президента України: моногр. Київ: Гельветика, 2013. 511 с.
 6. Берназюк Я. О. Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 41-48.
 7. Берназюк Я. О. Поняття та ознаки стадій нормотворчого процесу підготовки проектів актів Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 7. С. 32-37.
 8. Берназюк Я. О. Правотворча діяльність Президента України в аспекті дотримання принципів нормотворчості та забезпечення їх виконання іншими суб'єктами владних повноважень. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 27-32.
 9. Берназюк Я. О. Правотворчість Президента України крізь призму особливостей деяких видів його актів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 71-78.
 10. Блажівська О. Є. Теоретико-правовий аналіз поняття та змісту кодифікації як форми систематизації законодавства. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 6. С. 5-11.
 11. Бовсуновська І. Г. Конституційній Суд України як суб'єкт правотворчості. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 104-108.
 12. Богачов С. В. Законотворчість: необхідність термінологічного вдосконалення. *Наше право*. 2014. № 1. С. 10-12.
 13. Бойко Г. І. Юридична конструкція як особлива процедура правотворчості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 27 (1). С. 15-18.
 14. Буряк Я. Я. Правотворчість місцевих державних адміністрацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 31-38.
 15. Ващенко А. М. Правотворча діяльність органів і посадових осіб держави та місцевого самоврядування: проблеми і перспективи наукового пізнання. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 134-138.
 16. Ганзенко О. О. Система засобів нормотворчої техніки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 4 (1). С. 7-11.
 17. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: моногр. Харків: Право, 2012. 192 с.
 18. Гетьман Є. А. Консолідація як форма систематизації законодавства

- України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3. С. 21-28.
19. Гетьман Є. А. Нормотворчий процес органів виконавчої влади та його стадії. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 173-181.
 20. Гетьман Є. А. Основні види кодифікації законодавства України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 14-22.
 21. Гетьман Є. А. Порядок реалізації Кабінетом Міністрів України нормотворчої діяльності. *Публічне право*. 2014. № 1. С. 42-46.
 22. Гетьман Є. А. Предмет, об'єкт та суб'єкти кодифікації законодавства України. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 3. С. 28-35.
 23. Гетьман Є. А. Функції нормотворчої діяльності органів виконавчої влади. *Митна справа*. 2013. № 5 (2.2). С. 86-94.
 24. Головач Г. О. Сучасна правотворчість: особливості і розвиток в умовах трансформації соціуму. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 230-235.
 25. Горбань М. Ю. Судова правотворча конкретизація: загальнотеоретичні питання. *Митна справа*. 2015. № 2 (2.2). С. 3-7.
 26. Грималюк П. О. Делегована правотворчість: теоретико-прикладні засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
 27. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
 28. Гусаров С. М. Законотворчість і законодавчий процес в Україні: моногр. Харків: Золота миля, 2014. 412 с.
 29. Гусаров С. М. Поняття та сутність правотворчості в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 38-46.
 30. Дашковська О. Р. Принципи нормотворчої діяльності: загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 35 (2.1). С. 29-32.
 31. Дейнека К. О. Сутність кодифікації в правовій системі України. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 75. С. 30-42.
 32. Делія Ю. В. Окремі питання методології дослідження проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. Число 3. С. 27-34.
 33. Делія Ю. В. Толерантність як принцип муніципальної правотворчості в Україні. *Форум права*. 2012. № 1. С. 234-240.
 34. Деревінський В. Ф. Питання національної консолідації в нормативно-правових актах України. *Гілея*. 2018. Вип. 139 (3). С. 89-92.
 35. Добош З. Конституційний контроль Верховного Суду США: види правотворчості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 34-40.

36. Добробог Л. М. Інкорпорація та консолідація законодавства як форми його систематизації. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 365-370.
37. Дубина Н. А. Законотворчість як правова категорія. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 6-11.
38. Задоеенко О. Кодифікація як форма систематизації: деякі принципи особливості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2012. Вип. 91. С. 69-72.
39. Заморська Л. І. Примусовість та соціальна нормативність як передумови формування нормативності права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 440-447.
40. Звонков Є. Є. Генеза та роль принципу справедливості в правотворчості сьогодення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 11. С. 48-51.
41. Зеленко І. П. Дискусійні питання судової правотворчості на черговому етапі судової реформи. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: *Право*. 2020. Вип. 8. С. 9-13.
42. Капінус Р. Ю. Поняття системи нормативно-правових актів та інших актів Президента України. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 94-103.
43. Каращук К. Л. Поняття та проблема кодифікації законодавства України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 124-131.
44. Кельман М. Методологія дослідження правотворчості у правовій державі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 861. С. 130-136.
45. Ковальський В. Формування інформаційного права як комплексної галузі та перспективи кодифікації інформаційного законодавства. *Юридична Україна*. 2012. № 5. С. 102-104.
46. Коломоєць Т. О., Астахов Д. С. Кодифікація адміністративно-процедурного законодавства України: моногр. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 230 с.
47. Коломоєць Т. О., Грищак С. В. Адаптація інформаційного законодавства України до вимог ЄС як складова сучасного вітчизняного правотворчого процесу: моногр. Дніпропетровськ: НГУ, 2013. 163 с.
48. Кононенко В. П. Правотворчість судової практики. *Публічне право*. 2014. № 2. С. 226-233.
49. Косович В. Принципи права, принципи правотворчості та принципи у нормативно-правових актах. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2016. Вип. 63. С. 3-9.
50. Кравчук К. Г. Правовий статус Конституційного Суду України та його місце в системі суб'єктів судової правотворчості. *Альманах права*. 2017.

- Вип. 8. С. 332-336.
51. Кравчук К. Г. Судова правотворчість у діяльності Конституційного суду України: методологічні аспекти дослідження. *Право і суспільство*. 2017. № 1 (2). С. 17-21.
 52. Кузнецова Н. Цивільний кодекс України: визнані здобутки кодифікації. *Право України*. 2014. № 2. С. 9-24.
 53. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90-93.
 54. Купрій В. М. Методологія дослідження процесу конституційної правотворчості (законодавчого конституційного процесу). *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. Вип. 2. С. 37-50.
 55. Курусь Т. В. Основні напрями систематизації результатів нормотворчої діяльності органів державної влади. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2014. № 2. С. 27-34.
 56. Курусь Т. В. Правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади. *Юрист України*. 2013. № 4. С. 11-17.
 57. Левченков О. І. Правотворчість в Україні: проблеми й перспективи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Вип. 3-4. С. 13-21.
 58. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19-24.
 59. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 855. С. 225-231.
 60. Ліпкан В. А. Систематизація інформаційного законодавства України: моногр. Київ: О. С. Ліпкан, 2012. 303 с.
 61. Ліпкан В. А., Дімчогло М. І. Консолідація інформаційного законодавства України: моногр. Київ: О. С. Ліпкан, 2014. 415 с.
 62. Ліпський Д. В. Судова правотворчість в адміністративному судочинстві України. *Наше право*. 2013. № 11. С. 36-40.
 63. Лозинська І. В. Правотворчість у правовій державі: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 175 с.
 64. Мазуренко А., Колесник С. Правотворческая форма антикоррупционной политики в условиях децентрализации государственной власти. *Sciences of Europe*. 2016. № 2, ч. 2. С. 131-133.
 65. Мандюк О. О. Введення в дію індивідуальних адміністративних актів. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 151-156.
 66. Марочкін І. Є. Проблеми судової правотворчості в забезпеченні принципу верховенства права. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 119. С. 224-237.
 67. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-121.
 68. Мовчан В. В. До проблемних питань проявів судової влади у сферах

- правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 16-23.
69. Мусієвський В. Є. Правотворчість судової влади: перспективи впровадження в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 8. С. 25-29.
 70. Навора Ю. Роль верхньої палати в законодавчому процесі в двопалатних парламентах. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 32-36.
 71. Невмержицька Н. О. Уніфікація як спосіб удосконалення законодавств. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 4. С. 63-70.
 72. Нестерович В. Ф. Петенційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96-102.
 73. Нестерович В. Ф. Поняття народної правотворчої ініціативи: наукові підходи та законодавча практика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 137-143.
 74. Нечипоренко А. О. Нормотворчість в Україні: поняття, види, напрямки удосконалення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 21 с.
 75. Нижник Н. Секторальний правовий моніторинг у теорії законотворчості: постановка питання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 45-52.
 76. Ничка Ю. В. Межі національної та міжнародної правотворчості: загальнотеоретичні аспекти (на матеріалах європейської практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 16 с.
 77. Ничка Ю. Підзаконна правотворчість: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 45-49.
 78. Нігреєв О. О. Правотворчість у міжнародному праві: до питання про визначення. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 4. С. 35-42.
 79. Нігреєва О. О. Міжнародна звичаєва правотворчість: окремі аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 123-128.
 80. Нігреєва О. О. Про принципи міжнародної правотворчості. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 86-96.
 81. Нігреєва О. Правотворчість у контексті джерел міжнародного права. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 157-162.
 82. Нікітіна К. В. Правотворча діяльність інститутів Європейського Союзу: актуальні питання теорії та практики. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. С. 1-4.
 83. Оверчук О. М. Актуальне питання щодо теоретико-правових підходів розуміння правотворчості. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 208-212.
 84. Оніщенко Н. М. Сутність і зміст сучасної правотворчості у теоретико-методологічній та філософській інтерпретації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2017. Вип. 77. С. 366-368.

85. Параниця С. П. Суть нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 8. С. 65-71.
86. Пархоменко Н. М. Сучасний погляд на проблеми правотворчості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 578-579.
87. Петришина М. Нормотворчий процес в органах місцевого самоврядування в країнах Прибалтики. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 19-23.
88. Петришина М. О. Становлення та розвиток інституту правового моніторингу в Україні: проблеми та перспективи. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 25-32.
89. Плавич В. П. Сучасна правотворчість: проблеми теорії і методології: [моногр. дослідж.]. Одеса: Астропринт, 2013. 274 с.
90. Плавич В. П. Феномен нормотворчості та його співвідношення із суміжними категоріями: правотворчість, законність, правотворчий та законотворчий процеси. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 11-16.
91. Плавич В. П. Філософсько-правове дослідження сучасної правотворчості. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2016. Вип. 1. С. 181-188.
92. Погорелова З. О. Природа нормотворчої діяльності української держави. *Правова держава*. 2019. № 36. С. 19-25.
93. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1 (72). С. 44-56.
94. Пономаренко Л. В. Пряма правотворчість народу в системі демократичних інновацій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2014. Спеціальний випуск. С. 479-487.
95. Попович Т. П. Підзаконна правотворчість: теоретико-правові аспекти. *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 12-16.
96. Радейко Р. І. Особливості формалізації права як стадії правотворчого процесу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 81-85.
97. Рибалкін А. О. Нормотворчість органів внутрішніх справ (аспекти загальної теорії): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 18 с.
98. Риндюк В. І. «Система законодавства» та «система нормативно-правових актів»: до питання визначення та співвідношення понять. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 1. С. 102-107.
99. Риндюк В. І. Правотворчі помилки: поняття, види, способи їх попередження, виявлення та виправлення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 21-27.
100. Роговенко О. В. Зіставлення понять нормотворчості та правотворчості

- органів місцевої влади. *Приватне та публічне право*. 2018. № 1. С. 9-14.
101. Росік Т. В. Судова практика конституційного суду України та її роль у правотворчості України. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 50-55.
102. Рябченко Т. О. Офіційне оприлюднення правових актів всеукраїнського референдуму як стадія референтного правотворчого процесу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2011. Вип. 14. С. 167-174.
103. Рябченко Т. О. Поняття та стадії референтного правотворчого процесу в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2013. Вип. 22. С. 235-243.
104. Рябченко Т. О. Форми безпосередньої участі громадян у правотворчості. *Правові горизонти*. 2016. № 1. С. 7-15.
105. Савіщенко В. М. Поняття та мета систематизації нормативно-правових актів у сфері освіти та науки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 192-199.
106. Сердюк В. О. Роль судової правотворчості в процесі здійснення судової реформи в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 73-78.
107. Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правотворчість». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 69-78.
108. Сидоренко А. Ю. До питання про кодифікацію як спосіб систематизації відомчих нормативних актів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 27. С. 54-58.
109. Славова Н. О. Антропоцентризм як принцип правотворчості. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 1. С. 134-142.
110. Славова Н. О. Генезис поглядів на правотворчість у працях мислителів античності. *Європейські перспективи*. 2013. № 1. С. 18-22.
111. Слинько С. С. Нормотворчість як складова правотворчої діяльності органів внутрішніх справ України: загальнотеоретичний аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2013. № 1082. Вип. 16. С. 17-20.
112. Слинько С. С. Правотворча політика держави в сучасних умовах активізації правотворчої діяльності. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 79-83.
113. Соломанюк О. Я. Методологія теоретико-правових питань судової правотворчості в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Т. 14. № 1. С. 169-176.
114. Соляр С. Систематизація законодавства України у сфері об'єднання громадян. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 35-45.
115. Стасюк О. Л. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні. *Держава та регіони*. 2017. № 3. С. 53-57.

116. Стецик Н. В. Технологія судової правотворчості: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 16 с.
117. Теплюк М. О. Правотворчість як діяльність, пов'язана з правом. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 90-97.
118. Теремцова Н. В. Соціологія права: питання правотворчого процесу в Україні; проблема та шляхи подолання. *Наше право*. 2013. № 6. С. 13-18.
119. Тиха А. П. Актуальні питання законодавчого регулювання нормотворчої діяльності в Україні на сучасному етапі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 43-48.
120. Удовика Л. Г. Глобалізація як чинник трансформації правотворчості в Україні. *Вісник Запорізького Національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 1 (2). С. 51-57.
121. Ульяновська О. В. Види суб'єктів адміністративної відповідальності як засобу забезпечення конституційного права на судовий захист. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 95-100.
122. Філик Н. В. Особливості правотворення в діяльності судових органів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 4. С. 40-44.
123. Чабур С. В. Види правотворчості за суб'єктним критерієм. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 32-38.
124. Чабур С. В. Правотворчий процес і правотворчі процедури. *Lex portus*. 2017. № 2. С. 120-129.
125. Чабур С. В. Принципи правотворчості. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 2. С. 64-74.
126. Чаплюк О. Методологічні засади взаємодії національної та міжнародної правотворчості. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 21-26.
127. Чепульченко Т. О. Верховенство права як основоположний принцип сучасного правотворення. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3. С. 185-188.
128. Шатіло В. Нормотворча діяльність глави держави у контексті реалізації державної влади. *Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2012. Вип. 92. С. 104-109.
129. Шевчук І. Основні види правотворчих помилок у законодавстві України: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2014. Вип. 59. С. 35-42.
130. Юрах В. М. Про перспективу кодифікації законодавства стосовно фінансування виборчого процесу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 108-114.
131. Янишина І. Правотворчі помилки: загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 58. С. 34-40.
132. Яценко Р. Ю. Правотворчість в умовах перехідного суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 18 с.

ТЕМА 11. СИСТЕМА ПРАВА І СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА

Система права: поняття, ознаки та її структурні елементи.

Публічне і приватне право.

Галузь права: поняття, критерії утворення галузей права.

Поняття, ознаки та класифікація інститутів права.

Поняття, ознаки та структура норми права. Співвідношення норми права з нормами моралі, корпоративними, релігійними, політичними норма-ми.

Класифікація норм права: види та їх характеристика. Спеціалізовані норми права.

Способи (прийоми) викладення елементів норм права в приписах статей нормативно-правових актів. Співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акта.

Система законодавства: поняття, ознаки та структура. Співвідношення системи права і системи законодавства.

Співвідношення норм міжнародного і національного права.

У юридичній літературі існують два схожі поняття: «система права» і «правова система», які не є тотожні, і їх слід розрізняти. Правова система – поняття ширше, ніж система права. Система права входить в правову систему, є ключовим елементом в системі. На відміну від правової системи система права – правова категорія, яка означає внутрішню будову, внутрішню структуру права будь-якої країни. Вона виражається через розподіл і побудову нормативного матеріалу, за допомогою якого її різні блоки (частини) з'являються в єдності¹.

Система права – це об'єктивно обумовлена системою суспільних відносин внутрішня структура права, що складається з взаємозв'язаних норм, логічно розподілених по галузях, підгалузях і інститутах².

Ознаками системи права слід вважати те, що вона є:

- цілісним явищем, що складається з частин (елементів), взаємозалежних і взаємодіючих;
- науково обґрунтованим відображенням у логіко-системних зв'язках всієї сукупності юридичних норм (їх груп), що залучені до регулювання реальних суспільних відносин;
- ієрархічно побудованою структурою елементів, які її складають;

¹ Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 20 с.

² Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

- структурою, матеріально обумовленою сукупністю юридичних норм, які формують право;

- результатом аналізу комплексу нормативно-юридичних актів, які формують право, та практикою їх реалізації.

Система права складається з *елементів*, які перебувають у певному взаємозв'язку та розкривають структуру права на різних рівнях, що дозволяє вести мову про право як ієрархічну структуру.

У цілому систему права формують *юридичні норми, юридичні (правові) інститути та галузі права*. Однак структура системи права не обмежується зазначеною тріадою. Ці три елементи формують, так би мовити, загальний кістяк системи права, є її основними рівнями. Крім них, наука відносить до складу елементів системи права і *субінститути (підінститути), підгалузі та комплексні галузі права*.

Базовим елементом, який знаходиться у фундаменті системи права, є *юридична норма*, або, як зазначають деякі автори, «*нормативний припис*», який визначається ними як елементарне, цільне, логічно завершене державно-владне веління нормативного характеру, безпосередньо виражене в тексті нормативно-юридичного акта.

Юридичні норми, що регулюють досить вузький різновид суспільних відносин, утворюють інститут права, який можна визначити як порівняно невелику внутрішньо пов'язану групу юридичних норм, що регулюють визначений різновид суспільних відносин.

Інститут права – це виокремлена група норм права, які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. Інститути права можуть бути *класифіковані* за різними критеріями:

➤ *за предметом правового регулювання* вони поділяються на інститути конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного, процесуального та інших галузей права;

➤ *за своєю структурою* інститути поділяються на складні, тобто ті, що складаються з субінститутів та прості, які субінститутів не містять;

➤ *за змістом суспільних відносин* інститути права поділяються на матеріальні та процесуальні;

➤ *за функціями, які інститути виконують у правовому регулюванні*, вони поділяються на регулятивні та охоронні¹.

Галузь права – це відокремлена сукупність норм права, що регулюють якісно однорідну сферу суспільних відносин за допомогою певних методів.

Аналіз галузей права підкреслює такі її *властивості*:

- є центральною ланкою системи права;

- являє собою юридичну цілісність, тобто таку сукупність норм, що зосереджені у взаємопов'язаних правових інститутах і забезпечують регулювання, стабільність цілої сфери життєдіяльності суспільства;

¹ Загальна теорія держави і права: підруч. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

- є відносно замкнутою, автономною підсистемою правового регулювання; наявність галузевого понятійного апарату – будь-яка галузь права має власну термінологію;

- основними критеріями для виокремлення галузі права виступають предмет і метод правового регулювання.

Галузі права можна поділити на такі **види**:

➤ **фундаментальні** (профілюючі), до яких традиційно належать конституційне, адміністративне, цивільне, цивільне процесуальне, кримінальне, кримінальне процесуальне право (вони є юридично первісними, концентрують головні правові режими, галузеві методи правового регулювання);

➤ **спеціальні**, які виникли шляхом відокремлення від фундаментальних галузей і в яких головні правові режими модифіковано, пристосовано до особливих сфер життя суспільства (трудова, земельна, житлова, сімейна, кримінально-виконавче право та ін.)¹.

Публічне і приватне право характеризують як якісно різні підсистеми права, два різних «юридичних континенти». Публічне і приватне право традиційно вважають наскрізними лініями правового розвитку романо-германської сім'ї, до якої тяжіє правова система України. Поділ права на публічне і приватне має починатися із розмежування відносин, що регулюються публічним і приватним правом.

Публічне право – це підсистема права, яка регулює відносини, пов'язані з діяльністю публічної влади (державної влади та місцевого самоврядування).

Публічно-правові відносини пов'язані з реалізацією загального інтересу суспільства, який спирається на підтримку і захист права (публічний інтерес). Їх слід умовно поділити на три великих блоки: відносини, пов'язані з діяльністю держави і місцевого самоврядування, що виникають між суб'єктами владних повноважень; відносини, пов'язані з діяльністю держави і місцевого самоврядування, що виникають між суб'єктом владних повноважень і іншими суб'єктами права; відносини між іншими суб'єктами права, коли вони прямо стосуються діяльності держави і місцевого самоврядування.

Приватне право – це підсистема права, що регулює такі відносини між суб'єктами права, які прямо не стосуються публічної влади. Приватноправові відносини пов'язані з реалізацією інтересів окремих осіб, які визнаються та захищаються правом (приватний інтерес).

Основний **суб'єкт публічного права** – суб'єкт владних повноважень, а основними **суб'єктами приватного права** є фізичні особи та юридичні особи.

Учасники публічно-правових відносин, як правило, є нерівними, і вступають у вертикальні (субординаційні, владні) відносини. Водночас учасники приватноправових відносин є юридично рівними, а їхні відносини характери-

¹ Дуднік Р. М. Співвідношення галузі права та галузі законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 11-16.

зують як горизонтальні (координаційні)¹.

До складу публічного права входять: матеріальні публічно-правові галузі (конституційне, адміністративне, кримінальне, фінансове право та ін.) та процесуальні публічно-правові галузі (кримінальне процесуальне, цивільне процесуальне, адміністративно-процесуальне право тощо). До складу приватного права входять галузі цивільного, сімейного права, інститути трудового, житлового, земельного права та ін.²

Останнім часом поширюється проблема підміни понять «система права» та «система законодавства». Незважаючи на те, що система права та система законодавства є близькими за змістом поняттями, вони мають суттєві відмінності.

Під **системою законодавства** розуміється система нормативних правових актів, якій притаманна єдність та яка включає як закони, так і прийняті для їх реалізації підзаконні нормативні правові акти. Для системи законодавства характерними **ознаками** є:

- генетичний зв'язок з системою права – система права є первинною стосовно системи законодавства: остання виникає на ґрунті принципів та структури права;
- цілісність, яка обумовлена цілісністю права, спільністю загальних цілей, завдань та принципів законодавства;
- узгодженість, яка полягає, зокрема, у тому, що нормативно-правові акти як елементи системи взаємопов'язані – знаходяться у координаційних (залежно від предмету правового регулювання) та субординаційних (залежно від їх юридичної сили) зв'язках, їхня дія ізольовано одне від одного неможлива: акти доповнюють, конкретизують, сприяють застосуванню один іншого;
- диференціація, що відбувається як за предметною ознакою, так і суб'єктною ознакою;
- структурованість, яка відображає внутрішню форму, спосіб організації нормативно-правових актів, унаслідок якого система законодавства набуває вертикальної, горизонтальної та функціональної структури.

Структура системи законодавства – це внутрішня організація упорядкованих нормативно-правових актів, яка виражається в їх погодженості та розподілу на галузі та інститути законодавства.

Галузь законодавства – об'єднання нормативно-правових актів за певним сферами правового регулювання суспільних відносин, які в свою чергу характеризуються єдністю змісту, форми та мають системні зв'язки між собою.

Інститут законодавства – система нормативних приписів галузі законодавства, які регулюють певну сукупність суспільних відносин.

¹ Добробог Л. М. Публічне і приватне право: проблеми розмежування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 91-98.

² Андріюк В. В. Співвідношення публічного та приватного права: динамічний аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2015. Вип. 39. С. 3-14.

Структуру системи законодавства можна **класифікувати** за такими критеріями:

➤ **за юридичною силою актів** – вертикальна (ієрархічна) – відображає юридичну силу нормативно-правових актів (закони, укази, постанови уряду, нормативні акти міністерств);

➤ **за предметом правового регулювання** – горизонтальна (галузева) – відображає поділ нормативно-правових актів за предметом правового регулювання;

➤ **за особливостями форми державного устрою** – субординаційна – відображає поділ законодавства за територіальним устроєм.

Відмінності між системою права і системою законодавства:

- система права характеризує зміст права, а система законодавства – його зовнішню форму;

- система права віддзеркалює структуру права, а система законодавства – структуру законодавства;

- система права має горизонтальну (галузеву) структуру, у той час як система законодавства – горизонтальну, вертикальну та функціональну;

- первинним елементом системи права є норма права, а системи законодавства – нормативно-правовий акт;

- враховуючи, що система законодавства є результатом діяльності суб'єктів нормотворчості, вона більше залежить від суб'єктивного чинника, ніж система права, яка зумовлена насамперед станом розвитку суспільних відносин;

- система законодавства і система права не збігаються за обсягом. З одного боку, нормативно-правові акти як складові системи законодавства закріплюють не лише норми права, але й положення ненормативного характеру, з іншого – норми права закріплюються не лише в нормативно-правових актах (законодавстві), але й в інших джерелах права¹.

Співвідношення норм міжнародного права з національним правом залежить насамперед від того, в якому джерелі закріплено певну норму міжнародного права – міжнародному договорі, міжнародному звичаї, обов'язкових нормативних резолюціях міжнародних організацій. Крім того, допоміжним джерелом міжнародного права визнаються судові рішення й міжнародно-правова доктрина. Важливе значення у цьому питанні має ст. 9 Конституції, а також ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України». Згідно з ними норми Конституції України мають більшу юридичну силу, ніж норми міжнародних договорів, обов'язкових для України. Водночас норми чинних міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і мають більшу юридичну силу щодо всіх інших актів українського законодавства. Якщо згода на обов'язковість міжнародного договору надається іншими органами держав-

¹ Галюк Р. Г. Співвідношення системи права та системи законодавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 129-134.

ної влади України (Президентом, Кабінетом Міністрів тощо), то такий договір є обов'язковим для України в частині, що не суперечить Конституції та законам України¹.

Підвищення рівня системності суспільства визначає потребу дослідження ролі права і моралі, їх взаємодії та співвідношення як основних засобів упорядкування відносин між людьми. Саме тому аналіз взаємодії права, як основного засобу державного впливу на суспільство, та моралі, як важливого різновиду соціальних норм, створює реальні можливості запровадження в практичну діяльність суб'єктів правових, моральних, етичних, релігійних та інших норм, які є невід'ємною складовою діалогу між людьми в сучасному світі.

Мораль – це загальнообов'язковий соціальний регулятор, який оцінює поведінку людей та їхні мотиви, виходячи з уявлень про добро і зло, і спирається переважно на ідеальні санкції.

Спільні риси права і моралі та їх взаємодія проявляються у тому, що:

- право і мораль є універсальними критеріями для оцінки поведінки;
- право в цілому ґрунтується на загальноновизнаних нормах моралі;
- без звернення до моральних норм неможливо розкрити зміст низки норм права;
- правові норми захищають суспільну мораль та протидіють антисоціальної груповій моралі².

Релігійні норми – це норми, які регулюють ставлення віруючих до Бога, відносини віруючих між собою, з релігійними організаціями та з представниками інших релігій. **Особливості взаємодії між правом і релігійними** нормами залежать від типу правової системи. У релігійних правових системах, де релігія та право чітко не відокремлені, релігійні норми визнаються первинними, а правові норми не можуть їм суперечити. Там, де правова та релігійна системи відокремлені, правові норми є первинними в масштабах держави, а релігійні норми поширюються лише на віруючих. У той же час окремі релігійні норми, які відповідають моральним та правовим засадам суспільства, знаходять своє закріплення в праві; за їх порушення настає юридична відповідальність³.

Свобода совісті та релігії належить до основоположних прав людини, закріплюється в основних міжнародно-правових актах з прав людини та конституціях сучасних держав, визнається та охороняється державами та міжнародною спільнотою.

¹ Дерябкіна К. Міжнародне та національне право: спільне та особливе. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 299-305.

² Калетник О. М. До питання про вплив права на мораль (теоретико-правовий аспект). *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 58-64.

³ Міма І. В. Релігійні норми та їх місце в системі соціально-правового регулювання суспільних відносин: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 237 с.

Корпоративні норми – це норми, що розробляються політичними партіями, громадськими організаціями, профспілками, підприємствами з метою реалізації інтересів своїх членів (учасників).

Спільні риси корпоративних і правових норм полягають у тому, що вони виступають правилами поведінки; є текстуально закріпленими у відповідних актах; становлять певну систему; ухвалюються за відповідною процедурою; забезпечуються за допомогою чітко визначених заходів і санкцій.

Взаємодія корпоративних і правових норм полягає у тому, що в деяких випадках корпоративні норми санкціонуються державою, що надає їм властивості норм права. Слід також враховувати, що від дотримання корпоративних норм іноді залежить належна реалізація норм права.

З розвитком суспільства і перетворенням його в організацію співіснування окремих індивідів норми набули значення і поширення у різних сферах суспільного розвитку. Зрозуміло, що норми, які наділені функцією управління поведінкою суспільства (соціуму) в теорії держави і права, одержали назву соціальні норми. За своїм призначенням вони дозволяють суб'єктам обирати самостійно поведінку, керуючись різними життєвими ситуаціями.

Соціальні норми – це правила поведінки, які здійснюють нормативне регулювання поведінки суб'єктів шляхом встановлення діянь, що повинні або не повинні здійснюватися, визначення умов, за яких передбачуване діяння дозволяється або забороняється, або визначаються суб'єкти, на які із-за зазначених умов поширюється правило поведінки, що встановлюється тією чи іншою нормою.

Одним із різновидів соціальних норм є норми права. Їх зв'язок є зрозумілим, оскільки норми права це продукт розвитку і діяльності суспільства, продукт реальних потреб суспільства. Сьогодні під «**нормою права**» розуміють загальнообов'язкове, формально-визначене правило поведінки (зразок, масштаб, еталон), встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу¹.

Нормам права притаманні наступні **загальні ознаки** :

- є правилами поведінки, які регулюють відносини між людьми та їх об'єднаннями;
- встановлюють правила належної чи дозволеної поведінки;
- «озброєні» певними засобами, які забезпечують додержання нормативних вимог;
- мають загальний характер, який проявляється в неперсонифікованості і невичерпності².

¹ Дашковська Т. М. Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 19 с.

² Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

Водночас норми права мають *специфічні ознаки*, що відрізняють їх від інших соціальних норм:

- є вихідними, первинними елементами права;
- спрямовані на правове регулювання суспільних відносин;
- закріплюють стандарт (зразок, еталон) правомірної поведінки особи, встановлюють наслідки його порушення (типові норми права) або сприяють такому закріпленню та встановленню (спеціалізовані норми права);
- обов'язковість норм права підтримується застосуванням державного примусу.

Кожна норма в межах системи права має свою спеціалізацію, що зумовлює її своєрідність порівняно з іншими нормами права. Ця особливість дозволяє *класифікувати* норми права за різними підставами¹.

1. *Типові* та *спеціалізовані (нетипові)* норми права. Переважна більшість норм права спрямована на безпосереднє регулювання суспільних відносин. Оскільки норми права традиційно асоціюються саме з правилами поведінки, їх часто-густо характеризують як типові норми. Крім того, в праві також існують норми, які зазвичай безпосередньо відносини не регулюють; вони обслуговують типові норми і в такий спосіб опосередковано беруть участь у регулюванні суспільних відносин. Ці нетипові норми в літературі іменують спеціалізованими нормами права.

2. За функціональною спрямованістю типові норми права поділяють на *регулятивні* (визначають стандарт правомірної поведінки суб'єктів) та *охоронні* (встановлюють склади правопорушень і закріплюють санкції).

3. За способом правового регулювання норми права поділяють на *зобов'язальні* (встановлюють обов'язок особи вчиняти певні дії), *заборонні* (встановлюють обов'язок особи утримуватися від певних дій, тобто заборону на їх вчинення) та *уповноважувальні* (встановлюють права, тобто дозвіл на певну поведінку).

4. За методом правового регулювання норми права поділяють на *імперативні* (містять категоричні приписи, що безпосередньо визначають поведінку суб'єктів, не дозволяють відхилятися від них і не можуть бути замінені за рішенням (домовленістю) цих суб'єктів іншими умовами) та *диспозитивні* (діють лише тоді, коли адресати норми своїм рішенням (угодою) не встановили інших умов власної поведінки).

5. За ступенем визначеності варіанта поведінки, який пропонує правило, норми права поділяють на *абсолютно визначені* (з вичерпною конкретністю і повнотою встановлюють умови своєї дії, права і обов'язки адресатів та наслідки їх порушення) та *відносно визначені* (повних, вичерпних вказівок не містять)². Залежно від характеру розсуду компетентного органу відносно визначе-

¹ Заморська Л. До питання про визначення категорії «норма права». *Право України*. 2011. № 4. С. 159-163.

² Заморська Л. І. Відносно визначені норми права: поняття, структура, функції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 19 с.

ні норми поділяють на три основні групи: **ситуаційні**, **альтернативні**, **факультативні**.

6. Норми права залежно від обсягу (сфери) дії поділяють на **загальні** (поширюються на рід певних відносин у цілому) та **спеціальні** (встановлюються з метою конкретизації та деталізації, врахування своєрідності та особливостей будь-якого виду суспільних відносин, рід яких регулюється загальною нормою права).

7. За часом дії норми права поділяються на **постійні** (встановлені з невідомим строком дії) та **тимчасові** (встановлені тільки на певний строк).

8. За належністю до таких складових системи права, як матеріальне та процесуальне право, норми поділяють на **норми матеріального права** (їх призначення полягає в первинній регламентації поведінки суб'єктів суспільних відносин) та **процесуального права** (їх призначення полягає в правовому регулюванні так званих організаційних суспільних відносин, забезпеченні процедур, форм реалізації або захисту норм матеріального права).

9. За підсистемами права (підсистема публічного і приватного права), до яких належать правила поведінки, норми можна поділити на норми публічного і приватного права.

10. За галузями права, до яких належать правила поведінки, норми можна поділити на норми **конституційного, цивільного, сімейного, трудового, адміністративного, кримінального, цивільного процесуального, кримінального процесуального права** тощо.

Структура норми права – це внутрішня побудова норми, поділ її на складові (елементи). Традиційно вважається, що правова норма має тричленну структуру.

Гіпотеза – складова частина норми права, що визначає умови, за наявності яких суб'єкти права мають здійснювати свої права та обов'язки, вказані в диспозиції цієї норми. У свою чергу гіпотеза має таку класифікацію:

- залежно від того, з наявністю чи відсутністю життєвих обставин пов'язується дія норми права – **позитивні, негативні** та **змішані** гіпотези;
- залежно від кількості життєвих обставин, з якими пов'язується дія норми права – **прості, альтернативні** та **складні** гіпотези;
- залежно від повноти і вичерпності формулювання життєвих обставин – **абсолютно визначені** та **відносно визначені** гіпотези.

Диспозиція – складова частина норми права, що визначає саме правило поведінки, згідно з яким дозволяється, забороняється або рекомендується здійснення певних дій. У свою чергу диспозиції **поділяють**:

- залежно від кількості варіантів поведінки, які пропонує норма – **безальтернативні** та **альтернативні** диспозиції;
- залежно від способу викладення правила поведінки – **прості, описові, відсильні, бланкетні** та **змішані** диспозиції;
- залежно від ступеня визначеності – **абсолютно визначені** та **відносно визначені** диспозиції.

Санкція – складова частина норми, яка у разі її невиконання, визначає заходи щодо відновлення порушеного права та покарання правопорушника. У свою чергу санкції класифікують:

- залежно від характеру негативних наслідків, що настають за порушення правила, визначеного в диспозиції – **правовідновні міри, заходи юридичної відповідальності, заходи припинення правопорушень**;
- за сферою використання – **конституційно-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові, кримінально-правові**;
- за ступенем визначеності – **абсолютно визначені та відносно визначені**.
- залежно від кількості несприятливих наслідків, що загрожують порушнику – **прості, складні та альтернативні**¹.

Зазначена трьохелементна структура норми права є лише науковою конструкцією, що допомагає з'ясувати, яким чином відбувається повноцінне нормативне правове регулювання. На практиці нормативно–правове упорядкування суспільних відносин здійснюється за допомогою регулятивних і охоронних норм права. Кожна з них може бути представлена за допомогою формули «якщо – «то» і реально складається з двох елементів: гіпотези і диспозиції.

У системі права існує значна за обсягом група **спеціалізованих (нетипових) норм права**, що не містять правил (стандартів) поведінки. Ці норми мають певне самостійне значення в регулюванні суспільних відносин.

На відміну від класичних, спеціалізовані норми права:

- виконують субсидіарну (додаткову) функцію у правовому регулюванні;
- не мають традиційної структури, характерної для класичних норм права.

Спеціалізовані норми є досить неоднорідними за своїм характером, змістом та цільовим призначенням. Вони можуть бути поділені на дві групи: **відправні норми** та **інші спеціалізовані норми**.

Особливе призначення відправних норм полягає у встановленні вихідних засад, основ правового регулювання суспільних відносин. Завдяки цим приписам визначаються цілі, завдання, принципи, межі та методи правового регулювання. Вони є носіями духу права і мають велике значення як в нормотворчому процесі, так і при тлумаченні класичних норм права. Іноді їх іменують **системоутворюючими нормами**. До відправних норм належать:

- **норми-засади** – це норми, що закріплюють загальні засади, на яких ґрунтуються політична і правова системи;
- **норми-завдання** – це норми, які визначають завдання окремих інститутів або галузей права;
- **норми-принципи** – це найбільш загальні і стабільні імперативні вимоги, закріплені в праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права, і визначають її характер та напрямки подальшого розвитку.

¹ Орехов В. Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.

Інші спеціалізовані норми можна умовно поділити на дві підгрупи: *системозберігаючі норми* (колізійні і оперативні норми) та *системоспрошуючі норми* (норми-дефініції, норми-строки, норми-презумпції, нормипреюдиції, норми-фікції та ін.).

Колізійні норми – це норми, що встановлюють правила вибору норми права, яка підлягає застосуванню за наявності розбіжності (зокрема, суперечності) між нормами, що регулюють однакові фактичні обставини.

Оперативні норми – це норми, спрямовані на введення в дію і припинення дії інших норм права.

Норми-дефініції – це норми, які містять визначення правових категорій і понять.

Норми-строки – це норми, які містять правила обчислення строків.

Норми-презумпції – це норми, які закріплюють припущення щодо існування або відсутності певних юридичних фактів.

Норми-преюдиції – це норми, що виключають будь-яке оспорювання існування вже доведеного юридичного факту, який дістав оцінку і закріплення в юридичному акті, що набрав чинності.

Норми-фікції – це норми, які для цілей правового регулювання визнають існуючими ті юридичні факти, що відсутні/в реальному житті, і навпаки¹.

За повнотою викладу норм права в статтях нормативно-правових актів розрізняють *способи (прийоми) їх викладу*:

➤ *прямий* – всі елементи юридичної норми відтворюються у статті безпосередньо і в очевидному взаємозв'язку один з іншим;

➤ *відсильний* – в статті один з елементів юридичної норми вказується шляхом відсилання до іншої, конкретної, як правило, спорідненої статті цього ж нормативно-правового акта;

➤ *бланкетний* – стаття вказує на елемент норми права шляхом відсилання не до конкретної статті, конкретного положення, а як би до іншого порядком правового регулювання – правилами здійснення якого-небудь виду діяльності, правилами міжнародного договору і т.д.²

Ключові поняття:

система права, законодавство, система законодавства, система юридичних наук, правова система, структура системи права, норми права, технічні норми, корпоративні норми, державний примус, соціальні норми, техніко-юридичні норми, норми моралі, корпоративні норми, класичні норми, загальні норми права, спеціалізовані норми права, імперативні норми, диспозитивні норми, заохочувальні норми, рекомендаційні норми, матеріальні норми, процесуальні норми, регулятивні норми, охоронні норми, дозвільні норми,

¹ Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 260 с.

² Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

заборонні норми, норма-розпорядження, уповноважувальні норми права, абсолютно визначені і відносно визначені норми права, норми приватного та публічного права, постійні норми права, тимчасові норми права, структура норми права, гіпотеза, позитивна гіпотеза, негативна гіпотеза, змішана гіпотеза, абсолютно-визначена гіпотеза, відносно-визначена гіпотеза, проста гіпотеза, складна гіпотеза, альтернативна гіпотеза, диспозиція, абсолютно-визначена диспозиція, відносно-визначена диспозиція, безальтернативна диспозиція, проста, описова, відсильна, банкетна, змішана диспозиція, альтернативна диспозиція, абстрактна, конкретна диспозиція, санкція, абсолютно-визначена санкція, відносно-визначена санкція, альтернативна санкція, складна санкція, проста санкція, норми-засади, норми-завдання, норми-принципи, колізійні норми, оперативні норми, норми-дефініції, норми-строки, норми-презумпції, норми-преюдиції, норми-фікції, нормативний припис, способи (прийоми) викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, прямий спосіб викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, відсильний спосіб викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, бланкетний спосіб викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, інститути права, підгалузі права, галузі права, регулятивні інститути, охоронні інститути, галузеві інститути, комплексні інститути, інститут матеріального права, інститут процесуального права, предмет правового регулювання, метод правового регулювання, імперативний метод, диспозитивний метод, дозвіл, заборона, владне зобов'язання, заохочення, структура системи законодавства, інститут законодавства, галузь законодавства, публічне право, приватне право, публічно-правові відносини, ознаки публічного права, ознаки приватного права, суб'єктами приватного права, суб'єкт публічного права, базова галузь права, профілюючі галузі права, спеціальні галузі права, комплексні галузі права, галузь матеріального права, галузь процесуального права, конституційне право, адміністративне право, цивільне право, кримінальне право, трудове право, кримінально-виконавче право, міжгалузевий інститут права, субінститут права, національне право, інститут законодавства, міжнародне право, мораль, звичай, релігія.

1. Об'єктивно зумовлена внутрішня організація права певного суспільства, яка полягає в єдності і погодженості усіх юридичних норм та диференціації їх за галузями, підгалузями та інститутами – це:

- а) система права;
- б) політична система;
- в) правова система;
- г) система законодавства;
- д) правова сім'я.

2. *Ознака системи права, відповідно до якої право ґрунтується на єдиних основоположних і загальних принципах і спрямоване на виконання єдиних функцій – це:*

- а) єдність;
- б) узгодженість;
- в) диференціація;
- г) стабільність та динамізм;
- д) координація.

3. *Ознака, яка характеризує здатність системи права ефективно регулювати відносини в умовах соціального розвитку і водночас постійно змінюватися під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників – це:*

- а) суб'єктивна зумовленість;
- б) структурне одноманіття;
- в) диференціація;
- г) стабільність та динамізм;
- д) координація.

4. *Ознака системи права, яка полягає у наявності субординаційних і кординаційних зв'язків між її структурними утвореннями, в неможливості їх дії ізольовано одне від одного, в доповненні і конкретизації загальних норм спеціальними – це:*

- а) суб'єктивна зумовленість;
- б) узгодженість;
- в) диференціація;
- г) стабільність та динамізм;
- д) координація.

5. *Ознака, відповідно до якої формування системи права відбувається під впливом волі законодавця, правових доктрин, усвідомлених та прийнятих суспільством ідей щодо справедливого регулювання відносин – це:*

- а) узгодженість;
- б) диференціація;
- в) стабільність та динамізм;
- г) координація;
- д) суб'єктивність.

6. *Ознака, відповідно до якої система права існує у зв'язку з особливостями економічного та соціально-політичного розвитку; не створюється за розсудом людей – це:*

- а) стабільність і динамізм;
- б) органічна єдність і узгодженість;
- в) об'єктивна зумовленість;

- г) структурна різноманітність;
- д) диференціація і структурна ієрархічність.

7. *Ознака, яка характеризує поділ системи права на відносно самостійні елементи та наявність між ними певних рівнів ієрархії – це:*

- а) органічна єдність та узгодженість;
- б) стабільність та динамізм;
- в) структурна різноманітність;
- г) диференціація та структурна ієрархічність;
- д) об'єктивна зумовленість.

8. *Елементами системи права є:*

- а) галузі права, норми права, галузі законодавства;
- б) інститути права, підгалузі права, норми права, галузі законодавства;
- в) норми права, інститути права, підгалузі права, галузі права;
- г) норми права, інститути права, підгалузі права, галузі законодавства, спеціальне законодавство;
- д) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона.

9. *Поділ права на приватне та публічне характерний для:*

- а) романо-германської правової сім'ї;
- б) англо-американської правової сім'ї;
- в) релігійної правової сім'ї;
- г) традиційної правової сім'ї;
- д) соціалістичної правової сім'ї.

10. *Основним суб'єктом публічного права виступає:*

- а) фізична особа;
- б) юридична особа;
- в) громадська організація;
- г) суб'єкт владних повноважень;
- д) політична партія.

11. *Для підсистеми публічного права характерним є:*

- а) диспозитивний метод правового регулювання;
- б) імперативний метод правового регулювання;
- в) рекомендаційний метод правового регулювання;
- г) метод заохочення метод правового регулювання;
- д) дискреційний метод правового регулювання.

12. *Характерною ознакою публічного права є:*

- а) забезпечення приватних інтересів;
- б) перевага диспозитивного методу регулювання;

- в) юридична рівність сторін;
- г) задоволення загального (публічного, державного) інтересу;
- д) волевиявлення різних суб'єктів.

13. До основних ознак публічного права належить:

- а) спрямованість на задоволення приватних інтересів;
- б) вільне волевиявлення усіх сторін;
- в) перевага директивно-обов'язкових норм, розрахованих на пряме застосування санкцій;
- г) диспозитивний метод регулювання;
- д) юридична рівність між суб'єктами права.

14. До галузей публічного права належить:

- а) цивільне право;
- б) сімейне право;
- в) господарське право;
- г) авторське право;
- д) конституційне право.

15. Підсистема права, що регулює відносини у сфері індивідуальних інтересів юридично рівних суб'єктів за допомогою переважно диспозитивного методу регулювання – це:

- а) процесуальне право;
- б) приватне право;
- в) публічне право;
- г) матеріальне право;
- д) індивідуальне право.

16. Основними суб'єктами приватного права виступають:

- а) фізичні та юридичні особи;
- б) благодійні організації;
- в) громадські організації;
- г) суб'єкти владних повноважень;
- д) політичні партії.

17. Для підсистеми приватного права характерним є:

- а) диспозитивний метод правового регулювання;
- б) імперативний метод правового регулювання;
- в) рекомендаційний метод правового регулювання;
- г) метод заохочення метод правового регулювання;
- д) дискреційний метод правового регулювання.

18. Однією з основних ознак приватного права є:

- а) перевага диспозитивних норм, розрахованих на самовідповідальність за своїми обов'язками і діями;

- б) спрямованість на задоволення публічних інтересів;
- в) однобічне волевиявлення;
- г) перевага обов'язкової форми регулювання;
- д) ієрархічність відносин між суб'єктами права.

19. *Галуззю приватного права є:*

- а) конституційне право;
- б) фінансове право;
- в) цивільне право;
- г) міжнародне гуманітарне право;
- д) кримінальне право.

20. *Підсистема права, норми якої визначають певну модель поведінки шляхом встановлення прав та обов'язків суб'єктів права – це:*

- а) матеріальне право;
- б) публічне право;
- в) процесуальне право;
- г) приватне право;
- д) цивільне право.

21. *Підсистема права, норми якої встановлюють послідовність дій, необхідних для реалізації прав і обов'язків – це:*

- а) матеріальне право;
- б) публічне право;
- в) процесуальне право;
- г) приватне право;
- д) цивільне право.

22. *Відокремлена сукупність норм, спрямована на регулювання певної сфери якісно однорідних суспільних відносин – це:*

- а) правова система;
- б) галузь права;
- в) підгалузь права;
- г) система законодавства;
- д) інститут права.

23. *Основним критерієм для розподілу системи права за галузями є:*

- а) правова регламентованість;
- б) предмет і метод правового регулювання;
- в) характер джерел права;
- г) специфіка врегульованих суспільних відносин;
- д) характер типу права.

24. Характерною рисою галузі права є положення про те, що галузь права:

- а) не охоплює певну якісно однорідну сферу суспільних відносин;
- б) має відносно самостійну сукупність юридичних норм-диспозицій, що визначають умови їх реалізації, та своєрідних санкцій;
- в) включає один інститут права;
- г) володіє лише різними режимами правового регулювання, які забезпечують ефективність дії як галузі в цілому;
- д) відокремлена сукупність норм права, які регулюють певні якісно однорідні суспільні відносини.

25. Правове регулювання – це:

- а) здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку;
- б) сукупність суспільних відносин, урегульованих правом;
- в) система всіх державно-правових (юридичних) засобів, за допомогою яких держава здійснює владний вплив на суспільні відносини;
- г) система юридичних норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин специфічним методом правового регулювання;
- д) сукупність засобів, прийомів, за допомогою яких право впливає на однорідні суспільні відносини.

26. Матеріальним, об'єктивним критерієм розподілу і згрупування норм права за його структурними частинами виступає:

- а) принцип права;
- б) метод правового регулювання;
- в) предмет правового регулювання;
- г) система законодавства;
- д) форма права.

27. Сукупність засобів та способів правового впливу на суспільні відносини – це:

- а) спосіб правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) метод правового регулювання;
- д) засіб правового регулювання.

28. Метод правового регулювання характеризується специфічними ознаками:

- а) вони є найбільш важливими, значущими для суспільства (тобто зберігають його розвиток, безпеку людини та ін.);

б) мають однорідний, типовий вираз (наприклад, коли відносини певного роду мають майновий чи управлінський характер);

в) придатні для регулювання нормами права (на відміну від тих відносин, що регулюються іншими засобами регулювання нормами моралі, звичаями тощо і не потребують державно-правового втручання);

г) визначають особливості порядку, нормативних підстав та юридичних фактів, необхідних для виникнення і реалізації учасниками суспільних відносин відповідних юридичних наслідків – їх суб'єктивних прав, обов'язків або юридичної відповідальності;

д) мають певний зовнішній прояв і придатні для контролю з боку інститутів суспільства і держави.

29. До головних (первинних) методів правового регулювання належать:

- а) загальний та спеціальний;
- б) диспозитивний та імперативний;
- в) самостійний та безпосередній;
- г) зовнішній та внутрішній;
- д) первинний та вторинний.

30. Метод правового регулювання, що побудований на засадах влади та підпорядкування, який припускає заборони, обов'язки, покарання – це:

- а) рекомендаційний правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) метод заохочення;
- д) дискреційний метод правового регулювання.

31. Імперативний метод правового регулювання властивий:

- а) цивільному праву;
- б) сімейному праву;
- в) кримінальному праву;
- г) авторському праву;
- д) комерційному праву.

32. Метод правового регулювання, який надає суб'єктам відому альтернативну можливість вибору варіантів поведінки в межах закону – це:

- а) рекомендаційний метод правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) альтернативний метод правового регулювання;
- д) метод заохочення.

33. Сукупність правових норм, що регулюють правове положення особи, основи організації суспільного і державного ладу, системи органів держави і місцевого самоврядування, механізми здійснення державної влади – це:

- а) адміністративне право;
- б) конституційне право;
- в) цивільне право;
- г) кримінальне право;
- д) кримінально-виконавче право.

34. Сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави – це:

- а) державне право;
- б) цивільне право;
- в) адміністративне право;
- г) кримінальне право;
- д) міжнародне право.

35. Система правових норм, що охороняють від злочинних зазіхань права і свободи людини і громадянина, конституційний лад, усі види власності, устанавлюють міру кримінальної відповідальності за їх вчинення – це:

- а) адміністративне право;
- б) кримінальне право;
- в) цивільне право;
- г) міжнародне право;
- д) кримінально-виконавче право.

36. Цивільне право – це:

а) система юридичних норм, що регулюють судочинство у справах про захист порушених і оспорюваних прав, свобод і законних інтересів громадян, організацій та інших суб'єктів цивільних, трудових та інших правовідносин;

б) система юридичних норм, що регулюють правовідносини, які складаються під час здійснення адміністративного судочинства в результаті оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності представників влади;

в) система правових норм, що регулюють майнові і пов'язані з ними особисті немайнові відносини й особисті права та охороняють особисті права суб'єктів права шляхом створення умов для оцінки і відшкодування заподіяної шкоди в майновому еквіваленті;

г) система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що формуються в ході забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації, охорони і захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також в процесі здійснення ними управління соціально-економічним і адміністративно-політичним розвитком;

д) система юридичних норм, що регулюють відносини, засновані на угоді між працівником і роботодавцем про особисте виконання працівником за оплату роботи з певної спеціальності, кваліфікації або посади, а також відносини, безпосередньо пов'язані з трудовими.

37. Трудове право – це:

а) система правових норм, що охороняють від злочинних зазіхань права і свободи людини і громадянина, конституційний лад, усі види власності, установлюють міру кримінальної відповідальності за їх вчинення;

б) система юридичних норм, що регулюють відносини, засновані на угоді між працівником і роботодавцем про особисте виконання працівником за оплату роботи з певної спеціальності, кваліфікації або посади, а також відносини, безпосередньо пов'язані з трудовими;

в) система правових норм, що регулюють майнові і пов'язані з ними особисті немайнові відносини й особисті права та охороняють особисті права суб'єктів права шляхом створення умов для оцінки і відшкодування заподіяної шкоди в майновому еквіваленті;

г) сукупність правових норм, що регулюють правове положення особи, основи організації суспільного і державного ладу, системи органів держави і місцевого самоврядування, механізми здійснення державної влади;

д) система юридичних норм, що регулюють правовідносини, які складаються під час здійснення адміністративного судочинства в результаті оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності представників влади.

38. Система юридичних норм, що регулюють судочинство у справах про захист порушених і оспорюваних прав, свобод і законних інтересів громадян, організацій та інших суб'єктів цивільних, трудових та інших правовідносин – це:

а) цивільне право;

б) цивільно-процесуальне право;

в) адміністративне право;

г) адміністративно-процесуальне право;

д) кримінально-процесуальне право.

39. Сучасна правова система України виключає існування такої галузі права:

а) конституційно-процесуальне право;

б) цивільно-процесуальне право;

в) сімейно-процесуальне право;

г) кримінально-процесуальне право;

д) адміністративно-деліктне право.

40. Система правових норм і принципів, що регулюють публічні відносини між державами, або приватноправові відносини між громадянами різних країн і їх об'єднаннями – це:

- а) трудове право;
- б) міжнародне право;
- в) господарське право;
- г) адміністративне право;
- д) державне право.

41. Елементом системи права є:

- а) підгалузь права;
- б) суб'єктивне право;
- в) об'єктивне право;
- г) правова сім'я;
- д) обов'язок.

42. Велика група правових норм, що складається з ряду інститутів у складі галузі права та врегульовує близькі відносини певного виду – це:

- а) правова система;
- б) галузь права;
- в) підгалузь права;
- г) система законодавства;
- д) інститут права.

43. Система відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу однорідних суспільних відносин – це:

- а) правова система;
- б) галузь права;
- в) підгалузь права;
- г) система законодавства;
- д) інститут права.

44. Ознакою інституту галузі права є:

- а) врегулювання всієї сукупності суспільних відносин;
- б) нормативна залежність;
- в) суб'єктивна зумовленість;
- г) відособленість від інших інститутів права;
- д) динамічність.

45. Інститути права за виконуваними функціями поділяться на:

- а) галузеві та міжгалузеві;
- б) матеріальні та процесуальні;

- в) регулятивні та охоронні;
- г) прості та складні;
- д) загальні та спеціальні.

46. Первинним елементом системи права виступає:

- а) норма права;
- б) мораль;
- в) принцип права;
- г) закон;
- д) галузь права.

47. Система правил поведінки загального характеру, що складаються у відносинах між людьми в певному суспільстві у зв'язку з виявом їх волі і забезпечуються різними засобами соціального впливу – це:

- а) технічні норми;
- б) мораль;
- в) соціальні норми;
- г) норми-звичаї;
- д) корпоративні норми.

48. Спільним завданням для будь-яких різновидів соціальних норм є регулювання:

- а) суспільних відносин;
- б) правових відносин;
- в) відносин у сфері виробництва;
- г) відносин у сфері правового виховання;
- д) технічних відносин.

49. Ознакою соціальних норм є:

- а) виступають стихійним (природним) регулятором;
- б) існують і в несоціальних утвореннях;
- в) мають чітко виражений соціальний характер;
- г) відображають історію розвитку певного громадянського суспільства;
- д) мають суспільний, колективістський характер.

50. Різновид соціальної норми, що закріплює правило (стандарт) правомірної поведінки:

- а) норма права;
- б) норми моралі;
- в) корпоративні норми;
- г) норми-звичаї;
- д) норми-традиції.

51. *Формально визначене, встановлене або офіційно визнане державою і забезпечене її примусовою силою правило поведінки загального характеру, спрямоване на врегулювання суспільних відносин – це:*

- а) санкція;
- б) норма права;
- в) диспозиція;
- г) гіпотеза;
- д) норма-фікція.

52. *Співвідношення соціальних норм та норм права полягає у тому, що:*

- а) поняття «норма права» та «соціальна норма» збігаються;
- б) соціальна норма є різновидом норм права;
- в) поняття «соціальна норма» є більш широким, оскільки норми права є різновидом соціальних норм;
- г) кожна соціальна норма є правовою, але не кожна правова норма є соціальною;
- д) є самостійними поняттями, які не перебувають у зв'язку між собою.

53. *Система норм і принципів, які виникають із потреби узгодження інтересів індивідів один з одним і суспільством (класом, соціальною групою, державою), спрямовані на регулювання поведінки людей відповідно до понять добра і зла і підтримуються особистими переконаннями, традиціями, вихованням, силою громадської думки – це:*

- а) мораль;
- б) традиція;
- в) суспільство;
- г) правила поведінки загального характеру;
- д) звичай.

54. *Система норм і принципів, які спрямовані на регулювання поведінки людей відповідно до понять добра і зла і підтримуються особистими переконаннями, традиціями, вихованням, силою громадської думки – це:*

- а) соціальні норми;
- б) корпоративні норми
- в) технічні норми;
- г) норми-звичаї;
- д) норми моралі.

55. *Спільним у норм права і норм моралі є те, що вони:*

- а) регулюють внутрішнє усвідомлення людиною своєї поведінки в усіх сферах суспільних відносин;
- б) переслідують спільну мету – встановлення і підтримання порядку у суспільстві;

в) виступають як узагальнене безособове правило поведінки у вигляді ідей і принципів (дотримуватися слова, бути чесним, справедливим тощо);

г) після набуття законної сили стають обов'язковою для осіб, що знаходяться в сфері її дії;

д) дотримується добровільно, забезпечується внутрішнім переконанням, громадською думкою.

56. Взаємодія норм права і норм моралі у процесі правотворчості проявляється в тому, що:

а) норми права створюються з урахуванням норм моралі, що панують у суспільстві, виступають як формально (офіційно) визначена міра справедливості, і тому право в широкому розумінні є моральним явищем;

б) норми права змінюються і розвиваються під впливом норм традицій;

в) норми права тлумачаться посадовою особою, яка здійснює правозастосовну діяльність, відповідно до норм моралі, що панують у суспільстві;

г) норми права скасовуються у разі невідповідності вимогам норм закону, яка панує в державі;

д) норми права сприяють усуненню перепон на шляху розвитку нових моральних норм.

57. Вплив норм моралі на діяльність, пов'язану з реалізацією права полягає у тому, що:

а) норми права оцінюються державою, яка їх реалізує, із погляду моралі;

б) норми права тлумачаться суспільством, яке здійснює правозастосовну діяльність;

в) норми права оцінюються громадянином, який їх реалізує із погляду моралі;

г) норми права прямо вказані в законодавстві;

д) норми права можуть бути скасовані у зв'язку з невідповідністю із законодавством.

58. Розбіжною ознакою для норми права і норми моралі є те, що вони:

а) виступають соціальними нормами;

б) мають єдину мету – встановлювати і підтримувати порядок у суспільстві;

в) мають різне коло адресатів, є правилами поведінки індивідуального характеру;

г) мають однакові функції – впливати на поведінку людей, регулювати їх відносини, формувати масштаби поведінки;

д) мають єдиний оцінювальний стрижень – справедливість, через яку встановлюється міра свободи і рівності.

59. Правила, що вказують на найбільш економічно доцільні й екологічно нешкідливі методи, прийоми і способи впливу людей на матеріальний світ – це:

- а) норми-звичаї;
- б) мораль;
- в) корпоративні норми;
- г) технічні норми;
- д) соціальні норми.

60. Ознакою технічних норм є:

- а) соціальна визначеність;
- б) зумовленість законами природи і техніки;
- в) соціологічний характер;
- г) виразність заходів суспільного забезпечення;
- д) винятковість використання.

61. Технічні норми, набувши юридичної сили, стають:

- а) правовими нормами;
- б) загальнообов'язковими правилами поведінки;
- в) техніко-юридичними нормами;
- г) техніко-правовими нормами;
- д) організаційно-технічними нормами.

62. Правила, що розробляються політичними партіями, громадськими організаціями, профспілками, підприємствами та іншими об'єднаннями з метою реалізації інтересів своїх учасників – це:

- а) положення;
- б) корпоративні норми;
- в) загальні норми;
- г) звичай;
- д) мораль.

63. Ознакою корпоративних норм є:

- а) предметом їх регулювання є відносини, які необхідно регулювати правом;
- б) поширюються на невизначене коло осіб;
- в) відображають особливості розвитку громадянського суспільства, в якому вони утворені;
- г) формально виражені в законі;
- д) передбачають окремі види відповідальності.

64. Спільною ознакою для корпоративних норм і норм права є те, що вони:

- а) мають факультативний характер;
- б) мають обов'язковий характер;
- в) розраховані на одноразове використання;
- г) ухвалюються законодавчим органом;
- д) заперечують систему заходів забезпечення.

65. Розмежування корпоративних норм та норм права проводиться за такими критеріями:

- а) за суб'єктом, якому вони адресовані, за вольовою спрямованістю, за способом встановлення;
- б) за суб'єктом, якому вони адресовані, за формою зовнішнього вираження, за специфікою санкцій;
- в) за формою зовнішнього вираження, за специфікою санкцій;
- г) за суб'єктом, якому вони адресовані, за вольовою спрямованістю, за способом встановлення, за формою зовнішнього вираження, за специфікою санкцій;
- д) їх не розмежовують.

66. Відмінність корпоративних норм від норм права за сферою дії полягає у тому, що:

- а) корпоративні норми призначені регулювати тільки внутрішні організаційні відносини;
- б) корпоративні норми встановлюються від імені конкретного об'єднання громадян;
- в) корпоративні норми виражають тільки волю (інтереси) керівних органів;
- г) корпоративні норми призначені регулювати не тільки внутрішні організаційні відносини;
- д) корпоративні норми призначені регулювати визначене коло відносин в конкретній організації.

67. Соціальна норма, яка складається внаслідок її тривалого й одномаїтного застосування у певних життєвих ситуаціях – це:

- а) звичай;
- б) традиція;
- в) релігія;
- г) право;
- д) нормативний акт.

68. Ознакою норм-звичаїв є:

- а) регулятивний характер;

- б) відокремленість від релігійних уявлень і ритуалів;
- в) динамічність;
- г) відсутність моральної зумовленості;
- д) відокремленість від ритуалів.

69. *Загальний характер норми права проявляється у:*

- а) персоніфікованому характері та багаторазовому використанні;
- б) дії на всіх суб'єктів права без винятку, вичерпність одноразовою реалізацією;
- в) дії на індивідуально визначеного суб'єкта права, вичерпність реалізацією стосовно окремої ситуації;
- г) неперсоніфікованому характері та невичерпності реалізації;
- д) можливості використання протягом невизначеного строку.

70. *Неперсоніфікований характер норми права полягає у:*

- а) відсутності вказівки на конкретного адресата;
- б) відсутності вказівки на визначене коло осіб;
- в) зазначенні до яких осіб норма не застосовується;
- г) відсутності суб'єкта застосування;
- д) наявності примітки щодо конкретного адресата.

71. *Загальна риса норми права, що означає можливість її багаторазової реалізації – це:*

- а) невичерпність;
- б) неперсоніфікованість;
- в) загальний характер;
- г) формальна визначеність;
- д) державне забезпечення.

72. *Ознака, що виокремлює норму права в окрему категорію із решти соціальних норм:*

- а) загальний характер;
- б) наявність законодавчого закріплення;
- в) наявність державного примусу;
- г) формальна визначеність та державне забезпечення;
- д) міра необхідної поведінки.

73. *Соціальною ознакою норми права є:*

- а) не має конкретного адресата;
- б) регулює невизначену кількість суспільних відносин;
- в) витікає з природних невідчужуваних прав і свобод людини;
- г) забезпечується всіма заходами державного впливу;
- д) має визначену структуру.

74. Ознака, що відносить норму права до спеціалізованої групи:

- а) наявність субсидіарного характеру;
- б) регулює визначене коло суспільних відноси;
- в) застосовується в окремих випадках;
- г) не має загальноправового характеру;
- д) її закріплення на законодавчому рівні не є обов'язковим.

75. Головне призначення норм права полягає у:

- а) встановленні порядку у правовідносинах між людьми в процесі їх взаємодії;
- б) забезпеченні правомірної поведінки осіб у суспільстві;
- в) фіксації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників суспільних відносин, визначення їх змісту та обсягу;
- г) регулюванні суспільних відносин з боку держави, для забезпечення збереження правопорядку у суспільних відносинах;
- д) встановленні міри необхідної поведінки невизначеного кола учасників суспільних правовідносин.

76. Логічно погоджений внутрішній зміст норми права – це:

- а) система норми права;
- б) структура норми права;
- в) побудова норми права;
- г) принципи норми права;
- д) системність норми права.

77. Загальноприйнята структура норми права включає:

- а) два елементи;
- б) три елементи;
- в) чотири елементи;
- г) п'ять елементи;
- д) вісім елементи.

78. Загальноприйнятій структурі норми права відповідають такі елементи:

- а) презумпція, диспозиція, фікція;
- б) фікція, санкція, гіпотеза;
- в) гіпотеза, диспозиція, санкція;
- г) презумпція, диспозиція, санкція;
- д) презумпція, диспозиція, гіпотеза.

79. Елемент норми права, що вказує на життєві обставини, за наявності та/або відсутності яких реалізується правило поведінки:

- а) санація;

- б) санкція;
- в) преамбула;
- г) диспозиція;
- д) гіпотеза.

80. *Гіпотеза, що вказує на життєві обставини, за наявності яких реалізується правило поведінки, є:*

- а) складною;
- б) позитивною;
- в) негативною;
- г) змішаною;
- д) простою.

81. *Гіпотеза, що вказує на життєві обставини, за відсутності яких реалізується правило поведінки, є:*

- а) складною;
- б) позитивною;
- в) негативною;
- г) змішаною;
- д) простою.

82. *Гіпотеза, що вказує на дві та більше умов, з поєднанням яких пов'язана дія норми права, є:*

- а) змішаною;
- б) складною;
- в) дворівневою;
- г) складеною;
- д) позитивною.

83. *Гіпотеза, в якій життєві обставини, з наявністю (відсутністю) яких пов'язана дія норми, сформульовані у вигляді невичерпного переліку, є:*

- а) абсолютно визначеною;
- б) альтернативною;
- в) відносно визначеною;
- г) змішаною;
- д) складною.

84. *Елемент норми права, що вказує на правило поведінки, якому повинні підкорятися учасники правовідносин – це:*

- а) гіпотеза;
- б) санація;
- в) санкція;
- г) преамбула;

д) диспозиція.

85. Диспозиція, в якій правило поведінки сформульоване за допомогою спеціальних, індивідуалізованих ознак, є:

- а) бланкетною;
- б) конкретною;
- в) описовою;
- г) простою;
- д) змішаною.

86. Диспозиція, яка не викладає правило поведінки, а відсилає для його ознайомлення до іншої норми, є:

- а) відсильною;
- б) бланкетною;
- в) змішаною;
- г) абстрактною;
- д) альтернативною.

87. Диспозиція, яка відсилає для ознайомлення з правилом поведінки до іншої норми даного нормативного акта, є:

- а) відсильною;
- б) бланкетною;
- в) змішаною;
- г) абстрактною;
- д) альтернативною.

88. У законодавстві України техніко-юридичні норми переважно, викладають у:

- а) відсилочний спосіб;
- б) декларативний спосіб;
- в) бланкетний спосіб;
- г) рекомендаційний спосіб;
- д) диспозитивний спосіб.

89. В алгоритмі: «Якщо..., то... Інакше...», що відображає наступну структуру норми права, частина «інакше» позначає:

- а) гіпотезу;
- б) санкцію;
- в) диспозицію;
- г) фікцію;
- д) санацію.

90. Елемент норми права, що містить вказівку на заходи впливу, застосовуються до порушника цієї норми – це:

- а) гіпотеза;
- б) диспозиція;
- в) санкція;
- г) дефініція;
- д) оголошення.

91. Частина правової норми, яка передбачає негативні наслідки у разі невиконання обов'язку або порушення заборони, вказаної у диспозиції норми – це:

- а) гіпотеза;
- б) диспозиція;
- в) установча норма;
- г) санкція;
- д) оперативна норма.

92. Залежно від кількості несприятливих наслідків, що загрожують порушнику, санкції класифікуються на:

- а) складні, дисциплінарні, альтернативні;
- б) абстрактні, конкретні;
- в) прості, складні, альтернативні;
- г) прості, складні, змішані;
- д) жорсткі, м'які, змішані.

93. Санкція, яка передбачає одночасне застосування декількох неvigідних наслідків є:

- а) простою;
- б) складною
- в) змішаною;
- г) абстрактною;
- д) альтернативною.

94. За суб'єктами нормотворчості норми права класифікують на:

- а) норми органів представницької влади, норми глави держави, норми зі зворотною силою;
- б) норми органів місцевого самоврядування, обмежено-загальні норми, норми територіальних громад;
- в) норми підприємств, норми організацій, виняткові норми;
- г) норми глави держави, норми територіальних громад, норми підприємств;
- д) загальні норми, норми глави держави, норми представницької влади.

95. За дією у просторі норми права класифікують на:

- а) постійні, місцеві, локальні;
- б) загальні, локальні, виняткові;
- в) обмежувальні, локальні, загальні;
- г) загальні, спеціальні, локальні;
- д) загальні, локальні, постійні.

96. За дією у часі норми права класифікують на:

- а) загальні, постійні, тимчасові;
- б) спеціальні, зі зворотною силою дії, загальні;
- в) постійні, тимчасові;
- г) загальні, виняткові, тимчасові;
- д) тимчасові, обмежено загальні, постійні.

97. За способом правового регулювання норми права класифікують на:

- а) дозвільні, стимулюючі та рекомендаційні;
- б) зобов'язальні, заборонні та уповноважувальні;
- в) загальні, спеціальні та виняткові;
- г) регулятивні, охоронні та контрольні;
- д) уповноважувальні, дозвільні, стимулюючі.

98. За функціональною спрямованістю норми права класифікують на:

- а) регулятивні та охоронні;
- б) заохочувальні та рекомендаційні;
- в) позитивні та негативні;
- г) імперативні та диспозитивні;
- д) матеріальні та процесуальні.

99. За роллю в механізмі правового регулювання норми класифікують на:

- а) фікції та конструкції;
- б) класичні та спеціалізовані;
- в) установчі та темпоральні;
- г) норми-засади та норми-принципи;
- д) норми-дефініції та норми-презумпції.

100. За ступенем визначеності варіанта поведінки, який пропонує правило, норми класифікують на:

- а) регулятивні та охоронні;
- б) заохочувальні та рекомендаційні;
- в) абсолютно визначені та відносно визначені;
- г) імперативні та диспозитивні;
- д) матеріальні та процесуальні.

101. *Норми, що здійснюють правове регулювання суспільних відносин шляхом наділення їх учасників правами і покладанням на них юридичних обов'язків – це:*

- а) охоронні норми;
- б) зобов'язальні норми;
- в) регулятивні норми;
- г) технічні норми;
- д) заборонні норми.

102. *Норми, що здійснюють правове регулювання суспільних відносин шляхом встановлення складів правопорушень і закріплення санкцій – це:*

- а) охоронні норми;
- б) зобов'язальні норми;
- в) регулятивні норми;
- г) технічні норми;
- д) заборонні норми.

103. *Норми, що встановлюють суб'єктивні права, тобто дозвіл на здійснення визначеною особою тих чи інших активних дій – це:*

- а) імперативні норми;
- б) регулятивні норми;
- в) норми-конструкції;
- г) норми-принципи;
- д) уповноважувальні норми.

104. *Норми, що встановлюють юридичний обов'язок особи вчиняти певні позитивні дії – це:*

- а) імперативні норми;
- б) регулятивні норми;
- в) заборонні норми;
- г) зобов'язальні норми;
- д) уповноважувальні норми.

105. *Норми, що встановлюють юридичний обов'язок особи утримуватися від певних дій, тобто заборону на їх вчинення – це:*

- а) імперативні норми;
- б) регулятивні норми;
- в) заборонні норми;
- г) зобов'язальні норми;
- д) уповноважувальні норми.

106. *Норми, що з вичерпною конкретністю і повнотою встановлюють умови своєї дії, права і обов'язки адресатів та наслідки їх порушення – це:*

- а) імперативні норми;
- б) регулятивні норми;
- в) абсолютно визначені норми;
- г) зобов'язальні норми;
- д) відносно визначені норми.

107. *Норми, що не містять повних, вичерпних вказівок на умови їх дії, права та обов'язки адресатів або міст санкцій – це:*

- а) диспозитивні норми;
- б) охоронні норми;
- в) абсолютно визначені норми;
- г) уповноважувальні норми;
- д) відносно визначені норми.

108. *Категоричні приписи, які безпосередньо визначають поведінку суб'єктів суспільних відносин і не можуть бути замінені за власним розсудом таких осіб іншими умовами – це:*

- а) диспозитивні норми;
- б) імперативні норми;
- в) регулятивні норми;
- г) заборонні норми;
- д) технічні норми.

109. *Норми, що діють лише тоді, коли суб'єкти суспільних відносин своєю угодою не встановили інших умов власної поведінки – це:*

- а) диспозитивні норми;
- б) імперативні норми;
- в) правовстановлюючі норми;
- г) регулятивні норми;
- д) регулюючі норми.

110. *«Право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором» (ст. 334 ЦК України) – це:*

- а) імперативна норма;
- б) диспозитивна норма;
- в) охоронна норма;
- г) заборонна норма;
- д) зобов'язальна норма.

111. *Норми, що поширюються на рід певних відносин у цілому – це:*

- а) загальні норми;
- б) спеціальні норми;
- в) відносно визначені норми;
- г) уповноважувальні норми;
- д) спеціалізовані норми.

112. *Норми, що встановлюються з метою конкретизації та деталізації, врахування своєрідності та особливостей будь-якого виду суспільних відносин, рід яких регулюється загальною нормою права – це:*

- а) загальні норми;
- б) спеціальні норми;
- в) відносно визначені норми;
- г) уповноважувальні норми;
- д) спеціалізовані норми.

113. *Умовно спеціалізовані норми можна поділити на:*

- а) системозберігаючі та системоспрошуючі норми;
- б) технічні та колізійні норми;
- в) колізійні та оперативні норми;
- г) системозберігаючі та системоутворюючі норми;
- д) прогностичні та оперативні норми.

114. *Оперативні норми права спрямовані на:*

- а) встановлення відповідальності суб'єктів права;
- б) тлумачення інших норм права;
- в) визначення того, яка з двох норм, що суперечать одна одній, має застосовуватися;
- г) введення в дію інших норм права;
- д) закріплення відправних засад правової системи.

115. *Нормативні приписи, що містять прогнози розвитку правової системи, цілі і завдання галузей та інститутів права – це:*

- а) установчі норми;
- б) норми-засади;
- в) прогностичні норми;
- г) декларативні норми;
- д) норми-дефініції.

116. *Норми, що містять положення, які закріплюють первинні основи суспільного і державного ладу – це:*

- а) норми-принципи;
- б) норми-завдання;

- в) норми-засади;
- г) колізійні норми;
- д) оперативні норми.

117. Норма права, яка виключає будь-яке оспорювання існування вже доведеного юридичного факту, що отримав закріплення і оцінку в юридичному акті – це:

- а) норма-фікція;
- б) норма-диспозиція;
- в) норма-преюдиція;
- г) норма-презумпція;
- д) норма-дефініція.

118. Норми-презумпції, норми-преюдиції та норми-фікції допомагають у застосуванні тих класичних норм, в яких використовуються:

- а) нормативні акти;
- б) відповідні юридичні факти;
- в) закони;
- г) встановлені обставини;
- д) визначені обставини.

119. Нормативні приписи, які узагальнюють складні за своїм змістом юридичні явища – це:

- а) установчі норми;
- б) оперативні норми;
- в) темпоральні норми;
- г) норми-конструкції;
- д) норми-арбітри.

120. Правові приписи, які визначають мету, завдання окремих інститутів або галузей права –це:

- а) норми-конструкції;
- б) норми-фікції;
- в) оперативні норми;
- г) норми-преюдиції;
- д) установчі норми.

121. Відмінність норм процесуального права від норм матеріального права полягає у тому, що:

- а) норми процесуального права є більш статичними;
- б) норми процесуального права є більш динамічними;
- в) норми процесуального права мають регулятивну, правоохоронну і правозахисну дію;

- г) норми процесуального права адресуються всім суб'єктам права;
- д) регулюють фактичні зв'язки, що слугують змістом матеріального права.

122. Призначення норм процесуального права полягає у:

- а) правовому регулюванні організаційних суспільних відносин;
- б) правовому регулюванні організованих суспільних відносин;
- в) правовому забезпеченні організаційних суспільних відносин;
- г) правовому забезпеченні організованих суспільних відносин;
- д) правовому регулюванні та правовому забезпеченні організаційних суспільних відносин.

123. Зовнішньою формою норми права є:

- а) стаття;
- б) пункт, абзац, стаття;
- в) нормативний припис;
- г) закон;
- д) нормативний акт.

124. Розбіжності, які існують у питанні співвідношення норми права і статті нормативного акта, виникають залежно від:

- а) обсягу правової доктрини;
- б) обсягу юридичного прецеденту;
- в) способу використання правового звичаю;
- г) обсягу нормативного припису, викладеного в статті нормативного акта;
- д) способу прийняття нормативно-правових актів.

125. Цілісний погоджений комплекс нормативно-правових приписів, що містяться у законах та розподілені залежно від предмета та метода правового регулювання по галузях та інститутах законодавства – це:

- а) система законодавства;
- б) структура законодавства;
- в) сукупність законодавства;
- г) система права;
- д) систематизація законодавства.

126. Чинники формування та розвитку системи законодавства – це:

- а) здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку;
- б) сукупність засобів і способів правового впливу на суспільні відносини;

- в) уособлена група правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини конкретного виду;
- г) обставини, які визначають її зв'язок з іншими соціальними явищами, її зміст, форму та ефективність правового регулювання;
- д) система юридичних норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин специфічним методом правового регулювання.

127. Система законодавства складається з двох рівнів:

- а) основного та спеціального;
- б) ієрархічного та галузевого;
- в) загального та галузевого;
- г) нормативного та галузево-організаційного;
- д) основного та додаткового.

128. Горизонтальний розподіл нормативно-правових актів за предметом правового регулювання – це:

- а) ієрархічна структура законодавства;
- б) галузева структура законодавства;
- в) державно-організаційна структура законодавства;
- г) державно-галузева структура законодавства;
- д) галузево-організаційна структура законодавства.

129. Видами структурної організації законодавства є:

- а) горизонтальні та вертикальні;
- б) змішані та федеративні;
- в) горизонтальні, галузеві, функціональні та федеративні;
- г) вертикальні та лінійні;
- д) змішані, федеративні та лінійні.

130. Зумовлена різною юридичною силою організація законодавства нормативно-правових актів:

- а) субординаційна (вертикальна) структура законодавства;
- б) федеративна структура законодавства;
- в) комплексна структура законодавства;
- г) вертикальна структура законодавства;
- д) змішана структура законодавства.

131. Структура системи законодавства передбачає такий вид структурної організації, як:

- а) офіційна;
- б) локальна;
- в) місцева;
- г) галузева;
- д) регулятивна.

132. Структура галузевої системи законодавства включає:

- а) галузеве, спеціальне та комплексне законодавство;
- б) міждисциплінарне, спеціальне та комплексне законодавство;
- в) галузеве, підгалузеве та комплексне законодавство;
- г) інституціональне, спеціальне та комплексне законодавство;
- д) дисциплінарне, виконавче та комплексне законодавство.

133. Сукупність нормативно-правових актів, що містять поняття, цілі, завдання і принципи правового регулювання, що визначають основні напрями регулювання певної сфери суспільних відносин – це:

- а) основи законодавства;
- б) положення;
- в) правила
- г) кодекс;
- д) статут.

134. До елементів горизонтальної структури законодавства належать:

- а) конституція
- б) конституційний закон;
- в) закон;
- г) законодавство політичної автономії;
- д) конституційне законодавство.

135. Розподіл нормативно-правових актів на певні групи за їх юридичною силою – це:

- а) ієрархічна структура законодавства;
- б) галузева структура законодавства;
- в) державно-організаційна структура законодавства;
- г) державно-галузева структура законодавства;
- д) галузево-організаційна структура законодавства.

136. Система нормативних приписів, що виражають норми підгалузї права – це:

- а) галузеве законодавство;
- б) спеціальне законодавство;
- в) інституціональне законодавство;
- г) підгалузеве законодавство;
- д) комплексне законодавство.

137. Система права відмінна від системи законодавства в тому, що:

- а) система права є сукупністю нормативно-правових актів, а система законодавства – сукупністю правових норм;
- б) система права складається з галузей права, які мають свій предмет і

метод правового регулювання, а система законодавства включає галузі законодавства, в яких відсутній метод регулювання, а предмет регулювання не завжди однорідний;

в) система законодавства має лише галузеву, горизонтальну будову, а система права може мати будови і горизонтальну, і вертикальну;

г) одиниця системи права – стаття закону, а системи законодавства – норми права;

д) система права має суб'єктивне формування, у той час як система законодавства – тільки об'єктивне.

138. Спільною ознакою для національного та міжнародного права є:

а) структурний розподіл на галузі;

б) чинність в межах певної держави;

в) необмежене коло суб'єктів;

г) забезпеченість державним примусом;

д) диспозитивність.

139. За загальним правилом, у випадку визнання державою певних норм міжнародного права, співвідношення міжнародного та національного права відбувається за принципом:

а) дуалізму;

б) пріоритету міжнародного права над національним;

в) пріоритету національного права над міжнародним;

г) законності;

д) верховенства міжнародного права.

140. Спосіб вираження згоди держави на обов'язковість для неї міжнародного договору, коли на його основі видається національний нормативний акт – це:

а) ратифікація;

б) денонсація;

в) система інкорпорації;

г) система трансформації;

д) міжнародна систематизація.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року.

Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.

- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.
- ❖ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

Спеціалізована література:

1. Baltag D., Ichim G. Dreptul suplu – valoare indispensabila de regenerare a sistemului juridic. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 1. P. 11-18.
2. Drozd O. The rule of law as a principle of state service in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. P. 60-65.
3. Dziatkivskiy V. Normative issues of moral and political responsibility in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. P. 57-65.
4. Lukyanova H. Complementary-holistic concept of law-understanding in the system of legal knowledge. *Legea si Viata*. 2017. № 2, ч. 2. P. 70-73.
5. Turcan O. Deontologia functionarului public: de la norme morale spre conduita profesionala. *Legea si Viata*. 2016. № 2. ч. 1. P. 13-18.
6. Алексеев С. О. Нормы международного права у правовой системе Украины:

- теоретичні підходи до визначення правового статусу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 2. С. 89-105.
7. Аль-Брайчат С. Система права как предмет компаративистского исследования. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 37-40.
 8. Андріюк В. В. Співвідношення публічного та приватного права: динамічний аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2015. Вип. 39. С. 3-14.
 9. Андрущакевич Ю. В. Конкретизація правових норм (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
 10. Антонюк Л. О. Місце міжнародного приватного права в правовій системі та його співвідношення з міжнародним публічним правом. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 161-170.
 11. Апаров А. М. Адміністративно-процесуальне право: формування концепції галузі права. *Право та державне управління*. 2013. № 3. С. 27-30.
 12. Бабюк А. М. Поняття нормативності права. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. С. 15-21.
 13. Басай О. В. Система засад цивільного законодавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 375-381.
 14. Белов Д. М. Окремі особливості структури правової норми, що закріплює основи конституційного ладу. *Форум права*. 2012. № 2. С. 53-58.
 15. Битяк Ю., Бойко І., Писаренко Н. Система адміністративного права. *Право України*. 2017. № 12. С. 173-183.
 16. Бицюра Л. В. Гармонізація законодавства у процесі конструювання національної правової системи: загальнотеоретичний вимір. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 3-8.
 17. Болокан І. В. Реалізація норм права як інтеграційна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 4-8.
 18. Бошицький Ю. Л. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: моногр. Київ: Кондор, 2012. 616 с.
 19. Галюк Р. Г. Співвідношення системи права та системи законодавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 129-134.
 20. Ганзенко О. О. Нетипові норми права в механізмі правового регулювання: проблеми теорії і практики застосування. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 1 (2). С. 17-23.
 21. Гетьман Є. Консолідація як форма систематизації законодавства України. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 21-28.
 22. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм: теоретико-методологічні аспекти: моногр. Одеса: Фенікс, 2019. 355 с.
 23. Гольцова О. Нетипові соціальні регулятори як специфічні норми в системі соціального регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні*

- науки. 2013. Вип. 60. С. 46-52.
24. Городовенко В. Деякі питання нормативного закріплення принципів права. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 11-18.
 25. Дашковська О. Р. Системність законодавства як його конститутивна ознака. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-2 (1). С. 34-37.
 26. Дашковська Т. М. Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 19 с.
 27. Дерябкіна К. Міжнародне та національне право: спільне та особливе. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 299-305.
 28. Добробог Л. М. Підгалузь права і комплексна галузь права як елементи системи права: проблемні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 11 (1). С. 27-29.
 29. Добробог Л. М. Публічне і приватне право: проблеми розмежування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 91-98.
 30. Добробог Л. М. Систематизація законодавства як іманентність процесу утворення галузі права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 3. С. 5-9.
 31. Довженко Є. В. Парадигма сучасного українського законодавства. *Наше право*. 2014. № 8. С. 13-19.
 32. Дронів Б. М. Розвиток методології дослідження приватного і публічного права. *Форум права*. 2016. № 3. С. 61-65.
 33. Дуднік Р. М. Співвідношення галузі права та галузі законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 11-16.
 34. Євграфова Є. Інший погляд на дослідження структури і системи права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 52-64.
 35. Жигалкін І. П. Трудове право України як складова національної системи права. *Право та інновації*. 2016. № 1. С. 89-95.
 36. Жукевич І. В. Проблеми визначення поняття «процесуальне право» у правовій науці України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 12. С. 47-53.
 37. Заворотченко Т. М. Міжнародне і національне право: проблеми співвідношення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 4. С. 10-14.
 38. Заморська Л. І. Дія та дійсність нормативності права (за Г. Кельзенем). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 282-288.
 39. Заморська Л. І. Конституційно-правова норма як вираз нормативності конституційного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (1). С. 108-111.

40. Заморська Л. І. Нормативність права як соціальна цінність. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 3. С. 21-30.
41. Заморська Л. І. Нормативність права як соціальний регулятор суспільних відносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 37-43.
42. Заморська Л. І. Системний підхід до нормативності сучасного права: гносеологічний підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 5. С. 128-131.
43. Іванський А. Й. Фінансово-правові санкції: моногр. Київ: КМУ, 2013. 485 с.
44. Іванченко О. П. Систематизація законодавства: особливості сучасного етапу розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 11. С. 39-46.
45. Калетник О. М. До питання про вплив права на мораль (теоретико-правовий аспект). *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 58-64.
46. Каращук К. Поняття та проблеми кодифікації законодавства України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 124-131.
47. Козенко Ю. О. Норма права та її реалізація – модель і матерія правової поведінки. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 33-42.
48. Козюбра М. І. Конституційне право: галузь права чи особлива базова підсистема – стрижень національної системи права. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2019. Т. 3. С. 70-76.
49. Комар П. А. Поняття та система конституційного законодавства України: підходи, проблеми, напрями вирішення. *Правничий часопис Донецького університету*. 2016. № 1-2. С. 3-10.
50. Костюк Н. П. Застосування норм права органами виконавчої влади в Україні: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 20 с.
51. Кравченко М. Г. Генезис розуміння правової системи в радянській, пострадянській і вітчизняній юридичних науках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 15 (1). С. 16-18.
52. Кузнецова Н. Розвиток громадянського суспільства та сучасне приватне право України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 51-64.
53. Кузнецова Н. С. Сучасне приватне право України: вектори європейського розвитку. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3. С. 49-55.
54. Левицька Н. О. Галузеві нормативно-правові інститути: теоретичні питання. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 57. С. 53-59.
55. Левицька Н. О. Міжгалузеві нормативно-правові інститути: деякі теоретичні питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 14 (1). С. 22-24.

56. Левицька Н. О. Публічні та приватні нормативно-правові інститути: теоретичні аспекти. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. Вип. 2. С. 130-137.
57. Лежнева Т. М. Санкції в трудовому праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.
58. Лук'янов Д. В. Права людини в релігійних правових системах. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 30-34.
59. Лук'янов Д. В. Правова система: поняття та різноманітність у сучасному світі. *Право України*. 2019. № 3. С. 158-176.
60. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 27-35.
61. Майданик Р. Цивільне право як сфера приватного права України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 65-80.
62. Миколенко О. І. Поділ національного права на публічне і приватне право та його теоретичне і практичне значення. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 58-64.
63. Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 14-18.
64. Мороз Е. Н. Правовая норма как ценность: дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2013. 198 с.
65. Мураховська Т. Є. Проблематика структури норм права у зв'язку з системою права. *Форум права*. 2012. № 4. С. 670-674.
66. Нелін О. До питання про формально-догматичний і становий поділ норм права Київської Русі. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 4-8.
67. Нижник Н. Р. Доктрина поділу влади та її втілення у нормах українського права. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 52-56.
68. Олейников С. М. До аналізу чинників системи законодавства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2015. Вип. 2. С. 17-25.
69. Олійник А. Ю. Регулювання основних свобод людини і громадянина нормами міжнародного права в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 12. С. 37-43.
70. Оніщенко Н. М. До питання про авторитет діючого законодавства (теоретичні засади, практичні передумови, перспективі зміцнення). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 27-32.
71. Павлюк А. Правова реальність як нормативно-ціннісна та/або метанормативна система. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 107-120.
72. Пархоменко Н. Взаємодія міжнародного, європейського та національного права: теоретичні засади. *Право України*. 2014. № 5. С. 52-61.
73. Петренко О. А. Заборони та санкції у трудовому праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
74. Петришин О. В., Погребняк С. П. Система права: загальнотеоретична

- характеристика. *Право України*. 2017. № 5. С. 9-17.
75. Петров Д. Е. Дифференциация системы права / под ред. И. Н. Сенякина. Саратов: Изд-во ФГБОУ ВПО «Саратовская государственная юридическая академия», 2014. 160 с.
 76. Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. *Право України*. 2013. № 9. С. 217-228.
 77. Подорожна Т. С. Конституція як структурний елемент правової системи в матеріальному та формальному значеннях. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 355-364.
 78. Полонка І. А. Нормативність права: загальнотеоретичний аналіз: моногр. Чернівці: Місто, 2014. 217 с.
 79. Полонка І. Норма права як основа його нормативності. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 8. С. 128-131.
 80. Попович Н. В. Поняття «законодавство»: традиційні підходи і новації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 177-187.
 81. Пушкіна О. Особисті права людини в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 17-25.
 82. Риндюк В. І. «Система законодавства» та «система нормативно-правових актів»: до питання визначення та співвідношення понять. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 1. С. 102-107.
 83. Рогач О. Я. Сучасні підходи до системи права і законодавства ЗУНР. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. *Право*. 2016. № 1. С. 135-172.
 84. Русенко І. Я. Норма права в контекстах основних типів праворозуміння. *Наше право*. 2013. № 7. С. 196-201.
 85. Catan A. Conceptul modern al relatiilor dintre personalitate si stat in contextul normelor de drept. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 1. Р. 28-35.
 86. Сапарова А. О. Про значення поняття «національне право» у світлі проблеми правових запозичень. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 449-454.
 87. Седляр Ю. О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: моногр. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 410 с.
 88. Селезньов В. Є. Уніфікація норм права з прав людини в умовах європейської інтеграції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 20 с.
 89. Селіванов О. Ухвали Конституційного Суду України та їх юрисдикційне призначення. *Право України*. 2015. № 4. С. 157-163.
 90. Семініхін І. В. Правова доктрина в релігійних системах (на прикладі мусульманського права). *Форум права*. 2013. № 3. С. 552-266.
 91. Сердюк І. А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 1. С. 129-135.
 92. Сидоренко О. О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 204 с.

93. Сидоренко О. О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди: моногр. Харків: Право, 2014. 190 с.
94. Скрипнюк О. В. Конституційне право України: до питання про систему та структурну будову галузі. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Число 3. С. 27-32.
95. Слинько Д. В. Проблеми виокремлення галузей процесуального права України: загальнотеоретичний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2017. Вип. 23. С. 18-21.
96. Соляр С. Систематизація законодавства України у сфері об'єднання громадян. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1 (68). С. 35-45.
97. Степаненко К. В. Правова система України: вітчизняна правова традиція та проблеми трансформації. *Проблеми законності*. 2018. № 140. С. 26-34.
98. Степаненко К. В. Правова система як категорія загальної теорії права: дискусійні питання. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування*. 2017. С. 121-123.
99. Степанкова Н. М. Норма права як першооснова права в механізмі право реалізації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 2 (1). С. 71-82.
100. Стецик Н. В. Норма права та нормативно-правовий припис: загальнотеоретичні аспекти. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 212-219.
101. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: загальна характеристика понять та сутність взаємозв'язку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 130-137.
102. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення: моногр. Харків: Право, 2016. 198 с.
103. Суходубова І. Гармонійне співвідношення стабільності і динамізму законодавства як умова його якості та ефективності. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 329-336.
104. Теплюк М. Чинність і дія норм права в теорії «чистого правознавства» Г. Кельзена. *Юридична Україна*. 2012. № 3. С. 4-8.
105. Тихонович Л. А. Взаємодія норм права і норм моралі в регулюванні трудових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
106. Тімченко С. В. Моделі інституту адміністративної юстиції в загальноєвропейських системах права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 155-157.
107. Ткаченко В. І. Щодо поняття та вмісту юридичних категорій «правова система» та «система права». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 1. С. 36-42.
108. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27-33.
109. Топоркова М. М. Особливості системи законодавства щодо регулювання відносин з постачання природного газу побутовому споживачу. *Вісник Маріупольського державного університету. Право*. 2015. Вип. 9-10. С. 113-

- 122.
110. Уварова О. О. Матеріальне і процесуальне право: питання функціонального співвідношення. *Юрист України*. 2012. № 4. С. 19-24.
 111. Федоренко В. Л. Система конституційного права: поняття, структура, взаємозв'язок зі системою конституційного законодавства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 1. С. 27-36.
 112. Федоренко В. Система конституційного права України: поняття, генезис і структура. *Право України*. 2017. № 5. С. 18-26.
 113. Харитонов Є. О. Конценти «правова система», «право» та «приватне право» у контексті угоди про асоціацію України з ЄС. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук*. 2015. № 5. С. 79-86.
 114. Харитонов Є. О. Приватне право як концепт: постановка питання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 68-77.
 115. Хомюк Н. Система джерел права: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 58. С. 27-33.
 116. Целлер Е. Питання структурної незалежності та судового діалогу в системах конфліктуєчих норм. *Право України*. 2016. № 2. С. 17-24.
 117. Чабан О. М. Міжнародне приватне право як галузь права України. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 1. С. 308-316.
 118. Шаганенко В. П. Сутнісні характеристики системи права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 69-74.
 119. Шаптала Н. Контроль конституційних норм в Україні: ціннісні досягнення й шляхи вдосконалення. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 5. С. 92-99.
 120. Шаравара І. І. Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі соціальних норм. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (3). С. 43-48.
 121. Шилінгов В. С. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 48-51.
 122. Шутак І. Юридична техніка конструювання норми права. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 39-44.
 123. Щур Г. М. Проблеми здійснення конкретизації норм права на сучасному етапі розвитку України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 39-41.
 124. Яковлев О. А. Трудове право України: теоретична характеристика в аспекті поділу права на приватне і публічне. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2013. № 1082. Вип. 16. С. 115-119.
 125. Яковюк І. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 29-42.

ТЕМА 12. ПРАВОВІДНОСИНИ

Правовідносини: поняття, ознаки та класифікація видів.

Суб'єкти правовідносин: поняття та види.

Правосуб'єктність: поняття, елементи та їх характеристика. Правовий статус особи.

Поняття і види об'єктів правовідносин. Моністична та плюралістична теорії об'єкта правових відносин.

Зміст правовідносин: юридичний та фактичний елементи.

Юридичний факт: поняття, ознаки та класифікація. Юридична фікція, правова аксіома, преюдиція як специфічні юридичні факти.

Правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані правом, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що охороняються та гарантуються державою. Правові відносини (правовідносини) є одним з найважливіших правових явищ у юридичній практиці та одним із найскладніших понять у правовій науці¹.

Для правовідносин характерні наступні **ознаки**:

- є суспільними відносинами, які виникають між людьми та їх об'єднаннями;
- є юридичним виразом (формою) різноманітних суспільних відносин (сімейних, економічних, політичних, релігійних та ін.);
- виникають, припиняються або змінюються на основі принципів та норм права;
- суб'єкти правовідносин пов'язані між собою правами та обов'язками;
- представляють собою індивідуалізований та конкретизований правовий зв'язок.

Склад правовідносин – це сукупність елементів, необхідних для їхнього виникнення та існування (суб'єкт, об'єкт, юридичний зміст (права та обов'язки) та юридичний факт).

Вирізняють такі **види** правовідносин:

- за галузями права правові відносини можна класифікувати на кримінально-правові, цивільні, адміністративні, трудові та ін.;
- за функціональним призначенням виокремлюються дві великі групи правовідносин: регулятивні та охоронні. **Регулятивні правовідносини** виникають внаслідок правомірного використання прав та дотримання обов'язків. **Охоронні правовідносини** є наслідком вчинення суб'єктами правопорушень;
- за підсистемою права розрізняють **матеріально-правові** та **процесуа-**

¹ Теорія держави та права: навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

льно-прівові відносини. Якщо перші виникають на основі норм матеріального права, то другі – на основі процесуального права у випадку неможливості самостійної реалізації норм матеріального права;

➤ за тривалістю дії виділяють **постійні, тимчасові та одномоментні** правовідносини. Дія постійних правовідносин у момент їх виникнення не обмежена часом (наприклад, шлюбні відносини, постійні трудові відносини). Тимчасові правовідносини тривають певний визначений час (наприклад, відносини з приводу виконання підрядних робіт, перевезення вантажу, строкові трудові відносини). Одномоментні правовідносини виникають та припиняються внаслідок реалізації прав і обов'язків в дуже стислі терміни, в один момент (наприклад, роздрібна купівля-продаж).

Суб'єкт правовідносин – це учасник правових відносин, який має суб'єктивні права та здатний виконувати юридичні обов'язки. Суб'єктами правовідносин може бути тільки людина або об'єднання людей.

Види суб'єктів правовідносин:

➤ **індивідуальні суб'єкти (фізичні особи):** громадяни даної держави, іноземні громадяни чи піддані, особи без громадянства (апатриди), особи, які мають подвійне громадянство (біпатриди);

➤ **колективні суб'єкти (юридичні особи):** державні органи; підприємства, установи, організації; органи місцевого самоврядування; посадові особи, тобто представники державної влади; громадські об'єднання (політичні партії, профспілкові організації, релігійні організації тощо);

➤ **соціальні спільності:** народ, нація, населення адміністративно-територіальної одиниці, трудові колективи та ін.

Можливість того чи іншого суб'єкта бути учасником правовідносин визначається його правосуб'єктністю¹.

Об'єкт правовідносин – це блага, заради одержання, передані або використання яких суб'єкти права вступають у правовідносини².

Види об'єктів правовідносин:

- природні об'єкти, тобто земля, її надра, атмосферне повітря, водні, лісові та інші природні ресурси; вони мають природний характер, людьми не створюються, але використовуються ними для задоволення своїх потреб;

- речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше рухоме й нерухоме майно. Предмети матеріального світу задовольняють різноманітні потреби людини і виступають об'єктами майнових відносин (наприклад, при купівлі-продажу, даруванні, обміні, спадкуванні);

- немайнові блага (особисті та соціальні): життя, здоров'я, честь і гідність, свобода, недоторканність житла, права людини і громадянина, конституційний лад, громадський порядок і безпека, довілля, належне управління та ін.

¹ Самілик Л. О. Співвідношення понять «суб'єкт права», «особа», «суб'єкт правовідносин», «учасник відносин». *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 9-93

² Штефан А. Об'єкт і зміст цивільних процесуальних правовідносин. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 64-69.

Вони визнаються значущими для суспільства і людини, унаслідок чого захищаються правом;

- результати дій, у тому числі послуги та результати робіт;
- об'єкти права інтелектуальної власності (літературні та художні твори, комп'ютерні програми, наукові відкриття, торгівельні марки та ін.)¹.

Правосуб'єктність – це передбачена нормами права здатність особи бути носієм прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені та нести юридичну відповідальність за свої дії.

Види правосуб'єктності:

➤ **загальна правосуб'єктність**, тобто здатність особи бути суб'єктом права в рамках певної правової системи;

➤ **галузева правосуб'єктність**, тобто здатність особи бути учасником правовідносин тієї чи іншої галузі права;

➤ **спеціальна правосуб'єктність**, тобто здатність особи бути учасником певного кола правовідносин у рамках галузі права².

Склад правосуб'єктності включає наступні елементи:

- **правоздатність** – це здатність суб'єкта права мати права та обов'язки.

Основні **види** правоздатності: **загальна правоздатність** – це здатність особи мати будь-які права і обов'язки, що передбачені чинним законодавством, що визнається державою за фізичними особами з моменту їх народження і припиняється зі смертю; **галузева правоздатність** – це здатність особи чи організації набувати права в тій чи іншій галузі права; **спеціальна правоздатність** – це здатність, що пов'язана з певними особливостями суб'єкта, або така, що потребує спеціальних знань і навичок (наприклад, судді, працівники правоохоронних органів тощо). Правоздатність юридичних осіб є завжди спеціальною. Вона виникає з моменту їх державної реєстрації, а в окремих випадках згідно чинному законодавству – з моменту отримання ними ліцензій на спеціально визначені види діяльності, обмежена тими завданнями і правомочностями, які зафіксовані у статутах і положеннях цих юридичних осіб, і припиняється разом з їх ліквідацією³;

- **дієздатність** – це здатність суб'єкта права своїми діями набувати для себе права та обов'язки, самостійно їх здійснювати та виконувати. На відміну від правоздатності, дієздатність характеризується тим, що діяльність суб'єктів мусить бути усвідомленою, тобто вона залежить від віку і стану психічного здоров'я фізичної особи⁴.

Однією з форм прояву дієздатності є деліктоздатність.

¹ Курило М. П. Щодо визначення об'єкта правовідносин у різних галузях процесуального права. *Форум права*. 2013. № 2. С. 266-271.

² Макаренко О. Л. Правосуб'єктність: проблеми і перспективи наукового пізнання. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 48-51.

³ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

⁴ Артикуленко О. В. Співвідношення понять «правоздатність» та «дієздатність» у правосуб'єктності юридичної особи. *Європейські перспективи*. 2018. № 3. С. 131-136.

Деліктоздатність – це передбачена нормами права здатність особи нести юридичну відповідальність за вчинення протиправних дій.

Передумовою деліктоздатності є **осудність**, тобто здатність фізичної особи під час здійснення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Осудність фізичної особи не завжди припускає її повну дієздатність. Так, чинне кримінальне законодавство України передбачає настання кримінальної відповідальності осіб, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років, а за вчинення особливо тяжких злочинів – з 14 років¹.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини, з наявністю та/або відсутністю яких норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правових відносин.

Ознаки юридичних фактів:

- є життєвими обставинами – діями та подіями, наявними або відсутніми;
- прямо або опосередковано визначені гіпотезою норми права;
- є підставою для виникнення, зміни або припинення правових відносин².

Класифікація юридичних фактів:

➤ за вольовою ознакою вони поділяють на юридичні дії та юридичні події. **Юридичні дії** – це юридично значущі вчинки особи, які можуть бути правомірними та неправомірними. Правомірні дії відповідають нормам та принципам права, протиправні дії – їм суперечать. У свою чергу правомірні дії залежно від спрямованості волі суб'єкта поділяються на **юридичні акти** та **юридичні вчинки**. Юридичні акти спрямовані на досягнення певного правового результату (вчинення правочину, видання наказу, подання позову та ін.), тоді як юридичні вчинки породжують юридичні наслідки незалежно від спрямованості волі на їх настання (створення літературного твору, наукове відкриття та ін.). **Юридичні події** – це юридично значущі життєві обставини, настання яких не залежить від волі людини. У свою чергу юридичні події можуть бути поділені на **відносні** та **абсолютні**;

➤ залежно від наявності або відсутності життєвих обставин виділяють **позитивні** і **негативні юридичні факти**.

➤ залежно від юридичних наслідків юридичні факти поділяються на **факти, що породжують правовідносини**, та **факти, що змінюють правовідносини**³.

У деяких випадках для виникнення, зміни та припинення правовідносин

¹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

² Данилюк Ю. В. Юридичні факти як підстави виникнення індивідуальних трудових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 19 с.

³ Кикоть Г. В. Юридичні факти в системі правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 19 с.

необхідний **фактичний склад (юридичний)** – система юридичних фактів і юридично значущих умов, необхідних для настання правових наслідків, які передбачені гіпотезою норми права.

Ознаки фактичного складу:

- складається з елементів – юридичних фактів і юридично значущих умов;
- елементи передбачені нормою права;
- між елементами, які не є однозначними, існує тісний системний зв'язок;
- являє собою складну систему, у якій відбувається послідовне нагромадження елементів у певному порядку внаслідок взаємодії фактичних і юридичних відносин;
- лише в сукупності елементів (останнім елементом є правозастосовний акт, договір) настають правові наслідки;
- може стати елементом більшої за масштабом системи юридичних фактів – у межах інституту права, галузі права, публічного чи приватного права, системи права¹.

Фактичні склади поділяють:

- за змістом: **однорідні** – включають факти, що належать до однієї й тієї ж галузі права; **комплексні** – включають факти, що належать до різних галузей права;
- за ступенем визначеності: **визначені** – всі елементи цілком передбачені в гіпотезах норм права; **відносно визначені (бланкетні)** – елементи, не цілком передбачені в юридичних нормах, і юрисдикційні органи мають можливість у порядку індивідуального регулювання вирішувати юридичні питання, що стосуються цих правових наслідків, з урахуванням конкретних обставин справи;
- за структурною складністю: **прості** – нагромадження фактів є вільним, у будь-якому порядку, без твердих зв'язків; **складні** – нагромадження фактів є послідовним, у суворо визначеному порядку і твердій залежності;
- за ступенем завершеності нагромадження фактів: **завершені** – процес нагромадження юридичних фактів закінчено, і правові наслідки настануть або можуть настати; **незавершені** – процес нагромадження юридичних фактів, необхідних для настання юридичних наслідків, не закінчено².

Ключові поняття:

правовідносини, соціальні відносини, політичні відносини, моральні відносини, економічні відносини, релігійні відносини, правові відносини, передумови виникнення, зміни і припинення правовідносин, матеріальні передумови виникнення правовідносин, спеціальні (юридичні) передумови виникнення пра-

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

² Чувакова Г. М. Дефектність фактичних складів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 19 с.

вовідносин, соціальне призначення правовідносин, загальнорегулятивні відносини, регулятивні відносини, охоронні відносини, абсолютні правовідносини, відносні правовідносини, активні правовідносини, пасивні правовідносини, прості правовідносини, складні правовідносини, матеріальні правовідносини, процесуальні правовідносини, односторонні правовідносини, двосторонні правовідносини, договірні (диспозитивні) правовідносини, імперативні правовідносини, довготривалі правовідносини, короткотривалі правовідносини, комплексні правовідносини, конституційно-правові відносини, адміністративно-правові відносини, цивільно-правові відносини, фінансові відносини, трудові відносини, кримінально-процесуальні відносини, договірні відносини, управлінські відносини, склад правовідносин, суб'єкт правовідносин, індивідуальний суб'єкт правовідносин, людина, фізичні особи, посадові особи, апатриди, біпатриди, колективний суб'єкт правовідносин, державні органи, партії, спортивні організації, колективи підприємств, організації, соціальні організації, соціальні спільноти, правосуб'єктність, соціальна сторона правосуб'єктності, юридична сторона правосуб'єктності, правоздатність, загальна правоздатність, галузева правоздатність, спеціальна правоздатність, дієздатність, часткова дієздатність, неповна дієздатність, повна дієздатність, обмежена дієздатність, недієздатність, правочиноздатність, деліктоздатність, компетенція, правовий статус особи, законний інтерес, загальний правовий статус, спеціальний правовий статус, індивідуальний правовий статус, об'єкт правовідносин, моністична теорія об'єкта правовідносин, плюралістична теорія об'єкта правовідносин, зміст правовідносин, юридичний зміст правовідносин, суб'єктивне право, правомочність, юридичний обов'язок, фактичний зміст правовідносин, юридичний факт, матеріальна складова юридичного факту, нормативна складова юридичного факту, основна функція юридичних фактів, додаткова функція юридичних фактів, юридичні події, абсолютні події, відносні події, унікальні події, періодичні події, персональні події, колективні події, масові події, зворотні події, незворотні події, юридичні дії, юридичні вчинки, одноразові юридичні дії, правомірні дії, правомірна поведінка, добровільна поведінка, маргінальна поведінка, юридичні акти, поступки, неправомірні дії, злочини, проступки, прості юридичні факти, складні юридичні факти позитивні юридичні факти, негативні юридичні факти, правовстановлюючі факти, правозмінюючі факти, правоприпиняючі факти, фактичний склад, правова презумпція, правова фікція, правова аксіома, правова преюдиція.

1. Біосоціальна істота, продукт і суб'єкт суспільних відносин – це:

- а) істота;
- б) індивід;
- в) особа;
- г) фізична особа;
- д) людина.

2. Людина, яка має стійкий правовий зв'язок з конкретною державою – це:

- а) особистість;
- б) громадянин;
- в) фізична особа;
- г) індивід;
- д) особа.

3. Носієм прав та свобод людини є:

- а) усі громадяни певної держави;
- б) усі дієздатні особи;
- в) усі фізичні особи світу;
- г) усі живі істоти;
- д) усі осудні особи.

4. Врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки – це:

- а) правосуб'єктність;
- б) правовідносини;
- в) соціальні відносини;
- г) правомочність;
- д) правоздатність.

5. Зміст правовідносин має двоякий характер, тому він розподіляється на:

- а) теоретичний і фактичний зміст;
- б) юридичний і практичний зміст;
- в) юридичний і фактичний зміст;
- г) фактичний і практичний зміст;
- д) теоретичний і практичний зміст.

6. Юридичний зміст правовідносин – це:

- а) вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави;
- б) можливість певної поведінки уповноваженого суб'єкта та необхідність відповідних дій або необхідність утримання від заборонених дій зобов'язаного суб'єкта;
- в) суб'єктивні права та юридичні обов'язки;
- г) необхідність утримання від заборонених дій зобов'язаного суб'єкта;
- д) реальна поведінка суб'єктів.

7. Фактичний зміст правовідносин – це:

- а) можливість певної поведінки уповноваженого суб'єкта;

- б) необхідність утримання від заборонених дій зобов'язаного суб'єкта;
- в) вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави;
- г) реальна поведінка суб'єктів;
- д) суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

8. До структурних елементів правовідносин належать:

- а) гіпотеза, диспозиція, санкція;
- б) кодифікація, інкорпорація, консолідація;
- в) суб'єкт, об'єкт, зміст;
- г) суб'єктивна сторона, об'єкт;
- д) суб'єкт, об'єктивна сторона.

9. Елементами правовідносин є:

- а) юридичний факт, суб'єкти, юридичні права, об'єкт;
- б) деліктоздатність, суб'єкти, юридичний зміст, об'єкт;
- в) юридичний факт, суб'єкти, правоздатність, об'єкт;
- г) юридичний факт, суб'єкти, юридичний зміст, об'єкт;
- д) юридичний факт, юридичний зміст, об'єкт, правомочність.

10. До об'єктів правовідносин не належать:

- а) матеріальні блага;
- б) духовні блага;
- в) особисті немайнові блага;
- г) фізичні та юридичні особи;
- д) послуги виробничого та невиробничого характеру.

11. Учасниками правовідносин є:

- а) конкретні суб'єкти права, які пов'язані між собою суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, які закріплені у правових нормах;
- б) учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків);
- в) орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства;
- г) юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів;
- д) посадові особи органів місцевого самоврядування, територіальні громади.

12. Індивідуальними суб'єктами правовідносин є:

- а) державні органи;

- б) підприємства, установи, організації;
- в) посадові особи, тобто представники державної влади, які виконують організаторсько-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки;
- г) громадські об'єднання (політичні партії, профспілкові організації, релігійні організації тощо);
- д) особи без громадянства (апатриди) та особи, які мають подвійне громадянство (біпатриди).

13. Вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави – це:

- а) правосуб'єктність;
- б) суб'єктивне право;
- в) юридичний обов'язок;
- г) юридичний факт;
- д) об'єктивне право.

14. До юридичних можливостей змісту суб'єктивного права не належить:

- а) можливість користуватися певним соціальним благом;
- б) можливість вимагати належної поведінки від зобов'язаного суб'єкта;
- в) можливість самого носія суб'єктивного права діяти певним чином;
- г) можливість мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки;
- д) можливість звернутися до компетентних суб'єктів для охорони чи захисту суб'єктивного права і примусового забезпечення юридичного обов'язку.

15. Суб'єктивні права у конкретних правовідносинах реалізуються через:

- а) правомочність уповноважених осіб;
- б) виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон;
- в) конкретні правовідношення;
- г) використання чи невикористання своїх суб'єктивних прав;
- д) дотримання прав.

16. Простий юридичний дозвіл, що закріплений в законі або випливає з його змісту та виражається в можливостях суб'єкта права користуватися конкретним соціальним благом – це:

- а) законний інтерес;
- б) суб'єктивне право;
- в) юридичний обов'язок;
- г) юридичне право;
- д) особисте право.

17. До ознак законного інтересу належить:

- а) відповідність принципу «дозволено все, що прямо передбачено законом»;
- б) спрямованість на задоволення потреб, що суперечать суспільним відносинам;
- в) можливість суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом;
- г) заборона звертатися по захист до компетентних органів держави чи до громадських організацій;
- д) має інший обов'язок, який би забезпечував виконання попереднього.

18. Спільною ознакою законного інтересу і суб'єктивного права є:

- а) накладання правової заборони;
- б) індивідуально визначений характер, оскільки в законодавстві є вказівка діяти певним чином;
- в) високий ступінь матеріальної забезпеченості;
- г) відсутність державного гарантування;
- д) імперативний характер.

19. Правовідносини, що виникають із фактів правомірної поведінки суб'єкта можна поділити на:

- а) регулятивні правовідносини;
- б) охоронні правовідносини;
- в) змішані правовідносини;
- г) абсолютні правовідносини;
- д) неабсолютні правовідносини.

20. З фактів неправомірної поведінки суб'єкта виникають:

- а) регулятивні правовідносини;
- б) охоронні правовідносини;
- в) змішані правовідносини;
- г) абсолютні правовідносини;
- д) неабсолютні правовідносини.

21. Зміст суб'єктивного права виражається через правомочність:

- а) здійснювати певні дії або утриматися від них;
- б) реагувати на законні вимоги правомочної сторони їх виконанням;
- в) вимагати відповідної поведінки від правозобов'язаної особи;
- г) нести юридичну відповідальність;
- д) не заважати правомочній стороні користуватися благом, яке вона отримала по праву.

22. Складова частина змісту суб'єктивного права, що являє собою конкретну юридичну можливість, яка надається правосуб'єктній особі, з метою задоволення її інтересів – це:

- а) правосуб'єктність;
- б) дієздатність;
- в) деліктоздатність;
- г) правомочність;
- д) правоздатність.

23. Забезпечена законом можливість особи вимагати від іншої особи вчинити ті чи інші дії або утриматися від них – це:

- а) законний інтерес;
- б) правомочність на власні дії;
- в) правомочність на чужі дії;
- г) правомочність;
- д) правомочність наказу.

24. Носія суб'єктивного права називають:

- а) правомочним суб'єктом;
- б) правозобов'язаним суб'єктом;
- в) державним службовцем;
- г) посадовою особою;
- д) дієздатним суб'єктом.

25. Правомочність включає такі елементи:

- а) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона;
- б) правоздатності, дієздатності та деліктоздатності;
- в) можливість звертатися до компетентних державних органів про застосування державного примусу в разі невиконання контрагентом своїх обов'язків; право на особисті дії уповноваженої особи; можливість вимагати певну поведінку від зобов'язаної особи, тобто право на сторонні дії;
- г) диспозиції, санкції, гіпотези;
- д) законного інтересу, дієздатності та деліктоздатності.

26. Правовідносини, в яких забезпечується одностороннє волевиявлення правомочної сторони – це:

- а) правовідносини в підсистемі приватного права;
- б) правовідносини в підсистемі публічного права;
- в) комплексні правовідносини;
- г) складні правовідносини;
- д) прості правовідносини.

27. За галузевою ознакою правовідносини поділяють на:

- а) матеріальні та процесуальні;
- б) конституційні, цивільні, адміністративні;
- в) договірні та управлінські;
- г) адміністративні та процесуальні;
- д) односторонні та багатосторонні.

28. Класифікація правовідносин за субординацією у правовому регулюванні передбачає їх поділ на:

- а) активні, пасивні і змішані;
- б) односторонні, двосторонні і багатосторонні;
- в) абсолютні і відносні;
- г) матеріальні і процесуальні;
- д) договірні, управлінські і комплексні.

29. За волевиявленням сторін правовідносини поділяються на:

- а) короткотривалі і довготривалі;
- б) матеріальні і процесуальні;
- в) абсолютні і відносні;
- г) договірні, управлінські і комплексні;
- д) односторонні, двосторонні і багатосторонні.

30. Видами правовідносин за ступенем визначеності суб'єктів є:

- а) матеріальні, процесуальні правовідносини;
- б) між юридичною особою – суб'єктом приватного права, державним органом і між державними органами;
- в) абсолютні, відносні правовідносини;
- г) договірні, управлінські, комплексні правовідносини;
- д) короткотривалі, довготривалі правовідносини.

31. Види правовідносин за поділом прав і обов'язків між суб'єктами поділяються на:

- а) короткотривалі та довготривалі правовідносини;
- б) абсолютні та відносні правовідносини;
- в) односторонні, двосторонні та багатосторонні правовідносини;
- г) активні, пасивні та змішані правовідносини;
- д) матеріальні та процесуальні правовідносини.

32. Посадові особи як вид суб'єктів правовідносин – це:

- а) представники влади, особи, які виконують організаторсько-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки;
- б) народ, нація, населення, територіальні громади;
- в) громадяни, іноземці, особи із подвійним громадянством, особи без громадянства;

г) держава, органи держави, громадські об'єднання, трудові колективи, органи місцевого самоврядування, юридичні особи;

д) індивіди, організації або спільності, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин.

33. До соціальних організацій як виду суб'єктів правовідносин належать:

а) індивіди, організації або спільності, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин;

б) громадяни, іноземці, особи із подвійним громадянством, особи без громадянства;

в) держава, органи держави, громадські об'єднання, трудові колективи, органи місцевого самоврядування, юридичні особи;

г) народ, нація, населення, територіальні громади;

д) представники влади, особи, які виконують організаторсько-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки.

34. До соціальних спільнот як виду суб'єктів правовідносин належать:

а) громадяни, іноземці, особи із подвійним громадянством, особи без громадянства;

б) представники влади, особи, які виконують організаторсько-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки;

в) держава, органи держави, громадські об'єднання, трудові колективи, органи місцевого самоврядування, юридичні особи;

г) народ, нація, населення, територіальні громади;

д) індивіди, організації або спільності, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин.

35. Правовідносини за строком дії класифікують на:

а) матеріальні і процесуальні правовідносини;

б) короткотривалі і довготривалі правовідносини ;

в) односторонні, двосторонні і багатосторонні правовідносини;

г) активні, пасивні і змішані правовідносини;

д) абсолютні і відносні правовідносини.

36. Правоздатність, дієздатність та деліктоздатність у сукупності складають:

а) правосуб'єктність;

б) юридичний факт;

в) юридичний обов'язок;

г) суб'єктивне право;

д) об'єктивне право.

37. Сукупність прав та обов'язків суб'єкта правовідносин, фактичне володіння якими може наступити лише за відомих умов юридичних фактів – це:

- а) загальна правосуб'єктність;
- б) спеціальна правосуб'єктність;
- в) галузева правосуб'єктність;
- г) міжгалузева правосуб'єктність;
- д) індивідуальна правосуб'єктність.

38. Галузева правоздатність – це:

а) здатність, що пов'язана з певними особливостями суб'єкта або така, що потребує спеціальних знань і навичок,

б) здатність особи чи організації набувати права в тій чи іншій галузі права;

в) здатність особи своїми діями набувати та самостійно здійснювати суб'єктивні права і виконувати юридичні обов'язки;

г) правоздатність, яка виникає за загальним правилом з 16 років;

д) правоздатність юридичних осіб.

39. Суб'єкт правовідносин, у якого деліктоздатність виникає з досягненням певного віку – це:

- а) фізична особа;
- б) підприємство;
- в) установа;
- г) неурядова організація;
- д) соціальна спільність.

40. Особа, яка може виступати суб'єктом правовідносин в широкому розумінні – це:

- а) громадянин України;
- б) офіційно уповноважена особа, наділена відповідною компетенцією;
- в) фізична особа;
- г) особа, наділена правосуб'єктністю;
- д) правоздатна особа.

41. Передбачена нормами права можливість суб'єкта мати права і нести обов'язки – це:

- а) юридичний факт;
- б) правоздатність;
- в) об'єктивне право;
- г) правопорушення;
- д) юридичний обов'язок.

42. Здатність бути учасником правовідносин, що виникають у зв'язку із зайняттям певних посад – це:

- а) обмежена правоздатність;
- б) повна правоздатність;
- в) спеціальна правоздатність;
- г) часткова правоздатність;
- д) загальна правоздатність.

43. Фізичні особи набувають правоздатності:

- а) з моменту народження;
- б) з моменту отримання паспорта;
- в) з 16 років;
- г) з 18 років;
- д) з 14 років.

44. Передбачена нормами права можливість суб'єкта своїми діями набувати та здійснювати права і обов'язки – це:

- а) правоздатність;
- б) деліктоздатність;
- в) дієздатність;
- г) часткова дієздатність;
- д) обмежена дієздатність.

45. Фізичні особи у віці до 14 років наділені:

- а) обмеженою дієздатністю;
- б) частковою дієздатністю;
- в) частковою правосуб'єктністю;
- г) неповною дієздатністю;
- д) частковою правоздатністю.

46. Вид дієздатності, що настає з 18 років – це:

- а) галузева дієздатність;
- б) повна дієздатність;
- в) загальна дієздатність;
- г) часткова дієздатність;
- д) неповна дієздатність.

47. Вид дієздатності, що настає з моменту укладання шлюбу у віці до 18 років – це:

- а) галузева дієздатність;
- б) повна дієздатність;
- в) загальна дієздатність;
- г) часткова дієздатність;

д) неповна дієздатність.

48. *Юридичною особою є:*

- а) працівник державного нотаріату;
- б) підприємство;
- в) особа, яка має вищу юридичну освіту;
- г) особа, яка працює в правоохоронних органах;
- д) особа, яка досягла повноліття.

49. *Правосуб'єкність юридичної особи обумовлена:*

- а) досягненням певного віку;
- б) реєстрацією шлюбу;
- в) укладенням трудового договору;
- г) реєстрацією та одержанням свідоцтва про державну реєстрацією;
- д) формуванням статутних документів.

50. *Обмежити особу в дієздатності або визнати її недієздатною може:*

- а) лише суд у випадках, визначених законодавством;
- б) прокурор;
- в) органи місцевого самоврядування;
- г) фінансово-кредитна організація;
- д) сільський голова.

51. *Юридичний обов'язок – це:*

- а) вид і міра необхідної поведінки, яка встановлена законом;
- б) фактичний склад суспільних відносин, який опосередковується нормами права;
- в) суб'єктивні права сторін;
- г) гарантована правом і законом міра можливої або дозволеної поведінки особи, яка належить суб'єкту незалежно від того, перебуває він у правових відносинах з іншими суб'єктами чи ні;
- д) надання особі певних правових можливостей.

52. *До конституційного обов'язку за Основним Законом України належить:*

- а) заподіяння шкоди природі та культурній спадщині;
- б) несплата податків і зборів у порядку і розміру, встановленого законом;
- в) ухиляння від додержання Конституції та законів України;
- г) захист Вітчизни, незалежності та цілісності України;
- д) посягання на права і свободи, честь і гідність інших людей.

53. Юридичний факт, виникнення і розвиток якого не залежать від волі суб'єктів права має назву:

- а) дія;
- б) подія;
- в) акт;
- г) наказ;
- д) форс-мажор.

54. Юридичний факт, що є подією:

- а) рішення суду;
- б) підпал, що призвів до загибелі чужого майна;
- в) стихійне лихо, що призвело до загибелі застрахованого майна;
- г) укладання договору;
- д) правопорушення.

55. Події за характером їх дії у часі класифікують на:

- а) одноразові та безперервні дії;
- б) постійні та тимчасові дії;
- в) періодичні та постійні дії;
- г) складні та прості дії;
- д) умовні та постійні дії.

56. Юридичні факти характеризуються такою ознакою:

- а) характеризуються колективністю та загальністю;
- б) є підставою для настання юридичних наслідків;
- в) не пов'язані з суспільством;
- г) обумовлені моральними нормами;
- д) відображаються в почуттях.

57. За тривалістю дії юридичні факти бувають:

- а) прості та складні;
- б) одноразові та триваючі;
- в) стихійні та техногенні;
- г) активні та звичайні;
- д) первинні та вторинні.

58. Залежно від того, який вид поведінки передбачений диспозицією правової норми, юридичні обов'язки поділяються на:

- а) активні та пасивні;
- б) регулятивні та охоронні;
- в) прості та складні;
- г) матеріальні та процесуальні;
- д) правостворюючі та правозмінюючі.

59. Виключення заперечення юридичної вірогідності у разі доведеного факту – це:

- а) правова преюдиція;
- б) правова колізія;
- в) правова аксіома;
- г) правова фікція;
- д) правова презумпція.

60. Самоочевидна істина, яка не вимагає доказів і одержує закріплення в нормах права – це:

- а) правова преюдиція;
- б) правова колізія;
- в) правова аксіома;
- г) правова фікція;
- д) правова презумпція.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.

- ❖ Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

Спеціалізована література:

1. Андропова В. А. Юридичні факти як підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 56. С. 268-275.
2. Андрушко О. В. Правова категорія «зловживання правом» у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. № 5 (2). С. 169-174.
3. Анікіна Г. В. Смерть фізичної особи як юридичний факт. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4. С. 166-170.
4. Аргунова А. М. Трудові правовідносини у сфері державної служби. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 99-104.
5. Артикуленко О. В. Співвідношення понять «правоздатність» та «дієздатність» у правосуб'єктності юридичної особи. *Європейські перспективи*. 2018. № 3. С. 131-136.
6. Афанасьєва М. Зловживання правом на правотворчість. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 26-34.
7. Баб'юк М. П. Вищі навчальні заклади як учасники цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 17 с.
8. Бабич І. Г. Значення принципу добросовісності при визначенні зловживання правом. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 28. С. 24-27.
9. Базилевський С. Зловживання процесуальними правами в адміністративному процесі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 70-81.
10. Базилевський С. Зловживання процесуальними правами. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 5. С. 13-23.
11. Березан Г. В. Господарські правовідносини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 19 с.
12. Бичкова С. С. Цивільна процесуальна правоздатність фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у справах позовного провадження. *Юридична наука*. 2011. № 2. С. 66-72.
13. Бородкін М. В. Юридичні факти як підстави виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 20 с.
14. Братель О. Процесуальні юридичні факти в контексті неправомірних дій (бездіяльності) учасників цивільних процесуальних правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С. 4-14.
15. Бригадир І. В. Правовідносини в сфері екологічного управління як частина предмету правового регулювання екологічного права. *Форум права*. 2013. № 4. С. 31-35.
16. Бровченко Н. В. Фактори розвитку юридичних фактів у конституційному праві України. *Науковий вісник Академії муніципального управління*.

- Серія: Право.* 2012. Вип. 2. С. 23-34.
17. Бровченко Н. В. Функції юридичних фактів у конституційному праві України: поняття, ознаки, критерії класифікації та види. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право.* 2011. Вип. 1. С. 44-54.
 18. Бровченко Н. М. Видова диференціація юридичних фактів-подій у конституційному праві України. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки.* 2013. № 2 (1). С. 23-30.
 19. Василенко В. М. Митні правовідносини в Україні: поняття, ознаки та структура. *Право і Безпека.* 2013. № 3. С. 27-31.
 20. Васильєва В. В. Закон та договір у системі юридичних фактів. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2014. Вип. 34. С. 125-135.
 21. Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 17 с.
 22. Вдовичен О. О. Законодавче закріплення категорії зловживання правом. *Адвокат.* 2009. № 2. С. 30-33.
 23. Вільчак Я. М. Особливості договірної правоздатності міжнародних економічних організацій (на прикладі системи ООН): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 187 с.
 24. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини у сфері реєстрації та припинення інститутів спільного інвестування. *Форум права.* 2011. № 2. С. 133-138.
 25. Вонсович Х. І. Сімейні правовідносини, що виникають в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2012. Вип. 1. С. 60-68.
 26. Головченко В., Головченко О. Теоретико-прикладні аспекти правоздатності та суб'єктивних прав особи. *Право України.* 2009. № 5. С. 82-87.
 27. Гордєєв В. В. Пояснення сторін, третіх осіб та їх представників як юридичні факти. *Вісник Академії адвокатури України.* 2010. Вип. 2. С. 166-168.
 28. Гордєєв В. В. Правова природа юридичного факту. *Держава і право.* Вип. 51. С. 732-737.
 29. Гордєєв В. Критерії класифікації юридичних фактів. *Право України.* 2012. № 3-4. С. 396-403.
 30. Гресик Ю. В. До питання про правовідносини, які існують при вирішенні колективних трудових спорів. *Університетські наукові записки.* 2011. № 2. С. 211-215.
 31. Гудима Д. Деякі новели в інтерпретації поняття «суб'єкт права»: абсурдні чи перспективні? *Право України.* 2009. № 2. С. 82-87.
 32. Данилюк Ю. В. Теоретичні засади конституційних правовідносин в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 19 с.

33. Данилюк Ю. В. Юридичні факти як підстави виникнення індивідуальних трудових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 19 с.
34. Делінський О. А. Міжнародна правосуб'єктність: концептуальні підходи до визначення та розуміння. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 496-504.
35. Дмитрук І. М. Правові відносини між учасниками бюджетного процесу на місцевому рівні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 191 с.
36. Задорожня Г. В. Правосуб'єктність глави держави: конституційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 49-57.
37. Захарова О. С. Суб'єктний склад цивільних процесуальних правовідносин. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 3. С. 21-26.
38. Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі: моногр. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2013. 216 с.
39. Коваль О. А. Класифікація юридичних фактів: наукова фікція і реальність. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 45. С. 158-161.
40. Ковальська В. С. Підстави зміни та припинення сімейних правовідносин: моногр. Хмельницький: Мельник А. А., 2014. 259 с.
41. Ковальська В. С. Юридичний факт як підстава зміни та припинення сімейних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 22 с.
42. Козловська Л. В. Нормативні передумови розмежування регулятивних та охоронних правовідносин. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 225-232.
43. Козьяков І. Говоруха О. Реалізація процесуальних прав чи зловживання ними: проблеми диференціації. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4. С. 36-42.
44. Коструба А. В. Поняття юридичних фактів та їх ознаки в цивільному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 168-172.
45. Костюк В. Л. Проблемні визначення правосуб'єктності у загальній теорії права. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 14-19.
46. Кравцов І. В. Правовідносини як ключовий елемент соціологічної концепції праворозуміння. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 2. С. 39-43.
47. Кравченко А. П. Правовідносини в сучасній Україні в аспекті антропологічного виміру права. *Філософські обрії*. 2013. Вип. 30. С. 165-172.
48. Кравчук В. Поняття конституційної правосуб'єктності. *Історико-правовий часопис. Серія: Конституційне, адміністративне та фінансове право*. 2013. № 2. С. 71-74.
49. Кузнець О. М. Суб'єкти зловживання правами у цивільному та виконавчому процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
50. Кукоба О. О., Піддубний О. Ю. Адміністративно-процесуальні провадження з вирішення спорів у виборчих правовідносинах: моногр. Київ:

- Ірідіум, 2017. 183 с.
51. Куракін О. М. Категорія правовідносин в системі нормативного регулювання. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 8-15.
 52. Курило М. П. Щодо визначення об'єкта правовідносин у різних галузях процесуального права. *Форум права*. 2013. № 2. С. 266-271.
 53. Кучмієнко О. В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.
 54. Кушерець Д. В. Охоронні правовідносини у сфері договірної права: теоретичні питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-1 (1). С. 201-203.
 55. Левада О. В. Правові обмеження як засоби попередження зловживання правом (теоретико-правовий аспект). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 192-200.
 56. Лятіна О. І. Поняття правовідносин у контексті законницької та юридичної доктрини. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 403-406.
 57. Макаренко О. Л. Правосуб'єктність: проблеми і перспективи наукового пізнання. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 48-51.
 58. Макух О. В. Фінансові правовідносини: теорія, сучасний стан і тенденції розвитку: моногр. Харків: Право, 2016. 301 с.
 59. Матвійчук А. О. Правовідносини з приводу особистого немайнового права на сприятливе навколишнє природне середовище: суб'єктний склад. *Юридична наука*. 2013. № 3. С. 59-67.
 60. Мілетич О. О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.
 61. Мількова К. В. Особливості змісту охоронних правовідносин. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 32-36.
 62. Мількова К. В. Теоретичні питання класифікації охоронних правовідносин. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Число 3. С. 17-23.
 63. Міхно О. Публічні та приватні правовідносини: сутність і критерії їх розмежування. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 12-15.
 64. Мовчан Т. Політичні відносини в сучасному українському суспільстві: культурно-етнічний аспект. *Українознавчий альманах*. 2011. Вип. 5. С. 76-79.
 65. Муза О. В. Теоретичні проблеми адміністративно-процесуальних правовідносин в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 36 с.
 66. Музика-Стефанчук О. А. Бюджетні правовідносини у сучасній науці фінансового права. *Форум права*. 2011. № 1. С. 694-699.
 67. Надьо В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 39 с.
 68. Надьон В. В. Аналіз поділу цивільних правовідносин на абсолютні та відносні. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 122. С. 56-64.

69. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: моногр. Харків: Право, 2017. 391 с.
70. Нечипорук Ю. Суб'єктний та об'єктний склад інформаційних правовідносин. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 39-44.
71. Нечитайло Т. О. Поняття цивільної правосуб'єктності та її елементів. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2015. Вип. 39. С. 166-174.
72. Онищенко Г. В. Довічні правовідносини з іноземним елементом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
73. Павлишин Ю. П. Правосуб'єктність як основа адміністративно-правового статусу громадян України. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 25. С. 246-247.
74. Парасюк В. М. Цивільна правоздатність та дієздатність фізичної особи. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 139-144.
75. Паскар А. Л. Цивільно-процесуальні правовідносини: структурно-функціональний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 21 с.
76. Пленюк М. Д. Поняття та ознаки юридичних фактів у доктрині зобов'язального права. *Приватне право і підприємство*. 2017. Вип. 17. С. 121-126.
77. Полянський Т. Т. Зловживання правом: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 16 с.
78. Пундор Ю. О. Про визначення змісту категорії «правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльно-правовий аспект). *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 60-62.
79. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2011. 34 с.
80. Рошканюк В. М. Процедурні та процесуальні правовідносини у праві соціального забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 25. С. 107-110.
81. Савенко В. Правовідносини як форма відображення юридичної природи суспільних відносин в державі. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2. Iss. 2. С. 148-152.
82. Самілик Л. О. Співвідношення понять «суб'єкт права», «особа», «суб'єкт правовідносин», «учасник відносин». *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 9-93.
83. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: проблеми теорії і практики: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 378 с.
84. Сидоренко А. С. Зловживання правом суб'єктами трудових правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 19 с.
85. Сімутіна Я. В. Роль юридичних фактів у механізмі правового регулювання трудових відносин. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*.

2013. Вип. 61. С. 201-207.
86. Січевлюк В. А. Загальна, універсальна, спеціальна та виключна правосуб'єктність: теоретичні аспекти та прикладні вияви. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2019. Вип. 85. С. 4-15.
 87. Стрельбицький М., Стрельбицька Л. Адміністративно-правові та цивільно-правові юридичні факти в новому соціально-історичному вимірі. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 64-69.
 88. Стріжкова А. В. GRID-технології як об'єкт інноваційних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
 89. Сулейманова С. Про цивільну правоздатність фізичної особи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2013. Вип. 95. С. 44-47.
 90. Талдикін О. В. Правосуб'єктність фізичних осіб: окремі аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 55-60.
 91. Тарасов О. В. Персонативний юридичний факт: теоретико-методологічний та міжнародно-правовий вимір. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 126. С. 208-213.
 92. Тарахонич Т. І. Юридичні факти та їх місце в структурі механізму правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 36-39.
 93. Токарев В. Від суб'єкта права до правового суб'єкту. *Право України*. 2014. № 1. С. 182-186.
 94. Форманюк В. І. Вік як умова правосуб'єктності особи. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 55-58.
 95. Харитонов Є. О. Деякі питання класифікації юридичних фактів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 42. С. 73-81.
 96. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Регулятивні правовідносини: приватно-правовий та публічно-правовий виміри: моногр. Одеса: Гельветика, 2018. 404 с.
 97. Харитонova О. І. Співвідношення категорій «правовідносини інтелектуальної власності» та «регулятивні, організаційні, охоронні цивільні правовідносини». *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 115-125.
 98. Христова Г. Позитивні зобов'язання. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2 (69). С. 17-29.
 99. Цибульська О. Ю. Правовідносини, що виникають внаслідок покладення на спадкоємця обов'язку вчинити дії для суспільно корисної мети. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 313-320.
 100. Цимбрівський Т. С. Доктринальні підходи до дослідження правосуб'єктності у міжнародному праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. № 2 (1). С. 91-100.

101. Чанишева А. Р. Речові та зобов'язальні іпотечні цивільні правовідносини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 475-481.
102. Чернадчук В.Д. Бюджетні правовідносини в Україні: теорія, практика та перспективи розвитку: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2010. 35 с.
103. Черних Є. Проблеми понятійних ознак суб'єктивного права. *Публічне право*. 2014. № 4 (16). С. 213-220.
104. Шапенко Л. О. Детермінація юридичних фактів та їх сутнісна характеристика. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 65-70.
105. Штефан А. Об'єкт і зміст цивільних процесуальних правовідносин. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 64-69.
106. Штефан А. Процесуальний юридичний факт і його ознаки. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 1. С. 54-60.
107. Шуба Б. В. Корпоративні правовідносини як особливий вид господарських правовідносин. *Форум права*. 2013. № 2. С. 618-622.
108. Шумило М. М. Позитивізація вчення про правовідносини на етапі сталінського легізму. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 65. С. 27-33.
109. Шумило М. М. Розвиток вчення про правовідносини в сучасній українській юридичній науці. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 3. С. 13-17.
110. Шумило М. М. Становлення вчення про правовідносини: дореволюційний етап. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2014. Т. 19. Вип. 1. С. 29-36.
111. Явор О. А. Види юридичних фактів: аналіз сімейного законодавства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2014. Вип. 6-2. Т. 2. С. 85-88.
112. Явор О. А. Подія як юридичний факт у сімейному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 31. Т. 2. С. 31-35.
113. Яковлев О. А. Припинення трудових правовідносин з незалежних від волі їх сторін підстав: актуальні проблеми теорії та практики: моногр. Харків: Право, 2017. 200 с.
114. Якушев І. Правосуб'єктність в теорії трудового права України. *Право України*. 2008. № 3. С. 36-40.

ТЕМА 13. ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Тлумачення норм права: поняття, ознаки. Значення тлумачення в правотворчій та правозастосовній діяльності.

Способи тлумачення норм права.

Офіційне та неофіційне тлумачення. Їх різновиди та загальна характеристика.

Види тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту.

Правотлумачні (інтерпретаційно-правові) акти: поняття та види.

У повсякденному житті **«тлумачити»** означає знаходити точний сенс явища, робити ясним і очевидним те, що здається нечітким, двозначним або заплутаним, встановлювати зв'язки і взаємини між фактами. Поряд з терміном, узятим з української мови, що позначає розумову операцію з метою встановлення сенсу та змісту якогось явища, процесу, документа, тексту, у тому числі правового, існують інші терміни: «інтерпретація», «екзегеза», «герменевтика»¹.

Нормативно-правові акти проектуються не лише для юристів, але й для пересічних громадян. Тому їх зміст повинен бути зрозумілий. Процес тлумачення протікає в свідомості людини у формі різних внутрішніх інтелектуально-вольових операцій (з'ясування вимог норм), що знаходять вираження зовні (роз'яснення) у формі інтерпретаційного акта, юридичної поради².

Під **тлумаченням в широкому сенсі** розуміється пізнавальний процес, спрямований на пояснення явищ природи, соціальних явищ, у тому числі норм права. У більш **вузькому сенсі під тлумаченням (інтерпретацією)** розуміють пояснення виразів, формул, символів, тобто пояснення знаків природної або штучної мови. Саме в цьому значенні найчастіше термін «тлумачення» вживається і в правознавстві³.

В юридичній науці існує декілька підходів до розуміння тлумачення: *статичний, динамічний і комплексний*.

Статичний підхід полягає у тлумаченні букви закону. Той, хто тлумачить, при цьому керується наступним правилом: все право вміщається в писаний закон; завдання юриста полягає в тому, щоб витягти його звідти, слідуючи за волею законодавця. Іншими словами, при тлумаченні шляхом логічного аналізу треба ретельно, постатейно досліджувати тільки текст закону.

¹ Косцова І.П. Системне тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ. 2016. 218 с.

² Шутак І. Д. Юридична техніка тлумачення норм права. *Науково-інформаційний вісник. Право*. 2015. № 11. С. 18-24.

³ Баїк О. І. До питання тлумачення податково-правових норм. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. № 2. С. 13-20.

Можливо, при цьому доведеться підняти опубліковані на момент підготовки закону роботи, матеріали парламентських дебатів. Тобто тут проглядається «фетишизм» закону, що веде до втрати правом динамізму.

Динамічний підхід передбачає тлумачення на підставі духу закону. Він зобов'язує інтерпретатора враховувати соціальні явища, що з'явилися після прийняття закону. Девіз інтерпретатора в даному випадку: «Закон не догма, а інструкція до дії». Мета такого соціологічного підходу – задоволення суспільних потреб. Тут небезпек не менше, ніж у першому випадку, і головна з них – небезпека звернути на шлях політичного аналізу.

Комплексний підхід побудований на одночасному пізнанні в процесі тлумачення і букви, і духу закону. Тут не відкидається облік соціальних реалій, але все ж інтерпретатор повинен спиратися, насамперед, на закони і враховувати дух права в цілому. Саме цей підхід на даному етапі взято на озброєння практично у всіх країнах романо-германської сім'ї права.

Тлумачення норм права – це діяльність органів держави, посадових осіб, громадських організацій, окремих громадян, спрямована на встановлення змісту норм права, на розкриття вираженої в них волі соціальних сил, що знаходяться при владі. У процесі тлумачення встановлюється зміст норми права, її основна мета і соціальна спрямованість, можливі наслідки дії певного акта, виявляються суспільно-історичні обставини його прийняття, умови, в яких відбувається тлумачення, тощо¹.

Необхідність в тлумаченні норм права зумовлена:

- неоднозначністю використаної в законах та інших нормативних актах термінології, термінологічною неточністю офіційних перекладів текстів міжнародно-правових документів, незрозумілістю запозиченої іноземної термінології;
- технічною недосконалістю формулювання правових норм – неточністю мови, вживаної при їх формулюванні, неясністю їх викладу тощо;
- наявністю колізій між правовими нормами, які регулюють одні і ті самі відносини, в нормативних актах одного або ж різних рівнів, прийнятих у різний час і в різних політичних, економічних і соціальних умовах;
- використанням у законодавстві оцінювальних понять, тобто понять, що виражають лише загальне соціальне значення тих чи інших явищ, ознаки яких неконкретизовані;
- впливом на національну правову систему загальновідомих світовим співтовариством норм міжнародного права та правотлумачної практики міжнародних судових органів, насамперед практики Європейського суду з прав людини;
- можливими прогалинами в правовому регулюванні, тобто такими ситуаціями, коли відносини, з приводу яких виник спір (спірні відносини), перебувають у сфері правового регулювання, проте з різних причин – упу-

¹ Самійло О. Г. Проблеми тлумачення правових норм : навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ЗНТУ, 2017. URL: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/2670/1/Samilo_Problems_of_interpretation.pdf

щень правотворчих органів, еволюційних змін в самих суспільних відносинах, свідомого умовчування – виявилися не врегульованим нормами права¹.

Тлумачення норм права можна **класифікувати** за кількома критеріями:

- за способом тлумачення;
- за обсягом тлумачення (залежно від співвідношення між текстуальним вираженням правової норми та її змістом);
- за суб'єктами тлумачення та його юридичними наслідками.

За способом тлумачення розрізняють такі його види:

- **філологічне (граматичне, текстове, мовне) тлумачення** – з'ясування змісту правової норми шляхом аналізу її текстового вираження під кутом зору його лексико-семантичних, лексико-граматичних, морфологічних, синтаксичних характеристик;

- **історико-політичне (історичне) тлумачення** – з'ясування змісту правової норми на основі вивчення конкретних історичних і політичних умов її ухвалення, його мотивів і намірів;

- **системне тлумачення** – з'ясування змісту правової норми на основі виявлення її зв'язків з іншими нормами права, тобто розгляду її в контексті системності права;

- **телеологічне (цільове) тлумачення** – з'ясування змісту правової норми на основі встановлення мети, заради досягнення якої норма була прийнята.

За обсягом правового змісту тлумачення норм права поділяється на:

- **буквальне (адекватне) тлумачення** – зміст норми, що тлумачиться, повністю збігається з її текстуальним вираженням;

- **розширювальне** – зміст норми, що тлумачиться, ширший за її текстуальне вираження;

- **обмежувальне** – зміст норми, що тлумачиться, вужчий від текстуального вираження.

Тлумачення норм права за обсягом правового змісту є логічним продовженням і одним з результатів використання вищезазначених способів (прийомів) тлумачення. Цими видами тлумачення фактично завершується характеристика тлумачення як розумово-з'ясувального процесу, тобто тлумачення з'ясування.

За суб'єктами тлумачення та його юридичними наслідками розрізняють такі види тлумачення:

- **офіційне** – роз'яснення змісту правових норм, яке здійснюється уповноваженими на те державою органами і результати якого мають обов'язковий характер;

- **неофіційне** – роз'яснення змісту правових норм, що здійснюється науковими установами, громадськими об'єднаннями, окремими особами, результати якого не мають обов'язкового характеру.

¹ Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків: Консум, 2006. 656 с.

Офіційне тлумачення поділяють на нормативне і казуальне¹.

Нормативне тлумачення поширюється на всі випадки застосування, реалізації роз'яснювальної норми і є обов'язковим для всіх осіб та органів, що її реалізують або застосовують.

Казуальне тлумачення здійснюється судом або іншим уповноваженим органом у зв'язку з розглядом конкретної справи і є формально обов'язковим лише для випадку, з приводу якого роз'яснюється зміст норми².

Нормативне тлумачення може бути **легальним** і **судовим**. Легальне тлумачення здійснює або орган, що встановив певну юридичну норму (воно іменується аутентичним), або ж інший уповноважений на це законом орган. Аутентичне роз'яснення закону, що виходить від самого законодавця, може бути лише у формі нового закону чи доповнення до чинного закону. Судове тлумачення здійснюється судом.

Неофіційне тлумачення поділяється на побутове (повсякденне), професійне (компетентне) і доктринальне (наукове)³.

Побутове (повсякденне) тлумачення – роз'яснення змісту норм права в повсякденному житті, побуті всіма особами, які не мають спеціальної юридичної освіти або певного досвіду юридичної діяльності. Дійсні результати такого тлумачення обумовлені рівнем правової свідомості, юридичної обізнаності, життєвого досвіду та правової культури громадян. Таке тлумачення постає в усіх випадках, коли особа осмислює зміст правових норм з метою їх використання, виконання, додержання, надання поради, оцінювання будь-якої життєвої ситуації, що потребує юридичного рішення або просто розширення кола своїх знань.

Професійне (компетентне) тлумачення здійснюють фахівці з вищою юридичною освітою в галузі держави і права – практичні працівники (судді, адвокати, прокурори, посадові особи державного апарату та ін.) для професійного використання його результатів у повсякденній діяльності в процесі застосування ними правових норм⁴.

Доктринальне (наукове) тлумачення норм права здійснюється науковцями – фахівцями-правознавцями, науковими та дослідними установами в науково-практичних коментарях До законодавства, працях учених-юристів (наукових статтях, монографіях, підручниках, посібниках, брошурах, лекціях), обговореннях проблемних питань чинних нормативних актів та їх проєктів у пресі, на «круглих столах», телебаченні, сторінках наукових видань.

Офіційне тлумачення Конституційним Судом України Конституції

¹ Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл.] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

² Загальна теорія права: підруч. / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ, 2015. 392 с.

³ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

⁴ Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: підруч. 3-ге вид., стереот. Львів: Новий Світ-2000, 2009. 584 с.

України можна розглядати в двох аспектах:

- як діяльність щодо з'ясування, роз'яснення та офіційної інтерпретації Конституції України з метою подолання неоднозначності їх розуміння;
- як результат такої діяльності, тобто акти офіційного тлумачення. Офіційне тлумачення Конституційним Судом України Конституції України здійснюється в межах встановлених законом процедур і на основі використання відомих науці прийомів і способів.

Рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені (ст. 151-2 Конституції України)¹.

Інтерпретаційний акт – це правовий акт уповноваженого суб'єкта, що містить роз'яснення правових норм чи індивідуальних приписів, яке виступає головною метою його ухвалення².

Ознаки інтерпретаційних актів:

- розкривають зміст норм права чи індивідуальних приписів;
- діють в єдності з правовими актами, що стали предметом тлумачення, та мають допоміжний характер;
- закріплюють результати офіційного тлумачення правових актів, містять офіційну позицію щодо розуміння їх змісту, доводять її до відома суб'єктів права;
- основною метою їх прийняття є роз'яснення змісту відповідних правил;
- мають обов'язковий або переконливий характер, що зумовлено наявністю у суб'єкта їх прийняття відповідних повноважень;
- не встановлюють нових правил поведінки, не скасовують та не вносять зміни до чинних правових актів;
- сфера дії цих актів збігається зі сферою дії актів, що тлумачаться³.

Види інтерпретаційних актів:

- залежно від ступеню обов'язковості виділяють **обов'язкові** та **переконливі (рекомендаційні)** інтерпретаційні акти;
- за предметом тлумачення виокремлюють акти, які **тлумачать нормативно-правові** та **індивідуально-правові акти**;
- залежно від кола осіб та конкретних ситуацій, на які поширюється дія інтерпретаційних актів, виокремлюють **акти абстрактного** та **казуального тлумачення**;
- залежно від обсягу і характеру нормотворчих повноважень виділя-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл.] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

³ Так само.

ють **акти автентичного і легального тлумачення**.

Доцільним вважається сформулювати та виокремити основні правила тлумачення для удосконалення самої інтерпретаційної діяльності, правильного розуміння та реалізації правових норм на практиці. Правила повинні виступати критерієм правильності результатів тлумачення.

Правила тлумачення – це керуючі вказівки, положення, які необхідно використовувати під час тлумачення, що сприяють грамотному та правильному тлумаченню. Серед **правил тлумачення** можна виділити наступні:

- обов'язкове визначення мети та наміру законодавця;
- тлумачення правової норми повинно здійснюватись у контексті нормативно-правового акта;
- внутрішня та зовнішня узгодженість;
- закон тлумачиться для того, щоб бути ефективним та дієвим;
- у разі якщо правова норма є зрозумілою, вона повинна застосовуватись без додаткового тлумачення;
- використання логічних прийомів¹.

Правилам тлумачення варто надати самостійного характеру і продовжувати їх подальше дослідження та опрацювання. Їхнє подальше використання значно підвищить рівень грамотного тлумачення приписів нормативно-правових актів, ефективного правового регулювання та загальну правову культуру суспільства.

Тлумачення норм права є важливою складовою не тільки правозастосування, а й усього правореалізаційного процесу. Від тлумачення залежить ефективна реалізація норм права у будь-якій формі, вибір правильної поведінки, своїх дій у конкретній життєвій ситуації. Необхідність тлумачення зумовлюється тим, що право являє собою специфічне суспільне явище, яке володіє своїми закономірностями розвитку, формами прояву і реалізації, структурою, принципами, способами і типами регулювання².

Ключові поняття:

тлумачення норм права, об'єкт тлумачення, суб'єкт тлумачення, з'ясування, роз'яснення, тлумачення актів індивідуального правового регулювання, тлумачення актів загального правового регулювання, офіційне тлумачення, нормативне тлумачення, казуальне тлумачення, автентичне тлумачення, легальне тлумачення, відомче тлумачення, систематизоване тлумачення, несистематизоване, неофіційне тлумачення, доктринальне тлумачення, професійне тлумачення, побутове тлумачення, тлумачення за обсягом, буквальне тлумачення, розширювальне тлумачення, обмежувальне тлумачення, граматичний спосіб тлумачення, логічний спосіб тлумачення, логічні

¹ Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків: Консум, 2006. 656 с.

² Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл.] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

не-ретворення, виведення норм із норм, висновки «a fortiori», висновки із понять, висновки за аналогією, висновки від протилежного, способи тлумачення, види тлумачення, системний спосіб тлумачення, історико-політичний спосіб тлумачення, телеологічне тлумачення, спеціально-юридичне тлумачення, герменевтичне тлумачення, пізнавальна функція тлумачення, конкретизуюча функція тлумачення, регламентуюча функція тлумачення, правозабезпечувальна функція тлумачення, сигналізаційна функція тлумачення, інтерпретаційно-правові акти.

1. Інтелектуальна діяльність, спрямована на визначення змісту принципів і норми, закладених у правових текстах з метою їх правильного застосування і реалізації – це:

- а) використання норм права;*
- б) виконання норм права;*
- в) тлумачення норм права;*
- г) застосування норм права;*
- д) дотримання норм права.*

2. Терміни «тлумачення» та «інтерпретація» співвідносяться наступним чином:

- а) вони є протилежними;*
- б) вони співвідносяться як форма та зміст;*
- в) «тлумачення» є формою «інтерпретації»;*
- г) вони є тотожними;*
- д) термін «інтерпретація» є похідним від терміну «тлумачення».*

3. Тлумачення норм права охоплює процеси:

- а) з'ясування та реалізацію;*
- б) реалізацію та роз'яснення;*
- в) усвідомлення та роз'яснення;*
- г) буквральність та адекватність;*
- д) реалізацію та дотримання.*

4. Усвідомлення правових норм – це:

- а) інтерпретація змісту правової норми для інших осіб;*
- б) внутрішній інтелектуальний процес суб'єкта зі встановлення змісту правової норми, що не виходить поза межі його свідомості;*
- в) дійсний зміст правової норми, що розуміється у повній відповідності з її текстуальним виразом;*
- г) роз'яснення змісту норми права на основі встановлення її системних зв'язків;*
- д) встановлення сутності правової норми.*

5. Тлумачення норм права «для себе» – це:

- а) тлумачення-роз'яснення;
- б) тлумачення-з'ясування;
- в) тлумачення-пояснення;
- г) офіційне тлумачення;
- д) форма інтерпретації.

6. Інтерпретація змісту правової норми для інших осіб, виражене назовні вербально або письмово, доступно для інших осіб – це:

- а) усвідомлення;
- б) з'ясування;
- в) буквальне тлумачення;
- г) роз'яснення;
- д) офіційне тлумачення.

7. Тлумачення норм права «для інших» – це:

- а) тлумачення-роз'яснення;
- б) тлумачення-з'ясування;
- в) тлумачення-пояснення;
- г) офіційне тлумачення;
- д) неофіційне тлумачення.

8. Елементами тлумачення норм права є:

- а) суб'єкт, об'єкт, предмет та мета тлумачення;
- б) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та об'єктивна сторона тлумачення;
- в) суб'єкт, об'єкт та завдання тлумачення;
- г) суб'єкт, об'єкт та способи тлумачення;
- д) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та способи тлумачення.

9. Закони і підзаконні акти, нормативні договори, проєкти нормативних актів, правозастосовні акти та інші джерела права – це:

- а) об'єкти тлумачення;
- б) суб'єкти тлумачення;
- в) суб'єктивна сторона тлумачення;
- г) предмет тлумачення;
- д) наслідки тлумачення.

10. Предметом тлумачення норм права є:

- а) зміст (смісл) тексту юридичного акта в цілому або його частини (статті, пункту, абзацу);
- б) акт тлумачення норм права;
- в) норма права;
- г) роз'яснення норм права;

д) нормативно-правовий акт.

11. З'ясування змісту того, що правотворчий орган сформулював, а не те, що мав на меті відобразити, видаючи правову норму є:

- а) об'єктами тлумачення;
- б) завданням тлумачення;
- в) суб'єктами тлумачення;
- г) наслідками тлумачення;
- д) процесом тлумачення.

12. Надання визначеності юридичним правам і обов'язкам суб'єктів, які окреслені правовим текстом шляхом формування судової доктрини – це:

- а) результат тлумачення;
- б) мета тлумачення;
- в) завдання тлумачення;
- г) предмет тлумачення;
- д) об'єкт тлумачення.

13. Функцією тлумачення норм права є:

- а) пізнавальна;
- б) інформаційна;
- в) правоконтролююча;
- г) правозабезпечуюча;
- д) конкретизуюча.

14. Функція тлумачення норм права, що впливає з самого змісту, сутності тлумачення, під час якого суб'єкти пізнають право, зміст правових приписів:

- а) пізнавальна;
- б) інформаційна;
- в) правоконтролююча;
- г) правозабезпечуюча;
- д) конкретизуюча.

15. Громадяни й організації, а також органи держави і посадові особи, які застосовують право, повинні керуватися не тільки юридичними нормами, а й актами їх офіційного тлумачення – це приклад:

- а) пізнавальної функції тлумачення норм права;
- б) сигналізаційної функції тлумачення норм права;
- в) правоконтролюючої функції тлумачення норм права;
- г) регламентуючої функції тлумачення норм права;
- д) конкретизуючої функції тлумачення норм права.

16. Тлумачення нормативних актів дозволяє виявити їх недоліки технічного й юридичного характеру – це:

- а) пізнавальна функція;
- б) регламентуюча функція;
- в) сигналізаційна функція;
- г) правоконтролююча функція;
- д) конкретизуюча функція.

17. Підстави, що викликають необхідність тлумачення:

- а) обов'язкове тлумачення встановлено міжнародними нормами;
- б) невідповідність юридичних норм фактичним умовам життя;
- в) бажання суб'єкта тлумачення;
- г) така вимога санкціонована державою;
- д) пояснюється природою правових норм.

18. Чинником, що впливає на процес тлумачення норм права, є:

- а) ухвала суду;
- б) норми-звичаї;
- в) традиції юридичної практики;
- г) судовий прецедент;
- д) спосіб тлумачення.

19. Обставинами, що виключають необхідність тлумачення правових норм, є:

- а) досконалість юридичної техніки, ясна, точна, зрозуміла мова юридичного акту, однозначність, чіткість формулювань;
- б) наявність в юридичних текстах спеціальних юридичних термінів та оціночних категорій;
- в) вживання термінів, які є більш вузькими чи більш широкими, ніж правове поняття, що вони виражають, або вживання слів-синонімів на позначення одного поняття;
- г) вживання висловів, які вимагають з'ясування можливих варіантів поведінки, що ними передбачаються;
- д) недосконалість юридичної техніки, відсутність ясної, точної, зрозумілої мови юридичного акту, двозначність, розпливчатість формулювань.

20. Характерна ознака тлумачення норм права:

- а) не може діяти разом з тим нормативно-правовим актом, у якому міститься норма права, що тлумачиться;
- б) приймається лише правотворчими або спеціально уповноваженими суб'єктами;
- в) не залежить від норми права, що тлумачиться;
- г) не має юридичної сили;

д) має силу громадської думки.

21. До призначень тлумачення норм права належить:

- а) з'ясування змісту правила поведінки, що міститься у нормі права;
- б) аналіз чинного законодавства;
- в) визначення протиріч між правовими нормами і суспільними відносинами;
- г) врегулювання колізій норм права;
- д) вплив на режим законності.

22. У процесі тлумачення нормативно-правових актів встановлюється:

- а) значення нормативних приписів, основна мета, ціль і соціальна направленість, місце в системі правового регулювання;
- б) порядок застосування міжнародних актів;
- в) коло суспільних відносин, що підпадають під дію норм права;
- г) історію створення норм права та їх функції для суспільства;
- д) зміна умов, поява нових фактів впливають на застосування норми права.

23. Залежно від суб'єктів тлумачення норм права може бути:

- а) обов'язковим та необов'язковим;
- б) офіційним та неофіційним;
- в) соціальним та юридичним;
- г) законодавчим та добровільним;
- д) філологічним та системним.

24. Тлумачення, яке здійснюється спеціально уповноваженим компетентним у цій галузі органом державної влади – це:

- а) обов'язкове;
- б) офіційне;
- в) нормативне;
- г) законодавче;
- д) неофіційне.

25. Офіційне тлумачення поділяється на такі види:

- а) наукове і професійне;
- б) нормативне і доктринальне;
- в) нормативне і професійне;
- г) доктринальне і компетентне;
- д) нормативне і казуальне.

26. Нормативне тлумачення – це:

- а) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням

якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності;

б) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерпретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;

в) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вужчий за текстуальне вираження; «дух» закону вужчий за його «букву»;

г) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному текстовому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;

д) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальный текст, «дух» закону ширший за його «букву».

27. Казуальне офіційне тлумачення пов'язане з:

а) конкретним випадком;

б) актом тлумачення;

в) правилом поведінки;

г) конкретною поведінкою;

д) змістом норми права.

28. Казуальне тлумачення – це:

а) таке тлумачення, коли норма права роз'яснюється по конкретній справі, тобто уточнюються суб'єктивні права і обов'язки та інші юридичні факти і обставини в рамках конкретних правовідносин;

б) таке роз'яснення норм право, яке дається неофіційними суб'єктами, воно немає загальнообов'язкового характеру для суб'єктів суспільних відносин, так як не забезпечується державним примусом;

в) спеціальна діяльність офіційних і неофіційних суб'єктів суспільних відносин, спрямована на з'ясування і роз'яснення змісту і значення нормативно-правових актів, понять і може бути виражена в інтерпретаційних актах;

г) відносно тривалий процес формування юридичних норм, що починається з визнання державою певних суспільних відносин, усвідомлення необхідності їхнього правового регулювання, формального закріплення і державного захисту юридичних приписів;

д) з'ясування значення норми через встановлення її системних зв'язків з іншими нормами.

29. Казуальне тлумачення поділяється на:

а) автентичне та судове;

б) адміністративне та аутентичне;

в) судове та адміністративне;

г) легальне та судове;

д) адміністративне та легальне.

30. Суб'єктом офіційного тлумачення можуть бути:

- а) лише глава держави;
- б) неурядові правозахисні організації;
- в) неурядові організації та органи державної влади;
- г) лише Конституційний Суд України;
- д) усі державні органи;

31. Суб'єкти офіційного тлумачення визначаються:

- а) законом;
- б) суспільством;
- в) президентом;
- г) урядом;
- д) залежно від рівня нормативно-правового акта.

32. Президент України має право здійснювати:

- а) неофіційне тлумачення;
- б) критичне тлумачення;
- в) парадоксальне тлумачення;
- г) казуальне тлумачення;
- д) офіційне тлумачення.

33. Тлумачення норми права органом, що її видав, є:

- а) автентичним;
- б) неофіційним;
- в) делегованим;
- г) індивідуальним;
- д) доктринальним.

34. Автентичне тлумачення належить до:

- а) казуального тлумачення;
- б) неофіційного тлумачення;
- в) нормативного тлумачення;
- г) офіційного тлумачення;
- д) історико-політичне тлумачення.

35. Легальне тлумачення норми може бути:

- а) автентичним та казуальним;
- б) відомчим та міжвідомчим;
- в) централізованим та децентралізованим;
- г) офіційним та неофіційним;
- д) казуальним та міжвідомчим.

36. Тлумачення положень указу Президента України, що зафіксовано у спеціальному акті Президента – це:

- а) автентичне тлумачення;
- б) неофіційне тлумачення;
- в) делеговане тлумачення;
- г) неофіційне тлумачення;
- д) професійне тлумачення.

37. Прикладом авторського тлумачення норм права є:

- а) опублікована стаття практикуючого фахівця в галузі права щодо практичних аспектів функціонування окремого правового явища;
- б) висновок Конституційного Суду України;
- в) указ Президента України про роз'яснення деяких положень його попереднього указу;
- г) науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України;
- д) роз'яснення положень норми права керівником.

38. Повноваженнями щодо офіційного тлумачення Конституції України наділено:

- а) Президента України;
- б) Верховний Суд;
- в) Конституційний Суд України;
- г) Міністерство юстиції України;
- д) Верховну Раду України.

39. Офіційне тлумачення Конституції України Конституційним Судом України – це:

- а) логічне тлумачення;
- б) делеговане тлумачення;
- в) цільове тлумачення;
- г) казуальне тлумачення;
- д) автентичне тлумачення.

40. Тлумачення, що знаходить своє закріплення у рішенні чи вироку суду з конкретної справи:

- а) адміністративне тлумачення;
- б) судове тлумачення;
- в) буденне тлумачення;
- г) доктринальне тлумачення;
- д) казуальне тлумачення.

41. Судове тлумачення – це:

- а) тлумачення норми права головою суду;

- б) тлумачення норми права головою апеляційного суду;
- в) тлумачення судом норми права у зв'язку з розглядом конкретної справи;
- г) тлумачення норми права будь-яким суддею Верховного Суду;
- д) тлумачення норми права будь-яким працівником суду.

42. До офіційного виду тлумачення не належить:

- а) доктринальне тлумачення;
- б) автентичне тлумачення;
- в) казуальне тлумачення;
- г) нормативне тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

43. Роз'яснення змісту і мети правових норм, яке виходить від осіб, що не мають на те офіційних повноважень, а відтак, не володіє юридично-обов'язковою силою, – це:

- а) делеговане тлумачення;
- б) легальне тлумачення;
- в) неофіційне тлумачення;
- г) офіційне тлумачення;
- д) казуальне тлумачення.

44. Неофіційне тлумачення властиве:

- а) широкому колу осіб, які не володіють юридичними знаннями;
- б) лише професійним юридичним спілкам;
- в) омбудсмену;
- г) законодавчому органу;
- д) інститутам громадянського суспільства.

45. Неофіційне доктринальне тлумачення норм права може бути:

- а) синкретичне;
- б) систематизоване;
- в) синергетичне;
- г) статичне;
- д) логічне.

46. Видами неофіційного тлумачення норм права є:

- а) доктринальне, професійне та буденне;
- б) доктринальне, професійне та судове;
- в) аутентичне та судове;
- г) доктринальне, професійне та легальне;
- д) професійне, легальне та судове.

47. Доктринальне тлумачення норм права є різновидом:

- а) компетентного тлумачення;
- б) професійного тлумачення;
- в) неофіційного тлумачення;
- г) службового тлумачення;
- д) побутового тлумачення.

48. Тлумачення норм права юристами-науковцями – це:

- а) доктринальне тлумачення;
- б) автентичне тлумачення;
- в) побутове тлумачення;
- г) нормативне тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

49. Роз'яснення правових актів, яке надається вченими у зв'язку і в результаті їх теоретичних пошуків, наукового аналізу права, – це:

- а) професійне тлумачення;
- б) доктринальне тлумачення;
- в) буденне тлумачення;
- г) акт тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

50. Надання роз'яснення норм права юристом фахівцем є різновидом:

- а) легального тлумачення;
- б) професійного тлумачення;
- в) автентичного тлумачення;
- г) техніко-юридичного тлумачення;
- д) офіційного тлумачення.

51. Тлумачення норм права, що здійснюється представниками інших професій, досвідченими у питаннях права – це:

- а) професійне тлумачення;
- б) доктринальне тлумачення;
- в) буденне тлумачення;
- г) службове тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

52. Прикладом наукового тлумачення норм права є:

- а) опублікована стаття практикуючого фахівця у сфері права щодо практичних аспектів функціонування окремого правового явища;
- б) окрема думка судді Конституційного Суду України;
- в) укази Президента України;
- г) науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України;

д) роз'яснення, яке здійснюється тим органом, що видав норму, котра підлягає тлумаченню.

53. Тлумачення, яке здійснюється суб'єктами права, які не мають спеціальних юридичних знань:

- а) професійне тлумачення;
- б) доктринальне тлумачення;
- в) буденне тлумачення;
- г) службове тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

54. Роз'яснення змісту нормативно-правих приписів пересічним громадянином – це:

- а) доктринальне тлумачення;
- б) побутове тлумачення;
- в) казуальне тлумачення;
- г) цільове тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

55. Будь-яка особа може бути суб'єктом:

- а) побутового тлумачення норм права;
- б) доктринального тлумачення норм права;
- в) прямого тлумачення норм права;
- г) нормативного тлумачення норм права;
- д) автентичного тлумачення норм права.

56. Сукупність прийомів і засобів, які дозволяють з'ясувати зміст норми права і вираженої в ній волі з метою їх реалізації – це:

- а) спосіб тлумачення;
- б) засоби тлумачення;
- в) завдання тлумачення;
- г) предмет тлумачення;
- д) мета тлумачення.

57. З'ясування змісту норми права відповідно до закладеної у ній мети здійснюється за допомогою:

- а) спеціально-юридичного способу тлумачення;
- б) функціонального способу тлумачення;
- в) телеологічного способу тлумачення;
- г) історико-політичного способу тлумачення;
- д) логічного способу тлумачення.

58. Мовний або граматичний спосіб тлумачення також має назву:

- а) «словесний»;

- б) «буквений»;
- в) «письмовий»;
- г) «офіційний»;
- д) «скорочений».

59. Встановлення змісту норми права через мовні засоби і внутрішньо-текстові зв'язки здійснюється за допомогою:

- а) функціонального (соціологічний) способу тлумачення;
- б) історико-політичного способу тлумачення;
- в) системного (систематичного) способу тлумачення;
- г) філологічного способу тлумачення;
- д) телеологічного способу тлумачення.

60. Тлумачення, яке охоплює з'ясування окремих слів і термінів:

- а) систематичне;
- б) граматичне;
- в) офіційне;
- г) логічне;
- д) доктринальне.

61. Спосіб тлумачення норм права, заснований на значенні зв'язку юридичної норми з іншими нормами, із загальними нормативними положеннями та принципами права:

- а) історичний б;
- б) спеціальний;
- в) логічний;
- г) систематичний;
- д) казуальний.

62. Систематичний спосіб тлумачення норм права полягає у:

- а) з'ясуванні змісту норми права на підставі засобів граматичного і лексичного аналізу її словесного формулювання;
- б) з'ясуванні змісту норми права, шляхом визначення місця цієї норми серед норм даного нормативного акта та її порівняння з чинними нормами інших інститутів і галузей права;
- в) з'ясуванні змісту норми права відповідно до закладеної у ній мети;
- г) з'ясуванні змісту норми права на підставі використання законів, правил і прийомів формальної логіки;
- д) з'ясуванні змісту норм права на основі аналізу конкретних обставин, умов, в яких функціонує норма права.

63. Спосіб тлумачення правової норми, що полягає у врахуванні умінь, в яких реалізується та функціонує чи діє норма права, з'ясовується вплив факторів на зміст норми:

- а) систематичний;
- б) функціональний;
- в) історичний;
- г) логічний;
- д) історико-політичний.

64. Спосіб, заснований на даних історичних умов, подій при виданні закону:

- а) історичний спосіб тлумачення;
- б) логічний спосіб тлумачення;
- в) мовний спосіб тлумачення;
- г) системний спосіб тлумачення;
- д) функціональний спосіб тлумачення.

65. Сукупність прийомів, які використовуються для аналізу системних зв'язків норми права з іншими нормами права, їх місця та ролі у системі права, – це:

- а) історичний спосіб тлумачення;
- б) системний спосіб тлумачення;
- в) філологічний спосіб тлумачення;
- г) спеціально-юридичний спосіб тлумачення;
- д) логічний спосіб тлумачення.

66. Спосіб тлумачення норм права за допомогою прийомів логічного мислення, заснований на законах формальної логіки:

- а) історичний;
- б) логічний;
- в) мовний;
- г) системний;
- д) офіційний.

67. Дослідження техніко-юридичних засобів та прийомів вираження волі нормотворця з метою розкриття термінів, категорій, конструкцій та інших елементів його змісту – це:

- а) систематичний спосіб тлумачення;
- б) функціональний спосіб тлумачення;
- в) логічний спосіб тлумачення;
- г) спеціально-юридичний спосіб тлумачення;
- д) історико-політичний спосіб тлумачення.

68. Установлення змісту нормативно-правових приписів з урахуванням реальних умов життя суспільства, в яких норма права функціонує, – це:

- а) систематичний спосіб тлумачення;
- б) функціональний спосіб тлумачення;
- в) еволюційний спосіб тлумачення;
- г) спеціально-юридичний спосіб тлумачення;
- д) історико-політичний спосіб тлумачення.

69. Вид тлумачення норм права за обсягом:

- а) загальне;
- б) логічне;
- в) буквальне;
- г) граматичне;
- д) функціональне.

70. Результат інтерпретації, коли зміст норми права повністю співпадає з нормативно-правовим приписом джерела права, – це:

- а) буквальне тлумачення;
- б) поширювальне тлумачення;
- в) обмежувальне тлумачення;
- г) казуальне тлумачення;
- д) аутентичне тлумачення.

71. Буквальне тлумачення – це:

- а) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальний текст, «дух» закону ширший за його «букву»;
- б) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному текстовому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;
- в) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності;
- г) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерпретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;
- д) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вузчий за текстуальне вираження; «дух» закону вузчий за його «букву».

72. «Духом» закону є:

- а) дійсний зміст норми права;
- б) потенційний зміст закону;
- в) дотримання вимог моралі;
- г) доктринальне значення права;
- д) рівень правотворчості.

73. Вимога тлумачення норм права, що передбачає неможливість виходу за межі волі законодавця, вираженій у нормі права, – це:

- а) обмеженість;
- б) припущення;
- в) застереження;
- г) правове застереження;
- д) зауваження.

74. Результат інтерпретації, коли зміст норми права вужчий від нормативно-правового припису джерела права, – це:

- а) казуальне тлумачення;
- б) аутентичне тлумачення;
- в) обмежувальне тлумачення;
- г) буквально тлумачення;
- д) поширювальне тлумачення.

75. Обмежувальне тлумачення – це:

- а) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності;
- б) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерпретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;
- в) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальный текст, «дух» закону ширший за його «букву»;
- г) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному текстовому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;
- д) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вужчий за текстуальне вираження; «дух» закону вужчий за його «букву».

76. Розширювальне тлумачення – це:

- а) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерпретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;
- б) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному текстовому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;
- в) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вужчий за текстуальне вираження; «дух» закону вужчий за його «букву»;
- г) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальный текст, «дух» закону ширший за його «букву»;
- д) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності.

77. Розширювальне тлумачення має місце, коли:

- а) норма є парадоксальною;
- б) норма не чітко сформульована;
- в) норма не відповідає міжнародним стандартам;
- г) зміст норми більш широкий ніж її текст;
- д) існує колізія.

78. Офіційне тлумачення виражається:

- а) у вигляді статей;
- б) у законодавчих актах;
- в) в інтерпретаційних актах;
- г) у кодексах, законах та постановах;
- д) у правозастосовних актах.

79. Акт-документ, що містить роз'яснення змісту та порядку застосування норми права, сформульоване уповноваженим органом у межах його компетенції, та має обов'язкову силу, – це:

- а) інтерпретаційний акт;
- б) нормативний акт;
- в) нормативно-правовий акт;
- г) правозастосовний акт;
- д) законодавчий акт.

80. Різновидами правотлумачних актів за суб'єктами є:

- а) загальні, спеціальні;
- б) офіційні, неофіційні;
- в) нормативні, казуальні;
- г) автентичні, делеговані;
- д) правотворчі, правозастосовні.

81. За сферою дії інтерпретаційні акти класифікують на:

- а) письмові, вербальні;
- б) нормативні, казуальні;
- в) автентичні, делеговані;
- г) постанови, розпорядження;
- д) матеріальні, процесуальні.

82. Акти тлумачення, що застосовуються для поширення на невизначене коло осіб і випадків, – це:

- а) акти нормативного тлумачення;
- б) акти казуального тлумачення;
- в) акти судового тлумачення;
- г) акти офіційного тлумачення;

д) акти імперативного тлумачення.

83. *Актом офіційного тлумачення норм права є:*

- а) постанова Кабінету міністрів України;
- б) припис прокурора;
- в) постанова про відкриття виконавчого провадження;
- г) постанова Пленуму Верховного Суду;
- д) цивільно-правовий договір.

84. *Лист-роз'яснення законодавства у відповідь на запит – це:*

- а) акт судового тлумачення;
- б) акт адміністративного тлумачення;
- в) акт процесуального тлумачення;
- г) акт кримінального тлумачення;
- д) акт нормативного тлумачення.

85. *Основні реквізити письмових інтерпретаційних актів, які найчастіше використовуються:*

- а) назва (вид) інтерпретаційного акта, дата, підпис, затвердження, погодження, печатка, нумерація сторінок;
- б) назва (вид) інтерпретаційного акта, заголовок, адресат, дата, печатка, нумерація сторінок;
- в) заголовок, адресат, дата, підпис, затвердження, погодження, печатка, нумерація сторінок;
- г) назва (вид) інтерпретаційного акта, заголовок, адресат, дата, підпис, затвердження, погодження, печатка, нумерація сторінок;
- д) назва (вид) інтерпретаційного акта, заголовок, адресат, дата, підпис.

86. *Офіційні акти тлумачення норм права, в яких відображаються процесуальні рішення, мають типову структуру:*

- а) описово-мотивувальна, резолютивна, дата, підпис, затвердження, погодження;
- б) вступна частина, описово-мотивувальна та резолютивна;
- в) вступна частина, резолютивна, заголовок, адресат, дата, підпис;
- г) мотивувальна частина, назва (вид) інтерпретаційного акта, заголовок, адресат, дата, підпис;
- д) назва (вид) інтерпретаційного акта, заголовок, адресат, дата, підпис.

87. *Вступна частина в судових інтерпретаційних актах (рішеннях, ухвалах і постановах) містить:*

- а) міркування суду, які привели його до висновку, викладеного в тексті рішення, покликає подати переважно хронологію подій;
- б) всі юридично значущі факти та достатню кількість фонових обставин;

- в) низку вимог щодо її змісту із зазначенням часу та місця постановлення, прізвищ суддів та найменувань сторін, а також характеру позову;
- г) остаточний результат розгляду судом конкретної справи;
- д) засвідчення акта тлумачення і права осіб, які його підписали.

88. *Описова частина в судових інтерпретаційних актах (рішеннях, ухвалах і постановках) містить:*

- а) міркування суду, які привели його до висновку, викладеного в тексті рішення, покликаючи подати переважно хронологію подій;
- б) всі юридично значущі факти та достатню кількість фонових обставин;
- в) низку вимог щодо її змісту із зазначенням часу та місця постановлення, прізвищ суддів та найменувань сторін, а також характеру позову;
- г) остаточний результат розгляду судом конкретної справи;
- д) засвідчення акта тлумачення і права осіб, які його підписали.

89. *Мотивувальна частина в судових інтерпретаційних актах (рішеннях, ухвалах і постановках) містить:*

- а) міркування суду, які привели його до висновку, викладеного в тексті рішення, покликаючи подати переважно хронологію подій;
- б) всі юридично значущі факти та достатню кількість фонових обставин;
- в) низку вимог щодо її змісту із зазначенням часу та місця постановлення, прізвищ суддів та найменувань сторін, а також характеру позову;
- г) остаточний результат розгляду судом конкретної справи;
- д) засвідчення акта тлумачення і права осіб, які його підписали.

90. *Резолютивна частина у судових інтерпретаційних актах (рішеннях, ухвалах і постановках) містить:*

- а) міркування суду, які привели його до висновку, викладеного в тексті рішення, покликаючи подати переважно хронологію подій;
- б) всі юридично значущі факти та достатню кількість фонових обставин;
- в) низку вимог щодо її змісту із зазначенням часу та місця постановлення, прізвищ суддів та найменувань сторін, а також характеру позову;
- г) остаточний результат розгляду судом конкретної справи;
- д) засвідчення акта тлумачення і права осіб, які його підписали.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Ві-*

- домості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
 - ❖ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
 - ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
 - ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
 - ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
 - ❖ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
 - ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
 - ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
 - ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
 - ❖ Регламент Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року. *Вісник Конституційного суду України*. 2018. № 2. Стор. 14.

Спеціалізована література:

1. Андрейків А. І. Тлумачення норм звичаєвого права у практиці міжнародних та національних судових установ. *Право.ua*. 2016. № 1. С. 159-165.
2. Антошкіна В. К. Поняття та правова природа судових інтерпретаційних актів. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 153-156.
3. Антошкіна В. К. Способи тлумачення в цивільному праві та їх роль в правозастосовній практиці. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 110-114.
4. Балинська О. М. Методологіяні засади герменевтики та прагматизму у процесі тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2017. Вип. 2. С. 3-12.
5. Білозьоров Є. В. Казуальне тлумачення норм права: теоретичні та практичні аспекти розуміння. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2015. Вип. 27. С. 207-215.
6. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33-39.

7. Ватаманюк В. Судове тлумачення і принцип верховенства права. *Українське право*. 2006. № 1 (19). С. 248-259.
8. Волвенко П. В. Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 226 с.
9. Галуцько В. В. Професійно-правове тлумачення права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 151-154.
10. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність. *Право України*. 2010. № 1. С. 142-147.
11. Гончаров В. В. Офіційне тлумачення юридичних норм як засіб встановлення і трансформації їх змісту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 16 с.
12. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 257-264.
13. Горбатюк В. Л. Багатоаспектна процедура тлумачення правових норм. *Інформація і право*. 2016. № 1 (16). С. 79-84.
14. Грищук О. В., Заболотна Н. Я. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір: моногр. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. і права, 2017. 213 с.
15. Дашковська О. Інтерпретаційні акти органів судової влади (на прикладі актів конституційного судочинства). *Загальні проблеми правової науки*. 2011. № 2 (65). С. 26-34.
16. Дружиніна-Сендецька Т. В. Тлумачення у праві: особливості герменевтичного підходу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 19 с.
17. Дудаш Т. Вплив праворозуміння органів конституційної юрисдикції на їх правотлумачну діяльність (Німеччина, США, Україна). *Право України*. 2010. № 4. С. 199-205.
18. Євграфова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 40-51.
19. Заболотна Н. Я. Принципи тлумачення нормативно-правового договору: поняття, види та значення. *Наше право*. 2014. № 1. С. 35-40.
20. Заєць А. Г. Тлумачення правових норм у сучасних умовах: функції та методи. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2007. Вип. 37. С. 66-71.
21. Зубенко А. В. Акти тлумачення норм права у світлі концепцій праворозуміння. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2011. Вип. 16. С. 63-69.
22. Зубенко А. В. Інтерпретаційна техніка актів тлумачення норм права. *Форум права*. 2012. № 4. С. 395-398.
23. Зубенко А. В. Щодо питання віднесення інтерпретаційних актів до джерел права. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2010. Вип. 10. С. 107-111.
24. Івановська А. М. Офіційне тлумачення Конституції і законів України як

- повноваження Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 19-35.
25. Іванчук Н. В. Історико-правові засади становлення та розвитку тлумачення норм права в юридичній науці. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 132-134.
 26. Кадикало О. І. Офіційне тлумачення норм Конституції і законів конституційними судами (на прикладі України та країн СНД): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 197 с.
 27. Кампо В., Нікітіна І. Принципи офіційного тлумачення Конституції та законів України: перспектива конституціоналізації. *Право України*. 2012. № 9. С. 310-315.
 28. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: моногр. Харків: Право, 2008. 296 с.
 29. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 40 с.
 30. Капліна О. В. Про тлумачення норм кримінально-процесуального права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 27. С. 117-125.
 31. Капліна О. В. Проблеми єдності термінологічного наукового інструментарію при означенні способів тлумачення норм права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 26-34.
 32. Капліна О. В. Телеологічне (цільове) тлумачення норм кримінально-процесуального права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 170-182.
 33. Карабань В. Я. Тлумачення актів цивільного законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 193 с.
 34. Каращук К. Деякі аспекти тлумачення норм права. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 4. С. 118-123.
 35. Киця О. С. Методологічна основа дослідження юридичної техніки актів судового тлумачення. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 22-29.
 36. Киця О. С. Юридико-технічні інструменти побудови актів судового тлумачення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 97-103.
 37. Коломоєць Т. О., Костенко О. І. Тлумачення актів адміністративного законодавства: моногр. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 200 с.
 38. Корейба І. В. Офіційне тлумачення – Повноваження Конституційного Суду України. *Право і Безпека*. 2009. № 5. С. 14-20.
 39. Косович В. М. Нормативна регламентація тлумачення нормативно-правових актів України як передумова для їх удосконалення. *Наше право*. 2013. № 11. С. 5-13.
 40. Костенко О. І. Тлумачення актів адміністративного законодавства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 16 с.
 41. Костюк О. М. Реалізація права на нормативне тлумачення судовими органами влади України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 74. С. 26-38.

42. Костюк О. М. Теоретико-правові засади нормативного тлумачення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 16 с.
43. Косцова І. П. Герменевтичний метод тлумачення норм права: історична та юридична дивергенція. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 153-158.
44. Косцова І. П. Системне тлумачення норм права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
45. Косцова І. П. Системний метод тлумачення норм права: теоретичні засади використання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 1. С. 22-26.
46. Косцова І. П. Функції системного тлумачення норм права. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. Вип. 1 (1). С. 28-31.
47. Котенко М. В. Системний спосіб тлумачення та його використання в судовій практиці України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
48. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 18 с.
49. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону: моногр. Львів: ЛьВДУВС, 2015. 263 с.
50. Кретьова І. Ю. Тлумачення права: доктрини, розвинуті Європейським судом з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
51. Кривицький Ю. Історичний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 32-36.
52. Кривошия І. Тлумачення норм права на основі філософських поглядів Іммануїла Канта. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 4-10.
53. Лепіш Н. Я. Наукове розуміння тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: *Юридична*. 2015. Вип. 4. С. 12-24.
54. Лепіш Н. Я. Роль інтерпретаційних актів у правовій діяльності та регулюванні суспільних відносин. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 22-25.
55. Лепіш Н. Я. Структура актів тлумачення норм права. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 307-313.
56. Лепіш Н. Я. Функції актів тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: *Юридична*. 2013. Вип. 2. С. 486-493.
57. Ляшенко Р. Д. Казуальне судове тлумачення: поняття та принципи. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 492-498.
58. Малента В. С. Доктринальне тлумачення норм права. *Юридична Україна*. 2008. № 12. С. 30-36.
59. Малента В. С. Історичні аспекти становлення тлумачення норм права. *Віс-*

- ник Академії адвокатури України. 2010. Вип. 1. С. 18-21.
60. Малента В. С. Неофіційне тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 246 с.
 61. Малишев Б. В. Телеологічний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичні аспекти. *Адвокат*. 2011. № 10. С. 7-14.
 62. Манукян А. Г. Толкование норм права: виды, система, передлы действия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2006. 177 с.
 63. Матат Ю. І. Роль юридичного тлумачення норм права в механізмі подолання прогалін у законодавстві. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 116. С. 3-9.
 64. Михайлович Д. М. Роль правової ідеології в тлумаченні норм права. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 32. С. 235-240.
 65. Міщенко М. М. Розуміння та тлумачення в психоаналізі: філософсько-герменевтичний підхід: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Харків, 2011. 20 с.
 66. Молибога М. П. Класифікація тлумачення норм права. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 50. С. 76-83.
 67. Молибога М. П. Тлумачення (інтерпретація) правових норм: наукове та практичне значення: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 188 с.
 68. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 42-46.
 69. Мочерад А. Сутність та ознаки інтерпретаційних правових актів. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2019. С. 9-12.
 70. Музика-Стефанчук О. А., Мазниця А. А. Сучасні проблеми тлумачення норм фінансового права України: моногр. Кам'янець-Подільський: Друкарня Рута, 2014. 231 с.
 71. Нікітіна І. О. Особливості застосування історичного тлумачення актів законодавства в практиці Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 5. С. 97-103.
 72. Опотяк С. З. Основні правила тлумачення норм права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 115-119.
 73. Опотяк С. З. Про тенденцію телеологічного (цільового) тлумачення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 100-107.
 74. Опотяк С. З. Роль тлумачення правових норм в удосконаленні законодавства України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1 (1). С. 46-52.
 75. Палешник С. І. Доктринальне тлумачення в судовій практиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 40-44.
 76. Палешник С. І. Способи тлумачення норм права Європейським судом з прав людини. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 237-245.
 77. Палешник С. І. Судове тлумачення норм права. *Науковий вісник Ужго-*

- родського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 28 (1). С. 34-37.
78. Палешник С. І. Тлумачення в судовій практиці: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
 79. Панчак О. Г. Доктринальне тлумачення закону про кримінальну відповідальність: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 251 с.
 80. Подорожна Т. С. Особливості тлумачення норм права за допомогою законодавчих дефініцій. *Університетські наукові записки*. 2010. № 3. С. 13-17.
 81. Прийма С. В. Принципи тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 194 с.
 82. Прийма С. В. Способи тлумачення норм права: загальнотеоретична характеристика. *Юрист України*. 2011. № 3 (16). С. 10-16.
 83. Прийма С. Ознаки тлумачення норм права. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3 (58). С. 239-248.
 84. Прийма С. Принцип розумності тлумачення норм права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3 (70). С. 34-43.
 85. Прийма С. Пропорційність як принцип тлумачення права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 42-48.
 86. Рабінович П. Офіційно-нормативне тлумачення законодавства як інструмент адаптації правового регулювання до соціальних змін. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С. 112-115.
 87. Савенко М. Д. Класифікація принципів тлумачення норм права. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2014. Т. 155. С. 9-13.
 88. Садовський М. М. Загальна характеристика універсальних принципів доктринального тлумачення права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 5. Т. 1. С. 44-46.
 89. Садовський М. М. Окремі теоретичні питання тлумачення норм права. *Право та державне управління*. 2014. № 4. С. 4-8.
 90. Садовський М. М. Теоретико-правові засади доктринального тлумачення права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
 91. Самсін І. Л. Тлумачення актів законодавства України про оподаткування: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 224 с.
 92. Сендецька Т. В. Тлумачення та застосування інтерпретаційно-правових актів на прикладі судових органів України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 58-63.
 93. Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «тлумачення норм права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 35-43.
 94. Спасибо-Фатєєва І. Доктринальне тлумачення. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 1. С. 35-38.
 95. Тимофєєв О. О. Тлумачення податково-правових норм: моногр. Харків: Право, 2013. 214 с.

96. Тихий В. Правова природа, повноваження, рішення та висновки Конституційного Суду України. *Право України*. 2010. № 6. С. 26-33.
97. Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України: моногр. Харків: Факт, 2003. 328 с.
98. Топчій В. В. Офіційне тлумачення конституційних норм щодо прав людини у парадигмі юридичної герменевтики. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 276-283.
99. Хиля М. Дослідження проблеми тлумачення нормативно-правових актів у працях дореволюційних учених. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 277-283.
100. Шутак І. Д. Юридична техніка тлумачення норм права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 11. С. 18-24.
101. Юхимюк О. М. Функції правозастосовного тлумачення норм права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2011. № 4. С. 91-95.
102. Яворська В. Г. Поняття змісту актів судового тлумачення, спрямованих на забезпечення єдності у застосуванні судами України кримінального законодавства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 4. С. 281-288.

ТЕМА 14. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА

Реалізація норм права: поняття та ознаки. Форми реалізації норм права.

Застосування норм права: поняття, ознаки та види.

Підстави, форми і функції застосування норм права.

Стадії застосування права.

Акти правозастосування: поняття та види.

Прогалини в праві та засоби їх подолання. Аналогія закону. Аналогія права.

Колізії в праві та правила їх подолання.

Одним із актуальних напрямів як теоретико-правової, так і галузевих юридичних наук є дослідження реалізації правових норм.

Реалізація норм права – це зумовлена нормами права правомірна поведінка суб'єктів права з метою досягнення соціально-корисного результату, передбаченого законодавцем, і виявлення соціальної цінності даної норми. Реалізація права може бути пов'язаною як із здійсненням правомірних дій, так і з правомірною бездіяльністю. Результатом реалізації права є досягнення відповідності фактичних дій (бездіяльності) вимогам норм права щодо цієї поведінки суб'єктів права¹.

Типами реалізації норм права є: безпосередня реалізація – суб'єкти права самостійно, без зовнішнього втручання чи допомоги втілюють юридичні правила у своїй поведінці, здійснюють права та виконують обов'язки; правозастосовна реалізація – має місце тоді, коли права та обов'язки не можуть бути реалізовані їх носієм без залучення спеціальних осіб (суб'єктів правозастосування)².

Існує три форми безпосередньої реалізації права – *дотримання, виконання і використання*.

Дотримання – це така форма реалізації забороняючих чи охоронних правових норм, яка полягає в утриманні від дій, заборонених цими нормами, суворому додержанні встановлених заборон. Для реалізації забороняючих норм необхідним є утримання від заборонених дій, тобто пасивна поведінка³.

¹ Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. 2-ге вид. Харків: Одиссей, 2008. 432 с.

² Теорія держави і права: посіб. для підготовки до держ. іспитів / за заг. ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2012. 192 с.

³ Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

Дотримання встановлених заборон відбувається, як правило, непомітно: в процесі правомірної бездіяльності чи під час здійснення дозволених дій. *Наприклад*, студент, знаходячись на лекції і не вчиняючи заборонених діянь, реалізує усі забороняючі та охоронні норми¹.

Виконання норм права – це така форма реалізації, яка полягає в обов'язковому вчиненні діянь, що передбачаються нормами права та (або) укладеними на їх підставі договорами. Виконання обов'язків шляхом вчинення визначених дій в деяких випадках прирівнюється до утримання від тих чи інших дій. Виконання незалежно від того, яким шляхом воно досягається – в результаті активних дій або ж утриманням від них (бездіяльності), завжди пов'язано з втіленням у життя зобов'язуючих приписів.

Виконання права термінологічно є дуже схожим з його дотриманням. Але виконання виступає як форма здійснення суб'єктами як активних, так і пасивних обов'язків, тоді як правова заборона – це різновид юридичного обов'язку лише пасивного типу².

На відміну від дотримання, виконання передбачає реалізацію конкретних правових відносин, що характеризується наявністю не менше двох суб'єктів, встановленням між ними чіткого правового зв'язку на основі передбачених в гіпотезі норм права юридичних фактів.

Використання норм права – це форма реалізації суб'єктивного права, при якій здійснюється втілення в життя уповноважуючих норм. Останні надають суб'єктам право на здійснення передбачених в них позитивних діянь.

Використання права відрізняється від двох попередніх форм реалізації правових норм тим, що в цьому випадку відбувається здійснення суб'єктивних прав, а не реалізація юридичних обов'язків та заборон. Особі надається право самій вирішувати користуватися наданим правом чи ні. Але у будь-якому випадку, за наявності бажання особи, ця норма буде реалізована³.

Зазвичай використання передбачає активну поведінку. Водночас, необхідно відзначити, що існують випадки, коли реалізація права у формі використання можлива й у пасивній поведінці.

Особливою формою реалізації права виступає **правозастосування (застосування норм права)**. В юридичній літературі поняття «застосування норм права» розглядається як: особлива форма реалізації норм права, яка здійснюється державними та громадськими організаціями в межах їх компетенції у формі владно-організуючої діяльності з конкретизації норми права;

¹Актуальні проблеми теорії держави та права: курс лекцій. НАВС. Київ, 2014. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/enforcement/info/lec1.html>.

²Актуальні проблеми теорії держави та права: курс лекцій. НАВС. Київ, 2014. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/enforcement/info/lec1.html>.

³Ведерніков Ю. А. Теорія держави та права : навч. посіб. / Ю. А. Ведерніков, В. С. Грекул, А. В. Папірна. Д. : Юрид. акад. МВС, 2005. 224 с.

форма реалізації норм права, яка включає юридично-організаційну діяльність держави з втілення правових норм щодо конкретних суб'єктів; владна діяльність органів держави чи інших органів, повноваження яких делегує держава, які видають індивідуальні акти на основі норм права¹.

Необхідність правозастосування обумовлена тим, що воно продовжує правове регулювання, розпочате нормотворчістю, на рівні конкретних життєвих ситуацій.

Ознаки застосування права:

1) має владний характер, оскільки це діяльність компетентного органу або посадової особи, проте владно-організуюча діяльність здійснюється *лише в межах наданих повноважень*. Владність рішення компетентного органу або посадової особи означає певне відношення між суб'єктами права, в якому присутні управління вчинками людей та інших суб'єктів права в імперативній формі². Ця форма завжди передбачає:

а) односторонність волевиявлення органу (посадової особи), наділеного владними повноваженнями, хоча у ряді випадків ініціатором видання акта застосування виступає не сам цей орган;

б) категоричність передбаченого цим актом веління;

в) обов'язковість владних рішень для виконавців, підкорення їх волі;

г) забезпеченість і охорона таких рішень примусовою силою держави.

Серед органів, що застосовують норми права, можна виділити органи юрисдикції – суди (загальні, господарські, адміністративні та ін.);

2) має індивідуалізований, персоніфікований характер, оскільки являє собою вирішення конкретної справи, життєвого випадку, певної правової ситуації на основі норм права, тобто полягає у «прикладанні» норм права до конкретної особи (персони), конкретних обставин³.

3) має процедурно-процесуальний характер, оскільки є своєрідним процесом – офіційним порядком дій, що складається з низки послідовних стадій⁴;

4) має творчий, інтелектуальний характер, оскільки це завжди інтелектуальна діяльність. Для застосування норм права необхідно свідомо проводити низку дій;

5) здійснюється на основі норм права. При цьому розуміння норми права і конкретного випадку є одним і тим же розумовим актом, результатом якого виступає конкретизуюча норма;

б) має юридично оформлений характер – завершується ухваленням спе-

¹ Павлишин О.В. Правозастосування та його ознаки в контексті семіотико-правового аналізу правової реальності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1. С. 161-172.

² Актуальні проблеми теорії держави та права: курс лекцій. НАВС. Київ, 2014. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/enforcement/info/lec1.html>.

³ Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. 4-те вид., допов. і переробл. Київ: Правова єдність; Алерта, 2014. 524 с.

⁴ Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правотворчість». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 69-79.

ціального акта (у більшості випадків – письмового), який називається актом застосування норм права або правозастосовним актом.

Правозастосування – це державно-владна, організуюча діяльність компетентних осіб, що здійснюється в спеціальному процедурно-процесуальному порядку, яка полягає в індивідуалізації юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків та завершується прийняттям індивідуального рішення (акта застосування норм права)¹.

Мета застосування права – задоволення не особистих потреб тих, хто застосовує норми права і не лише потреб осіб, які реалізують права і обов'язки, а законних інтересів усього суспільства.

За допомогою правозастосовної діяльності здійснюється два завдання:

- 1) організація виконання приписів норм права;
- 2) забезпечення реакції з боку державних органів за порушення або неналежне виконання норм права.

Функції застосування права – це основні напрями впливу правозастосовної діяльності на вольові суспільні відносини, в яких розкривається їх місце та роль в механізмі правового регулювання². Як і функції права, **функції правозастосовної діяльності слід розглядати в трьох площинах:**

загально соціальна функція правозастосовної діяльності проявляється в тому, що на рівні індивідуально-конкретних правових приписів вона виступає в якості однієї із форм соціального управління;

спеціально-юридичні функції застосування права, які розрізняються в залежності від місця і ролі в механізмі правового регулювання на:

а) **індивідуально-регулятивну** (правонаділяюча) функцію, сутність якої полягає в головному елементі змісту застосування права – в правозастосовній конкретизації;

б) **правоохоронну функцію**, яка полягає в тому, що правоохоронна діяльність служить засобом захисту прав і законних інтересів суб'єктів, сприяє відновленню порушеного права, компенсації за завдану шкоду³.

Акт застосування права, у випадку скоєння правопорушення є однією з підстав для притягнення до юридичної відповідальності, накладення стягнення чи покарання.

в) **правопоновлюючу функцію**, яка розкриває особливості процесу застосування права в тих випадках, коли в законодавстві наявні прогалини.

Особливістю правозастосовної діяльності є те, що не кожний суб'єкт права може нею займатися, оскільки цей вид правової діяльності завжди

¹ Теорія держави та права : навч. посіб. / Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

² Коваль Н.Т. Зasadничі принципи правозастосування у розбудові правової держави: методологічні основи концептуалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2019. 22 с.

³ Актуальні проблеми теорії держави та права: курс лекцій. НАВС. Київ, 2014. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/enforcement/info/lec1.html>.

пов'язаний з використанням владних повноважень. У зв'язку з тим застосування права відбувається не довільно, у будь-який зручний правозастосовнику момент часу, а в законодавчо передбачених випадках і в особливому – суворо регламентованому – процесуальному порядку. Беручи це до уваги, правозастосовний процес слід розглядати, виходячи із двох взаємозалежних аспектів: по-перше, це організаційно-правова форма здійснення застосування права, що виражається в комплексі правозастосовних дій щодо реалізації юридичних приписів; по-друге, з функціональної точки зору він є особливим видом юридичної діяльності компетентних суб'єктів, наділених владними повноваженнями, яка здійснюється в суворій відповідності із процесуально-процедурними регламентами з метою вирішення конкретної юридичної справи¹.

Правозастосовна діяльність як процес опосередкованої реалізації права **складається з кількох послідовних стадій**, результати кожної з яких потім знаходять своє відображення у відповідному акті застосування права².

До цих стадій належать такі:

- **встановлення фактичних обставин юридичної справи і їх оцінка.**

На цій стадії застосування права проводяться збір, систематизація й аналіз інформації (доказів), які мають відношення до розглянутої юридичної справи й можуть вплинути на владне правозастосовне рішення, що виноситься. Уся зібрана інформація, перед тим як вона буде залучена до справи, має пройти перевірку (оцінку) на те, чи стосується справи (чи є виявлена інформація значущою для справи), на допустимість (чи отримана вона без порушень чинного законодавства), вірогідність (чи підтверджується іншими джерелами, чи узгоджується з ними) і повноту (достатність, яка означає, що наявна інформація дозволяє повністю відтворити обставини, що відбулися). Якщо всі перераховані умови виконані, то правозастосовник може приступати до наступної стадії застосування права;

- **встановлення фактичних обставин справи (юридична кваліфікація), що полягає у виборі й аналізі правового припису, який підлягає застосуванню й відповідає встановленим фактичним обставинам у розглянутій юридичній справі.** Правозастосовник дає правову оцінку інформації, зібраній на попередній стадії, шляхом виявлення в законодавстві правового припису (правової норми), що найбільше підходить до розглянутої в рамках юридичної справи ситуації. Ця стадія починається із зіставлення правових норм з наявною інформацією у справі, а закінчується ідентифікацією (встановленням відповідності) конкретної норми зафіксованим у справі обстави-

¹ Слин'ко Д.В. Особливості правозастосовного процесу в діяльності органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 97-103.

² Бочаров Д. О. Правозастосовна діяльність: поняття, функції та форми: Проблемні лекції. Дніпро: АМСУ, 2006. 73 с.

нами¹;

• **прийняття (винесення) владного рішення у справі і його документальне оформлення.** На третій стадії правозастосовник конкретизує виявлену правову норму в рішенні, що виноситься, з урахуванням наявних у справі обставин. На цій же стадії відбувається видання правозастосовником такого юридичного документа, як **акт застосування права**, в якому відображаються основні результати правозастосовної діяльності, здійсненої в рамках розгляду конкретної юридичної справи. Саме на третій стадії відбувається винесення суб'єктом застосування права владного рішення у справі, обов'язкового для виконання адресатом правозастосування².

Правозастосовна діяльність має здійснюватися відповідно до визначених, загальноновизнаних принципів – вимог правильного застосування права. Найважливішими з них є:

1) **вимога законності.** Ця вимога включає кілька компонентів. По-перше, рішення у справі має виноситися правозастосовувачем у рамках своєї компетенції. По-друге, правозастосовувач зобов'язаний засновувати рішення на нормах права, точно дотримуючись їх змісту, не ухиляючись (навіть під слухними приводами) від застосування норми, що стосується справи. По-третє, суб'єкт правозастосовної діяльності має діяти відповідно до встановленої процедури;

2) **вимога обґрунтованості** означає повне виявлення, ретельне вивчення і використання всіх матеріалів, що відносяться до справи, ухвалення рішення тільки на основі достовірних, добре перевірених, безсумнівних фактів;

3) **вимога доцільності** означає врахування конкретних умов застосування норми права, взяття до уваги специфіки ситуації, що склалася, у момент винесення рішення. Норма права не може включати всіх конкретних деталей ситуації, що вимагає рішення, тому правозастосовувач має обрати найбільш оптимальний (економний та ефективний) варіант реалізації правових приписів. Особливо слід зазначити, що мотив доцільності не повинен суперечити вимозі законності;

4) **вимога справедливості** виявляється у тому, що правозастосовувач зобов'язаний неупереджено підходити до дослідження обставин справи і до її учасників. Ухвалене правозастосовувачем рішення має відповідати не тільки букві, а й духові закону, тобто узгоджуватися з принципами моралі та загальнолюдськими цінностями³.

Правильне застосування права сприяє ефективному захисту прав і свобод людини, зміцненню законності та стабілізації правопорядку, підвищує

¹ Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 21 с.

² Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. 2-ге вид. Харків: Одіссей, 2008. 432 с.

³ Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. 2-ге вид. Харків: Одіссей, 2008. 432 с.

авторитет державних органів та їхніх посадовців.

Проте існує таке поняття як правозастосовна помилка – дія або сукупність дій здійснюваних суб'єктом правозастосування, що наділені ненавмисним або випадковим (оманливим) характером та призводять до прийняття хибного кінцевого рішення. Таким чином, необхідно визнати правозастосовну помилку як протиправний юридичний факт, допущений суб'єктом правозастосування в результаті неухважності або ж необережності, і який наділений, як правило, випадковим і неусвідомленим характером на етапі прийняття кінцевого рішення¹.

У Законі України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р. зазначено, що **документ** – матеріальний носій, що містить інформацію основними функціями якої є її збереження та передавання у часі та просторі². **Юридичний документ** являє собою один з видів документів.

Юридичний документ – це носій юридично значимої інформації, з яким норми вдачі пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин, який відповідно до норм права служить підставою чи підтвердженням прав і обов'язків учасників цих правовідносин³.

Юридичні документи супроводжують усі стадії правового регулювання. За допомогою юридичних документів засоби правового регулювання (норми, індивідуальні рішення, угоди тощо) стають об'єктивованими, доступними для інших суб'єктів, їм надається певна офіційність.

Юридичний документ розроблюється як фізичними, так і юридичними особами, може бути як офіційним, так і неофіційним.

В якості **основних ознак юридичних документів** можна виділити наступні:

1) **матеріальна форма** – юридичний документ, як і всі інші документи, створений у вигляді матеріального носія інформації: паперового документа, електронного документа, у формі речі (наприклад, номерок, одержуваний у гардеробі, виступаючий специфічною формою договору зберігання);

2) **інформативність** – в документі в різній формі міститься інформація, яка може бути сприйнята людьми;

3) **юридична сила** – такий документ або породжує, або засвідчує (підтверджує) юридичні права та обов'язки учасників певних правовідносин. Саме в цьому полягає головне функціональне призначення цього виду документів;

4) **правова визначеність статусу документа** – норми права містять вказівки на існування юридичних документів, на можливість їх використання в конкретній ситуації для певних юридичних цілей. Ця ознака припускає, що нор-

¹ Прус Е. У. Помилка при застосуванні права. Поняття та характеристика. *Актуальні проблеми політики*. 2014. № 51. С. 79-86.

² Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року (зі змінами і доповн.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

³ Гиляка О. Юридичний документ: особливості та законодавче виконання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3. С. 165-171.

мами права визначаються і закріплюються юридичні наслідки використання таких документів;

5) *формальність* – норми права передбачають вимоги до форми, змісту документа і його реквізитами. Дотримання цих вимог є необхідною умовою можливості використання юридичного документа за призначенням¹.

До змісту юридичного документа висувається низка вимог, які можна поділити на такі групи:

- *правові вимоги* до змісту юридичних документів;
- *логічні вимоги* до змісту юридичного документа, які включають в себе вимоги щодо точності, чіткості, зрозумілості (доступності) тексту юридичного документа;
- *структурні вимоги* до змісту юридичного документа включають в себе вимоги щодо єдності і внутрішньої логіки тексту юридичного документа, послідовності розміщення правового матеріалу в тексті документа;
- *мовностилістичні вимоги* до змісту юридичних документів: грамотність правових термінів, виразність шрифту, офіційність стилю юридичних документів тощо (розглядаються в окремому розділі)².

Підсумком правозастосовної діяльності виступають *акти застосування норм права*. *Акти застосування права повинні і можуть вивчатися в різних аспектах*: як самостійна правова категорія; юридичний засіб державного управління суспільством; одна з правових форм здійснення функцій держави; організаційна форма діяльності державних органів і окремих громадських організацій; найважливіший засіб реалізації юридичних норм; індивідуально визначені юридичні акти; спеціальний юридичний факт тощо³.

Вони виступають у різних формах зв'язків і відносин з іншими правовими явищами. Це зумовлює багатогранність і складність актів застосування та їх особливе призначення як в механізмі правового регулювання, так і в механізмі правозастосування. *Призначення правозастосовного акта в механізмі правозастосування полягає в наступному*:

- акт застосування права є юридичним засобом впливу на суспільні відносини;
- акти застосування виступають як юридичні факти. Вони є елементом юридичного (фактичного) складу, причому елементом (фактом), який завершує вказаний склад. З винесенням цього акта виникає, змінюється чи припиняється правовідносини;
- акт застосування – це засіб конкретизації норм права. Права і обов'язки в конкретному обсязі «прив'язуються» до персонально визначених суб'єктів;
- в актах застосування реально проявляється владність, примусовість

¹ Мічурін Є. О. Техніка складання договорів: наук.-практ. посіб. Харків: Юрсвіт, 2011. 536 с.

² Стефанчук Р. О. Правове письмо: навч. посібн. Київ: Алерта, 2011. 148 с.

³ Самійло Г. О. Актуальні проблеми теорії права: навч. посібн. Запоріжжя: Просвіта, 2014. 216 с.

права. В нормах права примус виступає в якості потенційного, можливого, а в правозастосовних актах – примус набуває реального конкретного характеру, який звернений до конкретних суб'єктів;

- за допомогою владних актів застосування забезпечується реалізація суб'єктивних прав у випадках виникнення яких-небудь перепон. Зобов'язана особа примушується до конкретних дій з метою забезпечення вимог норм права;

- після прийняття правозастосовного акта настає період реалізації, виконання прийнятого рішення;

- в актах застосування права втілюється індивідуалізований вплив компетентних органів на хід правового регулювання, індивідуальна регламентація суспільних відносин;

- акт застосування права забезпечує «контакт» правової норми, що застосовується в конкретному випадку, з реальним суспільним буттям;

- акт застосування (який включається в об'єктивну сторону), пов'язаний із суб'єктивною стороною, тому що в ньому відображається компетентність, професіоналізм особи, що застосовує право; він виражає волю держави у вирішенні певних проблем тощо;

- це документ, який формально закріплює рішення компетентного органа.

Класифікація актів застосування норм права здійснюється за різноманітними критеріями:

1) *за галузевою належністю норм, що застосовуються:* акти застосування конституційно-правових, цивільно-правових, адміністративно-правових, кримінально-правових норм та ін.;

2) *за суб'єктом прийняття:* акти представницьких органів державної влади, глави держави, органів виконавчої влади, суду, контрольно-наглядових органів, органів місцевого самоврядування;

3) *за юридичною формою:* укази, постанови, розпорядження, накази, ухвали, протести, подання, вироки, рішення та ін.;

4) *за характером правового впливу:* регулятивні, охоронні;

5) *за юридичним значенням:* основні акти, які містять остаточне рішення у юридичній справі (вирок, рішення суду, указ про нагородження), допоміжні, тобто акти, що забезпечують прийняття основних актів;

6) *за характером індивідуальних велінь:* ті, що уповноважують, ті, що зобов'язують або забороняють (заборона обіймати відповідні посади або виконувати відповідні функції, зафіксовані вирокі суду);

7) *за характером юридичних наслідків:* правоконстатуючі, правовідновлюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі;

8) *за формою зовнішнього виразу:* акти-документи (окремі документи, резолюції на матеріалах справи, що виконані посадовими особами, наприклад, «до виконання», «до наказу»), акти-дії (словесні, конклюдентні – виконуються у вигляді жестів, рухів і свідчать про вимогу до конкретних осіб здійснити від-

повідні дії).

Основними вимогами до правозастосовних актів є:

- **законність** – означає, що при вирішенні конкретного випадку правозастосовний орган повинний ґрунтуватися на визначеній законом нормі права (їх сукупності), які безпосередньо стосується розглянутої справи, строго і неухильно дотримуватися її точному змісту, а також діяти в строгих рамках своєї компетенції, не привласнюючи собі повноважень, що не зафіксовані в законі;

- **обґрунтованість** – це об'єктивне з'ясування обставин, які підтверджені доказами;

- **доцільність** – це відповідність діяльності особи в рамках закону конкретним умовам місця і часу;

- **справедливість** – це вимога до актів застосування права, відбиває ідею про соціальну справедливість суспільства, означає усвідомлення правильності рішення справи з погляду інтересів народу і держави, переконаність особи, що застосовує право, а також навколишніх у тім, що прийняте рішення служить інтересам.

Поняття «мова правозастосовних актів» розуміється як юридична мова офіційних документів, укладених суб'єктом правозастосування, які породжують певні правові наслідки, утворюють юридичний стан та спрямовані на регулювання конкретних суспільних відносин¹.

Завдання юридичної техніки актів застосування права полягає у необхідності формування єдиної системи організації правозастосовних актів та підвищення якості їх підготовки; у повному якісному та оптимальному перетворенні акта-волевиявлення на акт-документ; рекомендації адекватних мовних понять; передбаченні можливих колізій та прогалин; прогнозуванні наслідків правозастосування.

Сучасна мовно-правова культура правознавців має будуватися на комутації – здатності знаходити, встановлювати та використовувати зв'язки для вдосконалення засобів взаємодії, навчання та передачі вмінь і навичок, обміну інформацією, установа контактів і вирішення конфліктів. Такі вміння потребують культивування та розвитку².

Правозастосовний акт і нормативний акт мають багато спільного, проте суттєво відрізняються. Акт застосування норм права виступає як один із засобів державного керівництва і засіб вирішення юридичних справ, що виконує функції індивідуального регулювання поведінки суб'єктів в конкретних правових відносинах, видається у певній формі і передбаченому законом порядку, має юридичну силу і забезпечується відповідними засобами кола осіб, тобто це правовий акт, який містить норми права і спрямований на регулювання суспільних відносин. Саме акти правозастосування визначають ступінь реа-

¹Актуальні проблеми теорії держави та права: конспект лекцій. НАВС. Київ, 2014. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/enforcement/info/lec1.html>

² Балтаджи П. М. Юридична мова правозастосовних актів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 205 с.

льності права, його дієвість та ефективність, адже жодна із юридично значущих життєвих ситуацій не може бути вирішена лише за допомогою положень закону, що мають загальний, неперсоніфікований характер. Хоча і неможливо недооцінювати значення правових норм і принципів, що забезпечують єдність і системність правового впливу, однак вказані правові норми і принципи потребують конкретизації за допомогою спеціальних актів – документів відповідно до особливостей певної ситуації та конкретних суб'єктів¹.

Основною відмінністю актів застосування норм права від нормативно-правових актів є те, що нормативні акти містять норми права, тобто приписи, що адресовані невизначеному колу осіб, а правозастосовні акти містять індивідуальні приписи, адресовані персонально до зазначених у них осіб та організацій. Тобто, нормативні акти характеризуються можливістю неодноразової їх реалізації, а акти застосування щодо конкретного життєвого випадку мають одноразову чинність².

У юридичній літературі визначають поняття «**колізія**», яке традиційно пов'язується з проблемою неузгодженостей (суперечностей) у правовій системі, що призводить до порушень її цілісності, внутрішньої узгодженості та єдності.

Такі суперечності або розбіжності можуть виникати: між різними нормативно-правовими актами, між нормативно-правовим актом і нормативно-правовим договором (колізії в нормотворчості), між різними правозастосовними актами, між нормативно-правовими та правозастосовними актами (колізії в правозастосуванні); між різними актами тлумачення норм права, між нормативно-правовими актами і актами тлумачення норм права, між правозастосовними актами й актами тлумачення (колізії в правотлумаченні)³.

Разом з тим, колізії (суперечності) можуть також виникати у процесі взаємодії норм національного і міжнародного права, що зумовлюється:

- недодержанням загальноприйнятих принципів міжнародного права;
- відмовою реально привести національне законодавство у відповідність з міжнародними стандартами в галузі прав людини;
- невиконанням актів міждержавних об'єднань;
- ухваленням національних актів всупереч нормам міжнародного права; неправильним тлумаченням міжнародно-правових актів;
- ігноруванням критерію конституційності.

Різноманітність правових колізій зумовлює необхідність їх **класифікації**, що здійснюється за наступними основними критеріями⁴.

Ознаками колізій у законодавстві є:

¹ Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навч. посібн. 3-ге вид., змін. й доп. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 247 с.

² Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. 4-те вид., допов. і переробл. Київ: Правова єдність; Алерта, 2014. 524 с.

³ Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків: Консум, 2006. 656 с.

⁴ Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: підруч. 3-ге вид., стереот. Львів: Новий Світ-2000, 2009. 584 с.

- виникнення лише у випадку різного регулювання однакових фактичних обставин принаймні двома нормами права;
- утворення лише між нормами права, закріпленими в законодавстві; не є характерним утворення між нормами, вираженими в інших формах права, а також між нормою права й актом її тлумачення, між актами тлумачення;
- виникнення з приводу регулювання однакових фактичних обставин.

Для українського законодавства найбільш поширеними є *темпоральні, ієрархічні та змістовні колізії*.

Темпоральна (часова) колізія виникає внаслідок видання в різний час з того самого питання декількох норм права, закріплених в нормативно-правових актах. Для подолання такої колізії необхідно докладно проаналізувати показники, що характеризують дію неузгоджених нормативних актів у часі. Загальним правилом, що використовується для подолання таких колізій, є правило, згідно з яким наступний закон з того самого питання скасовує дію попередніх. Тому в разі неузгодженості застосуванню підлягає норма права, яка є більш пізньою¹.

Ієрархічна колізія виникає внаслідок регулювання одних фактичних відносин нормами, закріпленими в актах, що мають різну юридичну силу. Загальне правило, яке використовується для подолання ієрархічних колізій, є таким: у разі суперечності застосовуються норми, що закріплюються в нормативно-правових актах, які мають більш високу юридичну силу².

Змістовна колізія виникає у результаті часткового збігу обсягів регулювання декількох норм права. Особливістю таких колізій є поділ норм права на загальні й спеціальні. Загальні норми права, як відомо, поширюються на рід відносин у цілому; спеціальні діють тільки в межах певного виду відносин цього роду і встановлюють для нього певні особливості порівняно із загальним правилом. Ці норми можуть закріплюватися як в одному, так і в кількох нормативно-правових актах. У разі конкуренції загальних і спеціальних (виняткових) норм слід керуватися правилом: спеціальний закон скасовує дію загального³.

Зменшення колізій у законодавстві може відбуватися внаслідок усунення колізій та їх подолання. **Засобами подолання колізій** є тлумачення, судовий, адміністративний розгляд, створення узгоджувальних комісій тощо. Основними способами подолання колізій є застосування колізійних норм та принципів. Колізійні норми встановлюють правила вибору правової норми, яка підлягає застосуванню за наявності суперечності між чинними нормами права, які закріплені в законодавстві і регулюють однакові фактичні обставини⁴.

¹ Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл.] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

² Так само.

³ Так само.

⁴ Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. 2-ге вид. Харків: Одиссей, 2008. 432 с.

Прогалина у законодавстві полягає у відсутності регулювання певних суспільних відносин за умови, коли ці відносини мають бути врегульованими з позицій принципів права. Про прогалину для регулювання життєвих ситуацій у суспільних відносинах можна говорити і в тих випадках, коли вони перебувають у сфері правового регулювання, тобто коли залишилися неврегульованими ті відносини, які повинні бути врегульовані правом. Наявність прогалин у законодавстві необхідно розглядати як об'єктивне явище, якого неможливо уникнути навіть при найбільш досконалій і детальній правовій регламентації.

У той же час, законодавцю необхідно докладати максимум зусиль для вирішення найбільш важливих правових питань уже під час прийняття нормативних правових актів. Але якщо все ж таки певне питання не було вирішено безпосередньо при прийнятті правового акта, то в такому разі оперативність заповнення прогалин є необхідною складовою процесу повноцінної реалізації поставлених перед законом цілей¹.

Водночас правильне відмежування питання прогалин від суміжних правових явищ у теоретичному аспекті і наявність відповіді на питання, чи існує прогалина за конкретних, обставин, дозволяє знайти оптимальний варіант вирішення ситуації, яка склалася.

До **об'єктивних причин виникнення прогалин** відносять відставання законодавства від потреб життя, обумовлене розвитком та виникненням нових суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, відносно яких чинне законодавство відповідних правових норм не передбачає².

До **суб'єктивних факторів виникнення прогалин** відносять безпосередньо прорахунки законодавця, що мають місце:

- внаслідок неправильного нормативного відображення дійсності, коли формулюваннями нормативно-правового акта не охоплюються певне відношення або група відносин, що вимагає такого регулювання;
- внаслідок техніко-юридичних помилок, допущених у процесі правотворчості (серед яких, зокрема: наявність норм формально не скасованих, але вже втрачених своє значення; наявність зайвих повторень, неоднозначність формулювань, неясність термінів; ігнорування системних зв'язків, наявність помилкових відсилань; недотримання структурних елементів норм права у тих випадках, де це є необхідним та ін.)³.

Існують різні **види прогалин** у законодавстві:

➤ **залежно від часу їх виникнення** виділяють первісні прогалини, тобто ті, які існують на момент набрання чинності нормативно-правовими акта-

¹ Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл.] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

² Матат Ю. І. Поняття та юридична природа прогалин у законодавстві. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 393-401.

³ Матат Ю. І. Поняття та юридична природа прогалин у законодавстві. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 393-401.

ми, та наступні прогалини – ті, що з'являються внаслідок подальшого розвитку суспільних відносин, які мають регулюватися правом;

➤ *залежно від можливості подолання прогалин під час правозастосування* виділяють переборні й непереборні прогалини;

➤ *залежно від того, чи охоплюється існування прогалин умислом законодавця* – навмисні й ненавмисні прогалини;

➤ *залежно від ступеня відсутності законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин* – повні або часткові прогалини¹.

Оскільки уникнути прогалин у законодавстві майже неможливо, необхідним є застосування засобів їх оперативного заповнення – *усунення* чи *подолання*.

Основним засобом заповнення прогалин є *правотворча діяльність державних органів*. Однак якщо прогалину виявлено в процесі правозастосування, то швидке прийняття необхідних правових норм не завжди можливе, тому правозастосовні органи використовують оперативні засоби заповнення прогалин з метою вирішення конкретної юридичної справи. До таких засобів належать: *аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування правових норм*.

Аналогію закону слід розглядати як поширення в процесі правозастосування на конкретні не врегульовані правом життєві відносини чинності норм, які регулюють відносини, подібні тим, що потребують урегулювання в рамках даної галузі права за найсуттєвішими ознаками. «Подібність» відносин означає однотипність правового режиму їх регулювання².

Аналогія права є застосуванням до конкретних відносин загальних засад і сенсу законодавства у разі відсутності норм, що регулюють подібні за найсуттєвішими ознаками відносини. Це означає, що юридична справа вирішується на основі принципів права, таких як справедливість, гуманізм, юридична рівність, відповідальність за вину та ін., що переважно закріплені у відповідних статтях Конституції або загальних положеннях законодавчих актів. Застосування аналогії права до конкретної справи не має у майбутньому обов'язкової сили при вирішенні інших, подібних справ³.

Необхідними *умовами* при вирішенні справи за аналогією закону і аналогією права є:

- суспільні відносини, до яких застосовується рішення за аналогією, повинні бути врегульовані хоча б у загальній формі, тобто перебувати у сфері правового регулювання;

- аналогія допустима лише у разі повної відсутності або неповноти

¹ Актуальні проблеми теорії держави та права: курс лекцій. НАВС. К, 2014. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/enforcement/info/lec1.html>

² Дрішлюк А.І. Аналогія закону та аналогія права: динаміка наукового дослідження (сучасний період). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. № 7. С. 9-14.

³ Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл.] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

правових норм;

- наявність подібності (аналогії) аналізованих обставин і обставин, передбачених наявною нормою, повинна бути в істотних, юридичне рівнозначних ознаках; розбіжність – у деталях, у неістотному;

- пошук норми, яка регулює аналогічний випадок, має йти спочатку в актах тієї самої галузі права, у разі відсутності такої – в іншій галузі та у законодавстві в цілому;

- вироблене в ході використання аналогії правове рішення не повинно суперечити дії розпоряджень закону, його меті;

- обов'язково має бути вмотивоване пояснення причин застосування рішення за аналогією до даного випадку¹.

Субсидіарне застосування (міжгалузева аналогія) розглядається як застосування до конкретних відносин нормативного припису, що регулює подібні за суттєвими ознаками відносини в суміжних, споріднених галузях. При цьому запозичення можливе тільки з галузей, що мають подібність у засобі правового регулювання. У субсидіарному застосуванні закладено важливий момент – економність нормативного матеріалу: коли є можливість застосувати відпрацьоване в інших галузях, то немає сенсу приймати нові норми².

Отже, прогалини у законодавстві є негативним фактором правозастосування, що пов'язується з наявністю об'єктивних чи суб'єктивних причин. Найважливішим способом усунення прогалин є правотворчість, у процесі якої формуються і затверджуються ті правові норми, що відповідають сучасному рівню суспільних відносин та сприяють їх прогресивному розвитку.

Ключові поняття:

реалізація норм права, реалізація загальних установлень, додержання, виконання, використання, застосування права, форми реалізації норм права, способи реалізації норм права, підстави застосування норм права, форми застосування норм права, функції застосування норм права, стадії застосування норм права, встановлення фактичних обставин справи, встановлення юридичної основи справи, прийняття рішення та його документальне оформлення у правозастосовному акті, виконання ухваленого рішення уповноваженими органами, вимоги до застосування норм права, законність застосування норм права, обґрунтованість застосування норм права, доцільність застосування норм права, справедливість застосування норм права, акт застосування норм права, правозастосовний акт, прогалини у праві, аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування норм права, міжгалузева аналогія, правозастосовна техніка, юридичні колізії, колізії в законодавстві, темпоральна (часова) колізія, ієрархічна (субординаційна) колізія, змістовна

¹ Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків: Консум, 2006. 656 с.

² Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл.] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

(сутнісна) колізія, усунення прогалін в законодавстві, подолання прогалін в законодавстві, юридична техніка, предмет юридичної техніки, ознаки юридичної техніки, юридичні конструкції, юридична термінологія, прийоми і правила юридичної техніки, правові аксіоми, правові фікції, правові презумпції.

1. Реалізація норм права – це:

- а) застосування правових норм шляхом активної чи пасивної поведінки суб'єктів, що здійснюється ними за їх власним волевиявленням;
- б) втілення повноважних правових норм у діяльності суб'єктів права через виконання громадських обов'язків;
- в) втілення встановлених правових норм у діяльності суб'єктів права через виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон;
- г) індивідуально-конкретний, державно-владний припис, винесений відповідним органом унаслідок вирішення юридичної справи;
- д) встановлення соціальних норм у діяльності суб'єктів права.

2. Ознакою реалізації норм права є:

- а) правомірність дій, тобто відповідність їх нормам права;
- б) соціальна небезпечність дій;
- в) протиправний характер діяльності;
- г) приватний характер дій;
- д) відсутність значимого результату діяльності.

3. За визначеністю у часі форми реалізації норм класифікують на:

- а) негайні, строкові тривалі, безстрокові тривалі;
- б) загальні, спеціальні, додаткові;
- в) зворотні, незворотні;
- г) загальні, казуальні, специфічні;
- д) короткотривалі та довготривалі.

4. Форми реалізації норм права залежно від порядку реалізації класифікують на:

- а) примусові та добровільні;
- б) пасивні та активні;
- в) колективні та індивідуальні;
- г) загальні та казуальні;
- д) постійні та тимчасові.

5. Форма реалізації зобов'язальних правових норм, що полягає в активній поведінці суб'єктів – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

6. Реалізація права на вищу освіту – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) притримання норм права.

7. Пасивна поведінка суб'єкта, що полягає в утриманні від активних дій, заборонених юридичними нормами – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

8. Подання громадянином обов'язкового податкового звіту – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

9. Найбільшою ланкою в юридичному процесі, спрямованою на індивідуальне регулювання суспільних відносин є:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

10. Правова форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб, яка полягає у реалізації приписів норм права відносно конкретних життєвих випадків – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;

- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

11. За змістом застосування норм права – це:

- а) процес, що має стадійний характер, сутність якого полягає у притягненні до юридичної відповідальності винних суб'єктів;
- б) створення і ухвалення нових правових норм, що відбувається у тих випадках, коли суспільні відносини раніше не регулювалися і виникла необхідність у цьому вперше;
- в) втілення встановлених правових норм у діяльність суб'єктів права через виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон;
- г) заповнення повного чи часткового пропуску в чинних нормативних актах необхідних юридичних норм шляхом формулювання норм, яких бракує;
- д) єдиний процес, що складається із відокремлених і взаємопов'язаних дій – стадій, внаслідок яких уповноваженим суб'єктом виноситься рішення по справі.

12. Суб'єктом правозастосування може виступати:

- а) іноземець;
- б) громадянин України;
- в) суд;
- г) біпатрид;
- д) територіальна громада.

13. Поняття «правозастосування» та «механізм правового регулювання суспільних відносин» співвідносяться таким чином:

- а) «правозастосування» є обов'язковою стадією «механізму правового регулювання суспільних відносин»;
- б) «правозастосування» виступає факультативною стадією «механізму правового регулювання суспільних відносин»;
- в) правозастосовна діяльність закладає нормативну основу правового регулювання суспільних відносин;
- г) «правозастосування» не входить до «механізму правового регулювання суспільних відносин»;
- д) «правозастосування» збігається зі змістом «механізму правового регулювання».

14. До підстав застосування норм права не належить:

- а) виникнення, зміна суб'єктивних прав та обов'язків, що передбачають державовладну діяльність відповідних органів;

б) необхідність офіційного визнання певних юридичних фактів, офіційна реєстрація певних дій людей, найбільш важливих з точки зору суспільного інтересу;

в) виникнення спору між суб'єктами правовідносин, внаслідок чого необхідно захистити порушені права або законні інтереси;

г) скоєння правопорушення, що передбачає визначення для правопорушника, виду та міри юридичної відповідальності;

д) самостійне врегулювання спору суб'єктами правовідносин.

15. До підстав застосування норм права належить, крім:

а) необхідність безпосередньо, без допомоги владних структур реалізувати свої права;

б) необхідність вирішити спір про право, коли сторони самі не можуть виробити узгоджене рішення про наявність або міру суб'єктивних прав і юридичних обов'язків;

в) необхідність вдатися до примусових заходів, визначити міру юридичної відповідальності у разі вчинення правопорушень, невиконання обов'язків;

г) необхідність офіційно встановити наявність чи відсутність юридичних фактів або конкретних документів;

д) необхідність здійснити виконавчо-розпорядчу діяльність органів держави і органів місцевого самоврядування – вирішення кадрових питань.

16. Вибір оптимального шляху здійснення норми у конкретній життєвій ситуації передбачає:

а) законність як принцип застосування норм права;

б) справедливість як принцип застосування норм права;

в) обґрунтованість як принцип застосування норм права;

г) доцільність як принцип застосування норм права;

д) гуманізм як принцип застосування норм права.

17. До вимог застосування норм права належить принцип:

а) поміркованості;

б) обґрунтованості;

в) універсальності;

г) строковості;

д) послідовності.

18. Застосування норм права є складним єдиним процесом, що складається з:

а) принципів, норм та інститутів;

б) приписів;

в) функцій, мети і завдань;

- г) стадій;
- д) методів, прийомів і способів.

19. Стадія правозастосовного процесу – це:

- а) сукупність дій посадової особи або державного органу, спрямовані на розв'язання певного завдання правозастосування;
- б) діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, що спрямована на формування юридичних норм;
- в) сукупність взаємопов'язаних дій членів суспільства, встановлених процесуальними нормами, сутність яких полягає у з'ясуванні та роз'ясненні їх суті;
- г) дослідження, аналіз суспільних явищ і процесів, виявлення об'єктивної потреби у їх правовій регламентації;
- д) діяльність щодо впорядкування та удосконалення нормативно-правових актів, зведення їх в єдину внутрішньо-узгоджену систему.

20. На думку переважної більшості науковців, процес правозастосування включає в себе:

- а) дві стадії;
- б) три стадії;
- в) чотири стадії;
- г) п'ять стадій;
- д) шість стадій.

21. До основних стадій правозастосовного процесу належать:

- а) встановлення фактичних обставин, юридична кваліфікація, винесення рішення;
- б) дослідження, аналіз суспільних явищ і процесів, виявлення об'єктивної потреби у їх правовій регламентації; визначення суб'єкта, уповноваженого прийняти правове рішення і виду правового акта; прийняття правового акта, його оформлення, підписання, опублікування і набрання ним юридичної сили;
- в) виконання, використання, дотримання та застосування норм права;
- г) порушення норм права, з'ясування обставин, винесення рішення, набрання чинності рішення, виконання рішення;
- д) виникнення спору про право, юридична кваліфікація, встановлення кола винних осіб.

22. Змістом першої стадії правозастосовного процесу є:

- а) вибір та аналіз правової норми;
- б) встановлення фактичних обставин справи;
- в) систематизація нормативно-правових актів;
- г) внесення змін та доповнень до приписів нормативно-правових фактів;

д) прийняття уповноваженим суб'єктом рішення по справі.

23. *Змістом другої стадії правозастосовного процесу є:*

- а) вибір та аналіз правової норми;
- б) встановлення фактичних обставин справи;
- в) юридична кваліфікація;
- г) внесення змін та доповнень до приписів нормативно-правових фактів;
- д) прийняття уповноваженим суб'єктом рішення по справі.

24. *Змістом третьої стадії правозастосовного процесу є:*

- а) вибір та аналіз правової норми;
- б) встановлення фактичних обставин справи;
- в) юридична кваліфікація;
- г) внесення змін та доповнень до приписів нормативно-правових фактів;
- д) прийняття уповноваженим суб'єктом рішення по справі.

25. *До стадій застосування норм права не належить:*

- а) встановлення фактичних обставин справи;
- б) юридична кваліфікація фактичних обставин справи;
- в) прийняття рішення у справі;
- г) офіційне оприлюднення нормативного акта;
- д) документальне оформлення ухваленого рішення по справі.

26. *Владна діяльність державних органів і окремих недержавних інститутів з охорони норм права від будь-яких порушень, прав і свобод людини, законності і правопорядку – це:*

- а) оперативно-виконавча форма правозастосовної діяльності;
- б) правозахисна форма правозастосовної діяльності;
- в) правоохоронна форма правозастосовної діяльності;
- г) правозабезпечувальна форма правозастосовної діяльності;
- д) правотворча форма правозастосовної діяльності.

27. *Діяльність судових органів щодо здійснення правосуддя належить до:*

- а) оперативно-виконавчої форми правозастосовної діяльності;
- б) правозахисної форми правозастосовної діяльності;
- в) правоохоронної форми правозастосовної діяльності;
- г) правозабезпечувальної форми правозастосовної діяльності;
- д) правотворчої форми правозастосовної діяльності.

28. Розпорядча діяльність державних органів з виконання приписів правових норм, зокрема, здійснення адміністративних послуг, з метою позитивного впливу на суспільні відносини – це:

- а) оперативно-виконавча форма правозастосовної діяльності;
- б) правозахисна форма правозастосовної діяльності;
- в) правоохоронна форма правозастосовної діяльності;
- г) правозабезпечувальна форма правозастосовної діяльності;
- д) правотворча форма правозастосовної діяльності.

29. Видача свідоцтва про реєстрацію шлюбу; рішення про будівництво промислового об'єкта; нарахування та виплата пенсії належать до:

- а) оперативно-виконавчої форми правозастосовної діяльності;
- б) правозахисної форми правозастосовної діяльності;
- в) правоохоронної форми правозастосовної діяльності;
- г) право забезпечу вальної форми правозастосовної діяльності;
- д) правотворчої форми правозастосовної діяльності.

30. Дії, спрямовані на досягнення правового результату:

- а) юридичний вчинок;
- б) юридична подія;
- в) юридичний акт;
- г) юридична діяльність;
- д) юридична умова.

31. Породжують юридичні наслідки незалежно від спрямованості волі на їх настання:

- а) юридичний вчинок;
- б) юридична подія;
- в) юридичний акт;
- г) юридична діяльність;
- д) юридична умова.

32. Для правозастосовного акту є характерним:

- а) наявність норм права;
- б) відсутність норм права;
- в) у деяких випадках містить норму права, а в деяких ні;
- г) містить одну з частин норм права;
- д) правозастосовний акт тотожний поняттю норма права.

33. Акти застосування норм права за формою зовнішнього вираження класифікують на:

- а) короткострокові та довгострокові;
- б) акти парламенту та акти глави держави;

- в) вироки та накази;
- г) захисні та охоронні;
- д) письмові та конклюдентні.

34. *Акти застосування норм права за галузевою приналежністю класифікують на:*

- а) зобов'язуючі, забороняючі;
- б) кримінально-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові;
- в) основні, допоміжні;
- г) усні, письмові;
- д) протести, ухвали.

35. *Різновидами актів застосування норм права за юридичними наслідками є:*

- а) забороняючі, зобов'язуючі;
- б) правозмінюючі, правоконстатуючі;
- в) знакові, усні;
- г) у просторі, за колом осіб;
- д) акти виконавчих органів влади, акти органів місцевого самоврядування.

36. *Класифікація актів застосування норм права за способом прийняття передбачає їх поділ на:*

- а) основні та допоміжні;
- б) уповноважуючі та забороняючі;
- в) рішення та накази;
- г) колегіальні та одноосібні;
- д) акти глави держави та акти контролюючих органів.

37. *За суб'єктами прийняття акти застосування норм права класифікують на:*

- а) попередження, розпорядження;
- б) акти парламенту, акти глави держави, акти виконавчих органів влади;
- в) правовідновлюючі, правоприпиняючі;
- г) загальні, спеціальні;
- д) основні, допоміжні.

38. *Класифікація актів застосування норм права за значенням у юридичному процесі передбачає їх поділ на:*

- а) основні і допоміжні;
- б) уповноважуючі і забороняючі;
- в) рішення і накази;
- г) колегіальні і одноосібні;

д) акти глави держави та акти контрольно-наглядових органів.

39. *За характером індивідуальних приписів акти застосування норм права класифікують на:*

- а) дозвільні, забороняючі і зобов'язуючі;
- б) правозмінні і правоконстатуючі;
- в) знакові і усні;
- г) у просторі і за колом осіб;
- д) акти виконавчих органів влади і акти органів місцевого самоврядування.

40. *За функціональним критерієм правозастосовні акти класифікують на:*

- а) контролюючі і регулятивні;
- б) регулюючі і контролюючі;
- в) регулятивні і охоронні;
- г) регулятивні і інтегративні;
- д) охоронні і аксіологічні.

41. *Елементами правозастосовного акта є:*

- а) вступна, констатуюча, мотивувальна частини;
- б) вступна, констатуюча, резолютивна частини;
- в) вступна, мотивувальна, резолютивна частини;
- г) констатуюча, мотивувальна, резолютивна частини;
- д) вступна, констатуюча, мотивувальна, резолютивна частини.

42. *Розходження змісту двох або більше формально діючих нормативних актів, виданих з одного й того ж питання, тобто регулюють однакові правовідносини, але по-різному – це:*

- а) прогалина у законі;
- б) прогалина в праві;
- в) колізія норм права;
- г) колізійна норма;
- д) складна колізія.

43. *Виходячи з концепції праворозуміння, можна виділити наступні підходи до визначення терміну «колізія»:*

- а) соціологічний та природно-правовий;
- б) природно-правовий, соціологічний та доктринальний;
- в) доктринальний, природно-правовий та юридичний;
- г) доктринальний, природно-правовий та юридичний позитивізм;
- д) соціологічний, юридичний позитивізм та природно-правовий.

44. Відповідно до соціологічного підходу, колізії – це:

- а) протиріччя між волею держави і правами людини;
- б) протиріччя між правовими нормами;
- в) всі можливі протиріччя, які існують у правовій сфері;
- г) протиріччя між правовими нормами і суспільними відносинами;
- д) протиріччя між волею держави та правовими нормами.

45. Виділяють такі причини виникнення колізій:

- а) об'єктивні та суб'єктивні;
- б) позитивні та негативні;
- в) відносні та абсолютні;
- г) споріднені та превентивні;
- д) просторові та часові.

46. За ступенем складності колізії є:

- а) негативні та доброякісні;
- б) негативні, прості та змішані;
- в) змішані, прості та складні;
- г) негативні та позитивні;
- д) прості та складні.

47. Складні колізії – це:

- а) суперечності норм права, які мають складну природу виникнення;
- б) суперечності норм права, які мають складний механізм подолання та усунення;
- в) суперечності норм права, які містяться в двох чи більше нормативно-правових актах;
- г) суперечності норм, встановлення яких можливе лише за допомогою спеціальних аналітичних операцій;
- д) суперечності норм права, які характеризуються збігом декількох видів колізій.

48. До станів юридичних колізій відносять:

- а) темпоральний та змістовний;
- б) просторовий та ієрархічний;
- в) статистичний та динамічний;
- г) динамічний та темпоральний;
- д) змістовний, статистичний та динамічний.

49. Колізії, що виникають внаслідок часткового збігу обсягів їх регулювання, обумовленого специфікою суспільних відносин – це:

- а) змістовні колізії;
- б) просторові колізії;

- в) прості колізії;
- г) негативні колізії;
- д) темпоральні колізії.

50. Колізії, які здебільшого створюються законодавцем свідомо з метою забезпечення диференціації правового регулювання, яка досягається шляхом створення спеціальних норм:

- а) темпоральні;
- б) змістовні;
- в) ієрархічні;
- г) доброякісні;
- д) законодавчі.

51. За суб'єктами правового регулювання колізії поділяють на:

- а) колізії в нормах, що визначають повноваження посадових осіб; колізії фінансового статусу осіб;
- б) колізії юридичного статусу осіб; колізії компетенції юридичних органів; колізії статусу громадських об'єднань; колізії в нормах, що визначають повноваження посадових осіб;
- в) колізії домінуючого статусу осіб; колізії статусу громадських об'єднань;
- г) колізії в нормах, що визначають повноваження посадових осіб;
- д) колізії юридичного статусу осіб; колізії компетенції юридичних органів.

52. Колізії норм права, в яких відбувається зіткнення двох і більше правових норм і які регламентують певні суспільні відносини та знаходяться на різному рівні в структурі ієрархічного законодавства:

- а) темпоральні;
- б) ієрархічні;
- в) складні;
- г) просторові;
- д) прості.

53. Наявність якої колізії пов'язана з тим, що правовідносини виникають на момент чинності однієї правової норми, а припиняються вже на час чинності іншої, тобто «життя» правовідносин є довшим, ніж «життя» правової норми, яка спершу врегульовувала відповідні відносини – це:

- а) темпоральні колізії;
- б) змістовні колізії;
- в) ієрархічні колізії;
- г) шкідливі колізії;
- д) явні колізії.

54. Інша назва, яку має темпоральна колізія:

- а) субординаційні;
- б) змістовні;
- в) просторові;
- г) колізії в часі;
- д) структурні.

55. Причинами виникнення темпоральних колізій є:

- а) зміни в правовому регулюванні суспільних відносин, які пов'язані з динамікою розвитку самих суспільних відносин;
- б) ігнорування та порушення правил законодавчої техніки;
- в) порушення процедури прийняття нормативно-правових актів;
- г) помилки суб'єктів правоутворення;
- д) введення в дію в різний час двох і більше нормативних актів одного рівня з того ж самого питання, які мають розбіжності.

56. Введення в дію загальної норми пізніше від спеціальної тим самим державним органом є:

- а) збігом темпоральної і змістовної колізій;
- б) збігом ієрархічної і змістовної колізій;
- в) збігом ієрархічної і темпоральної колізій;
- г) збігом змістової, темпоральної, ієрархічної колізії;
- д) змістовою колізією.

57. Введення в дію загальної і спеціальної (або виняткової) норм, які містяться в актах різної юридичної сили, за умови, що нижчий за ієрархією орган уповноважений видавати спеціальні (або виняткові) норми є:

- а) збігом темпоральної і змістовної колізій;
- б) збігом ієрархічної і змістовної колізій;
- в) збігом ієрархічної і темпоральної колізій;
- г) збігом змістової, темпоральної, ієрархічної колізії;
- д) змістовою колізією.

58. Явні колізії норм права характеризуються тим, що:

- а) це колізія, що виникає внаслідок видання в різний час з того самого питання принаймні двох норм права;
- б) це колізії, що виникають внаслідок часткового збігу обсягів їх регулювання, обумовленого специфікою суспільних відносин;
- в) виникає з причини врегулювання певних фактичних обставин декількома нормами, які знаходяться на різному рівні в ієрархічній структурі законодавства;
- г) виникає внаслідок протяжності відносин в просторі, на врегулювання певних фактичних обставин претендують норми різних систем законодавств.

ва;

д) їх встановлення не викликає труднощів внаслідок їх очевидності.

59. Проста колізія норм права має місце у разі, коли:

а) виникає внаслідок видання в різний час з того самого питання принаймні двох норм права;

б) виникає внаслідок часткового збігу обсягів регулювання правових норм, обумовленого специфікою суспільних відносин;

в) виникає з причини врегулювання певних фактичних обставин декількома нормами, які знаходяться на різному рівні в ієрархічній структурі законодавства;

г) співвідношення між нормами характеризується збігом декількох видів колізій, що істотним чином ускладнює вибір колізійного правила, яке може бути застосовано;

д) норми перебувають у темпоральній, ієрархічній або змістовній колізії.

60. Особливістю просторових колізій є те, що в їх рамках існує протиріччя:

а) не стільки між правовими нормами, а стільки між системами законодавства;

б) не стільки між системами законодавства, а стільки між правовими нормами;

в) тільки між правовими нормами;

г) тільки між системами законодавства;

д) тільки між галузями права.

61. Зміст колізійної норми характеризується наступною структурою:

а) інтелектуальний, вольовий та нормативно-юридичний зміст;

б) інтелектуальний, вольовий, нормативно-юридичний та граматичний зміст;

в) вольовий та нормативно-юридичний зміст;

г) інтелектуальний та вольовий зміст;

д) нормативно-юридичний та граматичний зміст.

62. Конкретні прийоми, засоби і процедури попередження, подолання та усунення колізій – це:

а) способи зменшення колізійності законодавства;

б) методи зменшення колізійності законодавства;

в) принципи зменшення колізійності законодавства;

г) завдання зменшення колізійності законодавства;

д) функції зменшення колізійності законодавства.

63. Основними способами зменшення колізій в законодавстві є:

- а) попередження, подолання та усунення;
- б) запобігання, попередження та подолання;
- в) усунення, застереження та подолання;
- г) усунення, попередження та зупинення;
- д) усунення, попередження та об'єднання.

64. Заходи, що дозволяють запобігати появі колізій ще на стадії підготовки, прийняття і введення в дію нормативних актів до набуття ними чинності – це:

- а) запобігання колізій у законодавстві;
- б) попередження колізій у законодавстві;
- в) застереження колізій у законодавстві;
- г) усунення колізій у законодавстві;
- д) подолання колізій у законодавстві.

65. Одним із видів подолання колізій у праві є:

- а) усунення колізії;
- б) вдосконалення законодавства;
- в) розв'язання колізії;
- г) усунення протиріч;
- д) усунення прогалин.

66. Законодавчі прогалини виникають:

- а) у зв'язку з тим, що суб'єкт правозастосування не отримав усіх необхідних вказівок для вирішення конкретного питання;
- б) у зв'язку з відсутністю норми права або її частини, яка регулює конкретні суспільні відносини, що знаходяться у сфері правового регулювання;
- в) у зв'язку з тим, що певне питання знаходиться поза межами правового регулювання, але, на думку особи, що застосовує норми права, потребує цього;
- г) у зв'язку з тим, що законодавець взагалі не врегулював певну сферу правовідносин;
- д) у зв'язку з неповнотою нормативно-правового акта.

67. З точки зору системи права та системи законодавства можна виділити:

- а) правові та законодавчі колізії;
- б) об'єктивні та суб'єктивні колізії ;
- в) вертикальні та горизонтальні колізії;
- г) міжгалузеві та внутрішньогалузеві колізії;
- д) загальні та спеціальні колізії.

68. Конфлікт між нормами однієї галузі права, які розташовані в актах різних галузей законодавства може розглядатися як:

- а) міжгалузева колізія;
- б) галузева колізія;
- в) просторова колізія;
- г) змістова колізія;
- д) ієрархічна колізія.

69. В юридичній літературі вибір правової норми у випадку міжгалузевої колізії пропонується здійснювати шляхом використання принципу:

- а) міжгалузевого пріоритету;
- б) галузевого пріоритету;
- в) галузевої переваги;
- г) міжгалузевої переваги;
- д) галузевих переваг і пріоритету.

70. Колізії, що існують між нормами, які є рівними за юридичною силою називаються:

- а) вертикальні;
- б) горизонтальні;
- в) рівнозначні;
- г) темпоральні;
- д) субординаційні.

71. «Колізія колізій» як явище в міжнародному приватному праві породжує ситуацію:

- а) можливості подолання колізії за певних умов;
- б) неможливості подолання колізії;
- в) штучного створення нових колізій;
- г) зворотного відсилання до права країни-члена ЄС;
- д) зворотного відсилання до права третьої держави.

72. Прогалини у законодавстві – це:

а) повна або часткова відсутність (пропуск) необхідних юридичних норм у чинних законодавчих актах, якими, виходячи з принципів права, мають бути врегульовані певні суспільні відносини;

б) розбіжність або суперечність між нормативно-правовими актами, що регулюють одні й ті ж або суміжні правовідносини, а також між компетенцією органів влади;

в) протиріччя між існуючим правовим порядком, намірами і діями щодо його зміни;

г) повна або часткова відсутність необхідних юридичних норм у міжнародному праві;

д) невміння законодавця відобразити в нормативних актах усе різноманіття життєвих ситуацій, які вимагають правового регулювання.

73. До основних ознак, що характеризують прогалини у законодавстві не належить:

а) повна або часткова відсутність правового регулювання суспільних відносин;

б) об'єктивні життєві ситуації, які спричинені внаслідок об'єктивного розвитку суспільних відносин, а в деяких випадках суб'єктивних причин;

в) спрямованість на реалізацію вимог правових норм, оскільки конкретизується їх загальний характер щодо певних життєвих ситуацій;

г) недолік у праві, відсутність у ньому того, що повинно бути його необхідним компонентом, що обґрунтовує необхідність подолання існуючого недоліку;

д) нетипові ситуації які зумовлюють нетиповість правозастосовної діяльності, яка втрачає свою традиційну послідовність як системи логічно пов'язаних дій.

74. Об'єктивні прогалини у законодавстві – це:

а) прогалини, які відбивають такий стан речей, коли те чи інше питання законодавство прямо не регулює, але відповідь на нього можна знайти за допомогою аналізу та різноманітних прийомів тлумачення правових норм;

б) прогалини, що означають дійсну відсутність правого регулювання суспільних відносин, що знаходяться поза дією сфери права;

в) прогалини у нормативно-правових договорах та у нормативно-правових актах;

г) прогалини, які наявні на момент виникнення певних суспільних відносин, що потребують правового регулювання;

д) прогалини, які можуть виникати у процесі застосування права судовими органами, коли скасовується незаконний нормативно-правовий акт, що тягне появу прогалини правового регулювання певних суспільних відносин.

75. Суб'єктивні прогалини у законодавстві – це:

а) прогалини, які можуть виникати у процесі застосування права судовими органами, коли скасовується незаконний нормативно-правовий акт, що тягне появу прогалини правового регулювання певних суспільних відносин;

б) відбивають такий стан речей, коли те чи інше питання законодавство прямо не регулює, але відповідь на нього можна знайти за допомогою аналізу та різноманітних прийомів тлумачення правових норм;

в) прогалини, які наявні на момент виникнення певних суспільних відносин, що потребують правового регулювання;

г) прогалини, які означають дійсну відсутність правого регулювання суспільних відносин, що знаходяться поза дією сфери права;

д) прогалини у нормативно-правових договорах та у нормативно-правових актах.

76. До способів переборення прогалин в законодавстві відносять:

- а) перетворення, усунення;
- б) подолання, перетворення;
- в) усунення, заповнення;
- г) усунення, скасування;
- д) скасування, подолання.

77. Аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування норм права застосовуються у галузі:

- а) кримінального законодавства і законодавства про адміністративні правопорушення;
- б) цивільного, сімейного, трудового законодавства;
- в) кримінального, цивільного, корпоративного законодавства;
- г) законодавства про адміністративні правопорушення, трудового, сімейного законодавства;
- д) конституційного, кримінального, адміністративного законодавства.

78. Вирішення справи або окремого юридичного питання на основі принципів права, загальних засад і законодавства – це:

- а) аналогія права;
- б) аналогія закону;
- в) міжгалузєва аналогія;
- г) галузева аналогія;
- д) субсидіарне застосування норм права.

79. Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією:

- а) є на законодавчому рівні не врегульованим;
- б) заборонено лише у певних випадках;
- в) дозволено лише у певних випадках;
- г) дозволено;
- д) заборонено.

80. Функцією інституту аналогії права є:

- а) правова оцінка дій, безпосередньо не врегульованих юридичними нормами, казуальне заповнення прогалин в праві;
- б) впорядкування суспільних відносин з метою їх оформлення у галузі права, інститути права;
- в) забезпечення розвитку законодавства країни, його уніфікація та приведення у відповідність до міжнародних стандартів;
- г) закріплення основоположних прав і свобод людини;

д) моніторинг політико-правових подій в державі та суспільстві.

81. *Аналогія закону – це:*

а) засіб заповнення прогалин у законодавстві, який полягає у застосуванні до не врегульованих конкретною нормою правовідносин норми кримінального законодавства, що регламентує подібні відносини;

б) вирішення справи або окремого юридичного питання на основі правової норми, розрахованої на подібні випадки;

в) застосування до не вирішених в конкретній нормі спірних правовідносин за відсутності норми, що регулює подібні відносини, загальних засад і змісту законодавства;

г) використання таких принципів права, як справедливість, гуманізм, рівність перед законом і судом, відповідальність за вину, які закріплені в конституції держави або в законах, їх загальних положеннях для встановлення істини у справі в суді;

д) спосіб регулювання суспільних відносин у разі прогалин у національному законодавстві шляхом запозичення норм міжнародного законодавства.

82. *Субсидіарне застосування норм права – це:*

а) невміння законодавця відобразити в нормативних актах усе різноманіття життєвих ситуацій, які вимагають правового регулювання;

б) технічні помилки законодавця, допущені при розробці законів і у використанні прийомів юридичної техніки;

в) повна або часткова відсутність у чинних нормативно-правових актах необхідних юридичних норм;

г) додаткове застосування кримінального законодавства до відносин, що регулюються іншим інститутом або галуззю права;

д) вирішення справи або окремого юридичного питання за відсутності норми в певній галузі права відбувається за допомогою додаткового використання норм іншої спорідненої галузі права.

83. *«Помилка у праві» – це:*

а) ситуація, за якою законодавець навмисно залишає питання без правового врегулювання, віддаючи його вирішення на розсуд правозастосовного органу;

б) неясність норми права, яка долається за допомогою методів тлумачення;

в) помилкова оцінка об'єктивно існуючих умов законодавчим органом;

г) неправильне уявлення особи про юридичну природу вчиненого діяння, його правову оцінку та наслідки;

д) протиріччя один одному формально діючих правових актів, що регулюють тотожні суспільні відносини.

84. «Темнота» правових норм – це:

- а) неясність норми права, яка долається за допомогою методів тлумачення;
- б) помилкова оцінка об'єктивно існуючих умов законодавчим органом;
- в) неправильне уявлення особи про юридичну природу вчиненого діяння, його правову оцінку та наслідки;
- г) ситуація, за якою законодавець навмисно залишає питання без правового врегулювання, віддаючи його вирішення на розсуд правозастосовного органу;
- д) протиріччя один одному формально діючих правових актів, що регулюють тотожні суспільні відносини.

85. Термін «прогалина в праві» та «дефект права» співвідносяться наступним чином:

- а) є тотожними поняттями;
- б) термін «помилка в праві» ширша за змістом ніж «дефект права»;
- в) терміни «прогалина в праві» та «дефект права» є самостійними поняттями, що не перебувають у зв'язку між собою;
- г) у вузькому значенні поняття «прогалина у праві» тотожне поняттю «дефект права» у широкому значенні;
- д) в широкому значенні поняття «дефект права» є більш об'ємним, ніж «прогалина в праві», оскільки «прогалина у праві» є одним з видів правових дефектів.

86. Усунення прогалин у законодавстві є обов'язком:

- а) законодавчих органів;
- б) правотворчих органів;
- в) виконавчих органів;
- г) судових органів;
- д) нормотворчих органів.

87. Застосування аналогії закону повинно здійснюватись з дотриманням наступних принципів:

- а) законності, справедливості;
- б) доцільності;
- в) законності, обґрунтованості, доцільності;
- г) гуманізму, об'єктивності, повноти;
- д) законності, доцільності, лаконічності.

88. Сфера *non jus* передбачає:

- а) наявність приписів щодо тих суспільних відносин, які знаходяться поза сферою дії аналогії права;
- б) відсутність приписів щодо тих суспільних відносин, які знаходяться

поза сферою дії аналогії закону;

в) відсутність приписів щодо тих суспільних відносин, які знаходяться поза сферою дії аналогії права;

г) відсутність приписів щодо тих суспільних відносин, які знаходяться поза сферою правового регулювання;

д) відсутність приписів щодо тих суспільних відносин, які знаходяться поза сферою регулювання звичаями ділового обороту.

89. *Прогалини формулювання мають місце тоді, коли:*

а) тільки буквальний зміст слів, якими сформульовано ту чи іншу норму права, говорить про необхідність її застосування;

б) в дослівному тексті закону відсутня повна регламентація поведінки в тій чи іншій ситуації;

в) очевидна несправедливість, що матиме місце внаслідок застосування норми права, вимагає коригування цієї норми;

г) не лише буквальний зміст слів, якими сформульовано ту чи іншу норму права, говорить про можливість її застосування;

д) очевидна справедливість, що матиме місце внаслідок застосування норми права.

90. *Застосування до конкретних відносин нормативного припису, який регулює подібні за суттєвими ознаками відносини в суміжних галузях має назву:*

а) диспозитивна аналогія;

б) галузева аналогія;

в) міжгалузева аналогія;

г) імперативна аналогія;

д) подвійна аналогія.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36,

37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
 - ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
 - ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. С. 16. Ст. 762.
 - ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 20. Ст. 619.
 - ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
 - ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
 - ❖ Про прокуратуру України: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
 - ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
 - ❖ Щодо практики застосування норм права у випадку колізії: Лист Міністерства юстиції України від 26 грудня 2008 року. *Все про бухгалтерський облік*. 2009. № 23. Ст. 41.

Спеціалізована література:

1. Аблякімова Е. Е. Реалізація права на доступ по публічної інформації в законодавстві Європейського Союзу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 164-171.
2. Андрусів Л. М. Техніко-юридичні та методологічні засади оприлюднення нормативно-правових актів: моногр. Київ: Кушнір Г. М., 2020. 443 с.
3. Бармина О. Н. Злоупотребление правом как общеправовая категория: теоретико-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 2014. 195 с.
4. Беззубов Д. О. До питання уніфікації застосування норм матеріального права при визнанні договорів недійсними. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 135-139.
5. Беріша Ф. Взаємозв'язок між суспільством, державою та правом. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 172-184.
6. Бобік В. П. Історико-правова характеристика розвитку презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини в кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного універ-*

- ситету. Серія: Право. 2017. Вип. 43 (2). С. 154-157.
7. Бойко Г. І. Юридична конструкція як засіб юридичної техніки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 190-198.
 8. Болокан І. В. Особливості структури адміністративно-правової норми та її вплив на реалізацію норми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 43 (2). С. 37-42.
 9. Болокан І. В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 32 с.
 10. Болокан І. В. Реалізація норм адміністративного права: системно-історичний підхід. *Вісник Запорізького національного університету*. *Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 72-79.
 11. Болокан І. В. Реалізація норм права як правова категорія. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 77. С. 31-38.
 12. Болокан І. В. Теорія реалізації норм адміністративного права: моногр. Запоріжжя: Гельветика, 2017. 559 с.
 13. Болокан І. В. Форми реалізації адміністративно-правових норм та їх види. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. Вип. 3. С. 33-39.
 14. Бріль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: моногр. Київ: Леся, 2012. 191 с.
 15. Буханевич О. М. Поняття та сутність процедури надання адміністративних послуг. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 1. С. 126-131.
 16. Войтенко І. Презумпція правомірності дій та рішень контролюючих органів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 184-189.
 17. Галич Р. В. Реалізація конституційного права працівника на захист: моногр. Дніпропетровськ: Форест, 2015. 176 с.
 18. Ганзенко О. О. Нетипові норми права в механізмі правового регулювання: проблеми теорії і практики застосування. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія: *Юридичні науки*. 2013. № 1 (2). С. 17-23.
 19. Городько П. П. Особливості правозастосування окремих актів законодавства при зверненні до нотаріуса щодо засвідчення вірності копії (фотокопії) паспорта. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 47-49.
 20. Гусев О. Ю. Правові презумпції та оцінка достовірності електронних доказів у цивільному процесі. *Правова держава*. 2019. № 35. С. 61-71.
 21. Гущин О. О. Особливості застосування норм міжнародного гуманітарного права в операціях із підтримання миру та безпеки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 102-111.
 22. Далявська Т. П. Політико-правова колізія як підстава для визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень. *Гілея*. 2015. Вип. 98. С. 375-377.
 23. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм

- права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 11 (1). С. 40-42.
24. Дуліба Є. В. Сутність та особливості застосування податкових норм як специфічної форми реалізації податкового права. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. № 3. С. 13-18.
 25. Дутко А. О. Класифікація юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2014. № 810. С. 75-80.
 26. Забарний М. М. Аналогія закону та аналогія права як способи усунення прогалин у кримінальному процесуальному праві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 5. С. 106-110.
 27. Завальнюк С. В. Аналогія права за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 22 с.
 28. Завальнюк С. В. Аналогія права як спосіб подолання прогалин в цивільному праві. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 52. С. 372-378.
 29. Завальнюк С. В. Співвідношення аналогії права й аналогії закону в цивільному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16 (2). С. 18-21.
 30. Завальнюк С. Механізм застосування аналогії права. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 211-214.
 31. Загурський О. Б. Застосування кримінальних процесуальних норм на стадії підготовчого провадження як важливий елемент судової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 43 (2). С. 167-170.
 32. Замула А. Ю. Застосування норм міжнародного права щодо заборони катування та їх імплементація в законодавство України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 227-233.
 33. Касапоглу С. О. Допустимість застосування норм кримінального процесуального права представниками громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 29 (2). С. 110-112.
 34. Касапоглу С. О. Реалізація норм кримінального процесуального права: моногр. Дніпро: Біла К. О., 2018. 305 с.
 35. Касапоглу С. О. Щодо поняття і структури реалізації норм кримінального процесуального права. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 33. С. 176-185.
 36. Касапоглу С. О. Щодо стадій реалізації норм кримінального процесуального права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 103-106.
 37. Кельман М. С. Юридичні конструкції як елемент юридичної діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 390-395.
 38. Кінаш Б. С. Теоретико-правові основи реалізації конституційно-

- правових норм: моногр. Івано-Франківськ: Прикарпат. юридич. ін-т ЛьвДУВС, 2011. 250 с.
39. Клім С. Критерії розмежування видів аналогії закону та субсидіарного застосування норм у цивільному праві України. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 58. С. 198-202.
 40. Клім С. І. Аналогія закону у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2012. 20 с.
 41. Клім С. І. Аналогія закону у цивільному праві України: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 214 с.
 42. Клім С. І. Суб'єкти використання й застосування аналогії закону та форми її втілення у цивільному праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 559-568.
 43. Кліменко М. Посилення ролі Верховного Суду України у забезпеченні однакового застосування норм права судами кримінальної юрисдикції. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 104-110.
 44. Коваль В. М. Проблеми застосування норм матеріального права в господарському судочинстві: моногр. Одеса: Юридична література, 2011. 528 с.
 45. Козенко Ю. О. Норма права та її реалізація – модель і матерія правової поведінки. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 33-42.
 46. Корнієнко М. В. Принципи права в розв'язанні проблем конкуренції правових норм, юридичних фікцій і колізій. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 1 (1). С. 7-11.
 47. Косович В. М. Логічні засоби правозастосовної техніки. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2017. № 3. С. 10-17.
 48. Косович В. М. Юридичні конструкції як засіб правозастосовної техніки. *Публічне право*. 2017. № 2. С. 260-270.
 49. Косович В. Юридичний техніко-технологічний інструментарій та верховенство права (методологія дослідження). *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 14-26.
 50. Коструба А. Аналогія права й аналогія закону як фактична фікція та спосіб «оздоровлення» механізму правоприпинення. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 6-9.
 51. Костюк Н. П. Управлінський аспект процесу застосування норм права. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 26. С. 92-96.
 52. Кравець М. О. Поняття, сутність та місце юридичної кваліфікації у процесі правозастосування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 110-115.
 53. Кройтор В. А. Правові аксіоми в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 32. С. 47-52.

54. Кройтор В. А. Усунення прогалин у цивільному праві за допомогою аналогії права, аналогії закону та міжгалузевої аналогії. *Форум права*. 2016. № 3. С. 159-166.
55. Кубко Є. Б. Виконання рішень ЄСПЛ: регресні позови, аналогія закону та аналогія права. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 35-44.
56. Кухарев О. Є. Застосування правових презумпцій у механізмі правового регулювання спадкових відносин. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 140-151.
57. Кучеренко Д. С. Правничі поняття і термінологія у методології юридичної науки. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 30-38.
58. Кучук А. М. Забезпечення реалізації норм права (національний і міжнародний аспекти): правовий дискурс. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип. 9. С. 14-20.
59. Лебеденко В. І. Юридична техніка: поняття, призначення, методологічні засади застосування. *Інформація і право*. 2014. № 2. С. 52-56.
60. Левківський Б. К. Застосування аналогії закону при захисті права дитини на належне виховання (на прикладі позбавлення батьківських прав). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 4. С. 146-154.
61. Легка О. В. Взаємозв'язок правозастосовної техніки з іншими видами юридичної техніки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 23-29.
62. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30-33.
63. Ленгер Я. І. Класифікація колізій в муніципальному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 42. С. 44-46.
64. Лешкович Т. Індивід як суб'єкт міжнародного публічного права. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 7-14.
65. Ляшенко Н. Предмет рішень Європейського Суду з прав людини. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 3. vydání. С. 27-32.
66. Мандель Р. До розуміння принципів права. *Sciences of Europe*. 2016. № 4, ч. 2. С. 100-103.
67. Матат Ю. І. Застосування норм права в субсидіарному порядку: основні вимоги та передумови. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 378-384.
68. Матат Ю. І. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання в правозастосовній діяльності: моногр. Харків: Право, 2015. 174 с.
69. Матат Ю. І. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання в юридичній практиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 20 с.
70. Медведєв Ю. Л. Імплементация норм міжнародного права в право України: зміст та способи реалізації. *Публічне право*. 2014. № 1. С. 129-135.

71. Мовчан В. В. До проблемних питань проявів судової влади у сферах правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 16-23.
72. Москалюк О. В. Особливості застосування принципів права при подоланні змістових колізій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 37-42.
73. Москалюк О. В. Подолання колізій між нормами права рівної юридичної сили: моногр. Київ: Дакор, 2013. 213 с.
74. Моткова О. Д. До питання застосування норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Публічне право*. 2017. № 3. С. 146-150.
75. Мотринєць С. І. Механізми реалізації норм парламентського регламенту. *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 38-42.
76. Невядовський В. О. Особливості реалізації адміністративно-правових норм у діяльності Національної поліції України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 4. С. 170-176.
77. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 29-36.
78. Обіход Т. В. Вступ України до Європейського Союзу в контексті реалізації норм господарського права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 14 (2). С. 16-18.
79. Онищук І. І. Моніторинг реалізації норм права та їх фінансового забезпечення. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 54-59.
80. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах: моногр. Харків: Право, 2019. 224 с.
81. Павлюк А. Правова, реальність як нормативно-ціннісна та/або метанормативна система. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 107-120.
82. Перепьолкін С. М. Внутрішньодержавний механізм реалізації норм міжнародного митного права: організаційно-правова (інституційна) складова. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2013. № 2. С. 63-67.
83. Подорожна Т. Динаміка законодавчих дефініцій у процесі правозастосування: теоретичні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 3-6.
84. Решота В. Акти Президента України як джерела адміністративного права України у судовому правозастосуванні. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2017. Vol. 4, Iss. 3. С. 118-123.
85. Рубля О. Аналогія закону та аналогія права в цивільному процесі України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 392-396.
86. Рябець К. А., Самойлов М. В. Колізія вітчизняного земельного законодавства в аспекті права власності на землю. *Юридична наука*. 2013. № 5.

- С. 40-46.
87. Садикова Я. М. Правові презумпції у справах про захист авторських прав. *Форум права*. 2015. № 3. С. 205-211.
 88. Сердюк І. А. Акт безпосередньої реалізації норм права: поняття, особливості та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 2. С. 22-29.
 89. Сердюк І. А. Нормативно-правовий акт у співвідношенні з актом застосування та актом тлумачення норм права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. Вип. 3. С. 152-159.
 90. Серьогін С. В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування: моногр. Дніпропетровськ: Грані, 2014. 121 с.
 91. Серьогін С. В. Проблемні юридико-філологічні аспекти застосування понять «право» й «закон» в українській правовій доктрині та в контексті принципу верховенства права: моногр. Дніпропетровськ: Грані, 2012. 89 с.
 92. Сиротнікова Я. Є. Умовні та безумовні правові фікції в трудовому праві України. *Право та інноваційне суспільство*. 2018. № 2. С. 97-100.
 93. Смичок Є. М. Юридичні презумпції в податково-правовому регулюванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
 94. Соколов В. М. Застосування аналогії права та аналогії закону в адміністративному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
 95. Солоніна О. П. Правові презумпції у кримінально-процесуальному доказуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 16 с.
 96. Спасибо-Фатєєва І. Колізія загальних та спеціальних норм (на трьох прикладах судової практики). *Приватне право*. 2013. № 1. С. 166-175.
 97. Теличко О. А. Причини виникнення правових колізій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 6 (1). С. 39-42.
 98. Теремцова Н. В. Проблеми реалізації норм права щодо правомірної поведінки. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 245-247.
 99. Тищук Т. І. Конституційно-правовий аналіз форм реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 132-137.
 100. Тищук Т. І. Процедура реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 38-45.
 101. Ткачук О. С. Фікції у правових позиціях судів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 35 (2.1). С. 200-203.
 102. Ул'яновська О. Класифікація конструктивних фікцій як окремого виду правової фікції. *Віче*. 2011. № 6. С. 23-25.
 103. Ул'яновська О. Розмежування понять правової презумпції та правової

- фікції. Погляди провідних учених. *Віче*. 2011. № 10. С. 26-30.
104. Фасій Б. В. Застосування норм законодавства Європейського Союзу та міжнародного права до сімейних відносин в Україні. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 171-175.
105. Хряпченко В. Різомна модель системи права як прояв креативності в сучасній юриспруденції. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 3. vydání. С. 61-66.
106. Цвігун Д. П. Субсидіарне застосування норм цивільного права в суміжних галузях права. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 87-90.
107. Чернолуцький Р. В. Роль юридичної техніки в законопроектній діяльності. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 7. С. 118-129.
108. Чернолуцький Р. В. Принципи юридичної (законодавчої) техніки та їх роль і значення в законопроектній діяльності. *Молодий вчений*. 2014. № 8 (2). С. 83-88.
109. Шевченко А. Є. Реалізація конституційного права на мирні зібрання в Україні: моногр. Донецьк: Ноулідж, 2011. 138 с.
110. Шевченко Т. В. Прогалини в законодавстві, способи усунення і подолання. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 23-26.
111. Шевченко Т. В. Юридична колізія: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 13-18.
112. Шутак І. Д. Правовий моніторинг нормотворення, реалізації та тлумачення норм права в контексті принципу верховенства права. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 87-94.
113. Шутак І. Д. Роль юридичної техніки в системно-структурному вдосконаленні правової системи України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 6. С. 16-21.
114. Шутак І. Д. Юридична техніка тлумачення норм права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 11. С. 18-24.
115. Шутак І. Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2016. Вип. 63. С. 37-45.
116. Юхимюк О. Дотримання як форма безпосередньої реалізації норм права. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 32-35.
117. Юхимюк О. Знання про норми права як необхідна умова їх дотримання. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 47-51.

ТЕМА 15. ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА. ПРАВОПОРУШЕННЯ

Поняття, ознаки, види правової поведінки.

Склад правової поведінки: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Поняття та основні види, мотиви правомірної поведінки: активна правомірна поведінка; звична (звичайна) правомірна поведінка; пасивна (конформістська) правомірна поведінка; маргінальна правомірна поведінка.

Правопорушення: поняття, ознаки, види та їх характеристика: кримінальні правопорушення; проступки (адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові, конституційні, матеріальні та ін.).

Юридичний склад правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Суб'єктивна сторона правопорушення: мотив, мета, вина.

Поведінка людини є одним із видів людської діяльності, вона не тільки спрямована на безпосереднє задоволення різних потреб, а й зорієнтована на задоволення певних інтересів (суспільних, державних, особистих, національних тощо). Вона є зовнішньою системою дій, в основу якої покладено внутрішні прагнення людини, про що неодноразово наголошувалося в юридичній літературі.

Поведінка має соціальний характер і визначається як сукупність певних дій, що викликають зміни у навколишньому світі чи у самому суб'єкті. У даному визначенні на першому місці перебуває саме суспільна цінність дій суб'єкта.

Сутність правової поведінки розкривається в її властивостях, що є відомими, але часто змінюваними, в залежності від напрямку суспільного та правового розвитку. Юридично значущу поведінку можна сприймати як визначену принципами права і врегульовану його нормами соціально значиму юридично оцінювану поведінку суб'єктів, яка здатна спричинити юридичні наслідки¹.

У юридичній літературі під **правовою поведінкою** розуміють соціально значиму, усвідомлену поведінку індивідуальних чи колективних суб'єктів, врегульовану нормами права, що тягне за собою юридичні наслідки.

Правовій поведінці притаманні ряд **ознак**:

- **соціальна значущість** – оцінка поведінки суб'єктів з точки зору сукупності її соціальної характеристики;
- **суб'єктивізм** – ставлення особи до своїх дій та наслідків, які вони породжують;

¹ Олейников С. М. Поведінка в правовій сфері суспільства: динаміка юридичної природи. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1543832321301.pdf>

- **регламентованість поведінки нормами права** – за допомогою норм права впроваджується у життя суспільно корисна поведінка та витісняється небажана;

- **підконтрольність поведінки державі** – держава контролює діяльність суб'єктів суспільного життя залежно від соціальної значимості вчинків;

- **здатність правової поведінки породжувати юридичні наслідки**.

З урахуванням соціального змісту та юридичної оцінки вчинку суб'єкта права і незалежно від форми її зовнішнього виразу (дія чи бездіяльність) правову поведінку поділяють на **види**:

➤ **правомірну поведінку** – таку, що є соціально корисною і відповідає приписам правових норм;

➤ **правопорушення** – соціально шкідливі вчинки, що скоєні з порушенням приписів правових норм;

➤ **зловживання правом** – соціально шкідлива поведінка, вчинена суб'єктом права формально в рамках правових приписів;

➤ **об'єктивно протиправне діяння** – поведінка, яка не є такою, що завдає шкоди, але формально-юридично оцінюється як вчинена всупереч вимогам правових норм¹.

До крайніх (протилежних за спрямованістю, соціальною та юридичною значущістю) видів відносять **правомірну поведінку** і **протиправну поведінку (правопорушення)**.

Правомірна поведінка особи є закономірним та логічно обумовленим процесом, в якому під впливом зовнішнього середовища, індивідуального сприйняття правових настанов, певного світогляду, рівня правової культури, правової свідомості формується модель належної (правомірної) поведінки, що реалізується як правова активність особи².

Правомірна поведінка характеризується певними **особливостями**:

- відповідність даної поведінки вимогам норм права (формально-юридичний критерій);

- соціальна корисність даної поведінки, тобто вона є бажаною або необхідною для функціонування суспільства;

- має суб'єктивну сторону, яка знаходить свій вияв у таких складових чинниках, як: мотив (спрямованість поведінки); міра усвідомлення можливих наслідків вчинку; внутрішнє ставлення особи до спричинених наслідків;

- об'єктивна необхідність правомірних дій для функціонування та розвитку суспільства;

- форми реалізації правомірної поведінки пов'язані з формами реалізації права (дотримання, виконання, використання та застосування права);

¹ Теорія держави та права: навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

² Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: питання сприйняття та реалізації. *Судова апеляція*. 2018. № 4. С. 6-17.

- соціальна допустимість поведінки, тобто це можлива правова поведінка, що забезпечена державними засобами.

Залежно від ступеня суспільної значущості правомірна поведінка **класифікується** на необхідну, бажану та соціально допустиму. Ці види поведінки забезпечуються відповідним «інструментарієм», юридичними засобами: **необхідна** – імперативними зобов'язальними і заборонними правовими нормами, які вимагають безумовного здійснення таких приписів у формах виконання обов'язків і додержання юридичних заборон; **бажана** – головним чином уповноважуваними нормами, однак вона може стимулюватися і за допомогою рекомендаційних і заохочувальних норм, які б впливали на формування правових мотивів і цілей свідомо вольової поведінки суб'єктів, що викликають їх прагнення максимально використовувати правові засоби для досягнення поставлених цілей. До правомірної поведінки належить і **соціально допустима** – не торкається суттєвих інтересів суспільства і держави і не може бути охарактеризована як соціально корисна чи соціально шкідлива.

За особливостями ставлення суб'єкта до своєї поведінки (мотивацією) та чинниками, що вплинули на правомірну поведінку, вона може бути:

➤ **приспосовницькою, конформістською** – пасивною, тобто коли суб'єкт вчиняє зовнішньо правомірні дії, орієнтуючись не стільки на норму права, скільки на поведінку людей, які його оточують (у колективі, побуті). Конформізм полягає в низькому ступені соціальної активності особи і являє собою пасивне прийняття особою існуючого порядку, пануючих уявлень, відсутність власної думки, свідомої позиції, безумовне підкорення психологічному впливу під час додержання особою вимог правових норм, пристосування, підкорення своїх вчинків думці та діям оточуючих;

➤ **маргінальною** – відображає стан особи, яка знаходиться на межі анти-соціального прояву, правопорушення, але не чинить його саме тому, що суб'єктом керує страх перед юридичною відповідальністю і він усвідомлює загрозу реального застосування санкції правової норми, неприємних юридичних та моральних наслідків (засудження з боку оточуючих), що можуть настати за вчинене правопорушення;

➤ **звичайною** – виникає в результаті багаторазового повторення дій, що здійснюються за звичайних, вже тривалий час відомих обставин. Звичка звільняє особу від постійного звернення до власної свідомості, необхідності кожного разу будувати нову модель поведінки;

➤ **соціально активною** – визначається високим рівнем правової культури, глибокою правовою переконаністю, здатністю особи до самостійного творчого вибору правових засобів для здійснення позитивних вчинків і готовністю відповідати за їх результати, тобто максимально використовувати існуючий правовий «інструментарій» для реалізації інтересів та захисту прав і свобод як в приватній, так і в публічній сфері життя¹.

¹ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

Правопорушення – це протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, яке тягне юридично визначені негативні наслідки для правопорушника¹.

Ознаки правопорушення:

- **є діянням**, тобто вольовим, усвідомленим вчинком, який виражається в дії або бездіяльності;
- **соціальна шкідливість**, тобто воно є таким, яке завдає чи може завдати шкоди юридично захищеним суспільним благам (правам і свободам суб'єктів, власності, життю, здоров'ю, честі, гідності та ін.);
- **протиправність**, яка означає, що відповідні дії чи бездіяльність суб'єкта не відповідають вимогам, сформульованим у конкретній правовій нормі;
- **винність**, тобто правопорушення є усвідомленим (навмисним чи необережним) вчинком;
- **тягне юридично визначені негативні наслідки для правопорушника** (втрати матеріальних, особистих або організаційних благ), їхнє настання гарантується державою, яка «запускає» механізм притягнення особи до юридичної відповідальності з метою відновлення порушених прав суб'єктів².

Склад правопорушення – це сукупність визначених законом об'єктивних і суб'єктивних проявів протиправного діяння, необхідних і достатніх для притягнення особи до юридичної відповідальності. Склад правопорушення є юридичною конструкцією, яка виводиться із змісту норм права і є необхідною при правозастосуванні для юридичної кваліфікації певного діяння як правопорушення.

До **елементів** складу правопорушення відносять:

- **об'єкт правопорушення** – блага, які захищаються та охороняються правом, на які зазіхає правопорушення;
- **об'єктивна сторона правопорушення** – зовнішній прояв протиправного вчинку. До обов'язкових елементів об'єктивної сторони належать: **діяння** (дія чи бездіяльність суб'єкта); його **шкідливі наслідки** (або загроза їх настання); необхідний **причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками**. Об'єктивна сторона має також **факультативні елементи**: час, місце, спосіб, обставини, знаряддя та засоби вчинення правопорушення;
- **суб'єкт правопорушення** – особа, яка вчинила правопорушення. Необхідною ознакою суб'єкта є його деліктоздатність, тобто визнана законом спроможність особи персонально відповідати за протиправні діяння. Фізична особа визнається суб'єктом правопорушення, якщо вона є осудною (здатною контролювати свою поведінку інтелектом і волею) та досягла певного віку;
- **суб'єктивна сторона правопорушення** – сукупність ознак, які відо-

¹ Штанько А. О. Правопорушення як вид правової поведінки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 18 с.

² Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

бражають психічне ставлення особи до власного діяння та його шкідливих наслідків¹.

Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Злочини поділяються на *нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі*.

Нетяжким злочином є передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Тяжким злочином є передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Особливо тяжким злочином є передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Кримінальним проступком є передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі².

Також розрізняють такі **види проступків**:

- **конституційні** – суспільно шкідливі протиправні вчинки, які завдають шкоду порядку організації та діяльності органів влади та управління, конституційним правам та свободам громадян, але не мають ознак складу злочину;
- **адміністративні** – правопорушення, які посягають на громадський або державний порядок, суспільні відносини у сфері державного управління, на відносини у сфері виконавчо–розпорядчої діяльності органів держави тощо (порушення правил протипожежної безпеки, митних правил тощо);
- **цивільно-правові** – правопорушення у сфері майнових та пов'язаних з ними особистих немайнових відносин, які виникають між суб'єктами та складають для них матеріальну чи духовну цінність;
- **дисциплінарні** – суспільно шкідливі вчинки, які завдають шкоду внутрішньому розпорядку діяльності підприємств, установ, організацій;
- **процесуальні** – правопорушення, які посягають на встановлені зако-

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

² Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

ном процедури здійснення правосуддя тощо¹.

Отже, правомірна поведінка є поведінкою, яка відповідає приписам правових норм. Вона є специфічним видом соціальної поведінки і визначальною умовою забезпечення законності і правопорядку, прав і свобод людини та громадянина, побудови демократичної, правової держави. Вона означає також реалізацію правових приписів і залежно від їх характеру виступає у формі дотримання, виконання, використання, застосування права. Дотримання заборон, виконання обов'язків, використання наданих громадянину прав, застосування права спеціальними суб'єктами – суть правомірної поведінки. Навпаки, наслідки протиправної поведінки, як правило, асоціюються з настанням небажаних для суб'єкта наслідків, і, перш за все, юридичної відповідальності.

Ключові поняття:

правова поведінка, правомірна поведінка, зловживання правом, об'єктивно протиправна поведінка, неправомірна (протиправна) поведінка, соціально активна поведінка, юридична відповідальність, правоздатність, дієздатність, пасивна поведінка, добровільна поведінка, змушена поведінка, конформістська поведінка, маргінальна поведінка, звичайна поведінка, правопорушення, конституційний делікт, конституційний проступок, казус, склад правопорушення, об'єкт правопорушення, загальний об'єкт правопорушення, родовий об'єкт правопорушення, безпосередній об'єкт правопорушення, об'єктивна сторона правопорушення, суб'єкт правопорушення, суб'єктивна сторона правопорушення, посадова особа, зміст правопорушення, протиправність дій, провина, об'єктивна сторона злочину, суб'єктивна сторона злочину, умисел, необережність, протиправна самовпевненість, протиправна недбалість, кримінально-протиправна недбалість, мотив, мета, кримінальне правопорушення, класифікація кримінальних правопорушень, проступки, злочин, винні діяння, безвинні діяння, об'єктивно протиправне діяння, рецидив, конституційний проступок, конституційно-правова санкція, дисциплінарний проступок, адміністративний проступок, кримінально протиправна самовпевненість, принцип законності, принцип верховенства права, принцип недоторканості, принцип верховенства права, цивільні проступки, міжнародний проступок, воєнний злочин, міжнародне правопорушення, міжнародні злочини, недружній акт, причини правопорушень.

1. Поведінка у правовій сфері – це:

- а) діяння, що є соціально корисним, відповідає нормам права;
- б) діяння, що є соціально шкідливим, суперечить нормам права;
- в) діяння, що суперечить нормам права, є соціально-шкідливим, але не містить складу правопорушення;
- г) соціально-значуща, усвідомлена поведінка індивідуальних чи колек-

¹ Загальна теорія права: [навч.-метод. посіб.] / [О. О. Орлова, А. М. Кучук, О. В. Мінченко]. Су-ми: Цьома С. П., 2020. 236 с.

тивних суб'єктів, що передбачена нормами права та тягне за собою юридичні наслідки;

д) діяння, що формально перебуває в рамках норм права, але за своєю суттю є соціально-шкідливим.

2. До ознак поведінки у правовій сфері належить:

- а) не регулюється юридичними нормами;
- б) відсутнє зовнішнє вираження;
- в) відсутній вольовий характер;
- г) є соціально значущою;
- д) не спричиняє юридичні наслідки.

3. Основними рисами правової поведінки є:

- а) соціально корисний характер правової поведінки;
- б) здатність викликати юридичні наслідки;
- в) є результатом свідомої вольової діяльності людини;
- г) забезпечується можливістю застосування державного примусу;
- д) формується відповідно до розвитку громадянського суспільства.

4. Підконтрольність правової поведінки полягає у тому, що:

а) саме держава виступає гарантом правомірної поведінки і суб'єктом, здатним від імені суспільства привести в дію апарат примусу для притягнення до відповідальності за протиправну поведінку;

б) тільки конкретний свідомо вольовий вчинок суб'єкта права у сфері правового регулювання будь-яких відносин може оцінюватися з погляду права як правомірний чи неправомірний і викликати юридичні наслідки на підставі правових норм;

в) соціально шкідлива поведінка гальмує розвиток їх позитивного потенціалу, викликає негативні економічні, соціально-політичні, морально-психологічні та інші наслідки (адміністративні проступки, злочини, невиконання цивільно-правових зобов'язань тощо);

г) правова поведінка перебуває під контролем свідомості і волі особи;

д) межі поведінки, зазначені в нормах, вказують на діапазон можливостей та чітко визначені випадки впливу на поведінку юридичними засобами.

5. З урахуванням змісту вчинку правова поведінка поділяється на:

- а) конституційну та цивільну;
- б) правомірну та протиправну;
- в) договірну та управлінську;
- г) відносну та уповноважену;
- д) імперативну та диспозитивну.

6. Правомірна поведінка – це:

- а) діяння, що суперечить нормам права, є соціально-шкідливим, але не містить складу правопорушення;
- б) необхідна, бажана і допустима з точки зору інтересів громадянського суспільства поведінка індивідуальних чи колективних суб'єктів, яка полягає в дотриманні (виконанні, використанні) норм права, що охороняються і гарантуються державою);
- в) діяння, що є соціально шкідливим та суперечить нормам права;
- г) соціальна і правозначуща свідомо-вольова поведінка особи, що передбачена нормами права і спричиняє або може спричинити можливі юридичні наслідки;
- д) діяння, що формально перебуває в рамках норм права, але за своєю суттю є соціально-шкідливим.

7. До ознак правомірної поведінки не відноситься:

- а) відповідає вимогам правових норм, тобто особа діє правомірно, якщо вона точно дотримується правових приписів;
- б) має свідомо-вольовий характер, тобто проявляється як дія або бездіяльність;
- в) гарантується і охороняється державою, включаючи заходи державного примусу;
- г) є соціально корисною поведінкою, тобто вона є бажаною та об'єктивно необхідною для нормального функціонування і розвитку суспільства;
- д) має протиправний, неправомірний, характер, тобто суперечить нормам права, чиниться всупереч праву.

8. Правомірна поведінка включає два аспекти:

- а) інформаційний, поведінковий;
- б) інформаційний, застосовний;
- в) інформаційний, забезпечувальний;
- г) теоретичний, практичний;
- д) теоретичний, поведінковий.

9. Правомірна поведінка з погляду соціальної значущості передусім характеризується її:

- а) придатністю;
- б) корисністю;
- в) протиправністю;
- г) допустимістю;
- д) стійкістю.

10. Динамічна ознака правомірної поведінки полягає:

- а) в активності суб'єктів, у здатності підтримувати конструктивні відносини у всіх сферах життя суспільства;
- б) у тому, що правова поведінка перебуває під контролем свідомості і волі особи;
- в) у тому, що тільки конкретний свідомо-вольовий вчинок (дія або бездіяльність) суб'єкта права у сфері правового регулювання будь-яких відносин може оцінюватися з точки зору права як правомірний чи неправомірний вчинок;
- г) у наявності певних юридичних засобів регламентації правової поведінки, її зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) властивостях, передбачених нормами права;
- д) у механізмі правового регулювання, впливає на виникнення, зміну або припинення правовідносин, у яких здійснюються права й обов'язки, реалізуються заходи відповідальності.

11. Зовнішній прояв правомірної поведінки виступає у вигляді соціально корисного чи необхідного діяння, що відповідає правовим приписам, або бездіяльності особи – це:

- а) принципи правомірної поведінки;
- б) зміст правомірної поведінки;
- в) об'єктивна сторона правомірної поведінки;
- г) сутність правомірної поведінки особи;
- д) суб'єктивна сторона правомірної поведінки.

12. Залежно від суб'єктів правомірну поведінку поділяють на:

- а) індивідуальну, групову;
- б) індивідуальну, групову, загальну;
- в) індивідуальну, колективну;
- г) особисту, колективну;
- д) особисту, загальну.

13. За ступенем виявлення свідомості і волі правомірну поведінку класифікують на:

- а) активну та пасивну;
- б) добровільну та змушену;
- в) бажану та необхідну;
- г) припустиму та належну;
- д) припустиму та бажану.

14. Добровільна поведінка визначається як:

- а) поведінка, що контролюється свідомістю і волею особи;
- б) спирається на ціннісні і прагматичні мотиви у відповідності з правами

та законними інтересами суб'єктів;

- в) визначається змістом її мотивів, суб'єктивною стороною вчинка;
- г) формується відповідно до динаміки розвитку громадянського суспільства і спирається на державні гарантії її здійснення;
- д) пов'язана із встановленими правилами поведінки.

15. *На відміну від добровільної вимушена правомірна поведінка характеризується як вибір варіанту поведінки, що:*

- а) відповідає приписам правових норм і збігається з внутрішнім переконанням особи;
- б) формально відповідає приписам правових норм, але може розходитися з внутрішнім переконанням, звичками самої особи;
- в) орієнтується не стільки на норму права, скільки на поведінку людей, які оточують особу;
- г) полягає в низькому ступені соціальної активності особи;
- д) виникає в результаті багаторазового повторення дій.

16. *За особливостями ставлення суб'єкта до своєї поведінки видами правомірної поведінки є:*

- а) конформістська, маргінальна, звична, соціально активна;
- б) добровільна, вимушена;
- в) необхідна, бажана, соціально допустима;
- г) корисна, цивілізована;
- д) правовстановлююча, правозмінююча, правоприпиняюча.

17. *Пасивно-приспосувальною поведінкою особи, яка не відрізняється від поведінки інших, підпорядковується груповим стандартам і вимогам, піддається психологічному тиску і маніпуляціям є:*

- а) неоконформістська;
- б) конформістська;
- в) маргінальна;
- г) неомаргінальна;
- д) інтуїтивна.

18. *Вид поведінки, що виявляється у бездіяльності, навмисному невикористанні суб'єктом належних йому прав і обов'язків (наприклад, участь у виборах):*

- а) активна (принципова);
- б) звичайна (звична);
- в) пасивна (конформістська);
- г) маргінальна;
- д) конституційний делікт.

19. Різновидом «проміжної» поведінки між правомірним і протиправним станами особи, що виражається в готовності до протиправних дій у разі послаблення нагляду за її поведінкою, але не стає антисоціальною, не призводить до правопорушення через страх юридичної відповідальності є:

- а) неомаргінальна;
- б) конформістська;
- в) маргінальна;
- г) неоконформістська;
- д) інтуїтивна.

20. Маргінальна поведінка характеризується:

а) високим ступенем активності, відповідальності, правосвідомості, внутрішньою переконливістю суб'єктів права у необхідності виконувати вимоги правових норм;

б) тим, що суб'єктам права притаманна готовність до протиправних дій у разі зниження нагляду і контролю за їх поведінкою, але переступити межу між правомірною та неправомірною поведінкою їм не дозволяє страх перед можливістю застосування юридичної відповідальності;

в) тим, що необхідність виконання вимог правових норм у суб'єктів права стала звичкою, яка не вимагає від них додаткових витрат і зусиль;

г) низьким ступенем соціальної активності суб'єктів права, їх пристосованістю до зовнішніх обставин, відсутністю власної позиції, прагнення не відрізнитися від інших суб'єктів, а робити так, як роблять інші;

д) поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм.

21. Різновидом правомірної поведінки, що закріплюється в диспозитивних нормах, як права суб'єкта, реалізується відповідно до його волі і забезпечується державою є:

- а) соціально-доцільна поведінка;
- б) соціально-неприпустима поведінка;
- в) соціально-бажана поведінка;
- г) соціально-припустима поведінка;
- д) соціально-належна поведінка.

22. Головна ознака соціально допустимої поведінки полягає в тому, що вона:

а) як форма здійснення приватних інтересів не суперечить інтересам інших суб'єктів;

б) може стимулюватися за допомогою рекомендаційних і заохочувальних норм, які впливають на формування правових мотивів і цілей свідомо вольової поведінки суб'єктів;

в) передбачає вчинення суб'єктом зовнішньо-правомірних дій, орієнту-

ючись не стільки на норму права, скільки на поведінку людей, які його оточують;

г) проявляється в суспільно корисній, схвалюваній суспільством і державою діяльності людини в правовій сфері;

д) є нейтральною поведінкою, яка не заподіює шкоди інтересам суспільства.

23. *Законослухняна поведінка, що виражається в повсякденній службовій, побутовій та іншій діяльності людини, яка відповідає приписам правових норм, не потребує додаткових витрат і зусиль – це:*

а) соціально доцільна поведінка;

б) звична поведінка;

в) бажана поведінка;

г) принципова поведінка;

д) активна поведінка.

24. *Необхідна правомірна поведінка забезпечується відповідними юридичними засобами:*

а) уповноважуваними та зобов'язальними нормами;

б) рекомендаційними і заохочувальними нормами, які впливають на формування правових мотивів і цілей свідомо вольової поведінки суб'єктів;

в) рекомендаційними та уповноважуваними правовими нормами, що створюють напрям для допустимої діяльності суб'єкта;

г) імперативними зобов'язальними і заборонними правовими нормами, які вимагають безумовного здійснення таких приписів у формах виконання обов'язків і додержання юридичних заборон;

д) заборонними правовими нормами, які встановлюють межі здійснення такої поведінки.

25. *Особливий вид юридично значущої поведінки, яка полягає у соціально шкідливих вчинках суб'єкта права, у використанні недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права – це:*

а) зловживання правом;

б) проступок;

в) провина;

г) правомірна поведінка;

д) міжнародний злочин.

26. *Зловживання правом – це:*

а) дія чи бездіяльність, що суперечить нормам права, є соціально-шкідливою, але не містить складу правопорушення;

б) дія чи бездіяльність, що є соціально шкідливою, суперечить нормам

права;

в) соціальна і правозначуща свідомо-вольова поведінка особи, що передбачена нормами права і спричиняє або може спричинити можливі юридичні наслідки;

г) дія чи бездіяльність, що формально перебуває в рамках норм права, але за суттю є соціально-шкідливою;

д) дія чи бездіяльність, що є соціально корисною, відповідає нормам права.

27. Прогалини у законодавстві, неясність правової регламентації є підставою:

а) наявності в особи суб'єктивних прав;

б) правопорушень;

в) правомірної поведінки;

г) зловживання правом;

д) настання юридичних наслідків.

28. Передумовою виникнення на практиці випадків зловживання правом є:

а) заподіяння шкоди (збитку) інтересам суспільства чи інтересам іншої особи;

б) невиразність протиправної поведінки як юридичної ознаки правопорушення;

в) наявність в особи суб'єктивного права;

г) незнання закону;

д) прогалини у законодавстві або недостатня чіткість правової регламентації тих чи інших суспільних відносин .

29. Види зловживання правом за правовою кваліфікацією поділяються на:

а) правомірне, не правомірне;

б) правомірне, протиправне;

в) проступок, злочин;

г) делікт, правопорушення;

д) аморальне зловживання правом.

30. Правопорушення – це:

а) соціальна і правозначуща свідомо-вольова поведінка особи (дія чи бездіяльність), що передбачена нормами права і спричиняє або може спричинити можливі юридичні наслідки;

б) дія чи бездіяльність, що формально перебуває в рамках норм права, але за суттю є соціально-шкідливою;

в) дія чи бездіяльність, що є соціально корисною, відповідає нормам права;

г) протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, що зумовлює юридично визначені негативні наслідки для правопорушника;

д) дія чи бездіяльність, що суперечить нормам права, є соціально-шкідливою, але не є наслідком настання юридичної відповідальності.

31. До ознак правопорушення належить:

а) виражається в діях та операціях, опосередковане правом, є соціально перетворюючою діяльністю;

б) є соціально шкідливим, має свідомо-вольовий характер;

в) забезпечує формальну визначеність змісту нормативних правових актів і нормативних правових договорів;

г) наявність юридичних та фактичних підстав;

д) регулює найбільш соціально значущі, типові, сталі суспільні відносини, застосовується при створенні нормативних правових актів.

32. Сукупністю закріплених у законі об'єктивних і суб'єктивних ознак, за наявності яких, суспільно небезпечно винне протиправне діяння визнається конкретним правопорушенням, є:

а) система правопорушення;

б) склад правопорушення;

в) структура правопорушення;

г) зміст правопорушення;

д) ознаки правопорушення.

33. Правопорушення виражається у формі:

а) матеріального, формального складу;

б) матеріального, процесуального складу;

в) матеріального, нормативного складу;

г) матеріального, юридичного складу;

д) матеріального, буквального складу.

34. Настання суспільно шкідливих чи суспільно небезпечних наслідків є необхідною ознакою:

а) правопорушення з формальним складом;

б) правопорушення з матеріальним складом;

в) правопорушення з усіченим складом;

г) правопорушення з буквальним складом;

д) правопорушення з юридичним складом.

35. До складу правопорушення належить:

а) зміст правопорушення;

б) суб'єкт дії;

- в) об'єкт правопорушення;
- г) об'єктивація дій;
- д) суб'єктивна сторона дій.

36. Соціальними явищами різного рівня, що призводять до їх вчинення на масовому, груповому та індивідуальному рівнях у будь-якій відносно самостійній сфері суспільства, є:

- а) адміністративні проступки;
- б) масове явище;
- в) причини правопорушення;
- г) біологічна приреченість;
- д) диференціальна асоціація.

37. У юридичній літературі теорії причин злочинності поділяють на дві групи:

- а) спадкові, соціологічні;
- б) перманентні, іманентні;
- в) соціальні, біосоціальні;
- г) соціологічні, антисоціологічні;
- д) соціологічні, біосоціальні.

38. До біосоціальних теорій причин злочинності відносять:

- а) теорія небезпечного стану, теорія З. Фрейда, спадкова теорія;
- б) теорія багатофакторності, теорія соціальної аномалії;
- в) теорія науково-технічної революції, теорія соціальної аномалії;
- г) теорія багатофакторності, теорія соціальної аномалії;
- д) теорія соціальної аномалії, теорія багатофакторності, теорія науково-технічної революції.

39. Суть теорії зводиться до того, що злочинцями не народжуються, а навчаються в процесі багатограних контактів особи в мікрогрупах в сім'ї, на вулиці, в профспілках – це:

- а) теорія соціальної дезорганізації (аномії);
- б) теорія багатофакторності;
- в) класова теорія;
- г) вчення про диференціальні асоціації (різні зв'язки);
- д) теорія науково-технічної революції.

40. Численні форми контактів у невеликих соціальних групах, де панують антисоціальні настанови та цінності як причину злочинності розглядає:

- а) теорія багатофакторності;
- б) теорія науково-технічної революції;

- в) теорія диференціальної асоціації;
- г) теорія соціальної аномалії;
- д) спадкова теорія.

41. Правопорушення можливе лише тоді, коли воно вчинене:

- а) правоздатною особою;
- б) особою;
- в) деліктоздатною особою;
- г) відповідальною особою;
- д) посадовою особою.

42. Здатність суб'єкта самостійно усвідомлювати свій вчинок і його шкідливі результати, відповідати за свої протиправні дії і нести за них юридичну відповідальність – це:

- а) деліктоздатність;
- б) дієздатність;
- в) правоздатність;
- г) правосуб'єктність;
- д) осудність.

43. Деліктоздатність юридичних осіб виникає:

- а) після проходження п'яти днів з дня їх державної реєстрації;
- б) після внесення відомостей про їх створення у державний реєстр;
- в) з моменту їх державної реєстрації;
- г) з моменту затвердження установчих документів;
- д) у разі скоєння ними правопорушення.

44. Спеціальний суб'єкт правопорушення – це:

- а) фізична особа;
- б) юридична особа;
- в) посадова особа;
- г) невідома особа;
- д) хвора особа.

45. Юридичні особи, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та об'єднання громадян належать до:

- а) індивідуальних суб'єктів правопорушення;
- б) безпосередніх суб'єктів правопорушення;
- в) колективних суб'єктів правопорушення;
- г) простої сукупності фізичних осіб;
- д) суб'єктів правових відносин.

46. Суспільними відносинами, які охороняються нормами права та на які посягає конкретне правопорушення, є:

- а) суб'єкт правопорушення;
- б) суб'єктивна сторона правопорушення;
- в) об'єкт правопорушення;
- г) об'єктивна сторона правопорушення;
- д) предмет правопорушення.

47. У юридичній літературі об'єкт правопорушення поділяють на:

- а) загальний, спеціальний, додатковий;
- б) загальний, родовий, видовий, спеціальний;
- в) загальний, родовий, видовий, додатковий;
- г) загальний, родовий, видовий, безпосередній;
- д) загальний, безпосередній, спеціальний.

48. Система суспільних відносин, які функціонують та розвиваються на ґрунті загально визнаних у суспільстві цінностей, що регулюються та охороняються позитивним правом – це:

- а) родовий об'єкт;
- б) безпосередній об'єкт;
- в) загальний об'єкт;
- г) спеціальний суб'єкт;
- д) суб'єктивна сторона.

49. Певне коло однорідних відносин, яким було завдано шкоду – це:

- а) безпосередній об'єкт;
- б) родовий об'єкт;
- в) об'єктивна сторона;
- г) суб'єктивна сторона;
- д) суб'єкт.

50. Психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його шкідливих наслідків – це:

- а) об'єктивна сторона правопорушення;
- б) суб'єктивна сторона правопорушення;
- в) суб'єкт правопорушення;
- г) об'єкт правопорушення;
- д) зміст правопорушення.

51. Вина, мета та мотив є ознаками:

- а) об'єкта правопорушення;
- б) суб'єкта правопорушення;
- в) об'єктивної сторони правопорушення;

- г) суб'єктивної сторони правопорушення;
- д) юридичного складу правопорушення.

52. Мотив впливає на свідомість людини, зумовлює характер її дій, формує спрямованість волі, визначає:

- а) зміст вини;
- б) зміст правопорушення;
- в) зміст мети правопорушення;
- г) зміст об'єкту правопорушення;
- д) зміст юридичної відповідальності.

53. Співвідношення понять «мотив» і «мета» відбувається наступним чином:

- а) «мотив» і «мета» це тотожні категорії;
- б) «мотив» є більш ширшим поняттям ніж «мета»;
- в) «мотив» і «мета» не є тотожними, оскільки «мотив» показує, якими чинниками керується особа, скоюючи правопорушення, а «мета» визначає спрямованість діяння правопорушника, його найближчий результат;
- г) «мотив» і «мета» не є тотожними, оскільки «мотив» показує, який кінцевий результат бажає отримати правопорушник скоюючи правопорушення, а «мета» відображає фактори, якими він керується при здійсненні свого діяння;
- д) «мета» визначає зміст поняття «мотив».

54. Осудною визнається особа, яка:

- а) здатна відповідно до закону самостійно нести юридичну відповідальність за власні винні протиправні діяння;
- б) здатна усвідомлювати характер і значення свого діяння та керувати ним;
- в) досягла віку настання юридичної відповідальності;
- г) вчинила протиправне діяння з прямим або непрямым умислом;
- д) зізналася у скоєному правопорушенні і бажає відшкодувати заподіяну нею шкоду.

55. Основними формами вини є:

- а) умисел і необережність;
- б) мотив і мета;
- в) самовпевненість і недбальство;
- г) самовпевненість і необережність;
- д) намір і мотив.

56. Прямий умисел від непрямого відрізняється тим, що при прямому умислі особа бажає настання наслідків свого діяння, а при непрямому:

- а) не бажає;
- б) не замислюється про їх настання;
- в) не бажає, але свідомо допускає їх настання;
- г) свідомо не допускає їх настання;
- д) шкодує про їх настання.

57. Видами необережної форми вини є:

- а) протиправна самовпевненість та протиправний умисел;
- б) протиправна самовпевненість та протиправна недбалість;
- в) протиправна необережність та протиправний умисел;
- г) прямий умисел та непрямий умисел;
- д) протиправна зухвалість та протиправна необізнаність.

58. Особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити – це:

- а) протиправна самовпевненість;
- б) протиправна необережність;
- в) умисел;
- г) протиправна недбалість;
- д) мотив.

59. Особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення – це:

- а) протиправна самовпевненість;
- б) протиправна необережність;
- в) умисел;
- г) протиправна недбалість;
- д) мотив.

60. Особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій, але перебувала в такому психофізіологічному стані і екстремальних умовах, що не могла запобігти цим наслідкам – це:

- а) хуліганство;
- б) невинне заподіяння шкоди;
- в) правопорушення;
- г) перевищення службових повноважень;
- д) злочин.

61. Факультативними елементами правопорушення є:

- а) предмет, зміст та обставини;
- б) спосіб, місце, оточення, обставини та час вчинення правопорушення;
- в) об'єкт, суб'єкт, об'єктивну сторону та суб'єктивну сторону;
- г) предмет, зміст та підставу;
- д) об'єкт, суб'єкт та зміст.

62. До факультативних елементів правопорушення належить:

- а) об'єкт правопорушення;
- б) суб'єкт правопорушення;
- в) суб'єктивна сторона правопорушення;
- г) об'єктивна сторона правопорушення;
- д) спосіб вчинення правопорушення.

63. Співвідношення понять «проступок» і «делікт» відбувається таким чином:

- а) «проступок» є ширшим за «делікт»;
- б) «делікт» є ширшим за «проступок»;
- в) «проступок» та «делікт» є тотожними поняттями;
- г) «делікт» є різновидом «проступку»;
- д) «проступок» є складовою частиною «делікту».

64. Суспільно шкідливим протиправним винним діянням, що порушує приписи норм права є:

- а) правопорушення;
- б) злочин;
- в) зловживання правом;
- г) проступок;
- д) злочинна необережність.

65. Суспільно шкідливими протиправними вчинками, які полягають у порушенні громадянами і організаціями майнових і особистих немайнових відносин, що складаються між суб'єктами права і становлять для них матеріальну і духовну цінність є:

- а) конституційні правопорушення;
- б) адміністративні правопорушення;
- в) міжнародні правопорушення;
- г) кримінальні правопорушення;
- д) цивільно-правові правопорушення.

66. Невиконання (неналежне виконання) зобов'язань, заподіяння шкоди майну (наприклад, пошкодження автомобіля під час дорожньо-транспортної пригоди) або заподіяння моральної шкоди (наприклад, потурання честі та гідності людини, її ділової репутації) – це:

- а) кримінальний злочин;
- б) адміністративний проступок;
- в) не правомірна поведінка;
- г) цивільний проступок;
- д) дисциплінарний проступок.

67. До видів кримінального правопорушення належать:

- а) кримінальні проступки і злочини;
- б) злочини та діяння;
- в) кримінальні проступки та діяння;
- г) злочини та нелегітимні дії;
- д) злочини та міжнародні злочини.

68. Залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на злочини:

- а) невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі;
- б) невеликої тяжкості, середньої тяжкості;
- в) нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі;
- г) невеликої тяжкості, середньої тяжкості, особливо тяжкі;
- д) тяжкі та особливо тяжкі правопорушення.

69. До основних ознак злочину належить:

- а) вчинення групою осіб;
- б) вчинення з корисливим мотивом;
- в) вчинення повнолітнім;
- г) послідовність дій;
- д) караність.

70. Правопорушення, які дезорганізують нормальну діяльність підприємств, установ, організацій і посягають на трудовий, військовий, навчальний та інші види внутрішнього розпорядку – це:

- а) конституційні правопорушення;
- б) адміністративні правопорушення;
- в) міжнародні правопорушення;
- г) кримінальні правопорушення;
- д) дисциплінарні правопорушення.

71. Суспільно небезпечні протиправні вчинки, які полягають у винному нанесенні збитків майну підприємства його робітником – це:

- а) господарські правопорушення;

- б) адміністративні правопорушення;
- в) виробничі правопорушення;
- г) матеріальні правопорушення;
- д) дисциплінарні правопорушення.

72. Протиправне суспільно шкідливе діяння суб'єктів конституційного права, що порушує закріплений Основним Законом та іншими конституційними актами держави порядок організації та функціонування державної влади та органів місцевого самоврядування, форму правління та устрою держави, конституційні права, свободи і обов'язки людини – це:

- а) проступок;
- б) конституційний делікт;
- в) цивільно-правове правопорушення;
- г) адміністративні стягнення;
- д) злочин.

73. Передбачені нормами конституційного права міра державного (чи прирівняного до нього суспільного) впливу, що застосовуються до винного суб'єкта у разі скоєння ним конституційного делікту та тягнуть для нього певні несприятливі (негативні) наслідки – це:

- а) дисциплінарне стягнення;
- б) штраф;
- в) конституційно-правова санкція;
- г) попередження;
- д) конфіскація.

74. У загальній формі принцип закріплено в Конституції України таким положенням: «Ніхто не може відповідати за діяння, які на час вчинення не визнавалися законом як правопорушення»:

- а) принцип верховенства права;
- б) принцип невідворотності ;
- в) принцип презумпції невинуватості;
- г) принцип законності;
- д) недоторканості особи.

75. Вчинення правопорушення того самого виду після застосування примусового заходу за перше правопорушення – це:

- а) нове правопорушення;
- б) повторність;
- в) зловживання правом;
- г) рецидив;
- д) злочинна необережність.

76. Вид необережної вини, за якого особа, яка вчинила проступок, передбачала настання шкідливих наслідків діяння, але легковажно, самовпевнено розраховувала на їх відвернення – це:

- а) протиправна недбалість;
- б) непрямий умисел;
- в) прямий умисел;
- г) протиправна самовпевненість;
- д) необережність.

77. Аналіз протиправної самовпевненості дає змогу виділити такі два види, а саме:

- а) недбалість, самовпевненість ;
- б) прямий, непрямий;
- в) вольовий, змішаний;
- г) протиправний, непротиправний;
- д) інтелектуальний, вольовий.

78. Суспільно шкідливі протиправні вчинки, які полягають у винному заподіянні шкоди (навмисному чи необережному) порядку організації і діяльності органів влади і управління, формі державного правління і устрою, правам і свободам громадян, але не мають ознак складу злочину – це:

- а) адміністративний проступок;
- б) міжнародний проступок;
- в) дисциплінарний проступок;
- г) конституційний проступок;
- д) цивільно-правові проступки.

79. Правопорушення, що не настільки небезпечні, як злочини, і відповідальність за які передбачена не кримінальним законодавством, а іншими його галузями, називаються:

- а) адміністративний проступок;
- б) провина;
- в) конституційний делікт;
- г) правомірна поведінка;
- д) зловживання правом.

80. Співвідношення понять «конституційний делікт» та «правопорушення в конституційному праві» відбувається таким чином:

- а) «конституційний делікт» є ширшим за «правопорушення в конституційному праві»;
- б) «конституційний делікт» є особливим видом «правопорушення в конституційному праві»;
- в) «конституційний делікт» та «правопорушення в конституційному

праві» є тотожними поняттями;

г) «правопорушення в конституційному праві» є особливим видом «конституційного делікту»;

д) «конституційний делікт» та «правопорушення в конституційному праві» є самостійними поняттями та не перебувають у зв'язку.

81. Видами міжнародних правопорушень є:

а) міжнародний злочин, злочин міжнародного характеру, міжнародний делікт;

б) міжнародний злочин, міжнародний проступок, міжнародний делікт;

в) міжнародний злочин, міжнародне правопорушення;

г) злочин міжнародного характеру, злочин проти людства, злочин проти миру;

д) злочин міжнародного характеру, злочин проти миру і людства, міжнародний делікт.

82. Злочином міжнародного характеру є:

а) незаконні операції з культурними цінностями;

б) піратство;

в) кваліфікуюче вбивство;

г) незаконні операції зі зброєю;

д) вбивство.

83. Порушення звичаєвих та договірних норм міжнародного гуманітарного права, яке застосовують під час збройних конфліктів – це:

а) збройний злочин;

б) злочин міжнародного характеру;

в) воєнний злочин;

г) злочин проти людства;

д) злочин проти миру.

84. Поведінка держави, яка завдає шкоди іншим державам, але не порушує при цьому норм міжнародного права, внаслідок чого й відсутнє правопорушення – це:

а) недружній акт;

б) міжнародне правопорушення;

в) міжнародний злочин;

г) злочин міжнародного характеру;

д) міжнародна протиправна поведінка .

85. Дії, які спрямовані на знищення національної, етнічної, расової чи релігійної спільноти, шляхом вбивства членів цієї спільноти, перешкоджанню дітонародженню, насильницьке переселення – це:

- а) злочини проти людяності;
- б) воєнні злочини;
- в) екоцид;
- г) ординарні міжнародні правопорушення ;
- д) геноцид.

86. Діяння фізичної особи, що посягає на права й інтереси двох або декількох держав, міжнародних організацій, фізичних і юридичних осіб – це:

- а) злочин проти людства;
- б) міжнародний злочин;
- в) міжнародний делікт;
- г) злочин міжнародного характеру;
- д) злочин проти миру.

87. Міжнародне правопорушення (наприклад, порушення торгових зоб'язань) – це:

- а) міжнародний злочин;
- б) міжнародний економічний злочин;
- в) міжнародний (делікт) проступок;
- г) міжнародне правопорушення;
- д) міжнародні відносини .

88. Правозастосовний акт у кримінальному процесі на стадії судового провадження:

- а) постанова;
- б) вирок;
- в) акт;
- г) протокол;
- д) протест.

89. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду – це принцип:

- а) презумпції невинуватості;
- б) звільнення від кримінальної відповідальності;
- в) неосудності особи;
- г) недоторканості особи;
- д) невідворотності покарання.

90. Юридична гарантія правового статусу окремих категорій осіб (депутатів, дипломатів, суддів, парламентарів тощо), що полягає в захисті від примусу, який міг би бути застосований за звичайних обставин – це принцип:

- а) презумпції невинуватості;
- б) звільнення від кримінальної відповідальності;
- в) неосудності особи;
- г) недоторканості особи;
- д) невідворотності покарання.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

Спеціалізована література:

1. Базилевський С. Зловживання процесуальними правами. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 5. С. 13-23.
2. Барабаш О. О. Правомірна поведінка як основна форма вираження правової культури. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 12-14.
3. Барабаш О. О. Правомірна поведінка: інтерпретації зарубіжних науковців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 3-6.
4. Барабаш О. О. Правопорушення як вид правової поведінки людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 1 (1). С. 8-11.
5. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6-12.
6. Бериславська О. М. Адміністративна відповідальність у сфері інформаційно-правової політики держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 91-96.
7. Беляков К. І. Проблеми формування поняттєво-термінологічної системи інформаційного права: інформаційні правопорушення. *Публічне право*. 2017. № 2. С. 26-33.
8. Біла-Кисельова А. Від антидемократичних тенденцій до сучасної концепції прав людини в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 43-48.
9. Бобровник С. Структурна характеристика правового конфлікту. *Право України*. 2015. № 1. С. 93-98.
10. Бойчук А. Ю. Аксіологічний зміст принципів юридичної відповідальності за правопорушення проти навколишнього середовища: історичний аспект. *Lex portus*. 2018. № 2. С. 118-127.
11. Болокан І. В. Правомірність поведінки як ознака використання адміністративно-правових норм. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. Вип. 4. С. 17-23.
12. Бочарова Н. Права людини і права інтелектуальної власності: сучасні доктринні підходи. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 49-54.
13. Брюхно О. В. Зловживання правом як особливий різновид поведінки. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 3. С. 9-13.
14. Буроменська Н. Л. Поняття та ознаки принципу заборони зловживання правом. *Правова держава*. 2019. № 33. С. 29-35.
15. Буряк Я. Я. Правова природа правоздатності юридичної особи. *Європейські перспективи*. 2018. № 2. С. 31-37.
16. Василів С. С. Суб'єкти, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення: поняття та види. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 40-45.

17. Вереша Р. В. Казус у кримінальному праві: основні ознаки та необхідність законодавчої регламентації. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 4 С. 130-142.
18. Воронова І. В. Правопорядок і правомірна поведінка (особливості взаємозв'язку в правовій державі). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. № 1151. С. 30-33.
19. Ганьба О. Зловживання правом: аналіз наукових поглядів та авторське трактування окремих проблем. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 95-99.
20. Гетьман Є. А. Принцип верховенства права у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 134. С. 61-69.
21. Гончарук С. Т. Відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки*. 2018. № 4. С. 13-17.
22. Гончарук С. Т. Юридичний аналіз адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 1. С. 60-66.
23. Горбач М. І. Адміністративні обов'язки публічного суб'єкта права як елемента адміністративно-правового статусу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. С. 265-270.
24. Горбова Н. А. Правомірна поведінка: підходи до визначення дефініцій, соціальна значимість та типологія. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 2. С. 35-39.
25. Горбова Н. А. Юридична відповідальність у правомірній поведінці – самостійний елемент механізму правового регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 4, ч. 1. С. 21-24.
26. Горкава В. В. Право на захист у провадженні у справах про адміністративні правопорушення та гарантії його реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2015. 20 с.
27. Грабовий В. В. Юридична відповідальність за правопорушення проти власності в перші роки радянської влади в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 20. С. 17-20.
28. Грудницький В. Гармонізація національного законодавства про зловживання монополієм (домінуючим) становищем із правом Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 59-63.
29. Гуйван О. П. Сутнісні характеристики цивільно-правових санкцій за правопорушення в інформаційній сфері. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 113-117.
30. Гуржій А. В. Об'єкт правопорушення як критерій структуризації адміністративно-деліктного законодавства. *Юридична наука*. 2015. № 4. С. 14-19.

31. Діденко І. В. Співвідношення корупції та конфлікту інтересів як правопорушення, пов'язаного з корупцією. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 4. С. 48-58.
32. Заборовський В. В. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 31(3). С. 115-118.
33. Заборовський В. В. Перевірка відомостей про дисциплінарний проступок адвоката як початкова стадія дисциплінарного провадження щодо адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 30, ч. 2. С. 173-178.
34. Задорожна Я. В. Знищення, пошкодження та псування як способи вчинення адміністративного проступку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 5, ч. 2. С. 124-127.
35. Зубрицька О. Адміністративна правоздатність як елемент правосуб'єктності індивідуальних суб'єктів адміністративного права. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3. С. 99-104.
36. Іванов І. Є. Адміністративно-правові засади провадження в справах про проступки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2019. 19 с.
37. Іванов С. О. Зміст цивільної правоздатності непідприємницьких юридичних осіб. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 1. С. 208-214.
38. Іванова Г. С. Дисциплінарний проступок як підстава відповідальності працівників прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
39. Каленіченко Л. І. Об'єктивно протиправне діяння як фактична підстава юридичної відповідальності (аналіз галузевого законодавства). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 4. С. 19-28.
40. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як динамічне правове явище. *Форум права*. 2017. № 3. С. 67-71.
41. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 68-73.
42. Капля О. Співвідношення принципів законності та верховенства права в адміністративному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 127-130.
43. Книш С. В. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері охорони здоров'я в Україні. *Право і Безпека*. 2018. № 4. С. 43-49.
44. Кобзева Т. А. Удосконалення адміністративного законодавства, яке визначає відповідальність за правопорушення у фінансовій сфері. *Наше право*. 2017. № 1. С. 172-177.

45. Ковалів М. В. Правоохоронні (поліцейські) заходи реагування на правопорушення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2017. Вип. 4. С. 245-253.
46. Ковтун О. М. Злочин та проступок (у контексті диференціації природоохоронних правопорушень). *Юридична Україна*. 2017. № 9-10. С. 92-94.
47. Когутич І. І. Теорія і практика використання в розслідуванні злочинів фікцій: моногр. Львів; Тернопіль: Підручники і посібники, 2014. 393 с.
48. Козаченко Ю. А. Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення прав пацієнта: перспективи вдосконалення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 73-76.
49. Козачук Н. О. Правові механізми протидії зловживанням правами на патенти, які необхідні для приватних стандартів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
50. Колеснік Т. Склад дисциплінарного проступку як підстава притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 89-94.
51. Колпаков В. К. Фактичні ознаки та юридичний склад адміністративного проступку: поняття та розмежування. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. № 3. С. 160-170.
52. Комарницька І. І. Профілактика адміністративних правопорушень у сфері власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.
53. Комлик В. В. Склад правопорушення: теоретичні підходи та практичні виміри: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
54. Корнеєв Ю. В. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1. С. 13-17.
55. Котько К. І. Зловживання корпоративним правом та шляхи вирішення проблеми. *Молодий вчений*. 2018. № 4, ч. 1. С. 63-68.
56. Кравець М. О. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 75-78.
57. Кравчук В. М. Зловживання правом громадського контролю за діяльністю органів публічної влади: теоретико-правовий аналіз. *Публічне право*. 2016. № 3. С. 224-232.
58. Кривенко О. Адміністративна та кримінальна відповідальність за військові правопорушення: аналіз законодавчих змін. *Право України*. 2017. № 1. С. 109-115.
59. Крижановська О. В. Офіційний та неофіційний правопорядок: нормативний та інституційний аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 9-13.
60. Крижова О. Принцип верховенства права у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 865. С. 544-549.
61. Кристева Н. Актуальні питання відповідальності в системі місцевих органів представницької влади. *Leges si Viata*. 2016. № 5. С. 55-58.

62. Кузнець О. М. Суб'єкти зловживання правами у цивільному та виконавчому процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
63. Куровська І. А. Принцип «верховенства права» як провідний принцип права Європейського Союзу та Ради Європи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 3. С. 86-89.
64. Курочка М. І. Адміністративний примус, обумовлений необхідністю припинення правопорушення. *Форум права*. 2015. № 4. С. 133–136.
65. Кучма О. Л. Принципи законності й верховенства права: проблеми правозастосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 6, ч. 1. С. 150-152.
66. Кучма О. Правоспроможність фізичного об'єкта в правовідносинах соціального страхування і теорії права. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 2. С. 35-38.
67. Кучмієнко О. В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах: зарубіжний досвід в українських реаліях. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 205-211.
68. Кушнар'єв І. В. Політична корупція як система протиправних дій: варіативність проявів. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 50-54.
69. Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2016. 19 с.
70. Левада О. В. Правові обмеження як засоби попередження зловживання правом (теоретико-правовий аспект). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 192-200.
71. Лещух А. Р. Делікт у сфері здійснення державної влади та конституційно-процесуальна відповідальність: сутнісно-правові характеристики та взаємозв'язок. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 1. С. 173-181.
72. Литвин І. І. Проблема визначення поняття «дисциплінарне правопорушення (проступок) державних службовців». *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 4. С. 108-113.
73. Лихолат І. П. Принцип верховенства права в дихотомії належного та суцього: у пошуках розуміння. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 10-15.
74. Личенко І. О. Адміністративно-правові засади профілактики правопорушень у сфері власності: моногр. Львів: Нац. ун-т «Львів політехніка», 2017. 187 с.
75. Лук'янець В. С. Зловживання домінуючим становищем за антимонопольним правом України та конкурентним правом ЄС: порівняльний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 43 (1). С. 169-171.
76. Луспенік Д. Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії. *Часопис цивільного і*

- кримінального судочинства. 2015. № 6. С. 150-171 .
77. Луценко О. Є. Дисциплінарний проступок як підстава припинення трудових правовідносин із державними службовцями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 19 с.
 78. Луцький Р. П. Правомірна поведінка: виклики часу, запити громадянського суспільства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 5. С. 49-50.
 79. Ляшук Р. М. Юридичний склад адміністративного правопорушення «Порушення умов і правил здійснення міжнародних автомобільних перевезень вантажів». *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. С. 88-94.
 80. Мельничук Н. Ю. Еволюція категорій правопорушення та адміністративна відповідальність. *Записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 60-64.
 81. Миронюк С. А. Особливості визначення цивільної правоздатності та дієздатності юридичних осіб. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 172-179.
 82. Мирошниченко Н. А. Визначення проступку та злочину в кримінальному праві України. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 331-336.
 83. Мілетич О. О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.
 84. Міловідова С. В. Попередження та протидія адміністративним правопорушенням в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
 85. Мірошниченко Н. М. Щодо визначення поняття «кримінальне правопорушення». *Право і суспільство*. 2015. № 6, ч. 2. С. 153-157.
 86. Моїсєєв М. С. Юридична відповідальність у структурі адміністративно-правового статусу державного бюро розслідувань України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4. С. 157-165.
 87. Муж В. В. Правова свідомість як мотив правомірної поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 278-282.
 88. Мусиченко О. Зрозумілість і чіткість закону як складова частина принципу правової визначеності в практиці Європейського суду з прав людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 149-154.
 89. Осадчук С. Форми зловживання цивільним правом. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4. С. 68-77.
 90. Остапенко Л. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення, вчинені в сфері охорони праці: моногр. Львів: Нац. ун-т «Львів політехніка», 2016. 223 с.
 91. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.

92. Пахомова І. А. Юридична відповідальність державних службовців за правопорушення у сфері обігу інформації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2016. Вип. 21. С. 85-89.
93. Пашутіна В. Ю. Зловживання корпоративними правами: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.
94. Петков С. В. До питання про розмежування злочинів і проступків: зміна парадигм. *Публічне право.* 2017. № 2. С. 129-137.
95. Пінчук П. А. Характеристика окремих заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2016. № 6. С. 249-252.
96. Погрібний І. М. До проблеми кримінально-правового регулювання казусу: теоретичний аспект. *Право і суспільство.* 2015. № 6. С. 180-185.
97. Полонка І. А. Особливості співвідношення правової поведінки та правопорушення: теоретико-методологічний аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2015. Вип. 14, ч. 1. С. 12-15.
98. Полонка І. А. Правомірна поведінка: теоретичний аналіз основних складників. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2016. № 2. С. 19-21.
99. Полонка І. Теоретико-оціночні пропозиції щодо класифікації правомірної поведінки (онтологія диференціації). *Право України.* 2016. № 6. С. 99-106.
100. Правдюк С. М. Інформаційні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 17 с.
101. Романова А. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини. *Юридичний вісник.* 2014. № 6. С. 91-95.
102. Русанова В. Б. Оскарження в суді постанов у справах про адміністративні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
103. Русанова В. Б. Право на оскарження в суді постанови у справі про адміністративне правопорушення (сутність, гарантії та порядок реалізації): моногр. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 145 с.
104. Савенко В. В. Правова поведінка в умовах правової реальності сучасного соціуму. *Митна справа.* 2014. № 5. С. 139-143.
105. Савіцький Р. Є. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності: поняття та особливості застосування. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право.* 2015. Вип. 2. С. 157-166.
106. Сахно Д. С. Зловживання правом у податкових правовідносинах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2019. 20 с.
107. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка та позитивна юридична відповідальність: взаємовплив та взаємообумовленість. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2016. Вип. 71. С. 118-133.

108. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: вивчення та розгляд у нових реаліях. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 62-65.
109. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: питання сприйняття та реалізації. *Судова апеляція*. 2018. № 4. С. 6-17.
110. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: сучасний контекст: моногр. Київ: Юридична думка, 2018. 209 с.
111. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
112. Свириденко Г. В. Сутнісні складові механізму формування правомірної поведінки. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 229-233.
113. Сенік П. Р. Проблеми дієздатності у правовідносинах і їх значення для оптимізації вирішення спорів (справ) в судовому та позасудовому порядку. *Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 199-209.
114. Сердюк І. А. Поняття, що відображають повну або часткову відсутність правових норм чи їх окремих елементів, необхідних для врегулювання поведінки право-дієздатних суб'єктів: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 40-44.
115. Середа В. В. Поняття, ознаки та склад дисциплінарного проступку. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 125-129.
116. Сидоренко А. С. Зловживання правом суб'єктами трудових правовідносин: теоретико-практичне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 197 с.
117. Сисоєв Д. О. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми: історія криміналізації в Україні. *Наше право*. 2014. № 1. С. 89-95.
118. Сіренко Д. О. Становлення та розвиток інституту протидії адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, у національному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 91-95.
119. Теремцова Н. В. Проблеми реалізації норм права щодо правомірної поведінки. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 245-247.
120. Тихомиров Д. О. Зловживання правом як відхилення від правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. - Вип. 38(1). С. 26-29.
121. Федотова Г. В. Кримінальний проступок: правова природа, сутність та шляхи упровадження: моногр. Вінниця: Нілан, 2016. 309 с.
122. Фесенко Є. В. Регламентація відповідальності за злочини та проступки за законодавством України (шляхи вирішення проблеми). *Юридична*

- Україна. 2017. № 9-10. С. 88-91.
123. Фесенко О. А. Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 100-104.
124. Чишко К. О. Адміністративно-правова кваліфікація правопорушень у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки: моногр. Харків: У справі, 2017. 223 с.
125. Шестопалова Л. Юридична відповідальність у структурі права. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 5-15.
126. Шоптенко С. С. Інформаційне забезпечення проваджень у справах про адміністративні правопорушення, що реалізуються правоохоронними органами. *Держава та регіони*. 2017. № 4. С. 48-53.
127. Шульга А. М. Мотивація правомірної поведінки особи як результат і проблема її правового виховання. *Право і Безпека*. 2017. № 3. С. 6-14.
128. Ямненко Т. М. Співвідношення поняття «зловживання правом» із суміжними правовими категоріями. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 5 (3). С. 96-100.

ТЕМА 16. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Юридична відповідальність: поняття та ознаки. Перспективна (позитивна) юридична відповідальність; ретроспективна (негативна) юридична відповідальність.

Принципи юридичної відповідальності.

Мета і функції юридичної відповідальності.

Види юридичної відповідальності: кримінальна відповідальність; адміністративна відповідальність; цивільно-правова відповідальність; дисциплінарна відповідальність; конституційно-правова відповідальність; матеріальна відповідальність.

Підстави притягнення та звільнення від юридичної відповідальності.

Проблематика юридичної відповідальності є актуальною, традиційно перебуваючи в числі найбільш дискусійних проблем теорії держави і права. Необхідність дослідження юридичної відповідальності зумовлена впливом цієї фундаментальної категорії права на дотримання законності, правопорядку та потребою вдосконалення механізму її дії¹.

Правова природа юридичної відповідальності на сьогодні залишається актуальною як для теорії держави і права, так і для галузевих наук. Вона є видовим різновидом багатоаспектної філософської категорії – «соціальна відповідальність», що ускладнює формування єдиного підходу до його визначення.

З філософської точки зору відповідальність розуміють як ставлення особи до суспільства і держави, до інших осіб з точки зору виконання нею певних вимог, усвідомлення і правильного розуміння громадянином своїх обов'язків по відношенню до суспільства, держави і інших осіб. Разом з тим, розуміння відповідальності залежить від пануючого правового режиму та праворозуміння, інших факторів правової дійсності в державі, а отже, не може бути сформульованим однозначно. Українські тлумачні словники містять приблизно однакове визначення поняття «відповідальність»: «покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова»².

В літературі досі не сформовано єдиний підхід до визначення поняття юридичної відповідальності, а також її змісту та видів. Юридична енциклопедія визначає це поняття як вид соціальної відповідальності, сутність якої

¹ Мисак О. Теоретичні проблеми визначення змісту юридичної відповідальності. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 7. С. 129-132.

² Теорія держави та права: навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

полягає в застосуванні до правопорушників передбачених законом санкцій, що забезпечуються в примусовому порядку державою¹.

Отже, **юридична відповідальність** – це передбачені санкціями норм права несприятливі наслідки особистого, майнового або організаційного характеру, яких зазнає особа за скоєне правопорушення.

Як самостійний і необхідний елемент механізму правового регулювання юридична відповідальність характеризується такими **ознаками**:

- є особливим різновидом соціальної відповідальності, яка має негативний (ретроспективний) аспект, тобто обов'язок відповідати за свої вчинки, зазнавати негативного впливу лише у разі порушення норм;
- передбачає настання несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру;
- притягнення до юридичної відповідальності відбувається за скоєння правопорушення, що свідчить про негативну правову оцінку цієї поведінки;
- застосовується лише до деліктоздатних суб'єктів;
- притягнення до юридичної відповідальності зазвичай здійснюється уповноваженими на це суб'єктами шляхом правозастосування;
- настання несприятливих наслідків, передбачених санкціями норм права, забезпечується можливістю застосування державного примусу.

Умовою настання юридичної відповідальності виступають її підстави, тобто певна сукупність обставин, за наявності яких юридична відповідальність є можливою і належною. Якщо такі підстави відсутні, відповідальність виключається².

До **підстав** юридичної відповідальності відносять наступні:

- **юридична підстава**, тобто норми права, які містять необхідні об'єктивні та суб'єктивні ознаки поведінки, що кваліфікується як правопорушення, а також перелік санкцій, що можуть застосовуватися до правопорушників;
- **фактична підстава**, тобто ті життєві обставини, з наявністю яких норми права пов'язують настання юридичної відповідальності (юридичні факти). Ними є наявність у діянні особи складу правопорушення;
- **процесуальна підстава**, тобто рішення уповноваженого суб'єкта про застосування до правопорушника конкретних заходів юридичної відповідальності, прийняте з дотриманням необхідної процедури³.

Вирішуючи питання про юридичну відповідальність, слід також перевірити наявність підстав, що її виключають. До них належать **неосудність, необхідна оборона, крайня необхідність, малозначність діяння, юридичний ка-**

¹ Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 214 с.

² Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

³ Бисага Ю. Ю. Юридична відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2011. 215 с.

зус, фізичний або психічний примус та ін.

Цілі юридичної відповідальності – це бажаний соціальний ефект та очікувані результати її застосування.

Загальносоціальні цілі юридичної відповідальності охоплюють результати, у досягненні яких зацікавлене суспільство в цілому. До них слід віднести: захист правопорядку; досягнення справедливості; гарантування (забезпечення) прав людини.

Індивідуальні цілі визначають результат, який має бути досягнутий при притягненні до відповідальності за скоєння конкретного правопорушення, а саме: захист прав певної фізичної чи юридичної особи, яка постраждала від цього правопорушення; покарання конкретного правопорушника.

Указані цілі конкретизуються на рівні галузей права, що пропонують різноманітні можливості забезпечення належного результату¹.

Функції юридичної відповідальності – це основні напрями її впливу на суспільство і особу, що характеризують її сутність та призначення.

Функції юридичної відповідальності:

- **каральна**, змістом якої є відплата за скоєне правопорушення і яка спрямована на обмеження прав і свобод правопорушника, а також покладає на нього такі обтяження, яких він до цього не мав;

- **захисна**, змістом якої є відновлення порушених прав постраждалих осіб та/або компенсація заподіяної їм шкоди;

- **попереджувальна**, яка спрямована на запобігання правопорушень у суспільстві (загальна превенція), а також на корекцію поведінки самого правопорушника з метою запобігання вчиненню ним нових протиправних діянь (спеціальна превенція).

До основних **принципів** юридичної відповідальності відносять:

- **принцип справедливості**, який проявляє себе в таких вимогах: передбачені законом вид та міра юридичної відповідальності мають бути розмірні ступеня суспільної шкідливості правопорушення; закон не має зворотної дії, крім випадків скасування чи пом'якшення ним юридичної відповідальності; ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення;

- **принцип гуманізму**, який передбачає, зокрема, що при накладанні юридичної відповідальності не має принижуватися людська гідність;

- **принцип законності**, який полягає в тому, що юридична відповідальність: настає за діяння, передбачені законом; застосовується у визначену законом порядком; настає в межах, визначених законом;

- **принцип пропорційності**, що має важливе значення як при встановленні, так і при притягненні до юридичної відповідальності;

- **принцип обґрунтованості**, що виражається в установленні факту вчиненого правопорушенням протиправного діяння; доведеності всіх елемен-

¹ Волошина Л. О. Теоретичні та організаційно-правові засади юридичної відповідальності адвокатів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 20 с.

тів складу правопорушення, інших обставин, що мають відношення до справи і впливають на вид і міру юридичної відповідальності;

- **принцип доцільності**, що полягає у відповідності обраного заходу впливу на правопорушника цілям і функціям юридичної відповідальності;

- **принцип невідворотності** юридичної відповідальності, який проявляє себе в неминучості настання негативних наслідків для суб'єкта за вчинене правопорушення¹;

- **принцип відповідальності за вину**².

За загальним правилом юридичну відповідальність поділяють на види за галузевою належністю санкції, що застосовується до правопорушника. Проте, враховуючи існування в трудовому праві дисциплінарної і матеріальної відповідальності, основний критерій – галузеву належність санкцій – доповнюється додатковим – специфікою самих санкцій. За цими критеріями розрізняють такі **основні види юридичної відповідальності**:

➤ **конституційно-правова відповідальність** – передбачає застосування заходів конституційно-правового характеру за невиконання чи неналежне виконання обов'язків. Так, Конституція України передбачає відповідальність державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб: йдеться, зокрема, про дострокове припинення повноважень парламенту, народних депутатів, усунення з поста Президента в порядку імпичменту. Іншими прикладами конституційної відповідальності можуть бути розпуск політичної партії чи громадської організації, дострокове припинення повноважень органів місцевого самоврядування;

➤ **кримінальна відповідальність** – полягає у застосуванні до винної у вчиненні злочину фізичної особи певного виду і міри кримінального покарання, передбаченого кримінальним законом (КК України). Підставами кримінальної відповідальності виступають тільки злочини, вичерпний перелік яких міститься в Кримінальному кодексі; вона застосовується тільки в судовому порядку; тягне за собою застосування до винної особи санкцій, перелік яких також обмежено кримінальним законом (позбавлення чи обмеження волі, конфіскація майна тощо); тягне за собою стан судимості засудженого після відбуття ним покарання;

➤ **адміністративна відповідальність** – накладається за адміністративні правопорушення і передбачає застосування адміністративних стягнень, перелік яких закріплено в законі (штраф, громадські роботи, адміністративний арешт та ін.). Підставами для неї виступають адміністративні проступки, які порушують правила, що діють у сферах, урегульованих адміністративною та іншими галузями права (господарського, трудового, фінансового тощо);

➤ **цивільно-правова відповідальність** – полягає в накладенні цивільно-

¹ Корнієнко А. А. Невідворотність як принцип юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.

² Максимюк О. Д. Принцип невідворотності юридичної відповідальності: гносеологічний підхід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 19 с.

правових стягнень на дієздатну фізичну чи юридичну особу. Цивільно-правова відповідальність настає за спричинення шкоди суб'єктом цивільних правовідносин; іноді можлива і за відсутністю вини;

➤ **дисциплінарна відповідальність** – охоплює випадки порушення правил трудової, службової, військової, навчальної дисципліни, відповідно, передбачена трудовим правом, з також нормами інших галузей, які враховують особливості правового статусу окремих груп працівників (суддів, прокурорів, посадовців, військовослужбовців) і закріплені спеціальними законами, дисциплінарними статутами і положеннями;

➤ **матеріальна відповідальність** – полягає в обов'язку працівника відшкодувати майнову шкоду, завдану роботодавцю внаслідок невиконання чи неналежного виконання трудових обов'язків у встановленому трудовим законом розмірі та порядку;

➤ **публічно-правова відповідальність** – встановлюється за порушення нормативно-правових актів, що регулюють відносини публічно-правового характеру (наприклад, валютні, фінансові, податкові та інші правовідносини);

➤ **процесуальна відповідальність** – характеризується особливою сферою її застосування (юридичний процес), суб'єктивним складом (учасники юридичного процесу), юридичною (норми процесуального права) і фактичною (процесуальне правопорушення) підставами та особливим порядком реалізації (реалізується на основі актів застосування процесуальної відповідальності);

➤ **міжнародно-правова відповідальність** – застосовується до суб'єктів міжнародного права (держав, міжнародних організацій та ін.) за порушення норм міжнародного права і передбачає настання відповідних негативних юридичних наслідків¹.

Відповідно до послідовності часу виділяють три варіанти **виникнення юридичної відповідальності**:

- з моменту вчинення правопорушення;
- з моменту застосування норм процесуального права (притягнення особи до відповідальності);
- з моменту набуття чинності (винесення) правозастовчого акту про покладення відповідальності, яким власне визнається факт вчинення правопорушення конкретною особою.

Отже, юридична відповідальність є важливим елементом правового регулювання суспільних відносин, сутність якого полягає в цілеспрямованому впливі на поведінку індивідів за допомогою юридичних засобів. Завдяки цьому комплексному впливу стає можливим гідне впорядкування суспільних відносин, надання їм певної системності та стабільності, уникнення різких загострень соціальних конфліктів, максимально можливе втілення принципів соціальної справедливості. Існування права як регулятора суспільних відносин в усі часи обумовлене саме необхідністю підтримувати правопорядок у неоднорід-

¹ Середюк В. В. Юридична відповідальність в правовій науці України та Польщі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 19 с.

ному, сповненому внутрішніх протиріч суспільстві задля запобігання будь-яким небажаним відхиленням від встановлених правил поведінки¹.

Ключові поняття:

юридична відповідальність, соціальна відповідальність, ознаки юридичної відповідальності, мета юридичної відповідальності, цілі юридичної відповідальності, принципи юридичної відповідальності, принцип справедливості, принцип гуманізму, принцип законності, принцип пропорційності, принцип обґрунтованості, принцип доцільності, принцип невідворотності, принцип відповідальності за вину, функції юридичної відповідальності, охоронна функція юридичної відповідальності, захисна функція юридичної відповідальності, виховна функція юридичної відповідальності, види юридичної відповідальності, суб'єкт юридичної відповідальності, засоби юридичної відповідальності, позитивна юридична відповідальність, ретроспективна юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність, конституційно-правова відповідальність, процесуальна відповідальність, міжнародно-правова відповідальність, публічно-правова відповідальність, підстави юридичної відповідальності, підстави притягнення до юридичної відповідальності, підстави настання юридичної відповідальності, підстави виключення юридичної відповідальності, підстави звільнення від юридичної відповідальності, юридична підстава, фактична підстава, процесуальна підстава, неосудність, необхідна оборона, крайня необхідність, малозначність діяння, юридичний казус, фізичний або психічний примус.

1. Юридична відповідальність є різновидом:

- а) колективної відповідальності;*
- б) соціальної відповідальності;*
- в) політичної відповідальності;*
- г) етичної відповідальності;*
- д) громадянської відповідальності.*

2. Застосування в особливому процесуальному порядку до особи, яка вчинила правопорушення, засобів державного примусу, передбачених санкцією правової норми – це:

- а) юридична відповідальність;*
- б) кримінальна відповідальність;*
- в) парламентська відповідальність;*
- г) ретроспективна відповідальність;*

¹ Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення: моногр. Донецьк: Кальміус, 2013. 423 с.

д) позитивна відповідальність.

3. До ознак юридичної відповідальності належить положення, окрім:

а) виникає із факту правопорушення як результату недодержання фізичними або юридичними особами встановлених законом заборон, невиконання ними визначених законом зобов'язань, завдання шкоди охоронюваним державою правам та свободам суб'єктів суспільних відносин і має характер охоронно-захисних правовідносин між державою і правопорушником;

б) виражається в обов'язку особи зазнавати конкретних виду і міри позбавлення благ психологічного, організаційного і майнового характеру за свою вину, тобто нести кару, яка є новим, додатковим, юридичним обов'язком, котрий не існував до правопорушення;

в) настає лише за вчинені правопорушення або такі, що вчиняються, навіть без встановлення складу правопорушення, тобто є результатом винного протисуспільного діяння;

г) здійснюється компетентним органом у суворій відповідності закону, а саме – санкціям норм права, якими встановлюються вид і міра позбавлення благ;

д) реалізується у відповідних процесуальних формах у процесі правозастосовної діяльності з дотриманням певного процедурно-процесуального порядку і форм, установлених законом.

4. У юридичній науці виділяють два аспекти юридичної відповідальності:

- а) негативний, правозахисний;
- б) негативний, правоохоронний;
- в) перспективний, ретроспективний;
- г) ретроспективний, негативний;
- д) позитивний, перспективний.

5. Юридична відповідальність у позитивному значенні є:

а) конкретними, індивідуалізованими правовими відносинами, котрі виникають на підставі правопорушення;

б) закономірним наслідком порушення формально визначених юридичних правил чи оснований на них індивідуальних приписів;

в) визначені правом несприятливі наслідки, що настають для конкретної особи у зв'язку з вчиненням нею правопорушення;

г) абсолютним відношенням, яке являє собою добросовісне виконання своїх обов'язків перед громадським суспільством, правовою державою, колективом людей і окремою особою;

д) фактом застосування права уповноваженим суб'єктом мотивованого рішення про притягнення особи до відповідальності.

6. *Визначені правом несприятливі наслідки, що настають для конкретної особи у зв'язку з вчиненням нею правопорушення – це:*

- а) юридична відповідальність;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) ретроспективна відповідальність;
- г) парламентська відповідальність;
- д) позитивна відповідальність.

7. *Наявність можливостей безперешкодного здійснення суб'єктивних прав та досягнення правового результату правомірною поведінкою суб'єктів суспільних відносин є:*

- а) принципами юридичної відповідальності;
- б) функціями юридичної відповідальності;
- в) метою юридичної відповідальності;
- г) причинами юридичної відповідальності;
- д) напрямками юридичної відповідальності.

8. *Конкретна (щодо правопорушника) мета юридичної відповідальності полягає у:*

- а) охороні існуючого ладу та суспільного порядку (забезпеченні порушеного публічного інтересу);
- б) державному примушуванні особи поводитись у будь-яких правових ситуаціях відповідно до встановленого законом правового порядку шляхом покарання винного, визначення правових наслідків для нього;
- в) відшкодуванні (компенсація) шкоди, завданої винними діями працівника власнику майна (роботодавцю);
- г) спрямуванні на відновлення незаконно порушених прав;
- д) спрямуванні на сприйняття усіма громадянами цінності права, виховання поважливого ставлення до нього з боку суспільства, зростання правової активності з метою запобігання правопорушенням.

9. *До видів мети юридичної відповідальності не слід відносити:*

- а) вплив на свідомість правопорушника;
- б) моральну перебудову особи;
- в) загальну превенцію правопорушення;
- г) формування у людини, яка порушила норми права, установки на неправомірну поведінку надалі;
- д) покарання правопорушника.

10. *До індивідуальних (для конкретного правопорушника) цілей юридичної відповідальності належать:*

- а) захист, гарантування, запобігання;
- б) відновлення, компенсація, покарання, превенція;

- в) запобігання, захист;
- г) гарантування, запобігання;
- д) захист, гарантування.

11. Цілі юридичної відповідальності будь-якого рівня конкретизуються в:

- а) принципах юридичної відповідальності;
- б) функціях юридичної відповідальності;
- в) підставах юридичної відповідальності;
- г) меті юридичної відповідальності;
- д) специфіці юридичної відповідальності.

12. Функцією юридичної відповідальності, яка спрямована на відновлення незаконно порушених прав є:

- а) виховна;
- б) правовідновлююча;
- в) штрафна;
- г) репресивна;
- д) організаційна.

13. Формування у суб'єктів потреби правомірної поведінки передбачає:

- а) відновлювальна функція юридичної відповідальності;
- б) загальнопревентивна функція юридичної відповідальності;
- в) спеціальнопревентивна функція юридичної відповідальності;
- г) правозахисна функція юридичної відповідальності ;
- д) правовиховна функція юридичної відповідальності.

14. Незаперечні вимоги, що пред'являються до діяльності компетентних органів щодо застосування санкцій правових норм до правопорушників з метою забезпечення правопорядку – це:

- а) принципи юридичної відповідальності;
- б) функції юридичної відповідальності;
- в) мета юридичної відповідальності;
- г) причини юридичної відповідальності;
- д) напрями юридичної відповідальності.

15. Форма закріплення принципів юридичної відповідальності може бути:

- а) тільки усною;
- б) прямою і опосередкованою;
- в) законною і незаконною;
- г) тільки конфіденційною;
- д) тільки опосередкованою.

16. Юридична відповідальність настає за суспільно шкідливі, юридично заборонені, винні діяння, вчинені деліктоздатною особою – це:

- а) принцип своєчасності юридичної відповідальності;
- б) принцип законності юридичної відповідальності;
- в) принцип невідворотності юридичної відповідальності;
- г) принцип справедливості юридичної відповідальності;
- д) принцип обґрунтованості юридичної відповідальності.

17. Принцип законності юридичної відповідальності полягає у:

а) встановленні самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення;

б) тому, що юридична відповідальність настає: за наявності складу правопорушення; за фізичні діяння – дію чи бездіяльність за суспільно шкідливі і, як правило, винні діяння, вчинені деліктоздатною особою; за юридично заборонені діяння, тобто за діяння, що суперечать природі права і букві закону; за власні діяння правопорушника; відповідно до процесуальних норм; за рішенням компетентних органів, котрі визначені законом;

в) можливості залучення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто періоду, не занадто віддаленого від факту вчинення правопорушення;

г) встановленні самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння, як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення. Принцип «презумпції невинуватості» потребує, щоб вина особи, котра притягується до відповідальності, була доведена і визначена у правозастосовному акті;

д) кримінальне покарання не встановлюється за проступки; при встановленні засобів покарання і стягнення не повинна принижуватися людська гідність; зворотної сили не має закон, що встановлює чи підсилює відповідальність, але не пом'якшує її (принцип відповідності покарання тяжкості вчиненого злочину); лише одне покарання встановлюється за одне правопорушення (принцип, що став аксіомою).

18. Встановлення самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення передбачає:

- а) принцип своєчасності;
- б) принцип законності;
- в) принцип доцільності;
- г) принцип справедливості;

д) принцип обґрунтованості.

19. Пом'якшення відповідальності і відмова від застосування заходів відповідальності при наявності можливості досягти її цілей іншим шляхом вимагає:

- а) принцип своєчасності;
- б) принцип законності;
- в) принцип доцільності;
- г) принцип справедливості;
- д) принцип обґрунтованості.

20. Принцип доцільності юридичної відповідальності полягає у:

а) тому, що юридична відповідальність настає за наявності складу правопорушення; за фізичні діяння – дію чи бездіяльність (а не за думки, світогляд, особистісні властивості); за суспільно шкідливі і, як правило, винні діяння, вчинені деліктоздатною особою; за юридично заборонені діяння, тобто за діяння, що суперечать природі права і букві закону; за власні діяння правопорушника; відповідно до процесуальних норм; за рішенням компетентних органів, котрі визначені законом;

б) встановленні самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення;

в) відповідності обраного засобу впливу на правопорушника меті юридичної відповідальності, що вимагає: індивідуалізації державно-примусових заходів залежно від ваги правопорушення і властивостей правопорушника як особи, котра підлягає відповідальності; пом'якшення відповідальності і навіть відмовлення від застосування засобів відповідальності за наявності можливості досягти її цілей іншим шляхом;

г) неминучості настання відповідальності правопорушника; оперативності застосування засобів відповідальності за вчинені правопорушення; ефективності заходів, застосовуваних до правопорушників;

д) можливості залучення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто періоду, не занадто віддаленого від факту вчинення правопорушення.

21. Правопорушення повинно за будь-яких умов тягти за собою відповідальність правопорушника відповідно до:

- а) принципу невідворотності;
- б) принципу справедливості;
- в) принципу доцільності;
- г) принципу своєчасності;
- д) принципу обґрунтованості.

22. *Невідворотність юридичної відповідальності полягає у:*

а) встановленні самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення;

б) відповідності обраного засобу впливу на правопорушника меті юридичної відповідальності, що вимагає індивідуалізації державно-примусових заходів залежно від ваги правопорушення і властивостей правопорушника як особи, котра підлягає відповідальності; пом'якшення відповідальності і навіть відмовлення від застосування засобів відповідальності за наявності можливості досягти її цілей іншим шляхом;

в) неминучості настання відповідальності правопорушника; оперативності застосування засобів відповідальності за вчинені правопорушення; ефективності заходів, застосовуваних до правопорушників;

г) можливості залучення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто періоду, не занадто віддаленого від факту вчинення правопорушення;

д) кримінальне покарання не встановлюється за проступки; при встановленні засобів покарання і стягнення не повинна принижуватися людська гідність; зворотної сили не має закон, що встановлює чи підсилює відповідальність, але не пом'якшує її, лише одне покарання встановлюється за одне правопорушення.

23. *Осуд суспільством вчинків особи, що не відповідають загальноприйнятим уявленням про добро і зло передбачає:*

- а) моральна відповідальність;
- б) міжнародна відповідальність;
- в) політична відповідальність;
- г) економічна відповідальність;
- д) юридична відповідальність.

24. *Різновид юридичної відповідальності, що має складний політико-правовий характер – це:*

- а) кримінальна відповідальність;
- б) адміністративна відповідальність;
- в) цивільно-правова відповідальність;
- г) конституційно-правова відповідальність;
- д) матеріальна відповідальність.

25. *Наслідком запізнення працівника на роботу є:*

- а) цивільна відповідальність;
- б) професійна відповідальність;
- в) адміністративна відповідальність;

- г) дисциплінарна відповідальність;
- д) моральна відповідальність.

26. До дисциплінарної відповідальності не відноситься:

- а) трудова відповідальність;
- б) навчальна відповідальність;
- в) державна відповідальність;
- г) військова відповідальність;
- д) соціальна відповідальність.

27. Різновид ретроспективної юридичної відповідальності за майнову шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушених суб'єктом покладених на нього трудових обов'язків:

- а) конституційно-правова відповідальність;
- б) матеріальна відповідальність;
- в) адміністративна відповідальність;
- г) кримінальна відповідальність;
- д) цивільно-правова відповідальність.

28. Форма юридичної відповідальності, котра передбачає накладення таких форм стягнення, як неустойка, штраф, пеня і відшкодування збитків:

- а) цивільно-правова відповідальність;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) матеріальна відповідальність;
- г) адміністративна відповідальність;
- д) дисциплінарна відповідальність.

29. Різновид юридичної відповідальності, котрий передбачає накладення на винних фізичних (юридичних) осіб стягнень, що створюють для цих осіб (колективів) несприятливі наслідки особистого, майнового, морального та іншого характеру:

- а) кримінальна відповідальність;
- б) адміністративна відповідальність;
- в) дисциплінарна відповідальність;
- г) цивільно-правова відповідальність;
- д) матеріальна відповідальність.

30. Видом юридичної відповідальності не є:

- а) адміністративна відповідальність;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) службова відповідальність;
- г) дисциплінарна відповідальність;
- д) матеріальна відповідальність.

31. *Поняття конституційної відповідальності по відношенню до поняття відповідальність за порушення норм конституційного права є:*

- а) ширшим;
- б) вужчим;
- в) тотожнім;
- г) аналогічним;
- д) змістовнішим.

32. *Особливістю якого виду юридичної відповідальності є те, що вона може застосовуватися за умов, коли норми права взагалі не порушуються:*

- а) кримінальної відповідальності;
- б) конституційної відповідальності;
- в) цивільно-правової відповідальності;
- г) адміністративної відповідальності;
- д) матеріальної відповідальності.

33. *Правозастосовний акт у межах трудової відповідальності:*

- а) вирок;
- б) постанова;
- в) припис;
- г) наказ;
- д) положення.

34. *Притягувати до відповідальності мають право:*

- а) тільки суб'єкти підприємницької діяльності;
- б) тільки уповноважені суб'єкти, які повинні додержуватися вимог матеріальних охоронних і процесуальних норм, детально зафіксованих у законах;
- в) тільки уповноважені суб'єкти, які не повинні додержуватися вимог матеріальних охоронних і процесуальних норм;
- г) тільки суб'єкти цивільних правовідносин;
- д) політичні посадовці.

35. *За змістом санкції норми, що застосовуються за вчинене правопорушення, відповідальність поділяють на:*

- а) правовідновлюючу та штрафну;
- б) правоприняючу та відновлюючу;
- в) каральну та необмежену;
- г) штрафну та подовжуючу;
- д) правопоновлюючу та правоприняючу.

36. *Суб'єктами адміністративних правопорушень є винні фізичні особи, які не підпорядковані по службі органам державного управління, які досягли:*

- а) 18-річного віку;

- б) 21-річного віку;
- в) 14-річного віку;
- г) 16-річного віку;
- д) 15-річного віку.

37. Юридичною оцінкою всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до сфери дії певних юридичних норм є:

- а) правозакріплення;
- б) встановлення фактичних обставин справи;
- в) тлумачення норм права;
- г) правоутворення;
- д) юридична кваліфікація.

38. За відсутністю вини іноді можлива:

- а) кримінальна відповідальність;
- б) адміністративна відповідальність;
- в) цивільно-правова відповідальність;
- г) професійна відповідальність;
- д) нормативна відповідальність.

39. Юридична відповідальність можлива тільки тоді, якщо існують:

- а) підстави для її виникнення і якщо при цьому відсутні підстави, що її виключають;
- б) обов'язкові ознаки відповідальності;
- в) державний примус і примусове поновлення;
- г) цілі та функції відповідальності;
- д) принципи та методи відповідальності.

40. Сукупністю обставин, за наявності яких юридична відповідальність стає можливою і належною є:

- а) підстави юридичної відповідальності;
- б) види юридичної відповідальності;
- в) функції юридичної відповідальності;
- г) принципи юридичної відповідальності;
- д) цілі юридичної відповідальності.

41. Підставою юридичної відповідальності є:

- а) об'єктивна сторона правопорушення, що встановлена в поведженні особи;
- б) склад злочину, встановлений у дії особи;
- в) факт правопорушення, вирок суду;
- г) шкідливі наслідки, що мали місце в результаті дій особи;

д) суб'єктивна сторона правопорушення.

42. *Наявність правової норми, що забороняє певні діяння особи і передбачає вид і міру покарання за порушення норми – це:*

- а) фактична підстава юридичної відповідальності;
- б) юридична підстава юридичної відповідальності;
- в) процесуальна підстава юридичної відповідальності;
- г) універсальна підстава юридичної відповідальності;
- д) матеріальна підстава юридичної відповідальності.

43. *Фактичною підставою юридичної відповідальності є:*

- а) форми втілення людської свідомості;
- б) наявність складу реально вчиненого правопорушення, щодо якого вся необхідна сукупність передбачених законом елементів є доведеною і за вчинення якого в законі передбачено конкретні санкції;
- в) наміри, переконання, думки, вподобання, схильності, які самі по собі, без їх зовнішнього прояву в конкретних вчинках (діях чи бездіяльності) не можуть контролюватися державою, а відтак, знаходиться під регулюючим впливом закону взагалі, якими б негативними вони не були;
- г) відсутність будь-якого елементу складу правопорушення, що унеможливає юридичну відповідальність за об'єктивно існуючий, реальний вчинок;
- д) відсутність складу реально вчиненого правопорушення.

44. *Фактичною підставою притягнення особи до юридичної відповідальності є:*

- а) склад правопорушення;
- б) порушення соціальних норм;
- в) правова норма, що встановлює відповідальність;
- г) санкція за порушення;
- д) діяння у формі дії чи бездіяльності.

45. *Правозастосовний акт, яким покладається юридична відповідальність, визначаються її вид і міра є:*

- а) фактичною підставою юридичної відповідальності;
- б) юридичною підставою юридичної відповідальності;
- в) процесуальною підставою юридичної відповідальності;
- г) універсальною підставою юридичної відповідальності;
- д) матеріальною підставою юридичної відповідальності.

46. Спеціально визначеними законом винятками з правил, згідно з якими діяння, що зберігає ззовні вигляд правопорушення, за певних обставин таким не вважається, а особа не підлягає юридичній відповідальності є:

- а) підстави, що виключають юридичну відповідальність;
- б) фактична підстава;
- в) процесуальна підстава;
- г) підстави настання юридичної відповідальності;
- д) юридичні підстави притягнення до відповідальності особи.

47. Обставиною, що виключає юридичну відповідальність за скоєне правопорушення є:

- а) незнання відповідної норми права;
- б) іноземне громадянство;
- в) стан сп'яніння;
- г) необхідна оборона;
- д) скоєння правопорушення вперше.

48. Видом протиправної поведінки, який є припустимим у випадках усунення небезпеки, що загрожує інтересам держави, суспільства, особи або правам громадян, якщо таку небезпеку неможливо було усунути іншими засобами, а заподіяна шкода є меншою на відміну від тієї, що була відвернута є:

- а) неосудність;
- б) необхідна оборона;
- в) крайня необхідність;
- г) малозначущість;
- д) фізичний або психічний примус.

49. Юридична відповідальність виключається у випадку, коли:

- а) чоловік не поступився місцем жінці похилого віку в автобусі;
- б) викрадено коштовності з ювелірного магазину;
- в) нетверезий перехожий вчинив бійку на вулиці;
- г) лаборант заводу відмовився брати участь у профспілкових зборах;
- д) робітник спізнився на роботу.

50. До обставин, що виключають юридичну відповідальність не належить:

- а) неосудність;
- б) похилий вік;
- в) необхідна оборона;
- г) крайня необхідність;
- д) уявна оборона.

51. До обставин, що виключають юридичну відповідальність належить:

- а) ступінь небезпечності діяння;
- б) похилий вік;
- в) крайня необхідність;
- г) казус;
- д) амністія.

52. До підстав звільнення від адміністративної відповідальності не відноситься:

- а) передача матеріалів справи на розгляд товариського суду;
- б) обмеження усним зауваженням при вчиненні незначного адміністративного правопорушення;
- в) давність притягнення до адміністративної відповідальності;
- г) передача матеріалів справ на розгляд трудового колективу чи громадської організації;
- д) у зв'язку з примиренням винного та потерпілого.

53. Звільнення від дисциплінарної відповідальності можливе за умови:

- а) коли уповноважений суб'єкт передає питання про правопорушення на розгляд товариського суду;
- б) обмеження усним зауваженням з боку уповноваженого суб'єкта;
- в) коли уповноважений суб'єкт передає питання про правопорушення на розгляд трудового колективу або його органу;
- г) у зв'язку з дійовим каяттям порушника;
- д) коли уповноважений суб'єкт передає питання про правопорушення на розгляд громадської організації.

54. Підстава звільнення від кримінальної відповідальності за якої діяння вчинене особою, котра вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною:

- а) у зв'язку з дійовим каяттям;
- б) у зв'язку зі зміною обстановки;
- в) у зв'язку з передачею на поруки;
- г) у зв'язку із закінченням строків давності;
- д) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

55. Підстава звільнення від кримінальної відповідальності, за якої особа вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції:

- а) у зв'язку з передачею на поруки;
- б) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим;
- в) у зв'язку із закінченням строків давності;
- г) у зв'язку з дійовим каяттям;
- д) у зв'язку зі зміною обстановки.

56. Підстави для звільнення від юридичної відповідальності найчастіше передбачаються у таких видах законодавства, як:

- а) адміністративному, трудовому, конституційному;
- б) кримінальному, адміністративному, трудовому;
- в) конституційному, кримінальному, адміністративному;
- г) адміністративному, кримінальному, цивільному;
- д) конституційному, цивільному, трудовому.

57. Правозастосовним актом у кримінальній відповідальності є:

- а) наказ;
- б) висновок;
- в) вирок;
- г) указ;
- д) розпорядження.

58. Об'єктивно шкідливе і протиправне діяння, яке порушує права інших суб'єктів і за яке законодавець своєчасно не передбачив юридичну відповідальність – це:

- а) фізичний або психічний примус;
- б) казус (випадок);
- в) малозначущість;
- г) крайня необхідність;
- д) необхідна оборона.

59. Усі види юридичної відповідальності мають предметну та юридичну спільність, котрі складають якісно однорідну правову тканину до якої, зокрема, відноситься твердження про те, що:

- а) всі норми відповідальності мають різноманітну структуру;
- б) всі норми, що передбачають юридичну відповідальність регулюють один і той же тип відносин, що виникає на підставі правопорушення;

- в) такі відносини регулюються різноманітними методами;
- г) відсутність єдності мети інституту юридичної відповідальності;
- д) застосування норм юридичної відповідальності ґрунтується на спеціальних принципах.

60. Положення про те, що у разі відсутності в особи коштів на оплату захисника, праця має бути оплачена державою, означає, що:

- а) відповідальність за правопорушення має базуватися виключно на законі;
- б) засуджені судом до будь-якого покарання користуються всіма правами, за винятком обмежень, що визначені законом і встановлені вироком суду;
- в) підозрюваний, обвинувачений не має права на захист;
- г) підозрюваному, обвинуваченому надається право для пошуку джерел коштів на оплату захисника;
- д) підозрюваний, обвинувачений має право на захист.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36,

37. Ст. 446.

- ❖ Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

Спеціалізована література:

1. Азарова А. А. Юридична відповідальність за завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 86-95.
2. Алексеев О. Г. Суб'єкти та підстави юридичної відповідальності у фармацевтичній сфері України. *Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики*. 2018. Т. 11, № 3. С. 346-349.
3. Андрейчук Т. В. Дисциплінарна відповідальність як гарантія реалізації трудових прав та обов'язків суддями. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 28. С. 52-60.
4. Андрушко О. В. Юридична відповідальність за правопорушення в кримінальному процесі: правова природа, атрибутивні ознаки та елементи. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 123-131.
5. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність політичних партій у світлі міжнародного досвіду. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 198-205.
6. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність у контексті взаємодії держави та громадянського суспільства. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 102-106.
7. Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності: понятійна та видова характеристика. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 211-218.
8. Белей О. В. Міжнародно-правова відповідальність держав у неміжнародних збройних конфліктах. *Правові новели*. 2018. № 6. С. 193-198.
9. Бериславська О. М. Адміністративна відповідальність у сфері інформаційно-правової політики держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 91-96.
10. Білокінь Р. М. Юридична підстава кримінальної процесуальної відповідальності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 3 (2). С. 92-95.
11. Бобровник С. Специфіка прояву компромісу і конфлікту в межах соціальних інститутів. *Право України*. 2009. № 12. С. 144-150.
12. Бойчук А. Ю. Аксіологічний зміст принципів юридичної відповідальності за правопорушення проти навколишнього середовища: історичний аспект. *Lex portus*. 2018. № 2. С. 118-127.
13. Бойчук А. Ю. Аксіологічний зміст функцій юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 14-17.

14. Болсунова О. М. Принципи та правові процедури юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
15. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.
16. Васецький В. Ю. Юридична відповідальність держави як чинник гуманізації правової системи у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 96-102.
17. Віхрова В. С. Адміністративна відповідальність фізичних та юридичних осіб країн Європейського Союзу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 16 с.
18. Волошина Л. О. Теоретичні та організаційно-правові засади юридичної відповідальності адвокатів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 20 с.
19. Воронятніков О. О. Юридична відповідальність Державної міграційної служби України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 34. С. 43-46.
20. Ганьба Б. П. Юридична відповідальність військовослужбовців у сфері охорони й захисту державного кордону України: поняття, становлення та специфічні риси. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 116-119.
21. Гецько В. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України та депутатів місцевих рад: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 19 с.
22. Гецько В. В. Правові позиції Конституційного Суду України з питань конституційно-правової відповідальності депутатів. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 67-72.
23. Годованець Ю. С. Юридична відповідальність за трудовим правом: сучасний підхід до розуміння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2016. Вип. 2. С. 112-123.
24. Гончаренко В. С. Дисциплінарна відповідальність адвоката іноземної держави в Україні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8, № 1. С. 82-84.
25. Горбатюк Я. В. Види та підстави юридичної відповідальності за зловживання монополією (домінуючим) становищем на товарному ринку. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 3. С. 114-119.
26. Горбова Н. А. Юридична відповідальність у правомірній поведінці – самостійний елемент механізму правового регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 4, ч. 1. С. 21-24.
27. Грабовий В. В. Юридична відповідальність за правопорушення проти власності в перші роки радянської влади в Україні. *Науковий вісник Мі-*

- жнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 17-20.
28. Губанов О. О. Принципи юридичної відповідальності публічних службовців у країнах ЄС. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 5. С. 65-68.
 29. Дідик Н. Публічні службовці: поняття та адміністративна відповідальність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 130-135.
 30. Єзеров А. Конфлікти у конституційно-правовій сфері: проблема найменування та визначення. *Право України*. 2011. № 5. С. 187-195.
 31. Жаровська І. М. Інститут відповідальності державної влади в умовах розвиненого громадянського суспільства. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 3. С. 15-18.
 32. Жукорська Я. М. Сучасна концепція міжнародно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 3. С. 36-40.
 33. Заборовський В. В. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 31 (3). С. 115-118.
 34. Задніпряна М. Ю. Гармонізація принципів юридичної відповідальності України та Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
 35. Зелена І. В. Функції юридичної відповідальності в приватному праві: окремі питання. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 3. С. 90-94.
 36. Зозуля О. І. Особливості конституційно-правової відповідальності комітетів Верховної Ради України, їх керівництва та членів. *Форум права*. 2019. № 3. С. 39-47.
 37. Каленіченко Л. І. Загальнотеоретична характеристика підстав звільнення від юридичної відповідальності. *Право і Безпека*. 2017. № 3. С. 26-32.
 38. Каленіченко Л. І. Підходи щодо розуміння необхідних підстав юридичної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2016. Вип. 22. С. 39-42.
 39. Каленіченко Л. І. Поняття та види принципів юридичної відповідальності. *Право і Безпека*. 2017. № 1. С. 24-31.
 40. Каленіченко Л. І. Процесуальна складова юридичної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 11-18.
 41. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як динамічне правове явище. *Форум права*. 2017. № 3. С. 67-71.
 42. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права. *Право і Безпека*. 2016. № 2. С. 31-37.
 43. Каленіченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 44-49.

44. Камінський І. І. Юридичні підстави міжнародно-правової відповідальності держав за акти неправомірного застосування інформаційно-психологічної сили. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2017. Вип. 1, ч. 2. С. 168-172.
45. Кампо В. Методологія досліджень конституційної юстиції в Україні: науковий огляд. *Право України.* 2014. № 6. С. 158-170.
46. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2017. № 2. С. 68-73.
47. Касинюк І. В. Сучасні проблеми міжнародно-правового регулювання кримінальної відповідальності за злочин агресії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. Вип. 38, ч. 2. С. 150-153.
48. Катрич А. В. Відповідальність як інститут господарсько-процесуального права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2017. Вип. 43, ч. 1. С. 154-156.
49. Кикоть О. О. Господарсько-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
50. Книш В. В. Принципи конституційно-правової відповідальності суб'єктів державно-політичних відносин. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2013. № 8. С. 117-121.
51. Книш В. В. Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-правової відповідальності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 40 с.
52. Книш В. В. Теоретико-правовий аналіз законодавства України про конституційно-правову відповідальність. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2017. № 3. С. 61-71.
53. Ковальов Д. В. Конституційні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2017. № 2. С. 60-69.
54. Козаченко Ю. А. Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення прав пацієнта: перспективи вдосконалення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 2. Т. 1. С. 73-76.
55. Козюренко Р. С. Заходи адміністративної відповідальності за вчинені правопорушення: поняття та класифікація. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія: Юридичні науки. 2016. № 845. С. 94-98.
56. Колпаков В. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі в системі принципів адміністративного судочинства. *Право України.* 2014. № 3. С. 47-56.
57. Колюх В. В. Політична відповідальність Конституційного Суду України.

Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2016. № 3-4. С. 158-163.

58. Коновейчук Х. Б. Конституційно-правова відповідальність за порушення законодавства у сфері благодійної діяльності в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 159-164.
59. Корнієнко А. А. Деякі аспекти співвідношення інституту звільнення від юридичної відповідальності та принципу невідворотності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 2. С. 30-34.
60. Корнієнко А. А. Невідворотність як принцип юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
61. Кравець М. О. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 75-78.
62. Кравець М. О. Порядок реалізації конституції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 20-23.
63. Кравчук В. Забезпечення права на доступ до адміністративного суду осіб, які перебувають під вартою або в місцях позбавлення волі. *Право України*. 2014. № 3. С. 57-63.
64. Кривенко О., Сарнавський О. Адміністративна та кримінальна відповідальність за військові правопорушення: аналіз законодавчих змін. *Право України*. 2017. № 1. С. 109-115.
65. Крисань Т. Розмежування державного (правового) примусу й юридичної гарантії. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 3. С. 24-27.
66. Кузьменко В. В. Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
67. Литвиненко В. І. Юридична відповідальність посадових осіб правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції в Україні. *Право та інновації*. 2015. № 4. С. 102-109.
68. Липський Д. Касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України: аналіз сучасних наукових досліджень. *Право України*. 2014. № 3. С. 64-74.
69. Лосич С. В. Сучасні міжнародно-правові стандарти кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність держави. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 1. С. 81-86.
70. Лосич Т. С. Сучасні міжнародно-правові стандарти кримінальної відповідальності за вчинення або погрозу вчинення насильства по відношенню до судді та інших представників системи юстиції. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 305-311.
71. Луцюк П. С. Сучасна парадигма юридичної відповідальності у трудовому праві України: моногр. Харків: У справі, 2017. 500 с.
72. Макогонюк Ю. Ю. Юридична відповідальність за порушення права на доступ до публічної інформації в екологічній сфері. *Право і суспільство*. 2016. № 1, ч. 2. С. 80-87.

73. Маловацький О. Міжнародно-правова відповідальність держави за міжнародні неправомірні акти: актуальні теоретико-доктринальні підходи до визначення та розуміння. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2018. Vol. 5, Iss. 4. С. 25-46.
74. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
75. Мацелюх І. А. Співвідношення понять соціальної, юридичної та правової відповідальності у науковому дискурсі. *Публічне право*. 2017. № 1. С. 243-249.
76. Мельник М., Різник С. Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 149-159.
77. Мельник С. М. Типологія юридичної відповідальності за адміністративним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: Харків, 2015. 20 с.
78. Мисак О. І. Міжнародно-правова відповідальність – традиційний вид юридичної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 41-43.
79. Мисак О. Міжнародно-правова відповідальність держав: окремі аспекти дослідження теорії і практики. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. № 9. С. 41-46.
80. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 15-19.
81. Морозюк С. М. Особливості дії індивідуальних принципів реалізації Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 43-46.
82. Муртіщева А. Загальна характеристика конституційних основ відповідальності уряду в країнах – членах ЄС. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 138-147.
83. Муртіщева А. О. Окремі питання персоналізації конституційно-правової відповідальності уряду в державах – членах Європейського Союзу. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 32. С. 216-226.
84. Муртіщева А. О. Система санкцій конституційно-правової відповідальності уряду в державах – членах ЄС. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 33. С. 171-181.
85. Наливайко Л. Р. Види конституційно-правової відповідальності за її суб'єктами та підставами. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*. 2002. С. 47-51.
86. Наливайко Л. Р. Місце конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності. *Держава і право. Юридичні і політичні*

- ні науки. 2001. Вип. 11. С. 182-186.
87. Нелін О. І. Юридична відповідальність нотаріуса: теоретичний аспект і практичні виміри. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 89-96.
 88. Нерсесян А. С. Теоретичні аспекти процесуальної відповідальності у кримінальній юстиції. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 368-374
 89. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 574 с.
 90. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2016. 40 с.
 91. Олійник А. Ю. Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 48-54.
 92. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення: моногр. Донецьк: Кальміус, 2013. 423 с.
 93. Оскірко А. О. Юридична відповідальність за порушення законодавства у сфері поведінки з побутовими відходами: моногр. Київ: Компринт, 2016. 212 с.
 94. Остафійчук Л. А. Юридична відповідальність за неповагу до суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 24 с.
 95. Панова Н. С. Дисциплінарна відповідальність державного службовця як інститут адміністративного права. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 16. С. 342-353.
 96. Паришка В. В. Окремі аспекти оптимізації законодавства України в частині притягнення суддів до юридичної відповідальності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 225-229.
 97. Паришка В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
 98. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.
 99. Первомайський О. Цивільно-правова відповідальність держави Україна: конституційні засади. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 62-68.
 100. Петришина-Дюг Г. Г. Конституційно-правова відповідальність політичних партій: поняття, сутність та особливості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 57. С. 144-150.
 101. Петрова І. Г. Адміністративна відповідальність юридичних осіб у сфері охорони та використання природних ресурсів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
 102. Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
 103. Писаренко Г. М. Юридична відповідальність в інформаційній сфері: окремі аспекти становлення. *Науковий вісник Ужгородського національ-*

- ного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 36, ч. 2. С. 55-58.
104. Подковенко Т. О. Принципи юридичної відповідальності: загальнотеоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2015. № 2, ч. 6. С. 830-833.
 105. Подорожній Є. Ю. Особливості ретроспективної юридичної відповідальності працівників правоохоронних органів за порушення норм трудового права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 29 (2.3). С. 75-79.
 106. Подорожній Є. Ю. Особливості юридичної відповідальності у трудовому праві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 40 с.
 107. Подорожній Є. Ю. Принципи формування юридичної відповідальності в трудовому праві. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 88-93.
 108. Полянський Т. Позитивістсько-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом. *Юридична Україна*. 2013. № 9. С. 16-22.
 109. Полянський Т. Природно-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом: їх зміст та взаємодія. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 14-22.
 110. Попович Є. Дисциплінарна відповідальність працівників органів прокуратури України: правові проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 22-26.
 111. Проневич О. С. Дисциплінарна відповідальність прокурорів: доктринальне обґрунтування і легальне закріплення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 213-222.
 112. Рижук І. В. Конституційно-правова модель відповідальності парламентаріїв: порівняльно-аналітичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
 113. Ризак Я. В. Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
 114. Розвадовський В. І. Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. Вип. 45. С. 118-130.
 115. Руднева О. Правова природа відповідальності органів місцевого самоврядування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 3. С. 81-86.
 116. Русецький А. А. Особливості притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Херсон, 2013. 20 с.
 117. Савранчук Л. Л. Відповідальність неповнолітніх за адміністративним законодавством: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 245-248.
 118. Савранчук С. Л. Юридична відповідальність працівників спеціалізованої антикорупційної прокуратури України. *Актуальні проблеми правознав-*

- ства. 2017. Вип. 4. С. 128-132.
119. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз): моногр. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
120. Сельська В. В. Субсидіарна юридична відповідальність в праві Європейського Союзу. *Lex portus*. 2017. № 2. С. 61-73.
121. Сердюк І. А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 1. С. 30-35.
122. Сердюк Л. М. Конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності особи в аспекті теорії конституційно-правової відповідальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 105-111.
123. Тихомиров О. О. Інформаційний делікт як підстава «інформаційної» юридичної відповідальності: відмітні ознаки. *Інформація і право*. 2019. № 1. С. 37-44.
124. Тімашов В. Юридична відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 38-42.
125. Тімуш І. С. Цивільно-правова відповідальність неповнолітніх після набуття ними повної цивільної дієздатності та батьків, позбавлених батьківських прав. *Юридична наука*. 2014. № 9. С. 29-34.
126. Ткаченко І. М. Теоретико-правова характеристика юридичної відповідальності. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 2. С. 35-37.
127. Цимбалістий Т. О. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.
128. Черноп'ятов С. В. Позитивна юридична відповідальність як наукова та методологічна категорія. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 164-171.
129. Шевченко А. Є. Відновлювальна функція юридичної відповідальності. *Публічне право*. 2012. № 4. С. 269-275.
130. Шестопалова Л. Юридична відповідальність у структурі права. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 5-15.

ТЕМА 17. ЗАКОННІСТЬ ТА ПРАВОПОРЯДОК

Законність: поняття, ознаки та структура. Зміст (вимоги) законності. Законність у правовій та демократичній державі: взаємодія, взаємовплив і взаємозв'язок.

Загальна характеристика функцій та принципів законності.

Поняття, ознаки та структурні елементи правопорядку. Загальна характеристика функцій та принципів правопорядку. Взаємовплив і взаємозв'язок громадського порядку та правового порядку.

Право, законність, правопорядок: питання співвідношення та взаємодії.

Гарантії законності та правопорядку: поняття, ознаки та система.

Основні шляхи зміцнення законності та правопорядку.

Законність розглядається як комплексне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що відображає організацію і функціонування суспільства на правових засадах, гармонійний зв'язок особи, влади, права і закону в конкретній державі. Термін «законність» є похідним від термінів «право» і «закон» і, будучи комплексним поняттям, охоплює всі сторони життя права – від його ролі у створенні закону й інших формальних джерел права до реалізації їх норм у юридичній практиці. Законність як багатогранне явище, може виступати як принцип, метод, режим.

Законність як принцип – провідне загальноприйняте правило імперативного характеру, що виражене у нормах-ідеях найвищого авторитету і потребує від державних органів та їх посадових осіб, громадян та їх об'єднань діяти правомірно, у межах правових норм, закріплених у приписах усіх чинних джерел (форм) права.

Законність виступає однією з необхідних вимог (елементів) верховенства права. Конституційні основи законності як принципу організації публічної влади закладено в ч. 2 ст. 19 Конституції України, яка передбачає, що органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України¹.

Законність як метод – система правових засобів, якими здійснюється державне управління суспільством, згідно з яким органи держави і посадові особи: спираються на визнання та беззастережне прийняття найвищої цінності людини при розробленні і прийнятті рішень; не підмінюють своїм регулюванням (тобто актами управління) закон; не виходять за межі своєї компетенції,

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

що визначена законом, при реалізації прийнятих рішень; додержуються правових процедур у процесі контролю і нагляду за законністю дій учасників суспільних відносин тощо.

Законність як режим – стан правової організації суспільно-політичного життя, за якого суспільні відносини, правова поведінка, правова діяльність, інша правова активність людини здійснюються відповідно до законів та інших джерел (форм) права, котрі відповідають принципу верховенства права, правовим цінностям свободи, формальної рівності, справедливості¹.

Структура законності розкривається через такі елементи:

- **нормативний** – відповідність праву законів і підзаконних актів, нормативно-правових договорів та інших джерел (форм) права;
- **діяльнісний (поведінковий)** – правова доцільність поведінки, відповідність діяльності фізичних і юридичних осіб правовим нормам внаслідок формування правосвідомості, орієнтованої на позитивне психологічне ставлення суб'єкта до вимог законності;
- **охоронний** – попередження порушення правових норм, контроль і нагляд за точним й однаковим їх виконанням;
- **захисний** – відновлення у правовому стані, накладання відповідальності за допущені порушення правових норм з метою захисту інтересів потерпілої особи і суспільства.

Метою законності є забезпечення відповідності поведінки суб'єктів регульованих правом відносин правилам.

Зміст законності розкривається через систему конкретних вимог:

- вищу юридичну силу закону в системі нормативно-правових актів;
- обов'язковість законодавства для всіх, на кого воно поширюється;
- однаковість вимог законодавства до всіх суб'єктів права;
- додержання законодавства в діяльності суб'єктів публічної влади;
- невідворотність покарання за вчинення правопорушення.

Суб'єктами законності є всі суб'єкти права, однак безсумнівним є те, що насамперед державна влада (органи держави і їх посадові особи) повинна зв'язувати себе власними нормативними настановами, виключати сваволлю у своїх діях.

Принципи законності – це відправні засади, незаперечні засадничі вимоги, які лежать в основі формування норм права і ставляться до поведінки учасників правових відносин. Принципи законності розкривають її сутність як режиму суспільно-політичного життя в демократичній правовій державі.

Принципами законності є:

➤ **верховенство закону щодо всіх правових актів**, який визначає виключність закону, тобто підпорядкованість закону всіх юридичних актів (нормативних і застосовних) відповідно до їх субординації. Конституція країни має вищу юридичну силу. Всі закони повинні відповідати Конституції, підзаконні

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

нормативні акти – законам, причому підзаконні акти приймаються і діють лише тоді, коли певні суспільні відносини не врегульовані законом. Правозастосовні акти мають бути піднормативними, тобто відповідати нормативно-правовим актам – законам і підзаконним актам;

➤ **загальність законності** – означає, що в суспільстві всі державні органи, громадські організації, комерційні об'єднання, посадові особи, громадяни перебувають під дією закону;

➤ **єдність розуміння і застосування законів на всій території їх дії**. Закони є єдиними для всієї держави, всіх її регіонів. Вони висувають однакові вимоги до всіх суб'єктів, які перебувають в сфері їх часової та просторової дії. Єдине розуміння сутності і конкретного змісту законів забезпечує законність правозастосовної діяльності, однаковість застосування юридичних норм до всіх суб'єктів права;

➤ **недопустимість протиставлення законності і доцільності**. Не можна відкидати закон, не виконувати його, керуючись міркуваннями життєвої доцільності (місцевої, індивідуальної та ін.), тому що такі міркування враховуються в законі. Правові закони самі володіють вищою суспільною доцільністю. Доцільність закону означає необхідність вибору суворо в рамках закону найоптимальніших (таких, що відповідають цілям і завданням суспільства) варіантів здійснення правотворчої діяльності і діяльності з реалізації права;

➤ **невідворотність відповідальності за правопорушення** – означає своєчасне розкриття будь-якого протиправного діяння;

➤ **обумовленість законності режимом демократії**, який передбачає суворе додержання двох типів правового регулювання: спеціально-дозвільного – поширюється на владні державні органи і посадових осіб («дозволено лише те, що прямо передбачено законом»); загальнодозвільного – поширюється на громадян та їх об'єднання («дозволено все, крім прямо забороненого законом»)¹.

Гарантії законності – це умови суспільного життя і заходи, що вживаються державою для забезпечення режиму законності і стабільного правопорядку.

Гарантії законності поділяють на:

- загальносоціальні;
- спеціально-соціальні – юридичні та організаційні.

Загальносоціальні гарантії законності:

- **економічні** – ступінь економічного розвитку суспільства, ритмічності роботи господарського механізму країни, росту продуктивності праці і обсягу виробництва; різноманіття і рівність усіх форм власності, рівність економічних можливостей суб'єктів суспільних відносин;

- **політичні** – ступінь демократизму конституційного ладу, тобто наяв-

¹ Кміта О. В. Законність у процесі постання правової держави в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.

ності розвинутої системи народовладдя, демократичних форм і інститутів його здійснення; політичного плюралізму, який дозволяє особі вільно самовизначатися, об'єднуватися в організації за різними інтересами; додержання принципу поділу влади;

- **ідеологічні** – ступінь розвитку правосвідомості, комплексу моральних і правових уявлень про необхідність законослухняної поведінки, недопустимості вчинення аморальних проступків, які одночасно є протиправними; ідеологічний плюралізм, не нав'язування державою ідеології, а турбота про правове виховання, виховання, правову культуру¹.

Спеціально-соціальні гарантії законності можна поділити на дві групи:

- **юридичні** – передбачена законом система спеціальних засобів, за допомогою яких забезпечується створення якісних законів, їх додержання і виконання;

- **організаційні** – заходи організаційно-юридичного характеру, спрямовані на забезпечення режиму законності, боротьбу з правопорушеннями, захист прав громадян.

Юридичні гарантії законності створюються в результаті діяльності законодавчих, виконавчих, правоохоронних і судових органів влади, спрямованої на запобігання правопорушенням та їх припинення.

Таким чином, сутність законності полягає в забезпеченні державою реальності права, в тому, що всі без винятку суб'єкти суспільних відносин керуються принципом суворого дотримання приписів законів та інших нормативних актів, сумлінно виконують покладені на них юридичні обов'язки, безперешкодно і повною мірою використовують свої суб'єктивні права.

Правопорядок – це фактичний стан упорядкованості, урегульованості та організованості суспільних відносин, який формується та функціонує на основі права внаслідок його реалізації через правомірну поведінку суб'єктів права та гарантується й захищається державою².

Елементами правопорядку є:

- учасники (суб'єкти) правопорядку, тобто суб'єкти права, наділені законодавчо визначеним правовим статусом та правовими властивостями;

- правові відносини у послідовності їх виникнення, зміни та припинення;

- процедура (методи, засоби) регулювання відносин, упорядкованість процесів виникнення і розвитку правових відносин через гранично широке коло індивідуальних, у тому числі правозастосовних актів;

- акти реалізації права, тобто правомірна поведінка (діяльність) його учасників.

Правопорядок виступає метою і фактичним результатом існування права,

¹ Павленко С. В. Засоби забезпечення законності та правопорядку в діяльності органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2010. 19 с.

² Арабаджи Н. Б. Аксіологія сучасного правового порядку: моногр. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 185 с.

в зв'язку з цим розрізняють **реальний правовий порядок** як підсумок правового регулювання та **ідеальний правовий порядок** як модель (еталон) упорядкованості суспільних відносин, передбачена нормами права.

Ознаки правопорядку:

- є різновидом, складовою частиною суспільного порядку, і таким чином, обумовлений суспільними потребами та інтересами;
- є правовим станом упорядкованості, організованості, урегульованості суспільних відносин;
- передбачає високоузгоджену дію механізму правового регулювання, він існує лише за режиму законності;
- має бути забезпеченим (гарантованим) державою.
- нерозривно пов'язаний з правовою державою, оскільки, по-перше, тільки суспільство, кероване верховенством права, передбачає появу справжнього правопорядку (а не лише законопорядку), заснованого на праві як втіленні ідей справедливості, рівності, свободи, гуманізму; по-друге, правопорядок спирається на складну систему організаційних, примусових та інших заходів з боку правової держави; по-третє, сам правопорядок виступає однією з істотних характеристик правової держави;
- важливим супутником правопорядку є також соціальний характер держави, де дюдина є найвищою цінністю, де створено умови для реалізації прав особи у соціально-економічній та інших сферах її життєдіяльності, де забезпечено рівні гідні умови для вільного існування та розвитку індивіда¹.

Згідно з ч. 1 ст. 19 Конституції України, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством².

Функції правового порядку – основні напрями формування і підтримання стабільного правового стану системи суспільних відносин. Функції правопорядку визначаються як призначенням самого права, так і самостійним впливом правопорядку на функціонування суспільства і права³:

- **стабілізаційна** – непохитність і протистояння зовнішнім впливам руйнівного характеру, збереження і розвиток власної якісної визначеності, відкритості впливу чинників, що його забезпечують;
- **компромісна** – підтримання злагоди в суспільстві, припинення конфліктів, їх згладжування;
- **корекційна** – своєчасне коригування внутрішніх зв'язків і відносин усередині правопорядку на різних структурних рівнях його впорядкування;

¹ Арабаджи Н. Б. Правовий порядок як цінність: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 20 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.)

³ Крижанівський А. Ф. Правовий порядок в Україні: Витоки, концептуальні засади, інфраструктура: моногр. Одеса: Фенікс, 2009. 504 с.

➤ **оцінно-орієнтувальна** – орієнтування на збереження правових цінностей і вироблення правомірних настанов;

➤ **комуникативна** (інтегральна) – підтримання, координація і узгодження зовнішніх зв'язків із суспільним (громадським) порядком, з іншими сферами суспільства – економічною, політичною, соціально-культурною;

➤ **виховна** – вплив на правосвідомість у напрямі формування поваги до права суб'єктів/учасників правовідносин, настанов на правомірну поведінку, стимулювання правової активності¹.

Принципи правового порядку – загальноприйняті норми-ідеї найвищого авторитету (основні засади), на підставі яких встановлюється, підтримується і укріплюється правопорядок².

До основних **принципів** правопорядку відносять:

- **законність** – зумовлює законну реалізацію усіх його сторін; попереджає та усуває зловживання у сфері законності – не допускає примушувати будь-кого робити те, що суперечить міжнародним стандартам з прав людини чи не передбачено законодавством; забороняє органам державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовим особам вчиняти дії, що виходять за межі повноважень та не у спосіб, передбачений Конституцією і законами держави;

- **соціально-нормативна визначеність** – полягає у повній відповідності регульованих правом суспільних відносин вимогам формально визначених правових норм, а також основоположним правам людини як безпосередньо чинному праву (закріплені як міжнародні стандарти прав людини);

- **системність (структурність)** – визначається системою (структурністю) самого права, результатом дії якого є правовий порядок;

- **субординаційність** – наявність системи елементів правопорядку, яка ґрунтується на субординації, суворій співвідпорядкованості: а) органів держави, посадових осіб за їх ієрархією; б) нормативних актів за юридичною силою: верховенство конституції, відповідність законів конституції, а підзаконних актів – законам; в) актів застосування норм права, що відповідають нормативно-правовим актам та нормативним положенням (принципам) конституції і міжнародним актам; вертикальна і горизонтальна супідрядність інших зв'язків у суспільстві;

- **цілісність**, як і єдність законності, – забезпечується його поширеністю на території всієї країни. Неприпустимим є існування різних правопорядків окремих регіонах (областях, районах, містах) держави, тим більше унітарної держави, якою є Україна;

- **стабільність (усталеність)** – надійне закріплення його функціонування правовими нормами та створення умов щодо їх реалізації;

- **підконтрольність** – виявляється у здійсненні повсюдного, загального

¹ Кривов'яз О. В. Правопорядок: державні та недержавні форми забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.

² Ленівський Р. В. Законність і правопорядок в Україні: адміністративно-правові засоби забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.

й універсального контролю суб'єктами та інститутами громадянського суспільства, уповноваженими органами держави (перевірка якості законів, відповідності їм підзаконних актів, ступеня реалізації прав та свобод громадян тощо);

- **відповідальність держави перед суспільством і громадянином за його забезпечення** – означає, що реалізація основоположних прав і свобод людини, здійснення суб'єктивних прав і обов'язків учасників правовідносин, діяльність державних органів і посадових осіб у межах їх офіційно визначеної компетенції, додержання усіма суб'єктами законності, охорона і захист фізичних і юридичних осіб від порушень гарантуються державою^{1 2}.

Ключові поняття:

законність, конституційна законність, ознаки законності, формальна законність, правова законність, правова законність як принцип, правова законність як метод, правова законність як режим, структура законності, нормативний елемент законності, поведінковий елемент законності, контроль-наглядний елемент законності, відшкодувальний елемент законності, принцип верховенства закону, принцип єдності законності, принцип загальності законності, принцип рівності, принцип гарантованості основних прав і свобод людини, принцип взаємозв'язку законності і демократії, принцип доцільності, принцип невідворотності відповідальності, гарантії законності, загально-соціальні гарантії, економічні (матеріальні) гарантії законності, соціальні гарантії законності, політичні гарантії законності, ідеологічні гарантії законності, юридичні гарантії, парламентські гарантії законності, президентські гарантії законності, урядові гарантії законності, судові гарантії законності, контроль-наглядні гарантії законності, превентивні (запобіжні) гарантії законності, припиняючі гарантії законності, відновлюючі гарантії законності, каральні (штрафні) гарантії законності, засоби законності, вимоги законності, сутність законності, мета законності, правозаконність, правопорядок, зміст правового порядку, матеріальний зміст правопорядку, юридичний (державно-правовий) зміст правопорядку, структура правового порядку, елементи правопорядку, інституціональний елемент правопорядку, документально-актний елемент правопорядку, ідеологічний елемент правопорядку, функціонально-діяльнісний елемент правопорядку, комунікативний (інтегральний) елемент правопорядку, принципи правового порядку, функції правопорядку, стабілізаційна функція правопорядку, компромісна функція правопорядку, корекційна функція правопорядку, оцінно-орієнтувальна функція правопорядку, комунікативна функція правопорядку, виховна функція правопорядку, громадський порядок, громадська безпека.

¹ Крижановська О. В. Інституційні засади правопорядку: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 20 с.

² Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 534 с.

1. Законність як ознаку найкращої державної форми визначав:

- а) Платон;
- б) В. Гюґо;
- в) Ж.-Ж. Руссо;
- г) Арістотель;
- д) І. Кант.

2. Суспільно-політичний режим точного і неухильного здійснення законів та інших нормативних актів всіма суб'єктами суспільних відносин як у сфері правотворчості, так і в сфері реалізації правових норм – це:

- а) порядок;
- б) правопорядок;
- в) законність;
- г) формальність;
- д) правозаконність.

3. Структура законності розкривається через:

- а) інституційний та організаційний елементи;
- б) нормативний, організаційний, міжнародний та захисний елементи;
- в) нормативний, інституційний, міжнародний елементи;
- г) нормативний та організаційний елементи;
- д) нормативний, поведінковий, охоронний та захисний елементи.

4. Елементом законності, який полягає у відповідності праву законів та інших підзаконних актів, нормативно-правових договорів та інших джерел права є:

- а) наслідковий елемент;
- б) захисний елемент;
- в) охоронний елемент;
- г) нормативний елемент;
- д) поведінковий елемент.

5. Попередження порушення правових норм, контроль та нагляд за точним й однаковим їх виконанням – це:

- а) нормативний елемент законності;
- б) поведінковий елемент законності;
- в) наслідковий елемент законності;
- г) охоронний елемент законності;
- д) захисний елемент законності.

6. Однакові вимоги до всіх суб'єктів, які перебувають у сфері дії законів – це:

- а) загальність правової законності;
- б) єдність правової законності;
- в) взаємозв'язок правової законності та доцільності;
- г) верховенство закону в системі нормативно-правових актів;
- д) рівність усіх перед законом.

7. Законність включає:

- а) зовнішню і внутрішню ознаки;
- б) організаційну і неорганізаційну ознаки;
- в) об'єктивну і суб'єктивну ознаки;
- г) охоронну і організаційну ознаки;
- д) інституціональну і організаційну ознаки.

8. Внутрішня ознака законності характеризується:

- а) обов'язком виконувати розпорядження законів і підзаконних правових актів державними органами, посадовими особами, громадянами і різними об'єднаннями;
- б) додержанням законів й створенням справедливості;
- в) диспозитивною формою поведінки суб'єктів законності;
- г) наявністю науково обґрунтованих і відповідних праву законів; якістю законів;
- д) обов'язком виконувати розпорядження законів і підзаконних правових актів державними органами.

9. Обов'язок виконувати розпорядження законів та підзаконних правових актів державними органами, посадовими особами, громадянами і різними об'єднаннями – це:

- а) внутрішня ознака законності;
- б) організаційна ознака законності;
- в) зовнішня ознака законності;
- г) інституціональна ознака законності;
- д) нормативна ознака законності.

10. Юридичними умовами втілення в життя принципів права, що мають нормативну форму та пов'язані з нормотворчою, правозастосовною та іншими правовими формами діяльності держави, є:

- а) гарантії законності;
- б) принципи законності;
- в) принципи правопорядку;
- г) вимоги законності;
- д) вимоги права.

11. Вимогою правової законності до змісту нормотворчої діяльності є, крім:

- а) відповідність змісту законів та підзаконних актів потребам життя;
- б) відповідність нормотворчої діяльності загальнолюдським цінностям;
- в) додержання внутрішньої єдності і погодженості правових норм;
- г) відсутність забезпечення стабільності правових актів;
- д) додержання ієрархічної субординації нормативних актів.

12. Стан правової організації суспільства, політичного життя, створений суб'єктами права у результаті дотримання Конституції України – це:

- а) верховенство правового закону;
- б) рівність усіх перед законом;
- в) конституційна законність;
- г) забезпечення належної реалізації прав і свобод;
- д) належне та ефективне застосування права.

13. Ефективність законодавства та інших нормативних регуляторів вказують на:

- а) видання актів у передбаченій законом формі;
- б) доступність розумінні законів;
- в) законність як принцип;
- г) додержання процесуальних правил;
- д) зміст законності.

14. Вимогою законності у сфері реалізації права є:

- а) наявність спеціальних механізмів, які забезпечують реалізацію права;
- б) якісне застосування права, з урахуванням усіх фактичних та юридичних обставин;
- в) відповідність змісту закону потребам життя; відповідність правотворчої діяльності загальнолюдським правовим принципам;
- г) правильне тлумачення правових норм;
- д) дидактика правових норм.

15. Забезпечення верховенства закону щодо інших правових актів є вимогою законності у:

- а) сфері реалізації права;
- б) сфері правотворчості;
- в) сфері реалізації права і держави;
- г) сфері реалізації суспільних відносин;
- д) сфері, яка стосується всіх видів діяльності будь-яких суб'єктів суспільних відносин.

16. Співвідношення понять «принципи законності» та «вимоги законності» полягає у наступному:

- а) вимоги законності діють у всіх сферах правового життя, а принципи законності пов'язані з окремими видами діяльності певних суб'єктів;
- б) принципи законності діють у всіх сферах правового життя, а вимоги законності пов'язані з окремими видами діяльності певних суб'єктів;
- в) вимоги законності є основними принципами законності;
- г) принципи законності мають мінливий характер;
- д) ці поняття тотожні.

17. Багатоаспектність законності як соціально-правового явища проявляється у тому, що законність може виступати як:

- а) режим, метод, предмет;
- б) принцип, метод, режим;
- в) доктрина та режим;
- г) метод, форма, режим;
- д) принцип, гарантія, джерело.

18. Законність є одним із провідних:

- а) форм права;
- б) методів права;
- в) принципів права;
- г) статусів права;
- д) предметів права.

19. Провідним загальноприйнятим правилом імперативного характеру, яке виражається у незаперечних вимогах до державних органів, громадських організацій, посадових осіб, громадян діяти правомірно у сферах нормотворчості, реалізації права, інших правових форм діяльності є:

- а) законність як принцип;
- б) законність як режим;
- в) законність як режим і метод;
- г) законність як режим;
- д) законність як принцип і метод.

20. Законність не може розвиватися та функціонувати без опори на досягнення у духовній сфері, оскільки загальносоціальна та правова культура являє собою морально-етична основа законності – це стверджує принцип законності:

- а) недопустимість протиставлення законності та доцільності;
- б) взаємозв'язок законності та культури;
- в) невідворотність покарання за скоєння правопорушення;
- г) єдність законності;

д) гарантованість головних прав і свобод людини та громадянина.

21. *Стан правової організації суспільно-політичного життя, за якого суспільні відносини, правова поведінка, правова діяльність, інша правова активність людини здійснюються відповідно до законів та інших джерел (форм) права – це:*

- а) законність як форма;
- б) законність як норма;
- в) законність як режим;
- г) законність як принцип;
- д) законність як метод.

22. *Систему правових засобів, якими здійснюється державне управління суспільством, згідно з якими функціонують органи держави та посадові особи розглядають:*

- а) законність як режим;
- б) правовий режим як метод;
- в) правовий режим як принцип;
- г) правовий режим як метод та режим;
- д) правопорядок як режим.

23. *Здійснення державного управління суспільством винятково правовими засобами розглядають законність, як:*

- а) метод;
- б) режим;
- в) принцип;
- г) форма;
- д) підстава.

24. *Принципом законності, який полягає у дотриманні принципу верховенства права при складанні та прийнятті закону або інших нормативних актів, є:*

- а) рівність усіх перед законом;
- б) відповідність закону праву;
- в) взаємозв'язок правової законності та доцільності;
- г) верховенство закону в системі нормативно-правових актів;
- д) загальність правової законності.

25. *Системою керівних положень та ідей, що визначають природу законності, її місце у суспільстві та у системі інших правових категорій, є:*

- а) функції законності;
- б) методи законності;
- в) норми законності;

- г) принципи законності;
- д) система законності.

26. Попередження порушення правових норм розкривається через:

- а) нормативний елемент структури законності;
- б) контроль за законністю;
- в) нормативний аспект законності;
- г) діяльність елемент структури законності;
- д) охоронний елемент структури законності.

27. Системою організаційних та правових засобів, що використовуються державою для забезпечення режиму законності та правового порядку є:

- а) гарантії законності;
- б) принципи законності;
- в) принципи правопорядку;
- г) вимоги законності;
- д) потреби законності.

28. Юридичними й організаційними засобами, які призначені виключно для забезпечення законності, є:

- а) спеціальні засоби забезпечення законності;
- б) загальні засоби забезпечення законності;
- в) правові засоби забезпечення законності;
- г) економічні засоби забезпечення законності;
- д) соціальні засоби забезпечення законності.

29. Серед спеціальних засобів юридичних гарантій можна виокремити:

- а) юридичні й правоохоронні засоби;
- б) приватні й матеріальні засоби;
- в) диспозитивні й імперативні засоби;
- г) юридичні й організаційні засоби;
- д) організаційні й пошукові засоби.

30. Гарантії законності класифікують на:

- а) економічні, юридичні та матеріальні;
- б) економічні, політичні та соціальні;
- в) загальносоціальні та спеціально-соціальні;
- г) спеціально-соціальні та організаційно-соціальні;
- д) ідеологічно-соціальні та юридично-соціальні.

31. Спеціально-соціальні гарантії законності можна поділити на:

- а) економічні та політичні;
- б) юридичні та організаційні;

- в) матеріальні та соціальні;
- г) економічні та політичні;
- д) організаційні та соціальні.

32. Засоби виявлення і засоби попередження правопорушення належать до:

- а) соціальних гарантій законності;
- б) юридичних гарантій законності;
- в) економічних гарантій законності;
- г) ідеологічних гарантій законності;
- д) загальносоціальних гарантій законності.

33. Юридичні гарантії законності за найближчими цілями є:

- а) економічні, політичні, соціальні;
- б) превентивні, припиняючі, відновлюючі, каральні;
- в) ідеологічні, політичні, економічні;
- г) організаційні, неорганізаційні;
- д) соціальні, організаційні.

34. За суб'єктами застосування парламентські гарантії законності належать до:

- а) організаційних гарантій законності;
- б) юридичних гарантій законності;
- в) неорганізаційних гарантій законності;
- г) організаційно-соціальних гарантій законності;
- д) загальносоціальних гарантій законності.

35. Заходи організаційно-юридичного характеру, спрямовані на забезпечення режиму законності, боротьбу з правопорушеннями, захист прав громадян – це:

- а) організаційні гарантії законності;
- б) юридичні гарантії законності;
- в) соціальні гарантії законності;
- г) загальносоціальні гарантії законності;
- д) ідеологічні гарантії законності.

36. Демократизм конституційного ладу, високий рівень розвитку демократичних інститутів належать до:

- а) політичних гарантій законності;
- б) економічних гарантій законності;
- в) соціальних гарантій законності;
- г) юридичних гарантій законності;
- д) ідеологічних гарантій законності.

37. Законність виступає засобом встановлення:

- а) обов'язків;
- б) прав;
- в) правопорядку;
- г) демократії
- д) права.

38. Заснована на праві та законності організація суспільного життя, яка відображає якісний стан суспільних відносин на відповідному етапі розвитку суспільства та на вимозі дотримання чинних правових норм – це:

- а) формальність;
- б) законність;
- в) правопорядок;
- г) порядок;
- д) правопорушення.

39. Співвідношення понять «законність» та «правапорядок» можна виразити таким чином:

- а) законність є результатом правопорядку;
- б) правопорядок є результатом законності;
- в) правопорядок є однією з юридичних гарантій законності;
- г) законність є правопорядком у дії;
- д) законність є однією з юридичних гарантій правопорядку.

40. Підтримує динамічно-урівноважувальний стан усієї правової системи суспільства, рівновагу між інтересами громадянського суспільства та держави, особи і суспільства:

- а) принцип правопорядку;
- б) метод правопорядку;
- в) зміст правопорядку;
- г) ознака правопорядку;
- д) основа правопорядку.

41. Видами змісту правопорядку є:

- а) основний та додатковий;
- б) правовий та громадський;
- в) провідний та факультативний;
- г) соціальний та політичний;
- д) соціальний та юридичний.

42. Основними напрямками формування і підтримання стабільного правового стану системи суспільних відносин є:

- а) гарантії правопорядку;
- б) принципи правопорядку;

- в) функції правопорядку;
- г) завдання правопорядку;
- д) методи правопорядку.

43. *Виховна функція правопорядку характеризується ознаками:*

- а) своєчасне коригування внутрішніх зв'язків і відносин усередині правопорядку на різних структурних рівнях його впорядкування;
- б) орієнтування на збереження правових цінностей і вироблення правомірних настанов;
- в) вплив на правосвідомість у напрямі формування поваги до права суб'єктів/учасників правовідносин, настанов на правомірну поведінку, стимулювання правової активності;
- г) підтримання, координація і узгодження зовнішніх зв'язків із суспільним (громадським) порядком, з іншими сферами суспільства - економічною, політичною, соціально-культурною;
- д) непохитність і протистояння зовнішнім впливам руйнівного характеру.

44. *Функція взаємодії правового порядку з середовищем характеризується:*

- а) має зовнішній характер і характеризує взаємодію правопорядку і соціальної системи, у межах якої він діє;
- б) має внутрішній характер і забезпечує взаємодію цілого та його складових частин;
- в) зумовлюється його функціонуванням у межах соціальної системи, яка схильна до змін та розвитку, а також його динамічним характером, що забезпечує розвиток складаючи правопорядок елементів;
- г) забезпечує збереження самостійності правопорядку та його відновлення у процесі взаємодії із суспільством;
- д) надає можливість визначити рівні упорядкованості, забезпечити їх дієвість, охарактеризувати підпорядкованість цих рівнів та визначити можливості їх взаємодії та взаємодоповнення.

45. *Інтегральна функція правового порядку полягає у:*

- а) підтриманні, координації та узгодженні зовнішніх зв'язків із суспільним порядком та іншими сферами суспільного життя;
- б) підтриманні злагоди в суспільстві, припиненні конфліктів, їх згладжування;
- в) непохитності та протистоянні зовнішнім впливам руйнівного характеру, збереженні та розвитку власної якісної визначеності, відкритості впливу чинників, що його забезпечують;
- г) своєчасному коригуванні внутрішніх зв'язків і відносин усередині правопорядку на різних структурних рівнях його впорядкування;

д) орієнтуванні на збереження правових цінностей і вироблення правомірних настанов.

46. *Непохитність та протистояння зовнішнім впливам руйнівного характеру (правовий нігілізм тощо), збереження якісної визначеності, розвиток демократії – це:*

- а) інтеграційна функція правового порядку;
- б) стабілізаційна функція правового порядку;
- в) корекційна функція правового порядку;
- г) виховна функція правового порядку;
- д) верховенство інтересів суспільства.

47. *Проведення різнобічних процедур правової регламентації з метою впливу на поведінку людей – це:*

- а) регламентаційна функція правового порядку;
- б) виховна функція правового порядку;
- в) компромісна функція правового порядку;
- г) інтегральна функція правового порядку;
- д) єдність правового порядку.

48. *Єдність і одночасно поділ системи громадських відносин, урегульованих правом відповідно до їх галузевого змісту – це:*

- а) принцип правопорядку;
- б) структура правопорядку;
- в) функція правопорядку;
- г) мета правопорядку;
- д) зміст правопорядку.

49. *Елементами правопорядку є:*

- а) суб'єкти права, правові відносини і зв'язки між реалізованими елементами системи права, упорядкованість усіх елементів структури;
- б) об'єкти права, упорядкованість усіх елементів структури;
- в) об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, об'єкт, суб'єкт;
- г) зміст, підстава, суб'єкт;
- д) суб'єкти підприємницької діяльності, зв'язки між підприємствами різних категорій.

50. *Система юридичних та матеріальних властивостей, ознак, процесів, що сприяють встановленню, забезпеченню та підтримці правомірної поведінки суб'єктів – це:*

- а) структура правопорядку;
- б) зміст правопорядку;
- в) принципи правопорядку;

- г) мета правопорядку;
- д) функції правопорядку.

51. *Зміст правопорядку включає такі аспекти як:*

- а) матеріальний та процесуальний;
- б) нормативний та юридичний;
- в) матеріальний та практичний;
- г) матеріальний та юридичний;
- д) матеріальний та правовий.

52. *Впорядкованість та урегульованість правових відносин, правомірної поведінки їх учасників як результат встановлення законності – це:*

- а) матеріальний зміст правопорядку;
- б) нормативний зміст правопорядку;
- в) практичний зміст правопорядку;
- г) юридичний зміст правопорядку;
- д) процесуальний зміст правопорядку.

53. *Законодавче закріплення положень правового порядку, створення умов щодо його реалізації, вимог правопорядку та діяльності правоохоронних органів зі стабілізації і охорони правопорядку – це:*

- а) цілісність правопорядку;
- б) конституційність правопорядку;
- в) єдність правопорядку;
- г) стійкість правопорядку;
- д) законність правопорядку.

54. *Активна правомірна поведінка особистості характеризується:*

- а) вольовою поведінкою суб'єкта права, яка відповідає приписам правових норм, не суперечить основним принципам права і гарантується державою;
- б) зовнішньою переконаністю суб'єкта в необхідності неухильного виконання норм права, а на способі його пристосування до оточуючого соціального середовища;
- в) усвідомленою і цілеспрямованою діяльністю заради досягнення соціально значущого корисного результату;
- г) порушує приписи права;
- д) вимогою додержання чинних правових норм.

55. *Принцип законності правопорядку полягає у:*

- а) підпорядкуванні нормативним положенням конституції та забезпечення її реалізації;
- б) наявності цілісності і структурності як необхідних властивостей, що

дозволяють злагоджено діяти всім елементам громадянського суспільства і правової системи держави;

в) створенні якісних законів та їх суворе додержання, законність – головна умова встановлення правопорядку;

г) точній співвідповідності органів держави, посадових осіб, нормативних актів за юридичною силою, а також актів застосування норм права тощо, які забезпечують упорядкованість їх зв'язків;

д) високих моральних підвалинах, поважанні прав людини, її гідності і честі.

56. Видами принципів правопорядку за характером та значимістю є:

а) загальносоціальні, загальноправові і спеціальносоціальні принципи;

б) загальноправові і спеціальні принципи;

в) загальні, загальноправові і галузеві принципи ;

г) загальнодержавні, місцеві і локальні принципи;

д) загальносоціальні, загальноправові і спеціальні принципи.

57. Порядок відносин, поведінки, що встановлюється державою для державних органів, установ, підприємств, організацій, посадових осіб – це:

а) законність;

б) порядок;

в) державна дисципліна;

г) договірна дисципліна;

д) правовий порядок.

58. Зміцнення правової охорони державного і громадського життя передусім залежить:

а) від стану законності та правопорядку;

б) від стану громадського порядку;

в) від стану держави в особі її різних органів, громадян;

г) від стану правової культури та свідомості народу;

д) від рівня релігійних, культурних, економічних, політичних поглядів на суспільство держави.

59. Стан (режим) упорядкованості соціальними нормами (нормами права, моралі, корпоративними нормами, нормами-звичаями) системі суспільних відносин і їх додержання – це:

а) правопорядок;

б) законність;

в) громадський порядок;

г) державний порядок;

д) правоохоронна діяльність.

60. Поняття «громадський порядок» і «правовий порядок» співвідносяться наступним чином:

- а) поняття «правовий порядок» ширше за поняття «громадський порядок»;
- б) поняття «громадський порядок» ширше за поняття «правовий порядок»;
- в) поняття «громадський порядок» та «правовий порядок» є тотожними;
- г) поняття «громадський порядок» є елементом правового порядку;
- д) поняття «громадський порядок» та «правовий порядок» не є взаємопов'язаними.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.
- ❖ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
- ❖ Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
- ❖ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
- ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

Спеціалізована література:

1. Андреев Д. Правосвідомість у структурі соціально-правової комунікації. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 11-16.
2. Андреева О. Б. Форми та методи забезпечення громадського порядку органами внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2012. № 4 (41). С. 104-107.
3. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові гарантії реалізації прав громадян у сфері виконавчої влади. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 296-305.
4. Арабаджи Н. Б. Аксіологія сучасного правового порядку: моногр. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 185 с.
5. Арабаджи Н. Б. Правовий порядок як цінність: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 20 с.
6. Арабаджи Н. Б. Функція охорони правопорядку з позицій інституційного підходу. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 12. С. 38-43.
7. Арабаджи Н. Б. Цілісність правового порядку як основа для його цінності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 51-55.
8. Атаманова Н. В. Правовий порядок Запорізької Січі: історико-теоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 19 с.
9. Баймуратов М. О. Міжнародний економічний правопорядок: актуальні питання правового регулювання: моногр. Суми: Університетська книга, 2011. 257 с.
10. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6-12.
11. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: моногр. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 371 с.
12. Бородін Ю. Ю. Поняття, ознаки та властивості правопорядку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 2 (1). С. 211-221.
13. Бортник Н. Характеристика заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, що посягають на публічну безпеку та громадський порядок. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 22. С. 138-146.
14. Брацук І. З. Імплементация права Європейського Союзу в національних правопорядках держав-членів: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 200 с.
15. Васін Є. Ю. Гарантії законності в правозастосовчій діяльності. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 33-37.
16. Волинець В. В. Забезпечення верховенства права як умова функціонування сучасної правової держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 28-35.
17. Гайденок Д. В. Законність як категорія міжнародного права. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 118-122.
18. Галинська К. Ю. Адміністративно-правове забезпечення інформаційного

- правопорядку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 17 с.
19. Гарасимів Т. З., Галайко О. Р. Панування права та верховенство права: деякі аспекти співвідношення понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична.* 2012. Вип. 3. С. 468-478.
 20. Гіда Є. О. Деонтологічні засади забезпечення прав і свобод людини та громадянина працівниками міліції у сфері правопорядку: моногр. Київ: О. С. Ліпкан, 2011. 416 с.
 21. Головін А. Вплив рішень Конституційного Суду України на правовий порядок у державі в аспекті захисту конституційних прав і свобод. *Вісник Конституційного Суду України.* 2013. № 3. С. 81-89.
 22. Голуб М. В. Охорона громадського порядку: регіональний аспект проблеми. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2012. Вип. 2 (57). С. 108-115.
 23. Графський В. Законність і справедливість як стадія ціннісні очікування та орієнтири в історії законодавства і законознавства. *Філософія права і загальна теорія права.* 2012. № 2. С. 139-147.
 24. Гришина Н. В. Законність та індивідуалізація як основоположні принципи адміністративної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2016. Вип. 21. С. 70-72.
 25. Гудз Б. Д. Судовий контроль за законністю адміністративної діяльності органів виконавчої влад: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
 26. Дашутін І. В. Поняття та ознаки забезпечення законності у трудових відносинах *Публічне право.* 2018. № 1. С. 143-150.
 27. Дембіцька С. Л. Профілактика правопорушень як спосіб встановлення та зміцнення правопорядку в суспільстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 1. Т. 2. С. 107-110.
 28. Дем'янчук Ю. Механізм функціонування режиму законності и правопорядка должностных лиц в условиях предотвращения и противодействия коррупции в Украине. *Leges si Viata.* 2017. № 3, ч. 2. С. 54-56.
 29. Денисов В. Н. Міжнародний правопорядок у світлі сучасних цивілізаційних викликів. *Правова держава.* 2015. Вип. 26. С. 391-400.
 30. Добкін М. М. Координаційні повноваження місцевих державних адміністрацій щодо забезпечення законності та правопорядку. *Форум права.* 2011. № 3. С. 232-236
 31. Долгий О. О. Законність: зміст поняття, гарантії її режиму, умови та засоби забезпечення (нарис з теорії права). *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки.* 2014. № 3. С. 17-27.
 32. Донченко О. Принципи законності в діяльності місцевого самоврядування. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2016. № 2, ч. 2. С. 72-75.
 33. Доценко О. С. Юридичні гарантії законності у сфері запобігання організованим злочинності в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 3. С. 231-242.

34. Європіна Л. Законність як фундаментальна засада прокурорської діяльності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 24-29.
35. Жупанова Е. Конституционные гарантии обеспечения прав, свобод и законных интересов личности в уголовном производстве. *Leges si Viata*. 2017. № 12, ч. 2. С. 58-62.
36. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 275-279.
37. Зварич Р. В. Законність у правовому регулюванні суспільних відносин. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 31. С. 3-12.
38. Іващенко О. Р. Міжнародне право у національному правопорядку європейських держав та застосування міжнародного права національними судами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 21 с.
39. Ігнатенко В. Щодо поняття «громадський порядок» в політико-правових ідеях часів стародавнього світу. *Наукові записки [Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Право. 2017. Вип. 2. С. 94-99.
40. Капля О. М. Втілення принципу законності адміністративного судочинства в законодавстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 44, 2. С. 28-31.
41. Капля О. Співвідношення принципів законності та верховенства права в адміністративному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 127-130.
42. Карманюк О. П. Реалізація юридичних обов'язків та їх вплив на правовий порядок. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 62-65.
43. Качинська М. О. Принципи систематизації законодавства про органи охорони правопорядку *Право і Безпека*. 2014. № 4. С. 51-54.
44. Кміта О. В. Законність у процесі постання правової держави в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.
45. Коваленко В. Концептуальні засади модернізації правоохоронної діяльності та вдосконалення системи органів охорони правопорядку в Україні. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 356-364.
46. Коваленко Т. О. Реалізація принципу законності у регулюванні земельних відносин в Україні: проблеми законодавчого забезпечення: моногр. Київ: Правова єдність: Алерта, 2017. 671 с.
47. Ковалів М. В. Забезпечення охорони громадського порядку органами місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2017. Вип. 2. С. 194-201.
48. Козюбра М. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 30-63.

49. Колотілова І. О. Законність та обґрунтованість рішень суду в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 19 с.
50. Комісаров О. Створення і функціонування системи сил охорони правопорядку в розрізі забезпечення державної безпеки України. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2016. Вип. 38. С. 219-225.
51. Костицький М. Про античні витоки розуміння права (правності) і закону (законності) та можливість їх урахування в сучасному конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 139-148.
52. Котляренко О. Військова служба правопорядку – суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 1. С. 116-121.
53. Кошиков Д. О. Юридичні гарантії діяльності підрозділів поліції особливого призначення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2. С. 95-99.
54. Кравчук В. Загальна характеристика та критерії класифікації організаційно-правових гарантій діяльності суддів в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2. С. 65-70.
55. Кравчук В. М. Загальносоціальні гарантії діяльності суддів в Україні: поняття та види. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. № 1, ч. 2. С. 22-30.
56. Кравчук В. М. Організаційно-правові гарантії діяльності суддів в Україні: поняття та класифікація. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 27-34.
57. Кривов'яз О. В. Правопорядок: державні та недержавні форми забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
58. Крижановська О. В. Інституційні засади правопорядку: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 20 с.
59. Крижановський А. Доктрина правового порядку в Україні: генезис, сучасний стан і перспективи. *Право України*. 2013. № 9. С. 229-242.
60. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 40 с.
61. Курило С. Л. Теоретичні засади співвідношення правопорядку, громадського порядку та громадської безпеки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 1 (56). С. 107-113.
62. Лазутко В. І. Взаємодія органів внутрішніх справ України з іншими силами охорони правопорядку при здійсненні службово-бойової діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 16 с.
63. Лейба О. А. Законодавчі дефекти: характерні ознаки та відмежування від інших правових явищ. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 225-233.
64. Ленівський Р. В. Законність і правопорядок в Україні: адміністративно-правові засоби забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
65. Ленівський Р. В. Сутність адміністративно-правових засобів забезпечен-

- ня законності і правопорядку в Україні та їх систематизація. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 79-82.
66. Лоскутова М. Основні критерії визначення законності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 178-181.
 67. Луспенник Д. Верховенство права – «новий» старий принцип цивільного судочинства: співвідношення із принципом законності. *Право України*. 2017. № 8. С. 9-20.
 68. Макар В. Р. Формування єдиного європейського правопорядку: теоретико-правові підходи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 16 с.
 69. Макаренко Л. О. Принцип верховенства права: проблеми розуміння та дії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 58. С. 9-18.
 70. Малишев Б. В. Принцип верховенства права (теоретико-правовий аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 14-20.
 71. Маліков В. В. Особливості визначення змісту поняття «громадський порядок». *Митна справа*. 2014. № 5 (2.1). С. 191-196.
 72. Манжула А. А. Значення понять «громадський порядок», «правопорядок» та «громадська безпека». *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2014. Вип. 1. С. 8-13.
 73. Манжула А. Засади кодифікації законодавства України про громадський порядок як складова правопорядку. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 3. С. 66-69.
 74. Марушій О. А. Поняття законності та дисципліни в діяльності органів виконавчої влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 132-136.
 75. Марушій О. А. Сутність законності у сфері державного управління та гарантії її дотримання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 65-70.
 76. Мацькевич М. М. Загальносоціальні гарантії конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні: окремі аспекти. *Європейські перспективи*. 2014. № 9. С. 26-32.
 77. Микитенко В. В. Забезпечення прав і свобод людини у службово-бойовій діяльності сил охорони правопорядку: моногр. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2014. 171 с.
 78. Миронов А. М. Прокурорський нагляд за законністю закриття кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2016. № 1 (2). С. 159-164.
 79. Михайлов В. О. Законність та дисципліна як невід'ємна умова ефективності діяльності патрульної поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 79-84.
 80. Михайлов В. О. Історико-правові аспекти становлення режиму законності і дисципліни в діяльності поліції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 88-93.

81. Михайлов О. В. Запобігання вчиненню дітьми адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку. *Право та державне управління*. 2015. № 3. С. 42-45.
82. Мінченко О. В. Особливості сучасної інтерпретації категорії «законність». *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 56. С. 45-49.
83. Москальчук К. Організаційні гарантії реалізації права доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 72-77.
84. Муравенко О. Ю. Особливості правової природи принципу законності. *Публічне право*. 2012. № 2. С. 380-385.
85. Налуцишин В. В. Соціальний контроль у забезпеченні правового порядку: філософсько-правова ідея та її сучасний розвиток: моногр. Хмельницький: [б. в.], 2018. 337 с.
86. Налуцишин В. Онтологические предпосылки социального порядка: философско-правовое измерение. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 1. С. 48-52.
87. Никитченко Н. В. Державний контроль як складова забезпечення господарського правопорядку: проблеми теорії і практики: моногр. Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2014. 342 с.
88. Нікітенко О. І. Правоохоронна діяльність щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 98-101.
89. Овакімян М. А. Порушення принципу законності, що виникають під час винесення рішення судом касаційної інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 30, ч. 2. С. 140-143.
90. Олійник А. Ю. Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27 С. 48- 54.
91. Орлов М. М. Формування системи взаємодії регіональних органів виконавчої влади у сфері охорони правопорядку (теоретико-методологічні засади): моногр. Харків: Магістр, 2012. 43 с.
92. Орозбаева А. Юридические гарантии законности в органах местного самоуправления. *IN SITU*. 2016. № 5. С. 29-31.
93. Отрош М. І. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку: моногр. Київ; Одеса: Фенікс, 2017. 594 с.
94. П'ятков П. В. Критерії розмежування компетенції суб'єктів забезпечення законності надання адміністративних послуг у галузі містобудування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 109-113.
95. Пайда Ю. Ю. Юридичні гарантії як елемент механізму захисту прав людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 69-73.
96. Пилипенко Є. В. Потерпілий як обов'язкова ознака перешкодження законній діяльності *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 4. С. 92-101.

97. Плавич В. П. Використання міжнародного права у внутрішньому правопорядку України. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2016. Т. 21, Вип. 2. С. 85-95.
98. Плавич В. П. Системне застосування міжнародного права у внутрішньому (національному) правопорядку України. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 425-434.
99. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 534 с.
100. Полонка І. А. Онтологічно-теоретичні особливості взаємозв'язку категорій «правова поведінка» та «законність» *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 41-46.
101. Поляков С. Ю. Адміністративно-правові засади забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України: моногр. Харків: Право, 2012. 255 с.
102. Пономарьов С. П. Правоохоронна діяльність у системі завдань Служби безпеки України. *Наше право*. 2015. № 4. С. 51-53.
103. Прокопенко О. Ю. Деліктологічна характеристика та профілактика адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 180 с.
104. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 296-309.
105. Резнік Ю. С. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в міжнародному кримінальному праві. *Альманах міжнародного права*. 2018. Вип. 19. С. 83-90.
106. Руденко М. В. Поняття та система правоохоронних органів (органів правопорядку) у контексті нового закону «Про національну безпеку України»: питання правової визначеності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 1. С. 165-172.
107. Руденко М. В. Щодо визначення поняття «органи правопорядку». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2017. Вип. 23. С. 158-160.
108. Савенко Д. Л. Верховенство права і законність в організації та діяльності прокуратури України: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
109. Сагун А. В. Поняття забезпечення законності в діяльності адміністративних судів України. *Форум права*. 2016. № 2. С. 180-185.
110. Скрипнюк О. В. Конституційна законність як базова складова забезпечення принципу законності в Україні. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 20-25.
111. Скрипнюк О. Політичні та організаційні фактори в системі гарантій принципу народного суверенітету в Україні. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 22-28.

112. Сліденко А. В. До проблеми визначення законних інтересів платників податків під час застосування заходів податкового примусу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 3. С. 90-96.
113. Слободенюк І. В. Принципи діяльності громадських формувань з охорони правопорядку. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 32. С. 280-289.
114. Словська І. Є. Суд присяжних: становлення і функціонування (зарубіжний досвід). *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, ч. 1. С. 3-8.
115. Собакарь А. О. Забезпечення законності та дисципліни в службово-бойовій діяльності сил охорони правопорядку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 29-36.
116. Собакарь А. О. Сутність та значення законності в умовах формування правової української держави. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 103-112 .
117. Сокол М. Поняття та ознаки законного інтересу у трудовому праві. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2. С. 85-99.
118. Стулов О. О. Реалізація принципу законності при виконанні та відбукванні покарання у виді позбавлення волі на певний строк: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 20 с.
119. Стулов О. О. Сучасні підходи до проблеми реалізації принципу законності у сфері виконання покарань. *Право та державне управління*. 2015. № 2. С. 58-64.
120. Циганов О. Г. Правоохоронна діяльність та правоохоронні органи: сучасні підходи до визначення сутності й змісту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 314-323.
121. Чернега А. П. Законні інтереси як правова категорія. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 25. С. 65-70.
122. Чернетченко О. М. Законність як принцип адміністративної діяльності органів доходів і зборів у податковій сфері: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 21 с.
123. Чернетченко О. М. Щодо змісту контролю як гарантії законності адміністративної діяльності органів доходів і зборів. *Митна справа*. 2013. № 6 (2.2). С. 155-161.
124. Шапочка Т. І. Адміністративно-правові засади контролю та нагляду за законністю у сфері дозвільної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 19 с.
125. Шонія Л. В. Економічний вимір правового порядку: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 18 с.
126. Шпакович О. М. Вплив актів міжнародних організацій на внутрішні правопорядки держав-членів. Теорія і практика: моногр. Київ: Київський університет, 2011. 415 с.

ТЕМА 18. ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ

Правосвідомість: поняття, ознаки, структура та функції. Правосвідомість і право, їх взаємозалежність. Роль правосвідомості у нормотворчості і правореалізації.

Правосвідомість: види та їх характеристика.

Поняття та види деформації правосвідомості. Правовий нігілізм.

Правова культура: поняття, ознаки, види, функції та шляхи формування.

Співвідношення правової культури з правовим нігілізмом та правовим ідеалізмом.

Поняття, сутність та ознаки правового виховання.

Правове виховання: мета, завдання, принципи та функції.

Форми та методи правового виховання. Механізм реалізації правового виховання.

У сучасних умовах, коли модернізується суспільство і реформується правова система, осмислення можливостей та меж реалізації універсальних принципів права в українській культурі набуває особливо великого значення. Це питання має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки правова система, яка перебуває сьогодні на стадії реформування, з одного боку, ґрунтується на універсальній ідеї права, а з другого – зобов'язана орієнтуватися на визначену традицію правосвідомості. Особливе місце проблеми правосвідомості в історії культури і філософії права пояснюється тим, що правосвідомість є безпосереднім джерелом правопорядку, тобто правових норм, поведінки та відповідних інститутів, тому вона передусім виступає предметом філософського осмислення права¹.

Правосвідомість – це система ідей, уявлень, емоцій та почуттів, які виражають ставлення індивіда, групи, суспільства до чинного, минулого та бажаного права, а також до діяльності, пов'язаної з правом. Слід зазначити, що через правосвідомість відображається не тільки стан правових відносин, а й тенденції їх змін. Також, потрібно звернути увагу на те, що для правової свідомості характерні такі риси: 1) є одним із різновидів суспільної свідомості; 2) об'єктом пізнання виступає чинне право; 3) виступає основою розвитку праворозуміння; 4) носіями є різні суб'єкти права; 5) виступає своєрідним механізмом регуляції поведінки осіб в сфері права; 6) є одним з найбільш ва-

¹ Пампура М. В. Правосвідомість в умовах трансформаційних процесів у незалежній Україні: моногр. Харків: Панов А. М. [вид.], 2018. 441 с.

жливих чинників правотворчості та правореалізації¹.

Основні ознаки правосвідомості:

- є одним з різновидів суспільної свідомості поряд з іншими її формами (філософською, релігійною, моральною, політичною, естетичною та ін.);
- носіями правосвідомості є різні суб'єкти права (особа, громадські об'єднання, політичні партії, державні органи та установи, юристи-науковці, юристи-практики), а також суспільство в цілому;
- об'єктом пізнання правосвідомості зазвичай є чинне право в усій багатоманітності його виявів (право, правові відносини, правова поведінка або діяльність, практика реалізації права тощо);
- правосвідомість є основою розвитку праворозуміння, одним з найбільш важливих чинників удосконалення процесів нормотворчості та правореалізації.

Структура правосвідомості:

1. **Правова психологія** – сукупність настроїв, почуттів, емоцій, переживань з приводу права чи окремих правових явищ.

У складі **правової психології** вирізняють:

- **сталі і динамічні елементи**. До сталих компонентів відносять: знання права, правові стереотипи, звичаї, традиції, самооцінку особи. До динамічних компонентів належать настрої, почуття, хвилювання, які становлять найбільш нестабільну, рухливу складову правової психології;
- **пізнавальні та емоційні компоненти**. До пізнавальних належать правові емпіричні знання, уявлення, погляди, до емоційних – правові емоції, почуття, настрої.

Правова психологія містить також елементи несвідомого (інтуїція, психологічний афект, звичка, соціальне збудження – паніка та ін.), які можуть активно впливати на формування як правомірної, так і протиправної поведінки. Проявами правової психології будуть відчуття справедливості, байдужість до беззаконня або страх перед відповідальністю та ін.²

2. **Правова ідеологія** – сукупність ідей, принципів, теорій, концепцій, які систематизовано віддзеркалюють і оцінюють правову дійсність.

Для правової ідеології характерне цілеспрямоване наукове, в тому числі філософське, осмислення права. Прикладом правової ідеології є різні школи праворозуміння, концепції державного суверенітету, поділу влади, демократичної правової соціальної держави та ін.

Розвиток будь-якої держави та об'єднання держав спирається на певну політико-правову ідеологію (національну чи наднаціональну ідею), яку відображено в конституціях країн або статутних документах організацій. Так, в основу європейської правової ідеології покладено три загальноновизнані цінності –

¹ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.]; за заг. ред. О. В. Петришина. 5-те вид., допов. і змін. Харків : Право, 2016. 195 с.

² Ковальчук В. Б. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: моногр. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2016. 209 с.

демократія, права людини та верховенство права¹.

3. **Правова настанова**, яка характеризує вольовий бік правосвідомості. Вона охоплює мотиви правової поведінки, відтворює готовність до її певного варіанта, передбачає оцінку правової інформації і намір діяти згідно з цією оцінкою. Сукупність правових настанов індивіда чи певної групи, які безпосередньо формують їх програму діяльності в правовій сфері, складають **правову орієнтацію**.

Усі компоненти правової свідомості не можуть існувати один без одного, вони тісно взаємопов'язані та взаємодіють.

До **функцій** правосвідомості належать:

- **пізнавальна (гносеологічна) функція**, що передбачає накопичення знань про право і практику його реалізації, сприйняття права, подальше осмислення різних правових явищ, всієї правової дійсності;

- **оцінна функція** полягає в тому, що через правосвідомість формується ставлення суб'єкта до права та інших правових явищ, а також правова самооцінка. Практична реалізація оцінної функції сприяє формуванню правових установок суб'єктів права;

- **правоутворююча функція** правосвідомості, яка полягає в тому, що остання розглядається як своєрідне джерело права, тоді як законодавство виступає зовнішнім виразом правосвідомості суспільства та суб'єктів нормотворчості;

- **регулятивна функція** здійснюється через систему мотивів, ціннісних орієнтацій, правових настанов, які виступають специфічним регулятором поведінки людей. Поведінка суб'єктів права є свідомою і вольовою, отже без активної творчої ролі правосвідомості реалізація права неможлива².

Види правосвідомості за суб'єктами:

- **індивідуальна** – сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда, що визначаються обставинами його життя, правовою освітою та зовнішнім середовищем;

- **групова** – виражає ставлення до права, правових явищ, їх оцінку соціальними групами, формальними і неформальними колективами, відображає їх загальні інтереси і потреби, їх співвідношення з інтересами всього суспільства (наприклад, вимоги шахтарів, що страйкують);

- **суспільна** – відображає ставлення до права всього суспільства або етносу, виражає їхні інтереси³.

¹ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

² Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: моногр. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2014. 153 с.

³ Теорія держави та права: навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

Види правосвідомості за глибиною відображення правової реальності:

➤ **професійна** – спеціалізовані знання права, що складаються у середовищі професіоналів-юристів: а) професійно-теоретична – ідеї, концепції, погляди, що виражають систематизоване, теоретичне освоєння права вченими-правознавцями, які працюють у науково-дослідних інститутах і вищих навчальних закладах юридичного профілю. Наукова правосвідомість відіграє пріоритетну роль у прогнозуванні напрямів розвитку права, удосконаленні законодавства, узагальненні нормативно-правового матеріалу, розробленні поняттєво-категоріального апарату юриспруденції, концепцій та проектів нових нормативних актів тощо; б) професійно-практична – поняття, ідеї, переконання, що формуються на підставі юридичної практики суддями, юрисконсультами, адвокатами, прокурорами та іншими практикуючими юристами, яким належить головна роль у реалізації юридичних норм;

➤ **компетентно-неюридична** – правова інформованість службових і посадових осіб у межах компетенції, якою вони офіційно наділені у сфері екології, економіки, культури тощо. Компетентна правосвідомість фізика, інженера, медика, еколога та інших професіоналів-посадовців неюридичного профілю відрізняється як від професійної юридичної правосвідомості (знанням законодавства щодо сфери його професійної діяльності), так і від повсякденної правосвідомості (глибшою інформованістю в конкретній сфері та умінням застосувати її у службовій діяльності);

➤ **повсякденна** – життєві, часом поверхові правові судження особи, яка стикається з правом у повсякденній трудовій, сімейній, суспільній та інших сферах життя і користується в оцінюванні фактів юридичного змісту своїм або чийось правовим «досвідом»¹.

Право і правосвідомість перебувають у зустрічній залежності: з одного боку, розвиток правосвідомості зумовлений правом, з другого – право перебуває у значній залежності від рівня правосвідомості суспільства. Загальне у правосвідомості і праві: є правовими явищами однієї й тієї ж правової системи; зумовлені одними й тими ж економічними і соціально-культурними чинниками; мають регулятивне призначення стосовно суспільних відносин; мають ціннісно-орієнтаційний характер².

Правова культура – це різновид загальної культури, що віддзеркалює систему цінностей, які належать до правової дійсності суспільства.

Правова культура успадкована суспільством з юридичного минулого, визначає його сьогодення й впливає на правове майбутнє цього суспільства. Вона зумовлює правові рішення членів цього суспільства, визначає їхні переконання у правовій сфері, наділяє сенсом дії та процеси, які відбуваються у правовій дійсності. Правова культура формується на менталітеті певного народу, може

¹ Ткачук А. С. Теоретико-правові характеристики правосвідомості молоді: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

² Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

розглядатися як один з критеріїв ідентифікації національних правових систем та характеризується рівнем розвитку їх основних елементів¹.

Показники, що визначають рівень правової культури суспільства:

- якісний стан забезпечення та захисту прав людини, їх відповідності міжнародним стандартам, виконання державою своїх зобов'язань у галузі прав людини;
- ступінь впровадження в суспільну практику верховенства права;
- рівень реалізації принципів демократії;
- рівень правосвідомості громадян та посадових осіб;
- якість законодавства, ступінь його досконалості, що визначається гуманістичною спрямованістю, справедливістю, відсутністю прогалин і колізій, рівнем юридичної техніки тощо;
- ефективність юридичної роботи органів публічної влади;
- ступінь незалежності, неупередженості та доступності правосуддя;
- стан розвитку юридичної науки та освіти, використання їх здобутків для вдосконалення законодавства та юридичної практики;
- ступінь сприйняття позитивного правового історичного досвіду як національної правової системи, так і правових систем інших держав.

Поряд з правовою культурою суспільства завжди існує певна кількість різноманітних субкультур (регіонів, меншин, релігійних груп, молоді та ін.). Вони не протистоять панівній правовій культурі, а, включаючи в себе низку її базових компонентів, додають до них нові притаманні саме їм цінності.

Правова субкультура – це частина правової культури суспільства, яка в певних аспектах (цінностях, елементах, позиціях тощо) відрізняється від неї.

У суспільстві також існує **правова контркультура** – сукупність цінностей певних груп, що відкрито протиставляються домінуючій у суспільстві правовій культурі, суперечить їй.

Класифікація типів правової культури:

- **залежно від історичного типу держави і права** виділяють правову культуру відповідних формацій (рабовласницької, феодалної, буржуазної та ін.), цивілізацій (західної, православної, ісламської, китайської та ін.) та суспільств (доіндустріального, індустріального та постіндустріального);
- **залежно від виду правових систем** вирізняють романо-германську, англо-американську, традиційну та релігійну (мусульманську, індуську, іудейську та ін.) типи правової культури. Як особливі типи в рамках цієї класифікації можна виокремити також міжнародну правову культуру, засновану на універсальних правових цінностях, принципах та стандартах, та правову культуру Європейського Союзу.

Види правової культури залежно від її носія: правова культура суспільства; правова культура особи; правова культура соціальної (професійної) групи.

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

Важливу роль у розвитку правосвідомості суспільства відіграє система виховання, скерована на формування громадянських якостей особистості. Саме громадянин, що дотримується правових норм, здатен стати запорукою поступального розвитку демократичної, правової держави.

Сутністю правового виховання є формування правової установки на узгодження прагнень і очікувань особистості з інтересами й очікуваннями суспільства, тобто процес вироблення стійких правових ідей і принципів у правосвідомості вихованців, формування правової культури¹.

Правове виховання спрямоване на фіксацію у свідомості людини установок, які є своєрідними орієнтирами у повсякденному житті:

- повага до закону та законності, ставлення до них як до вищих соціальних цінностей, без яких неможливо реалізувати себе цивілізованим шляхом, захистити власні права та свободи;
- наявність правомірних цілей, планів, намірів у житті, діяльності, вчинках та несприйняття всього протиправного;
- потреба, бажання, навички поводитися правомірно, керуючись стійкими правовими мотивами;
- наявність непохитного імунітету до спокус вчинення кримінальних дій;
- прагнення допомогти правоохоронним органам у розкритті злочину, сприяти реалізації принципу невідворотності покарання;
- намагання утримати інших громадян від правопорушень і спонукання їх до правомірної поведінки;
- посильна участь у підтриманні правопорядку на роботі, за місцем навчання або проживання.

Ознаки правового виховання:

- будується на засадах системи норм і принципів права;
- тісно пов'язане з усіма видами соціального виховання – моральним, політичним, естетичним та ін., що є «субправовими» або такими, «що прилягають до правового», «пов'язані з правовим», оскільки всі вони втягуються в орбіту правового виховання;
- має на меті дати людині необхідні в житті юридичні знання, навчити її поважати і додержуватися законів та підзаконних актів, грамотно захищати себе від незаконних дій з боку державних органів, що застосовують право;
- виражається у втіленні у правосвідомість осіб, що виховуються, складових елементів упорядкованих суспільних відносин – дозволів, зобов'язань, заборон, які створюють умови для здійснення правомірної поведінки;
- спирається на можливість застосування примусової сили держави через покладання юридичної відповідальності на правопорушників;

¹ Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

- здійснюється за допомогою спеціальних правовиховних форм та методів;
- виконується вихователями, котрі, як правило, мають юридичну освіту або спеціальну юридичну підготовку.

Сутністю правового виховання є вироблення поваги до права, його елементів, поєднаних у системну якість, що відповідає справедливості, розуміння природного призначення права впливати на свідомість, культуру особи, на узгодження її потреб та інтересів з інтересами і сподіваннями суспільства.

До **функцій** правового виховання належать:

- **інформаційна** – доведення до відома громадян прийнятих законів та підзаконних актів, нормативно-правових договорів, національної судової практики, рішень Європейського Суду з прав людини тощо;
- **орієнтувальна** – орієнтація громадян на законослухняну поведінку, додержання приписів нормативно-правових актів, толерантність у спілкуванні в правовій сфері;
- **профілактична** – попередження правопорушень та запобігання їм, перевиховування правопорушників у дусі поваги до права;
- **стимулююча** – вироблення у громадян правової активності.

Система правового виховання – це сукупність основних структурних елементів правовиховного процесу (суб'єктів, об'єктів, форм, засобів, способів, методів), що забезпечують його відповідний порядок і організацію.

Суб'єкти правового виховання – державні органи, громадські організації, соціальні групи, посадові особи та громадяни, котрі спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з правовим вихованням.

Об'єкти правового виховання – свідомість людини, її розум (інтелект) та здатність сприймати, оцінювати і здійснювати певні правові явища¹.

Форми правового виховання (зовнішнє вираження організаційної діяльності, її змісту):

- **правова освіта** – цілеспрямований процес правового навчання в системі освіти юридичного (професійно-правового) і неюридичного профілю, що полягає у передаванні, нагромадженні і засвоєнні знань, умінь і навичок правового характеру (школі, коледжі, інституті);
- **правова інформація** – оперативне доведення до громадян повідомлень, що містять відомості про прийняття нових законів та підзаконних актів, міжнародних договорів, їх змісту та спрямованості;
- **правова пропаганда** – поширення правових знань серед населення шляхом тлумачення норм права через засоби масової інформації (преса, телебачення, радіомовлення, Інтернет);
- **юридична практика** – здійснення правовиховного впливу суду, прокуратури, органів внутрішніх справ, юстиції, адвокатури на громадян;

¹ Савош Г. Правова культура у контексті виховання в умовах трансформації сучасного українського суспільства. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія.* 2014. Вип. 33. С. 43-46.

➤ **безпосередня реалізація норм права** – виявлення соціально-правомірної активності, самостійне здійснення юридичних дій, дотримання заборон, використання дозволів (прав), виконання обов'язків;

➤ **правомірна поведінка** – поводження з суб'єктами права відповідно до правових норм у такий спосіб, щоб бути зразком для наслідування;

➤ **самовиховання** – самоаналіз своїх дій відповідно до правових вимог, удосконалення правових знань і орієнтації в правовій реальності.

Засоби правового виховання: телерадіопередачі, лекції з правової тематики, індивідуальна робота, друковані правові видання, спеціальні організаційно-освітні акції правового змісту (прес-конференції, брифінги, зустрічі, лекції, бесіди, семінари, вечори питань і відповідей, консультації тощо)¹.

Методи правового виховання – сукупність прийомів і способів, за допомогою яких здобуваються правові знання, уміння і навички, формується повага до права. Основні методи правового виховання: **переконання, заохочення, примус, інформаційний вплив, наставництво, позитивний приклад**².

Правове виховання надає прямий вплив на формування правової активності особистості, правове життя й правову політику, які взаємозв'язані й взаємозалежні. З одного боку, правова активність як найважливіша складова частина правового життя виступає критерієм її якісного стану, а з іншого – правове життя є показником рівня правової активності громадян. Наскільки ефективніше правове виховання, настільки якісніше буде стан правового життя нашого суспільства та вище рівень правової активності³.

Проявами дефектної правосвідомості є правовий інфантилізм, правовий ідеалізм, правовий дилетантизм та «переродження» правосвідомості. Спільним для всіх цих видів є правова неосвіченість, низький рівень правосвідомості та політико-правової культури суб'єктів права. Проте, кожен з них має свою специфіку. Найпоширенішою та особливо небезпечною формою викривлення правової свідомості є правовий нігілізм, адже має широкий діапазон проявів⁴.

Ключові поняття:

правосвідомість, суб'єкт правосвідомості, громадянське суспільство, особистість, когнітивна функція, правостворююча функція, правова психологія, правовий інфантилізм, правовий романтизм, правовий дилетантизм, правова демагогія, правовий нігілізм, правовий стимул, правове обмеження,

¹ Огаренко Т. О. Політична та правова культура як чинник демократизації суспільства. *Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 13-17.

² Загальна теорія права: підруч. / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. 6-те вид., допов. Херсон: Олді-Плюс, 2020. 720 с.

³ Чупринський Б. Правова культура як основний складник професійної культури юриста. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки*. 2013. № 27. С. 110-114.

⁴ Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: моногр. / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків: Право, 2009. 352 с.

режим законності і порядку, стан юридичної практики, правова психологія, правова ідеологія, буденна правосвідомість, професійна правосвідомість, наукова правосвідомість, індивідуальна правосвідомість, колективна правосвідомість, групова правосвідомість, суспільна правосвідомість, масова правосвідомість, емпірична правосвідомість, індивідуальна форма правосвідомості, групова форма правосвідомості, непрофесійна група правосвідомості, суспільна група правосвідомості, праворозуміння, деформація правосвідомості, правопорушення, правоутворення, правореалізація, правова культура, професійна культура юриста, культура правосвідомості, культура правової поведінки, культура юридичної практики, ціннісно-нормативна функція правової культури, правосоціальна функція правової культури, комунікативна функція правової культури, прогностична функція правової культури, пізнавальна функція правової культури, регулятивна функція правової культури, нормативно-аксеологічна функція правової культури, правова культура суспільства, правова культура особи, правова культура професійної групи, правова орієнтація, правова субкультура, правова контркультура, правовий всеобуч, правова агітація, самовиховання, правова поведінка, правова настанова, мотив правової поведінки, зміст правового виховання, система правового виховання, суб'єкт правового виховання, об'єкт правового виховання, загальні принципи правового виховання, спеціально-професійні принципи правового виховання, правова держава механізм правового виховання, форми правового виховання, методи правового виховання, способи правового виховання, засоби правового виховання. правова вихованість.

1. Сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та концепцій, а також уявлень і настанов, які характеризують відношення особи, суспільної групи і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням – це:

- а) правосвідомість;*
- б) політична свідомість;*
- в) функції правосвідомості;*
- г) правова психологія;*
- д) правова ідеологія.*

2. За глибиною відображення правової дійсності правосвідомість може бути:

- а) індивідуальна, групова та суспільна;*
- б) індивідуальна, непрофесійна та професійна;*
- в) масова, групова та суспільна;*
- г) непрофесійна, професійна, наукова та практична;*
- д) політична, економічна, правова та ін.*

3. *Життєві, поверхневі судження про право людини, яка стикається з правом у повсякденній трудовій, сімейній, суспільній та інших сферах життя – це:*

- а) індивідуальна форма правосвідомості;
- б) групова форма правосвідомості;
- в) суспільна форма правосвідомості;
- г) непрофесійна форма правосвідомості;
- д) професійна форма правосвідомості.

4. *Спеціалізовані правові знання, що використовуються в роботі професіоналами-юристами – це:*

- а) індивідуальна форма правосвідомості;
- б) групова форма правосвідомості;
- в) суспільна форма правосвідомості;
- г) непрофесійна форма правосвідомості;
- д) професійна форма правосвідомості.

5. *Правосвідомість учених, викладачів вищих навчальних закладів визначається як:*

- а) наукова (теоретична) форма правосвідомості;
- б) практична форма правосвідомості;
- в) освітня форма правосвідомості;
- г) непрофесійна форма правосвідомості;
- д) професійна форма правосвідомості.

6. *Правосвідомість суддів, юрисконсультів, адвокатів, прокурорів та інших – це:*

- а) наукова форма правосвідомості;
- б) практична форма правосвідомості;
- в) освітня форма правосвідомості;
- г) непрофесійна форма правосвідомості;
- д) професійна форма правосвідомості.

7. *Сукупність ідей та переконань, що здобувають юристи під час реалізації юридичних норм – це:*

- а) професійна доктринальна правова свідомість;
- б) професійна практична правова свідомість;
- в) непрофесійна компетентна правосвідомість;
- г) непрофесійна повсякденна правосвідомість;
- д) фактично-юридична правосвідомість.

8. *Різновид правосвідомості, що формується на основі юридичної науки та визначає її розвиток шляхом розробки різних концепцій, теорій, принципів, ідей, учень – це:*

- а) професійна доктринальна правова свідомість;
- б) професійна практична правова свідомість;
- в) непрофесійна компетентна правосвідомість;
- г) непрофесійна повсякденна правосвідомість;
- д) фактично-юридична правосвідомість.

9. *Сукупність життєвих обставин, особистого правового досвіду й отриманої освіти, що характеризує ставлення людини до чинного чи бажаного права і правової системи на побутовому рівні – це:*

- а) професійна наукова (доктринальна) правова свідомість;
- б) професійна практична правова свідомість;
- в) непрофесійна компетентна правосвідомість;
- г) непрофесійна повсякденна правосвідомість;
- д) фактично-юридична правосвідомість.

10. *За суб'єктами (носіями) правосвідомості розрізняють такі її форми:*

- а) групову та суспільну;
- б) індивідуальну, непрофесійну та суспільну;
- в) індивідуальну, групову та суспільну;
- г) буденну, професійну та непрофесійну;
- д) політичну, економічну, правову та ін.

11. *Сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретної особи – це:*

- а) суспільна правосвідомість;
- б) групова правосвідомість;
- в) індивідуальна правосвідомість;
- г) політична правосвідомість;
- д) соціальна правосвідомість.

12. *Форма правосвідомості, яка виражає ставлення до права, правових явищ, їх оцінку з боку соціальних груп, формальних і неформальних колективів, відображає їх загальні інтереси і потреби, їх співвідношення з інтересами всього суспільства:*

- а) індивідуальна форма правосвідомості;
- б) групова форма правосвідомості;
- в) суспільна форма правосвідомості;
- г) непрофесійна форма правосвідомості;
- д) професійна форма правосвідомості.

13. Ставлення до права та державно-правових явищ всього суспільства або етносу – це:

- а) індивідуальна правосвідомість;
- б) групова правосвідомість;
- в) соціальна правосвідомість;
- г) політична правосвідомість;
- д) суспільна правосвідомість.

14. Функції правосвідомості – це:

а) елементи правової системи, що перебувають у глибокій єдності з її іншими елементами: системою права, системою законодавства, юридичною практикою; визначають розвиненість правової культури;

б) основні напрями оволодіння правовими знаннями та їх вплив на правові явища, правову систему в цілому;

в) діяльнісна частина правосвідомості, готовність особи виявити активність у сфері пізнання і реалізації права, або в сфері ігнорування і порушення правових норм;

г) сукупність почуттів і емоцій, що виражають ставлення індивіда, групи, суспільства до права, правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки;

д) система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне осмислення правової реальності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ.

15. До основних функцій правосвідомості належать:

- а) евристична, аксіологічна, охоронна;
- б) емоційна, регулююча, когнітивна;
- в) когнітивна, правоутворююча, настановча;
- г) регулятивна, охоронна, виховна;
- д) аксіологічна, гносеологічна, регулятивна.

16. Регулюючу функцію правосвідомості слід розуміти як:

а) співвідношення поведінки людей з чинною в суспільстві системою правових розпоряджень;

б) ціннісне ставлення до законодавства, співвіднесення правових норм зі своїми поглядами на правове, обов'язкове, необхідне;

в) знання права, поінформованість про нормативні акти, зміст юридичних норм;

г) спеціалізовані знання, що використовуються в роботі юристами;

д) сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда.

17. Емоційна функція правосвідомості у своєму розумінні припускає:

- а) співвідношення поведінки людей з чинною в суспільстві системою правових розпоряджень;
- б) ціннісне ставлення до законодавства, співвіднесення правових норм зі своїми поглядами на правове, обов'язкове, необхідне;
- в) знання права, проінформованість про нормативні акти, зміст юридичних норм;
- г) спеціалізовані знання, що використовуються в роботі юристами;
- д) сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда.

18. Пізнання правової дійсності та формування правових теорій, концепцій, ідей передбачає:

- а) когнітивна функція правосвідомості;
- б) аксіологічна функція правосвідомості;
- в) практична функція правосвідомості;
- г) доктринальна функція правосвідомості;
- д) правотворча функція правосвідомості.

19. За формою відображення правової свідомості виокремлюють:

- а) правові уявлення та правові погляди;
- б) правові установки та правові вказівки;
- в) правові установки та правові дії;
- г) правові явища та правові погляди;
- д) правові уявлення та правові дії.

20. Рівень свідомості і правової активності громадян виражається у:

- а) стані фактичної впорядкованості суспільних відносин, урегульованих за допомогою правових засобів, змістом яких є сукупність правомірних дій суб'єкта права;
- б) досконалості змісту і форми нормативно-правових актів, їх якості, продуманості, узгодженості, культурні юридичних текстів;
- в) роботі правозастосовних, судових, правоохоронних та інших органів, що є показником правореалізуючої культури посадових осіб, їх професійного знання законодавства, чітко налагодженої роботи з розгляду правових питань і доведення їх до повного юридичного вирішення;
- г) ступені засвоєння права громадянами, посадовими особами, спрямованості на додержання заборон, використання прав, виконання обов'язків;
- д) знанні законодавства і можливостей юридичної науки.

21. Головним елементом моделі правосвідомості є:

- а) правова освіченість;
- б) правова вихованість;

- в) правова культура;
- г) правові знання;
- д) правовий інфантилізм.

22. *Культура правосвідомості – це:*

- а) ефективна діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів;
- б) правова активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;
- в) високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позиції справедливості, прав людини;
- г) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;
- д) забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку.

23. *Культура правової поведінки – це:*

- а) ефективна діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів;
- б) правова активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;
- в) високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позиції справедливості, прав людини;
- г) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;
- д) забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку.

24. *Функції правової культури – це:*

- а) основні напрями осягнення правових цінностей – вітчизняних і світових;
- б) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;
- в) система цінностей створених у ході розвитку суспільства і накопичених людством;
- г) розкриття статичної та динамічної правової культури;
- д) обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність.

25. *Пізнавальна функція правової культури визначається як:*

- а) ефективна діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів;
- б) правова активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;
- в) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення – вітчизняної та іноземної;
- г) забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку;

д) оцінка поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності і правопорядку відповідно до норм права держави і міжнародних стандартів.

26. Функція правової культури, що охоплює правотворчість і реалізацію права, забезпечує правомірну поведінку громадян, їх соціальну активність, містить аналіз тенденцій, що характерні для всієї правової системи – це:

- а) прогностична функція;
- б) пізнавально-реформаторська функція;
- в) комунікативна функція;
- г) праворегулятивна функція;
- д) ціннісно-нормативна функція.

27. Нормативно-аксеологічна функція правової культури визначається як:

- а) ефективна діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів;
- б) правова активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;
- в) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;
- г) забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку;
- д) оцінка поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності і правопорядку відповідно до норм права держави і міжнародних стандартів.

28. Функція правової культури, що пов'язана з теоретичною й організаторською діяльністю щодо формування правової держави і громадянського суспільства; створює правові і моральні гарантії таких загальнолюдських цінностей, як чесність і порядність, доброта і милосердя, моральний самоконтроль і сумлінність, людська гідність і свобода вибору – це:

- а) прогностична функція;
- б) комунікативна функція;
- в) ціннісно-нормативна функція;
- г) праворегулятивна функція;
- д) пізнавально-реформаторська функція.

29. Функція правової культури, що охоплює правотворчість і реалізацію права, забезпечує правомірну поведінку громадян, їх соціальну активність – це:

- а) прогностична функція;
- б) комунікативна функція;
- в) ціннісно-нормативна функція;
- г) праворегулятивна функція;
- д) пізнавально-реформаторська функція.

30. Функція правової культури, що може бути вивчена через призму формування правових якостей особи:

- а) правосоціальна функція;
- б) комунікативна функція;
- в) ціннісно-нормативна функція;
- г) праворегулятивна функція;
- д) пізнавально-реформаторська функція.

31. Правова культура особи – це:

- а) основні напрями досягнення правових цінностей;
- б) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;
- в) система цінностей створених у ході розвитку суспільства і накопичених людством;
- г) розкриття статичної та динамічної правової культури;
- д) зумовлений правовою культурою суспільства ступінь правової розвиненості, ціннісної інформаційно-правової освіченості особи, що дає їй змогу адекватно орієнтуватися у різних правових ситуаціях, дотримуватися правомірної поведінки.

32. Правова культура, що базується на здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знаннях, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом – це:

- а) теоретична правова культура;
- б) професійна правова культура;
- в) наукова правова культура;
- г) навчальна правова культура;
- д) буденна правова культура.

33. Система цінностей, створених у ході розвитку суспільства і накопичених людством у галузі права – це:

- а) структурний аспект правової культури;
- б) функціональний аспект правової культури;
- в) аксіологічний аспект правової культури;
- г) поведінковий аспект правової культури;
- д) гносеологічний аспект правової культури.

34. Уможливорює розкриття статичної і динамічної правової культури:

- а) структурно-функціональний аспект правової культури;
- б) функціональний аспект правової культури;
- в) аксіологічний аспект правової культури;
- г) поведінковий аспект правової культури;
- д) гносеологічний аспект правової культури.

35. Склад, внутрішню будову та зв'язки між елементами правової культури характеризує:

- а) структурний аспект правової культури;
- б) функціональний аспект правової культури;
- в) аксіологічний аспект правової культури;
- г) поведінковий аспект правової культури;
- д) ціннісний аспект правової культури.

36. Формування правової культури та правосвідомості шляхом стійкого цілеспрямованого впливу на людину – це:

- а) правова культура;
- б) правова соціалізація;
- в) правова ресоціалізація;
- г) правове виховання;
- д) правова десоціалізація.

37. У структурі правосвідомості за рівнем відображення правової реальності виділяють такі елементи:

- а) правова психологія та правова ідеологія;
- б) правова психологія та правові погляди;
- в) правова ідеологія та правові поняття;
- г) правові звички та правові традиції;
- д) правова ідеологія та правові погляди.

38. Правова психологія – це:

а) система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне осмислення правової реальності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ;

б) діяльна частина правосвідомості, готовність особи виявити активність у сфері пізнання і реалізації права, або в сфері ігнорування і порушення правових норм;

в) сукупність правових почуттів, емоцій, оцінок, елементів настрою, що домінують у суспільстві, виявляються у суспільній думці;

г) основні напрями оволодіння правовими знаннями та їх вплив на правові явища, правову систему в цілому;

д) елемент правової системи, що перебуває у глибокій єдності з її іншими елементами: системою права, системою законодавства, юридичною практикою; визначає розвиненість правової культури.

39. Елементами правової психології є:

- а) правові ідеї, правові настрої, правові мотиви;
- б) правові почуття, правові погляди, правові звички;

- в) правові почуття, правові уявлення, правові категорії;
- г) правові поняття, правові погляди, правові практичні знання;
- д) правові настрої, правові переживання, правові цілі.

40. *Особливий вид психологічного сприйняття права та правових явищ, емоційна реакція, пов'язана з правовою дійсністю, правові переживання – це:*

- а) правові враження;
- б) правові погляди;
- в) правові звички;
- г) правові почуття;
- д) правові настрої.

41. *Культура юридичної практики – це:*

- а) ефективна діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів;
- б) правова активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;
- в) високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позиції справедливості, прав людини;
- г) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;
- д) забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку.

42. *Рівень правотворчої діяльності і стан законодавства виражається у:*

- а) стані фактичної впорядкованості суспільних відносин, урегульованих за допомогою правових засобів, змістом яких є сукупність правомірних дій суб'єкта права;
- б) досконалості змісту і форми нормативно-правових актів, їх якості, продуманості, узгодженості, культурі юридичних текстів;
- в) роботі правозастосовних, судових, правоохоронних та інших органів, що є показником правореалізуючої культури посадових осіб, їх професійного знання законодавства, чітко налагодженої роботи з розгляду правових питань і доведення їх до повного юридичного вирішення;
- г) ступені засвоєння права громадянами, посадовими особами, спрямованості на додержання заборон, використання прав, виконання обов'язків;
- д) знанні законодавства і можливостей юридичної науки.

43. *Режим законності і порядку полягає у:*

- а) стані фактичної впорядкованості суспільних відносин, урегульованих за допомогою правових засобів, змістом яких є сукупність правомірних дій суб'єкта права;
- б) досконалості змісту і форми нормативно-правових актів, їх якості,

продуманості, узгодженості, культурі юридичних текстів;

в) роботі правозастосовних, судових, правоохоронних та інших органів, що є показником правореалізуючої культури посадових осіб, їх професійного знання законодавства, чітко налагодженої роботи з розгляду правових питань і доведення їх до повного юридичного вирішення;

г) ступені засвоєння права громадянами, посадовими особами, спрямованості на додержання заборон, використання прав, виконання обов'язків;

д) знанні законодавства і можливостей юридичної науки.

44. Правозначуща настанова – це:

а) сукупність почуттів і емоцій, що виражають ставлення індивіда, групи, суспільства до права, правових явищ;

б) діяльна частина правосвідомості, готовність особи виявити активність у сфері пізнання і реалізації права, або в сфері ігнорування і порушення правових норм;

в) елемент правової системи, що перебуває у глибокій єдності з її іншими елементами: системою права, системою законодавства, юридичною практикою; визначає розвиненість правової культури;

г) основні напрями оволодіння правовими знаннями та їх вплив на правові явища, правову систему в цілому;

д) система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне осмислення правової реальності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ.

45. Внутрішній духовно-правовий стан, у якому перебуває особа в момент прийняття рішення про те, як поводити себе у тих чи інших обставинах – це:

а) зміст правового виховання;

б) система правового виховання;

в) механізм правового виховання;

г) об'єкт правового виховання;

д) правова вихованість.

46. Сукупність основних елементів правовиховного процесу, що забезпечує його визначений порядок і організацію – це:

а) правовиховання;

б) правовиховна програма;

в) правовиховна робота;

г) механізм правовиховання;

д) система правовиховання.

47. Сукупність основних елементів правовиховного процесу, яка забезпечує його певний порядок і організацію – це:

- а) зміст правового виховання;
- б) система правового виховання;
- в) механізм правового виховання;
- г) об'єкт правового виховання;
- д) правова вихованість.

48. Елементами системи правового виховання є:

- а) об'єкти, суб'єкти;
- б) об'єкти, суб'єкти, сукупність правових заходів;
- в) об'єкти, суб'єкти, об'єктивна і суб'єктивна сторона;
- г) об'єкти, суб'єкти, засоби і способи;
- д) об'єкти, суб'єкти, перспективи правового виховання.

49. До основних функцій правового виховання належать:

- а) інформаційна, орієнтувальна, профілактична, стимулююча функції;
- б) попереджувальна, стабілізаційна, інформаційна функції;
- в) мотивувальна, динамічна, статична функції;
- г) онтологічна, гносеологічна, мотиваційна функції;
- д) гносеологічна, праксіологічна, мотиваційна функції.

50. Процес цілеспрямованого і систематичного впливу та правосвідомість особи (групи) за допомогою сукупності (комплексу) право виховних заходів, певних способів і заходів, які має у своєму розпорядженні суспільство – це:

- а) зміст правового виховання;
- б) система правового виховання;
- в) механізм правового виховання;
- г) об'єкт правового виховання;
- д) правова вихованість.

51. Засобом правового виховання є:

- а) примус;
- б) заохочення;
- в) оцінювання;
- г) лекції;
- д) переконання.

52. Друковані правові видання – це:

- а) метод правового виховання;
- б) засіб правового виховання;
- в) форма правового виховання;

- г) принцип правового виховання;
- д) від правового виховання.

53. *Зовнішнє вираження змісту, організаційної діяльності правового виховання – це:*

- а) правова освіта;
- б) правомірна поведінка громадян;
- в) форма правового виховання;
- г) самовиховання;
- д) метод правового виховання.

54. *Порядок перенесення правових ідей і настанов, що містяться в суспільній правосвідомості, у свідомість виховуваних розуміється як:*

- а) зміст правового виховання;
- б) система правового виховання;
- в) механізм правового виховання;
- г) об'єкт правового виховання;
- д) правова вихованість.

55. *Компонент механізму правового виховання, яким визначається співвідношення досягнутого рівня правовиховної роботи і тією бажаною метою, яку ставили та досягли учасники правовиховного процесу – це:*

- а) послідовність правового виховання;
- б) системність правового виховання;
- в) ефективність правового виховання;
- г) науковість правового виховання;
- д) значення правового виховання.

56. *Порядок перенесення правових ідей і настанов, що містяться у суспільній правосвідомості, у свідомість виховуваних – це:*

- а) загальне виховання;
- б) спеціальне виховання;
- в) правовиховна робота;
- г) механізм правовиховання;
- д) система виховання.

57. *Методом правового виховання є:*

- а) імперативний метод;
- б) диспозитивний метод;
- в) позитивний приклад;
- г) профілактичний метод;
- д) семінар.

58. Принцип правового виховання, що передбачає об'єктивний аналіз і оцінку реальної дійсності з позиції пізнання об'єктивних законів суспільного розвитку і застосування їх у правовій практиці – це:

- а) принцип безперервності;
- б) принцип диспозитивності;
- в) принцип системності;
- г) принцип науковості;
- д) принцип цілеспрямованості.

59. Єдина загальнодержавна система вивчення законодавства, яка охоплює усі верстви населення, усіх державних службовців – це:

- а) правовий всеобуч;
- б) правовий нігілізм;
- в) правовий стимул;
- г) правове обмеження;
- д) правова вихованість.

60. Наявність у особи сукупності правових та професійних знань, поглядів, переконань, правових установок, які надають їй можливість правильно оцінити соціальну роль права як рівної міри свободи, справедливості, захисту її прав і законних інтересів – це:

- а) правова освіченість;
- б) правова вихованість;
- в) правова культура;
- г) правові знання;
- д) правовий інфантилізм.

61. Процес включення індивіда в систему правовідносин суспільства на основі засвоєння всієї правової культури даного суспільства – це:

- а) правова поведінка;
- б) правова соціалізація;
- в) правова ресоціалізація;
- г) правове виховання;
- д) правова десоціалізація.

62. За формами вияву правову соціалізацію класифікують на:

- а) практичну та теоретичну;
- б) стихійну та цілеспрямовану;
- в) зовнішню та внутрішню;
- г) основну та додаткову;
- д) просту та складну.

63. Здійснення правовиховного впливу судовими та правоохоронними органами:

- а) накопичення правових знань;
- б) формування правових переконань;
- в) юридична практика;
- г) накопичення правового досвіду;
- д) формування звичок правомірної поведінки.

64. Розповсюдження правових ідей, знань серед великої кількості населення – це:

- а) правова агітація;
- б) правова пропаганда;
- в) правове виховання;
- г) правова освіта;
- д) правомірна соціальна діяльність.

65. Правове стримання протиправної поведінки, яке створює умови для задоволення інтересів контр-суб'єкта, охорони і захисту суспільства – це:

- а) правовий всеобуч;
- б) правовий нігілізм;
- в) правовий стимул;
- г) правове обмеження;
- д) правова вихованість.

66. Правове спонукання до законслухняної поведінки, які створюють умови для задоволення інтересів суб'єкта – це:

- а) правовий всеобуч;
- б) правовий нігілізм;
- в) правовий стимул;
- г) правове обмеження;
- д) правова вихованість.

67. Рухомі та емоційні елементи є частиною:

- а) правових почуттів, правових настроїв та правових переживань;
- б) правових звичок, правових традицій та правових звичаїв;
- в) правових та практичних знань, правових уявлень, правових поглядів;
- г) правової ідеології;
- д) правової поведінки.

68. Форма правового виховання, що здійснюється в процесі реалізації правових норм – це:

- а) правова агітація;
- б) правова пропаганда;

- в) правове виховання;
- г) правова освіта;
- д) правомірна соціальна діяльність.

69. Відносно самотійна особиста позиція щодо законів, соціальних цінностей права, елемент індивідуальної правосвідомості, необхідний для забезпечення стабільності життєвої позиції особи – це:

- а) правові переконання;
- б) правові уявлення;
- в) правові знання;
- г) правові навички;
- д) правові судження.

70. Пізнавальні елементи, які передбачають самооцінку, тобто вміння критично оцінити свою поведінку з погляду відповідності її до права входять до:

- а) правових почуттів, правових настроїв та правових переживань;
- б) правових звичок, правових традицій та правових звичаїв;
- в) правових та практичних знань, правових уявлень, правових поглядів;
- г) правової ідеології;
- д) правової поведінки.

71. Нерухомі, стійкі елементи, що виступають як регулятори поведінки є складовою частиною:

- а) правових почуттів, правових настроїв та правових переживань;
- б) правових звичок, правових традицій та правових звичаїв;
- в) правових та практичних знань, правових уявлень, правових поглядів;
- г) правової ідеології;
- д) правової поведінки.

72. Всебічне осмислення ситуації, невидимий процес розщеплення свідомості на правомірну і протиправну визначається як:

- а) правова настанова;
- б) мотивована правова поведінка;
- в) правова ідеологія;
- г) психологічно-правовий стан;
- д) правова ідея особистості.

73. Готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ, які здійснюють вплив на всі основні функції правосвідомості – це:

- а) правова настанова;
- б) мотивована правова поведінка;
- в) правова ідеологія;

- г) психологічно-правовий стан;
- д) правова ідея особистості.

74. Система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне осмислення правової реальності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ – це:

- а) правова психологія;
- б) правова ідеологія;
- в) правозначуща настанова;
- г) функції правосвідомості;
- д) правосвідомість.

75. Деформаційний стан правосвідомості, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір – це:

- а) правовий романтизм;
- б) правовий нігілізм;
- в) правова психологія;
- г) правовий ідеалізм
- д) правова культура.

76. Чинником формування правового нігілізму є:

- а) висока якість законів та інших нормативно-правових актів;
- б) авторитет державної влади і налагодженість механізму її дії;
- в) високий рівень правосвідомості, який дозволив би закону працювати;
- г) збереження самобутності правової культури;
- д) наступність нігілістичних традицій.

77. Недостатня обізнаність в правових питаннях, при особистій переконаності у наявності належної юридичної підготовки – це:

- а) правовий ідеалізм;
- б) правовий інфантилізм;
- в) правовий нігілізм;
- г) правова демагогія;
- д) правовий дилетантизм.

78. У країнах з тоталітарними та авторитарними режимами найбільш поширеним є явище:

- а) правового романтизму;
- б) правової демагогії;
- в) правового інфантилізму;
- г) правового нігілізму;

д) правового дилетантизму.

79. Правовий романтизм проявляється у:

а) легковажному або свідомому справлянні такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного чи викривленого уявлення про правову дійсність;

б) здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знаннях, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом;

в) стані правосвідомості громадян, зокрема посадових осіб державного апарату, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси;

г) вільному поведженні із законом або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлено легковажним ставленням до права;

д) несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки.

80. Правовий інфантилізм відображається у:

а) легковажному або свідомому справлянні такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного чи викривленого уявлення про правову дійсність;

б) несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки;

в) стані правосвідомості громадян, зокрема посадових осіб державного апарату, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси;

г) вільному поведженні із законом або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлено легковажним ставленням до права;

д) здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знаннях, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом.

81. Правовий дилетантизм проявляється у:

а) стані правосвідомості громадян, зокрема посадових осіб державного апарату, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси;

б) вільному поведженні із законом або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлена легковажним ставленням до права;

в) легковажному або свідомому справлянні такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного чи викривленого уявлення про правову дійсність;

г) несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки;

д) здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знань, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом.

82. *Найбільш поширений вид деформації правосвідомості, який активно виявляється під час проведення передвиборчої агітації:*

- а) суспільна правосвідомість;
- б) правова демагогія;
- в) правовий нігілізм;
- г) правовий романтизм;
- д) правовий ідеалізм.

83. *Внутрішній духовно-правовий стан, в якому перебуває особистість у момент прийняття рішення про те, як вчинити, готовність до правомірної або протиправної поведінки – це:*

- а) правова свідомість;
- б) правова вихованість;
- в) правова освіта;
- г) правова демагогія;
- д) правовий інфантилізм.

84. *Правова демагогія проявляється у:*

а) стані правосвідомості громадян, зокрема посадових осіб державного апарату, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси;

б) легковажному або свідомому справлянні такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного чи викривленого уявлення про правову дійсність;

в) несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки;

г) вільному поводженні із законом (поверхове або неадекватне тлумачення правових норм, відсутність системного підходу при їх оцінці та ін.) або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлено легковажним ставленням до права;

д) здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знань, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом.

85. *Різновид деформації правосвідомості, що передбачає її обмеженість формальним прийняттям положень закону, інертним виконанням нормативних приписів – це:*

- а) правова освіченість;
- б) правова вихованість;

- в) правовий нігілізм;
- г) правовий догматизм;
- д) правовий інфантилізм.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- ❖ Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві і утвердження здорового способу життя: Указ Президента від 15 березня 2002 року. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 555.

Спеціалізована література:

1. Turcan O. Deontologia functionarului public: de la norme morale spre conduita profesionala. *Legea si Viata*. 2016. № 2. ч. 1, С. 13-18.
2. Аронов Я. Професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 19 с.
3. Бабюк А. М. Співвідношення понять «правосвідомість» та «праворозуміння». *Університетські наукові записки*. 2015. № 3. С. 5-12.
4. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6-12.
5. Барабаш О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 68-72.
6. Безус Л. П. Розвиток української держави через правосвідомість суспільства. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Право. 2014. Вип. 2. С. 9-14.
7. Беріша Ф. Взаємозв'язок між суспільством, державою та правом. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání.. С. 172-184.
8. Беріша Ф. Тлумачення права і соціальна практика. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 88-101.
9. Бичков М. М. Правова свідомість і правова культура як фактори підвищення ефективності інститутів громадянського суспільства. *Гілея*. 2018. Вип. 138 (2). С. 134-138.
10. Богатирьова Н. Ю. Релігійність і кримінальна правосвідомість: філософсько-соціальні аспекти: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2013. 18 с.
11. Богініч О. Л. Правова ідеологія України в контексті сучасних викликів. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 98-104.
12. Бойчук Д. С. Правосвідомість та правова культура як передумова розширення чинного обсягу права людини на зброю в Україні. *Вісник Націона-*

- льної академії правових наук України. 2019. Т. 26, № 2. С. 13-23.
13. Бондаренко О. Захист прав і свобод людини як основний напрям конституційної модернізації в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 89-94.
 14. Бортняк А. Ф. Правосвідомість як ідеальна форма прояву правових знаків. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 72-79.
 15. Бочарова Н. Права человека и права интеллектуальной собственности: современные доктринальные подходы. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 49-54.
 16. Братасюк В. Постмодерністський образ людини як засада розвитку її індивідуальної правосуб'єктності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 55-61.
 17. Бровко Н. І. Філософсько-правові засади формування правосвідомості особистості в процесі навчання і виховання: моногр. Біла Церква: Білоцерківдрук, 2018. 427 с.
 18. Бруслик О. Ю. Роль правосвідомості у законотворчій діяльності. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 3. С. 282-284.
 19. Бурдоносова М. А. Методологічні особливості дослідження професійної культури юристів. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 261-266.
 20. Бурдоносова М. А. Трансформація поглядів на поняття «правовий нігілізм»: історичний аспект. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 61. С. 16-21.
 21. Войтанович О. Й. Формування національної правової ідеології в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
 22. Волошенюк О. В. Правовий менталітет як складова суспільної правосвідомості. *Форум права*. 2015. № 1. С. 42-47.
 23. Гарасимів Т. Девіантна правосвідомість: синергетичний вимір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2014. № 782. С. 71-75.
 24. Гарасимів Т. З., Голинська Т. З. Правова детермінація поведінки: історико-теоретичний вимір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 50-54.
 25. Герасіна Л. М., Погрібна В. Л. Методологічні аспекти аналізу фахової правосвідомості юриста. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 4. С. 171-174.
 26. Гладкий С. О. Деформації правосвідомості у контексті правового самопізнання. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2014. № 1137. Вип. 18. С. 22-25.
 27. Гладкий С. О. Правовий нігілізм як об'єкт правового самопізнання. *Форум*

- права. 2014. № 3. С. 69-73.
28. Гладкий С. О. Правосвідомість як предметне поле та інструмент правового самопізнання. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право.* 2013. Вип. 6. С. 10-19.
 29. Гладкий С. О. Правосвідомість як предметне поле та інструмент правового самопізнання. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право.* 2013. Вип. 6. С. 10-19.
 30. Гладкий С. О. Стан розвитку правосвідомості українського суспільства у дзеркалі наукової думки. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2016. Вип. 71. С. 21-32.
 31. Грищук А. Б. Правосвідомість і моральність соціально-психологічні цінності у діяльності державних службовців України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична.* 2013. Вип. 4. С. 47-56.
 32. Грищук О. В. Правовий ідеал як основа формування правових ідеологій в основних типах право розуміння: моногр. Хмельницький: [б. в.], 2019. 255 с.
 33. Дзундза А. І., Моїсеєнко О. І., Моїсеєнко І. І. Структура правового виховання як складної соціальної системи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2013. Вип. 1. С. 70-75.
 34. Драган І. В. Правосвідомість як визначальний компонент механізму реалізації кримінальної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 1. С. 226-237.
 35. Дякова О. О. Правовий нігілізм в правозастосовній діяльності національної поліції. *Форум права.* 2016. № 3. С. 66-74.
 36. Єрмоленко Д. О. Загальнотеоретична характеристика професійної правосвідомості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2015. Вип. 15 (1). С. 13-15.
 37. Єрмоленко Д. О. Правова ідеологія як структурний елемент правової свідомості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 2. С. 33-40.
 38. Єрмоленко Д. О. Правосвідомість молоді: теоретико-правові засади: моногр. Запоріжжя: Клас. приват. ун-т, 2012. 291 с.
 39. Жеребко М. А. Правова психологія як структурний елемент правосвідомості. *Юрист України.* 2013. № 3. С. 17-24.
 40. Завальна Ж. В. Правосвідомість і створення форм договірному регулювання. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2016. Вип. 21. С. 101-103.
 41. Засць А. С. Самовиховання як форма та засіб правового виховання. *Право і суспільство.* 2017. № 1. С. 18-22.
 42. Зарічанський О. А. Функції правової культури майбутніх фахівців юридичних спеціальностей. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід,*

- проблеми. 2014. Вип. 37. С. 401-405.
43. Званчук А. В. Компетентна правосвідомість: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2012. 202 с.
 44. Іваній О. М. Правосвідомість у моделюванні професійної поведінки вчителя. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2014. № 50. С. 63-66.
 45. Ілин Н. І. Інформаційні фактори впливу на формування правової психології населення. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2014. № 9. С. 84-90.
 46. Йора Д. С. Правова культура: сучасні виклики громадянського суспільства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 9. С. 46-50.
 47. Калганова О. А., Гапоненко Л. В. Моральна культура юриста як складова юридичної професії. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 3-7.
 48. Калиновський Ю. Суспільна правосвідомість у державотворчому процесі України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 2. С. 30-40.
 49. Калітинський В. М. Правова ідеологія: філософсько-правовий погляд. *Наше право*. 2016. № 1. С. 163-168.
 50. Касинюк Л. А. Правова культура як один із показників розвитку суспільства. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 3. С. 238-240.
 51. Клімова Г. П. Правовий нігілізм як форма деформації правосвідомості. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 5. С. 105-112.
 52. Коваленко І. І., Лозова О. С. Правосвідомість як джерело формування правових смислів (феноменологічний аспект). *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2017. № 3. С. 81-97.
 53. Коваль І. М. Правосвідомість особи як критерій визначення її правового менталітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 155-161.
 54. Ковальська В. В. Місце і роль професійної правосвідомості в різних видах юридичної діяльності. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 4. С. 15-20.
 55. Ковальчук В. Б. Громадянська правосвідомість як фактор утвердження легітимності державної влади. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2014. № 1. С. 47-53
 56. Ковальчук В. Б. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: моногр. Острозький національний університет «Острозька академія», 2016. 209 с.

57. Козаченко В. М. Революційна правосвідомість: темпоральні виміри. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 44-48.
58. Коломієць Ю. Ю. Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження: моногр. Арциз: Петров О.С., 2019. 472с.
59. Краснокутський О. В. Взаємозв'язок політичної та правової свідомості: проблема формування ідеології державотворення: автореф. дис. ... д-ра філос. наук. Дніпропетровськ, 2015. 34 с.
60. Купрій В. М. Конституційний процес: питання правових обмежень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с.
61. Куренда Л. Дослідження сутності професійної правосвідомості юриста. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 27-29.
62. Лоцихін О. М. Євсюкова О. В. Правовий нігілізм як форма правосвідомості українського суспільства у процесі політичного транзиту. *Наше право*. 2015. № 3. С. 5-8
63. Лук'янова Г. Ю. Праворозуміння як категорія доктринальної правосвідомості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 6(1). С. 19-22.
64. Луцький А. І. Вплив правової ідеології на правосвідомість юриста. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2016. № 2. С. 10-16.
65. Луцький А. І. Правова ідеологія в системі правової свідомості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 8. С. 25-27.
66. Луцький А. І. Правова ідеологія в українській державі і громадянському суспільстві: моногр. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2013. 275 с.
67. Луцький А. І. Правова ідеологія в українському державотворенні: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 40 с.
68. Луцький А. І. Правова ідеологія як складова державницької ідеології. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 48-52.
69. Луцький А. І. Правосвідомість юриста як суб'єктивне відображення чинної правової ідеології. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 50-60.
70. Лясковець О. В. Модель професійної правової культури правоохоронців щодо забезпечення прав людини у сфері охорони громадського порядку. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 80-86.
71. Ляхович М. В. Павлович-Сенета Я. П. Правовий нігілізм в Україні: поняття, форми прояву та шляхи подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2016. Вип. 2. С. 44-51.
72. Макаренко Л. О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження: моногр. Київ: Парламент. вид-во, 2019. 574 с.
73. Маркович Х. Правова ідеологія як основа формування громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехні-*

- ка». *Серія: Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 418-423.
74. Мартинюк Т. М. Правова психологія та правова ідеологія: особливості формування в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 38-45.
 75. Марутян Х. Правова культура та правосвідомість громадян України у сфері забезпечення інтелектуальної безпеки. *Гілея*. 2013. № 75. С. 505-506.
 76. Матвєєва Л. Г. Правосвідомість перехідного суспільства: історично-правовий аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 228-230.
 77. Мельник М. В. Деформації правосвідомості у вітчизняному суспільстві як одна з основних причин порушення прав людини в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 38-45.
 78. Міхайліна Т. В. Правосвідомість та правова соціалізація особи. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 27-30.
 79. Міхайліна Т. В. Правосвідомість у площині юснатуралізму. *Інтернаука*. 2017. № 15 (1). С. 84-87.
 80. Міхайліна Т. В. Правосвідомість як інтегративний елемент правової системи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 40 с.
 81. Міхайліна Т. В. Роль інтегративного потенціалу правосвідомості у реформуванні правової системи: моногр. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2018. 310 с.
 82. Муж В. В. Громадянське суспільство як форма вираження колективної правосвідомості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Серія: Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 169-173.
 83. Муж В. В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Серія: Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 297-303.
 84. Муж В. В. Соціальні умови формування колективної правосвідомості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Серія: Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 179-184.
 85. Нагорняк С. В. Педагогічні умови формування правосвідомості студентів за спеціальністю правознавство у процесі виховної роботи коледжу: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2018. 20 с.
 86. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 41 с.
 87. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: інноваційний потенціал процесу соціальних змін. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 6. С. 16-21.
 88. Огаренко Т. О. Політична та правова культура як чинник демократизації суспільства. *Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 13-17.
 89. Ольмезов В. Правосвідомість громадян як об'єкт державного управління в інформаційному суспільстві. *Державне управління та місцеве самов-*

- рядування. 2013. Вип. 3. С. 197-203.
90. Оніщенко Н. М. Громадське та правове виховання: взаємозв'язок та взаємообумовленість в сучасному суспільстві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 3. С. 34-41.
 91. Павлишин О. В. Правова культура як показник рівня розвитку системи юридичної освіти(семіотико-правовий аспект). *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 2. С. 82-93.
 92. Павлюк А. Правова, реальність як нормативно-ціннісна та/або метанормативна система. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 107-120.
 93. Пампура М. В. Основні детермінанти деформації правосвідомості в сучасній Україні. *Наше право*. 2017. № 1. С. 13-19.
 94. Пампура М. В. Правосвідомість в умовах трансформаційних процесів у незалежній Україні: моногр. Харків: Панов А. М. [вид.], 2018. 441 с.
 95. Пампура М. В. Правосвідомість у суспільстві, що трансформується: функціональний аспект. *Форум права*. 2016. № 5. С. 139-143.
 96. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор забезпечення законності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33 (1). С. 39-42.
 97. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
 98. Пастушенко О. В. Соціально-філософські основи правосвідомості суспільства, що трансформується: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Одеса, 2014. 20 с.
 99. Пащенко О. О. Правосвідомість і соціальна обумовленість кримінально-правових норм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 34 (3). С. 41-44.
 100. Петров А. О содержании понятия правовой культуры. *Sciences of Europe*. 2016. № 7, ч. 2. С. 140-146.
 101. Полатайко І. В. Втілення правової ідеології у правових системах сучасності: теоретико-правова характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
 102. Поліщук П. В. Специфіка онтологічних та аксіологічних чинників формування правосвідомості працівників органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
 103. Полонка І. А. Онтологічно-теоретичні особливості взаємозв'язку категорій «правова поведінка» та «законність». *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 1. С. 41-46.
 104. Потапенко Н. А. Вплив національного чинника на правосвідомість особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2013. Вип. 22. С. 164-168.
 105. Рабінович П. Значення рішень Європейського суду з прав людини у

- справах проти України для удосконалення її законодавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 16-28.
106. Рабінович П. Потребує праворозуміння: концептуальна характеристика, евристична характеристика. *Право України*. 2014. № 5. С. 31-40.
 107. Рибалкін А. О. Правова політика в сфері народовладдя та конституційна правосвідомість: питання взаємозв'язку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 82-87.
 108. Рогач О. Я. Правовий нігілізм як загроза державного суверенітету. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2015. Вип. 34 (1). С. 44-46.
 109. Росік Т. В. Судова практика конституційного суду України та її роль у правотворчості України. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 50-55.
 110. Савенко В. В. Правова поведінка в умовах правової реальності сучасного соціуму. *Митна справа*. 2014. № 5 (2.2). С. 139-143.
 111. Савенко В. В. Імплементация закону у правосвідомість громадянина. *Публічне право*. 2016. № 3. С. 241-246.
 112. Савош Г. Правова культура у контексті виховання в умовах трансформації сучасного українського суспільства. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія: *Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 33. С. 43-46.
 113. Сировацький В. І. Деструкція правосвідомості та шляхи її виправлення як об'єкт філософсько-правового аналізу: автореф. дис. ... канд. юрид. Львів, 2013. 17 с.
 114. Скуріхін С. М. Правосвідомість військовослужбовців Збройних Сил України: поняття та особливості. *Юридична наука*. 2014. № 4. С. 7-14.
 115. Словська І. Є. Ціннісні орієнтації та правосвідомість у механізмі злочинної поведінки посадових осіб. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 206-209.
 116. Терлецький Д. Конституційна правосвідомість у системі сучасного конституціоналізму. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 27-36.
 117. Тимошенко В. І. Природна правосвідомість (з історії політичної і правової думки). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 77-84.
 118. Ткачук А. С. Теоретико-правові характеристики правосвідомості молоді: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
 119. Трофименко В. А. Професійна правосвідомість та правова культура як предмет правового виховання у правоохоронній системі. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 2. С. 139-149.
 120. Тучіна О. М. Правовий нігілізм: теоретичні та прикладні засади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 8. С. 39-42.
 121. Фальковська Л. М. Правосвідомість сучасної молоді як умова розвитку

- правової держави. *Проблеми політичної психології*. 2015. Вип. 2. С. 337-348.
122. Хаврат О. О. Механізм протидії виникненню правового нігілізму у сфері правозастосовної діяльності Національної поліції України (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
123. Хопта С. Ф. Теоретико-правові аспекти професійної правосвідомості судді та її роль в ухваленні судових рішень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 18 с.
124. Черкас М. Витоки правового нігілізму та його вплив на цінність права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 73-80.
125. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: моногр. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2014. 153 с.
126. Чупринський Б. Правова культура як основний складник професійної культури юриста. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки*. 2013. № 27. С. 110-114.
127. Шаравара І. І. Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33 (1). С. 56-59.
128. Шаравара І. І. Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі соціальних норм. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 3. С. 43-48.
129. Шевцов С. П. Соціальні механізми формування правосвідомості: автореф. дис. ... д-ра філос. наук. Одеса, 2013. 34 с.
130. Шевченко М. Є. Правові питання деформації правосвідомості: історико-правовий аналіз. *Право та інноваційне суспільство*. 2017. № 2. С. 53-58.
131. Шевчук Л. В. Динаміка змісту правової ідеології в українському конституційному законодавстві: історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2019. 16 с.
132. Юрченко-Шеховцова Т. І. Правосвідомість особистості: теоретичний аналіз. *Психологічний часопис*. 2017. № 4. С. 134-144.
133. Янченко П. В. Формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький, 2019. 20 с.
134. Яценко М. М. Детермінанти правової поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2014. № 807. С. 245-249.

ТЕМА 19. ЮРИДИЧНА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС

Поняття, ознаки, функції та види юридичної практичної діяльності. Структура юридичної практичної діяльності.

Юридичний процес: поняття, ознаки та принципи. Співвідношення юридичного процесу з юридичною процедурою. Форма юридичного процесу (процесуальна форма). Види юридичного процесу в Україні.

Стадії юридичного процесу. Поняття та класифікація процесуальних документів. Процесуальні правовідносини.

Юридична практична діяльність – це система свідомо-вольових конкретних дій і операцій з охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів особи, що здійснюються юристами на професійній основі у межах права і мають юридичні наслідки.

Ознаки юридичної практичної діяльності:

- є різновидом соціальної діяльності і зберігає її ознаки, передусім соціальну корисність;
- здійснюється у сфері впливу права і набуває різних правових форм – нормотворчої, правозастосовної, правоохоронної, правозахисної, контрольно-наглядової тощо;
- виражається в юридичних діях і операціях – цілеспрямованих, планованих, які вимагають професійно-правових навичок, уміння, прийомів, підготовки, технічної оснащеності та ін.;
- передбачає одержання результату за допомогою правових засобів і різних способів, настання юридичних наслідків або створення умов для дій, виконання яких призводить до таких наслідків;
- реалізується колективними й індивідуальними суб'єктами права;
- перебуває у системі суспільних зв'язків, правовідносин, спрямована на їх упорядкування та узгодження;
- є важливим чинником формування правового порядку і засобом його відновлення у випадку порушення;
- відіграє інтегруючу роль у правовій системі, пов'язуючи воедино норми права й індивідуально-правові приписи, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, акти тлумачення і прийняті рішення¹.

Мета юридичної практичної діяльності: перетворення, закріплення, охорона, відновлення відносин. Залежно від предмета ведення установ, де працюють юристи (суд, прокуратура, поліція, служба безпеки та ін.), мета набуває конкретного характеру і виражається у завданнях і функціях їхньої діяльності,

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

реалізується відповідно до їх компетенції. Мета юридичної практичної діяльності зумовлює її результат як в остаточному підсумку, так і на кожному етапі здійснення (найближчі, проміжні, остаточні, перспективні цілі).

Соціальне призначення юридичної практичної діяльності, її місце і роль у правовій системі відображається в її **функціях** – основних напрямках впливу юридичної практичної діяльності на інститути права та суспільні відносини. Функції юридичної практичної діяльності поділяються на соціальні і спеціально-правові.

До **соціальних функцій юридичної практичної діяльності** відносяться ідеологічна, економічна, політична, управлінська, виховна функції та інші.

Спеціально-правові функції юридичної практичної діяльності – це напрямки її власне правового впливу на суспільні відносини – регулятивний і охоронний, зокрема реалізація регулятивної функції спрямована на забезпечення упорядкування нормальних, позитивних, корисних соціальних взаємодій суб'єктів права, а охоронної функція – на захист позитивних соціальних взаємодій від соціально шкідливих і небезпечних діянь людей, їх об'єднань, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права.

До **основних принципів** юридичної практичної діяльності відносяться: правність (законність) діянь юриста та його рішень; рівність суб'єктів перед законом та правом; незалежність юриста при веденні юридичної справи від власних інтересів та зовнішнього тиску; неупередженість; обґрунтованість рішень; професіоналізм (компетентність); справедливість; гуманізм; повага до особи, її прав та свобод, права в цілому; поєднання гласності і конфіденційності¹.

Як і будь-яке явище об'єктивної дійсності юридичну практичну діяльність можна за певними критеріями **класифікувати** на види і підвиди.

Залежно від видів правової діяльності юридичну практику можна класифікувати на правотворчу, правотлумачну, правореалізаційну, практику систематизації права, правового виховання.

Правотворча практика полягає у здійсненні уповноваженим суб'єктом діяльності у порядку і формах, визначених суспільством, які дозволяють створювати норми права, що найбільш ефективно, повно і адекватно будуть регулювати суспільні відносини, врегулювання яких дійсно вимагається потребами життя.

Правотлумачна практика характеризується вчиненням соціальними суб'єктами юридичних дій, спрямованих на адекватне з'ясування і роз'яснення дійсного змісту правових норм, які здійснюються згідно з виробленими у суспільстві прийомами і способами тлумачення.

Правореалізаційна практика визначається як правова діяльність суб'єктів права, що забезпечує найбільш ефективно і оптимальне використання наданих прав, виконання покладених обов'язків, дотримання введених заборон та застосування правових норм з найменшими витратами зусиль і часу.

¹ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

Практика систематизації права, правового виховання – це також відповідні види правової діяльності, що здійснюються згідно з сформованими у суспільстві моделями (порядками, правилами), які дозволяють отримати бажаний результат такої діяльності з найменшими затратами¹.

Ще юридичну практику можна класифікувати залежно від суб'єктів правової діяльності на наступні види: **законодавчу, судову, слідчу, нотаріальну, антимонopolьну** тощо. Майже кожний з вказаних видів юридичної практики можна класифікувати на підвиди.

Враховуючи, що юридична практика є різновидом суспільної практики, її **структуру** можна визначити як сукупність складових елементів, що взаємопов'язані один з одним, і разом забезпечують цілісність юридичної практики як правового явища, збереження її соціальних і правових властивостей та виконання цією практикою суспільних функцій.

Відповідно **складовими елементами структури** юридичної практики є суб'єкт, його потреби, визначені цілі, сформовані мотиви, визначений предмет, здійснювана діяльність, використані засоби та досягнутий суспільний чи особистий результат.

Суб'єктами юридичної практики виступають члени суспільства, які мають свої потреби, бажають досягти поставлених цілей та вступають для цього у відносини з іншими особами чи соціальними установами.

Суб'єкти мають власні потреби у будь-чому об'єктивно необхідному для підтримання життєдіяльності і розвитку організму людини, її особистості, соціальної групи, суспільства в цілому. Потреби можуть бути біологічними і соціальними та є динамічним явищем, оскільки постійно змінюються. На підставі задоволених потреб виникають нові, більш високі, що пов'язано з включенням особи у різні сфери і форми діяльності. Потреби відображаються у психіці людини, у почутті й усвідомленні незадоволеності, невідповідності між внутрішнім станом і зовнішніми умовами діяльності та проявляються у її цілях і мотивах.

Предметами юридичної практики є матеріальні й нематеріальні блага, суспільні відносини, дії чи бездіяльність членів суспільства, інші об'єкти і явища, на які спрямована юридична діяльність суб'єкта для досягнення поставленої ним мети та отримання очікуваного результату².

Правова діяльність як динамічний бік юридичної практики полягає у вчиненні соціальним суб'єктом **юридичних дій** (бездіяльності), які спрямовані на отримання бажаного суспільного чи особистого результату та тягнуть певні юридичні наслідки. Сукупність взаємопов'язаних між собою юридичних дій, спрямованих на досягнення єдиної мети, складає операцію. Особливість правової діяльності як структурного елемента юридичної практики полягає у тому,

¹ Мінгела О. А. Юридична практика у правовій системі суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2018. 16 с.

² Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

що юридичні дії (бездіяльність) вчинюються соціальним суб'єктом відповідно до сформованої у суспільстві моделі найбільш ефективних і оптимальних дій, здійснення яких дозволить отримати бажаний результат з найменшими витратами зусиль і часу.

При здійсненні правової діяльності соціальним суб'єктом використовуються певні необхідні, доступні і допустимі **правові засоби**. Під засобами розуміють допустимі правом предмети і явища, за допомогою яких забезпечується здійснення правової діяльності на досягнення поставленої мети й отримання бажаного результату. Серед правових засобів можна виділити наступні види: загальносоціальні – моральні норми, соціальні правила; технічні – інструменти, прилади тощо; спеціально-юридичні – угоди, правові норми, принципи інше.

Юридичний процес – урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру.

Ознаки юридичного процесу:

- є різновидом соціального процесу, що притаманний будь-якій юридично значущій діяльності;
- має юридичну природу, його призначення – провадження юридичних справ (правопорушення, спори про право, скарги й ін.);
- регламентується процесуальними нормами національних і міжнародних актів, на основі яких здійснюється;
- є владною діяльністю уповноважених суб'єктів – компетентних органів і посадових осіб;
- складається з процесуальних стадій – сукупності процесуальних дій, пов'язаних найближчою метою;
- має на меті прийняття юридичних рішень загального (нормативні акти) або індивідуального (правозастосовні акти) характеру;
- фіксується, як правило, у документально оформлених правових актах різними технічними засобами.

Юридичний процес як елемент правової системи, як порядок правової діяльності, як частина правового життя суспільства здійснюється за певними принципами¹.

Принципи юридичного процесу являють собою основні ідеї, вихідні засади його формування, розвитку і функціонування. Принципи властиві юридичному процесу можна поділити на загальноправові, що належать до юридичного процесу, як частини права; загальнопроцесуальні, які властиві саме юридичному процесу у всіх його видах; видові, за якими здійснюються окремі види юридичного процесу.

Серед **загальноправових принципів**, що властиві юридичному процесу у

¹ Теорія держави та права: навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

науці теорії держави і права визначають:

- принцип загальнообов'язковості процесуальних норм для всіх соціальних суб'єктів та пріоритету цих норм перед всіма іншими соціальними нормами;
- принцип законності і юридичної гарантованості процесуальних прав особи, встановлених законом, пов'язаність нормами закону діяльності всіх посадових осіб і державних органів;
- принцип верховенства закону, закріплюючий вищу юридичну силу норм конституції та законів над іншими нормативно-правовими актами, несуперечливість правових норм;
- принцип процесуальної справедливості відбиває загальносоціальну сутність юридичного процесу, прагнення до пошуку компромісу між учасниками відносин, відповідність дій їх соціальним наслідкам, наявність певних процесуальних механізмів;
- принцип процесуальної рівності закріплює рівний правовий процесуальний статус всіх членів суспільства, відсутність будь-яких форм обмеження процесуальних прав особи за ознаками соціальної, расової, національної, мовної, релігійної належності тощо;
- принцип юридичної відповідальності суб'єктів юридичного процесу за порушення процесуальних норм¹.

Окрім загальноправових принципів юридичний процес здійснюється із дотриманням *загальнопроцесуальних принципів* серед яких можна відзначити:

- принцип гласності юридичного процесу, що встановлює відкритість і прозорість юридичного процесу для членів суспільства;
- принцип змагальності юридичного процесу, який полягає у доведенні і обґрунтуванні кожною особою власної точки зору;
- принцип дотримання компетенції при прийнятті нормативних і ненормативних правових актів;
- принцип юридичної сили і обов'язкового характеру прийнятих правових процесуальних актів;
- принцип дії конституційного і судового контролю в процесуальній сфері;
- принцип поєднання публічної і приватної ініціативи при порушенні юридичного процесу;
- принцип оптимального поєднання одноособовості та колегіальності в юридичному процесі;
- принцип оптимального поєднання усності і писемності юридичного процесу;
- принцип особливого процесуального захисту соціально незахищених

¹ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

прошарків населення¹.

Разом із загальноправовими і загальнопроцесуальними принципами існують також **принципи, притаманні окремим видам юридичного процесу**.

В рамках юридичного процесу існують **юридичні процедури**, при цьому юридичний процес і юридична процедура співвідносяться як загальне і часткове.

Кожний юридичний процес має свою процесуальну форму, яка виступає внутрішньою формою юридичної практичної діяльності. Зовнішньою формою юридичної практичної діяльності є правові акти-документи (нормативні і процесуальні). Саме процесуальною формою впорядковується юридична діяльність і твориться юридичний процес як зміст процесуальної форми.

Процесуальна форма – система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонованих учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі.

Процесуальна форма має таку **структуру**:

➤ **процесуальні провадження** – комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: а) утворюються процесуальні правовідносини; б) встановлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; в) оформлюється рішення у процесуальних актах; г) застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

➤ **процесуальні стадії** – система взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);

➤ **процесуальний режим** – система принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів².

Послідовність здійснення членами суспільства дій, встановлених процесуальними нормами, знаходить свій вираз у стадіях юридичного процесу.

Стадія юридичного процесу – це сукупність взаємопов'язаних дій членів суспільства, встановлених процесуальними нормами, які складають певну частину юридичного процесу. Стадійність юридичного процесу полягає у суворій послідовності здійснення кожної стадії та переходу до наступної стадії процесу лише після виконання всіх процесуальних дій, передбачених попередньою стадією юридичного процесу³.

¹ Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2006. 401 с.

² Фатхутдінова О. В. Теоретико-правові проблеми юридичного процесу: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 217 с.

³ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

Ключові поняття:

юридичний процес, форма юридичного процесу (процесуальна форма), процесуальні провадження, процесуальні стадії, процесуальний режим, конституційний процес, цивільний процес, господарський процес, адміністративний процес, кримінальний процес, юридична практика, юридичні операції, правотворчий процес, правозастосовний процес, контрольний процес, процесуальні стадії, процесуальний режим, принципи юридичного процесу, учасники юридичної практики, вимоги до юридичного процесу, результат правотворчого процесу, результат правозастосовного процесу, апеляційне провадження, касаційне провадження, юридична практична діяльність, об'єкт юридичної практичної діяльності, суб'єкт юридичної практичної діяльності, засоби юридичної практичної діяльності, методи юридичної практичної діяльності, процесуальна форма, процесуальні провадження.

1. Соціальна діяльність – це:

- а) передбачення розвитку державно-правових процесів;
- б) пізнання нового в державно-правовому житті, відкриття раніше невідомих закономірностей;
- в) вплив на розвиток правової культури суспільства і держави;
- г) допомога у формуванні державно-правової політики, роз'ясненні політичних рішень;
- д) єдність теоретичного і матеріально-практичного процесів, які здійснюються соціальними суб'єктами з метою цілеспрямованого використання та зміни навколишнього середовища в інтересах людей.

2. Соціально-правовий досвід – це:

- а) досвід, який включає правоположення, тобто вироблені в ході юридичної практики сталі приписи загального характеру, що акумулюють соціально цінні та стабільні сторони конкретної юридичної діяльності;
- б) сукупність практично набутих соціальними суб'єктами у процесі їх взаємодії знань, умінь, навичок, звичок, звичаїв, норм, традицій, які слугують опертям для практичного життя цих суб'єктів засобами раціоналізації та оптимізації їх взаємодії і взаємовідносин;
- в) система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонованих учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;
- г) збірне наукове поняття, різновид соціального процесу, що являє собою форму перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві та у міжнародних актах, у реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату (мети);

д) пізнання нового в державно-правовому житті, відкриття раніше невідомих закономірностей.

3. Юридична практика – це:

а) збірне наукове поняття, різновид соціального процесу, що являє собою форму перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві та у міжнародних актах, у реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату (мети);

б) врегульована системою правових норм сукупність і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень;

в) форма діяльності, яка здійснюється виключно уповноваженими на те публічними органами(посадовими особами);

г) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

д) сформована в суспільстві діяльність соціальних суб'єктів, яка забезпечує найбільш ефективне і оптимальне досягнення цими суб'єктами бажаного суспільного чи особистого результату.

4. Юридична практична діяльність та соціально-правовий досвід в сукупності складають:

а) функції юридичної практики;

б) зміст юридичної практики;

в) структура юридичної практики;

г) напрям юридичної практики;

д) цілі юридичної практики.

5. Функціями юридичної практики є:

а) напрями її впливу на суспільні відносини, без якого суспільство обійтися не може;

б) певні напрями впливу юридичної практики на суспільне й особисте життя суб'єктів суспільства, які визначають природу і сутність названої практики, її місце у правовій системі суспільства, соціально-правове призначення та перетворюючий характер;

в) специфічна діяльність уповноважених органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що складається із системи дій з підготовки, затвердження й офіційного оголошення нормативно-правових актів;

г) динаміка руху, притаманна будь-якій процесуальній формі, хоча зазначене не виключає присутності в системі даного утворення статичних

(процедурних) ознак;

д) офіційні напрями правотворення, спрямовані на оформлення моделей поведінки, правових статусів індивідуальних і колективних суб'єктів права.

6. Залежно від видів правової діяльності юридичну практику можна класифікувати на:

- а) правореалізаційну, правотлумачну, правозастосовну, виконавчу;
- б) правотворчу, правотлумачну, правозастосовну, виконавчу;
- в) законодавчу, виконавчу, правову, правового виховання;
- г) виконавчу, правову, правового виховання, правотворчу, правотлумачну;
- д) правотворчу, правотлумачну, правореалізаційну, практику систематизації права, правового виховання.

7. Метою юридичної практичної діяльності є:

- а) захист прав громадян, сприяння визнанню й домінуванню держави та права у суспільстві, забезпечення правомірності діянь суб'єктів права та охорона правопорядку;
- б) захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права, сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей та права у суспільстві, забезпечення правомірності діянь суб'єктів права та охорона правопорядку;
- в) захист прав і законних інтересів громадян, сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей та права у суспільстві, забезпечення правомірності діянь держави та охорона правопорядку;
- г) захист прав, свобод і законних інтересів держави, сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей та права у суспільстві, забезпечення правомірності діянь громадян;
- д) захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права, сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей.

8. У правовому вихованні основними шляхами удосконалення юридичної практики є:

- а) розробка і правове затвердження національної програми розвитку правової культури та підвищення рівня правової свідомості суспільства; запровадження реалізації програм правового виховання у навчальних закладах, соціальних групах, політичних партіях;
- б) визначення переліку державних органів, наукових установ, навчальних закладів, інших суб'єктів, що займаються діяльністю по систематизації права;
- в) створення концепції правової політики держави;
- г) докладна регламентація процедури здійснення всіх видів систематизації правових норм уповноваженими суб'єктами права;
- д) створення концепції правової держави.

9. Функції юридичної практичної діяльності поділяють на:

- а) практичні, соціально-правові, правотворчі;
- б) правотворчі, соціальні;
- в) практичні, соціальні;
- г) юридичні практичні;
- д) соціальні й спеціально-правові.

10. До соціальних функцій юридичної практичної діяльності належать:

- а) практична, виховна, управлінська;
- б) ідеологічна, економічна, політична, управлінська, виховна;
- в) практична, теоретична, соціальна, економічна;
- г) соціальна, теоретична, економічна, екологічна;
- д) управлінська, виховна, політична, соціальна.

11. Функції юридичної практики за роллю та місцем у правовому регулюванні класифікуються на:

- а) матеріальну та процесуальну;
- б) динамічну та матеріальну;
- в) процесуальну та забезпечувальну;
- г) динамічну та забезпечувальну;
- д) динамічну та стабільну.

12. Юридична практика залежно від сфер здійснення класифікується на:

- а) правову, наукову, освітню;
- б) прикладну, інформаційну, освітню;
- в) матеріальну, навчальну, освітню;
- г) нормативну, наукову, процесуальну;
- д) прикладну, наукову, освітню.

13. Конфіденційність юридичної практичної діяльності (або професійна таємниця юриста):

а) властивість інформації, яка полягає в тому, що інформація не може бути отримана неавторизованим користувачем і (або) процесом. Інформація зберігає конфіденційність, якщо дотримуються встановлені правила ознайомлення з нею.

б) послуга безпеки, що забезпечує конфіденційність інформації відповідно до принципів керування доступом адміністративного;

в) послуга безпеки, що забезпечує конфіденційність інформації відповідно до принципів керування доступом довірчого;

г) збереження професійної таємниці у юридичній діяльності, зокрема у випадках конфіденційної інформації щодо суб'єктів яких захищає юрист;

д) обов'язкове для виконання особою, яка одержала доступ до певної інформації, вимога не передавати таку інформацію третім особам без згоди її власника.

14. Принципи юридичної практичної діяльності:

а) особи які контролюють політичні владні структури, повинні бути відповідальні перед своїми виборцями і періодично через чітко встановлений час переобиратись. Переобрання відбувається шляхом проведення вільних, конкурентних виборів;

б) зверхність права, правового закону, тобто існування закону для людини, а не людини для закону, гарантії прав особистості від свавілля політичної влади;

в) забезпечення інтересів більшості при гарантуванні прав меншості відстоювати власну позицію, відігравати свою роль у суспільному житті;

г) здійснення громадськими об'єднаннями, самими громадянами самостійно або разом з органами державного контролю за діяльністю державних структур;

д) основні засади, вихідні положення, ідеї, які орієнтирами, вимогами її здійснення, відбивають сутнісні властивості права.

15. Юридичне тлумачення (інтерпретація) правових актів і договорів:

а) діяльність юриста щодо встановлення змісту нормативних і індивідуальних приписів, яка спрямована на забезпечення їх практичної реалізації і складається зі з'ясування змісту правових правил для себе і роз'яснення їх для інших суб'єктів;

б) діяльність, спрямована на з'ясування, осмислення дійсного змісту норм права з метою сприяння їх практичній реалізації, а також результат такої діяльності, що переважно виражається в інтерпретаційно-правовому акті;

в) спосіб усунення, яке базується на використанні законів і правил формальної логіки;

г) установлення змісту нормативно-правових приписів з урахуванням реальних умов життя суспільства, в яких норма права функціонує;

д) аналізі змісту правового припису шляхом виявлення і розкриття цілей прийняття правової норми у співвідношенні з нею граматичної і логічної суті формулювань законодавця, що містяться в текстах нормативно-правових приписів.

16. Процесуальна форма – це:

а) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; установлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

б) комплексна система органічно взаємозалежних правових форм діяльності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права;

в) система передбачених процесуальним правом юридичних засобів, органічно взаємозалежних, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права;

г) головний елемент процесуальної форми, що являє собою комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій;

д) система передбачених процесуальним правом юридичних засобів, дій та операцій, за допомогою яких урегульовуються всі питання, що виникають в юридичному процесі.

17. Процесуальна форма як внутрішня організація юридичної практики має таку структуру:

а) процесуальний зміст, процесуальні провадження, процесуальні стадії;

б) процесуальний режим, процесуальні провадження, процесуальні стадії;

в) процесуальний режим, процесуальні провадження, процесуальні строки;

г) процесуальний зміст, процесуальні строки, процесуальні стадії;

д) процесуальний режим, процесуальні визначення, процесуальні строки.

18. Процесуальним провадженням є:

а) система взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);

б) система принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів;

в) система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонованих учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;

г) урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру;

д) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; установлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення.

19. Ознаки юридичного процесу:

а) владний характер, нормативний характер, документально виражений (активний) характер, службовий характер, стадіальний характер;

б) правовий характер, соціальний характер, практичний характер, виховний характер;

в) правовий характер, соціальний характер, нормативний характер, примусовий характер;

г) соціальний характер, нормативний характер, примусовий характер, стадіальний характер;

д) стадіальний характер, економічний характер, соціальний характер, нормативний характер, примусовий характер.

20. *Юридичний процес можна класифікувати за правовими формами діяльності держави на:*

а) нормотворчий, правозастосувальний, контроль-наглядний, установчий, правотлумачний;

б) правотлумачний, правозастосувальний, установчий;

в) контрольний, установчий, наглядний;

г) нормотворчий, правозастосувальний, контроль-наглядний, установчий, правотлумачний, наглядний;

д) правозастосувальний, контроль-наглядний, установчий, правотлумачний, наглядний.

21. *Контрольний процес – це:*

а) збірне наукове поняття, що є формою перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві й у міжнародних актах, на реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату (мети);

б) визначений нормами права порядок діяльності слідчих, адміністративних, судових та інших органів;

в) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

г) специфічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій по реалізації норм матеріального права, що встановлюють їхню правомочність по формуванню, чи ліквідації перетворенню органів держави, посадових осіб і інших керуючих суб'єктів;

д) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами.

22. Процесом, який виражає спеціальну організаційно-юридичну діяльність уповноважених суб'єктів, з ініціювання, підготовки, розроблення, розгляду та прийняття нормативно-правового акта є:

- а) правотлумачний процес;
- б) юридичний процес;
- в) правореалізаційний процес;
- г) правозастосовний процес;
- д) правотворчий процес.

23. Правотлумачний процес являє собою:

- а) встановлений правовими нормами порядок діяльності соціальних суб'єктів, спрямований на з'ясування дійсного змісту правових норм та його роз'яснення іншим членам суспільства з метою правильної та однакової реалізації цими членами норм права;
- б) судовий розгляд і вирішення спору про право із застосуванням заходів цивільно-правового примусу;
- в) судовий розгляд справи про злочин з вирішенням питання про застосування заходів кримінального примусу;
- г) визначений законом порядок застосування матеріальних правових норм;
- д) встановлений законом порядок провадження у кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та інших справах, що обумовлює поділ галузей права та галузей законодавства на матеріальні та процесуальні.

24. Стадіями юридичного процесу є:

- а) діяльність, яка здійснюється виключно уповноваженими на те публічними органами (посадовими особами); конкретний склад, обсяг повноважень учасників правової форми діяльності чітко фіксуються у відповідних законах, в яких закріплено, хто може бути суб'єктом цієї діяльності, що він повинен робити і яким чином здійснювати свої службові функції;
- б) система взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);
- в) система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонувані учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;
- г) сукупність взаємопов'язаних дій членів суспільства, встановлених процесуальними нормами, які складають певну частину юридичного процесу;
- д) урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру.

25. *Контрольно-наглядова діяльність – це:*

а) врегульована системою правових норм сукупність і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень;

б) діяльність, яка передбачає заміну законів, які застаріли, не відповідають потребам суспільного розвитку;

в) специфічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій з реалізації норм матеріального права, що встановлюють їх правомочність по формуванню, ліквідації чи перетворенню;

г) правова форма діяльності, яка виражається в здійсненні юридично значущих дій за наглядом і перевіркою відповідності виконання та дотримання підконтрольними суб'єктами правових приписів і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

д) комплексна система органічно взаємозалежних правових форм діяльності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права.

26. *Процесуальною стадією є:*

а) правова форма діяльності держави і громадянського суспільства із встановлення, зміни і скасування правових норм, зовні виражених у джерелах (формах) права;

б) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; встановлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

в) динамічна, відносно замкнута сукупність закріплених чинним законодавством способів, прийомів, форм, які виражають неухильне виконання процедурно-процесуальних вимог, що забезпечують послідовність здійснення конкретних дій, спрямованих на досягнення кінцевого процесуального результату;

г) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

д) динамічна, відносно замкнута сукупність закріплених чинним законодавством способів, прийомів, форм, які виражають неухильне виконання процедурно-процесуальних вимог, що забезпечують послідовність здійснення конкретних дій, спрямованих на досягнення правопорядку.

27. *Процесуальний режим – це:*

а) комплексна система органічно взаємозалежних правових форм діяль-

ності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права;

б) збірне наукове поняття, різновид соціального процесу, що являє собою форму перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві та у міжнародних актах, у реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату (мети);

в) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

г) конструкція, яка складається з принципів, що діють у процесуальній сфері, засобів і способів здійснення ефективного процесу, гарантій забезпечення оптимальних результатів процесу, та відображає якісні характеристики правових форм діяльності. Так, у правотворчій діяльності легко виявити всі основні елементи процесуальної форми з їх специфічними рисами і особливостями;

д) форма діяльності, яка здійснюється виключно уповноваженими на те публічними органами (посадовими особами); конкретний склад, обсяг повноважень учасників правової форми діяльності чітко фіксуються у відповідних законах, в яких закріплено, хто може бути суб'єктом цієї діяльності, що він повинен робити і яким чином здійснювати свої службові функції.

28. Системою процесуальних дій називається:

а) визначений державою порядок діяльності слідчих, адміністративних, судових та інших органів;

б) визначений нормами права порядок діяльності слідчих, адміністративних, судових та інших органів;

в) визначений нормами права порядок діяльності держави;

г) визначений нормами законодавства порядок діяльності держави щодо суспільства;

д) визначений суспільством порядок діяльності слідчих, адміністративних, судових та інших органів.

29. Системою конкретних дій і операцій по охороні і захисту прав, свобод і законних інтересів особи, що здійснюються юристами на професійній основі у межах права і мають юридичні наслідки можуть бути:

а) установчий процес;

б) юридичний процес;

в) юридична практика;

г) юридична справа;

д) юридична практична діяльність.

30. Підведення підсумків юридичних дій та операцій, з'ясування ступеню їх відповідності поставленим цілям – це:

- а) функції юридичної практики;
- б) зміст юридичної практики;
- в) напрям юридичної практики;
- г) соціально-правовий досвід;
- д) результат юридичної практики.

31. Структура юридичної практичної діяльності являє собою:

а) систему однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонуваних учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;

б) систему принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів;

в) сукупність взаємопов'язаних елементів, необхідних для збереження цілісності юридичної практичної діяльності і виконання її соціального призначення;

г) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; установлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

д) систему взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату).

32. Основними напрямками впливу юридичної практики на соціальну реальність, через яку виражається її правове призначення є:

- а) функції юридичної практики;
- б) зміст юридичної практики;
- в) напрямок юридичної практики;
- г) принцип юридичної практики;
- д) результат юридичної практики.

33. Функцією яка виражає здійснення позитивного впливу на створення гарантій для реалізації прав, обов'язків, заборон, установлених правовими нормами є:

- а) правореалізаційна функція юридичної практики;
- б) правоохоронна функція юридичної практики;
- в) реєстраційно-засвідчувальна функція юридичної практики;
- г) правоконкретизуюча функція юридичної практики;
- д) правороз'яснювальна функція юридичної практики.

34. *Результатом минулої, чинної та прогнозованої юридичної практичної діяльності, осмислений у його єдності та взаємодії є:*

- а) функції юридичної практики;
- б) зміст юридичної практики;
- в) напрям юридичної практики;
- г) соціально-правовий досвід;
- д) результат юридичної практики.

35. *Урегульований нормами процесуального права та реалізований в системних процесуальних правовідносинах порядок здійснення правосуддя з кримінальних, цивільних, господарських та інших справ з метою захисту порушеного, оспорюваного, невизнаного права або законного інтересу – це:*

- а) процесуальний зміст юридичної практики;
- б) процесуальний режим юридичної практики;
- в) процесуальне провадження юридичної практики;
- г) процесуальна стадія юридичної практики;
- д) процесуальна форма юридичної практики.

36. *Урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі процесуальних дій по підготовці, прийняттю та документуванню юридичних рішень загального й індивідуального характеру – це:*

- а) установчий процес;
- б) юридичний процес;
- в) юридична практика;
- г) юридична справа;
- д) юридична практична діяльність.

37. *Системою взаємозалежних частин процесу, що складається з ряду юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи є:*

- а) процесуальний зміст юридичної практики;
- б) процесуальний режим юридичної практики;
- в) процесуальне провадження юридичної практики;
- г) процесуальна стадія юридичної практики;
- д) процесуальні стадії юридичної практики.

38. *Типовими правовідносинами з реалізації юридичної відповідальності та відновлення порушених прав називається:*

- а) процесуально-адміністративні відносини;
- б) процесуально-виконавчі відносини;
- в) процесуально-регулятивні відносини;
- г) процесуально-судові відносини;

д) процесуально-захисні відносини.

39. Системою процесуальних дій та правовідносин, яка сформована на основі норм процесуального права є:

- а) законодавча основа процесуально-правового механізму;
- б) процесуальна фактична система;
- в) процесуальна фактична система за будовою;
- г) юридична основа процесуально-правового механізму;
- д) нормативна основа процесуально-правового механізму.

40. Комплекс юридичних фактів, необхідних для виникнення і розвитку юридичного процесу при вирішенні конкретної юридичної справи – це:

- а) законодавча основа процесуально-правового механізму;
- б) процесуальна фактична система;
- в) процесуальна фактична система за будовою;
- г) юридична основа процесуально-правового механізму;
- д) нормативна основа процесуально-правового механізму.

41. Вольові суспільні відносини між правомочними та зобов'язаними суб'єктами, урегульовані нормами процесуального права, які передбачають певні процедури та порядок втілення норм матеріального права в матеріальних правовідносинах можуть бути:

- а) процесуальні правовідносини;
- б) матеріальні правовідносини;
- в) суспільні правовідносини;
- г) суб'єктивні правовідносини;
- д) громадські правовідносини.

42. Видами юридичної практичної діяльності за змістом інтелектуальної роботи є:

- а) консультування і ведення юридичної справи;
- б) правоохоронна і регулятивна діяльність;
- в) пізнавально-пошукова і організаційна діяльність;
- г) реконструктивна і комунікативна діяльність;
- д) виконавча і судова діяльність.

43. Видами юридичного процесу за основними правовими формами здійснення функцій держави є:

- а) правотворчий, правозастосовний, судовий, контрольно-наглядовий, законодавчий;
- б) правотворчий, правозастосовний, судовий, контрольно-наглядовий, установчий;
- в) правореалізаційний, правозастосовний, судовий, контрольно-

наглядний, установчий;

г) правотворчий, виконавчий, судовий, контрольно-наглядний, установчий;

д) конституційний, установчий, судовий, контрольно-наглядний, установчий.

44. Функції юридичної практичної діяльності виражають:

а) основні напрями розуміння і вираження юридичного знання;

б) основні напрями впливу юридичної практичної діяльності на інститути права та суспільні відносини;

в) закріплені в законі основні державно-політичні та правові ідеї щодо завдань і порядку здійснення процесу судочинства, його стадій та інститутів по всіх категоріях справ;

г) закріплені в законі основні державно-політичні та правові ідеї щодо інститутів права і суспільних відносин;

д) закріплені в законі основні напрями розуміння і вираження юридичного знання, що виражають основні ідеї процесу судочинства.

45. За субординацією видами процесуальних актів є:

а) обов'язкові та факультативні;

б) обов'язкові та допоміжні;

в) головні та факультативні;

г) попередні та додаткові;

д) загальні та спеціальні.

46. Елементами процесуально-правового механізму є:

а) законодавча основа процесуально-правового механізму, процесуальна фактична система, процесуальна система за будовою;

б) нормативна основа процесуально-правового механізму, процесуальна фактична система, процесуальна система за будовою;

в) нормативна основа процесуально-правового механізму, матеріальна фактична система, процесуальна фактична система за будовою;

г) юридична основа процесуально-правового механізму, процесуальна фактична система, процесуальна фактична система за будовою;

д) нормативна основа процесуально-правового механізму, процесуальна фактична система, процесуальна фактична система за будовою.

47. Елементами процесуальних правовідносин є:

а) громадяни, об'єкт, зміст;

б) суб'єкт, матеріальні блага, зміст;

в) суб'єкт, об'єкт, юридична відповідальність;

г) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивні права;

д) суб'єкт, об'єкт, зміст.

48. Суб'єктами правотлумачного процесу є:

- а) державні органи законодавчої, судової, виконавчої влади, громадські об'єднання, наукові установи, інші юридичні та фізичні особи;
- б) держава, громадяни;
- в) фізичні та юридичні особи;
- г) громадські об'єднання, наукові установи, інші юридичні та фізичні особи;
- д) державні органи законодавчої, судової, виконавчої влади.

49. Класифікація процесуально-правових відносин за функціями права передбачає їх поділ на:

- а) процесуально-адміністративні, процесуально-конституційні, процесуально-господарські;
- б) процесуально-виконавчі, процесуально-правові, процесуально-захисні;
- в) процесуально-регулятивні, процесуально-охоронні, процесуально-захисні;
- г) процесуально-законодавчі, процесуально-урядові, процесуально-судові;
- д) процесуально-установчі, процесуально-охоронні, процесуально-захисні.

50. Залежно від навантаження в динаміці юридичного процесу процесуальні акти класифікують на:

- а) вихідні, підсумкові, проміжні, процесуальні, інформаційні;
- б) нормативні, підсумкові, проміжні, допоміжні, інформаційні;
- в) вихідні, підсумкові, проміжні, допоміжні, інформаційні;
- г) правові, проміжні, допоміжні, інформаційні;
- д) регулятивні, захисні, проміжні, допоміжні, інформаційні.

51. Юридична справа – це:

- а) правова форма діяльності держави і громадянського суспільства із встановлення, зміни і скасування правових норм, зовні виражених у джерелах (формах) права;
- б) сукупність документів, зібраних разом і певним чином оформлених, які стосуються передбаченої нормами права певної життєвої обставини, що прийнята до процесуального провадження для встановлення істини;
- в) встановлення нових правових норм, тобто моделювання суспільних відносин, які з позицій держави або громадянського суспільства є припустимими (бажаними) чи необхідними (обов'язковими або забороненими);
- г) втілення правових норм і принципів у правомірній поведінці суб'єктів права, їх практичній діяльності, її можна розглядати як процес і як кінцевий

результат;

д) здійснювана в процесуально-процедурному порядку владно-організуюча діяльність уповноважених публічних органів, організацій і посадових осіб, яка полягає у реалізації ними правових норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків через винесення індивідуально-правових рішень.

52. *Найбільш загальні, фундаментальні та глибокі правові поняття, що є межею наукового узагальнення як у певній області юридичних знань, так і в правознавстві в цілому – це:*

- а) правовий умовивід;
- б) правове судження;
- в) правове поняття;
- г) правова категорія;
- д) правове припущення.

53. *Словесне формулювання сутності юридичного явища або процесу – це:*

- а) правовий умовивід;
- б) правове судження;
- в) правове поняття;
- г) правова категорія;
- д) правовий доказ.

54. *Угрупування однорідних властивостей правових явищ, що передбачає одержання нового знання – це:*

- а) правовий умовивід;
- б) правове судження;
- в) правове поняття;
- г) правова категорія;
- д) правовий доказ.

55. *Встановлення загальних взаємозв'язків між предметом та його ознаками у правовій сфері – це:*

- а) правовий умовивід;
- б) правове судження;
- в) правове поняття;
- г) правова категорія;
- д) правовий доказ.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. Система основних процедур і стадій конституційного реформаційного процесу. *Leges si Viata*. 2016. № 11. С. 3-6.
2. Айдинян А. В. Фактична помилка у кримінальному праві: основні теоретичні та практичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
3. Бакаянова Н. Теоретичні основи представництва в судах як виду адвокатської діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 30-35.
4. Бобченко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: правове регулювання, доктрина, практика: моногр. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 685 с.
5. Богачова Л. Л. Оприлюднення нормативно-правового акта як стадія підзаконного нормотворчого процесу. *Порівняльно-аналітичне право*.

2017. № 5. С. 18-21.
6. Борсук С. С. Проблемні питання здійснення фіксування адміністративного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 104-108.
 7. Борщенко В. В. Групові позови в господарському процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 19 с.
 8. Брода А. Ю. Правова допомога адвоката в адміністративному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 18 с.
 9. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: моногр. Харків: Юрайт, 2017. 407 с.
 10. Вапнярчук В. Щодо поняття кримінального процесу та його внутрішньої структури. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 216-224.
 11. Волошина Л. Професіональна відповідальність адвоката. *Leges si Viata*. 2016. № 6. С. 21-24.
 12. Гальонкін С. А. Адміністративно-правове забезпечення апеляційного провадження в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2018. 24 с.
 13. Глуховеря М. М. Апеляційне провадження в системі проваджень адміністративного судового процесу. *Форум права*. 2013. № 3. С. 114-118.
 14. Глущенко С. Участь вищих спеціалізованих судів у конституційному судочинстві. *Юридична Україна*. 2015. № 3. С. 55-62.
 15. Гончарук С. Т. Адміністративний процес у сучасній вітчизняній правовій доктрині. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 4. С. 60-64.
 16. Грабовська О. О. Теоретико-правові проблеми доказування у цивільному процесі України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 32 с.
 17. Гримич М. К. Судові акти як джерело адміністративного процесуального права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.
 18. Гринюк В. О. Суб'єкти реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України. *Форум права*. 2016. № 2. С. 54-58.
 19. Грищук О. В. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір: моногр. Хмельницький: ХУУіП, 2017. 213 с.
 20. Данелія О. С. До питання захисту політичних прав юридичної особи в Європейському суді з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. С. 18-26.
 21. Дашковська Т. М. Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 19 с.
 22. Деркач А. Л. Захист прав людини у конституційному процесі: питання теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 39 с.
 23. Діхтієвський П. В. Якість адміністративно-процесуального законодавства: питання теорії та практики: моногр. Херсон: Гельветика, 2020. 207 с.
 24. Дутка Г. І. Проблемні аспекти та шляхи вдосконалення вітчизняного за-

- конодавчого процесу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 27-30.
25. Журавльов А. В. Суть та значення судових рішень в адміністративному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 74-79.
 26. Завгородній В. А. Інтерпретація поняття «юридична практика» у сучасній теорії права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 11-14.
 27. Завидняк В. І. Впровадження судового прецедента у кримінальний процес України: моногр. Ірпінь: УДФС України, 2019. 409 с.
 28. Заєць А. С. Юридична практика як одна з основних форм правового виховання. *Право та державне управління*. 2016. № 4. С. 11-15.
 29. Іванюта Н. В. Функції господарського процесуального права: теоретико-практичні аспекти: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 514 с.
 30. Іліопол І. М. Апеляційне провадження в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 20 с.
 31. Ільницький М. С. Конституційний процес в Україні. *Наше право*. 2017. № 4. С. 20-25.
 32. Калініченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 44-49.
 33. Кеберник А. В. Наукова експертиза в адміністративно-юрисдикційній діяльності: питання теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2014. 19 с.
 34. Кісліцина І. О. Роль прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод про визнання винуватості: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 23 с.
 35. Коваленко І. П. Заявник як суб'єкт кримінально-процесуальних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 20 с.
 36. Кокин А. В. Правовой статус представителя в юридическом процессе. *Вопросы экономики и права*. 2012. № 12. С. 51-55.
 37. Коломоець Т. Визначеність поняття «адміністративний процес» – умова ефективності нормопроектної та правозастосовної (в тому числі судової) діяльності. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 153-160.
 38. Коломоець Т. О. Адаптація інформаційного законодавства України до вимог ЄС як складова сучасного вітчизняного правотворчого процесу: моногр. Дніпропетровськ: НГУ, 2013. 163 с.
 39. Коліох В. В. Сучасний конституційний процес в Україні. Політологічний аналіз: моногр. Київ: Академія, 2015. 268 с.
 40. Крусян А., Мішина Н. Конституційний процес в Україні: втілення принципів європейського конституціоналізму. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 3. С. 72-79.
 41. Кулянда М. І. Особливості апеляційного провадження в порядку судового контролю в кримінальному процесі: моногр. Київ: АртЕк, 2017. 197 с.
 42. Куненко І. С. Конституційний процес в Україні: актуальні питання право-

- вого забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 210 с.
43. Куненко І. С. Конституційний процес як вид законодавчого процесу. *Форум права*. 2013. № 4. С. 232-236.
 44. Кунєв Ю. Д. Адміністративний процес: проблеми визначення сутності та змісту. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 51-56.
 45. Купрій В. М. Інтерпретація поняття «юридичний процес» у сучасній правовій доктрині. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 2. С. 15-21.
 46. Купрій В. М. Конституційний процес: питання правових обмежень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с.
 47. Кухнюк Д. Виконання адвокатом представництва у виконавчому процесі України. *Leges si Viata*. 2016. № 2. С. 80-83.
 48. Куц В. М. Юридична особа як об'єкт застосування кримінально-правових заходів: моногр. Київ: Нац. акад. прокуратури, 2017. 249 с.
 49. Кучинська О. П. Особливості процесуального статусу юридичних осіб у кримінальному процесі України: теорія та практика: моногр. Київ: Правова єдність. Алерта, 2017. 167 с.
 50. Лабенська Л. Л. Конституційний процес: основні види та зміст. *Правова позиція*. 2016. № 2. С. 176-183.
 51. Лейба О. А. Дефекти норм кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
 52. Летянчин Л. Конституціоналізація адміністративного процесуального права: проблеми теорії та практики Вісник. *Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 67-80.
 53. Лисенко Ю. О. Представництво в адміністративному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 18 с.
 54. Лихова С. Я. Вплив європейських норм та стандартів на юридичний процес в Україні. *Повітряне і космічне право*. 2011. № 3. С. 104-108.
 55. Мазур О. Адміністративний процес в органах публічного управління: сутність і зміст поняття. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 4. С. 28-35.
 56. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 38 с.
 57. Мельник Р. С. Адміністративне право і процес: теорія та практика правозастосування: моногр. Херсон: Гельветика, 2019. 211 с.
 58. Мельник Я. Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 39 с.
 59. Милушев Д. Загальні умови судових дебатів як інститут кримінально-процесуального права. *Leges si Viata*. 2017. № 4. С. 49-52.
 60. Мінгела О. А. Юридична практика у правовій системі суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2018. 16 с.
 61. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України: моногр. Херсон: Гельветика, 2019. 198 с.

62. Нешик Т. С. Вердикт присяжних у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 17 с.
63. Нижник Л. Система кримінального процесу та диференціація кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5. С. 86-89.
64. Оніщенко Н. Конституційний процес: до питання про термінологічну визначеність і сутність спрямованості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 130-135.
65. Павликов С. Г. Исполнительная процессуальная форма теоретико-правовые вопросы. *Государство и право*. 2012. № 5. С. 5-11.
66. Палешник С. І. Тлумачення в судовій практиці: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
67. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.
68. Первушина А. Відповідальність сторін як учасників господарського процесу. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2, Iss. 1. С. 325-330.
69. Петришина М. Нормотворчий процес в органах місцевого самоврядування в країнах Прибалтики. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 19-23.
70. Пирожкова Ю. В. Регулятивна функція адміністративного права: генеза та сучасна трансформація в умовах реформаційних правотворчих процесів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 21. С. 41-45.
71. Писаренко Н. Б. Застосовність гарантій права на справедливий суд в адміністративному судочинстві: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3. С. 214-228.
72. Писаренко Н. Б. Межі судового контролю щодо дискреційних адміністративних актів: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 109-119.
73. Подоляка А. М. Юридичний конфлікт в адміністративному процесі. *Наше право*. 2013. № 11. С. 19-24.
74. Подорожна Т. Методологічні засади конституціоналізації правового порядку: загально- та спеціально-правові проблеми. *Право України*. 2015. № 10. С. 113-121.
75. Поляков І. С. Апеляційне провадження в адміністративному судочинстві: проблеми та нові підходи до їх вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 1(2). С. 50-53.
76. Поляков І. С. Перегляд рішень окружних адміністративних судів в апеляційному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2019. 16 с.
77. Полянський Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 31-38.
78. Помазанов А. В. Касаційне провадження у цивільному процесі України в контексті міжнародних стандартів судочинства. *Приватне право і підп-*

- риємництво. 2018. Вип. 18. С. 84-89.
79. Попков П. О. Мирова угода в господарському процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2019. 16 с.
 80. Попов Р. В. Процесуальні способи захисту прав відповідачів в адміністративному процесі: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 17 с.
 81. Пчелін В. Б. Класифікація суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 178-182.
 82. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.
 83. Радейко Р. І. Особливості формалізації права як стадії правотворчого процесу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 81-85.
 84. Розумний М. Конституційний процес: нова політична модель для України. *Віче*. 2013. № 23. С. 12-13.
 85. Романюк Я., Бейцун І. Актуальні питання реформування цивільного процесуального законодавства України. *Право України*. 2012. № 8. С. 288-305.
 86. Романяк М. М. Сутність адміністративної юрисдикції та процесуальних форм її реалізації: окремі питання визначення. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 84-88.
 87. Россильна О. В. Історія становлення інституту представництва в господарському процесі. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 218-222.
 88. Россильна О. В. Представництво в господарському процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 21 с.
 89. Сердюк В. Деякі питання судових юрисдикцій. *Право України*. 2012. № 8. С. 270-278.
 90. Сердюк В. Судовий процес як фундамент для реформування судової системи. *Право України*. 2015. № 3. С. 71-77.
 91. Симбірська Є. В. Належність і допустимість доказів у цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 19 с.
 92. Скомороха В. Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 40-48.
 93. Слїнько К. М. Функція правосуддя у кримінальному процесі. *Наше право*. 2017. № 1. С. 134-138.
 94. Смалюк Р. Прогалини процесуального регулювання підготовчого судового провадження під час розгляду обвинувального акта в спрощеному провадженні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1. С. 153-157.
 95. Совгіря О. Прийняття актів Кабінетом Міністрів України як процесуальна форма закріплення його рішень. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 279-287.
 96. Степанова Т. В. Класифікація учасників господарського процесу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 15 (2). С. 62-64.

97. Степанова Т. В. Правова культура учасників господарського процесу. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 50-54.
98. Сурник В. М. Юридична практика: теоретичні підходи до розуміння в аспекті діяльності державної судової адміністрації України. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 2 (1). С. 197-203.
99. Тандир О. В. Адміністративний процес в захисті прав інтелектуальної власності. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2012. Вип. 173 (3). С. 225-231.
100. Татулич І. Ю. Цивільна процесуальна форма в суді першої інстанції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.
101. Теплюк М. О. Теоретико-правові основи введення закону в дію: моногр. Київ: Парламент. вид-во, 2013. 479 с.
102. Тернушак М. М. Правова природа адміністративного процесу в контексті публічного адміністрування: моногр. Київ: ДНДІ МВС, 2019. 264 с.
103. Тертишник В. М. Правнича допомога та функція захисту в кримінальному процесі: гармонізація доктрини. *Правова позиція*. 2017. № 2. С. 128-137.
104. Тимошенко О. А. Касаційне провадження у цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. Київ, 2012. 19 с.
105. Томенко М. Конституційний процес в Україні: у пошуках політичного і правового компромісу. *Верховенство Права*. 2016. № 1. С. 30-33.
106. Трофименко В. Актуальні питання системи кримінального процесу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 25. С. 265-269.
107. Трохлюк О. П. Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
108. Ульмер М. М. Касаційне провадження в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
109. Цуркан М. Щодо критеріїв якості судових рішень в адміністративному процесі. *Право України*. 2016. № 2. С. 50-55.
110. Ченкова Н. Сутність принципу рівності перед законом і судом в адміністративному процесі. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 26-30.
111. Чистоклетов Л. Стадії процесу юридичного прогнозування. *Право України*. 2016. № 1. С. 130-135.
112. Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019. 17 с.
113. Шаптала Н. К. Доказування в конституційному судовому процесі: філософсько-правові засади: моногр. Київ: Логос, 2018. 384 с.
114. Шевчук С. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції. *Право України*. 2013. № 9. С. 306-326.
115. Шутак І. Юридична техніка і технологія в галузях права: теорія і практика застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 2. С. 30-35.
116. Щавінський В. Р. Співвідношення інтересів держави, суспільства, окремого індивіда у рамках адміністративного права та процесу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 78-81.

ТЕМА 20. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Поняття, особливості та предмет регулювання суспільних відносин. Співвідношення правового регулювання та правового впливу.

Способи, методи та типи правового регулювання. Правовий режим: поняття та особливості.

Класифікація правового регулювання за різними критеріями. Місце різновидів правового регулювання в юридичній регламентації суспільних відносин.

Механізм правового регулювання суспільних відносин: поняття, склад та структура. Стадії механізму правового регулювання.

Ефективність правового регулювання: поняття та значення. Чинники, які визначають ефективність правового регулювання.

Правове регулювання є складовою соціального регулювання, що характеризує спеціально-юридичний вплив права на поведінку й діяльність суб'єктів. У результаті чого формується юридична основа, визначаються напрями організації поведінки адресатів. Зрозуміло, правове регулювання відрізняється за своїм змістом і характером від інших його видів. Воно не є матеріальним, а здійснюється через свідомість і волю суб'єктів права, за допомогою особливих засобів, які впливають на них, формуючи їх правосвідомість.

Предметом правового регулювання є такі суспільні відносини, упорядкування яких можливо і водночас доречно саме за допомогою юридичних засобів, адже право є універсальним соціальним регулятором, проте не єдиним і не всеохоплюючим¹.

Ознаки правового регулювання:

- є різновидом соціального регулювання;
- здійснюється із використанням різноманітних юридичних засобів – інструментів, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей (норм права, нормативно-правових актів, актів застосування права, актів реалізації прав та обов'язків, заборони, дозволянь, зобов'язань та ін.);
- поширюється не на всі суспільні відносини, а лише на ті, що входять до предмета правового регулювання (тобто на суспільні відносини, які можуть бути упорядковані юридичними засобами і об'єктивно потребують такого упорядкування);
- є тривалим процесом, який може бути розділений на кілька відносно

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с.

самостійних етапів (стадій)¹.

Спосіб правового регулювання – це засіб регламентації поведінки суб'єктів права шляхом надання їм прав та/або покладання на них обов'язків.

Видами способів правового регулювання є:

- **юридичне дозволяння**, яке полягає у визнанні за особою суб'єктивного права, тобто можливості реалізації певного варіанта своєї поведінки – здійснення юридично значущих дій або утримання від них;
- **юридичне зобов'язання**, яке виявляється у покладенні на особу юридичного обов'язку активного типу, що спонукає її до здійснення певних юридично значущих дій;
- **юридична заборона**, яка встановлюється шляхом покладання на особу юридичного обов'язку пасивного типу, відповідно до якого вона має утримуватися від певних юридично значущих дій.

Комбінації способів правового регулювання характеризують певну спрямованість впливу права на суспільні відносини, визначають типи правового регулювання.

Тип правового регулювання – це характеристика загальної спрямованості впливу права на суспільні відносини залежно від того, який із способів правового регулювання лежить в його основі – дозволяння чи заборона.

Загальнодозволенний тип правового регулювання заснований на поєднанні загального юридичного дозволяння у формі визнання права зі встановленням окремих обмежень (виключень) за допомогою юридичних заборон. Він є відображенням принципу «дозволено все, крім того, що прямо не заборонено нормами права». Загальнодозволенне регулювання надає особі право обрати будь-яку поведінку, крім тієї, щодо якої нормою права встановлено заборону.

Спеціальнодозволенний, або дозвільний тип правового регулювання заснований на поєднанні загальної юридичної заборони зі спеціальним юридичним дозволянням. Цей тип надає особі право тільки на ту поведінку, що прямо передбачена нормами права, і відповідно забороняє поведінку, що нормами права прямо не визначена – «заборонено все, крім того, що прямо дозволено нормами права».

Домінування загальнодозволеного або, навпаки, дозвільного типу правового регулювання зумовлюється впливом різних чинників: історичних традицій, рівня культури, характеру правової системи тощо. Однак головним чинником є особливості відносин, що регулюються правом. Так, для більшості приватноправових відносин характерним є перевага загальнодозволеного регулювання, яке встановлюється для фізичних та юридичних осіб, а для публічних – дозвільного.

Метод правового регулювання – це підхід до впорядкування певної сфери суспільних відносин, що зумовлює використання того чи іншого комплексу юридичних засобів.

¹ Занфірова Т. А. Правове регулювання трудових відносин: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 224 с.

До основних *методів* правового регулювання відносять:

➤ *імперативний метод* – передбачає впорядкування поведінки суб'єктів суспільних відносин шляхом її категоричної та докладної регламентації юридичними правилами, неможливість установлення цими суб'єктами інших правил поведінки на власний розсуд. Він є характерним насамперед для публічного права, оскільки ґрунтується на підпорядкуванні одних суб'єктів відносин іншим, не припускає ні вибору суб'єктами варіантів поведінки, не передбачених юридичними правилами, ні можливості врегулювання відносин суб'єктами за їхнім розсудом;

➤ *диспозитивний метод* – передбачає впорядкування поведінки суб'єктів правових відносин шляхом установлення трьох типів юридичних правил: а) правил, що встановлюють межі дозволеної поведінки суб'єктів; б) субсидіарних правил, тобто таких, що застосовуються лише в разі, якщо суб'єкти самостійно не встановили для впорядкування відносин між собою інші правила (не спромоглися, не забажали або забули їх установити); в) правил, що закріплюють принципи правового регулювання певної сфери суспільних відносин. Диспозитивний метод передбачає вільну саморегуляцію суб'єктами їхньої поведінки на основі принципів права, встановлює тільки межі та процедури такої саморегуляції.

Крім наведених основних, у правовому регулюванні використовуються також *допоміжні (субсидіарні) методи*, найпоширенішими серед яких є рекомендаційний і заохочувальний¹.

Рекомендаційний метод правового регулювання передбачає впорядкування суспільних відносин шляхом надання вказівок, що не мають обов'язкової юридичної сили, стосовно найбільш прийнятної для суспільства, ефективної поведінки. При цьому суб'єктам не забороняється обрати інший варіант поведінки або використати варіант, рекомендований вказівкою, частково.

Заохочувальний метод правового регулювання передбачає створення умов, за яких вибір суб'єктом певного варіанта юридично значущої поведінки надає йому додаткових матеріальних або нематеріальних благ².

Як правило, різні сфери суспільних відносин потребують різних методів, способів і типів правового регулювання. Особливості регламентації певної відокремленої сфери суспільних відносин за допомогою специфічної сукупності юридичних засобів охоплюються терміном «правовий режим»³.

Це співвідношення визначається різним ступенем домінування одних і допоміжної ролі інших методів, способів та типів правового регулювання, є вираженням ступеня жорсткості регулювання, наявності певних обмежень і

¹ Рабінович С. П. Природно-правові засади юридичного регулювання суспільних відносин в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2011. 36 с.

² Стрельченко О. Г. Заохочення як метод управління у сфері охорони здоров'я: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 17 с.

³ Чуприна Ю. Ю. Адміністративно-правові методи правового регулювання: сутність та зміст: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 18 с.

пільг, меж правової самостійності суб'єктів.

Правовий режим – це особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, який забезпечується шляхом специфічного поєднання та співвідношення його методів, способів і типів.

Складність і неоднорідність правового регулювання визначають різноманітність його видів, що **класифікуються** за низкою критеріїв.

Залежно від характеру правил, за допомогою яких здійснюється регулювання, розрізняють:

- **нормативне правове регулювання**, що здійснюється за допомогою норм права – правил загального характеру, які характеризуються неперсоніфікованістю і невичерпністю і закріплюються в нормативно-правових актах та інших джерелах права;

- **індивідуальне (ненормативне) правове регулювання**, що здійснюється за допомогою індивідуальних правил, які зазвичай є персоніфікованими і вичерпними і закріплюються в актах правозастосування, договорах та ін.

Залежно від характеру розподілу регулятивної компетенції виділяють:

- **централізоване** правове регулювання, коли регулятивні повноваження належать центральним органам державної влади;

- **децентралізоване** правове регулювання, яке передбачає здійснення регулятивних повноважень місцевими органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами права.

Залежно від порядку формування юридичних засобів виділяють:

- **субординаційне** правове регулювання, яке має односторонній характер і не передбачає узгодження правил з їх адресатами;

- **координаційне** правове регулювання, яке має двосторонній або багатосторонній характер і полягає у встановленні відповідних юридичних правил шляхом досягнення згоди адресатів таких правил.

Залежно від участі адресата правил в правовому регулюванні розрізняють:

- **гетерономне** правове регулювання, яке передбачає встановлення правил для адресата зовні, тобто іншим суб'єктом права;

- **автономне** правове регулювання, яке передбачає встановлення правил самим адресатом правил¹.

Механізм правового регулювання – це спосіб функціонування єдиної системи правого регулювання, який розкривається через взаємозв'язки між її складовими елементами.

Механізм правового регулювання характеризується певними **особливостями**:

- є складовою соціального регулювання;
- є певною системою взаємодіючих між собою елементів, серед яких виділяють правові засоби (норми, суб'єктивні права та юридичні обов'язки тощо), способи (дозволи, заборони і зобов'язання) та форми (дотримання, ви-

¹ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

конання і використання);

- забезпечує регулювання суспільних відносин, тобто є динамічною частиною правової системи;

- має цілеспрямований та результативний характер.

До *елементів* механізму правового регулювання належать: юридичні норми; нормативно-правові акти; акти офіційного тлумачення; юридичні факти; правовідносини; акти правореалізації; правосвідомість та режим законності та правопорядку, який впроваджується в результаті досягнення цілей правового регулювання.

Обов'язковими стадіями правового регулювання є:

➤ *стадія формування об'єктивного права*, на якій здійснюється юридична регламентація суспільних відносин, відбувається закріплення в нормативно-правових актах та інших джерелах права норм та принципів права;

➤ *стадія виникнення суб'єктивного права*, на якій в учасників суспільних відносин констатується наявність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а їхні відносини стають правовими;

➤ *стадія реалізації права*, на якій відбувається фактичне втілення норм у правомірній поведінці суб'єктів¹.

Ефективність правового регулювання – це його спроможність приводити до максимально можливих позитивних результатів за рахунок обґрунтованих, розумних і доцільних витрат та обмежень. Вона визначається двома показниками. З одного боку, ефективність вираховується як співвідношення між реальними і запланованими результатами правового регулювання, а з другого – як відношення досягнутого результату регулювання до понесених при цьому витрат і докладених зусиль².

Ключові поняття:

нормативне регулювання, соціальне регулювання, ознаки соціального регулювання, правове регулювання суспільних відносин, ознаки правового регулювання суспільних відносин, мета правового регулювання суспільних відносин, предмет правового регулювання суспільних відносин, правовий вплив, сфера правового регулювання, межі правового регулювання, метод правового регулювання, імперативний метод правового регулювання, диспозитивний метод правового регулювання, допоміжні (субсидіарні) методи правового регулювання, заохочувальний метод правового регулювання, рекомендаційний метод правового регулювання, способи правового регулювання, тип правового регулювання суспільних відносин, режим правового регулювання суспільних відносин, нормативне правове регулювання, законодавче регулювання, підзаконне регулю-

¹ Мухін В. В. Індивідуальне правове регулювання: загальнотеоретична характеристика: моногр. Харків: Право, 2017. 319 с.

² Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

вання, піднормативне правове регулювання, правозастосовне регулювання, договірне регулювання, нормативне правове регулювання, індивідуальне (ненормативне) правове регулювання, централізоване правове регулювання, децентралізоване правове регулювання, субординаційне правове регулювання, автономне правове регулювання, координаційне правове регулювання, механізм правового регулювання, елементи механізму правового регулювання, стадії механізму правового регулювання, факультативна стадія механізму правового регулювання, ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин, дозволи, заборони, зобов'язання, заборони, заохочення, рекомендації, покарання, пільги, правові привілеї.

1. Правове регулювання – це:

- а) сукупність умов і засобів, безпосередньо спрямованих на забезпечення режиму законності і правопорядку;
- б) режим правомірної діяльності органів держави, який знаходить свій прояв у прийнятті правових законів і підзаконних нормативно-правових актів, а також у їх неухильному додержанні;
- в) здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування;
- г) сукупність первинних засобів правового впливу на поведінку людей, пов'язаних з наділенням їх суб'єктивними юридичними правами або покладанням на них суб'єктивних юридичних обов'язків;
- д) усі форми та напрями дії права на свідомість та поведінку людей.

2. Предметом правового регулювання є:

- а) юридичні наслідки;
- б) сторони договору;
- в) об'єктивна сторона;
- г) суспільні відносини;
- д) суб'єктивна сторона.

3. Правове регулювання поширюється на:

- а) всі стосунки між людьми;
- б) лише ті суспільні відносини, що утворюють його предмет;
- в) не на всі стосунки між людьми, а тільки на суспільні відносини між ними;
- г) суспільні відносини, що утворюють його структуру;
- д) систему суспільних відносин та право, яке не може справляти свій регулятивний вплив інакше як через людей, безпосередньо діючи на їх свідомість.

4. Суб'єктом визначення загальних засад та основних засобів правового регулювання є:

- а) держава;
- б) суспільство;
- в) політичні партії;
- г) громадські організації;
- д) правознавці.

5. До ознак правового регулювання відноситься:

- а) може здійснюватися й через окремі юридичні засоби (наприклад, тільки через норми права);
- б) не завжди є обов'язковим та припускає застосування примусових заходів впливу;
- в) поширюється виключно на суб'єктів права, тобто осіб, для яких правові норми встановлюють певні юридичні права і обов'язки;
- г) охоплює як передбачувані, так і не плановані наслідки дії права;
- д) має своїм об'єктом не тільки поведінку людини, а й її свідомість.

6. Єдність правового регулювання полягає в:

- а) охопленні ним з більшості питань, що визначаються правом, усіх членів та всієї території відповідного державного утворення;
- б) співіснуванні в межах однієї людської спільноти водночас декількох відносно незалежних (а іноді і конкуруючих поміж собою) систем моральних, релігійних, звичаєвих, корпоративних, професійних норм;
- в) урахуванні при реалізації правових норм тільки тих соціальних фактів, що передбачені у праві, і навпаки – в ігноруванні всіх інших не відображених у ньому фактичних обставин;
- г) моністичності, тобто неможливості одночасного функціонування в певному державно організованому суспільстві одразу декількох не узгоджених поміж собою систем правової регуляції;
- д) узгодженості дії та взаємну підтримку залучених до нього правових явищ.

7. Загальність правового регулювання полягає в:

- а) співіснуванні в межах однієї людської спільноти водночас декількох відносно незалежних (а іноді і конкуруючих поміж собою) систем моральних, релігійних, звичаєвих, корпоративних, професійних норм;
- б) урахуванні при реалізації правових норм тільки тих соціальних фактів, що передбачені у праві, і навпаки — в ігноруванні всіх інших не відображених у ньому фактичних обставин;
- в) охопленні ним з більшості питань, що визначаються правом, усіх членів та всієї території відповідного державного утворення;
- г) моністичності, тобто неможливості одночасного функціонування в

певному державно організованому суспільстві одразу декількох не узгоджених поміж собою систем правової регуляції;

д) узгодженості дії та взаємну підтримку залучених до нього правових явищ.

8. Процес впливу права на громадське життя, свідомість і поведінку людей за допомогою як правових, так і неправових засобів – це:

- а) правове регулювання;
- б) правовий вплив;
- в) межі правового регулювання;
- г) засоби правового регулювання;
- д) режим правового регулювання.

9. Співвідношення понять «правовий вплив» і «правове регулювання» розглядається таким чином:

а) правове регулювання включає в себе й інші способи правового впливу, тому є більш широким поняттям;

б) правове регулювання є лише однією з форм впливу права на суспільні відносини;

в) правовий вплив і правове регулювання є самостійними елементами механізму реалізації права;

г) правовий вплив і правове регулювання є тотожним оскільки використовуються для позначення одного й того ж явища;

д) це самостійні поняття, не перебувають у зв'язку між собою.

10. Правове регулювання, правовий вплив та правове забезпечення співвідносяться таким чином:

а) правове регулювання включає правовий вплив і правове забезпечення;

б) правовий вплив включає правове регулювання і правове забезпечення;

в) правове регулювання є частиною правового впливу, який виступає частиною правового забезпечення;

г) правове забезпечення включає правовий вплив, а правове регулювання є відокремленим від них поняттям;

д) правове регулювання та правовий вплив як синоніми входять до правового забезпечення.

11. Метод правового регулювання – це:

а) сукупність засобів, прийомів, за допомогою яких право впливає на однорідні суспільні відносини;

б) основні напрями правового впливу на суспільні відносини;

в) основні вимоги, які пред'являються до учасників суспільних відносин;

- г) основні напрями діяльності держави по виконанню суспільних задач;
- д) однорідні суспільні відносини, що регулюються нормами права.

12. Основний метод правового регулювання суспільних відносин:

- а) заохочувальний;
- б) рекомендаційний;
- в) факультативний;
- г) допоміжний;
- д) диспозитивний.

13. Порядок встановлення прав і обов'язків суб'єктів права; ступінь визначеності наданих прав і «автономності» дій суб'єктів; взаємини суб'єктів правовідносин; наявність чи відсутність конкретного юридичного зв'язку між суб'єктами прав і обов'язків; шляхи і засоби забезпечення встановлених суб'єктивних прав і юридичних обов'язків – це:

- а) складові елементи механізму правового регулювання;
- б) способи правового регулювання;
- в) засоби правового регулювання;
- г) складові елементи суспільних відносин;
- д) складові елементи методу правового регулювання.

14. Особливу роль у правовому регулюванні суспільних відносин відіграє:

- а) правова культура;
- б) правова свідомість;
- в) правове виховання;
- г) стан законності у суспільстві;
- д) прийняття нормативно-правових актів.

15. Первинними засобами правового впливу на поведінку людей, пов'язані з наділенням їх суб'єктивними юридичними правами або покладанням на них суб'єктивних юридичних обов'язків є:

- а) методи правового регулювання;
- б) напрями правового регулювання;
- в) способи правового регулювання;
- г) особливості правового регулювання;
- д) види правового регулювання.

16. Способи правового регулювання поділяються на:

- а) загальні та спеціальні;
- б) основні та допоміжні;
- в) зовнішні та внутрішні;
- г) децентралізовані та недецентралізовані;
- д) імперативні та диспозитивні.

17. До основних способів правового регулювання належать:

- а) дозволи та зобов'язання;
- б) заборони та заохочення;
- в) рекомендації та заборони;
- г) покарання та зобов'язання;
- д) пільги та заохочення.

18. Допоміжними способами правового регулювання є:

- а) заохочення та дозволи;
- б) покарання та зобов'язання;
- в) пільги та заборони;
- г) покарання та пільги;
- д) заборони та заохочення.

19. Способом правового регулювання, що полягає у наданні особі права на власні активні дії чи бездіяльність та наділяє особу суб'єктивними правами є:

- а) пільга;
- б) зобов'язання;
- в) дозвіл;
- г) покарання;
- д) заохочення.

20. Дозвіл як один із способів правового регулювання полягає у:

- а) наданні особі через визнання за нею відповідного суб'єктивного юридичного права можливості реалізації певного варіанту своєї поведінки;
- б) покладенні на учасників регламентованих правом суспільних відносин суб'єктивного юридичного обов'язку активного типу, що спонукає його носіїв до дій, передбачених правовими нормами;
- в) встановленні шляхом покладення на особу суб'єктивного юридичного обов'язку пасивного типу, відповідно до якого вона має утримуватися від певних, визначених правом форм поведінки;
- г) наданні учасникам відносин, які впорядковуються правом, вказівок, що не мають обов'язкової сили, стосовно найбільш раціональних, прийнятних для суспільства і цих осіб форм організації їх взаємодії;
- д) стимулюванні за допомогою комплексного застосування різних способів правового заохочення такої поведінки суб'єктів права, яка є найбільш бажаною з погляду досягнення цілей правового регулювання.

21. Надання особі права на власні активні дії чи бездіяльність – це:

- а) дозволи;
- б) зобов'язання;
- в) заборони;

- г) заохочення;
- д) покарання.

22. *Покладення на особу обов'язку певної активної поведінки здійснюється за допомогою:*

- а) покарання;
- б) рекомендації;
- в) дозволу;
- г) заборон;
- д) зобов'язання.

23. *Заборона як спосіб правового регулювання полягає у:*

- а) юридичній пропозиції особі обрати оптимальний варіант поведінки;
- б) юридичному осуді винної, протиправної поведінки, що виражається в негативній оцінці правопорушення й особи, котра його вчинила; є одним із видів обмежень у праві;
- в) правомірному полегшенні становища суб'єкта права через і надання будь-яких переваг або часткового звільнення від виконання встановлених загальних правил і обов'язків;
- г) покладенні на особу обов'язку певної пасивної поведінки, утримання від вчинення дій деякого роду під загрозою настання відповідальності; результати заборон – юридичні обов'язки пасивного типу;
- д) спеціальних правових пільгах, встановлених для конкретних суб'єктів вищого ешелону влади як необхідних для повного і якісного здійснення ними обов'язків.

24. *Юридичним схваленням суспільно корисної поведінки особи за допомогою винагороди за активну діяльність є:*

- а) заохочення;
- б) покарання;
- в) рекомендація;
- г) пільга;
- д) дозвіл.

25. *Рекомендація як спосіб правового регулювання полягає у:*

- а) спеціальних правових пільгах, встановлених для конкретних суб'єктів вищого ешелону влади як необхідних для повного і якісного здійснення ними обов'язків
- б) юридичній пропозиції особі обрати оптимальний варіант поведінки;
- в) юридичному осуді винної, протиправної поведінки, що виражається в негативній оцінці правопорушення й особи, котра його вчинила; є одним із видів обмежень у праві;
- г) правомірному полегшенні становища суб'єкта права через і надання

будь-яких переваг або часткового звільнення від виконання встановлених загальних правил і обов'язків;

д) покладанні на особу обов'язку певної пасивної поведінки, утримання від вчинення дій деякого роду під загрозою настання відповідальності; результати заборон – юридичні обов'язки пасивного типу.

26. *Юридичний осуд винної, протиправної поведінки, що виражається в негативній оцінці правопорушення й особи, котра його вчинила – це:*

- а) кара;
- б) покарання;
- в) обмеження;
- г) заборона;
- д) зобов'язання.

27. *Юридична пропозиція особі обрати варіант поведінки – це:*

- а) дозволи;
- б) зобов'язання;
- в) заборони;
- г) заохочення;
- д) рекомендації.

28. *Правомірним полегшенням становища суб'єкта права через надання будь-яких переваг або часткового звільнення від виконання встановлених загальних правил і обов'язків є:*

- а) рекомендація;
- б) дозвіл;
- в) пільга;
- г) покарання;
- д) заохочення.

29. *Правові пільги для конкретних осіб вищого ешелону влади з метою стимулювання якісного здійснення ними обов'язків – це:*

- а) дозволи;
- б) пільги;
- в) заборони;
- г) заохочення;
- д) правові привілеї.

30. *Допоміжним способом правового регулювання є :*

- а) примус;
- б) дозвіл за договором;
- в) дозвіл;
- г) зобов'язання;

д) заборона.

31. Особливим порядком правового регулювання, що виражається у певному поєднанні способів і створює стан більшого чи меншого сприяння для задоволення інтересів суб'єкта права є:

- а) тип правового регулювання;
- б) режим правового регулювання;
- в) спосіб правового регулювання;
- г) метод правового регулювання
- д) напрям правового регулювання.

32. Принцип «заборонено все, крім прямо дозволеного законом» виражає сутність:

- а) імперативно-дозвільного типу правового регулювання;
- б) загально-дозвільного типу правового регулювання;
- в) індивідуально-дозвільного типу правового регулювання;
- г) спеціально-дозвільного типу правового регулювання;
- д) конкретно-дозвільного типу правового регулювання.

33. Типом правового регулювання, за яким особа може обирати лише ті форми поведінки, що безпосередньо визнані в законі як припустимі, є:

- а) загальнодозволеній;
- б) загальнозабороняючий;
- в) спеціально-дозволеній;
- г) спеціально-заборонній;
- д) рекомендаційний.

34. Правовою формою, що визначає порядок правового врегулювання конкретної сфери суспільного життя та забезпечує розвиток правовідносин у просторовому й часовому вимірах та визначає їх галузево-правову належність є:

- а) тип правового регулювання;
- б) режим правового регулювання;
- в) вид правового регулювання;
- г) форма правового регулювання;
- д) спосіб правового регулювання.

35. За характером розподілу компетенції з юридичної регламентації суспільних відносин правове регулювання класифікують на:

- а) загальне та індивідуальне;
- б) централізоване та децентралізоване;
- в) координаційне та субординаційне;
- г) індивідуальне та колективне;

д) координаційне та індивідуальне.

36. *Особливе місце в юридичній регламентації суспільних відносин посідає:*

- а) автономне правове регулювання;
- б) субординаційне правове регулювання;
- в) координаційне правове регулювання;
- г) децентралізоване правове регулювання;
- д) централізоване правове регулювання.

37. *Передання повноважень з врегулювання певних суспільних відносин до інших державних та недержавних суб'єктів передбачає:*

- а) автономне правове регулювання;
- б) субординаційне правове регулювання;
- в) координаційне правове регулювання;
- г) децентралізоване правове регулювання;
- д) централізоване правове регулювання.

38. *Залежно від особливостей правового інструментарію, який використовується в процесі юридичної регламентації суспільних відносин, розрізняють:*

- а) автономне, централізоване правове регулювання;
- б) договірне, недоговірне правове регулювання;
- в) індивідуальне, нормативне правове регулювання;
- г) централізоване, децентралізоване правове регулювання;
- д) координаційне, субординаційне правове регулювання

39. *За допомогою юридичних правил поведінки загального характеру, які закріплюються в нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, правових прецедентах, правових звичаях здійснюється:*

- а) координаційне правове регулювання;
- б) децентралізоване правове регулювання;
- в) централізоване правове регулювання;
- г) індивідуальне правове регулювання;
- д) нормативне правове регулювання.

40. *За обсягом суспільних відносин правове регулювання класифікують на:*

- а) спеціальне та загальне;
- б) головне та другорядне;
- в) загальне та індивідуальне;
- г) імперативне та диспозитивне;
- д) централізоване та децентралізоване.

41. За характером розподілу компетенції з юридичної регламентації суспільних відносин правове регулювання класифікують:

- а) нормативне та індивідуальне;
- б) субординаційне та координаційне;
- в) централізоване та децентралізоване;
- г) імперативні та диспозитивні;
- д) основні та допоміжні.

42. Правове регулювання, яке має двосторонній або багатосторонній характер і полягає у встановленні відповідних юридичних правил поведінки на основі консенсусу, в тому числі з залученням до їх формулювання осіб, які в подальшому самі виступають адресатами таких приписів:

- а) координаційне правове регулювання;
- б) автономне правове регулювання;
- в) нормативне правове регулювання;
- г) централізоване правове регулювання;
- д) децентралізоване правове регулювання;

43. Рішення, вироки, ухвали органів судової влади, акти прокурорського реагування належать до:

- а) засобів нормативного правового регулювання;
- б) засобів індивідуального правового регулювання;
- в) засобів централізованого правового регулювання;
- г) методів децентралізованого правового регулювання;
- д) методів нормативного правового регулювання.

44. Система правових засобів, за допомогою яких забезпечується стабільність суспільних відносин шляхом найбільш оптимального поєднання індивідуальних, громадських та державних інтересів членів соціуму з метою створення умов для прогресивного розвитку кожної особистості – це:

- а) структуру механізму правового регулювання;
- б) склад механізму правового регулювання;
- в) стадії механізму правового регулювання;
- г) механізм правового регулювання;
- д) ефективність механізму правового регулювання.

45. Метою механізму правового регулювання є:

- а) упорядкованість суспільних відносин відповідно до цілей і задач правової держави;
- б) заповнення прогалів у праві;
- в) аналіз суспільних відносин до завдань соціальної, правової держави;
- г) систематизація норм права;
- д) удосконалення чинного законодавства України.

46. До системи елементів механізму правового регулювання необхідно віднести такі правові засоби:

- а) норми права, правовідносини;
- б) нормативно-правові акти, акти тлумачення норм права;
- в) правосвідомість, правова культура, правова поведінка;
- г) норми права, правовідносини, акти застосування, акти тлумачення норм права;
- д) реалізація права, тлумачення права.

47. Правосвідомість, принципи права, юридичні норми, інтерпретаційні та індивідуальні правові акти, правові відносини, заходи юридичного примусу і юридичної відповідальності, як засоби правового регулювання, утворюють:

- а) структуру механізму правового регулювання;
- б) склад механізму правового регулювання;
- в) стадії механізму правового регулювання;
- г) механізм правового регулювання;
- д) ефективність механізму правового регулювання.

48. Різновидами нормативного регулювання є:

- а) законодавче регулювання та підзаконне нормативне регулювання;
- б) індивідуальне регулювання та ненормативне регулювання;
- в) нормативне та індивідуальне правове регулювання;
- г) централізоване та децентралізоване правове регулювання;
- д) субординаційне, координаційне та автономне правове регулювання.

49. Правові засоби впливу на суб'єктів права – це:

- а) механізм правового регулювання;
- б) статична частина механізму правового регулювання;
- в) динамічна частина механізму правового регулювання;
- г) механізм правового впливу;
- д) правовідносини.

50. Правовий режим регулювання суспільних відносин за способами регулювання поділяється на:

- а) стимулювальний та обмежувальний;
- б) основний та додатковий;
- в) звичайний та надзвичайний;
- г) загальний та спеціальний;
- д) законний та договірний.

51. Завершальною стадією механізму правового регулювання є:

- а) стадія правової регламентації;
- б) застосування норм права;

- в) стадія, пов'язана з виникненням між суб'єктами права індивідуалізованих юридичних зв'язків;
- г) реалізація норм права;
- д) тлумачення норм права.

52. Критеріями виміру дієвості правового регулювання є:

- а) цінність, економність та ефективність;
- б) доцільність, законність та ефективність;
- в) економність, цінність та гнучкість;
- г) економність, відповідність та ефективність;
- д) економність, перспективність та відповідність.

53. Зумовлена організацією конкретна міра результативності правового регулювання, яка виявляється у певному співвідношенні між: очікуваними та фактичними наслідками дії права на суспільні відносини – це:

- а) ефективність правового регулювання;
- б) результативність правового регулювання;
- в) дієвість правового регулювання;
- г) продуктивність правового регулювання;
- д) інтерпретація правового регулювання.

54. Відповідність юридичних норм загальносоціальним закономірностям та природі суспільних відносин, що утворюють предмет правового регулювання, належать до:

- а) чинників ефективності правового регулювання, які стосуються досконалості нормативної основи правового регулювання;
- б) чинників ефективності правового регулювання, які утворюють різноманітні обставини;
- в) чинників ефективності правового регулювання, що характеризують стан юридичної практики;
- г) чинників ефективності правового регулювання, які визначають соціальні передумови правового регулювання;
- д) чинників ефективності правового регулювання, які характеризують якість професійної підготовки.

55. Критерієм ефективності правового регулювання є:

- а) з'ясування того, чи забезпечують обрані в процесі правової регламентації суспільних відносин конкретні способи регулятивного впливу на поведінку людей відповідні ним форми реалізації правових норм;
- б) врахування витрат, пов'язаних із досягненням його певного результату;
- в) з'ясування ефективності окремих юридичних приписів;
- г) з'ясування того, чи відповідають юридичні норми загальносоціальним

закономірностям та природі суспільних відносин;

д) виконання обов'язків щодо здійснення правозастосовної та контролюно-наглядової діяльності.

56. Регулювання конкретних відносин, що здійснюється на нормативно-му рівні, але не вичерпане нормо творцем і допускає додаткове регулювання - це:

- а) піднормативне регулювання;
- б) договірне регулювання;
- в) звичайне регулювання;
- г) правове регулювання;
- д) законне регулювання.

57. Індивідуальне регулювання поділяється:

- а) централізоване та децентралізоване;
- б) нормативне та факультативне;
- в) правозастосовне та договірне;
- г) імперативне та договірне;
- д) короткострокове та дострокове.

58. Правозастосовне регулювання поділяється на:

- а) нормативне та підзаконне;
- б) правоохоронне та правозахисне;
- в) децентралізоване та договірне;
- г) імперативне та договірне;
- д) короткострокове та дострокове.

59. Координаційне правове регулювання (на відміну від субординаційного) має:

а) односторонній характер і не передбачає узгодження правових приписів, що при цьому встановлюються з особами, на яких поширюється їх дія;

б) широкі можливості із встановлення конкретного правового режиму розпорядження;

в) двосторонній або багатосторонній характер і полягає у встановленні відповідних юридичних правил поведінки на основі консенсусу, в тому числі з залученням до їх формулювання осіб, які в подальшому самі виступають адресатами таких приписів;

г) односторонній характер і реалізується переважно через видання різноманітних нормативно-правових актів;

д) всі повноваження з юридичного вирішення відповідного кола питань, які концентруються на рівні вищих та центральних органів державної влади.

60. Визначення Верховною Радою України внутрішньої та зовнішньої політики – це:

- а) легальне регулювання;
- б) централізоване регулювання;
- в) автономне регулювання;
- г) імперативне регулювання;
- д) головне регулювання.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.

Спеціалізована література:

1. Bondarenko V., Yesimov S., Pustova N. Administrative and legal regulation of the transfer of confidential information within the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 4, ч. 1. С. 18-23.
2. Glukhov A. The legal nature of relations in the civil service. *Sciences of Europe*. 2017. № 14, ч. 3. С. 55-64.

3. Ryabova M. Legal relationship as a system. *Sciences of Europe*. 2017. № 18, ч. 2. С. 61-63.
4. Адашис Л. І., Дробко О. А. Конституційне право громадян на мирні зібрання: сучасний стан правового регулювання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 54-57.
5. Алексеєва О. Є. Новітні засади нормативно-правового регулювання державної служби в Україні. *Форум права*. 2016. № 1. С. 10-15.
6. Андрущакевич Ю. В. Місце і роль конкретизації права у механізмі правового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 55. С. 88-94.
7. Антонов В. О. Суспільство як об'єкт національної безпеки Української держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 79-84.
8. Баштанник А. Теоретико-методологічні засади функціонування механізмів регулювання діяльності органів державної влади. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 64-69.
9. Бедний О. Адміністративно-правове регулювання створення посади та визначення посадових повноважень в органах місцевого самоврядування. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 5. vydání. С. 57-62.
10. Безпалова О. Відомча адміністративна нормотворчість як елемент механізму реалізації правоохоронної функції держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 36-42.
11. Бистрик Г. М. Правові форми діяльності держави в регулюванні суспільних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 18 с.
12. Біленко М. С. Корпоративні права господарюючих суб'єктів як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 92-95.
13. Богущкий П. Правовий режим: методологічні рівні дослідження. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 317-323.
14. Бондар В. В. Щодо проблем адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 38. С. 12-17.
15. Боняк В. О. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «конституційно-правове регулювання». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 19-23.
16. Ваньчук І. Д. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 32 (1). С. 7-10.
17. Ваньчук І. Д. Система правового регулювання суспільних відносин: теоретико-методологічний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 16 с.
18. Вінник О. Інноваційні відносини: ключові проблеми вдосконалення правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 2.

- С. 36-41.
19. Віхляєв М. Ю. Державно-правовий регулюючий вплив на діяльність радянських громадських організацій. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 4-16.
 20. Голуб В. О. До питання про адміністративно-правовий вплив. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 2. С. 49-53.
 21. Голуб В. О. Співвідношення понять «правовий вплив» та «адміністративно-правовий вплив». *Вісник Одеського Національного університету. Серія: Правознавство*. 2014. Вип. 1. С. 130-136.
 22. Гольцова О. Є. Соціальне регулювання та правове регулювання-співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 53-57.
 23. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. *Право України*. 2014. № 5. С. 22-30.
 24. Городецька І. А. Сутність адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. *Форум права*. 2016. № 1. С. 60-66.
 25. Грабова Я. О. Особливості правового регулювання реалізації особою конституційного права на притулок в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 40-43.
 26. Губерська Н. Л. Державне регулювання вищої освіти в умовах демократизації публічних відносин в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 153-159.
 27. Гуд А. М. Адміністративний договір як форма договірного регулювання адміністративно-правових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 19 с.
 28. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №5. С. 198-200.
 29. Дем'янчук Ю. В. Поняття соціально-політичного механізму правового регулювання та його елементи. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2 (2). С. 9-13.
 30. Демків Р. Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 34. С. 19-23.
 31. Денисова А. М. Механізм правового впливу: напрями прояву. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 55. С. 57-65.
 32. Денисова А. Правовий вплив: природа та функціональне призначення. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 55. С. 3-10.
 33. Денісова Л. Л. Правове регулювання соціального забезпечення працівників поліції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
 34. Дергунова О. І. Психологічні аспекти правового регулювання. *Науковий*

- вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 28. С. 12-14.
35. Діковська І. А. Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 462 с.
 36. Загорулько Є. О. Сутність, ознаки та правове регулювання заходів адміністративного примусу у виконавчому провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 1. С. 204-206.
 37. Зуй В. В. Правове регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 107-111.
 38. Іванщук А. А. Нормативне регулювання діяльності судової гілки влади: адміністративно-правові аспекти. *Форум права*. 2013. № 1. С. 355-358.
 39. Ільницький О. В. Проблеми правового регулювання фінансової системи України в умовах дії спеціальних адміністративно-правових режимів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 1. С. 79-85.
 40. Іщенко І. А. Система правового регулювання суспільних відносин в умовах правової державності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.
 41. Іщенко І. Проблеми співвідношення понять «правове регулювання» і «правовий вплив» у сучасній теорії права. *Юридична Україна*. 2011. № 8 (104). С. 21-26.
 42. Кархут О. Я. Ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин в освітній сфері. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2015. Вип. 28. С. 200-205.
 43. Кархут О. Я. Сучасний стан і проблеми механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти. *Публічне право*. 2013. № 4. С. 267-273.
 44. Касмінін О. В. Особливості правового регулювання механізму захисту конституційних трудових прав працівників: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 19 с.
 45. Клименко Н. Г. Суб'єкти державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки. *Sciences of Europe*. 2017. № 22, ч. 2. С. 7-17.
 46. Кобрин В. С. Конституційно-правове регулювання статусу глав урядів держав Вишеградської групи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 61-64.
 47. Коропатнік І. М. Генеза правового регулювання взаємодії воєнної організації та громадянського суспільства. *Форум права*. 2016. № 3. С. 154-158.
 48. Котенко О. А. Правове регулювання та правовий вплив: теоретичні аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 76-80.
 49. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 260 с.
 50. Кузьменко О. В. Феномен адміністративно-правового заохочення: мо-

- ногр. Львів: Атлас, 2010. 201 с.
51. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90-93.
 52. Куракін О. М. Аналіз співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» й суміжних понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 7-10.
 53. Куракін О. М. Категорія правовідносини в системі нормативного регулювання. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 8-15.
 54. Куракін О. М. Поняття і зміст нормативно-правового регулювання як юридичного явища. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 3. С. 10-15.
 55. Куракін О. М. Умови ефективності механізму правового регулювання. *Право і суспільство*. 2015. № 6, ч. 2. С. 24-29.
 56. Кушнір С. М. Правові засоби громадського контролю в механізмі правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 247 с.
 57. Ладиченко В. В., Ємельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 32-34.
 58. Левченков О. І. Вплив процесів глобалізації та євроінтеграції на ефективність регулювання суспільних відносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 83-91.
 59. Левченков О. І. Межі та сфери правового регулювання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 3. С. 19-29.
 60. Левченков О. І. Проблеми правового регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичні аспекти: моногр. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 527 с.
 61. Литвин І. І. Напрями вдосконалення правового регулювання адміністративних відносин у сфері надання освітніх послуг. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 43-45.
 62. Лобода К. С. Міжнародно-правове регулювання соціальних відносин в Європі: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 198 с.
 63. Лозовой С. В. Правове регулювання індивідуальних трудових спорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2009. 20 с.
 64. Лотюк О. С. Особливості механізму конституційно-правового регулювання громадянського суспільства. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 1. С. 92-101.
 65. Лук'янець В. С. Правове регулювання відносин конкуренції у Євросоюзі: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 242 с.
 66. Луць В. В. Господарсько-правове регулювання суспільних відносин в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1. С. 179-180.
 67. Мазур Т. В. Метод правового регулювання як критерій встановлення меж фінансового права. *Теорія фінансового права*. 2011. № 4 (18). С. 8-10.
 68. Матвієнко А. Державно-правове регулювання туристичної галузі в Україні: історичний аспект. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 19-24.

69. Мацелюха І. Правове регулювання внутрішньо церковних відносин у джерелах римського та візантійського права. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 22-28.
70. Мацькевич М. М., Ваньчук І. Д. Правове регулювання суспільних відносин: аспекти співвідношення його державної та недержавної складових. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 12. С. 33-39.
71. Мельник О. Сфера правового регулювання: поняття, знаки, види. *Право України*. 2010. № 9. С. 132-138.
72. Мельничук Н. О. Договірне регулювання трудових відносин в нових економічних умовах: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2012. 339 с.
73. Месюк М. П. Механізми регулювання взаємодії інститутів влади і громадянського суспільства: організаційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2014. 20 с.
74. Мех Ю. В. Окремі аспекти співвідношення державного управління та публічної адміністрації в Україні: номінальні дефініції. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2 (2). С. 134-137.
75. Мілова Т. Конституційні принципи регулювання духовно-етичних та ідеологічних відносин в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 1. С. 72-75.
76. Могілевський Л. Роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 145-151.
77. Мукомела І. Інформаційне суспільство та його ознаки: теоретично-правовий аспект. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 130-138.
78. Мурашин О. Г. Оновлена конструкція елементів механізму правового регулювання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. №4. С. 12-14.
79. Мухін В. В. Індивідуальне правове регулювання: загальнотеоретична характеристика: моногр. Харків: Право, 2017. 319 с.
80. Мухін В. В. Правозастосовний акт як форма індивідуального правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 23. С. 14-16.
81. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання суспільних відносин в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2013. 36 с.
82. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
83. Настасяк І. Соціальні детермінанти правового впливу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 76-82.
84. Огаренко Т. О. Соціальний механізм регулювання правової системи українського суспільства: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук. Запоріжжя, 2012. 40 с.

85. Оніщенко Н. Механізм розвитку національних правових систем як сукупність зовнішньоінтеграційних та внутрішньонаціональних складових. *Право України*. 2009. № 10. С. 83-88.
86. Осипова Н. П. Специфіка реалізації правосвідомості в процесі правового регулювання. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 95. С. 89-94.
87. Отрадна О. О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 327 с.
88. Пайда Ю. Ю. Зарубіжний досвід правового регулювання реалізації прав людини та релігійної свободи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 34-39.
89. Пашутін В. В. Межі правового регулювання: поняття та види. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. Вип. 2. С. 3-8.
90. Погрібний І. М., Матат Ю. І. Місце та роль юридичної техніки в механізмі правового регулювання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 44. С. 6-12.
91. Пушкіна О. Особливості конституційно-правового регулювання інституту Президента України. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 20-25.
92. Пушкіна О. Правове регулювання внесення змін до Конституції України. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 27-32.
93. Рабінович С. П. Природно-правові засади юридичного регулювання суспільних відносин в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2011. 36 с.
94. Раданович Н. Юридичні зобов'язання у світлі загальнодозвільного правового регулювання. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 6, ч. 2. С. 137-141.
95. Римар І. А. Правове регулювання індивідуальних трудових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
96. Саакян М. Б. Правовий режим як особливий порядок регулювання суспільних відносин. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 14-16.
97. Сарновська С. О. Інструменти та засоби правового регулювання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 2. С. 21-28.
98. Сидоренко В. В. Дієвість механізму правового регулювання як передумова впорядкування суспільних відносин. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2012. Вип. 29. С. 34-44.
99. Сидоренко В. В. Основні підходи до розуміння сутності механізму правового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 55. С. 112-117.
100. Ситник О. М. Правова ідеологія як складник механізму державно-правового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 56. С. 8-13.
101. Сімонова І. П. Методи адміністративно-правового регулювання державно-службових відносин у контролюючих органах у сфері оподаткування: поняття та зміст. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 185-189.

102. Службський І. Й. Проблеми правового регулювання проходження служби працівниками органів внутрішніх справ. *Право і Безпека*. 2012. № 2 (44). С. 37-41.
103. Соколова І. О. Особливості приватноправового режиму правового регулювання суспільних відносин. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 19-29.
104. Стрельченко О. Г. Заохочення як метод управління у сфері охорони здоров'я: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 17 с.
105. Стрілець О. М. Місце та роль правових звичаїв у сфері приватноправового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 51-57.
106. Сушицька Н. В. Правове регулювання: проблеми ефективності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 57. С. 39-45.
107. Тамаря Я. В. Правове регулювання діяльності суб'єктів публічної адміністрації щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 1. С. 173-176.
108. Тимчак В. В., Лошак О. С. Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності України з урахуванням європейських стандартів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 273-276.
109. Титарчук В. В. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності державних підприємств. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 204-208.
110. Ткач М. Державне регулювання та державне управління: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 8. С. 110-113.
111. Хомишин І. Ю. Адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 53-55.
112. Хохленко О. Нормативно-правове регулювання освіти в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 71-73.
113. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: моногр. Харків: Право, 2014. 153 с.
114. Черкас М. Є. Функції правосвідомості в механізмі правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 207 с.
115. Чуприна Ю. Ю. Система методів правового регулювання в сучасній Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 23-28.
116. Чуприна Ю.Ю. Адміністративно-правові методи правового регулювання: сутність та зміст: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 18 с.
117. Шопіна І. М. Підходи до розуміння мети правового регулювання. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 45-48.
118. Ющик О. Загальні теоретико-методологічні питання ефективного державного управління. *Право України*. 2015. № 6. С. 17-27.
119. Яковлева Г. О. Проблеми правового регулювання та шляхи вдосконалення правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення: моногр. Харків: Право, 2018. 333 с.

ТЕМА 21. ОСНОВНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ

Система права. Поняття та ознаки правової системи (правової сім'ї). Типи (сім'ї) правових систем світу : процес виникнення та розвитку.

Загальна характеристика англосаксонської правової сім'ї. Загальна характеристика романо-германської правової сім'ї. Правова система України.

Змішаний тип правових систем – скандинавська і латино-американська групи: поняття та характеристика. Релігійний тип (сім'я) правових систем: поняття та загальна характеристика. Традиційний тип правових систем: поняття та загальна характеристика.

У загальному вигляді *правова система* – це сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку суспільства сукупність усіх його правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами.

До *ознак* правової системи слід віднести:

- є одним з різновидів соціальної системи;
- формується, як правило, в межах певної держави (національна правова система). У деяких випадках правова система може діяти лише на частині території держави (субнаціональна правова система) або виходити за межі держави і охоплювати системи різних країн (наднаціональна правова система, яка може бути міжнародною або релігійною);
- формується під впливом різноманітних чинників (культурних, релігійних, моральних, економічних та ін.), які є унікальними для кожного суспільства та зумовлюють специфіку певної правової системи;
- має цілісність, що обумовлює появу у неї якісно нових рис, відсутніх у її окремих складових;
- має відносно стійкий характер у часі;
- складається з різнорідних елементів. Головним елементом правової системи є право, навколо та для сприяння реалізації якого формуються всі інші статичні і динамічні елементи цієї системи¹.

Основою правової системи, її фундаментом виступає праворозуміння, яке водночас є одним з елементів правової системи. До *елементів*, які формують правову систему, відносять:

- *систему законодавства*, тобто сукупність законів і підзаконних нормативних актів, які прийняті та діють у країні;
- *систему права*, тобто внутрішню будову права, яка виражається у поділі права на відносно самостійні частини (структурні елементи системи права), які, своєю чергою, є певним чином узгодженими між собою єдностями діючих у суспільстві груп юридичних норм;

¹ Удовика Л. Г. Правова система України: глобалізаційні трансформації: моногр. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2014. 319 с.

- **принципи права**, тобто основні, вихідні начала, положення, ідеї, що виражають закономірності та сутність права як специфічного соціального регулятора;
- **правову культуру**, тобто систему духовних і матеріальних цінностей у правовій сфері, які є у розпорядженні певного суспільства;
- **юридичні установи**, тобто сукупність органів, організацій, посадових осіб, які займаються правотворчою, правозастосовною або правоохоронною діяльністю;
- **юридичну техніку**, тобто систему засобів, правил і прийомів підготовки нормативно-юридичних актів;
- **юридичну термінологію та категоріально-понятійний апарат**, тобто терміни та поняття, в тому числі словосполучення, якими позначаються правові явища та феномени;
- **правові традиції та звичаї**;
- **правову політику**, тобто засади, принципи, напрями та завдання правового регулювання суспільних відносин, а також стратегію і тактику його здійснення, які цілеспрямовано реалізуються уповноваженими державою органами;
- **правотворчість**, тобто діяльність уповноважених державою органів (посадових осіб), а також усього населення держави, яка пов'язана з утворенням, зміною, скасуванням і систематизацією нормативно-юридичних актів;
- **правореалізацію**, тобто процес втілення юридичних норм у реальних суспільних відносинах, у поведінці та діях соціальних суб'єктів;
- **юридичну практику**, тобто діяльність і накопичений в її результаті досвід компетентних органів, посадових осіб, юридичних і фізичних осіб з прийняття та реалізації юридичних норм;
- **правові відносини**, які ґрунтуються на юридичних нормах¹.

Для кожної окремо взятої країни ця названа сукупність досить різномірних явищ є унікальною та неповторною. Водночас якщо абстрагуватись від великої кількості особливостей кожної правової системи, то всі існуючі правові системи можна поділити на певні групи – правові системи, які називають «правовими сім'ями».

Правова сім'я – це сукупність правових систем, об'єднаних спільністю їх найбільш важливих рис. Ці риси характеризують притаманні тій чи іншій правовій системі структуру системи права, систему джерел права, правову культуру і правосвідомість, юридичну доктрину, юридичну техніку та ін.²

Основні правові сім'ї сучасного світу:

- англо-американська правова сім'я;
- романо-германська правова сім'я;
- традиційна правова сім'я;
- релігійна правова сім'я³.

¹ Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек, 2020. 296 с

² Загальна теорія права: підруч. / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. 6-те вид., допов. Херсон: Олді-Плюс, 2020. 720 с.

³ Теорія держави та права: навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

Історія формування **англо-американської правової сім'ї** почалася з XI-XIII ст., коли в Англії виникає загальне право. Пізніше це право було запозичене США та деякими іншими державами світу. Зараз до цієї сім'ї поряд із правовою системою Англії та США входять більш ніж 50 країн Співдружності націй.

Характерні **ознаки** правових систем **англо-американської сім'ї**:

- вони не зазнали значного впливу з боку римського та канонічного права, розвивалися під впливом внутрішніх чинників;
- найбільший вплив на його розвиток здійснили юристи-практики, в першу чергу судді;
- менш абстрактний характер правил, обумовлений тим, що більшість таких норм створювалася при розгляді судових справ і тому розраховані насамперед на вирішення конкретних суперечок;
- судовий прецедент та нормативно-правовий акт (статут) як основні джерела права;
- відсутність принципового значення для поділу системи права на публічне і приватне, а також на галузі;
- поділ права на статутне та прецедентне.

У свою чергу в прецедентному праві виокремлюється **загальне право та право справедливості**;

- нехарактерність кодифікації;
- змагальна судова процедура¹.

Романо-германська правова сім'я почала формуватися в континентальній Європі з XI-XII ст. та пізніше набула значного поширення в неєвропейських державах, які запозичили її основні риси.

Характерні **ознаки** правових систем **романо-германської сім'ї**:

- формування правової системи на основі рецепції (запозичення) римського права;
- єдиний підхід до розуміння права, що склався завдяки дослідженню і викладанню римського та канонічного права в середньовічних європейських університетах;
- єдине розуміння норми права, яка розглядалася як абстрактне і загальне правило поведінки;
- нормативно-правовий акт (закон) як основне джерело права. Інші джерела права також визнаються, але мають менше значення;
- традиційне заперечення нормотворчих повноважень судді та судових прецедентів як джерела права;
- поділ права на публічне та приватне, а також на галузі (конституційне, цивільне, кримінальне, адміністративне та ін.);
- поширеність кодифікації законодавства;
- загальний понятійний фонд та термінологія, тобто подібність правових понять і категорій, які використовуються у кожній національній правовій системі;

¹ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

- наявність загальних принципів права, на яких ґрунтується правовий порядок¹.

Змішаний (конвергентний) тип правової системи – сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі місцевих джерел права та широкого запозичення елементів правових систем романо–германського та англо-американського типу.

До цього типу правової системи відносяться північноєвропейська (скандинавська) і латиноамериканська групи правових систем. Здавалося б, країни Північної Європи і Латинської Америки, знаходячись в різних частинах світу, не могли розвиватися однотипно. Однак, незалежно один від одного, північноєвропейське і латиноамериканське право сформувалися під впливом рецепції ряду елементів одних і тих же типів правової системи – континентальної та загального права.

Ознаками змішаного типу правових систем є:

- домінує нормативно-правовий акт як формальне джерело права;
- судовий прецедент використовується нарівні з нормативно-правовим актом;
- визнається поділ права на приватне і публічне;
- норми права (зразок поведінки) надається основна роль у регулюванні суспільних відносин;
- проводиться кодифікація законодавства;
- дотримується ієрархія нормативно-правових актів;
- існує паритет процесуального і матеріального права².

Релігійна правова сім'я об'єднує правові системи мусульманського, індуського, іудейського та канонічного права³.

Релігійним правовим системам притаманні наступні **рис**и:

- нерозривний зв'язок із релігією. Кожна правова система, що входить до цієї правової сім'ї, є частиною певної релігії – **ісламу, індуїзму, іудаїзму, християнства**. Норми права засновані на релігійних уявленнях і віруваннях, унаслідок чого правові і релігійні норми тісно переплетені, а часто й збігаються;
- розгляд права як результату божественного відкриття, а не як наслідку раціональної діяльності людини і держави. У такому випадку завдання людини зводиться насамперед до правильного усвідомлення і тлумачення божественних норм;
- визнання соціальної цінності права. В усіх релігіях присутня ідея богугодного характеру права та воно визнається необхідним елементом справе-

¹ Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 214 с.

² Дашковська Т. М. Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 19 с.

³ Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 193 с.

дливого суспільного устрою;

- персональний характер дії права. Це означає, що засноване на релігії право поширює свою дію не на певну територію, а персонально – на членів релігійної громади. Тому релігійні правові системи поширюють свою дію насамперед на осіб, які сповідують певну релігію, незалежно від того, де територіально вони проживають^{1 2}.

Сім'я традиційного права охоплює національні правові системи, засновані на звичаєвому праві. Традиційна правова сім'я поділяється на два підтипи правових систем – держав Далекого Сходу і країн Африки. До далекосхідної підсистеми належать насамперед правові системи Китаю і Японії, а також деяких інших країн, що розвивалися під їх впливом (Монголія, Південна Корея, Малайзія, Індонезія). До другої підсистеми – держави, розташовані на африканському континенті, а також Мадагаскар.

Особливості традиційних правових систем:

- провідним джерелом права виступає звичай. На відміну від правових систем Заходу, що визнали головну роль держави у створенні права (шляхом законодавчої чи судової діяльності), в традиційних системах у формуванні права пріоритет належить самому суспільству. Протягом багатьох століть підвалини правового регулювання цих країн становили норми звичаєвого права, що базувалися на традиціях і моральних уявленнях;

- негативне ставлення до законодавства. Таке джерело права, як законодавство, вважалось неприродним для суспільства явищем. Негативне ставлення до нього, що сформувалося за багато століть, й дотепер має відчутні наслідки. У ХХ ст. після широкої рецепції західного права, значного поштовху в розвитку законодавства і кодифікації склалася ситуація, при якій досить велика частина населення ігнорує ці правила, а реальні суспільні відносини, як і раніше, регулюються на підставі традиційних норм;

- ігнорування державних структур у процесі реалізації права. Визнання звичаєвого права та ігнорування законодавства спричинили особливості реалізації права, у тому числі за наявності правових спорів. Протягом століть дія звичаїв підтримувалася за допомогою самокерованих суспільних структур і соціального тиску на правопорушників, без звернення до державних структур, у тому числі судів. Переважна більшість спорів й дотепер вирішується у процесі процедур примирення за посередництвом авторитетних членів суспільства на основі норм звичаєвого права;

- слабкий розвиток юридичної інфраструктури. Століттями ці країни не знали юридичної професії – суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів та ін.; не існували відповідні навчальні заклади, були відсутні правова наука, юридичні школи, видатні учені.

¹ Галюк С. Є. Порівняльно-правова характеристика джерел сучасного мусульманського права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2009. 16 с.

² Лук'янов Д. В. Релігійно-правові системи світу: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 41 с.

Кожна національна правова система є самобутньою, унікальною, хоча й кожна має спільне (ознаки й риси) з іншими системами.

Ключові поняття:

порівняльне правознавство, система права, система законодавства, принципи права, правова культура, юридичні установи, юридична техніка, юридичні терміни, інтегративна функція правової системи, регулятивна функція правової системи, комунікативна функція правової системи, охоронна функція правової системи, правова сім'я, романо-германська правова сім'я, англосаксонська правова сім'я, судовий прецедент, загальне право, право справедливості, соціалістична правова сім'я, сім'я релігійного і традиційного права, Коран, Суна, Іджма, іудаїзм, буддизм, сім'я цивільного права, правова система, змішані правові системи, європейське право, правовий звичай, правова доктрина, канонічне право, рецепція, формальні джерела права, іудейське право, мусульманське право, статутне право, делеговане законодавство, структура правової системи, інституціональна складова структура правової системи, нормативна складова структура правової системи, ідеологічна складова структура правової системи, функціонально-соціальна складова структура правової системи, комунікативна складова структура правової системи.

1. *Правова система є різновидом:*

- а) соціальної системи;
- б) політичної системи;
- в) економічної системи;
- г) державної системи;
- д) соціально-економічної системи.

2. *Комплекс взаємозалежних і погоджених правових засобів, які призначені для регулювання суспільних відносин, а також сукупність юридичних явищ і процесів, що виникають внаслідок такого регулювання – це:*

- а) правова система;
- б) правова сім'я;
- в) сім'я загального права;
- г) національна правова система;
- д) система права.

3. *Метод вивчення правових систем різних держав шляхом зіставлення правових норм, інститутів, принципів їх розуміння, легітимного тлумачення тощо та практики їх застосування – це:*

- а) конституційне право;
- б) міжнародне право;
- в) порівняльне правознавство;
- г) загальне право;
- д) національна правова система.

4. Наука, що досліджує особливості формування і функціонування правових систем різних держав, виявляє їх спільні та специфічні ознаки – це:

- а) міжнародне право;
- б) державне право;
- в) конституційна право;
- г) порівняльне правознавство;
- д) правова системологія.

5. Метою науки порівняльного правознавства є:

- а) створення найсприятливіших умов для формування влади, що відповідає інтересам громадян, суспільства й держави;
- б) вивчення права інших держав у зв'язку з численними міжнародними зв'язками, юридичними угодами, а також уніфікацією права;
- в) досягнення максимально можливого добробуту суспільства шляхом всебічного розвитку соціально-економічної системи країни та забезпечення соціальної і політичної стабільності;
- г) визначення засобів і умов досягнення розвитку громадянського суспільства у різних державах;
- д) формулювання порівняльно-співставлених висновків.

6. Поняття «система права» та «правова система» співвідносяться таким чином:

- а) «система права» та «правова система» не перебувають у зв'язку;
- б) поняття «система права» та «правова система» є тотожними;
- в) «система права» є різновидом «правової системи»;
- г) «правова система» є більш широким поняттям, ніж «система права»;
- д) «система права» є більш широким поняттям, ніж «правова система».

7. Запозичення правовою системою основних засад і принципів підходів іноземного права – це:

- а) публічне право;
- б) національне право;
- в) рецепція;
- г) контрасигнація;
- д) джерела європейського права.

8. Сприйняття у формі збереження, утримання, засвоєння, використання елементів правових систем, принципів, форми права, юридичної техніки в процесі розвитку та оновлення правової системи суспільства – це:

- а) правовий досвід;
- б) правова спадщина;
- в) наступність у праві;
- г) правові традиції;
- д) правонаступність.

9. Передання прав і обов'язків від одного суб'єкта іншому (права і обов'язки залишаються, змінюється тільки суб'єкт правових відносин) – це:

- а) повторюваність;
- б) правова спадщина;
- в) наступність у праві;
- г) правові традиції;
- д) правонаступництво.

10. Поняття «правонаступництво» та «наступність у праві» співвідносяться таким чином:

- а) поняття «правонаступництво» та «наступність у праві» не перебувають у зв'язку;
- б) поняття «правонаступництво» та «наступність у праві» є тотожними;
- в) «правонаступництво» є різновидом «наступності у праві»;
- г) «правонаступництво» є більш широким поняттям, ніж «наступність у праві»;
- д) поняття «правонаступництво» та «наступність у праві» взаємопов'язані, але не є тотожними.

11. Повернення через деякий проміжок часу того, що вже було втрачено на попередніх етапах правової системи суспільства – це:

- а) повторюваність;
- б) правова спадщина;
- в) наступність у праві;
- г) правові традиції;
- д) правонаступництво.

12. Детермінованість правової системи полягає у тому, що вона:

- а) тісно взаємодіє з економічною, політичною, ідеологічною, моральною та іншими соціальними підсистемами;
- б) має в межах країни цілісність, єдність, суверенність;
- в) зумовлена унікальними історичними і географічними факторами розвитку суспільства;
- г) має власну структурну упорядкованість;
- д) формується і функціонує в територіальних межах держави.

13. Поєднання через правове регулювання найбільш важливих сторін інших соціальних систем (економічної, політичної тощо) з метою досягнення суспільно значущих цілей – це:

- а) інтегративна функція правової системи;
- б) охоронна функція правової системи;
- в) регулятивна функція правової системи;
- г) виховна функція правової системи;
- д) статична функція правової системи.

14. Встановлення між суб'єктами правової системи постійного обміну правовою інформацією – це:

- а) інтегративна функція правової системи;
- б) охоронна функція правової системи;
- в) регулятивна функція правової системи;
- г) виховна функція правової системи;
- д) комунікативна функція правової системи.

15. Функція правової системи, що відображається в упорядкуванні найважливіших суспільних відносин:

- а) інтегральна;
- б) охоронна;
- в) регулятивна;
- г) виховна;
- д) статична.

16. Підтримання існуючої соціальної системи і захист її від внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих чинників – це:

- а) інтегративна функція правової системи;
- б) охоронна функція правової системи;
- в) регулятивна функція правової системи;
- г) виховна функція правової системи;
- д) статична функція правової системи.

17. Комплекс конкретно історичних, реально існуючих взаємопов'язаних правових явищ і юридичних засобів певного суспільства – це:

- а) сім'я правових систем;
- б) правова система;
- в) соціальна система;
- г) політична система;
- д) національна правова система.

18. Кожний тип правових систем складається з:

- а) підгалузей;
- б) правових сімей;
- в) підтипів;
- г) галузей;
- д) інститутів.

19. Термін «правова сім'я» був запропонований у:

- а) 2000 р.;
- б) 1800 р.;
- в) 1945 р.;
- г) 1900 р.;

д) 1966 р.

20. Сукупність національних правових систем, заснована на спільності джерел, структури права та історичного шляху його формування – це:

- а) мусульманська система;
- б) національна правова система;
- в) правова сім'я;
- г) економічна система;
- д) державна система.

21. Правова система складається із таких підсистем:

- а) інституційної, нормативної, ідеологічної та комунікативної;
- б) інституційної, нормативної, ідеологічної та функціональної;
- в) інституційної, ідеологічної, установчої та регулятивної;
- г) інституційної, ідеологічної, результативної, нормативної, інфраструктурної та функціональної;
- д) інституційної, ідеологічної, функціональної та регулятивної.

22. Правові норми і принципи, об'єктивовані в нормативно-правових актах, правових прецедентах, нормативно-правових договорах та правових звичаях – це:

- а) інституційна підсистема правової системи;
- б) нормативна підсистема правової системи;
- в) комунікативна підсистема правової системи;
- г) ідеологічна підсистема правової системи;
- д) функціональна підсистема правової системи.

23. Юридична освіта, юридична наука, юридична професія тощо є елементами:

- а) інституційної підсистема правової системи;
- б) нормативної підсистема правової системи;
- в) інфраструктурної підсистема правової системи;
- г) ідеологічної підсистема правової системи;
- д) функціональної підсистема правової системи.

24. Сукупність причинно-наслідкових зв'язків між суб'єктами права, що виникають внаслідок їх юридичних вчинків – це:

- а) інституційна підсистема правової системи;
- б) нормативна підсистема правової системи;
- в) комунікативна підсистема правової системи;
- г) ідеологічна підсистема правової системи;
- д) функціональна підсистема правової системи.

25. Сукупність уявлень про правові норми, принципи, що характеризують ступінь усвідомленості правомірної поведінки – це:

- а) інституційна підсистема правової системи;
- б) нормативна підсистема правової системи;
- в) комунікативна підсистема правової системи;
- г) ідеологічна підсистема правової системи;
- д) функціональна підсистема правової системи.

26. Сукупність усіх суб'єктів права (індивідуальних та колективних, державних та недержавних) – це:

- а) інституційна підсистема правової системи;
- б) нормативна підсистема правової системи;
- в) комунікативна підсистема правової системи;
- г) ідеологічна підсистема правової системи;
- д) функціональна підсистема правової системи.

27. Відображає результати дії права, ступінь його соціальної затребуваності та відповідності інтересам соціуму, стан правопорядку в суспільстві – це:

- а) результативна підсистема правової системи;
- б) нормативна підсистема правової системи;
- в) комунікативна підсистема правової системи;
- г) ідеологічна підсистема правової системи;
- д) функціональна підсистема правової системи.

28. Стійка єдність компонентів правової системи та сукупність усіх прямих і зворотних постійних зв'язків між ними, що забезпечують їй правову цілісність – це:

- а) структура правової системи;
- б) інститут правової системи;
- в) елемент правової системи;
- г) система правової системи;
- д) зміст правової системи.

29. Структуру правової системи суспільства складають такі елементи:

- а) суб'єкти права, правові норми, правові відносини, правова ідеологія, правова культура, законодавча техніка;
- б) суб'єкти права, правові норми і принципи, правові відносини, правова ідеологія, правова свідомість, правова культура, зв'язки між названими елементами;
- в) елементи системи права та правова культура окремого суспільства;
- г) правові норми і принципи, галузі та інститути права, правові відноси-

ни, правова ідеологія, правова культура, процедура тлумачення норм права;
д) правові норми, інститути права, підгалузі права, галузі права.

30. Правову систему становлять:

- а) права та обов'язки;
- б) спеціальні та загальні правові засоби;
- в) мотиви та діяльність суб'єктів;
- г) ознаки правової системи;
- д) забезпечення однакового режиму реалізації правових норм.

31. Спеціальні правові засоби правової системи діють на:

- а) локальному, регіональному та загальнодержавному рівнях;
- б) локальному та загальнодержавному рівнях;
- в) мікрорівні та макрорівні;
- г) мікрорівні, макрорівні та мезорівні;
- д) макрорівні та мезорівні.

32. До спеціальних правових засобів правової системи належить:

- а) правомірна поведінка;
- б) норми та принципи права;
- в) юридична практика;
- г) правове виховання;
- д) правосвідомість.

33. До спеціальних правових засобів правової системи, які діють на мікрорівні належить:

- а) дозволи;
- б) заохочення;
- в) юридична практика;
- г) рекомендації;
- д) акти застосування права.

34. До спеціальних правових засобів правової системи, які діють на макрорівні належить:

- а) дозволи;
- б) норми та принципи права;
- в) юридична практика;
- г) суб'єктивне право;
- д) акти застосування права.

35. До загальних правових засобів правової системи належить:

- а) дозволи;
- б) заохочення;

- в) юридична практика;
- г) рекомендації;
- д) акти застосування права.

36. До загальних правових засобів правової системи належить:

- а) тлумачення;
- б) заборона;
- в) рекомендації;
- г) законодавча техніка;
- д) правосвідомість.

37. Статичними елементами правової системи є, крім:

- а) суб'єкти права;
- б) система права;
- в) правова культура;
- г) юридична практика;
- д) юридична техніка.

38. До динамічних елементів правової системи відносяться, крім:

- а) правотворчість;
- б) юридична практика;
- в) правовідносини;
- г) правореалізація.
- д) система законодавства.

39. Правова ідеологія як елемент правової системи включає такі складові:

- а) правосвідомість, правову доктрину та правову культуру;
- б) правосвідомість та правопорядок;
- в) джерела права, методи та механізм правового регулювання;
- г) форми права та принципи права;
- д) правосвідомість, правову культуру та принципи права.

40. Різновид правових систем, у яких право існує як відокремлене, відносно самостійне явище по відношенню до релігії, моралі, звичаю, політики, ідеології:

- а) континентальні правові системи;
- б) традиційні правові системи;
- в) невіддиференційовані правові системи;
- г) віддиференційовані правові системи;
- д) інтегративні правові системи.

41. Віддиференційовані правові системи утворюють:

- а) англосаксонську та романо-германську правові сім'ї;

- б) романо-германську правову сім'ю та сім'ю загального права;
- в) англосаксонську правову сім'ю та сім'ю загального права;
- г) далекосхідну та романо-германську правові сім'ї;
- д) скандинавську та романо-германську правові сім'ї.

42. *Різновид правових систем, в яких існує нерозривний зв'язок права з іншими регуляторами і цінностями:*

- а) континентальні правові системи;
- б) традиційні правові системи;
- в) невіддиференційовані правові системи;
- г) віддиференційовані правові системи;
- д) інтегративні правові системи.

43. *Невіддиференційовані правові системи об'єднуються в:*

- а) англосаксонську та романо-германську правові сім'ї;
- б) романо-германську, традиційну та далекосхідну правові сім'ї;
- в) релігійну, традиційну та далекосхідну правові сім'ї;
- г) далекосхідну та романо-германську правові сім'ї;
- д) скандинавську, традиційну та далекосхідну правові сім'ї.

44. *Сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі римського цивільного права і його пристосування до нових національних умов при домінуванні закону серед інших джерел права:*

- а) англо-американська правова сім'я;
- б) романо-германська правова сім'я;
- в) релігійна правова сім'я;
- г) традиційна правова сім'я;
- д) мусульманська правова сім'я.

45. *Романо-германська правова сім'я виникла в:*

- а) континентальній Європі в XII ст.;
- б) Англії в XX ст.;
- в) державах Далекого Сходу в XVI ст.;
- г) Англії в XI столітті;
- д) континентальній Європі в XV ст.

46. *Підґрунтям розвитку системи романо-германського права є:*

- а) загальне право;
- б) прецедентне право;
- в) конституційний звичай;
- г) традиційне право;
- д) загальна культура і традиції країн континентальної Європи.

47. *Континентальна правова сім'я характеризується такою ознакою:*

- а) основне джерело права – правовий прецедент; поділ права на приватне і публічне; рецепція римського права;
- б) рецепція римського права; основне джерело права – нормативні акти; поділ права на приватне і публічне;
- в) за судовими органами, згідно із законами, не визначається право на нормотворчість; рецепція римського права;
- г) наявність прецедентного права; рецепція римського права;
- д) суддівський характер права; поділ права на приватне і публічне.

48. *Матеріальне право домінує над процесуальним у:*

- а) далекосхідному типі правових систем;
- б) романо-германському типі правових систем;
- в) традиційному типі правових систем;
- г) змішаному типі правових систем;
- д) англосаксонському типі правових систем.

49. *Органічний зв'язок з римським правом відноситься до:*

- а) сім'ї американського права;
- б) сім'ї галузевого права;
- в) східноєвропейської правової сім'ї;
- г) євразійської правової сім'ї;
- д) сім'ї цивільного права.

50. *На джерелах скандинавського права позначився вплив:*

- а) загального права;
- б) германського права;
- в) спеціального права;
- г) конституційного права;
- д) додаткового права.

51. *Вплив римського права на скандинавські країни був опосередкованим через:*

- а) конституційне право;
- б) загальне право;
- в) спеціальне право;
- г) традиційне право;
- д) континентальне право.

52. *До правових системи скандинавських країн входять:*

- а) Польщі, Франція, Англія, Ісландія;
- б) Норвегія, Данія, Іспанія, Ісландія, Нідерланди;
- в) Швеція, Норвегія, Данія, Ісландія, Фінляндія;

- г) Швеція, Норвегія, Фінляндія, Швейцарія, Ірландія;
- д) Ірландії, Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія, Португалія.

53. Більшість законів скандинавських країн складені з розрахунком на:

- а) суддівський розсуд;
- б) розсуд народу;
- в) розсуд органу виконавчої влади;
- г) розсуд органу законодавчої влади;
- д) власний розсуд.

54. Національна правова система України належить до:

- а) англо-американської правової сім'ї;
- б) романо-германської правової сім'ї;
- в) релігійної правової сім'ї;
- г) традиційної правової сім'ї;
- д) мусульманської правової сім'ї.

55. Приймаються місцевими органами для вирішення питань, що належать до їх сфери, дія таких актів поширюється лише на визначену територію:

- а) постанови публічних корпорацій;
- б) постанови місцевих органів влади;
- в) професійні правила;
- г) статутні інструменти;
- д) судові правила.

56. Відповідно до Конституції Франції закони поділяються на:

- а) основні та додаткові;
- б) органічні, фінансові та програмні;
- в) загальні та спеціальні;
- г) фінансові та програмні;
- д) органічні та звичайні.

57. Делеговане законодавство уперше з'явилося у:

- а) XX ст.;
- б) XIX ст.;
- в) XVII ст.;
- г) XVI ст.;
- д) XVIII ст.

58. Судовий прецедент є основним джерелом права в:

- а) англо-американській правовій сім'ї;
- б) романо-германській правовій сім'ї;
- в) релігійній правовій сім'ї;
- г) традиційній правовій сім'ї;

д) мусульманській правовій сім'ї.

59. Серед юридичних джерел англійського права найбільш значущим є:

- а) закон;
- б) статут;
- в) судовий прецедент;
- г) конституційний звичай;
- д) доктрина.

60. До англосаксонської правової сім'ї належать:

- а) англійське право та саксонське право;
- б) англійське загальне право та американське право;
- в) англійське загальне право та американське спеціальне право;
- г) американське загальне право та британське спеціальне право;
- д) англійське загальне право та право британських колоній.

61. Характерним джерелом права країн англо-американської правової сім'ї є:

- а) статутне право;
- б) делеговане законодавство;
- в) звичай як джерело права;
- г) приватне право;
- д) загальне право.

62. Англійське право диференціюється на:

- а) загальне право та право справедливості;
- б) загальне право та спеціальне право;
- в) загальне право та королівське право;
- г) загальне право та додаткове право;
- д) загальне право та прецедентне право.

63. Система правових норм, що створені судами лорда-канцлера в процесі доповнення, а іноді й перегляду системи загального права – це:

- а) загальне право;
- б) право справедливості;
- в) судовий прецедент;
- г) позитивне право;
- д) додаткове право.

64. Акт, прийнятий в установленому порядку в однаковій редакції обома палатами парламенту і санкціонований (підписаний) монархом – це:

- а) нормативно-правовий акт Франції;
- б) закон Англії;

- в) доктрина;
- г) закон Ірландії;
- д) закон Шотландії.

65. Характерною рисою американського права є:

- а) норми, що мають казуальний характер, висока роль судового прецеденту;
- б) дворівнева правова система (федеральний державний устрій);
- в) систематизація права, яка здійснюється шляхом консолідації;
- г) право справедливості;
- д) законодавство, яке займає підпорядковане становище щодо судового прецеденту.

66. Загальне право, статутне право та делеговане законодавство належать до:

- а) англо-американської правової сім'ї;
- б) романо-германської правової сім'ї;
- в) релігійної правової сім'ї;
- г) традиційної правової сім'ї;
- д) мусульманської правової сім'ї.

67. Сукупність національних правових систем, що сформувалися на основі місцевих джерел права та широкого запозичення елементів правових систем романо-германського та англо-американського типу – це:

- а) традиційний тип правових систем;
- б) дуалістичний тип правових систем;
- в) релігійний тип правових систем;
- г) змішаний тип правових систем;
- д) мусульманський тип правових систем.

68. До основних джерел права конвергентного типу правової системи належить:

- а) правила;
- б) релігійний текст;
- в) правовий звичай;
- г) правова доктрина;
- д) нормативно-правовий акт.

69. Латиноамериканська група відноситься до:

- а) традиційного типу правових систем;
- б) дуалістичного типу правових систем;
- в) релігійного типу правових систем;
- г) змішаного типу правових систем;

д) мусульманського типу правових систем.

70. Сукупність національних правових систем держав, що мають спільні риси, які проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі релігійної норми, норми-звичаю і норми-традиції як основних джерел права, що являють собою тісний взаємозв'язок юридичних, моральних, міфічних розпоряджень, які склалися природним шляхом і визнані державою – це:

- а) релігійно-традиційний тип правової системи;
- б) романо-германський тип правової системи;
- в) змішаний тип правової системи;
- г) дуалістичний тип правової системи;
- д) англо-американський тип правової системи.

71. Тісне переплетення релігійних, юридичних, моральних, міфічних приписів, визнаних державою, є основним джерелом права у:

- а) англо-американському типі правових систем;
- б) романо-германському типі правових систем;
- в) релігійному типі правових систем;
- г) змішаному типі правових систем;
- д) мусульманському типі правових систем.

72. Релігійний тип правових систем складається з таких підтипів:

- а) далекосхідне право, індуїстське право, іудейське право;
- б) мусульманське право, індуїстське право, іудейське право;
- в) індуїстське право, іудейське право, центральноєвропейське право;
- г) мусульманське право, індуїстське право, германське право;
- д) мусульманське право, далекосхідне право, іудейське право.

73. Сукупність підтримуваних державою релігійних, моральних і правових норм, що склалися на основі ісламу в тлумаченні вченими-богословами і правознавцями – це:

- а) іудейське право;
- б) загальне право;
- в) спеціальне право;
- г) традиційне право;
- д) мусульманське право.

74. Мусульманське право виникло у:

- а) VII – X ст.;
- б) V ст.;
- в) IV-VI ст.;
- г) VI ст.;
- д) IV-V ст.

75. Види норм мусульманського права за ступенем визначеності поділяються на:

- а) загальні та спеціальні;
- б) обов'язкові та додаткові;
- в) абсолютні та абстрактні;
- г) органічні та звичайні;
- д) фінансові та програмні.

76. «Право особистого статусу» є галуззю:

- а) традиційного права;
- б) мусульманського права;
- в) індуїстського права;
- г) канонічного права;
- д) іудейського права.

77. Боговідвертий священний закон, який становить основу мусульманського права

- а) шаріат;
- б) іджма;
- в) кияс;
- г) дхарма;
- д) артха.

78. Сукупність релігійних, моральних і правових норм, які склалися на основі релігії індуїзму і підтримана державою – це:

- а) індуське право;
- б) мусульманське право;
- в) загальне право;
- г) спеціальне право;
- д) додаткове право.

79. Давніми пам'ятками індійської літератури, що містять норми права, є:

- а) смрити;
- б) дхармасутри;
- в) нибандхи;
- г) дхармашастри;
- д) артхашастри.

80. Релігійно-правова система, що регулює суспільні відносини всередині громади, яка сповідує християнство:

- а) іудейське право;
- б) канонічне право;
- в) мусульманське право;

- г) звичаєве право;
- д) індузьке право.

81. Сукупність правових рішень, які встановлені на християнських церковних зборах, а також постанови Папи Римського складають:

- а) традиційне право;
- б) мусульманське право;
- в) індузьке право;
- г) канонічне право;
- д) іудейське право.

82. Сукупність національних правових систем держав, що мають загальні риси, які проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі давньоримського права і його пристосування (разом із канонічними і місцевими нормами-звичаями) до нових національних умов – це:

- а) далекосхідний тип правової системи;
- б) романо-германський тип правової системи;
- в) традиційний тип правової системи;
- г) змішаний тип правової системи;
- д) англосаксонський тип правової системи.

83. Далекосхідна група належить до:

- а) змішаного типу правових систем;
- б) дуалістичного типу правових систем;
- в) релігійного типу правових систем;
- г) традиційного типу правових систем;
- д) мусульманського типу правових систем.

84. Африканська група належить до:

- а) змішаного типу правових систем;
- б) дуалістичного типу правових систем;
- в) релігійного типу правових систем;
- г) традиційного типу правових систем;
- д) мусульманського типу правових систем.

85. Заборона як спосіб правового регулювання переважає у:

- а) латиноамериканському типі правових систем;
- б) романо-германському типі правових систем;
- в) традиційному типі правових систем;
- г) змішаному типі правових систем;
- д) англосаксонському типі правових систем.

86. Перевага обов'язків і заборон у правовому регулюванні є характерною для:

- а) традиційного і романо-германського права;
- б) романо-германського і англо-саксонського права;
- в) релігійного і традиційного права;
- г) латиноамериканського та скандинавського права;
- д) скандинавського та далекосхідного права.

87. Правові системи країн, що входили до соціалістичної правової сім'ї, нині належать до:

- а) далекосхідного типу правових систем;
- б) романо-германської правової системи;
- в) традиційної правової системи;
- г) змішаної правової системи;
- д) англосаксонської правової системи.

88. Соціалістичний тип правової системи притаманний:

- а) Ісландії;
- б) Бразилії;
- в) Угорщині;
- г) Канаді;
- д) Кубі.

89. Соціалістичний тип правової системи притаманний:

- а) Угорщині;
- б) Китаю;
- в) Монголії;
- г) Австралії;
- д) Білорусі.

90. Відправні засади правової системи, які визначають зміст правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності Європейського Союзу у цілому і його держав-членів, – це:

- а) джерела європейського права;
- б) система європейського права;
- в) принципи європейського права;
- г) європейське право;
- д) функції європейського права.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

- ❖ Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

Спеціалізована література:

1. Zvyagina I. The common law system of precedent in England: legal comparative and historical research. *Leges si Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 33-36.
2. Анакіна Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 231 с.
3. Балко О. О. Інститут шлюбу за римським правом та його рецесія у континентальному типі правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
4. Балко О. Становлення інституту шлюбу в римському праві та у країнах романо-германського типу правової системи. *Віче*. 2010. № 12. С. 5-8.
5. Барабаш О. Протестантизм у становленні західної традиції права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 53-61.
6. Баранько Я. С. Канонічне право як нормативно-регулятивна система східнохристиянської церкви: релігієзнавчо-правовий контекст: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2015. 16 с.
7. Бехруз Х. Конституціоналізм в ісламських державах: становлення, сучасний стан і напрями трансформації. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 349-356.
8. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: сучасні грані досліджень. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1-2. С. 278-285.
9. Бицюра Л. В. Гармонізація законодавства у процесі конструювання національної правової системи: загальнотеоретичний вимір. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 2. С. 3-8.
10. Бичковський Є. Л. Науково-практичний коментар в правовій системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 20 с.
11. Білорицький Г. О. Імплементация міжнародних стандартів прав людини в правовій системі держави Ізраїль: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
12. Бондар Н. А. Вплив римського права на становлення правової системи Польщі: історико-правові аспекти. *Приватне та публічне право*. 2017. № 1. С. 3-8.
13. Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності: моногр. Київ: КНЕУ, 2014. 183 с.
14. Вовк Д. Вплив християнства на право держав європейської цивілізації: концептуальні засади осмислення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 25-34.
15. Вовк Д. Правова традиція: розуміння у контексті співвідношення з правовою системою і правовою культурою. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 42-52.
16. Вовк Д. Правові системи християнських країн (особливості та проблема неоднорідності). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3.

- С. 249-258.
17. Вовк Т. В. Дія міжнародних договорів у країнах англосаксонської правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
 18. Волошин Ю. О., Гоша І. О. Гармонізація правових систем в сучасній доктрині конституційного права в умовах європейської інтеграції: моногр. / за заг. ред. М. О. Баймуратова. Одеса: Фенікс, 2013. 291 с.
 19. Гавронська Т. В. Правове забезпечення прав і свобод людини в правових системах світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
 20. Галета О. А. Сучасні інтерпретації системи права: у пошуках нової методології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. Вип. 35 (2.1). С. 23-28.
 21. Галюк Р. Г. Співвідношення системи права та системи законодавства. *Актуальні проблеми держави і права.* 2014. Вип. 74. С. 129-134.
 22. Гордимов А. В. Доктринальні джерела права та права людини в романо-германській та англосаксонській правових системах. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2013. Вип. 59. С. 43-47.
 23. Гураленко Н. А. Судовий прецедент у системі джерел права: філософське та теоретичне осмислення: моногр. Чернівці: Рута, 2012. 256 с.
 24. Дамірлі М. Методологія порівняльного правознавства: основні елементи і проблеми. *Право України.* 2014. № 4. С. 184-196.
 25. Дашковська Т. М. Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 19 с.
 26. Дуда С. М. Структура романо-германської правової сім'ї. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* 2013. Вип. 11. С. 183-186.
 27. Дуднік Р. М. До проблеми виокремлення системоутворюючих чинників, що впливають на процес формування нових галузей українського права. *Право і суспільство.* 2015. № 4, Ч. 4. С. 8-12.
 28. Жебровська К. А. Правові цінності у взаємодії правових систем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
 29. Завидняк В. І. Роль судового прецеденту в романо-германській системі права. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право.* 2014. № 2. С. 140-144.
 30. Задорожна С. М. Загальні принципи сучасного міжнародного права: еволюція та сучасність: моногр. Чернівці: ЧНУ: Рута, 2019. 359 с.
 31. Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 214 с.
 32. Казарян К. А. Інститут шлюбного договору в англосаксонській та континентальній правових сім'ях. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2013. № 1062. Вип. 14. С. 268-271.
 33. Карпічков В. О. Правова реальність: поняття та місце в системі категорій права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
 34. Козаченко В. М. Правова свідомість як джерело права в англосаксонській правовій системі. *Часопис Київського університету права.* 2015. № 3.

С. 56-60.

35. Колодяжна В. В. Історія формування та сучасний стан романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 1. С. 46-53.
36. Кононенко В. П. Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 19 с.
37. Корчевна Л. О. Проблема різноджерельного права: дослід порівняльного правознавства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2005. 36 с.
38. Косович В. Принципи права, принципи правотворчості та принципи у нормативно-правових актах. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2016. Вип. 63. С. 3-9.
39. Крапив'янський А. В., Куртакова А. О. Судовий прецедент – джерело права країн англосаксонської правової сім'ї. *Трипільська цивілізація*. 2012. № 7. С. 63-67.
40. Кресін О. В. Порівняльне правознавство: історична ретроспектива і нові виклики. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 661-667.
41. Кресін О. В. Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 584-587.
42. Кресін О. Становлення та розвиток порівняльно-правових досліджень. *Право України*. 2014. № 5. С. 236-249.
43. Кресін О. Сучасні проблеми порівняльного правознавства (нотатки з круглих столів у листопаді-грудні 2014 р.). *Право України*. 2015. № 4. С. 185-190.
44. Кривов'яз О. В. Забезпечення правопорядку в країнах англо-американської та романо-німецької правових сімей. *Митна справа*. 2013. № 4 (2). С. 49-54.
45. Кучук А. М., Перепьолкін С. М. Принципи права як категорія внутрішньо державного й міжнародного права. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 22-26.
46. Ландо О. Нордичні країни – правова сім'я? Діагноз і прогноз. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 197-208.
47. Легка О. В. Юридична техніка законодавчих та правозастосовних актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 101-107.
48. Лук'янов Д. В. Релігійні правові системи: виклики сучасності. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 18-27.
49. Лук'янов Д. В. Релігійно-правові системи світу: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 41 с.
50. Лук'янов Д. Релігійні правові системи в сучасному світі: моногр. Харків: Право, 2016. 352 с.
51. Лук'янов Д. Сучасні погляди на проблему класифікації та типології правових систем. *Право України*. 2012. № 9. С. 376-382.
52. Лук'янов Д. Национальная правовая система Украины среди правовых семей современности. *Право Украины*. 2013. № 1. С. 152-165.

53. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: моногр. Харків: Права людини, 2015. 277 с.
54. Маїк І. С. Синергетичний підхід у порівняльному правознавстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 16 с.
55. Макаренко Л. О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження: моногр. 2019. 574 с.
56. Макеєва О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 48-53.
57. Марченко А. А. Судовий прецедент у правовій системі України (1991 - 2010 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
58. Матвєєва Ю. І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с.
59. Мельничук О. С. Міська правова система в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2016. 36 с.
60. Мельничук О. С. Міська правова система: теоретичні та нормативні засад: моногр. Одеса: Фенікс, 2015. 404 с.
61. Місевич С. В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук. Чернівці, 2005. 212 с.
62. Міхайліна Т. В. Роль інтегративного потенціалу правосвідомості у реформуванні правової системи: моногр. Вінниця: [б. в.], 2018. 312 с.
63. Мішина І. Міцкевич І. Порівняльне правознавство – шлях до елітної юридичної освіти. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 479-482.
64. Мочульська М. Є. Правова доктрина в континентальній правовій системі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 20 с.
65. Муллокандова О. М. Мусульманське релігійне право щодо шлюбів з іно-вірцями: філософсько-релігієзнавчий аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 6. С. 63-67.
66. Мурашин О. Проблема ідентичності національних правових систем в умовах глобалізації: теоретико-методологічний аспект. *Вісник національної Академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 44-51.
67. Нірода М. В. Конституційно-правовий статус органів прокуратури в країнах романо-германської правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 19 с.
68. Огаренко Т. О. Соціальний механізм регулювання правової системи українського суспільства: дис. ... д-ра соціол. наук. Запоріжжя, 2012. 419 с.
69. Огаренко Т. Структура та функції правової системи. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 12-16.
70. Оксамитний В. Міждержавні правові системи як реальність сучасного світу. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1-2. С. 286-299.
71. Оксамитний В. Сучасні правові системи у компаративістському вимірі. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 392-407.
72. Оленчук І. В. Типологічні особливості романо-германського права. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 77-79.
73. Онищенко Н., Зайчук О., Журавський В. Правовая система-интегративная категория правовой науки. *Право Украины*. 2013. № 1. С. 7-26.

74. Оніщенко Н. Механізм розвитку національних правових систем як сукупність зовнішньоінтеграційних та внутрішньонаціональних складових. *Право України*. 2009. № 10. С. 83-88.
75. Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система: моногр. Харків: Право, 2017. 336 с.
76. Пайда Ю. Права людини і релігійна свобода в умовах діалогового характеру правової культури: моногр. Херсон: Гельветика, 2018. 362 с.
77. Погребняк С. Загальні принципи права як джерело права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 14-25.
78. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України: моногр. Львів: ПАІС, 2014. 307 с.
79. Полатайко І. В. Втілення правової ідеології у правових системах сучасності: теоретико-правова характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
80. Полянничко А. О. Принципи права: сучасний загальнотеоретичний погляд. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 55-60.
81. Попадинець Г. Правова культура як важливий елемент правової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2014. № 782. С. 123-128.
82. Поповський Д. П. Застосування суддівського розсуду в країнах романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 10-1(1). С. 15-19.
83. Рабінович П. Соціальна сутність правових систем і забезпеченість ними прав людини-складові предмета юридичної компаративістики. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 16-24.
84. Рожко В. В. Особливості іудейського (єврейського) права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: Юридична. 2014. Вип. 4. С. 84-97.
85. Саїдов А. Порівняльне правознавство та закономірності розвитку права в умовах глобалізації. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 463-472.
86. Саміло Г. О. Змішані правові системи: проблеми класифікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 33 (1). С. 46-49.
87. Семініхін І. В. Правова доктрина в релігійних правових системах (на прикладі мусульманського права). *Форум права*. 2013. № 3. С. 552-566.
88. Слюсар К. С. Права людини в іудейському праві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 6, ч. 1. С. 35-38.
89. Смітс Я. Європейське приватне право як змішана правова система. *Європейське право*. 2012. № 2-4. С. 215-225.
90. Стрельцова О. В. Європейське право як багатовимірний феномен: підходи до розуміння і визначення поняття. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 7. С. 72-80.
91. Сунегін С. О. Теоретико-правова характеристика статичних та динаміч-

- них елементів в романо-германській правовій сім'ї: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с.
92. Супрун Т. М. Правова презумпція в англо-американській та романо-германській правових системах. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. Серія: Економіка, право.* 2013. № 4. С. 161-167.
 93. Ткаченко В. І. Щодо поняття та вмісту юридичних категорій «правова система» та «система права». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2013. Вип. 1. С. 36-42.
 94. Удовика Л. Г. Правова система України: глобалізаційні трансформації: моногр. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2014. 319 с.
 95. Удовика Л. Г. Теоретико-правові засади трансформацій правової системи України в умовах глобалізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 42 с.
 96. Харитонов Є. О., Гейко М. О. Формування «права загальної справедливості» в англосаксонській системі права. *Актуальні проблеми держави і права.* 2010. Вип. 53. С. 7-16.
 97. Харитонов Р. Ф. Порівняльне правознавство та галузева юридична компаративістика: співвідношення і взаємодія (російською мовою). *Публічне право.* 2015. № 2. С. 345-351.
 98. Хаустова М. Г. Ідеологічна складова правової системи в умовах її модернізації. *Право і суспільство.* 2015. № 2. С. 58-64.
 99. Хаустова М. Г. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2014. № 1 (76). С. 54-64.
 100. Хомюк Н. С. Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 16 с.
 101. Шаганенко В. П. Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2013. Вип. 6-1 (1). С. 88-91.
 102. Шаганенко В. П. Сутнісні характеристики системи права. *Часопис Київського університету права.* 2012. № 2. С. 69-74.
 103. Швед З. В. Правова система іудаїзму. *Гілея.* 2013. № 72. С. 588-592.

ВІДПОВІДІ ДО ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

ТЕМА 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬ-НА ДИСЦИПЛІНА

1) в; 2) в; 3) г; 4) в; 5) д; 6) в; 7) б; 8) г; 9) г; 10) б; 11) б; 12) б; 13) а; 14) б; 15) г; 16) в; 17) г; 18) б; 19) а; 20) в; 21) в; 22) а; 23) б; 24) д; 25) д; 26) а; 27) в; 28) б; 29) а; 30) а; 31) б; 32) а; 33) в; 34) д; 35) в; 36) а; 37) б; 38) а; 39) а; 40) д; 41) а; 42) а; 43) б; 44) б; 45) б; 46) б; 47) д; 48) г; 49) в; 50) а; 51) в; 52) г; 53) б; 54) б; 55) а; 56) г; 57) а; 58) в; 59) б; 60) б; 61) а; 62) а; 63) б; 64) д; 65) в; 66) б; 67) в; 68) г; 69) в; 70) б; 71) в; 72) г; 73) б; 74) в; 75) а; 76) б; 77) в; 78) б; 79) а; 80) а; 81) б; 82) б; 83) г; 84) а; 85) д; 86) б; 87) в; 88) г; 89) б; 90) б; 91) г; 92) в; 93) в; 94) г; 95) а; 96) б; 97) а; 98) а; 99) в; 100) д.

ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ, ПОХОДЖЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВИ

1) б; 2) г; 3) в; 4) г; 5) а; 6) в; 7) в; 8) а; 9) б; 11) а; 12) в; 13) в; 14) б; 15) г; 16) д; 17) а; 18) в; 19) а; 20) а; 21) а; 22) б; 23) а; 24) в; 25) г; 26) а; 27) б; 28) г; 29) г; 30) б; 31) д; 32) б; 33) а; 34) б; 35) а; 36) а; 37) б; 38) г; 39) в; 40) г; 41) в; 42) г; 43) а; 44) а; 45) д; 46) а; 47) г; 48) б; 49) а; 50) д; 51) б; 52) б; 53) б; 54) г; 55) г; 56) д; 57) г; 58) а; 59) а; 60) а; 61) г; 62) в; 63) г; 64) а; 65) б; 66) в; 67) в; 68) в; 69) д; 70) б; 71) д; 72) в; 73) б; 74) в; 75) д; 76) в; 77) в; 78) а; 79) в; 80) а; 81) б; 82) г; 83) б; 84) а; 85) в; 86) д; 87) г; 88) а; 89) б; 90) в; 91) д; 92) б; 93) а; 94) б; 95) б; 96) в; 97) г; 98) б; 99) г; 100) в; 101) в; 102) а; 103) а; 104) а; 105) а; 106) д; 107) а; 108) в; 109) в; 110) б; 111) а; 112) а; 113) б; 114) а; 115) г; 116) б; 117) б; 118) а; 119) б; 120) а; 121) б; 122) д; 123) б; 124) б; 125) а.

ТЕМА 3. ФОРМА ДЕРЖАВИ

1) в; 2) а; 3) г; 4) д; 5) в; 6) г; 7) д; 8) д; 9) в; 10) д; 11) г; 12) в; 13) б; 14) б; 15) а; 16) в; 17) б; 18) б; 19) г; 20) в; 21) в; 22) г; 23) в; 24) а; 25) в; 26) в; 27) б; 28) в; 29) г; 30) г; 31) г; 32) а; 33) а; 34) б; 35) г; 36) а; 37) в; 38) в; 39) б; 40) а; 41) а; 42) а; 43) а; 44) в; 45) а; 46) а; 47) г; 48) а; 49) а; 50) г; 51) д; 52) а; 53) г; 54) а; 55) б; 56) б; 57) г; 58) д; 59) д; 60) а; 61) а; 62) а; 63) в; 64) д; 65) г; 66) г; 67) д; 68) г; 69) а; 70) д; 71) г; 72) в; 73) д; 74) б; 75) б; 76) в; 77) а; 78) б; 79) в; 80) д; 81) д; 82) а; 83) а; 84) а; 85) б; 86) б; 87) а; 88) г; 89) б; 90) б; 91) д; 92) в; 93) а; 94) в; 95) а; 96) в; 97) в; 98) б; 99) д; 100) а; 101) б; 102) в; 103) в; 104) б; 105) а; 106) д; 107) в; 108) а; 109) в; 110) а; 111) б; 112) б; 113) г; 114) в; 115) г; 116) в; 117) а; 118) г; 119) б; 120) д; 121) а; 122) г; 123) а; 124) а; 125) д; 126) а; 127) б; 128) д; 129) б; 130) а; 131) а; 132) б; 133) а; 134) д; 135) г; 136) в; 137) а; 138) а; 139) б; 140) г; 141) а; 142) б; 143) а; 144) в; 145) а.

ТЕМА 4. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ

1) а; 2) г; 3) б; 4) б; 5) а; 6) г; 7) в; 8) а; 9) д; 10) б; 11) д; 12) г; 13) в; 14) д; 15) а; 16) а; 17) в; 18) б; 19) б; 20) в; 21) г; 22) г; 23) а; 24) б; 25) а; 26) а; 27) д; 28) в; 29) в; 30) б; 31) а; 32) а; 33) в; 34) а; 35) г; 36) а; 37) в; 38) а; 39) а; 40) д; 41) б; 42) а; 43) г; 44) б; 45) в; 46) в; 47) б; 48) в; 49) а; 50) в; 51) г; 52) б; 53) а; 54) в; 55) в; 56) а; 57) б; 58) б; 59) б; 60) д; 61) д; 62) в; 63) г; 64) д; 65) а; 66) б; 67) г; 68) а; 69) а; 70) д; 71) г; 72) а; 73) в; 74) г; 75) а; 76) г; 77) в; 78) г; 79) г; 80) г; 81) г; 82) д; 83) в; 84) в; 85) а; 86) в; 87) г; 88) б; 89) д; 90) г.

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

1) б; 2) а; 3) б; 4) б; 5) в; 6) б; 7) б; 8) в; 9) д; 10) а; 11) б; 12) г; 13) д; 14) д; 15) д; 16) г; 17) в; 18) в; 19) в; 20) а; 21) б; 22) а; 23) в; 24) б; 25) д; 26) б; 27) б; 28) а; 29) а; 30) а; 31) а; 32) б; 33) б; 34) в; 35) в; 36) б; 37) д; 38) г; 39) г; 40) а; 41) б; 42) д; 43) б; 44) б; 45) д; 46) д; 47) г; 48) б; 49) д; 50) д; 51) г; 52) а; 53) г; 54) д; 55) б; 56) в; 57) г; 58) а; 59) в; 60) г; 61) б; 62) в; 63) а; 64) г; 65) д; 66) в; 67) в; 68) а; 69) г; 70) в; 71) г; 72) б; 73) а; 74) в; 75) д; 76) б; 77) а; 78) б; 79) в; 80) а; 81) г; 82) г; 83) б; 84) б; 85) в; 86) в; 87) а; 88) в; 89) г; 90) а; 91) д; 92) а; 93) а; 94) в; 95) д; 96) а; 97) в; 98) д; 99) а; 100) б; 101) г; 102) б; 103) б; 104) а; 105) в; 106) в; 107) а; 108) в; 109) г; 110) г; 111) б; 112) а; 113) а; 114) а; 115) а; 116) а; 117) в; 118) в; 119) б; 120) д; 121) а; 122) д; 123) б; 124) а; 125) б; 126) а; 127) в; 128) а; 129) д; 130) в.

ТЕМА 6. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВА

1) г; 2) г; 3) в; 4) г; 5) б; 6) б; 7) д; 8) б; 9) а; 10) г; 11) г; 12) а; 13) а; 14) а; 15) б; 16) в; 17) а; 18) д; 19) г; 20) д; 21) д; 22) а; 23) а; 24) г; 25) б; 26) б; 27) в; 28) а; 29) д; 30) б; 31) б; 32) а; 33) а; 34) б; 35) а; 36) г; 37) в; 38) а; 39) в; 40) а; 41) г; 42) г; 43) г; 44) г; 45) г; 46) г; 47) д; 48) в; 49) а; 50) а; 51) а; 52) д; 53) в; 54) г; 55) в; 56) б; 57) в; 58) б; 59) б; 60) д; 61) а; 62) г; 63) а; 64) б; 65) а; 66) г; 67) б; 68) б; 69) б; 70) в.

ТЕМА 7. ДЕМОКРАТИЧНА, СОЦІАЛЬНА, ПРАВОВА ДЕРЖАВА

1) б; 2) в; 3) в; 4) г; 5) д; 6) а; 7) а; 8) д; 9) в; 10) а; 11) б; 12) а; 13) а; 14) а; 15) в; 16) г; 17) а; 18) в; 19) а; 20) б; 21) в; 22) б; 23) в; 24) г; 25) а; 26) а; 27) а; 28) а; 29) г; 30) г; 31) г; 32) а; 33) д; 34) а; 35) в; 36) б; 37) д; 38) а; 39) а; 40) г; 41) б; 42) в; 43) д; 44) г; 45) в; 46) д; 47) г; 48) б; 49) г; 50) г; 51) д; 52) б; 53) в; 54) д; 55) в; 56) в; 57) г; 58) д; 59) а; 60) а; 61) а; 62) б; 63) в; 64) а; 65) а; 66) г; 67) д; 68) а; 69) б; 70) г; 71) б; 72) а; 73) а; 74) д; 75) а; 76) в; 77) г; 78) в; 79) д; 80) в; 81) а; 82) в; 83) г; 84) г; 85) а; 86) а; 87) в; 88) в; 89) д; 90) д.

ТЕМА 8. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВА

1) а; 2) б; 3) г; 4) в; 5) в; 6) б; 7) в; 8) д; 9) в; 10) г; 11) а; 12) б; 13) а; 14) а; 15) г; 16) б; 17) а; 18) б; 19) б; 20) д; 21) в; 22) в; 23) г; 24) г; 25) б; 26) г; 27) д;

28) д; 29) г; 30) а; 31) д; 32) б; 33) д; 34) б; 35) а; 36) г; 37) а; 38) б; 39) г; 40) а; 41) в; 42) д; 43) д; 44) б; 45) г; 46) в; 47) а; 48) а; 49) а; 50) д; 51) в; 52) б; 53) в; 54) в; 55) а; 56) в; 57) а; 58) а; 59) в; 60) а; 61) г; 62) в; 63) г; 64) г; 65) д; 66) г; 67) а; 68) д; 69) в; 70) д.

ТЕМА 9. ФОРМИ ПРАВА

1) б; 2) а; 3) в; 4) в; 5) г; 6) в; 7) в; 8) а; 9) в; 10) г; 11) г; 12) а; 13) а; 14) д; 15) г; 16) в; 17) г; 18) б; 19) а; 20) в; 21) а; 22) г; 23) г; 24) г; 25) б; 26) в; 27) а; 28) а; 29) в; 30) б; 31) в; 32) а; 33) а; 34) б; 35) в; 36) в; 37) а; 38) а; 39) г; 40) г; 41) а; 42) б; 43) в; 44) в; 45) д; 46) д; 47) б; 48) г; 49) а; 50) б; 51) а; 52) б; 53) д; 54) г; 55) д; 56) в; 57) а; 58) д; 59) в; 60) б; 61) д; 62) г; 63) а; 64) б; 65) в; 66) д; 67) в; 68) г; 69) б; 70) д; 71) б; 72) в; 73) г; 74) г; 75) г; 76) б; 77) г; 78) г; 79) а; 80) б; 81) г; 82) б; 83) а; 84) г; 85) в; 86) б; 87) а; 88) б; 89) а; 90) в; 91) а; 92) а; 93) а; 94) а; 95) а; 96) г; 97) г; 98) а; 99) а; 100) а.

ТЕМА 10. ПРАВОТВОРЧІСТЬ. НОРМОТВОРЧА ТЕХНІКА. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

1) а; 2) б; 3) в; 4) б; 5) а; 6) б; 7) б; 8) д; 9) г; 10) а; 11) а; 12) б; 13) д; 14) в; 15) д; 16) б; 17) б; 18) а; 19) а; 20) д; 21) д; 22) а; 23) б; 24) а; 25) а; 26) а; 27) а; 28) в; 29) в; 30) в; 31) г; 32) б; 33) в; 34) г; 35) а; 36) в; 37) д; 38) в; 39) д; 40) в; 41) в; 42) б; 43) б; 44) в; 45) а; 46) г; 47) а; 48) а; 49) а; 50) а; 51) д; 52) а; 53) а; 54) г; 55) г; 56) а; 57) а; 58) в; 59) а; 60) а; 61) б; 62) д; 63) а; 64) в; 65) д; 66) д; 67) г; 68) б; 69) а; 70) а; 71) а; 72) б; 73) а; 74) в; 75) д; 76) в; 77) г; 78) в; 79) в; 80) б; 81) д; 82) д; 83) в; 84) д; 85) в; 86) в; 87) г; 88) а; 89) б; 90) а.

ТЕМА 11. СИСТЕМА ПРАВА І СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА

1) а; 2) а; 3) г; 4) б; 5) д; 6) в; 7) г; 8) в; 9) а; 10) г; 11) б; 12) г; 13) в; 14) д; 15) б; 16) а; 17) а; 18) а; 19) в; 20) а; 21) в; 22) б; 23) б; 24) д; 25) а; 26) в; 27) г; 28) г; 29) б; 30) в; 31) в; 32) б; 33) б; 34) в; 35) б; 36) в; 37) б; 38) б; 39) в; 40) б; 41) а; 42) в; 43) д; 44) а; 45) в; 46) а; 47) в; 48) а; 49) в; 50) а; 51) б; 52) в; 53) а; 54) д; 55) б; 56) в; 57) в; 58) в; 59) г; 60) д; 61) в; 62) б; 63) в; 64) б; 65) г; 66) а; 67) а; 68) б; 69) г; 70) а; 71) а; 72) г; 73) в; 74) а; 75) в; 76) б; 77) б; 78) в; 79) д; 80) б; 81) в; 82) б; 83) в; 84) д; 85) в; 86) б; 87) а; 88) в; 89) б; 90) в; 91) г; 92) в; 93) б; 94) г; 95) г; 96) в; 97) б; 98) а; 99) б; 100) в; 101) в; 102) а; 103) д; 104) г; 105) в; 106) в; 107) д; 108) б; 109) а; 110) б; 111) а; 112) б; 113) а; 114) г; 115) в; 116) в; 117) в; 118) б; 119) г; 120) д; 121) а; 122) а; 123) в; 124) г; 125) а; 126) г; 127) б; 128) б; 129) в; 130) а; 131) г; 132) а; 133) а; 134) в; 135) а; 136) б; 137) б; 138) а; 139) б; 140) а.

ТЕМА 12. ПРАВОВІДНОСИНИ

1) д; 2) б; 3) а; 4) б; 5) в; 6) в; 7) г; 8) в; 9) г; 10) г; 11) а; 12) д; 13) б; 14) г; 15) а; 16) а; 17) в; 18) б; 19) в; 20) б; 21) в; 22) г; 23) г; 24) а; 25) в; 26) в; 27) б; 28) г; 29) г; 30) в; 31) в; 32) а; 33) в; 34) г; 35) б; 36) а; 37) а; 38) б; 39) а; 40) д;

41) б; 42) в; 43) а; 44) в; 45) б; 46) б; 47) б; 48) б; 49) г; 50) а; 51) а; 52) г; 53) б; 54) в; 55) а; 56) б; 57) б; 58) а; 59) а; 60) в.

ТЕМА 13. ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

1) в; 2) г; 3) в; 4) б; 5) б; 6) г; 7) а; 8) а; 9) а; 10) в; 11) б; 12) г; 13) д; 14) а; 15) г; 16) в; 17) б; 18) в; 19) а; 20) б; 21) а; 22) а; 23) б; 24) б; 25) д; 26) б; 27) а; 28) а; 29) в; 30) д; 31) а; 32) д; 33) а; 34) г; 35) б; 36) а; 37) в; 38) в; 39) б; 40) б; 41) в; 42) а; 43) в; 44) а; 45) б; 46) а; 47) в; 48) а; 49) б; 50) б; 51) г; 52) г; 53) в; 54) б; 55) а; 56) а; 57) в; 58) а; 59) г; 60) б; 61) г; 62) б; 63) б; 64) а; 65) б; 66) б; 67) г; 68) в; 69) в; 70) а; 71) б; 72) а; 73) а; 74) в; 75) д; 76) г; 77) г; 78) в; 79) а; 80) г; 81) б; 82) а; 83) г; 84) б; 85) г; 86) б; 87) в; 88) б; 89) а; 90) г.

ТЕМА 14. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА

1) в; 2) а; 3) а; 4) а; 5) в; 6) в; 7) а; 8) б; 9) г; 10) г; 11) д; 12) в; 13) б; 14) д; 15) а; 16) г; 17) б; 18) г; 19) а; 20) б; 21) а; 22) б; 23) в; 24) д; 25) г; 26) в; 27) б; 28) а; 29) а; 30) в; 31) б; 32) б; 33) д; 34) б; 35) б; 36) г; 37) б; 38) а; 39) а; 40) а; 41) б; 42) в; 43) д; 44) г; 45) а; 46) д; 47) д; 48) в; 49) а; 50) б; 51) б; 52) б; 53) а; 54) г; 55) д; 56) а; 57) б; 58) д; 59) д; 60) а; 61) а; 62) а; 63) а; 64) б; 65) а; 66) г; 67) в; 68) а; 69) б; 70) б; 71) д; 72) а; 73) в; 74) г; 75) а; 76) в; 77) б; 78) а; 79) д; 80) а; 81) б; 82) д; 83) г; 84) а; 85) д; 86) а; 87) в; 88) г; 89) а; 90) а.

ТЕМА 15. ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА. ПРАВОПОРУШЕННЯ

1) г; 2) г; 3) а; 4) а; 5) б; 6) б; 7) д; 8) а; 9) б; 10) в; 11) в; 12) в; 13) б; 14) б; 15) в; 16) а; 17) б; 18) в; 19) в; 20) б; 21) в; 22) а; 23) б; 24) г; 25) а; 26) г; 27) г; 28) д; 29) б; 30) г; 31) б; 32) б; 33) а; 34) б; 35) в; 36) в; 37) д; 38) а; 39) г; 40) в; 41) в; 42) а; 43) в; 44) в; 45) в; 46) в; 47) г; 48) в; 49) б; 50) б; 51) г; 52) а; 53) в; 54) в; 55) а; 56) в; 57) б; 58) г; 59) а; 60) б; 61) б; 62) д; 63) в; 64) г; 65) д; 66) г; 67) а; 68) в; 69) д; 70) д; 71) г; 72) б; 73) в; 74) г; 75) г; 76) г; 77) д; 78) г; 79) б; 80) а; 81) а; 82) б; 83) в; 84) а; 85) д; 86) г; 87) в; 88) б; 89) а; 90) г.

ТЕМА 16. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

1) б; 2) а; 3) в; 4) в; 5) г; 6) в; 7) в; 8) б; 9) г; 10) б; 11) б; 12) б; 13) д; 14) а; 15) б; 16) б; 17) б; 18) д; 19) в; 20) в; 21) а; 22) в; 23) а; 24) г; 25) г; 26) д; 27) б; 28) а; 29) б; 30) в; 31) в; 32) б; 33) г; 34) б; 35) а; 36) г; 37) д; 38) в; 39) а; 40) а; 41) в; 42) б; 43) б; 44) а; 45) в; 46) а; 47) г; 48) в; 49) а; 50) б; 51) в; 52) г; 53) д; 54) в; 55) б; 56) г; 57) б; 58) а; 59) б; 60) г.

ТЕМА 17. ЗАКОННІСТЬ ТА ПРАВОПОРЯДОК

1) г; 2) в; 3) д; 4) г; 5) г; 6) б; 7) а; 8) г; 9) в; 10) г; 11) г; 12) в; 13) д; 14) г; 15) б; 16) б; 17) б; 18) в; 19) а; 20) б; 21) в; 22) б; 23) а; 24) б; 25) г; 26) б; 27) а; 28) а; 29) г; 30) в; 31) б; 32) б; 33) б; 34) б; 35) а; 36) а; 37) в; 38) в; 39) б; 40) г; 41) д; 42) в; 43) в; 44) а; 45) а; 46) б; 47) а; 48) б; 49) а; 50) б; 51) г; 52) г; 53) г; 54) в; 55) в; 56) а; 57) в; 58) а; 59) б; 60) в.

ТЕМА 18. ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ

1) а; 2) г; 3) г; 4) д; 5) а; 6) б; 7) б; 8) а; 9) д; 10) в; 11) в; 12) б; 13) д; 14) б; 15) б; 16) а; 17) б; 18) а; 19) г; 20) г; 21) в; 22) б; 23) б; 24) а; 25) в; 26) а; 27) д; 28) д; 29) г; 30) а; 31) д; 32) г; 33) в; 34) а; 35) а; 36) б; 37) а; 38) в; 39) б; 40) г; 41) г; 42) б; 43) а; 44) д; 45) д; 46) а; 47) б; 48) г; 49) а; 50) а; 51) г; 52) б; 53) б; 54) в; 55) в; 56) в; 57) в; 58) г; 59) а; 60) а; 61) в; 62) в; 63) в; 64) б; 65) г; 66) в; 67) в; 68) д; 69) б; 70) д; 71) б; 72) д; 73) г; 74) б; 75) б; 76) д; 77) а; 78) а; 79) б; 80) г; 81) д; 82) д; 83) б; 84) г; 85) д.

ТЕМА 19. ЮРИДИЧНА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС

1) д; 2) б; 3) д; 4) б; 5) б; 6) д; 7) б; 8) а; 9) д; 10) б; 11) г; 12) д; 13) г; 14) д; 15) а; 16) д; 17) б; 18) д; 19) а; 20) а; 21) в; 22) д; 23) а; 24) г; 25) г; 26) в; 27) г; 28) б; 29) д; 30) д; 31) в; 32) а; 33) а; 34) г; 35) д; 36) б; 37) д; 38) д; 39) в; 40) б; 41) а; 42) г; 43) б; 44) б; 45) а; 46) д; 47) д; 48) а; 49) в; 50) в; 51) б; 52) г; 53) г; 54) д; 55) б.

ТЕМА 20. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

1) в; 2) г; 3) б; 4) б; 5) в; 6) г; 7) в; 8) б; 9) б; 10) в; 11) а; 12) д; 13) д; 14) б; 15) в; 16) б; 17) а; 18) г; 19) в; 20) а; 21) а; 22) д; 23) г; 24) а; 25) б; 26) б; 27) д; 28) в; 29) д; 30) а; 31) а; 32) д; 33) в; 34) б; 35) б; 36) а; 37) г; 38) в; 39) д; 40) в; 41) в; 42) а; 43) б; 44) г; 45) а; 46) г; 47) б; 48) а; 49) б; 50) а; 51) г; 52) а; 53) а; 54) а; 55) б; 56) а; 57) в; 58) б; 59) в; 60) б.

ТЕМА 21. ОСНОВНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ

1) а; 2) а; 3) в; 4) г; 5) д; 6) г; 7) в; 8) в; 9) д; 10) д; 11) а; 12) в; 13) а; 14) д; 15) в; 16) б; 17) д; 18) б; 19) в; 20) в; 21) г; 22) б; 23) в; 24) д; 25) г; 26) а; 27) а; 28) а; 29) б; 30) б; 31) в; 32) б; 33) д; 34) а; 35) в; 36) д; 37) г; 38) д; 39) а; 40) г; 41) б; 42) в; 43) в; 44) б; 45) а; 46) д; 47) б; 48) б; 49) д; 50) б; 51) д; 52) в; 53) а; 54) б; 55) б; 56) б; 57) в; 58) а; 59) в; 60) в; 61) д; 62) а; 63) б; 64) б; 65) в; 66) а; 67) г; 68) д; 69) г; 70) а; 71) в; 72) б; 73) д; 74) а; 75) в; 76) б; 77) а; 78) а; 79) а; 80) б; 81) г; 82) а; 83) г; 84) г; 85) в; 86) в; 87) б; 88) в; 89) а; 90) б.

Навчальне видання

**ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
В ТЕСТОВИХ ЗАВДАННЯХ**

Навчальний посібник

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Наливайко Л. Р.

Підп. до друку 27.08.2020. Формат 60x84/16. Друк – RISO, цифровий.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 47,25. Обл.-вид. арк. 47,50. Тираж – 50 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rrv_vonr@dduvs.in.ua

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018